VAN DE VOLEINDING

VAN DE VOLEINDING

DOOR

Dr A. KUYPER

MET EEN INLEIDEND WOORD VAN
Dr H. H. KUYPER

DERDE DEEL

5e REEKS

J. H. KOK N.V. UITGEVERS MIJ KAMPEN — 1930

VIJFDE REEKS

DE PROFETIE DER VOLEINDING IN HET OUDE TESTAMENT

I. De moederbelofte (Gen. 3 : 15).

> En Ik zal vijandschap zetten tusschen u en tusschen deze vrouwe, en tusschen uwen zade en tusschen haren zade. Datzelve zal u den kop vermorzelen, en gij zult het de verzenen vermorzelen.
>
> GENESIS 3 : 15.

MET deze nieuwe reeks komen we thans aan de Voleinding in eigenlijken zin toe. Met de uitsterving van het apostolaat heeft de Bijzondere Openbaring haar einde bereikt. Zij was nu voltooid. Het door teekenen en wonderen ingrijpen van Gods almachtig bestel is nu tot ruste gekomen, en eerst als de Wederkomst van den Christus nadert en straks ingaat, treedt dat ingrijpen door teekenen en wonderen nogmaals, zij het ook in geheel anderen vorm, op. Hier staan we alzoo voor een uitgangspunt en een eindpunt. Dat uitgangspunt is de voltooide Bijzondere Openbaring, die nu de wereld wordt ingedragen, en dit eindpunt is het intreden van de parousie, in zich sluitend al wat de Wederkomst van Christus voorbereidt en inleidt. En tusschen deze beide ligt nu een geheel andere periode die nu reeds bijna twee-duizend jaren aanhoudt; een periode waarin de ons geschonken Bijzondere Openbaring, in wat men dan thans het Christendom noemt, haar invloed en beteekenis openbaart, maar zoo toch, dat die Openbaring zelve zich niet voortzet, niet vernieuwd, niet aangevuld wordt. Ze is met de wegsterving van het apostolaat tot voorloopige rust en stilstand gekomen. Het buitengewone is nu tot een einde gekomen, het gewone, normale leven herneemt nu zijn onbelemmerden gang. En dit zal zoo voortgaan en voortduren tot op den dag, die de voorbereiding van het einde en van het ontzettende slottafereel

zal doen ingaan. Drieërlei is hier alzoo wel te onderscheiden. Eerst trad de Bijzondere Openbaring in, die zich steeds verrijkte en doorging in de profetie, in de verschijning van den Christus en in het apostolaat. Op het eind zal als laatste periode de verschijning van Christus ten oordeel zich in haar veelheid van gebeurtenissen ontwikkelen. En tusschen dit eerste en laatste ligt nu de tweede periode in, de periode waarin wij thans nog verkeeren, en die het karakter draagt van algemeen menschelijke ontwikkeling onder den invloed van de Christelijke gemeente gelijk deze onder de volken is opgetreden.

Met deze tusschenliggende tweede periode behoeft onze beschouwing over de Voleinding zich niet in bijzonderheden in te laten. Dit zou slechts oponthoud geven. Wat ons nu aanstonds wacht is het overwegen van de parousie zelve, van wat aan haar komst voorafging en haar als inleidde. Het gebruik van het woord *parousie* worde ons daarbij niet euvel geduid. De uitdrukking: „de Wederkomst des Heeren, met wat haar inleidt", is te breed en omslachtig, om schier op elke bladzijde van ons betoog herhaald te worden. Het is daarom dat we aan het woord *parousie* hier voorkeur gaven. De gevallige lezer weet nu eenmaal wat deze uitdrukking beteekent en het gebruik ervan vereenvoudigt den stijl. Mits men dan nu ook wel versta, dat *parousie* voor ons niet uitsluitend doelt op het feit zelf van Christus' nogmaals nederdalen tot deze aarde, maar tevens aanduidt en uitdrukt al wat met dit tweede komen van den Christus samen zal hangen en het zal inleiden. Dit moet er bijgevoegd, overmits „het einde" volstrekt niet uitsluitend doelt op de opstanding uit het graf van wie in Jezus ontsliep, maar in zich sluit de oplossing van geheel de bestaande orde van zaken, gelijk we die in de menschelijke samenleving, in de natuur om ons heen, en in den starrenhemel boven ons kennen. De parousie raakt in den vollen zin des woords ***het Heelal***. Zelfs de engelenwereld is er ten deele in betrokken, en alle vroeger ontslapenen, — ze mogen dan als geloovige kinderen Gods, oftewel als vijanden Gods gestorven zijn — geraken eerst door de parousie tot hun eindbestemming. Hetgeen waaraan we nu toe zijn, is alzoo de alomvattende, alle creaturen in zich besluitende finale, waaruit voor eeuwig een geheel nieuwe orde van zaken zal geboren worden. Van het al te persoonlijke moet daarom, wat nu ter sprake zal komen, worden losgemaakt. De maar al te zeer ingeslopen gewoonte, om bij het denken aan de eeuwige dingen die te komen staan, schier uitsluitend aan ons persoonlijk lot te denken, moet losgelaten. Velen drijven dit thans zoover, dat ze eigenlijk niet gevoelen wat er aan hun toekomst, zoo ze maar in

Jezus ontslapen mogen, nog ontbreken zou. Zelfs zijn er, die zich 't liefst overgeven aan de zalige gedachte van na hun sterven in te gaan in een hemelsche toekomst, die geen verdere verrijking of aanvulling meer behoeven zal, zoodat zelfs de opstanding hen niet bezig houdt. Maar al zijn dit uitzonderingen, veel, veel grooter is het aantal van hen, die zich schier eeniglijk afvragen, wat hun eigen toekomst en persoonlijk lot na de opstanding zal zijn, en die zich daarbij om wat hemel en aarde wedervaren zal, niet bekreunen. En dit nu juist is geheel in strijd met de Openbaring. Het is geheel tegen-Schriftuurlijk. Vandaar dat we er van meetaf nadruk op legden, om onder parousie de geheele onderstbovenkeering van alle dingen te verstaan, zoodat wat nu is, te niet gaat, en het gansche heelal eens geheel *vernieuwd* voor God zal staan.

De jongste, nog komende periode, die met de parousie in zal gaan, en waarvan we de Schriftuurlijke gegevens thans in beeld gaan brengen, zal de vervulling moeten geven van wat in het Paradijs, naar luid van Gen. 3 : 15, als doodelijke bedreiging door God tot den satan gesproken is. De eerste ritselingen van de uitvoering dier bedreiging mogen reeds vroeger te beluisteren zijn geweest, en Bethlehem, in verband met Golgotha, moge reeds tot verwerkelijking van het toen gedreigde geleid hebben, toch betuigt de Openbaring van Johannes ons klaarlijk, dat eerst in het eind der dagen, de kop van het demonische wezen, dat men satan noemt, geheel te pletter zal geslagen worden. Reeds nu is de demonische macht geducht ingeperkt, doch te niet gedaan is ze nog in het minst niet, en het Onze Vader noodigt ons nog elken morgen uit, om het „Verlos ons van den Booze!" in onze bede op te nemen. Veilig kan dan ook gezegd, dat hetgeen in Gen. 3 : 15 te lezen staat, toen reeds de aankondiging was van de parousie met haar alles beslissende gevolgen. Doch tevens blijkt hieruit dan ook, dat de groote worsteling, die door de zonde tusschen het onheilige en heilige in het leven is geroepen, ten principale niet uit den mensch, maar uit satan is opgekomen. Hierop moet dáárom te meer nadruk gelegd, omdat in den tijd, dien we nu beleven, met de demonische wereld veel te weinig gerekend wordt. Veelal geeft men wel toe, dat er ook demonische inwerking kan plaats hebben, maar in het historisch verloop der dingen, zoo in het wereldgebeuren, als in het persoonlijk bestaan, wordt toch met het demonische, ja met de geestenwereld, ook wat de goede engelen betreft, steeds minder gerekend. Op Kerstavond waardeert men nog ten hoogste den Engelenzang, maar dan toch meer als een zalige zielsverheffing dan als een realiteit, en het inleven en meeleven met de geesten-

wereld is voor de meesten onzer te vreemd geworden. Toch is het noodzakelijk, dat we bij het nu indenken van de derde periode, of die der parousie, weer op den samenhang tusschen óns wereldleven en het leven der engelenwereld bedacht worden. Andere bronnen van kennis voor deze periode dan die der Heilige Schrift bezitten we niet, en voorzoover de Heilige Schrift aangaat, treedt gedurig, zoo in 't woord van Jezus, als van Zijn apostelen, de geestenwereld op den voorgrond, en telkens sluit al wat we vernemen weer aan Gen. 3 : 15 aan. Het is altoos de engelenwereld waarvan de actie uitging, het is uit den val van een deel dier engelenwereld dat het bestaan van de demonen, en uit den val der engelen dat ónze val in zonde verklaard wordt. En waar ons de Apocalypse de Voleinding in beeld brengt, is de conclusie der historie dan ook geen andere dan deze, dat de gezaligden van de macht der demonen vrij worden gemaakt en tot de heerlijkheid ingaan, terwijl omgekeerd de demonen, met al wie hun gehoor gaf, in den poel des verderfs de wrake Gods over hun onheilig bestaan tegemoet gaan. De groote tweestrijd tusschen God en satan beheerscht den eindafloop van onze menschelijke historie en van het geheele bestaan dezer wereld, en er kan niet omgekeerd gezegd, dat de strijd tegen God van ons *menschen* is uitgegaan. Veeleer is voor ons verzoening mogelijk, omdat wat ons beheerscht heeft, de verleiding was, die van de demonen uitging.

Juist met het oog hierop echter dringt zich nu onwillekeurig een vraag aan ons op, waarop we wel steeds het finale antwoord zullen schuldig blijven, maar die toch onder de oogen moet worden gezien. Is, zoo stelt men deze vraag, het booze niet oorspronkelijk uit ons menschen opgekomen, maar uit de wereld der demonen in deze wereld ingedragen, hoe is 't dan te verklaren, dat God na den val in het Paradijs, niet aanstonds Adam en Eva, nog eer hun daarna kinderen geboren werden, als des doods schuldig te niet heeft gedaan, en hun alle existentie heeft benomen, om daarna een nieuw menschenpaar te scheppen, dat een geheel anderen weg zou inslaan. De tegenstelling tusschen de kleinheid van het vergrijp in het Paradijs en de onmetelijke gevolgen van jammer en ellende, die er uit zijn voortgevloeid, is zoo aangrijpend, dat men 't zich niet duidelijk kan maken, waarom het eten van die boomvrucht zulke fatale gevolgen moest hebben, en waarom God de Heere, die zulks toch in Zijn hand had, niet op staanden voet alle zondige voortteling uit het in zonde vervallen menschenpaar heeft afgesneden. Er schijnt geen verhouding te bestaan tusschen dat eten van een Paradijsappel, en het lijden dat nu reeds 6000 jaren op deze aarde voortwoedt, en de jammeren der verdoemenis,

die voor duizenden bij duizenden hieruit voor een eindelooze eeuwigheid zullen volgen. Hierachter nu schuilen mysteriën van Gods raad, die we wel steeds onmachtig zullen zijn om op te lossen, maar juist dit moet ons te meer nopen, om die enkele gegevens die de Schrift ons voor het inzien in dit raadsel aan de hand doet, niet voorbij te zien. En al erkennen we dan zonder voorbehoud, dat die gegevens allerminst geheel het mysterie voor ons ontsluiten, ontkend kan toch niet, dat er voor het minst enkele nevelen door worden opgeklaard, en dat althans eenig vermoeden in ons opkomt van de geheime oorzaak en beweegreden die hier werkte. Juist daarom echter moeten we van onze eigen existentie in deze wereld der menschenkinderen hooger opgaan tot de existentie der demonenwereld, en dit nu is het, wat 't klaarst voor ons treedt, zoo we rekenen met wat God de Heere, na den val des menschen, reeds in het Paradijs als oordeel over satan uitsprak.

Natuurlijk raakt het hier het volstrekte Machtsvraagstuk. Luther liet eens uit zijn pen de gedachte glijden, dat satan de broeder van Christus was en hoe schier heiligschennend dit zeggen ook klinke, toch sprak er zich een diepe, maar dan ook diepzinnige waarheid in uit. God is de Almachtige. Dit was Hij van eeuwig, ook toen nog geen enkele machtsdaad van den Drieëenigen God was uitgegaan. De pantheïsten van alle gading ontkennen wel, dat er aan de Schepping een eeuwigheid zonder Schepping moet zijn voorafgegaan, maar wie zich aan de Schrift houdt, belijdt toch onvoorwaardelijk, dat er vóór de Schepping *een begin* is geweest, dat alzoo aan de Schepping voorafging, en dit is het eeuwige, dat in Genesis door die woorden: „In den beginne" wordt uitgedrukt, en geduid wordt op een toestand, waarin God de Heere nog geen schepping tot aanschijn had geroepen en eeniglijk in Zichzelf bestond. De Almacht was toen schuilend in Gods Wezen, maar ze was nog niet naar buiten getreden. Er was alzoo een innerlijk in zichzelf rustend bestaan van den Drie-eenige vóór de Schepping, en eerst op een door God zelf bepaald en uitgekozen oogenblik is door Gods Almacht een zichtbaar en onzichtbaar heelal tot aanzijn geroepen, en wel zoo, dat de Schepping van de geestenwereld, en alzoo van de engelen, aan de Schepping van het zienlijke vooraf is gegaan. Ten gevolge van de schepping der geestenwereld ontstond noodzakelijkerwijs een spanning tusschen God, die deze geestenwereld tot aanzijn riep, en die geestenwereld die tot aanzijn geroepen werd. Als voortbrengsel van Gods Almacht moest ook die geestenwereld Gods Almacht verkondigen en openbaren, en mocht ze in niets op Gods Almacht inbreuk maken. Hiervan nu ware dan ook

van zelf, in de verste verte, geen sprake geweest, bijaldien God Almachtig in die geestenwereld niet anders dan wezens van zeer geringe macht, tot aanzijn had geroepen. Een ruiter, om dit beeld te bezigen, kan zich wel een rijpaard kiezen, dat, zoo noodig, door een kind aan de hand kan geleid worden, doch dan komt zijn ruiteraard niet tot zijn recht. Zal hij als ruiter werkelijk schitteren, dan moet hij, voor aller oog, in het rijperk met zulk een machtig ros uitkomen, dat het bedwingen van het edele dier alle inspanning vordert van zijn ruitertalent en van zijn ruiterkracht. Eerst als het hem gelukt, zulk een eenig nobel ros uit te brengen, en hij laat aan dit ros alle noodige vrijheid, en weet 't dan toch volkomen meester te blijven, eerst dan klapt het publiek dat zijn meestertoeren gadeslaat, in de handen, en juicht zijn edele kunst toe. Gemeenlijk noemt men dit dan ook de *hooge* rijschool, om uit te drukken dat in zulk een meesterzijn over zoo machtig dier het hooge van den mensch uitkomt.

Voor het publiek in de kermistent is het uitbrengen van zoo machtig dier niet noodig. Bij zulk schijnvertoon in de tent is het genoeg, zoo men zijn rijdier maar er aan went zekere aangeleerde sprongen te maken. Het publiek dat de hooge rijkunst niet verstaat, is daarmede volkomen voldaan en looft de knappe rijders. Maar wie het paard metterdaad kent, en in de hooge rijschool heeft leeren doorzien, waarin de ware kracht tot verzet van het rijdier bestaat, en wat nu de nobele rijkunst is, om dit eenig fijne, uitverkoren raspaard meester te blijven, gaat schouderophalend zulk een kermistent voorbij, om alleen in de modelmanege of in het rijperk de echte talenten van den waarlijk geoefenden kunstrijder te genieten. Doch het bewonderen van zulk kunstrijden is dan ook een genot. Het geeft toch een worsteling te aanschouwen waarin heldenmoed uitschittert, en de strijd tusschen twee wezens van een ongelijk karakter, maar toch beide in hun soort door dapperheid en kunst uitstekend, in aangrijpende wendingen en grepen en toeren voor den dag treedt. Dan echter, en dit is het waarop hier de nadruk moet vallen, is het ook eisch, dat de ruiter het moeilijkst te besturen rijpaard bestijgt. Durft hij wel drie, vier andere ook hooggeloofde dieren bestijgen, maar althans één hem als nog hooger geprezen ros niet, dan heeft hij het aanstonds in den kring der hooge rijders afgelegd. Dan toch toonde hij ten slotte bang te zijn, zich tegen den weerstand van dat ééne dier niet opgewassen te gevoelen, voor het bestijgen van dit hoogstgeroemde dier terug te deinzen, en alzoo feitelijk te erkennen, dat er in deze nobele wereld der rijdieren althans één ros is, dat hij niet aandorst of niet aan kon. Voor een pas beginner nu gaat dit.

Diens carrière moet nog gemaakt worden. Daarom zoekt hij van stap tot stap vooruit te komen. Telkens weer een moeilijker paard onder het zaâl. Doch op den weg vooruit mag hij dan ook nooit tot stilstand komen. Maar is hij in de leer voleind, dan moet hij er ten slotte ook zóó voor staan, dat hij zonder aarzelen in de stijgbeugels klimt, hoe wild en woest het dier ook zij, dat men voor hem uit den stal haalt. Ook al moet hij 't dan afleggen en over den kop gaan, altoos nog beter voor zijn naam, dan dat hij niet dorst opstijgen. Vandaar dat er ten leste jockey's zijn, die er een been bij verspelen en hun toekomst wegwerpen, doch zelfs dát lacht nog altoos meer toe, dan de minachting, ja, verachting die het deel is van wie niet durft. Wezenlijk machtsbesef waagt alles.

Lake men 't nu niet als min eerbiedig, dat we hier het doen van de Almacht Gods in het beeld van den ruiter en van het edele rijpaard gaven. In de Heilige Schrift wordt gedurig van het paard in hoogeren zin gewag gemaakt. Denk slechts aan Zach. 10 : 3, waar de profetie uitgaat, dat God Almachtig Zijn keurbende stellen zal als „het paard Zijner majesteit in den strijd." In Hab. 3 : 8 heet 't: „Was, o, Heere, uwe verbolgenheid tegen de zee, toen Gij op uwe paarden reedt." In de Openb. hooren we bij het opengaan van het eerste zegel (6 : 2) dat er kwam „een wit paard," en dit paard was de drager van Christus' mogendheid. Zelfs in den zoo veelvuldig gebruikten naam van „Heere der heirscharen" doelt 't steeds op 't beeld van de wagenen des Heeren en Zijn ruiters. „Gods wagens boven 't luchtig zwerk zijn tien en tienmaal duizend sterk, verdubbeld in getalen." Men zou alzoo toonen in de beeldspraak der Heilige Schrift vreemdeling te zijn, indien men ons het hier bezigen van het beeld van 't rijpaard wraakte. Veeleer is juist dit beeld het meest gepaste, dat hier kan worden te berde gebracht. Houd nu vast aan het straks gestelde onderscheid van vóór en na de Schepping. Voor de Schepping de majesteit der Almacht van Gods innerlijk Wezen verborgen, en nog niet in creatuurlijke existentie naar buiten getreden, dan ligt er in wat we opmerkten van zelf de gedachte besloten, dat het alleszins noodzakelijk was, dat de Almacht Gods na de Schepping een creatuur voor zich zou hebben, dat met God zelf als vergeleken, toonde de hoogst denkbare creatuurlijke macht in zich te dragen. En die macht nu is niet gelegd in den mensch, maar in de geestenwereld, en de boven alles uitgaande eminente drager van deze hoogste creatuurlijke macht was het hoofd dier engelenwereld, en dat hoofd werd satan. Er waren onmiddellijk na de Schepping niet twee heirscharen van engelen, goeden en boozen. De splitsing, de scheuring was er nog niet.

't Was nog alles één. Eén korps, één lichaam, één heirschare, en deze heirschare was georganiseerd. Ze bestond niet uit een eindeloos getal geheel gelijksoortige wezens. Er waren cherubijnen en serafijnen, er waren engelen en aartsengelen, en over heel de hemelsche heirschare was één als de rijkste en hoogste geest 't geschapen en aangestelde hoofd. Toen nu dit hoofd viel, en een deel der engelen met dat hoofd van God afviel, waren de goede engelen, die Gode trouw bleven, om het zoo uit te drukken, hoofdeloos, en tegen hen over stonden die andere gewezen engelen, d. w. z. die geesten, die in demonen verkeerd waren, en wel onder hun aller hoofd, zoodat nu satan dit tegen God opgestane demonengeheel tot trawanten had. Hierbij nu stelt zich vanzelf de vraag, met welke machtsvolkomenheid en majesteit in zich, dat engelenhoofd oorspronkelijk geschapen was, en op die vraag nu sloeg Luthers beeldspraak, dat dit engelenhoofd in macht schier met den Zone Gods gelijk stond, en daarom als broeder van Christus kon gesignaleerd worden.

De geesten, zoo de goede engelen als de demonen, hebben een gelijkheid met het Zijn Gods, die wij, menschen, niet kennen. Wij zijn geen geesten, onzer is de dubbele natuur, die in ziel en lichaam uitkomt. De engelen daarentegen, en dus ook de demonen, zijn enkel geesten. Looft nu de Christus het, dat „God is een geest, zoodat wie Hem dienen wil, Hem aanbidden moet in geest en waarheid", zoo gevoelt men dat de geesten en de geestenwereld een Godgelijke hoogheid bezitten, die aldus in ons, als mensch, niet aanwezig is. Ook wij dragen zeer zeker in onze ziel een psychisch, geestelijk leven, maar toch kan van ons niet gezegd, dat we *geesten* zijn, althans niet in dien strakken, vollen zin, waarin dit én van God zelf én van de engelen en demonen geldt. Bij het scheppen van de geestenwereld vorderde de openbaring van Gods Almacht, dat de geesten die tot existentie kwamen, zoo hoog mogelijk in macht tevoorschijn traden. Niet *als* God. Dat kon niet. Inzooverre bleven ze *beneden* den Zone Gods staan. Maar dan toch met zulk een eminente macht bekleed, dat 't niet hooger kon, en niet hooger denkbaar was. De creatuurlijk hoogst denkbare macht moest door God zelf in den hoogsten geest dien Hij schiep, worden ingeschapen. Zoo alleen kan de Almacht Gods in het volstrekt beheerschen van dezen zoo hoogen geest uitkomen. Die hoogheid in soort was dan hier ook het beteekenende. De alles aandurvende gedachte die ter kwader ure in satan oprees, was geen andere en geen mindere dan *om als God te zijn*. Vandaar dan ook, dat satan den mensch door die schitterende gedachte poogde te verlokken, om hem tot afval van God te bewegen. „Gij

zult als God wezen", is de booze gedachte die den mensch wordt ingefluisterd, en die geen zin zou hebben gehad, indien Satan niet zelf juist van deze gedachte doordrongen ware geweest. Nog bij de verzoeking in de woestijn hooren we, dat de duivel zich inbeeldt de volstrekte macht te bezitten, evenals God, over alle Koninkrijken der aarde. Die gedachte nu van Gode gelijk te zijn in mogendheid, was de verzoekende gedachte die vanzelf in satan moest opkomen, omdat hij door God met de hoogst denkbare creatuurlijke mogendheid begaafd was. Deze hoogst denkbare creatuurlijke macht bezittende, moest hij nu de Almacht Gods over zich voelen komen, en daarvoor buigen, ja die aanbidden. Voor God moest hij zwichten, en in dat zwichten van het hoogste creatuurlijke wezen voor Gods Almacht, moest de Almacht Gods op het schitterendst verheerlijkt worden. Die verheerlijking van Gods Almacht zou lager in graad zijn geweest, zoo satan eene creatie van zwakker mogendheid ware geweest. De weerstand, waartoe het zelfbesef het paard tegen zijn ruiter verlokt, is hier juist het bedoelde, mits 't ros zwicht. En dat deze macht van satan *niet* voor God zwichtte, dát juist is het opkomen van den grooten wereldstrijd. Zoo stond het nu van meet af tusschen Gods Almacht en het hoogst denkbare verzet tegen Gods Almacht, dat van satan uitging. En zoo stonden derhalve van den aanvang der historie God en satan principieel tegen elkander over, zoodat de historie niet anders kon worden dan de historie van de worsteling der eeuwen, waarin satan zijn verzet tegen God zoolang 't kan, volhoudt, en er in verhardt, tot hij ten slotte in en door Christus overwonnen, in de parousie het finaal aflegt, en ten leste in den poel des verderfs wegzinkt.

Toen het nu Gode beliefde ons menschelijk geslacht in het Paradijs tot aanzijn te roepen, kon het niet anders of onze menschenwereld moest vanzelf het voorwerp worden, waarop de gevallen geesten-generaal zich wierp om Gode zijn macht te betwisten. En toen de eerste mensch zich bij dien ontzaglijken strijd tusschen God en de booze geestenwereld, bij de eerste verleiding de beste, aan satan gewonnen gaf, en *tegen* God koos, was hiermede natuurlijk een doem- en vloekwaardig schandstuk bestaan, dat een dreuning door het gansche heelal moest geven en het schrikkelijkst oordeel over ons moest brengen. Men kan en mag niet zeggen, dat Eva en Adam niet wisten waar het om ging. Duidelijk was het kunnen uitblijven van den dood hun aangekondigd, indien ze het stellig gebod huns Gods eerden. Alles was ter hunner beschikking gesteld, en hun volle vrijheid gegund om het Paradijs te genieten. Alleen

ééne vrucht was hun verboden. Het hing er derhalve aan, of ze aan hun God trouw zouden blijven, en ze *wisten* vooruit dat breuke van trouw den eeuwigen dood voor hen na zich zou slepen. Daartegen nu komt satan op. Hij zegt 't hun aan, dat God *in leugen* met hen gehandeld heeft, dat God hen heeft bedrogen. En nu gaat de verlokking tot hen uit, dat gelijk satan met de zijnen tegen God koos, ook zij principieel tegen God zouden kiezen, en satans macht tegen God zouden versterken. Het zou daarom niet gebaat hebben, of Adam en Eva al vernietigd waren geworden, om een nieuw menschenpaar te scheppen, en daarmede dezelfde kans te wagen. Het bezwijken van Adam en Eva was in satans oog niet alleen hun val, maar tevens en veeleer een machtsnederlaag van dien God die hen geschapen had. Satan had 't dan toch gewonnen, en de eere Gods ware in zijn creatuur toch eens voor goed te niet gedaan geweest. Daarom kon Adam niet worden losgelaten noch prijsgegeven. Evenals de eere van een beeldhouwer hangt aan het gelukken van zijn beeld, en de mislukking van dat beeld hem zijn eere als kunstenaar zou rooven, zoo was 't ook hier. Adams val was tegenover satan het bewijs, dat God in Zijn schepping van den mensch verkeerd en gebrekkig was te werk gegaan. Immers Adam liet God los, en ging in den dienst van satan over. De majesteit van Gods eere eischte alzoo niet, dat 't met een nieuw menschenpaar nogmaals zou worden beproefd. Gods eere wordt niet door proefneming gered. Veeleer moest juist in Adam en Eva het door God eenmaal begonnen kunstwerk worden doorgezet, en bij het einde moest en zou 't dan blijken, dat er bij God in de schepping van Adam en Eva *geen* vergissing, *geen* mislukking was geweest, en dat veeleer in het eind der dagen de onovertroffen heerlijkheid van Gods kunstwerk zou uitschitteren.

En zeg nu niet, dat dit moge gelden voor Adam en Eva persoonlijk, maar dat 't toch niet doelen kon op wat uit hen zou geboren worden. Ook wie dat beweert vergist zich, zelfs op in het oog loopende wijze. De gedachte toch, dat ze geschapen waren om de stamouders van heel 't geslacht te zijn, was in 't minst niet verheeld. De verzoeking is niet over Adam gekomen toen hij nog alleen was, maar eerst toen Eva op wonderbare wijze hem was toegevoegd, en in deze schepping van Eva de alomvattende gedachte van 't geslacht en 't nageslacht klaar in beider besef werkte. Zelfs de dierenwereld predikte hun dit, en hun eigen besef kon het hun vertolken. Het is daarom niet alzoo, alsof Eva en Adam toen ze voor satans lokstem bezweken, alleen op zichzelf waren aangewezen. Ze wisten, en ze verstonden het uitnemend wel, dat ze niet alleen zouden blijven; dat ook uit hen een geslacht zou

voortkomen; en dat ze, met nu voor zichzelf een onheilige keuze te doen, deze keuze evenzoo en even onheilig deden voor het nageslacht dat uit hen geboren zou worden. Van die zijde is voor een ernstige critiek dus zelfs geen plaats. God kon in Zijn eereworsteling met satan geen oogenblik toegeven aan de gedachte, om Adam en Eva ter zijde te schuiven, en straks tot een nieuwe proeve met een nieuw menschenpaar over te gaan. Het enkele denkbeeld hiervan zou een geschal en gejubel van duivelsche vreugde onder de demonen hebben doen opgaan. Dan was God met Zijn eere gevallen, en feitelijk de triumf aan satan verbleven. En nu eenmaal de ontzettende worsteling in de personen van Adam en Eva *moest* worden doorgezet, sprak 't vanzelf, dat deze worsteling zich niet tot de enkele personen van Adam en Eva zelf kon bepalen, maar doorgaan moest ook voor heel hun geslacht. En al is 't nu, dat ook zoo raadselen zich hier op raadselen blijven stapelen, en wel geen onzer beweren zal, dat met het opgemerkte geheel 't mysterie voor ons ontsluierd is, zooveel ontwaart dan toch een ieder, die het verband der dingen bij deze worsteling doordenkt, dat hetgeen wij allicht voor het gebeurde in de plaats zouden willen schuiven, in geen geval doorgaat. Wie zijn God God laat blijven, en daarom belijdt, dat de eere Gods gehandhaafd en doorgezet moest worden, wat 't ons en ons geslacht ook kostte, moge ook nu nog voor raadselen blijven staan, die zijn hart geweld aandoen, maar toch zal de eindstrophe van Psalm 139 de uitdrukking ook van zijn creatuurlijk besef blijven: „Zoude ik niet haten, Heere, die u haten? Ja, ik haat hen met een volkomen haat!"

II. De moederbelofte (Gen. 3 : 15). *(Vervolg.)*

> **En de duivel, die hen verleidde, werd geworpen in den poel des vuurs en sulfers, alwaar het Beest en de valsche profeet zijn; en zij zullen gepijnigd worden dag en nacht in alle eeuwigheid.**
>
> OPENBARING 20 : 10.

DIT de Paradijs-geschiedenis is alzoo geen andere voorstelling af te leiden, dan dat de principieele strijd tegen God niet door den geschapen mensch, maar in de geestenwereld, door den rijkst geschapen geest, is aangegaan, en dat die

strijd tusschen God en zijn wederpartijder ging *om den mensch,* en om de geheele majestueuse Schepping, waarvan de mensch het hoofd en middelpunt was. Tegengegaan en bestreden moet daarom de onjuiste voorstelling, alsof de strijd van den *mensch* tegen God hoofdzaak was, en alsof de geestenwereld bij dien strijd slechts zijdelings had ingewerkt. Uit alles blijkt dan ook, dat die strijd tusschen het demonisch hoofd der gevallen geestenwereld en God, van meet af een finaal karakter droeg. Nergens, in heel de Schrift, is van een bekeering of wedertoebrenging der gevallen geesten ook maar met één enkel woord sprake. De breuke tusschen den God der geesten en het afgevallen deel der geestenwereld is van meet af *volstrekt.* Van mogelijke wijzigingen in de daardoor tusschen God en die gevallen geestenwereld ontstane verhouding kan er dan ook geen sprake zijn. In satan is geen zweem of schijn van bekeerlijkheid overgebleven. Hij wilde als God zijn, ja God in Gods plaats. Hem ging 't er om, om Gode de kroon te ontnemen, en die kroon zichzelf toe te eigenen. Zonder dat een uitweg wordt opengelaten, gaat over satan dan ook aanstonds het beslissende eindoordeel, „dat hem de kop zal vermorzeld worden". En als de strijd tusschen God en satan, die *om den mensch* gaat, ten slotte voleindigd is, wordt er voor den gevallen geest der geesten geen andere plaats opengelaten, dan in den poel des vuurs. Zijn rijk is te niet gegaan en gedaan. Alle invloed op de Schepping is dan van hem afgenomen. Hij bezwijkt, en God triumfeert. Iets wat natuurlijk geldt niet voor satan alleen, maar even beslist voor al zijn trawanten. Alle afgevallen geesten uit de oorspronkelijke engelenwereld gaan in 't eind volkomen onder, en er blijft in de geestenwereld geen ander deel over dan dat deel, dat in den afval niet medeging en aan God trouw bleef. En dit zijn de geesten die na den val steeds als *engelen* worden aangeduid, zoodat het soms zelfs den schijn erlangt, alsof de gevallen geesten oorspronkelijk niet even goed tot het engelenheir behoord hadden. Dat nu in het latere verloop der Openbaring de naam van *engel* alleen aan de goede, trouwgebleven geesten wordt gegeven, heeft bij den eenvoudigen Bijbellezer soms tot misverstand aanleiding gegeven. Vandaar dat het niet overbodig is, er steeds weer op te wijzen, dat oorspronkelijk de geheele geestenwereld het engelen-karakter droeg, en dat de demonen wel gedenatureerde engelen zijn, maar dan toch, volgens hun oorspronkelijke schepping in reinheid, wel zeer zeker ook *engelen* waren. Tusschen die geestenwereld en den hoogen God is toen van meet af de principieele strijd uitgebroken. Een strijd, die opkwam niet uit zonde van zinnelijkheid, want de engelenwereld was louter geestelijk, maar uit zonde van hoovaardij

en trots. Vandaar dat ook onder ons menschen de hoovaardij die zich tegen God keert, steeds het meest demonisch karakter vertoont. Maar tusschen den gevallen geest en den gevallen mensch bleef dan toch altoos dit principieele onderscheid bestaan, dat de booze *geest* uit louter zucht om zelf als God te zijn, principieel en volstrekt tegen God koos, terwijl de gevallen *mensch* slachtoffer der verleiding werd en daarom de vatbaarheid van bekeering in zich bleef dragen.

Stelt ge u een oogenblik voor, dat, tot het einde toe, de breuke tusschen God en satan niet tot de Schepping en tot deze zichtbare wereld, met den mensch als middenpunt, ware doorgegaan, zoo zou 't tusschen God en satan een vijandschap *in den geest*, d. i. in het verborgene der gedachten zijn gebleven, en zou deze vijandschap tusschen God en satan geen voorwerp hebben gehad, waarop ze zich richten kon. Doch dit juist werd anders, toen deze zichtbare Schepping opkwam, en van deze Schepping de mensch als hoofd en middenstuk optrad. Nu toch was God niet maar een geest, maar een geest met een majestueus heelal, terwijl satan niet anders had dan zijn trawanten, geesten als hij. Dit nu gaf een tegenstelling, die satan prikkelen moest. God de Heere schitterde nu als de Almachtige, de rijke, de allesbeheerschende geest, en satan stond hier tegenover in zijn armoede en onmacht. Satan kon geen wereld scheppen. Satan kon geen wondermacht in een eigen heelal openbaren. Satan miste elk voorwerp waarop zijn geestelijk bedoelen zich richten kon. Dit nu liet satan geen andere keuze, dan om òf in zijn armoede voor den overrijken God onder te doen, òf een poging te wagen, of het hem niet mogelijk zou zijn, aan God diens Schepping te ontrukken. Dit nu is 't wat satan beproefd heeft, en daartoe kon de aanval niet anders gericht worden dan op den mensch. Uit tweeërlei oorzaak niet. Ten eerste was de mensch het hoofd in de Schepping van het heelal, zoodat wie den mensch niet had, het bezit van het heelal moest derven. Maar ook ten andere, omdat alles in den mensch door *den geest* was ingeschapen. Wat er in de overige natuur, met name door het instinct der dieren, ook buiten den mensch, een schijn van vrije beweging had, stond toch in 't minst niet op één lijn met wat van de geestenwereld het wezen uitmaakte. Doch in den mensch was dit geestelijke element wel waarlijk van meet af ingeschapen. Zelfs was de mensch in zooverre rijker dan de geschapen geesten in de geestenwereld, dat satan eeniglijk en uitsluitend *geest* was, terwijl de mensch èn geest èn physiek zichtbare verschijning was, en alzoo in zeker opzicht als de rijker begiftigde tegenover satan stond. De uitkomst was dan ook, dat dit zichtbare heelal, met

den rijk begiftigden mensch als middelpunt, ternauwernood tot aanzijn was geroepen, of de onduldbare nijd en jaloerschheid waakte in satan op, en als in een oogwenk drong de toeleg in hem naar voren, om op dit heelal, en op den mensch in dit heelal, beslag te leggen. Hij zou aan God die wereld, en in die wereld den mensch, ontstelen. Zoo zou hij de rijke en God de beroofde worden. Juist de omkeering van positie, en dit was het, waarop hij in zijn vijandschap tegen God het toelegde.

In de gewone opvatting wordt met hetgeen satans ingrijpen uitwerkte, dan ook te sober gerekend. Schier uitsluitend toch wordt dan de fatale werking van den val in het Paradijs daarin gezocht, dat we religieus verkoelden en zedelijk achteruit gingen, en wel erkent men daarbij zeker verband tusschen onze ellende en de zonde die begaan is, maar ook dit verband wordt dan toch hoofdzakelijk ondersteld in de rampen en jammeren te bestaan, die ons persoonlijk overkomen. De Schrift daarentegen brengt 't heel anders in beeld. Naar luid de Schrift tast de val wel het allereerst ons geestelijk én zedelijk leven aan, maar daarnaast en in verband daarmede wordt ons toch aanstonds ***heel de natuur*** voorgesteld als door satans vergiftiging ontadeld. Het aardrijk zelf wordt vervloekt. De doornen en distelen zullen opkomen. En niet dan met moeite en inspanning zal de mensch uit het aardrijk nog zijn voedsel weten te garen. Ja, wat nog meer zegt, zelfs de geboorte van 't menschenkind wordt met bange weeën omhuld, in het zweet zijns aanschijns zal hij worstelen moeten tegen het gebrek; en toch zal in 't eind de dood hem bezoeken, na reeds lang vooraf, ja van kindsbeen af, den mensch met ziekte en krankheid geplaagd te hebben. Zelfs schemerde van meet af door, dat de natuur zelve vergiftigd zou worden en gekrenkt in haar innerlijk bestand, zooals in de aardbeving al spoedig aan het licht trad, en ten slotte in de wateren van den Zondvloed zich op 't ontzettendst openbaarde. Hierop moet volle nadruk gelegd. De aan den mensch boven de geesten geschonken voorkeur, waarom hij zoozeer benijd werd, bestond juist in zijn bezit niet enkel van een geestelijk aanzijn, maar daarbij van een zichtbare verschijning in een zichtbaar lichaam. Dat vooral was het, wat satan den mensch benijdde. Zelf had hij alleen het geestelijk bestaan, de mensch bovendien het zienlijk aanzijn. Vandaar, dat in de gevolgen van den val, en in de straf die den mensch overkomt, de vloek en de dood zoo scherp op den voorgrond treden. *De vloek* over het aardrijk was een ontnemen aan de zichtbare wereld van haar verlokkende heerlijkheid, en *het sterven* dat den mensch, na door krankheid en

ziekte te zijn ingeleid, overkwam, was 't hem ontnemen van zijn voorkeur boven den geest. Door het sterven toch werd ook de mensch, althans aanvankelijk, enkel ziel, d. i. louter geest, zoodat de voorkeur hem in de Schepping verleend, hem geheel ontviel. Ook dit is veelal misduid, alsof de dood de beulstraf der vernietiging ware, en dan natuurlijk verstaat men het ook niet, dat de dood na den val niet dadelijk intrad. Vat ge het daarentegen op, gelijk we aangaven, zoodat het sterven voor den mensch niet anders en niets minder is, dan het verliezen van zijn voorkeur biedende lichamelijkheid, dan doet 't er natuurlijk niet toe, of die dood eerst later intreedt. Veeleer *moet* hij dan zelfs pas later intreden, om de krankheden en allerlei lichamelijke ellende, zelfs van honger en dorst, als gevolgen van den val te ervaren.

Eerst zoo komt dan ook het vraagstuk van het geloof tot zijn recht. Het vraagstuk van het geloof komt toch volstrekt niet eerst met de verkondiging van het Evangelie aan de orde. „Is 't niet, zoo ongeveer vraagt satan, dat God 't zoo en zoo gezegd heeft. Doch laat mij u nu waarschuwen. Zooals God u gezegd heeft, is 't niet. God heeft u bedrogen. Laat mij u de waarheid zeggen, zooals ze is. Geloof mij, ge gaat geen heerlijkheid tegemoet, want blijft ge gelooven wat God u wijs heeft gemaakt, dan is het niets dan ellende en jammer dat u wacht." Hierbij nu kwam het er op aan, niet of men aan die woorden van satan meer gewicht hechtte dan aan het woord van het Goddelijk gebod. Dat hoorde er wel bij, en volgde er wel uit, maar hoofdvraag was hier toch: Wie in 's menschen schatting hooger stond, God of Satan. Nu is het voor ons bijna niet te verstaan, hoe Eva en straks Adam ten deze ook maar een oogenblik geaarzeld hebben, doch men vergete niet, dat óns hierbij een kennis van feiten ten dienste staat, die aan onze voorouders in het Paradijs geheel ontbrak. Wij, die nu maar al te goed en al te zeer weten wat 't demonische leven en wat in dat booze leven de demonische geest is, kunnen zelfs geen oogenblik God en satan in vergelijking nemen. Veelal zelfs wordt in Christus' kerk over satan minderwaardig gedacht dan hij metterdaad is, en juist daarom heeft Luthers zeggen, dat hij „een broeder van Christus was," zoo uitnemend gewerkt om ons de hooge positie, die satan oorspronkelijk innam, te doen verstaan. Maar natuurlijk, in het Paradijs, in het eerste oogenblik der verzoeking, had noch Eva noch Adam ooit van booze stukken van satan gehoord, en daarom was de tegenstelling tusschen satan en God voor hen nog in 't minst niet wat ze vanzelf voor ons is. Het kwam er daarom alleen op aan, of Eva en Adam *aan God geloofden*, d. w. z. in de macht, de majesteit en de liefde van hun God een zoo niet te

schokken vertrouwen hadden, dat ze om Gods wil Zijn woord in niets konden prijsgeven. Aanstonds kwam het alzoo op de *geloofskeus* tusschen God en satan te staan, en was de vraag niet te ontwijken, wie feitelijk hooger stond, wie metterdaad beter lot waarborgde, en in verband hiermede, op wiens woord met het meest vaste vertrouwen was af te gaan. Eva en Adam hebben dan ook hun geloof, dat eerst op God gericht was, in hun val op satan overgebracht. En zoo verklaart het zich, dat het Evangelie vóór alle dingen van den zondaar vraagt, dat hij zijn volle geloof weer aan den levenden God zal teruggeven. Niet, versta nu dit wel, alsof thans de zondaar nog in zijn geloof aan satan volhardde. Dat is en blijft Gode zij lof hooge uitzondering, maar wat thans intrad, was, dat de zondaar *in zich zelf gelooft,* en dát is 't wat door hartgrondige bekeering moet overgeleid in een algeheel, oprecht en nimmer zich verzakend geloof in den levenden God.

Zoo treedt het in steeds duidelijker licht, dat de principieele strijd, die in de geestenwereld tusschen God en satan was uitgebroken, voor onzen val en redding geen bijzaak, maar het eenig waarachtig uitgangspunt is geweest, zoodat de gang der historie er dan ook ten einde toe door wordt beheerscht. Tot op zekere hoogte geeft het Oude Testament ons in het verder verloop van de ontwikkeling van het menschelijk leven eenigszins den indruk, alsof dit niet zoo ware, daar er niet dan zelden in de verdere Schriften des Ouden Testaments van satan of van den duivel sprake is. Het boek van Job, dat voor het grootste deel betoog behelst, nu uitgezonderd, komt het woord satan in het Oude Testament slechts vijfmaal voor, en wordt van den duivel slechts zesmaal met name gewag gemaakt, en dan nog niet dan een zeer enkele maal om een optreden van den Booze te vermelden. Na de machtige overwinning door hem in het Paradijs op God behaald in den zondeval van Eva en Adam, heeft blijkbaar de Booze zich voor het uitwendige meer schuil gehouden en er zich toe bepaald, den mensch inwendig steeds meer te vergiftigen. Dit loopt dan ook uit op den ondergang van heel het toen levende geslacht in den Zondvloed, waarvan nooit mag vergeten, dat dit in zekeren zin een triomf voor satan was. Immers God zelf was nu genoodzaakt zijn eigen werk, tot op 't ééne Noachietisch geslacht na, te verstoren. Uit de natuur zelve, door storting en uitbreking van onderaardsche wateren, werd teniet gedaan en verdorven al wat adem had. Doch onmiddellijk daarna trekt God de Heere de teugels weer aan in de Gemeene Gratie. Scheen 't na den Zondvloed alsof satan triomfeerde, terstond daarop omwoelt God de Heere satans macht

en invloed door de Gemeene Gratie, die thans, tot op zekere hoogte, bijna tot het einde, satans macht breekt. Vandaar dat er na den Zondvloed dan ook van satan zoo weinig gewag wordt gemaakt. Het aanporren van David tot de volkstelling is dan bijna het eenige kleine feit, dat van satan openbaar wordt, terwijl zelfs dat feit ons geteekend wordt, als eeniglijk onder Gods beschikking en toelating door satan ten uitvoer gelegd.

Bijna niet anders nu staat het met de *heilige* geestenwereld. Ook van de engelen Gods nemen we in het Oude Testament veel minder waar, dan ge zoudt verwacht hebben. Van den Engel des Heeren, die ons op den Zone Gods wijst, spreken we nu niet, doch neemt ge de engelen in eigenlijken zin, dan is ook hun optreden in de historie des Ouden Testaments hooge uitzondering. Eerst als de Christus verschijnen zal en verschenen is, kunt ge zeggen dat in de Schrift de geestenwereld weer actief, en met volle kracht in de historie optreedt. Van satan blijkt dit uit de Verzoeking. Hier toch kwam het tot een openbaring van satan gelijk die in heel het Oude Testament, na den val, niet meer was voorgekomen. Veilig mag dan ook gezegd, dat satan in de woestijn, nu hij voelde dat 't op de finale beslissing aankwam, om een grof woord te bezigen, brutaler optrad, dan hij 't dusver ooit gewaagd had. Christus heeft hem ten slotte ontwapend, en zelf betuigd, dat satan niets meer aan hem hebben zou, maar dit neemt toch niet weg, dat èn in de Verzoeking, èn in de bezetenen, èn in Judas' omzetting, èn in Petrus' verloochening de werkzaamheid van satan juist tijdens Christus' verblijf op deze aarde haar toppunt heeft bereikt. En geheel ditzelfde kan en moet betuigd van de goede engelen. Het is een engel die Jezus' geboorte aankondigt. Het zijn engelen die Zijn geboorte in Efratha's velden bezingen. Het zijn engelen die Hem te hulpe komen in de woestijn. Jezus spreekt van twaalf legioenen engelen die gereed staan, om Hem te hulp te komen. Het is uit het engelenheir dat Hem in Gethsemane de ondersteuning toekomt. Het zijn engelen die Zijn Opstanding vieren. Engelen die bij Zijn opvaren ten hemel getuigen. En ook in Zijn woord en in Zijn gelijkenissen zijn het gedurig de engelen die op den voorgrond treden. Ook in Jezus' latere verschijningen zijn de boden uit de geestenwereld geen bijzaak, maar een vanzelf zich aandienend, onmisbaar element. En als ten slotte de Christus op Patmos de nevels van voor de toekomst die te wachten staat, wegvaagt, betuigt hij ons op alle manier, hoe ook bij de Voleinding zoowel de demonen als de goede engelen, haast zou men zeggen kunnen, een hoofdrol zullen vervullen. Noch in het Oude, noch in het Nieuwe Testament is de gang van de historie der wereld of de gang van de historie

der Openbaring tot klaarheid te brengen, tenzij ge de geestenwereld zelfs op den voorgrond plaatst. En als ten slotte de huidige voorloopige toestand, door de eindbeslissing, in het eeuwig wel en eeuwig wee zal overgaan, is het allereerst in de geestenwereld, dat de beslissing valt, en mee van uit de geestenwereld op de doorbreking van het Koninkrijk invloed oefent. Ook het feit dat de Zone Gods in het Oude Testament zoo telkens in de engelengestalte optreedt, strekt om de beteekenis der engelenwereld te verhoogen. Elke poging om het ingaan van de heerlijkheid eeniglijk uit verhooging van het religieuse leven en uit zedelijke volmaking te verklaren, kan daarom niet anders dan uit zelfmisleiding opkomen, en moet op teleurstelling uitloopen. De historie van ons menschelijk geslacht blijft, tot den einde toe, met de geestenwereld in rechtstreeksch verband staan, en in de geestenwereld is geen herstel van de eens gevallen breuke mogelijk. Het stond nu van meet af: Er op of er onder, en daarom moet elke voorstelling, alsof uit den toestand waarin we nu zijn, louter geleidelijke overgang ons in 't eeuwig zalige zou overleiden, met beslistheid verworpen.

Hiermede is het laatste, maar dan ook het voldingend bewijs geleverd, dat de parousie moet uitloopen op een gewelddadige ingrijping van de Goddelijke Almacht in de bestaande orde van zaken. Ook waar men voor het overige licht geneigd zou zijn, om de hoop te koesteren, dat allengs door hoogere cultuur en rijkere religieuse ontwikkeling een meer duldbare toestand zou kunnen intreden, om ons zonder schade in een stille eeuwigheid over te leiden, nu stellig bleek, hoe de historie van ons aardsche leven in onafscheidelijk verband staat met hetgeen tusschen God en Zijn geestenwereld voorviel en nog plaats grijpt, is de mogelijkheid hiervan uitgesloten. We laten nu voor 't oogenblik de vraag, of er na het sterven nog een hoogere ontwikkeling zou kunnen intreden, geheel rusten. Dat de boom liggen blijft gelijk hij valt, is voor ons onomstootelijke waarheid, en daarom kunnen we ons niet voegen in de voorstelling, alsof er na den dood een nog rijkere inwerking van het Evangelie zou kunnen volgen. Doch ook al namen we hier de mogelijkheid van aan, nooit zou daarmee de onderstbovenkeering zijn weg te cijferen, die eens met de parousie van den Christus zal intreden. Onze historie, om 't eens zeer scherp uit te drukken, zit nu eenmaal aan de historie der geestenwereld vast, en daar van deze geestenwereld, voor zoover ze viel, normaal redres is uitgesloten, kan het daarom niet anders, of de geweldige ingrijping die in de gevallen geestenwereld niet kan uitblijven,

moet ook ons beroeren, en sluit ook voor ons aardsche leven een geleidelijken overgang van het onheilige waarin we nu verkeeren, tot het eeuwig heerlijke uit. We dingen er niets op af, dat ook de rijkere en hoogere ontwikkeling in het cultuurleven, in onze technische kunst, in onze sociale verrijking, en zoo ook de algemeene wetenschappelijke vooruitgang beteekenis voor het Godsrijk heeft. Zelfs leggen we er nadruk op, dat in de wondere ontplooiing van vroeger sluimerende natuurkrachten en geestelijke mogendheden, die we thans beleven, iets uitkomt, dat niet alleen ons verrijkt, maar ook onzen God verheerlijkt. Hij toch was het, die alle deze geheimzinnige krachten in zijn Schepping verborg, en de historie van Zijn voorzienig bestel zoo wonderbaar leidde, dat allengs steeds meer van deze schuilende krachten in het licht traden. Zelfs het feit, dat de cultuurwereld niet dan bij hooge uitzondering bereid is Gods Almacht en Majesteit openlijk te eeren, en schier eeniglijk de eere van deze rijkere ontwikkeling voor zichzelf opeischt, kan ons hier niet misleiden. Er is zooveel ook in ons eigen persoonlijk bestaan, en in onzen eigen levensloop, dat we egoïstisch naar onszelf toetrokken, en waarvan toch God alleen de Schepper en Drager is.

Wat alleen niet kan noch mag worden toegegeven is, dat de parousie zou moeten wachten totdat dit proces van onze aardsche cultuurontwikkeling en religieuse ontplooiing zal voleind zijn. Wel verstaan we uitnemend, dat men zich afvraagt, of het toch niet schade aan ons geslacht en een te-kort-doen aan de Majesteit Gods zou zijn, zoo voor een deel de schat dien Hij in Zijn schepping verborg, verborgen bleef en met den ondergang van deze wereld voor altoos te loor ging, maar reeds toonden we breedvoerig aan, dat dit op elk terrein toch steeds plaats grijpt. Hoeveel gezet ooft niet, dat nimmer rijpt? Hoeveel schuilend talent niet dat met 't jong wegstervend kind te loor gaat? Wat krachten zonder eind niet, waarvan de kiem gezien werd, en die toch nimmer tot vollen luister ontloken? De parousie kan niet op de volle ontplooiing van het normale cultuurleven of van het normale leven der kerk van Christus wachten. Heel de Schrift getuigt ons, dat de parousie onverwacht, dat ze plotseling, en dat ze gewelddadig zal ingrijpen in heel het bestaan van hemel en aarde, en dat als het Koninkrijk voor eeuwig ingaat, een *nieuwe* aarde onder een *nieuwen* hemel Gods glorie zal groot maken. Nooit zou eenig kind des menschen zich ook maar de mogelijkheid van zulk een onderstbovenkeering van al het bestaande hebben durven voorstellen. Wijzigingen in den bestaansvorm dien we zien, kunnen we ons indenken, maar dat eens de uitroep zou worden gehoord: „Zie, 't is alles nieuw geworden!" en zulks niet in schijn, maar in heel 't bestaan, zoodat

de aarde nieuw zou zijn en de hemel nieuw zou wezen, en dat door Gods wondermacht aan alles een nieuw bestaan en in dat bestaan een nieuwe orde zou gegund worden, — we kunnen het ons niet inbeelden en nimmer kan de voorstelling hiervan product van menschelijke verzinning zijn. Nu zou het hierbij te niet gaan van nu nog schuilende krachten zeer zeker de eere van den Schepper te na kunnen komen, indien er sprake was van een uitloopen der historie op totale vernietiging of op een afdalen tot een lager toestand. Doch juist dit is niet alzoo. Vernietiging komt er niet. Zelfs satan gaat niet te niet. Licht denkt hij: Kon ik 't maar! Bij zelfmoord past ons hetzelfde oordeel. Vernieuwing, geen vernietiging is er komende. En tevens staat hierbij vast, dat de vernieuwing geen vermindering, maar onschatbare verrijking zal zijn. En juist daarom kan nimmer geklaagd, dat de verbreking van het bestaande door een geweldige ingrijping van Gods Almacht, Zijn glans in Zijn Scheppingswerk verdonkeren zou. In wat hooger komt te staan, gaat wat er eerst lagers in uitblonk, niet te loor, maar wordt er in verheerlijkt.

Doch ook afgescheiden van dit alles, en al wilde men, tegen alle bedenking in, in het vasthouden aan een geleidelijke en normale cultuurontwikkeling volharden, het klemmend verband waarin ook nu dit aardsche leven met de geestenwereld bleek te staan, maakt alle bestrijding van een gewelddadig intredende parousie vruchteloos. Wat uit die geestenwereld vijandig tegen Gods mogendheid is opgetreden, moet in de uitkomst geoordeeld worden. En nu ook ons menschelijk leven op deze aarde van 't Paradijs af met deze geestenwereld en haar exploiten in onlosmakelijk verband is geraakt, is het volstrekt onmogelijk, dat de gewelddadige beeindiging van de worsteling tusschen God en satan, buiten ons om zou gaan, en niet ook op de toekomstige ontwikkeling van onze menschelijke existentie zou inwerken. Juist daarom moet ge aan wat de profeten, de Christus en het apostolaat ons zoo stelliglijk omtrent de gewelddadige ingrijping van de parousie betuigd en aangekondigd hebben, volle recht doen wedervaren. Vandaar ons stellen van de derde periode, die straks, na het afloopen van onze huidige periode, bij de parousie intreedt.

III. De Pentateuch.

> En Ik zal zegenen, die u zegenen, en vervloeken, die u vloekt; en in u zullen alle geslachten des aardrijks gezegend worden. GENESIS 12 : 3.

VRAGEN we ons nu af, op wat wijs de Heilige Schrift de machtige profetie van Gen. 3 : 15, veelal het Proto-Evangelie geheeten, voortzet, zoo staan we hier voor een ver zich uitstrekkende historie, die in engeren zin eerst in Daniël, Zacharia's en Maleachi's Godsspraken als een vergezicht op de parousie of Wederkomst des Heeren heenwijst. Het uiterst gewichtige feit, dat de komst van den Messias niet aanstonds een beslissing zou brengen, maar dat op die eerste komst van den Messias een langdurige tusschen-periode zou volgen, gelijk die nu reeds bijna twintig eeuwen voortduurt; dat in 't eind deze tusschen-periode *gewelddadig* zou worden afgebroken, en dat alsdan de Christus, die eerst ten hemel voer, weer uit den hemel tot onze aarde zou afdalen om de ontzettende Voleinding van dit aardsche leven voor te bereiden, in te luiden, door te zetten en de alsdan komende heerlijkheid te verwerkelijken, — lag zeer zeker principieel in Gen. 3 : 15 besloten, maar is toch verder niet aanstonds in de Heilige Schrift uitgewerkt. Zelfs duurt het vrij langen tijd eer in de Schrift de Voleinding *aan den Messias* wordt verbonden. Is dit eenmaal voldongen, dan groeit de gestalte van dezen Messias steeds in rijker vorm aan, maar blijft 't toch in hoofdzaak bij één enkele verschijning. En het is eerst bij de allerlaatste profeten, dat ook die verschijning van den Christus doorbroken wordt, en we nu komen te staan voor een *dubbele* komst van den Messias, de eerste om de Verzoening tot stand te brengen, en de tweede, lang daarna, om de Voleinding te doen intreden.

Zoo is er in deze profetie van wat te komen staat een geregeld historisch proces. Eerst wordt summierlijk in Gen. 3 : 15 de complete afloop van wat te komen staat in één enkelen greep saamgevat. Tegenover elkander staat dan de vrouw en de slang, en in deze vrouw en in deze slang spreekt de onderscheiding en tegenstelling van ons menschelijk geslacht eenerzijds en de demonenwereld als daartegenover staande. Zelfs is het opmerkelijk dat dit Proto-Evangelie niet tot Adam, noch ook tot Eva zich richt, maar tot satan. Dit is niet te verstaan, zoo men, gelijk maar al te veel geschiedt, de wereld der hemelen en der hemelsche geesten geheel als bijzaak beschouwt, en het voorstelt alsof de machtige reuzenworsteling

tusschen God en het creatuur eigenlijk alleen op den mensch doelt, en zulks wel in een zin, alsof satan en zijn trawanten, en evenzoo de goede engelen, slechts bijkomstige nevenpersonen op het wereldtooneel waren. Ware dit zoo geweest, zoo zou Gen. 3 : 15 niet tot satan, maar tot Eva en Adam zijn gesproken. Nu daarentegen uit geheel het Paradijsverhaal blijkt, dat de doodelijke worsteling tegen God niet door den mensch, maar door de demonen is aangegaan, en dat onze menschenwereld eerst door die demonenwereld in haar strijd met den Almachtige is betrokken, nu was het natuurlijk en kon het niet anders, of de allesbeheerschende uitspraak, die van Godswege over het gebeurde uitging, kon zich niet tot Adam of Eva, maar moet zich enkel tot satan richten. *Hij* was de hemelsche persoon geweest, die 't tegen God opnam, en Adam en Eva waren zijn slachtoffers. Vandaar de zoo krasse taal van het doodelijk vonnis: „Dewijl gij dat gedaan hebt, zoo zijt gij vervloekt, en Ik zal vijandschap zetten tusschen u en tusschen deze vrouw".

Ook de vrouw ontvangt wel haar vonnis, in het nu met smarte baren van haar kinderen en in haar onderworpenheid aan haar man, en Adam ontvangt evenzoo zijn straf in den vloek die op het aardrijk wordt gelegd en in den pijnlijken arbeid die hieruit voor den mensch voortvloeide, terwijl dan bovendien over beide *de dood* komt, maar het principieele vonnis richt zich toch niet tot hen, maar tot satan.

Nu is in dat zware vonnis dat over satan gaat, drieërlei vereenigd. Ten eerste, dat er uit de vrouw een Zaad zal komen, waarvan der menschen redding zal uitgaan. Alzoo de profetie van den Messias. In de tweede plaats, dat satans kop staat vermorzeld te worden, wat zeggen wil, dat in het eind satans macht finaal zal worden te niet gedaan. En ten derde, dat de straf die Eva en Adam ondergaan, een bang lijden zal wezen, hun afgebeeld door het vermorzelen van hun verzenen, maar dat in 't eind hierin toch keer kan komen, en dat alzoo de eeuwige vrede zal kunnen ingaan. Omdat er deze drie in liggen, heeft men aan deze uitspraak den naam van het „eerste Evangelie" gegeven. Metterdaad ligt er dan ook het volle Evangelie in, maar kort samengevat en als gedrongen in elkaar. Daar nu dat Proto-Evangelie niet tot Eva gericht is, maar tot satan, zoo kan dit niet anders opgevat, dan dat de woorden waarin dit oordeel uitging, ten aanhoore van Eva en Adam zijn gesproken, zoodat zij dat vonnis over satan, dat tevens hun Evangelie was, van woord tot woord beluisteren en opvangen konden. Iets waarbij er tevens niet aan te twijfelen valt, of de Heilige Geest heeft hierbij beider geestesoog derwijs verhelderd, dat zij de strekking van dat eerste Evangelie metterdaad verstaan, en aan het nageslacht overgebracht

hebben. Het zijn niet vele woorden, waarin dat vonnis en dat Evangelie uitging, en bovendien zijn ze zoo compact, klaar en aangrijpend, dat nu nog, wie ze ook maar eens gehoord of gelezen heeft, ze nimmer meer vergeet. En gelijk Jezus Zijn discipelen zeide, dat de Geest hun indachtig zou maken al wat Jezus tot hen gesproken had, zoo mag ook hier een geestelijke hulpwerking ondersteld worden, die de heugenis van dit alomvattend woord bevestigde. Men kan dus nooit zeggen, dat de Messiaansche verwachting eerst later in Israel is opgekomen, en dat de Verzoening en Voleinding eerst in latere eeuwen ter kennis van ons geslacht werden gebracht. In details en bijzonderheden, voorzeker, maar niet wat de grondgedachte aangaat. Die grondgedachte, het Proto-Evangelie, was reeds aan den eersten stamvader toegekomen, en van hem uit is het de wereld ingegaan.

Nu verdient het hierbij in hooge mate de aandacht, dat in de vijf boeken van Mozes wat men noemt het *hemelsche* leven zoo weinig op den voorgrond treedt, terwijl schier aldoor gehandeld wordt van het volk Gods *op deze aarde* en van wat dat aardsche leven aangaat. Dit is te opmerkelijker, omdat de Pentateuch doorloopt tot Mozes' sterven op Nebo. Hiermede nu staan we omstreeks vijf en twintig eeuwen van het Paradijs af, en bleven er nog slechts vijftien eeuwen over tot de komst van den Messias. Men kan uit dien hoofde niet zeggen, dat de Openbaring omtrent hetgeen de afloop van dit aardsche leven zou zijn, vroegtijdig en rijk zich ontplooid had. Sterker nog, zelfs doet het zich zoo heel anders voor, dan maar al te velen het zich van achteren voorstellen. Maar al te gemeen toch is zelfs bij enkele dogmatische leeraars de voorstelling, alsof dit aardsche aanzijn slechts een doorgang vormt naar het ware leven, en alsof dit ware leven uitsluitend hemelsch van karakter is. Eerst leeft men dan korter of langer hier in deze aardsche wereld, doch dit gaat voorbij, en dan pas komt het *eigenlijke* leven, dat in den hemel thuis hoort, en voorts met dit aardsche aanzijn niets meer uitstaande heeft. Vooral de theorie van „God, Deugd en Onsterfelijkheid", die sinds Kant zoo sterk naar voren drong, heeft den indruk alsof dit aardsche leven slechts voorbereidend en bijkomstig was, met den dood van ons scheidde, en voorts van ons sterven af geheel in het hemelsche vergeestelijkt werd, de publieke opinie, niet alleen onder de lieden der wereld, maar ook veelszins in Christus' Kerk, beheerscht. Nu ligt hierin voorzeker dit ware, dat niet hier, maar daarboven ons Vaderland is; dat we van deze aarde, gelijk ze nu is, na ons sterven niets meer te wachten hebben; en dat ons aardsche aanzijn zich eens

geheel zal oplossen in een zeer gewijzigd bestaan. Tegen de Schrift gaat hierbij intusschen in, wie 't zich nu voorstelt, alsof we na ons sterven dan ook feitelijk zoo goed als niets meer met dit zienlijke en zinlijke bestaan op dit benedenrond uitstaande zouden hebben. Waren we na ons sterven eenmaal in den hemel opgenomen, wat zou ons dan nog te wenschen, of wat zou ons dan nog hooger te begeeren blijven? In den zaligen hemel, in het Vaderhuis, onder de uitverkorenen, en omstuwd van Gods engelen, in Gods heilige nabijheid te verkeeren, was toch immers de voltooiing van alle denkbare heerlijkheid. Wat zou men dan nog van dit aardrijk inwachten? Het is zoo, er zou nog een opstanding, er zou nog een weer-erlangen van het lichaam volgen, maar al te veel hechtte men hier niet aan. En voor zooveel men er aan hechtte, meende men nu ònze opstanding en ons dan nogmaals ingaan in den hemel, doch nu met het herkregen lichaam, geheel met de verrijzenis en Hemelvaart van Jezus op één lijn te moeten stellen. Gelijk thans de Christus lichamelijk in den hemel verkeert, zoo zouden dan ook de gezaligden, na hun opstanding, in lichamelijke gestalte hun aanzijn eeuwiglijk in den hemel voortzetten.

Zóó en niet anders is metterdaad de averechtsche en tegen-Schriftuurlijke voorstelling, die zelfs onder anders warm-geloovigen rakende ons toekomstig aanzijn ingang vond. Nu ontwaart men intusschen aanstonds reeds aan de onsterfelijkheidsleer, hoever geheel deze spiritualistische voorstelling van de voorstelling der Schrift afwijkt. Immers in de H. Schrift wordt, zoo men de vijf boeken van Mozes neemt, zoo goed als nimmer, en althans niet dan bij hooge uitzondering, van de onsterfelijkheid gewag gemaakt en bijna nimmer van eene in 't hemelsche opgaande existentie gehandeld. Hierop is dan later door de ongeloovige theologen zelfs de stelling gebouwd, dat Israel, en vóór Israel de oudvaders, eigenlijk van geen leven na den dood hebben afgeweten; dat voor hen het aanzijn met 't sterven uit was; en dat eerst later uit de heidensche philosofie het onsterfelijkheidsbegrip in Israël zou zijn ingedragen. Eerst heeft men alzoo de voorstelling der Schrift vervangen door een averechtsche onsterfelijkheidsleer, en daarna heeft men het niet voorkomen van deze onsterfelijkheidsleer in het Oude Testament, althans in de oudste boeken ervan, misbruikt als een geheel onjuist argument om de echtheid der oudste Openbaring te bestrijden. Het is pure verzinning, te zeggen, dat in de oudste boeken van de H. Schrift het leven na den dood ontkend wordt. Waar is alleen, dat in deze boeken van de oudste periode der Openbaring zoo goed als nergens de onsterfelijkheidsleer wordt ingedragen of aanbevolen, gelijk men die later, buiten de Schrift om,

geheel uit eigen verzinning heeft uitgedacht. Voor de H. Schrift is het opkomen van een *zichtbare* schepping, en het optreden van *den mensch* in die zichtbare wereld iets van geheel eenige, blijvende en duurzame beteekenis, en wel een feit, dat van het bestaan en het leven der engelen *in den hemel* om Gods *troon*, principieel onderscheiden is. Een ten slotte laten varen en te niet gaan van dit zichtbare en zienlijke creatuur, om ons menschen, voor zooveel we uitverkoren waren, dan schier geheel in de engelenwereld te doen opgaan, zou alzoo tot niets dan tot aan een verarming van Gods Schepping leiden. Immers met de Schepping der engelen- en van de geestenwereld was de Scheppingsmajesteit des Heeren nog allerminst op haar hoogtepunt gekomen. Voltooid en voleindigd is de rijke Scheppingsgedachte Gods *niet* in de geestenwereld, maar eerst in ons *menschelijk* geslacht, en ons menschelijk geslacht zou beroofd blijven van wat er karakteristiek bij behoort, indien het voor ons uitliep op een ons aan de engelen gelijk maken, en de zichtbare wereld van ons werd afgestroopt, als ware die zienlijke wereld niets voor ons geweest dan een eenigszins hinderlijk omkleedsel, dat toch weer moet worden afgelegd.

Geheel ten onrechte is dan ook de dood opgevat als vernietiging en het sterven als een te niet gaan. Vandaar dat men de bedreiging: „Gij zult den dood sterven," verstond, als zou Adam op den dag zelf van zijn val ten grave zijn gedaald, terwijl hij feitelijk daarna nog niet minder dan ruim negen eeuwen op deze aarde zijn bestaan heeft voortgezet. Sterven is niet een te niet gaan, maar een *beroofd worden* van wat men ontving en bezat. Daarom slaat 't sterven dan ook niet enkel op 't lichaam gelijk de leeraars der onsterfelijkheid het toch eeniglijk voorstellen, maar *op lichaam en ziel beiden.* Ook de verlorene krijgt zelfs, als men 't zoo wil, bij het oordeel het lichaam terug, en bestaat in de rampzaligheid beide naar lichaam en ziel voort, edoch zonder van den dood verlost te worden. Voor hem bestaat alzoo de *eeuwige* dood dan ook niet in een teniet gaan, maar in een blijven voortbestaan, doch nu beroofd van wat eerst rijk maakte, en negatief straflijdende doordat in die berooving wat hem eerst sterkte en hem kracht schonk, in zijn tegendeel omslaat, en tot 't knarsen der tanden inleidt. Wie recht oordeelt erkent dan ook aanstonds, dat ook al toeft onze dood naar het *lichaam*, de dood naar de *ziel* er van onze geboorte af is, en dat die dood inzake onze ziel eerst van ons wordt genomen als 't Gode belieft ons weder te baren ten leven. Krankheid en allerlei lijden kan reeds, eer we sterven, ons de berooving van wat tot het volle leven behoort, hier op aarde

doen ervaren, maar ten volle gaat die berooving toch eerst met het sterven in. Heel die voorstelling alsof de dood onze ziel niet raakte, alsof onze ziel onsterfelijk ware, en alsof we nu na onzen dood met ons lichaam en met deze wereld niets meer uitstaande hadden, zoodat een ieder na zijn sterven heerlijk in onsterfelijkheid te midden van Gods engelen bloeide, is dan ook in lijnrechten strijd met de Schrift ons over het leven en sterven, naar ziel en lichaam beide, zoo thans reeds als eens voor eeuwig, onderwijst. Nergens verraadt de Schrift ook maar het minste vermoeden, alsof de oudvaders, de aartsvaders en Mozes getwijfeld hadden aan het *voortbestaan* na 't sterven. Reeds het enkele feit van Henochs wegneming uit dit leven door Gods almachtige hand toont dit duidelijk. Henoch wordt ons niet geteekend als een exemplair slecht man, in 't soort van Kain of Lamech. Integendeel. Henoch wordt ons geteekend als een persoon die, op bijzondere wijze zelfs, kon gezegd worden te „wandelen met God". Juist 't beeld waarin ook de oudste aartsvader ons wordt voorgehouden. Met dezen Henoch nu is iets bijzonders geschied, niet door menschen, maar van Gods zijde. Nu kon hetgeen God hem ervaren liet, niet een straf en niet iets ellendigs, niet een vernietiging van zijn aanzijn geweest zijn. Dit zou niet passen bij den hem gegeven lof, dat hij op zeldzaam edele wijze „met zijn God wandelde". Dit wegnemen van Henoch, kon alzoo niet doelen op een voor altoos wegnemen uit dezen tijdelijken levensvorm, gelijk die destijds aller deel was, maar moest beteekenen, dat hij van deze aarde *naar elders* werd overgeleid. Iets wat vanzelf zijn *voortbestaan* onderstelt.

Jezus zelf heeft in wat Matth. 22 : 32 ons meldt, dan ook zoo beslist mogelijk uitgesproken, dat Abraham, Isaäc en Jacob nog in Mozes' dagen er waren en leefden. Aan Mozes toch had God zich bij het Braambosch geopenbaard als den God van deze aartsvaders, en waar God alzoo sprak, wees nu Jezus er op, dat God niet een God der dooden, maar der levenden was, zoodat uit dit zeggen van God tot Mozes vanzelf volgde, dat de drie aartsvaders te gedenken waren, *als toen nog voortbestaande.* Tot Isaäc was blijkens Gen. 26 : 24, gelijke verklaring gekomen. De Heere toch zeide tot hem, na Abrahams dood: „Ik ben de God van Abraham uw vader, vrees niet, want Ik ben met u!" Bij Jacobs ladder te Bethel (zie Gen. 28 : 13) was het evenzoo. Ook daarin toch wordt ons gemeld: „En zie, de Heere stond op die ladder en zeide: Ik ben de Heere, de God van uw vader Abraham en de God van uw vader Isaäc; dit land waarop gij ligt te slapen, zal Ik u geven en uw zaad na u." Nogmaals in Gen. 46 : 1, 3 heet 't van Jacob, dat hij offerde aan den God van zijn vader Isaäc, en dat God toen tot hem sprak:

„Ik ben die God, en uws vaders God." Het is alzoo bij het Braambosch niet een vluchtig woord, dat in Gods ordinantie als tijdelijk werd ingeweven, maar integendeel een telkens eerst bij Abraham, toen bij Isaäc, en ten leste bij Jacob wederkeerende gedachte, en altoos weer is het een verwijzen naar dien hoogen God, die van den nog *steeds voortbestaanden* aartsvader de levende God is en blijft. In Gen. 49 : 18 hooren we dan ook van Jacob, dat hij op zijn sterfbed belijdt: „Op Uw heil wacht ik, o Heere!" In Numeri 16 : 22 lezen we van Mozes en Aäron bij het oordeel dat over Korach en zijn mannen uitging, dat ze vielen op hun aangezicht, en zeiden: „o God, *God der geesten van alle vleesch*, een eenig man zal gezondigd hebben, en zult Gij U over deze gansche vergadering grootelijks vertoornen." En slaat ge Deut. 32 : 39 op, dan vindt ge daar zelfs de stellige verklaring van Jehovah zelf: „Ziet nu dat Ik, Ik *Die* ben, en geen God met Mij. Ik dood en maak levend, Ik versla en Ik heel." Zoo stellig als 't slechts hoefde, blijkt alzoo uit al deze uitlatingen, dat er van een opvatten van den dood als een vernietiging geen sprake is; dat het *voortbestaan*, door den dood heen, onaangevochten blijft; en dat het sterven als een vernietiging van existentie niet gekend was.

Bestaansvernietiging is de hoop van den zelfmoordenaar. Ze is de matte, doffe verwachting van de ongeloovigen, die niet anders kennen dan het aardsche en vergankelijke. Ze is het dwaze uitzicht van hen die wanen, dat ons leven, ons gedrag, ons doen en laten in dit leven geen gevolgen na zich kan sleepen. Voor die onzinnigen kan men met een prediking van *onsterfelijkheid* komen, als een Evangelie dat ze redden en bezielen kon, maar voor de heiligen van het Oude Verbond, voor onze oudvaders en de aartsvaders was zulk een prediking volstrekt overbodig. Voor hen was de enkele gedachte van een teniet-gaan de ongerijmdheid zelve. Voor hen was de vraag alleen, waar en hoe hun aanzijn zou worden voortgezet. En ook duchtten ze de Sje'ool met haar weeën, en sprak in hen soms een uitzien naar een hooger heil, dat zij toen nog niet begrepen, maar dat ons in Christus geschonken is, zoodat wie in Jezus sterft, thans met het sterven zelf in zaliger aanzijn overgaat. De ouden toch kenden in de Sje'ool slechts het onderscheiden bestaan van wie God vreesde en God bestreed, maar voor beiden zou toch de einduitkomst eerst later dagen, en die einduitkomst nu stond van oudsher voor ieders gevoel in rechtstreeksch verband met de uitkomst die aan het volk waartoe men behoorde, hier op aarde wachtte. In tweeën lag welhaast ons menschelijk geslacht gesplitst. Er was van rondsom de wereld der Gooim of

heidenen, en te midden van die Gooim had God Zijn uitverkoren volk uit de aartsvaders verwekt. Het verband dat hierdoor voor een iegelijk met zijn volk bestond, mocht daarom niet vergeten noch verloochend worden. De Schrift kent het valsche individualisme, dat alleen met de enkelingen rekent, ganschelijk niet. Tusschen die enkelingen of individuen, en het volk waartoe ze behooren, bestond van meet af een organisch verband. Zelfs in Openb. 21 : 24 lezen we van de heerlijkheid hiernamaals, dat *de volken* die zalig worden, in het licht van de groote lichtstad wandelen zullen. Ook in het eind der dagen, als de nieuwe toestand ingaat, wordt nog althans, in onderscheiding van Israel, van de *volken* en de *natiën* gewag gemaakt. Vandaar dat bij het volk Gods steeds het uitgangspunt ligt van wat komen en eeuwig duren zal. De echte Israelieten rekenden daarom veel minder met wat hun persoonlijk en individueel wachtte, dan met hetgeen aan het volk Gods beschoren was, en dies ook hun, als tot dat volk behoorende, te wachten stond.

Dat velen zich hier moeilijk indenken kunnen, is begrijpelijk. Men moet zich daartoe met zijn besef overplaatsen in dien geheel anderen staat van zaken, die zal intreden, als de nieuwe aarde onder dien nieuwen hemel ontsluierd zal worden, en de eeuwigheid zal ingaan. Dan zal er niet meer worden gewaagd van een zaligheid die alleen de ziel behaagt en 't hart gelukkig maakt, maar van den triomf over satan die hierin bestaat, dat de hemel en de aarde die God Almachtig eens in het leven riep, en die satan vallen deed en verdierf, en die daarom in een nieuwe aarde en een nieuwen hemel moeten worden omgezet, in hun eeuwige gedaante gerealiseerd voor God zullen staan. Dan toch zullen er niet stukken en deelen van onze wereld, en enkel individuen uit ons menschelijk geslacht schitteren, maar het zal zijn één majestueus geheel, waarin alle ziel samenhangt met het organisch eenzijn van Gods volk en heel deze zienlijke wereld een glans zal vertoonen, die verre te boven gaat al wat thans in onze wereld aan grootheid gezien of als luistervol gedacht is. Vandaar dat in geheel de Heilige Schrift die eenheid van het te zaligen en te verheerlijken creatuur veelal zelfs op den voorgrond staat. Ze leert ons niet een straks verlaten en prijsgeven van de Schepping, als had dit alles voor Gods eere geen verdere beteekenis meer, zoo wij maar *persoonlijk* gered worden. Integendeel, de Schrift gaat, voor wat het eeuwige betreft, steeds van het volk Gods uit, maar neemt dit volk Gods dan ook steeds in verband met geheel onze Schepping, waarin Gods majesteit zich verheerlijken moet. De spiritualistische eenzijdigheden zijn

verzinningen van afgedoolden, die de Heilige Schrift noch op deed komen, noch bevordert en voedt. Alleen zoo verklaart het zich dan ook, dat Israel tot op het einde toe een eigenaardige beduidenis als het geroepen volk des Heeren zal blijven behouden. Zie maar hoe zelfs in Openbaringen, als ons 't beeld van het nieuwe Jerusalem wordt geteekend, altoos weer de twaalf stammen meespreken. Het gaat altoos weer op de aartsvaders, en door de aartsvaders heen, op het Paradijs terug. Hier, om ons heen, is dat zichtbare heelal in de Schepping waarin God Zijn majesteit wilde verheerlijken. Die Schepping heeft satan Gode pogen te ontrooven, en ze daarom geschonden en als om doen vallen. En daarom nu kan de einduitkomst geen andere zijn, dan dat in deze zelfde Schepping getoond zal worden, hoe God Almachtig, in weerwil van de schending en vernieling door satan hier teweeggebracht, toch *Zijn* Naam als schepper heiligt, *Zijn* Scheppingsplan als onaantastbaar door zal zetten, en in 't eind aan alle schepsel, dat zelfbewustzijn bezit, de onaantastbare waarheid openbaren zal, hoe Zijn Raad niet voor onderstbovenkeering vatbaar was, en hoe satans felonie ten slotte tot niets anders kon leiden dan tot de uitschittering van de Ontferminge en van de Majesteit van God Drieëenig op een wijze die anders nooit door eenig schepsel ware bekend.

IV. **De Pentateuch.** *(Vervolg.)*

> De schepter zal van Juda niet wijken, noch de wetgever van tusschen zijne voeten, totdat Silo komt, en hem zullen de volkeren gehoorzaam zijn. GENESIS 49 : 10.

ZOO wordt de enkele persoon in deze profetieën niet als op zichzelf staande genomen, maar bijna altoos in verband met het volk, met de natie waartoe hij behoort. Het individualisme verbreekt bijna nimmer den organischen band, die de volksgenooten saambindt. Vanzelf leidt de Uitverkiezing er toe, om zich te hechten aan de enkele personen, en men zou de profetische Openbaring dan ook geheel misverstaan, zoo men ook de beteekenis van de enkele verkorenen niet tot haar volle recht deed komen. Ook nu nog is een volk alleen dan groot en sterk, zoo onder de burgers van dat land krachtige persoonlijkheden optreden, edoch, nimmer ligt dezer beteekenis in hun op zichzelf staande

beduiding, maar altoos in hoofdzaak in wat ze zijn in het midden van hun volk, voor hun volk, en daardoor sterk in hun volk. Tweeërlei staat dan ook bij de individuen scherp tegenover elkander. Er is in het individueele een heerlijke kracht, die in de personen werkt, dank zij hun wondere schepping. God schiep geen menschen naar vast model, maar elk mensch als iets eigens, als iets op zichzelf, als iets dat in niemand anders even gelijk en in gelijke verhoudingen optrad. Hiermede houdt de uitverkiezing dan ook rechtstreeks verband. Niet een zeker aantal menschen zal in het Rijk der heerlijkheid worden toegelaten, maar daar zullen alleen zij ingaan, die er voor verkoren, er toe geroepen, er voor gebenedijd, en er op aangelegd zijn in hun schepping en in heel hun wezen. Dit is het individueele dat God instelde, dat van Hem afhangt, en dat Hem moet verheerlijken. Maar daarnaast en daartegenover staat nu een tweede, geheel andere individualiteit, die uit den Booze is, die den persoon verderft, en niets doet dan verstoren. Die tweede individualiteit was niet in den mensch krachtens de Schepping, maar is in hem gekomen door den val in het Paradijs. In dat Paradijs stond mensch en mensch in vrij verband krachtens Gods ordinantie. Eva, het tweede menschelijk creatuur, staat niet los naast Adam, maar is uit hem genomen, hoort bij hem, en is hem tot een hulpe besteld. Van meet af werkt hier alzoo in den menschelijken samenhang het organisch verband. Adam en Eva zijn niet twee 's gelijken, maar twee elementen in éénzelfde schakel. En ze zijn dat naar Gods bestel en derhalve in onderworpenheid aan zijn ordinantiën. Doch nu wordt aan Eva ingefluisterd, dat 't zoo niet hoeft, dat God, met 't zoo te beschikken, haar misleid heeft, en dat ze veel rijker, heerlijker en machtiger positie zal innemen, indien ze *als God* wil zijn. Dan is ze uit den band uit, en zal ze een individualiteit erlangen, die allen aardschen band te niet doet, en haar boven alles verheft. Zie hier nu de tweede, de valsche individualiteit, die niet door God in den mensch is gelegd, maar die er door satan, in strijd met Gods ordinantie, tusschenin wordt geschoven, en die de van God ons ingeschapen individualiteit te niet doet. Om dit onderscheid scherp en duidelijk te doen uitkomen, pleegt men veelal wat God in ons schiep en bestelde, niet onze individualiteit, maar onze *persoonlijkheid* te noemen, om dan den min gunstigen naam van *individualiteit* toe te passen op het valsche „onszelf willen zijn", dat de zonde in het weefsel onzer ziel vlocht.

Hier nu ligt de beweegreden, waarom in de Heilige Schrift, en met name in het Oude Testament, steeds *het volk* op den voorgrond staat, en de personen niet anders dan als leden van dit

volk gekend wordt. Bij onze wijsgeeren wordt telkens van den mensch gehandeld als van een geïsoleerd, in de lucht zwevend wezen, en juist dit vervalscht onze opvatting van den mensch. In de Heilige Schrift daarentegen wordt de mensch nimmer als op zich zelf staand, maar steeds als lid van het volkslichaam genomen, en dan nog niet genomen als een ik, als een geest, als een als op zich zelf zwevende ziel, maar schier altoos in verband met zijn gezin, met zijn familie, met zijn geslacht, met zijn stam, met zijn natie. En dit niet alleen, maar als volkslid treedt de mensch in de Schrift steeds op als wonend in een bepaald land, als behoorende tot een streek of oord, waarvan hij de eigenaardigheid kent en in zich zelf draagt. En eerst in dezen samenhang erlangt dan de enkele mensch zijn volle beteekenis. Vandaar dan ook dat de personen niet enkel naar hun ziel meetellen, maar steeds gedacht worden als omkleed met een lichaam, en met dit lichaam weer gehuld in de kleedij, die door God zelf in het Paradijs na den val is ingesteld. In dit veelzijdig verband treedt de enkele mensch niet alleen tot aan zijn sterven toe op, maar als hij in den dood zich uit den aardschen samenhang van het leven terug moet trekken, dan blijft er niettemin een profetisch verband bestaan met wat hij tijdelijk prijs moet geven. Hij legt 't lichaam af, maar eens komt hem dit lichaam door de Opstanding op nieuw toe. Hij moet zich nu uit de zienlijke schepping in de onzichtbare geestelijke wereld terug trekken, maar te zijner tijd keert hij in de zichtbare wereld terug. Er komt eens een dag, dat deze zichtbare wereld om hem heen, evenals zijn eigen lichaam, in heerlijkheid om wordt gezet. Dan blijft hij niet in staat van berooving, maar keert al wat hij verloor en prijs gaf, terug. En zulks wel, *niet* terug in zijn ouden vervallen staat, maar als een geheel nieuwe, verheerlijkte aarde en daarboven een geheel vernieuwde hemel, die eveneens het kenmerk der heerlijkheid dragen. Doch dit alles is niet een bewerking en verrijking, die persoon voor persoon op zich zelf ondergaat. Onder en bij dit alles blijft het verband gelden, dat aan den eersten mensch door God is aangelegd, genealogisch, geestelijk en naar aard.

En met het oog hierop nu is 't, dat, voorzeker het sterkst in het Oude Testament, steeds in alle profeten *het Volk,* d. z. de geroepenen des Heeren, op den voorgrond treedt, en zelfs de aardsche bijzonderheden, die dit volk eigen zijn, niet uit het oog worden verloren. Vandaar gedurig het verwijzen naar Sion, naar Jerusalem, naar de patriarchen, en naar de roeping van Abraham.

Dat de samenhang, die door de geboorte tusschen den persoon en zijn volk bestaat, met het sterven niet finaal te niet gaat, blijkt

o.m. in de gewone zegswijze, dat wie stierf, „verzameld werd tot zijn vaderen." Te meer moet hierop zekere nadruk gelegd, omdat deze zegswijze het eerst in Gen. 25 : 8 gebezigd wordt van den eersten patriarch. Er staat toch: „En Abraham gaf den geest en stierf, in goeden ouderdom, oud en des levens zat, *en hij werd tot zijne volken verzameld.*" Op gelijke wijze wordt het sterven van den tweeden aartsvader vermeld. We lezen toch in Gen. 35 : 29: „En Izaak gaf den geest en stierf, en *werd verzameld tot zijne volken*, oud en zat van dagen." Ook van Jacob, den derden aartsvader, geschiedt gelijke vermelding, zij 't met zekere wijziging. Wel toch lezen we ook van hem in Gen. 49 : 33: „Als Jacob voleind had aan zijn zonen bevelen te geven, zoo leide hij zijn voeten op bed, en hij gaf den geest, en *hij werd verzameld tot zijne volken,*" doch aan dit bericht gaat in Gen. 49 : 29 het getuigenis van Jacob zelf vooraf: „Ik word verzameld tot mijne volken, begraaft mij dan bij mijne vaderen, in de spelonk, die is in den akker van Ephron den Hethieter." Reeds in Gen. 15 : 15 was deze vorm van uitdrukking in de profetie die God zelf aan Abraham gaf, ingeleid. Daar toch had Jehovah in een mystiek gezicht aldus tot Abraham gesproken: „En gij zult tot uw vaderen gaan met vrede; gij zult in goeden ouderdom begraven worden." Hier staat alzoo het woord *vaderen,* evenals in Jacobs betuigenis, in stee van de uitdrukking *volken.* Nu versta men deze zegswijze: Gij zult tot uw volken gaan, niet in den zin, dat de stervende tot meerdere volken behoord had. Tot uw volken heeft in deze manier van spreken de beteekenis van *volksgenooten,* en dat dit begrip zich voor- en achterwaarts zeer verre uitstrekt, blijkt het duidelijkst uit de zegswijze van *„de kinderen Israëls,"* voor het volk van Israel. Niet alleen namelijk bij Israel, maar in heel het Oosten wordt op dit genealogisch verband zoo sterk nadruk gelegd, dat *Beni*, d. w. z. *Zonen*, de gewone naam is, die aan natie of stam gegeven wordt. Zoo spreekt men nog van de *Beni M' Sab*, een Berberstam op den rand van de Sahara, van de *Beni Amer,* een Mohamedaansche stam in het land Baraka, van de *Beni Suef* in Midden-Egypte, enz. Doel van deze zegswijze is, om de genealogische eenheid van heel het volk door de verwijzing naar zijn stamvader te doen uitkomen. Alleen is het in het Oude Testament opmerkelijk, dat de Joden zich niet Beni-*Abraham,* maar Beni-*Israel* noemen, alzoo niet teruggaande op den eersten, maar slechts op den *derden* stamvader, iets wat daaruit te verklaren zal zijn, dat de twaalf stamhoofden van Israel niet uit den eersten, maar uit den derden stamvader gesproten waren.

Toch vatte men dit niet zoo op, alsof alleen bij de drie oudste

stamvaders van een verzameld worden tot hun volksgenooten of vaderen gesproken werd, zoodat er zekere heiligverklaring in lag. Immers van Ismael die afzwierf, lezen we evenzoo in Gen. 25 : 17 : „Dit zijn de jaren des levens van Ismael, honderd zeven-en-dertig jaren, en hij gaf den geest, *en hij werd verzameld tot zijn volken.*" Toch schijnt deze plechtige uitdrukking een eervolle vermelding geweest te zijn. Ook van Aäron toch komt ze voor in Numeri 20 : 24, en van Mozes in Deut. 32 : 50. Wel is beweerd, dat dit verzameld worden tot zijn vaderen niet anders beteekende, dan dat de gestorvene in hetzelfde graf werd bijgezet, als waarin zijn voorvaderen begraven waren, maar het feit dat deze vermelding 't eerst van Abraham geschiedt, weerlegt deze voorstelling. Abraham is niet in de grafstede van Terah begraven, maar in een nog niet gebruikt graf, dat hij zelf zich gekocht had. De beteekenis van deze uitdrukking kan daarom niet anders worden opgevat, dan dat die volksgenooten der vaderen wel van deze aarde verdwenen waren, zoodat de omgang met hen was afgesneden, maar dat ze desniettemin hun aanzijn nog voortzetten, en dat er nog altoos zekere band overbleef, die de gestorvenen met hun nog op aarde levend nageslacht in zeker eigenaardig verband hield. De doorgang van het leven na den dood ligt er alzoo wel waarlijk in uitgesproken. Toch is hoofdzaak in deze zegswijze, dat de persoon niet op zich zelf wordt genomen, dat immers ieder persoon in genealogisch verband met een gezin, een geslacht, een volk geboren werd en geleefd heeft, en nu ook na zijn sterven tot op zekere hoogte in dit verband blijft voortbestaan. Het geslachtsverband is met den dood niet te niet gedaan. Het neemt een geheel anderen vorm aan, zelfs moet 't ten slotte bij de finale splitsing tusschen wie verheerlijkt en wie verdoemd worden, tot gedeeltelijke afscheiding leiden, maar er blijkt dan toch, dat feil gaat wie reeds onmiddellijk met het sterven alle organisch verband beschouwt als te niet gedaan.

Doch al staat nu het blijvend verband tusschen wie stierf en wie leven bleef, en voor beiden met het voorgeslacht en het nageslacht, in de Boeken van Mozes duidelijk voor ons in beeld gebracht, hieruit mag daarom toch nooit worden afgeleid, dat wie op aarde achterbleef, met den gestorvene in contact mag treden, gelijk later van Saul bericht wordt. Integendeel, daar het bedacht zijn op zulk contact onder de heidensche volken zeer in trek was, is juist aan Israel 't zoeken van al zulk contact ten strengste verboden. Dit toch ligt opgesloten in het verbod in Lev. 19 : 31, waar het heet: „Gij zult u niet keeren tot den guichelaar en tot den duivelskunstenaar. Zoekt hen niet, u met hen verontreinigende.

Ik ben de Heere!" Zoo beslist zelfs werd dit als ergerlijke zonde gebrandmerkt, dat Lev. 20 : 6 al zulk doen met den dood bedreigt. „Wanneer een ziel, zoo heet 't daar toch, zich tot de waarzeggers en duivelskunstenaars zal begeven hebben, om die na te hoereeren, zoo zal Ik mijn aangezicht tegen die ziel zetten, en zal ze uit het midden van haar volk uitroeien." Iets waarin vanzelf opgesloten lag, dat niet alleen wie zulke guichelaars zocht, maar vooral ook de soort wichelaars die er zich zelf toe leenden om deze kunstenarijen uit te voeren, zonder sparen gestraft werden. Lev. 20 : 27 brengt dan ook van Godswege de bedreiging, dat wie zich aan zulke duivelsche zonde schuldig maakt, niet maar sterven moet, maar „met steenen zal gesteenigd" worden, want, zoo staat er, „hun bloed is op hen". In Deut. 18 : 11, 12 wordt dit booze kwaad dan ook nogmaals strengelijk gewraakt. Daar toch lezen we: „Onder u zal niet gevonden worden wie een bezweerder is, die met bezwering omgaat, of die een waarzeggenden geest vraagt, of een duivelskunstenaar, *of wie de dooden vraagt;* want al wie zulks doet, ***is den Heere een gruwel."*** Met het sterven is de band die ons verbond met wie achterbleven, voor zooveel dit contact betreft, afgesneden. Vandaar het streng verbod, om nochtans op zulk contact te willen ingaan. Zelfs als mystiek spel kon het niet gedoogd worden. Er staat de dood, er staat de uitroeiing uit zijn volk op. Het wordt gevloekt als een gruwel voor den Heere. Dit beteekent niet, dat alle samenhang en alle verband verbroken is; met name in het tweede der Sinaietische geboden blijkt dit wel anders. Daar toch hooren we, dat Jehovah de zonde van den Beeldendienst, door de vaderen begaan, „bezoekt aan de kinderen ***tot in het derde en vierde geslacht*** dergenen die Hem haten." En schier sterker nog hooren we in Ex. 34 : 6, 7 waar Mozes sprak: „Heere, Heere, God barmhartig en genadig, die den schuldige geenszins onschuldig houdt, bezoekende de ongerechtigheid der vaderen aan de kinderen en aan de kindskinderen tot in het derde en vierde geslacht." Betrekking, samenhang blijft er alzoo. Zelfs een zedelijke band. Maar nimmer mag hieruit afgeleid, dat nu ook voor wie nog leeft, het contact met wie wegstierven zou doorgaan. De Pentateuch sluit dit op de meest stellige wijze uit.

De zoo telkens voorkomende uitdrukking, dat de ziel, die den vloek op zich laadt, zal uitgeroeid worden uit haar volken, is hiermêe niet in strijd. Sterk komt dit zelfs bij de heilige zalfolie uit. Hiervan toch lezen we in Ex. 30 : 33: „De man die zulk een zalf maken zal als deze, of die daarvan op wat vreemds doet, zal uitgeroeid worden uit zijn volk." En sterker nog heet het in Ex. 31 : 14 van den Sabbath: „Onderhoudt dan den Sabbath, dewijl

hij ulieden heilig is. Wie hem ontheiligt zal zekerlijk gedood worden, want een ieder die op dien dag eenig werk doet, die ziel zal uitgeroeid worden uit het midden van haar volk." Vooral in Leviticus komt deze ontzettende dreig-formule gedurig voor. En ook in Numeri 9 : 13 lezen we van het Pascha-houden: „Als een man, die rein is, en op den weg niet is, nalaten zal het Paschen te houden, zoo zal die zelve ziel uit haar volk worden uitgeroeid, want hij heeft de offerande des Heeren op zijn gezetten tijd niet geofferd; diezelve man zal zijn zonde dragen." Voorts gaat die dreig-formule heel de Schrift door, in de historische boeken, in de Psalmen en in de profetische geschriften, en schier altoos letterlijk aldus geformuleerd, dat het een *uitroeiing uit zijn volk zal zijn,* waarbij zijn volk dan wederom beteekent: zijn volksgenooten. Dit nu kan geen anderen zin noch andere beteekenis hebben, dan dat wie aan zulk een gruwel zich schuldig maakt, ten doode is opgeschreven. Maar bovendien ligt er in uitgedrukt, dat zulk een verbeurt en verliest alle privilegie, alle voorrecht en alle zegen die aan de kinderen Israels, hetzij in dit, hetzij in het straks toekomende leven, was toebeschikt. Op zichzelf behoeft dit natuurlijk niet te strijden met de zegswijs, dat wie stierf tot zijn vaderen of tot zijn volken vergaderd werd. Er wordt alleen in uitgedrukt, dat het privilegie dat God aan de Beni Israel had toebeschoren, en dat deels nu reeds, deels eerst later in vervulling zou gaan, voor zulk een teloor ging. Genealogisch en organisch bleef dus ook hier het verband voortbestaan, ook al werd het *voor dit leven* afgesneden. Maar wat bovendien en onherroepelijk te loor ging, was al datgene, wat aan Israel in onderscheiding van alle andere volken in de roeping der patriarchen was toegezegd.

Het sterkst van alles echter licht de Messiaansche profetie in de Boeken van Mozes den band toe tusschen den enkeling en het volk. In deze profetieën toch, voor zoover ze reeds bij de patriarchen gevonden worden, is nog geen sprake van de zalige ervaring als persoonlijke Verzoening, maar eeniglijk van de toekomst die in het optreden van den Messias voor het volk *als volk* komende is. Hieruit ziet men, hoe langzaam de openbaring der Verzoening is voortgegaan. In de eerste vijftien eeuwen, die na den val verliepen, blijft het bij de profetie van Gen. 3 : 15, die welbezien, niet de enkele geloovigen op het oog heeft, maar die den strijd tusschen de demonen en heel ons menschelijk geslacht tot het gewenschte einde zal brengen door het zaad der vrouw. Eerst met Noach, na den vloed, komt er een tweede profetie bij in wat Noach omtrent Sem, in onderscheiding van Japhet en Cham, betuigt. Cham gaat

voorop, maar hij en zijn geslacht komen onder den vloek. (Zie Gen. 9 : 25.) Doch dan komt de beurt aan Sem, en van dezen stamvader, uit wien Israel opkwam, wordt ons betuigd: „Gezegend zij de Heere, de God van Sem, en Kanaän zij hem een knecht"; om dan daarna van Japhet te betuigen, dat God Japhet uit zal breiden, maar dat toch niet uit hem het heil zal zijn, doch „dat hij wonen zal in Sems tente". Dan rust de profetie van Noach tot aan de patriarchen, alzoo nogmaals vijf eeuwen, maar om dan ook klaar en helder op te treden. Tot Abraham wordt van meet af gezegd (zie Gen. 12 : 2 v.v.) „Ik zal u tot een groot volk maken en u zegenen, en uw naam groot maken; en wees een zegen." In dit laatste woord: „wees een zegen" schuilt natuurlijk de Messiaansche toekomst; en daarom volgt er dan ook in vs 3: „Ik zal zegenen, die u zegenen, en vervloeken die u vervloekt, en *in u zullen alle geslachten des aardrijks gezegend worden*". Nog klaarder licht valt hier dan op, als er straks in Gen. 17 : 6 volgt: „Ik zal u gansch zeer vruchtbaar maken, en Ik zal u tot volken stellen, en koningen zullen uit u voortkomen. En Ik zal Mijn verbond oprichten tusschen Mij en tusschen u, en tusschen uw zaad na u in hun geslachten, tot een eeuwig verbond, om u te zijn tot een God en uw zaad na u". Nogmaals heet 't in Gen. 18: 18: „Dewijl Abraham gewisselijk tot een groot en machtig volk worden zal, en *alle volken der aarde in hem zullen gezegend worden*". Even stellig wordt deze belofte aan Abrahams geloof gebonden. Immers in Genesis 22 : 18 hooren we dat God tot Abraham zegt: „In uwen zade zullen gezegend worden *alle volken der aarde, naardien gij Mijn stem gehoorzaam geweest zijt*". Steeds zelfs klimt gedurende Abrahams leven de rijkdom dezer belofte. In Gen. 26 : 4 heet 't toch: „Ik zal uw zaad vermenigvuldigen als de sterren des hemels, en in uwen zade zullen alle volken der aarde gezegend worden". Zelfs sterker nog staat 't in Gen. 28 : 14, waar we lezen: „Uw zaad zal wezen als 't stof der aarde, en gij zult uitbreken in menigten, westwaarts en oostwaarts, en noordwaarts en zuidwaarts, en in u en in uw zaad zullen alle geslachten gezegend worden".

Jacob op zijn sterfbed specialiseert deze heilstoezegging nog nader door ze aan Juda te binden. „Juda," zoo lezen we in Gen. 49: 8—10: „Juda, gij zijt het. U zullen uwe broederen loven. Juda is een leeuwenwelp. De scepter zal van Juda niet wijken, noch de wetgever van tusschen zijne voeten, *totdat Silo komt, en hem zullen de volkeren gehoorzaam zijn*". Voeg hier nu bij wat Bileam, onder inspiratie, voorzegde van een „ster die voortgaan zou uit Jacob en van een scepter, die uit Israel zou voortkomen", en 't behoeft geen nader betoog, hoe 't hier alles zich om het volk *als*

volk samentrekt, hoe 't doelt op een *Koning* die uit Israel tot heerschappij zou komen, en hoe ten slotte van dien *Koning* uit het *volk* van Israel een zegen zou afstralen op *alle volken* der aarde. Uitzondering zou alleen gemaakt kunnen worden ten opzichte van de bekende profetie in Deut. 18 : 14, waar tegenover de guichelende heidenvolken, de waarachtige profetie wordt gesteld, die aan Israel verleend werd, en waar de groote profeet, op wie dit alles zou uitloopen, nu door Mozes in de volgende woorden (vs. 15) werd aangekondigd: „Een profeet, uit het midden van u, uit uwe broederen, als mij, zal u de Heere uw God verwekken; naar Hem zult gij hooren". Hierop gaf toen de Heere zelf het Amen, door in vs 18 te zeggen: „Een profeet zal Ik u verwekken uit het midden uwer broederen als u, en Ik zal mijn woorden in zijn mond geven, en hij zal tot hen spreken al wat Ik hem gebieden zal". Natuurlijk is dit een nieuw element, dat hier in de Messiaansche profetie opkomt. Niet zoozeer de profetie van macht en heerschappij, maar de openbaring der *waarheid.* De profetie van den Christus niet als Koning, maar als hoogste *Leeraar.* Een schrede alzoo verder op den weg die ons ten slotte brengen zal waar het volle beeld van den Messias zich zal ontsluieren. Maar toch is ook deze profetie nog niet tot den enkeling gericht. Ook deze Godsspraak sprak nog Israel *als volk* toe, en wat persoonlijk den enkeling ten goede zou komen, kon alleen uit het verband waarin hij met het volk Gods staat, hem ten deel vallen. En geheel hetzelfde zien we anderzijds. Niet alleen toch dat de Openbaring bij Israel aan Israel *als volk* zich bindt, maar ook, waar de zegen van Israel naar buiten zijn erf zal uitgaan, wordt met geen woord van *den enkeling* gewag gemaakt, maar steeds en op alle manier gedoeld op een zegen Gods, die uitgaan zal *onder de volken.* Ook hier alzoo wordt het organisch verband volstrekt niet voor overtollig verklaard, maar veeleer streng vastgehouden. Van een methodistisch streven valt nog het eerste schijnsel niet te ontdekken. Het *Verbond* is de band die verbinden zal, en 't zal uitloopen uit het volk van Israel op een *Volk Gods* uit alle natiën. Resultaat blijft alzoo ook hier, dat van tweeërlei komst van Messias, eerst te Bethlehem en ten tweeden male in de Voleinding, in geheel den Pentateuch nog geen enkele aanwijzing te ontdekken valt. Alleen in Gen. 3 : 15 lag ze opgesloten, doch hier geheel bedekt.

V. De geschiedkundige boeken.

> Doch uw huis zal bestendig zijn, en uw koninkrijk tot in eeuwigheid voor uw aangezichte; uw stoel zal vast zijn tot in eeuwigheid. 2 SAMUEL 7 : 16.

VOORTGANG in de Bijzondere Openbaring is er in de eerste eeuwen na Mozes niet. Zij die zich dan ook inbeelden dat de geloovigen uit de daarna komende periode schier even rijk inzicht hebben gehad in wat te komen stond, als later ons ten deel viel, zijn ten prooi aan een droeve vergissing. De Schrift leert het zoo geheel anders. Uitgenomen Gen. 3 : 15, waarvan we den vollen zin in niets hebben verkort, is er na het Paradijs tot op Mozes geen enkele Openbaring van Godswege uitgegaan, om ook maar eenigszins het eerste en het tweede komen van den Christus nader te openbaren, en met name voor de juister en nauwkeuriger kennis van de Voleinding biedt deze verdere periode ons niets bepaalds. Het blijft er bij, dat de Heere nu Zijn volk uitverkoren en besteld heeft; dat dit volk straks in Kanaän binnentrekt om zijn positie te bevestigen; dat dit volk als volk de toezegging ontving van niet te niet te zullen gaan; dat er eens een machtig Heiland, als Koning, over dit volk zou heerschen; en dat alsdan van dat volk een zegen zou uitgaan op de andere volken des aardrijks. Een voorzeker rijke openbaring, maar die toch, gelijk men ziet, in zeer algemeene toezeggingen opgaat, en vooralsnog alle bijzonderheden, waaraan de hoop der geloovigen zich vast kon klemmen, aan Israel onthield. Is dit nu in de eeuwen die op Mozes volgen, anders geworden? Op Mozes volgde Jozua, en de periode die Israel bij het binnentrekken van Kanaän en bij het in bezitnemen van deze erve doorleefde, wordt ons in het boek naar Jozua's naam genoemd, zeer uitvoerig en tot in bijzonderheden beschreven. Doch vraagt men nu, of ook in dat boek van Jozua nieuwe belangrijke bijdragen voor de Bijzondere Openbaring, en met name voor de Voleinding, geboden zijn, dan kan ook hier het antwoord niet dan ontkennend luiden. Voor de komst der Voleinding levert het boek Jozua niet één enkele bijdrage van beteekenis. — Na Jozua komt het tijdperk der Richteren, dat eveneens eeuw na eeuw deed verloopen, en zeer zeker, in dat tijdperk viel het heerlijke, bezielende lied van Deborah, het machtige optreden van Jephta, en het wondere doortasten van Simson. Maar vraagt ge u af, welke nieuwe, dusver ongekende bijdrage de Bijzondere Openbaring in deze

Richterperiode ontvangt, dan wordt ge voor wat deze reeks van eeuwen betreft, wederom teleurgesteld, en is het reeds veel, zoo ge in Richteren 2 : 1 een betuiging van den Engel des Heeren ontvangt, toen bij Gilgal dit hooge woord uitging: „Ik heb ulieden uit Egypte opgevoerd, en u gebracht in het land, dat ik uw vaderen gezworen heb, en gezegd: Ik zal mijn verbond met ulieden niet verbreken in eeuwigheid." Van achteren bezien was dit natuurlijk een heerlijke openbaring, omdat mag aangenomen dat in dezen Engel des Heeren de Messias zelf verscheen, en waar de Christus spreekt van een Verbond dat stand houdt *tot in eeuwigheid*, is hierin de Voleinding van zelf meebegrepen. Hierbij blijft het echter zeer de vraag, of men destijds reeds de komst van den Engel des Heeren in dien zin opvatte. Het kan zeer zeker, want in de openbaring, die aan Abraham ten deel viel, was de beteekenis van den Engel des Heeren reeds opgeklaard. Maar ook al neemt ge dit aan, dan nog geeft Richt. 2 : 1 geen enkele nieuwe bijdrage, die de kennis der toenmalige geloovigen verrijkte. Slechts werd hierdoor dan bevestigd, wat ze reeds wisten, dat de band van het Verbond geen tijdelijk, maar een eeuwig karakter bezat.

Eerst met Samuel daagt er een nieuwe lichtglans, en wanneer David optreedt, ontwaart ge dat er verrijking van kennis in zake de Bijzondere Openbaring naderende is, deels door wat in Godsspraak tot hem komt, en deels door wat in de Psalmodie als uiting van persoonlijk geloof zich aandient, maar toch weer vrucht is van inspiratie. Die uiting van persoonlijk geloof laten we nu een oogenblik rusten, om eerst na te gaan, wat bijdrage voor de Bijzondere Openbaring in de historische gebeurtenissen verscholen werd. Dan echter sta op den voorgrond, dat het gebeurde met de waarzeggende vrouw te Endor (zie 1 Sam. 28) hieronder niet mederekent. Dit zij met eenigen nadruk uitgesproken, daar in later jaren de uitlegging er steeds meer toe neigde, om hier het verhaal van een werkelijke verschijning van Samuel te vinden. Onze oude geleerden deden dit niet. Van oudsher was men gewoon geheel dit verhaal op te vatten als een guichelaarskunstenarij. Men nam wel aan, dat er wat geschied is, maar verklaarde dit geheel uit de mededeeling dat die vrouw van Endor een waarzeggenden geest had. Daar nu bekend is, hoever toen ter tijd de guichelaars en toovenaars het gebracht hadden in het doen uitkomen van verrassende dingen, die de onnoozelen misleidden, komt men al spoedig tot de slotsom, dat ook wat te Endor tusschen Saul en deze vrouw voorviel, geen hooger beteekenis had dan van een mystieke fopperij, gelijk die in het Oosten overal aan de orde van den dag was. Die waarzeggerij en guichelarij had ook Mozes als een metterdaad

voorkomend verschijnsel beschouwd. Anders toch zou in den Pentateuch tegen deze guichelarij niet zoo'n nietsontziende straf bedreigd zijn. Wie in het doen van zulke waarzeggers niets dan vrucht van inbeelding, van zelfbedrog en bedriegerij ziet, straft wie er zich aan schuldig maakt, niet met den hardsten dood. Het ontzettend hard aangrijpen van dit kwaad door de Mozaische wetgeving laat dan ook geen andere uitlegging toe, dan dat er waarlijk, evenals nu nog met *de Stille kracht* op Java, zich demonische werkingen voordeden die door de heidensche wangeloovigen voor goede munt werden aangenomen, en zich zoo van geslacht tot geslacht konden voortplanten. Er zat metterdaad zekere realiteit in, gelijk nu nog. Daarom alleen ging de ordinantie des Heeren er zoo strak en straf tegen in, en juist daarom moest alles aangewend, om het land van Israel ook daarin van de omliggende landen te onderscheiden, dat wel elders, maar niet in Israel dat uitventen van de duivelskunsten plaats greep. Het was niet enkel bedriegelijk spel, maar er gistte iets onheiligs, iets tegen-Goddelijks in.

Voor ons is in het onderhavige geval niet de vraag beslissend, of Samuel in zichtbare gestalte al dan niet verschijnen *kon*. Naar luid het verhaal in Matth. 17 : 1 v.v. zijn op Tabor ook Mozes en Elia in zichtbare gestalte niet alleen voor Jezus, maar ook voor de drie discipelen waarneembaar geweest. „Van hen, zoo lezen we toch, werden *gezien* Mozes en Elia, met hem samensprekende." Petrus, evenals altijd, zoo ook hier de voorste, onderwindt zich zelfs om tot Jezus te zeggen: „Heere, het is goed, dat we hier zijn; zoo gij wilt, laat ons hier drie tabernakelen maken, voor u eenen, en voor Mozes eenen, en eenen voor Elia." Zoo kennelijk was alzoo de verschijning, dat de drie discipelen aanstonds in de verschenen personen Mozes en Elias herkenden, zonder dat Jezus ze hun aandiende. Daar ze nu noch Mozes noch Elia ooit gezien hadden, moet die herkenning hun geinspireerd zijn. Tweeërlei nu is hier op te merken. Ten eerste, dat Jezus zelf gedaanteverandering onderging. Er staat toch met zooveel woorden: „Hij werd *veranderd* van gedaante," en er wordt bijgevoegd, dat deze verandering in tweeërlei bestond; ten eerste daarin „dat Zijn aangezicht blonk gelijk de zon," en ten tweede in het witglanzen van Zijn kleed, gelijk het licht. Een verandering die geen stand hield, want toen Jezus van den Tabor afkwam, bespeurde het volk niets buitengewoons aan Jezus, waarbij tevens valt op te merken dat de gedaantewisseling bij de Verheerlijking bijna geheel overeenkomt met de verschijning van Jezus aan Johannes op Patmos. Aan het feitelijke van deze toedracht der verheerlijking twijfelt geen enkel

geloovige. Het feit ligt er alzoo toe, dat eens menschen lichaam voor zulk een gedaantewisseling vatbaar is. En in de tweede plaats blijkt uit 't verhaal van Tabor, dat een van deze aarde gescheiden persoon toch wel in zichtbare gedaante zich vertoonen kan, gelijk het hier met Mozes en Elia plaats greep. Men heeft wel gevraagd, waarom Henoch niet evenzoo verschenen was, doch tot deze vraag heeft men geen recht. Al is toch Henoch op geheel wondere wijze, zonder te sterven, uit dit aardsche leven verdwenen, daarom nam Henoch nog geen hoogstaande plaats in de Bijzondere Openbaring in. Van wat hij sprak of deed, hooren we dan ook niets. Alleen wordt gezegd, dat hij persoonlijk een zeer vrome man was. Immers „hij wandelde met God." Met Mozes en Elia daarentegen stond 't geheel anders. Deze kent de Schrift immers volstrekt niet alleen als persoonlijk vrome mannen, maar tevens als machtige organen van de Openbaring en als helden in de worsteling voor het Godsrijk. Maar te erkennen valt dan toch, dat deze twee geestelijke helden op Tabor metterdaad met Jezus saam gezien zijn. *Hoe*, staat er niet bij. Uit het geheele tafereel mag echter opgemaakt, dat ze verschenen in staat van heerlijkheid. Niet alleen voor Jezus toch, maar ook voor hen wil Petrus een tabernakel maken, waarmede vermoedelijk bedoeld was een hut van boomtakken en loover.

Bij Mozes en Elia doet zich nu bij den afloop hunner levensgeschiedenis het feit voor, dat van een graf bij hun verscheiden geen sprake was. Elia voer op ten hemel in een vurigen wagen, wat dus zeggen wil, dat hij evenals Henoch zonder te sterven in de sfeer der hemelen overging. Met Mozes staat het anders. Aan Mozes kon en mocht de dood niet gespaard worden. De zonde door Mozes bij het twist-water tegen Gods Almacht begonnen, was onvergeeflijk. Doch voor het overige is de dood hem verzacht. Op den Pisga scheidde hij uit dit leven, zonder dat er krankheid gemeld wordt, en Deut. 34 : 6 bericht ons, dat hij niet van menschenhand begraven is. Zoo toch staat er: „En de Heere begroef hem in een dal in het land van Moab, tegenover Beth-Peor." Doch al is dit feit bekend geworden, het lijk van Mozes is niet gevonden. Er staat toch bij: „Niemand heeft zijn graf gevonden tot op dezen dag." Hieruit schijnt men, in verband met Mozes' verschijning op Tabor, terecht af te leiden, dat Mozes' lichaam niet aan de ontbinding is overgegeven, maar dat de hereeniging van zijn ziel met zijn eerst wel gestorven, maar daarna weer opgewekt lichaam, op wondere wijze heeft plaats gehad. Dit zou dan zoo te verstaan zijn, dat Mozes en Elia beiden op Tabor verschenen zijn in hun eigen lichaam, maar nu in gedeeltelijk verheerlijkten staat. Op zich zelf zou het alzoo in het geheele Schriftverband volstrekt

niet ongerijmd zijn, iets dergelijks ook bij Samuel te onderstellen, en alzoo aan te nemen, dat ook hij door opwekking in verheerlijkten staat ware overgegaan, en als zoodanig nu aan Saul verscheen, om hem 't oordeel Gods aan te zeggen. Alleen maar, de voorstelling die we in 1 Sam. 28 van de zaak vinden, laat dit niet toe. In vs 14 toch wordt vermeld, dat Samuëls gedaante niet in aanvankelijke heerlijkheid was, maar, juist omgekeerd in aardsche jammerlijkheid. De vrouw van Endor antwoordde toch op Sauls vraag, hoe Samuel er uitzag, dat hij er uitzag als een oud man met een mantel om. Dit nu is niet aannemelijk. Onze gestorvenen staan niet op in hun ontsierden vorm. Wie stierf met één been, omdat hij 't andere verloren had, zal niet met een kruk in de opstanding verschijnen. Een kindeke dat drie weken oud stierf, zal niet als een kindeke in de wieg worden uitgedragen. En zoo ook is het in tegenspraak met alle voorstelling, die we van de opstanding ontvangen, dat wie als een oud, afgeleefd man begraven wordt, ook als een afgetobde grijsaard bij het oordeel zal verschijnen. Juist uit dat bescheid: „Ik zie een oud man met een mantel om," blijkt alzoo dat er van een *werkelijke* verschijning van Samuel in eigen persoon hier geen sprake kon zijn. We zeggen niet, dat Samuels *gestalte,* dat zijn *beeld* niet is gezien, en zullen nog minder beweren, dat heel 't verhaal puur verzinsel van die waarzeggende vrouw was. Ook wij kunnen niet ontkennen, dat het een verhaal van *feiten* is, alleen maar blijft de vraag, of Samuel zelf uit den grond opkwam en alzoo sprak, dan wel of het God was, die aan Saul en die vrouw, als door clairvoyance, dit gezicht gaf.

Men versta dus wel, dat het hier gezien zijn van Samuel in zichtbare gestalte o.i. geen bedenking kan opleveren. Herhaaldelijk wordt in de Heilige Schrift zelfs van engelen gewag gemaakt, die aan personen op deze aarde in een menschelijke gedaante verschenen zijn. Zulk een voorval wordt ons niet slechts een enkel maal bericht, maar keer op keer, slag op slag. En wat vooral de aandacht verdient is, dat de Messias zelf als de „Engel des aangezichts" herhaaldelijk in een zichtbare en zelfs tastbare gedaante zich aan menschen geopenbaard heeft, zoo met name aan de patriarchen. Zelfs van spijze-nemen is hierbij sprake. Nu moet men hier kiezen of deelen. Men moet op het gezag der Heilige Schrift deze gebeurtenissen als feiten aanvaarden, of men moet het aandurven te zeggen, dat dit alles slechts subjectieve verzinningen van de berichtgevers waren, waaraan geen realiteit mag worden toegekend. Het laatste doen de modernen en de ongeloovigen, en ze doen zoo uit volle overtuiging. Vanzelf ligt dit aan hun Gods-

begrip, en aan de geheele opvatting die zij van het Eeuwige Wezen hebben. Ze stellen dit Eeuwige Wezen hoog en zeer hoog, maar dan ten slotte ook zóó hoog, dat ze het voor onaannemelijk verklaren, dat de hooge God in onzen aardschen vorm zou zijn ingegaan en op zoo gedetailleerde wijze zich aan ons geopenbaard, en zijn bedoelen en zijn wil aldus tot in de kleinste bijzonderheden aan ons zou hebben medegedeeld. Hooge, heerlijke gedachten van liefde en reinheid willen ze indrinken, en als inwerking van Gods Geest in hun innerlijk besef eeren, maar er mag geen sprake van zijn, dat God Almachtig tot in de kleinste details van ons menschelijk leven zou ingaan, dit alles zou leiden, er op zou inwerken, er met menschen over zou handelen, en door de woorden der Openbaring ons leven beheerschen zou. De school van Schleiermacher gaat niet zoover, maar toch ook de linkerzijde van deze invloedrijke school weigert eigenlijk aan te nemen, dat al deze details en deze bijzonderheden in 't menschelijk woord en in menschelijken vorm zich aan ons geopenbaard hebben. Wel, om slechts dit voorbeeld te nemen, zal er dan een profetie geweest zijn van een nieuwen hemel en een nieuwe aarde die te komen staat; maar wat ze weigeren aan te nemen, is, dat de aankondiging van dat Godsrijk zoo in bijzonderheden zal zijn afgedaald als we dit bij Daniël, bij Zacharia, en in de Apocalypse vinden. Ten deze nu moet ieder voor zichzelf de beslissing nemen. Wie toch eenmaal begint met de letterlijke inspiratie te verwerpen, en al dat bijzondere in de Openbaring voor menschelijk-subjectieve verzinning houdt, die voelt van zelf steeds meer den grond onder zijn voeten wegzinken, en is wel rijk in ideeën en gedachten en voorstellingen, maar kan schier niets in de Schrift aannemen zooals 't er staat. Juist dit echter heeft de Kerk van Christus nimmer gewild. Ook onze vaderen deden het niet, en ook wij zoeken er onze kracht in, niet om wat in de Schrift ons betuigd wordt, van zijn vorm te ontdoen en enkel subjectief en geestelijk op te vatten, maar om het juist in zijn details, in zijn bijzonderheden, en in zijn praeciesen vorm tot zijn recht te doen komen. Wat de plantenwereld en de dierenwereld ons tot in de kleinste bijzonderheden van God Almachtig zeggen en leeren, en hetgeen in ons eigen persoonlijk leven het ingaan van God tot in de kleinste bijzonderheden van ons leven openbaart, dwingt er ons toe, om in geen enkel opzicht op de Schrift af te dingen, maar ze te aanvaarden, en dankbaar te aanvaarden, gelijk ze daar ligt, in al haar bepaaldheid van vorm.

Daarom nu nemen we het ook aan, en aanvaarden het, dat, waren we zelf bij de verschijning van den Engel des aangezichts, of van een ordinairen engel tegenwoordig geweest, wij ook zelf

met klare oogen de gedaante, de gestalte, den vorm van deze engelen zouden waargenomen hebben, hun stem zouden hebben gehoord, en hun geheele optreden zouden hebben aanschouwd. Natuurlijk wordt daarbij aangenomen, dat het Gods Almacht is, die ons menschelijk lichaam uitdacht en tot aanzijn riep, en die het uit dien hoofde steeds in Zijn macht heeft, met zulk een menschelijke lichaamsgestalte een engel te omkleeden. Dit alles zijn voor ons geen ideeën of voorstellingen, maar 't is al volle werkelijkheid. Niet anders is het met de verschijning van Elia en Mozes, met de verschijning op den weg van Damascus aan Paulus, en op Patmos aan Johannes. Ook de verheerlijking op Tabor aanvaarden we als reëele uitstraling van hooger heerlijkheid. We zijn overtuigd, dat, hadden we er bij gestaan, we het alles evenzoo zouden gezien hebben, als 't ons nu bericht wordt door wie het zagen. En dit nu zoo zijnde, ligt het alzoo in den aard der zaak, dat we de verschijning van Samuel aan Saul volstrekt niet loochenen als een onmogelijke of ondenkbare gebeurtenis, maar weigeren ze als reëel aan te nemen, omdat wat er van verhaald wordt, niet beantwoordt aan wat het als reëele verschijning zou moeten zijn. Dat we toch van den anderen kant niet meegaan met hen, die heel deze verschijning als verzinsel van de vrouw te Endor en derhalve als onheilig ter zijde schuiven, is gevolg van wat de tekst ons meldt. Duidelijk blijkt toch uit het verhaal, dat die vrouw wel bedoelde Saul te foppen, maar dat ze zelve midden in haar bedriegelijk spel verrast werd door wat haar geheel onverwachts overkwam. In vs 12 toch lezen we van die vrouw, toen ze Samuel zag opkomen: „Zoo riep zij met luider stemme, en sprak in haar schrik tot Saul: Waarom hebt gij mij bedrogen, want gij zijt Saul!" Hieruit is het duidelijk dat haar metterdaad een verschijning overkwam; dat het doen plaats hebben van deze verschijning volstrekt niet *haar* werk was; dat zij niet anders bedoeld en gedacht had, dan Saul te misleiden en met een praatje voor de vaak, zooals men dat noemt, af te schepen. Veelal toch was er geen sprake van, dat bij zulk een verschijning ook de raadzoeker zulk een gestalte zelf zag. De toovenaresse deed 't dan alleen voorkomen, alsof zij zulk een gestalte waarnam, waar niets van aan was, en uit de gesprekken, die zij kwansuis met zulk een gestalte hield, deelde ze dan mede wat haar gelustte. Vandaar, dat, nu er op eens een *werkelijke* gestalte voor haar verscheen, zij zelve er van schrok, op eens merkte met wien ze te doen had, en denkende dat Saul haar dit berokkende, Saul bestrafte.

Onze conclusie is derhalve niet, dat de wezenlijke Samuel bij Endor verscheen, maar evenmin, dat het verhaal slechts op verzinsel en

bedrog rust, doch dat te Endor zeer zeker een daad Gods plaats greep, een werk Gods in die vrouw, zoo zelfs dat de woorden die zij sprak, haar geïnspireerd werden; maar dan wel te verstaan zóó, dat hier zich gelijksoortig verschijnsel voordeed, als bij *Clairvoyance* herhaaldelijk is voorgekomen, en zulks hier door God zelf zeer klaar belicht, juist zooals wij dit bij Bileam ontwaren, en zooals in zekeren zin gezegd kan worden, dat ook Caiaphas, zonder 't te bedoelen, en zonder bedrog, een profetie gaf over Golgotha. Dit punt van Endor moest hier uitvoerig ter sprake gebracht, omdat het bij verkeerde opvatting zoo licht geldt als leverende een rijke bijdrage voor de Bijzondere Openbaring, iets wat bij de toelichting die we trouw ten beste gaven, geheel wegvalt. Ook voor de Voleinding vindt men hier niets. Dit zou wel zoo zijn, indien we hier met den wezenlijken Samuel te doen hadden, niet, nu wat plaats greep, slechts een bewerking van Gods zijde was in den geest van die vrouw.

Ook de drie opwekkingen van dooden, die ons in 1 Kon. 17 : 19 v. van Elia, en in 2 Kon. 4 : 29 v. en 13 : 21 van Eliza bericht worden, kunnen niet geacht worden onze kennis van de Voleinding te verrijken. Ze toonen klaarlijk, dat na het sterven niet aanstonds de afstand tusschen ziel en lichaam reeds geworden is, wat die bij de voleinding van den dood in zijn gevolgen zijn moet. Veeleer maken deze opwekkingen van de twee profeten, evenals later de opwekkingen door Christus en de apostelen volbracht, den indruk, dat de afscheiding van de ziel van het lichaam zekere periode doorloopt, zoodat niet reeds op 't eigen oogenblik van het sterven betuigd kon worden, dat alle verband tusschen ziel en lichaam geheellijk was te niet gedaan. Reeds terstond heeft men het onderscheid tusschen de eerste oogenblikken, dat het lichaam nog warm is, en den eerst daarna intredenden toestand, waarin de doodelijke kilte van het lijk is ingetreden. En in de tweede plaats heeft men den niet minder karakteristieken overgang tusschen de uren, waarin het lijk nog geen enkel teeken van ontbinding vertoont, en de daarop volgende periode waarin de ontbinding zich in blauwe plekken op het gelaat aankondigt, en straks zich op allerlei manier verraadt in wat aan het lijk alle aantrekkelijkheid ontneemt. Men voelt dit verschil zoo oversterk, indien men een gebalsemd Egyptisch lijk vergelijkt met wat men ten onzent bij juridische opgraving van een lijk te zien krijgt. Het eene aantrekkelijk, het andere afstootelijk. Waar nu sprake van opwekking is, moge reeds eenige ontbinding zijn ingetreden, zoodat van Lazarus werd opgemerkt, dat hij reeds riekte, maar dit proces van ontbinding

verkeerde dan toch nog in zijn eerste stadium. Daardoor is 't ook mogelijk, dat de voortgang van dit proces gestuit wordt, en de ziel het lichaam weer als kleed aantrekt, doch zonder dat een van deze opgewekte personen iets uit dien tusschentijd konden mededeelen. Althans zelfs bij Lazarus bespeurt men hier niets van. Vandaar dat ook de drie opwekkingen die Elia en Eliza volbrachten, niet gezegd kunnen worden onze kennis van hetgeen na den dood intreedt, en nog minder die van onze Voleinding, te verrijken. Zelfs omtrent de Opstanding der dooden leeren ze ons niets. Het ligt toch in den aard der zaak, dat er geen de minste conclusie is te trekken uit wat met Lazarus voorviel, tot hetgeen geschieden zal met een lijk, dat voor tien of meer eeuwen verzonk in den oceaan of door een tijger verteerd werd.

Van veel hooger belang voor de Voleinding is uiteraard in deze historische boeken van het Oude Testament hetgeen ons bericht wordt omtrent Davids verwachting, en omtrent hetgeen Jehovah in verband hiermede aan David toezegde. Uit 2 Sam. 7 : 12 vernemen we, dat David den tempel op Sion wilde gaan bouwen, en dat Nathan dit prees, maar dat de Heere onmiddellijk daarop door denzelfden Nathan liet aanzeggen, dat het bouwen van den Tempel aan Salomo blijven moest, daar David als oorlogsman niet genoegzaam de heilige persoon was geweest om dit groote werk op Sion te ondernemen. In deze profetische aankondiging vervangt nu de profetie het Huis Gods op Sion door het Huis dat God aan Davids geslacht zou bouwen, en dat eindigen zou met aan Israel zijn grooten Koning en aan de volken hun Heiland te geven. „Ook, zoo sprak Nathan, geeft de Heere u te kennen, dat de Heere u een huis zal bouwen. Ik zal uw zaad na u doen opstaan, dat uit uw lijf voortkomen zal, en Ik zal zijn Koninkrijk bevestigen. Ik zal den staat zijns Koninkrijks bevestigen *in eeuwigheid.* Uw huis zal bestendig zijn en uw koninkrijk *tot in eeuwigheid* voor uw aangezicht. Uw stoel zal vast zijn *tot in eeuwigheid".* Op dat *eeuwig* legt nu ook David in wat hij antwoordt vollen nadruk. Zie vs 24 vv.: „Gij hebt uw volk Israel u bevestigd, u tot een volk, *tot in eeuwigheid.* Nu dan, Heere God, doe dat woord bestaan *tot in eeuwigheid,* en doe gelijk als Gij gesproken hebt. Het huis van uw knecht zal *bestendig* zijn voor uw aangezicht. Zoo believe het u nu, en zegen het huis van uwen knecht, dat het *in eeuwigheid* voor uw aangezicht zij. Gij Heere hebt het gesproken, en met uw zegen zal het huis van uw knecht gezegend worden *in eeuwigheid".* Vanzelf heeft 't beteekenis, dat die verzekering van „in eeuwigheid" hier *acht maal* achter elkander voorkomt, en we achten het dan ook geen overdrijving,

zoo we aannemen, dat hierin besloten lag de Goddelijke aankondiging van de komst van den Messias als Davids Zoon. Te meer mag dit gezegd, omdat Davids huis in de ballinschap feitelijk als Vorstenhuis onderging en al zijn luister inboette. Althans na de ballingschap kon deze toezegging dan ook niet anders worden opgevat, dan dat uit het gevallen huis van David toch ten slotte Israels glorie dagen zou. Alleen zij er tegen gewaarschuwd, dat men niet in de uitdrukking „tot in eeuwigheid" meer legge, dan de Hebreeuwsche taal op zichzelf toelaat. Het Hebreeuwsche woord *Olâm* toch, dat hier telkens gebezigd wordt, ziet niet op duur, maar beteekent wat verborgen is, wat bedekt is, wat men niet nagaan, en alleen gissen kan. Zoo kan het verleden bedekt zijn, en evenzoo de toekomst. Van eeuwigheid tot eeuwigheid omvat dus beide. Juist dit echter maakt, dat het woord „eeuwigheid" in de Schrift volstrekt niet beduidt wat wij er onder verstaan. Vandaar onze opmerking, dat de beteekenis van dat „in eeuwigheid" zijn eigenlijke beteekenis eerst ontvangt door de latere inzinking en onttroning van den Vorst uit Davids huis. Toen er geen Vorst uit Davids huis meer was, toen sloeg het begrip van „eeuwig" in deze belofte vanzelf over op den Christus. En zoo, maar ook zóó alleen, was het een bijdrage tot de Bijzondere Openbaring en een heenwijzing naar de Voleinding.

VI. De dichterlijke boeken.

Gij zult mij leiden door uwen raad; en daarna zult
Gij mij in heerlijkheid opnemen. PSALM 73 : 24.

ZOODRA ge de geschiedkundige boeken van het Oude Testament verlaat, en in den dichterlijken schat, die met Job begint en met het Hooglied eindigt, de sporen der Voleinding nagaat, treft het u, op zoo geheel ander terrein als ge u bevindt. In den Pentateuch en in de geschiedboeken viel 't telkens meer op, hoe bijna niets we vonden voor wat de enkele geloovigen aangaat. Van het individueele leven der geloovigen werd nauwelijks gerept. 't Ging alles in *het volk* als *volk* op. Het was om het geheel der wereld en ons menschelijk geslacht te doen. Dat menschelijk geslacht was nu eenmaal in volkeren ingedeeld, en sinds Abrahams roeping was onder die volken van voorheen een nieuw volk begonnen zijn levenskracht te openbaren, en dat was het

volk van Israel. Heel de voorstelling die we ontvingen, was dan ook, dat dit nieuw opgetreden volk van Israël in het midden der natiën van vroeger een geheel eigen plaats innam, een geheel bijzondere roeping had te vervullen en dat de vervulling van die roeping er ten slotte op zou neerkomen, dat er van dit nieuwe, nog jonge volk van Israel een zegen Gods over alle overige volken en natiën zou uitgaan. Ook na den Zondvloed stond men in deze wereld nog altoos voor de angstig dreigende gevolgen van den val. Tempering was er, maar het kwaad broedde voort en zelfs de Gemeene Gratie had dit booze kwaad wel in zijn uitingen kunnen temperen; maar het niet kunnen wegnemen. Zoo bleef dan de breuk tusschen deze zondige wereld en den Heiligen God, en aan zichzelf overgelaten, zou er van redding nimmer sprake zijn gekomen. Nu daarentegen had God zelf uit loutere genade in het midden dier vele volken een jong, nieuw volk uit de aartsvaders doen opkomen. Aan de toekomst van dit nieuwe volk hing de toekomst der wereld. Dit nieuw opgekomen volk van Israel was klein en onaanzienlijk voor wat de uitwendige gegevens betreft. Zijn heirkracht kon niet opwegen tegen de machtige heirscharen van Egypte, Babylon en Perzië of later ook van Griekenland en Rome. Zoo eischte dan het groote Godsplan, dat een bijzondere genade Gods dit kleine, gedurig door overmacht bedreigde, volk van Israel staande hield. Vandaar dat in den Pentateuch en in de geschiedboeken van het Oude Testament de aankondiging steeds weer op dit ééne neerkomt, dat God dit Israel als zijn volk tegenover de overmacht sterken zal, en ten slotte uit den boezem van dit kleine volk den zegen voor heel ons menschelijk geslacht zal doen uitgaan. Het uitgaan van dezen zegen bindt zich dan aanstonds aan den Koning die uit Israel zal opstaan, en als Israels Messias den beloofden zegen zal brengen. Maar ook de komst van den Messias, en de zegen welken hij met zich brengt, bindt zich altoos weer aan het volk *als volk*, en van den eenling, van den enkelen geloovige wordt nauwelijks gerept. En dit niet alleen, maar het heil dat komt, wordt bijna uitsluitend aan het uitwendig Koninkrijk verbonden. Het zal een heerlijkheid van het volk van Israel onder zijn Koning, en wel hier op aarde zijn. Van een *geestelijk* zich straks verliezen in hemelsche heerlijkheid wordt niet dan zijdelings gewag gemaakt.

Gaat ge nu echter van de geschiedkundige in de dichterlijke boeken van het Oude Testament over, zoo verandert dit bijna geheel. Wie niet uit zijn ziel zingt en den toon van zijn zang uit zijn hart laat opklimmen, is geen dichter. Vandaar dat het ook voor de dichters of zangers in Israel niet wel denkbaar was, dat ze eeniglijk voor *het volk* zouden zingen, en Israel zouden toejubelen, zonder

ook *persoonlijk* door wat ze zongen aangegrepen te worden. En zoo kwam 't vanzelf, dat de profetie, die dusver alleen *het volk als geheel* had gegolden, zich nu op eenmaal verpersoonlijkte, en ook den enkelen geloovige tot voorwerp van zijn beschouwing koos. Hieruit is het dan ook te verklaren, dat ook thans nog de geloovigen zich veel sterker tot deze dichterlijke geschriften, met name de Psalmen, dan tot de geschiedboeken des Ouden Testaments voelen aangetrokken. Wat met name de Psalmist uit eigen levenservaring klaagt en treurt of looft en uitjubelt, en vindt nog altoos weerklank in ons eigen hart. Het is niet zelden of de dichter der Psalmen ons eigen hart bespied heeft, inzag wat er in omging, en nu uit ons eigen hart zijn lied zong. Juist het feit dat dit in de Psalmen op zoo geheel eenige wijze, en onder Goddelijke inspiratie geschiedde, heeft dan ook teweeg gebracht dat thans na drie duizend jaren de Psalmen Davids voor niet zoo klein deel nog altoos de zielsuiting van Gods kinderen zijn gebleven. Beter dan we het in de Psalmen vinden uitgedrukt, kunnen we zelf onze zielsbeweging niet onder woorden brengen. En dit is hieraan vooral toe te schrijven, dat het klaaglied en het jubellied in de Psalmen zoo voluit individueel is. Dit nu moet wel tot een tegenstelling met de profetie omtrent het volk *als volk* leiden, en tegelijk de bewering doen opkomen, dat de aan het volk toegezegde toekomstige glorie daarom nog den enkelen belijder niet benedijen zou. Aangenomen toch al, dat het volk stand zou houden, en niet zou ondergaan; dat uit dit volk eens de Messias zou opdagen; en dat dan deze Messias door het zegenen van zijn volk, in later eeuwen ook andere volken zegenen zou; dit alles stilde nog het heimwee van de eigen ziel niet. Als er geen dood was, of als de dood nog, evenals bij Methusalem, een kleine tiental eeuwen kon verschoven worden, dan ja zou de hope kunnen opleven, dat men nog zelf die komst van den Messias beleven zou. Maar zoo was het na den Zondvloed niet meer. De geslachten zagen hun levensduur ingekort. „De jaren eens menschen," zoo zong Mozes reeds in Psalm 90, „zijn zeventig jaar, of zoo we zeer sterk zijn, tachtig jaar, en het uitnemendste van die is moeite en verdriet." Persoonlijk vond men alzoo in die zegenprofetie die over het volk was uitgegaan, geen verkwikking. Men deelde er zelf niet in. Het ging buiten het eigen hart om. En van daar toen in het hart der geloovigen die bange strijd tusschen eenerzijds het heil van het volk als natie, en anderzijds de redding van de eigen ziel. Niets dan donkerheid zag men in de toekomst voor zich. Den dood eerst. En dan de Sje'ool. En voorts met zijn volk dat achter bleef, niet anders meer dan door een schaduw verbonden.

Dit moest bij de geloovigen wel leiden tot een kamp tusschen tweeërlei geheel tegenovergestelde gewaarwording, en het is die strijdige gewaarwording die de Heilige Geest als middel en instrument gebruikt heeft, om ons de heerlijke Psalmodie uit het menschelijke hart te doen opklimmen. In de eerste profetie, die de toekomst van het volk als volk uitbeeldde, was op de vreeze des Heeren en het nakomen van zijn geboden het loon gesteld van een aardschen zegen. Denk maar aan het vijfde gebod: „Eert uwen vader en uwe moeder, opdat uwe dagen verlengd worden in het land dat de Heere uw God u geeft." Dit nu is in het Hebreeuwsch in het enkelvoud uitgedrukt. Er staat *Jamêka.* Zoo scheen het, alsof de enkele persoon als loon voor zijn vreeze met aardsch geluk verrijkt zou worden. Hier echter stond 't niet te loochenen feit tegenover, dat tal van geloovigen, die metterdaad aan hun vader en moeder alle eer hadden bewezen, 't zij door een krijg, 't zij door krankheid, 't zij door een ongeluk, zeer vroeg wegstierven. Kinderen, die allerliefst jegens hun ouders waren geweest, zag men toch niet in zoo'n gering aantal reeds zeer jong uit dit leven wegsterven. Nu ware dit niets, zoo men, gelijk 't onder ons is, gelooven mocht dat zulke vroeg wegstervenden aan de overzij van het graf in zalige genieting overgingen, maar het was onnoemelijk hard voor den Israeliet, die niet anders gehoord had, dan dat na den dood de persoon wel voort bleef bestaan, maar in een existentie van nietigheid en ellende. Hierdoor toch kwam er in het besef van de geloovigen een strijd op, dien ze niet wisten te beslechten. Vijanden Gods zagen ze om zich heen, die voorspoed en weelde in dit leven genoten, en zelve ondervonden ze, hoe nauwgezet ze ook den dienst van hun God waarnamen, vaak niets dan jammer en ellende en zagen zich soms reeds op jongeren leeftijd op het doodsbed geworpen. En ja, het was dan wel een voortduring van het bestaan na het sterven, maar dit voortbestaan was als een schimmenleven, en werd voortgezet onder de verschrikking van helsche bedreiging. Deze twee stonden dus lijnrecht tegenover elkander. De betuiging van de wet was: Dient uw God in vreeze, en vrede, ja weelde, zal op aarde uw deel zijn. En practisch zagen ze in de feiten 't voor zich, hoe juist de goddeloozen soms welvaart genoten, terwijl de geloovigen in druk verkwijnden; en moest men hierbij nu aannemen, dat 't na den dood niets dan 'n schimmenleven voor de enkele personen zou zijn, hoe kon er dan nog recht in Gods beschikking zijn. Daarbij kwam, dat de geloovigen in die eeuwen een veel stiller leven leidden dan wij thans. De afleiding was zooveel minder. Hun lange avonden werden door niets gestoord. Lectuur hadden ze bijna niet. Wie niet deelnam aan de drinkgelagen, maar thuis zijn avonden sleet, verzonk alzoo vanzelf in ge-

peins. Ze overdachten dien bangen strijd van hun existentie. Ze konden er geen oplossing voor vinden. En zoo is toen, uit dit vaak somber gepeins een stemming opgekomen, waarover de Heilige Geest Zijn lichtstralen liet glinsteren, en zoo de Psalmodie aan Gods Kerk schonk.

De uitdrukkingen waarin de Psalmist zijn klachten uitstort, zijn soms zoo krachtig. In Psalm 49 : 13 heet 't, dat de mensch als hij sterft, „wordt gelijk de beesten die vergaan". Zelfs herhaalt de Psalmist het in vs 21, als hij zegt: „De mensch, die in waarde is, en geen verstand heeft, wordt gelijk als de beesten die vergaan." In Psalm 104 : 29 lezen we: „Neemt gij hun adem weg, zij sterven en zij keeren weder tot hun stof." Het vooruitzicht van het sterven drukte daarom zoo bang. Het was een uitgedreven worden uit het land der levenden, een scheiden van het levenslicht, een verbanning van voor Gods aangezicht, een afgesneden zijn door Zijn hand, een overgegeven worden aan de vergetelheid, een weggeworpen worden als een onnut vat. En vooral voor den geloovige was het sterven dáárom zoo jammerlijk, omdat het hem het loven van zijn God onmogelijk maakte, daar in het sterven ook de stem verstommen zou. Vandaar, dat de vreeze voor den dood het hart verschrikte, en het schier was of alle uitzicht verdonkerd werd. Het zijn niet alleen tonen van klagende troosteloosheid die de ziel aangrijpen, maar in dit alles spreekt de zonde mee, die de ziel schuldig voor God stelt, en juist hierdoor de verschrikkingen van den dood en van wat daarna komt, nog banger op het hart doet drukken. In Salomo's Prediker spreekt zich deze gewaarwording bijna nog droever en pijnlijker uit. „Wat de kinderen der menschen wedervaart, dat wedervaart ook de beesten, en eenerlei wedervaart hun beiden. Gelijk die sterft, zoo sterft deze, en zij allen hebben eenerlei adem; en de uitnemendheid der menschen boven de beesten is geen; want allen zijn zij ijdelheid" (3 : 19). „Een kwaad dat krankheid aanbrengt, is het, dat hij in alle manier, gelijk hij gekomen is, alzoo heengaat, en wat voordeel is het voor hem, dat hij in de wereld gearbeid heeft? (5 : 15). En zelfs Salomo drukt het dan nog getemperd uit, zoo ge 't geen hij in beeld brengt, vergelijkt met wat de Lijder der oudheid, de hartstochtelijke Job, ten beste geeft. Voor hem schiet de taal in woorden te kort, om ten volle uit te drukken hoe de vrome ziel als stukgewrongen wordt, zoo hij er in inleeft hoe God Zijn vromen knecht bejegend heeft: al zijn bezit is verloren, zijn kinderen zijn verloren, hij zelf is door de smartelijkste plage in zijn vleesch aangetast, en dan nog zijn vrouw die hem bespot, en zijn vrienden die hem op den aschhoop komen tergen met hun bitter verwijt.

Maar hierin ligt nu de triomf, dat in weerwil van deze jammerkreten, die ge u niet somberder en donkerder denken kunt, toch uit den ondergrond van het hart ten slotte een geheel andere toon opklimt, die immers in een jubelen voor God grijpt naar de heerlijkheid. Ook als het hart geknakt en gekrenkt in jammer en ellende ondergaat, kent de Schrift, *onder* dit besef in 't hart, nog een diepere gewaarwording in de nieren. En nu is het in deze nog diepere existentie van het zielsleven, dat de Heilige Geest in den geest des geloovigen indringt, hem zijn band aan zijn God doet gevoelen, en hem uit dit zalige besef van Gods nabijheid zegevierend over zijn jammer doet heenkomen. Psalm 73 geeft in 't lied van Asaf hiervan de rijkste ontplooiing. Asaf toch erkent, dat zijn voeten bijna waren uitgegleden, toen hij zag op den voorspoed der goddeloozen, en zich ergerde aan de droefenis van Gods kinderen. Toen was zijn hart gezwollen, en waren zijn nieren geprikkeld. Maar dit was een zondige staat. „Hij was toen onvernuftig en wist niets, en stond op een lijn met een groot beest." Doch dit duurde niet. De werking des Geestes drong ten slotte in zijn ziel tot in den diepsten ondergrond door, en toen, zoo betuigt hij, was 't zoo heel anders in mij: „Ik zal voortdurend bij U zijn. Gij zult mij leiden door uw raad, en daarna zult Gij mij in heerlijkheid opnemen!" Ten slotte jubelt 't dan ook in zijn hart: „Wien heb ik nevens U omhoog? Nevens u lust mij ook niets op de aarde". En al bezwijkt zijn vleesch en zijn hart, zoo blijft God zijn deel in eeuwigheid. Zijn heerlijk lied sluit dan ook met de volzalige gedachte: „Mij aangaande, het is mij goed nabij God te wezen. Ik zet mijn vertrouwen op den Heere HEERE!" Zoo worstelt de geheiligde ziel door den dood en de Sje'ool heen, en leeft ten slotte geheel op in het heilig besef, dat er toch ook na den dood en in de verblijfplaats der gestorvenen een scheiding moet zijn tusschen hen die in God afstierven, en die anderen die Gode ten vijand waren. Hij ziet van verre de heerlijkheid komen, en een ongeziene Geest in hem betuigt het, dat in die heerlijkheid, die komt, ook voor hem een wolk der genade zal zijn. Het is bij Asaf juist zooals in Davids Psalm, die het cijfer van 139 draagt. Ook in dien Psalm bruist de hartstocht. „Zou ik niet haten, Heere, die U haten?" maar het slotvers van dit hooggestemde lied is: „Doorgrond mij, o, God, en ken mijn hart; beproef mij en ken mijn gedachte. En zie of bij mij een schadelijke weg zij, en *leid mij op den eeuwigen weg!*"

Bij Job spreekt dit nog sterker, vooral in Job 19 : 25. Er wordt, gelijk bekend is, over de uitlegging van dit vers zeer verschillend geoordeeld, maar ook al mag er niet de volle beteekenis aan

worden toegekend, die men er eeuw na eeuw aan gehecht heeft, toch blijft de betuiging van Job in dit vers van hooge beduidenis. Hij voelt zich op 't uiterste geprangd. Job is wreed en bitter onder zijn noodlot bezweken. Ten slotte verviel hij in zelfvervloeking. En zijn dusgenaamde vrienden stoorden bovendien nog de kalmte van zijn innerlijke overdenking en tergden hem door hun bitter verwijt. Dat bitter verwijt was van hen natuurlijk. Ook zij stonden nog muurvast in de overweldigende gedachte, dat vroomheid reeds hier op aarde door geluk en weelde gekroond wordt, en dat in harden tegenspoed stellig bewijs school, dat de veel geplaagde een verborgen zondaar voor God was. Zóó was toen de algemeene publieke opinie. Schier een ieder beleed 't zoo, en het was niets vreemds, dat Elifaz, Bildad en Zofar het evenzoo aan Job voor hielden. Job voelde, waarom ze zoo en niet anders mochten spreken, en dit juist bracht hem in twist met zijn God. Immers, hij had zijn God gevreesd en gediend, en zie, 't kwaad dat hem nu als vernietigd had, was hem toch van zijn God toegekomen. Die krankheden, die verwoestingen, die vijandelijke aanvallen, die heel zijn gelukkige positie verwoest hadden, waren hem toch van dienzelfden God toegekomen, dien hij steeds gevreesd had. Dit kon geen recht zijn. En vandaar het proces, dat hij zijn God aandeed. Toch voelt hij ook weer, dat er in God geen onrecht zijn kan. En zoo raakt hij toegewrongen in zijn zelfbesef. Het kon zoo niet, en toch omklemt het hem aldoor. Doch, neen, eindelijk, eindelijk dringt er toch uit zijn ziel, diep als uit zijn nieren, een geheel andere overtuiging door, en nu gaat 't van zijn lippen: „Want ik weet, mijn Verlosser, mijn Goël, leeft, en zal ten laatste over het stof opstaan, en als zij (d. w. z. die jammer) na mijn huid dit doorknaagd zullen hebben, *zal ik uit mijn vleesch God aanschouwen.*" Hierin nu las men van oudsher een klare profetie van de wederopstanding des vleesches. Job toch zou niet alleen God aanschouwen, maar hij zou God, na zijn sterven, en toch uit zijn vleesch aanschouwen. Hierin zou dan liggen, dat hij na zijn sterven in zijn lichaam herleven zou, en alsdan in dit nieuwe zinlijke leven zijn God weer aanbidden kon. Sinds echter is men van vele zijden tegen deze vertaling gekomen, en verstaat 't nu meest zoo, dat hier van de opstanding des vleesches geen sprake zou zijn. Ook al zwicht men nu hier niet voor, toch voelt ieder, dat een zoo gewichtige profetie, die eenig in de Psalmodie blijft, toch moeilijk gebouwd kan worden op één enkelen tekst, waarover, wat de uitlegging aangaat, zoo uiteenloopend gedacht wordt. Ook wij willen daarom uit dit heerlijke woord van Job niet meer afleiden, dan er zakelijks in ligt. Ook dan echter blijft deze uitspraak van Job van hooge beteekenis.

Dat hij God zal zien, is er dan toch niet uit weg te nemen. Ook de hoogleeraar Delitsch in zijn meesterlijke commentaar vertaalt het dan toch: „Und nach meiner Haut, alsoo zerfetst, und ledig meines Fleisches, werd ich schauen Jehovah!" [1]) En zoo blijft dan toch de triomfkreet van het geloof die hier door de banden van jammer en dood heenbreekt.

Aan dezen eersten trek, die in de profetie der Psalmodie zoo opmerkelijk uitkomt, voegt zich nu in het Messiaansche een tweede gewichtige trek toe. Dusver bleek ons, hoe er vóór alle ding een profetie is, die op het volk *als volk* ziet en van een zegen door Israel over alle volken spelt, en daarna zagen we, hoe in de poëtische voorzeggingen ten slotte het heil ook voor de enkele geloovigen doorbreekt. Thans echter komt hier nu nog bij, dat de geest van den Messias als invlamt in den geest van den zanger, en als door hem en in zijn woord de geloovigen des Heeren toespreekt. Sterk sprekend was reeds de betuiging in Psalm 17 : 15, als de zanger betuigt: „Ik zal uw aangezicht in gerechtigheid aanschouwen, ik zal verzadigd worden met uw beeld als ik zal opwaken". Maar veel duidelijker nog spreekt hooger subject in wat we lezen in Psalm 16 : 8—11, waar de Psalmist aldus zijn zielsbedenken uitstort: „Ik stelde Hem gedurig voor mij, omdat Hij aan mijn rechterhand is, zal ik niet wankelen. Daarom is mijn hart verblijd en mijn eer verheugt zich. Ook zal mijn vleesch zeker wonen. Want gij zult mijn ziel in de hel niet verlaten. Gij zult niet toelaten dat uw Heilige de verderving zie. Gij zult mij het pad des levens bekend maken; verzadiging der vreugde is bij uw aangezicht; liefelijkheden zijn in uw rechterhand eeuwiglijk". Al behoeft toch niet geloochend te worden, dat de Psalmist ook hier tot op zekere hoogte van zichzelf kon jubelen, toch heeft de Kerk van oudsher gevoeld, dat dit woord in zijn volle kracht toch niet anders dan een Messiaansche belijdenis kon zijn. Dit nu kan niet zoo verstaan, alsof de Psalmist terugtrad, opdat de Christus door zijn geest zelf getuigen zou. Veeleer moet hier gerekend met de versmelting, die als vanzelf in den Psalmist kon plaats hebben, toen de Heilige Geest hem in de Messiaansche gedachte inleidde, zoodat Psalmist en Messias als één werden in de uiting, en nu ten slotte de Psalmist neerschreef en zong, wat in volle beteekenis alleen uit den Christus kon opkomen. Juist daarom echter staat zulk een als overgeleide uiting zoo hoog, naardien ze toont hoe reeds toentertijd de Christus ook voor den persoonlijk geloovige een heilige Bezieler kon zijn.

[1]) En na mijn huid, alzoo verwrongen, en beroofd van mijn vleesch, zal ik God aanschouwen.

Dit Messiaansche nu komt gedurig in de Psalmodie terug. Reeds in Psalm 2 danken we voor de heerlijke betuiging van den Vader aan den Zoon: „Ik heb toch mijn Koning gezalfd over Sion, den berg mijner heiligheid", en voor de heerlijke repliek daarop van den Christus.

Psalm 22 geeft ons het lijdensprogram van den Messias, dat daarom in het profetisch geheel zoo opmerkelijk is, omdat hier voor het eerst de splitsing en tegenstelling voorkomt tusschen de glorie van den Koning en het lijden van den Man van Smarte; iets waarin heimelijk de tweede komst des Heeren reeds lag aangeduid. Gaat toch het eerste komen in de smart des doods onder, dan wacht de glorie van het Koninkrijk vanzelf op een tweede verschijning. Psalm 45 blijft verre van die diepte, maar biedt in het 7e vers toch een anderen gewichtigen trek aan voor het God-zijn van Messias: „Uw troon, o God, is eeuwiglijk en altoos, de scepter uws Koninkrijks is een scepter van rechtmatigheid. Gij hebt gerechtigheid lief, daarom heeft u, o God, uw God gezalfd met vreugdeolie!" Het lied aan Salomo in Psalm 72 toegezongen, doet evenzoo het Messiasbeeld voor ons zielsoog schitteren. „Zoolang zon en maan zullen zijn, van geslacht tot geslacht zullen ze U vreezen. Hij zal heerschen van de zee tot de zee en van de rivieren tot de einden der aarde. Zijn naam zal zijn tot in eeuwigheid. Zoolang er de zon is, zal zijn naam van kind tot kind voortgeplant worden, en zij zullen in hem gezegend worden, alle heidenen zullen hem welgelukzalig roemen". 't Zijn elkaar als verdringende lofbetuigingen, die verre boven het beeld van Salomo uitgaan. Hoe hoog men toch den roem van Salomo moge uitgalmen, wat hier bezongen wordt, reikt verre over hem heen in veel rijker toekomst. Ook van Psalm 110 geldt dit. Het zitten aan Gods rechterhand (het Nieuwe Testament zelf wees er op) en wat hier verder in den Gezalfde geroemd wordt, kon niet van David zelf gelden, het ging verre boven hem uit, en wijst op een hoogheerlijk komen van den Koning, niet uit Davids huis, maar uitgaande uit de Tente des Heeren in de hemelen. Van de Wijsheid in Spreuk. 8 : 12 vv. mag hetzelfde gezegd. Ook hier spreekt niet een afgetrokken begrip van Wijsheid, maar Hij, in wien die Wijsheid als verpersoonlijkt was. Van allen kant blijkt derhalve, dat de Psalmodie, of wil men de heilige poëzie in het gemeen door God den Heere gebezigd is als instrument voor zijn Bijzondere Openbaring aan Israel, ten einde deze, door Israel, steeds verder in de volkeren te doen voortgaan, en steeds dieper onze menschelijke nooden te doen doordringen. In deze heilige verklaringen en betuigingen niet anders te willen zien dan poëtische zielsverheffing van deze zangers, is een terzijdezetting van de Openbaring

en een te niet doen der inspiratie. Zeker, tot op zekere hoogte kan gezegd, dat er inspiratie jubelt in alle hooge poëzie. Dan echter beteekent dit alleen, dat de mysteriën van het leven in al zijn golvingen, door een hoogere macht in den dichter vertolkt worden, doch zonder dat dit iets met de Bijzondere Openbaring te maken heeft. Treedt daarentegen een inspiratie, gelijk hier, van den Heiligen Geest zoo machtig in, dat ten slotte de Christus en de zanger als één worden, en uit den dichter Christus zelf tot ons spreekt, dan is het een heilig stuk Bijzondere Openbaring waarmee we te doen krijgen, en waarvoor als zoodanig moet worden gedankt.

Alleen maar, ook hier moet erkend, dat van de Voleinding, gelijk ze eerst in later eeuwen voor ons ontsluierd is, ook in deze poëtische geschriften van het Oude Testament nog nauwelijks eenig duidelijk gegeven verstrekt is. Van achteren kunnen wij er soms een duidelijk doelen op de Voleinding in lezen, maar heel iets anders is 't, of de geloovigen in die oude dagen genoegzaam en klaarlijk de beelden der toekomst voor hun zielsoog te zien kregen; en dan moet veeleer erkend, dat ook in deze dichterlijke geschriften nog niet dan uiterst zelden op een tweede komst van den Christus gedoeld werd, in zoo klare taal dat ieder wie 't las, het er uit opving.

VII. De profetische boeken.

> God, voortijds veelmaal en op velerlei wijze tot de vaderen gesproken hebbende door de profeten, heeft in deze laatste dagen tot ons gesproken door den Zoon. HEBREËN 1 : 1.

GAAN we nu van de geschiedkundige en dichterlijke geschriften des Ouden Verbonds over tot de boeken der profeten, om ook hier 't licht te zoeken, dat de Voleinding voor ons in meerdere klaarheid kan stellen, dan zij al aanstonds opgemerkt, dat ook bij de profeten wederom *niet* het lot dat den enkelen geloovige wacht, maar de toekomst *van heel het volk*, ja van *de volken der aarde,* op den voorgrond treedt. Niet in zóó volstrekten zin, dat ook niet over het lot van den enkele nu en dan zeker nader licht zou opgaan, maar zóó dan toch, dat de eigenlijke profetie in haar hoofdstrekking niet doelt op de op zichzelf staande personen, maar, als regel althans, op wat heel het

volk van Israel, en, onder zijn toedoen, ten slotte ook aan de overige volken der aarde te wachten staat. In een profetie als we in Joël 2 : 28 vinden, wordt zeer zeker onderscheidenlijk van de zonen en dochteren, over de dienstknechten en over de dienstmaagden gesproken, en ook elders komen nu en dan toespelingen voor, die op enkele personen, met name ook op den profeet zelf, betrekking hebben; maar de groote gang der profetie, gelijk ze van Obadja af tot Maleachi toe, zich in het laatste gedeelte van het Oude Testament voor ons ontsluit, laat zich met de bijzonderheden van den enkeling niet in, en opent eeniglijk de vergezichten over Israel over de volken, en tenslotte over het volk des Heeren, naar Nieuw Testamentisch begrip. Toch versta men dit niet zoo, alsof geheel de Oud-Testamentische profetie opging in voorzeggingen van wat komen zou. Zelfs al te veel is deze eenzijdige opvatting van het woord profeet in ons taalgebruik doorgedrongen. Wel voelt men het onderscheid tusschen den „waarzegger" en den „voorzegger", maar dit neemt niet weg, dat veelal toch als hoofdtaak van den profeet wordt beschouwd, dat hij van te voren aankondigt wat in den loop der tijden te wachten staat. Het komt er dan op neer, dat God aan zekere daartoe door Hem verkoren personen, door inspiratie zekere woorden influistert, en dat deze begenadigde deze woorden òf alleen uitspreekt òf ook ze te boek stelt. Dit nu is een opvatting van den profeet, die niet kan worden toegelaten, gelijk dan ook hun geschriften betuigen. In deze geschriften toch zijn de zinsneden en teksten, waarin een bepaalde voorzegging vervat is, uiterst weinig in aantal, en zonder voorbehoud mag gezegd, dat verreweg het grootste deel van hun geschriften ons toespraken, vermaningen, historische overzichten, waarschuwingen en oproepingen te lezen geven, waarin soms in heele hoofdstukken geen enkele rechtstreeksche voorzegging voorkomt. Hier komt dan bij, dat in Elia en Eliza b.v. machtige profeten ten tooneele traden, die zelfs geen geschriften ons achterlieten, en van wie toch onder Israel zoo ver-reikende invloed is uitgegaan.

De profetische bezieling is een aangrijping van geheel 't bewustzijn van den Ziener, waardoor zijn bewustzijn in hooger extase geraakt. Dit verschijnsel nu van zulk een hoogere extase is volstrekt niet enkel bij profeten, wier schriften ons zijn overgeleverd, voorgekomen. Gedurig lezen we in het Oude Testament zelfs van „valsche profeten". Ook dit nu waren volksmannen, die in zekere geestelijke opwinding het volk toespraken en over zijn lot onderhielden. Alleen maar, in hun extase was niet de Geest van Jehovah werkzaam, maar een onheilige geest. Doch ook zonder zulk een min-goede extase, wordt in de Heilige Schrift, met name ook in

het Nieuwe Testament, melding gemaakt van zekere profetische bezieling. De apostel Paulus spreekt hier herhaaldelijk over, en was zelfs niet zonder vreeze, dat die profetische bezieling ten slotte schade in de gemeente zou kunnen aanrichten. Gedurig toch kwam het voor, dat als de Gemeente bijeen was, deze of gene geheel eigener beweging opstond, en toespraken begon te houden, niet zelden zelfs in vreemde klanken. Dit was dan wel interessant en het prikkelde de nieuwsgierigheid, maar de apostel vestigt er toch de aandacht op, dat zulke profetische toespraken de Gemeente niet wezenlijk stichten konden, vooral zoo het profetieën in een taal waren, die de menigte niet verstond. Men moet deswege, om het geheele wezen der profetie niet in te beperkten zin te nemen, wel inzien, dat de profetie een achtergrond vindt in geheel den aanleg van ons menschelijk bewustzijn, die onder alle volken en op allerlei manier uitkomt. Het ongewone verschijnsel bestaat dan hierin, dat er in den menschelijken geest een andere macht gaat heerschen dan die van ons eigen besef en van onze eigen rede. Een ontzettend voorbeeld van dit verschijnsel is ons veelszins van Java bekend, en meest *Amok* genoemd. De hierdoor aangegrepene persoon geraakt geheel buiten zichzelf, grijpt, door moordzucht overweldigd, een duchtige kris, en loopt nu weg en straat op, om, zonder onderscheid en zonder sparen, een ieder dien hij op zijn pad ontmoet, hetzij man of vrouw of kind, meedoogenloos dood te steken. Later weer tot zichzelf gekomen, weet de groot-moordenaar hier niets van; 't is al in verdoold bewustzijn geschied. Het is een booze geest die zijn geest plotseling overweldigd had, en hem gebruikte als willoos instrument. In het Maleisch noemt men den toestand waarin zulk een verwilderde dwaas verkeert, mâta glap, wat letterlijk beteekent: *Verdonkerd oog*, en waarmede men uitdrukt, dat de Amok-maker niet ziet, niet weet wat hij doet, en door een ander wezen dan zijn eigen ik gedreven wordt. Zulk een geestestoestand komt nu als vanzelf in zulk een ongelukkige op. Hij deed zelf niets om zoo te worden. Een ongeziene macht greep hem aan, en overheerschte geheel zijn inwendig wezen. Natuurlijk op zeer verren afstand, maar zakelijk dan toch, kan zulk een toestand verwant zijn aan de woestheid, waarin een dronkaard niet meer weet wat hij doet, of ook een waanzinnige, geheel buiten zichzelf geraakt, soms zelfs moord begaat.

Bij amok, krankzinnigheid en zotheid kan hierin nu niet anders spreken dan zelfverdwazing. Komt men daarentegen aan bezetenheid, guichelarij en demonische mantiek toe, dan krijgt men te doen met een geest van buiten. Ook bij amok enz. is het wel een

andere geest dan het gewone ik, die werkt, maar dit kan nog zijn 't werken van een tweeden geest in den persoon zelf. Dat in ons hebben van tweeërlei geest ontwaren we telkens. Nu eens bezielt ons een heilige aandrift, en dan weer is het, of er uit het verborgene van ons wezen een slechte zondige aandrift onze ziel besprongen heeft. Zoo is 't bij toorn en bij zinlijke boosheid. Bij den bezetene daarentegen had men te doen met een *vreemden* geest, die *van buiten* in het ik van den mensch was ingeslopen. Die booze geest was daarom voor *uitwerping* vatbaar. Jezus wierp zulke geesten uit, en dan was de verloste man weer zich zelf. Ook hier echter bleek hoe er in onzen menschelijken geest een vatbaarheid aanwezig is, om door een anderen geest benaderd te worden, zoodat die vreemde geest ons als instrument bezigt, of ons althans zóó beheerscht, dat niet wij meer meester van ons zelf zijn. Van zulke verschijnselen, ook in ernstigen zin, weet nu de historie van alle hooger staande volken der oudheid ons te verhalen. Men behoeft het orakel van Delphi maar te noemen, om aanstonds te doen te hebben met een zeer ernstig verschijnsel, dat in de historie van Griekenland niet zelden zegenend heeft ingewerkt. Van de *clairvoyance* spraken we reeds. Maar in nog ernstiger zin dient hier ook gewezen op wat in een droom vaak voor ons bewustzijn treedt, gelijk ook in de Heilige Schrift van zulke droomen herhaaldelijk melding wordt gemaakt. Vooral echter dient er op gelet, hoe ook nu nog bij wie sterven gaat, of althans in doodsgevaar op het krankenleger verkeert, zulke verschijnselen zich voordoen. Men ziet 't vaak reeds bij typhus-lijders, hoe ze in zóó diepen slaaptoestand overgaan, dat ze soms aldoor ijlen en schier zonder ophouden met zichzelf of met anderen liggen te redeneeren, zonder dat ze er later ook maar iets van af weten. Maar veel ernstiger doet zich zulk een verschijnsel voor, als men zich door een bijna-stervende op eens in hoogen ernst en met geheel veranderd stemgeluid, als uit een visioen hoort toespreken, en dat de aangegrepene toch, bijaldien het gevaar weer wijkt, en hij nog opleeft, niets hoegenaamd van zulk spreken afweet. Dat er op het sterfbed ook een geest kan opwaken, die bij het afscheid van wie achterblijven, heerlijke taal spreekt, is zeker veel heerlijker, doch dit is iets anders, en verraadt geen afdoling van den geest, gelijk in het eerst bedoelde verschijnsel. Doch, van wat zijde ook bezien, uit de historie van ouds, en uit wat nóg valt waar te nemen, blijkt dan toch op allerlei manier, hoe de geest des menschen vatbaar is, om op zoo diep in het oog springende wijze onder een vreemde macht te geraken, dat hij deze als instrument te dienen heeft. Niet, men

versta dit wel, alsof dit steeds en bij elk mensch aldus zijn zou. Verschil van aard, karakter en temperament schijnt hier tot onderscheid te leiden. Zelfs blijkt wel, dat de geest des menschen in de Oostersche wereld hiervoor hoogere ontvankelijkheid bezat, dan bij ons in het Noorden, of althans in de middenzône; maar, hoe ook bezien, en welk verschil van graad zich hierbij ook voordoe, inherent aan 's menschen geest als zoodanig is ook hier de vatbaarheid en de ontvankelijkheid om zulke inwerkingen op zijn geestesleven te ondergaan.

Dit kan nu plotseling en tijdelijk zich voordoen, maar het kan ook een meer duurzaam verschijnsel worden. Bileams profetie is een voorbeeld van het eerste, maar vooral bij de heilige profeten heeft men met dit incidenteele veel minder te doen. De profeten maken veel meer den indruk, dat ze *doorgaande,* dat ze gedurende langer periode, dat ze soms heel hun leven door de vatbaarheid bezaten, om zulke inwerkingen te ondergaan. Niet, men lette hier wel op, alsof er niet ook in hun leven bepaalde oogenblikken waren, waarop ze zich opnieuw aangegrepen gevoelden, en er zich helder van bewust waren, dat ze inwerkingen ondergingen; maar van de andere zijde was het toch duidelijk, dat hun geest, hun besef, hun bewustzijn, ook op momenten, waarin ze geen hoogere bewerking ondergingen, uit zichzelf reeds in hooge, bezielde stemming verkeerden. Subjectief bezaten zij blijkbaar de geschiktheid, de vatbaarheid, de ontvankelijkheid om de toenadering Gods te ondergaan, en de inspiratie van den Heiligen Geest te ontvangen. Hoe verder men nu in de historie komt, hoe duidelijker het blijkt, dat deze ingevingen een bepaald karakter ook met het oog op de Voleinding aannemen. Ezechiël, Daniël, Zacharia, Maleachi doen zich ten deze, in menig opzicht, heel anders voor, dan de verkondigers van de eerste Godsspraken waarvan melding geschiedt. Toch is zelfs bij deze meer gedetailleerde Godsspraken, de teekening van het beeld der Voleinding nog altoos zeer schaduwachtig, en ten slotte blijkt wel, dat eigenlijk eerst de Christus zelf, de apostelen in hun brieven, en de Openbaring van Johannes die vaste lijnen voor de Voleinding getrokken hebben, die ons in staat stellen er als vooruit in te leven. Wel komt 't voor, dat ook de aloude profeten — denk slechts aan Nathan bij David en aan Jesaia bij Achaz — op zeer besliste feiten doelen, deze als voorteekenen en tot in de details als zien laten, maar dit is uitzondering, en de groote gang der profetie in Israel, voor zoover ze ons in het Oude Testament is voorgeteekend, kondigt wel de zegepraal van het volk van Israel aan, brengt wel in beeld den ondergang van Israels vijanden, doet ons wel zien hoe 't de Messias is die Israel volkomen verheerlijken zal, en straks den

zegen van Israel over de volken zal doen uitgaan, ja, ze verlokt ons wel door de heerlijke schildering van de heerlijkheid die komt, en die de eeuwen verduren zal, maar de overgang van Jezus' *eerste* komst tot zijn *Wederkomst* op de wolken, en alzoo de *eigenlijke* Voleinding, blijft nog in de schaduw staan.

De wederzijdsche verhouding, waarin de Heilige Geest bij deze profetische inspiratie zich tot den geest van den profeet plaatst, kan nu zeer uiteen loopen. Het kan zijn, dat de geest van den profeet door gedurige heerlijke inwerking reeds in zulk een bezielden staat is geraakt, dat de inspiratieve werking niet anders heeft te doen, dan 's menschen reeds bezielden geest in actie te stellen. Het kan ook zijn, dat de werking van 's menschen geest iets meer terugtreedt, en dat de inwerking van den Heiligen Geest overwegend wordt. En ten slotte kan het ook zóó zich voordoen, dat de geest des menschen geheel lijdelijk instrument wordt, en dat het de Geest des Heeren is, die spreekt en getuigt, ja schrijft door hem. Wie deze drie niet onderscheidt, geraakt zoo licht op het dwaalspoor. Wie achtereenvolgens een geheelen profeet doorleest, bespeurt aanstonds, dat er geheele zinsneden, ja soms geheele kapittelen in voorkomen, die ge zeggen zoudt, dat de profeet zeer wel uit zijn eigen bezielden geest kon hebben voortgebracht, zonder dat er van een bepaalde inwerking des Heiligen Geestes sprake bij kwam. Daarnaast echter vindt ge in de profetie uitspraken van zoo openbarend karakter, dat men aanstonds voelt: Neen, dat heeft de profeet niet, uit eigen bezieling alleen, zoo kunnen schrijven; hierbij bestraalde hem hooger licht. En in de derde plaats vindt men in de profetische geschriften velerlei bepaalde aankondigingen en bijzondere voorzeggingen, waarvan bij onderzoek blijkt, dat de profeet er zelfs niets van kon gegist hebben, ja, dat hij ook bij de hoogste bezieling ze uit zichzelf niet kon hebben voortgebracht, zoodat kennelijk zijn eigen geest hierbij geheel lijdelijk bleef, en alle actie uitging van den Heiligen Geest in hem, zóó zelfs, dat tot in het letterlijke namen en feiten en aanduidingen, niet zijn geest getuigen kon, maar de Heilige Geest de denker en spreker was, die schreef en sprak door hem. Meer dan een graadverschil is dit niet, maar dan toch een graadverschil waarop gelet dient. In elk van deze drie gevallen hebben we met tweeërlei geest te doen, eenerzijds met den geest van den profeet, en anderzijds met den Heiligen Geest. Deze beide geesten treden tot elkander in zekere verhouding. Die verhouding echter behoeft niet steeds dezelfde te zijn. Ze kan verschillen. Het kan zijn, dat de geest van den profeet het doet, en bij dit doen slechts zekere

leiding van den Heiligen Geest ondergaat. Maar het kan ook zijn, dat de actie beiderzijds nagenoeg gelijk is, zoodat de geest van den profeet werken blijft, maar toch sterker dan in het eerste geval de bewerking van den Heiligen Geest ondergaat. En in de derde plaats is het evenzoo denkbaar, dat de geest van den profeet geheel lijdelijk wordt, en slechts instrumenteel den Heiligen Geest dient.

Oudtijds nu is op dit onderscheid veel te weinig gelet, en hield men maar al te zeer aan de voorstelling vast, alsof het derde steeds regel was geweest, zoodat de profeet, van alle eigen werkzaamheid ontbloot, niet anders deed dan nazeggen wat de Geest voorzegde, en opschrijven wat de Geest in dictaat gaf. Zoo ver ging men hierbij zelfs, dat het spreken van Bileams ezel geliefkoosd type bleef voor de profetische inspiratie. Nu beweren wij van verre niet, dat God, die ook het dier in het leven riep en ook het dier het geluid schonk, niet ook zeer wel de dieren kan laten spreken. Ook het spreken van Bileams ezel nemen we daarom zonder aarzeling aan. Alleen maar, men mag niet zeggen, dat wat bij dit dier plaats greep, het type was van de profetische inspiratie. Wie dat zegt, verlaagt de profetie tot een machinaal klanken uitstooten, waarbij de geest van den mensch en alle heilige bezieling van den aangegrepen geest kortweg tot niets herleid werd. Jammer genoeg nu is uit reactie tegen deze eenzijdige machinale voorstelling bij de Modernen en Ethischen een verzet tegen de mogelijkheid van een letterlijke ingeving opgekomen, dat veler geest zoo veelszins van de Schrift vervreemd heeft. De Moderne ziet in wat de Heilige Schrift ons biedt, niet anders dan product van een religieuse bezieling in Israel, die de profeten ten deele zelven kweekten, maar die toch haar ware beteekenis verloor, toen ze waanden op zulk een bijzondere inspiratie van den Heiligen Geest te kunnen roemen. Volgens de Modernen is al wat in de Schrift boven het normaal menschelijke uitgaat, vrucht van overspanning des geestes geweest, en daarom door ons weer tot het normale terug te brengen. Zoo nu staan de Ethischen er niet voor. Integendeel, de Ethischen gelooven wel waarlijk aan een inwerking van den Heiligen Geest op de mannen Gods in Israel. Ze gelooven zonder voorbehoud, dat Israel een heilige roeping ontving, en dat de geesten in Israel voor de vervulling van die roeping van Godswege bezield zijn. Alleen maar, wat ze niet inzien en aanvaarden is, dat de geest der profeten bij deze inspiratie ten slotte geheel lijdelijk kon worden. Hun eisch blijft dat al wat de Schrift ons biedt, uit het subjectieve geestesleven is opgekomen, zij 't al dat dit subjectieve geestesleven de bezieling kende van den Heiligen Geest. Dit nu heeft er toe geleid, dat zij juist de gewichtigste profetieën voor heel den gang

van Gods koninkrijk, gelijk we die in Daniël, Ezechiël, Zacharia en Maleachi bezitten, niet wel aanvaarden kunnen, en er steeds op uit zijn, om wat ons bericht geeft omtrent hetgeen de toekomst brengen zal, als *niet* authentiek voor te stellen, of althans zóó uit te leggen, dat het al menschelijke vinding wordt, missend elk Goddelijk zegel. Daartegenover nu, zoo wat de Modernen als de Ethischen betreft, beleden onze Gereformeerde vaderen steeds, en belijden wij met hen nog, dat God die den mensch, en in den mensch zijn geest, zijn denken en zijn spreken schiep, alleszins machtig was, om bepaalde feiten en gebeurtenissen aan te kondigen, en hiertoe zijn verkoren profeten als instrument te gebruiken. Geen enkele reden is dan ook denkbaar, waarom God Almachtig niet ook namen, feiten en tijdsbepalingen vooraf, in letterlijken zin, door zijn profeten kon laten aanzeggen. Hierop moet ten deze zelfs met nadruk gewezen, omdat de Christus zelf (zie Matth. 24 : 15) de woorden van Daniëls profetie wat feiten en cijfers betreft, bevestigd heeft. Stelliglijk kondigde Jezus aan, dat de „verwoestingen" die Daniël geprofeteerd had, komen zouden. Aldus toch sprak de Heere: „Wanneer ge dan zult zien den gruwel der verwoesting, waarvan gesproken is door Daniël, den profeet, staande in de heilige plaats, (die het leest, die merke daarop), dat alsdan die in Judea zijn vlieden op de bergen". En wat stond nu in deze profetie van Daniël? Zie het in Daniël 9. Niets minder dan dit: „En na twee en zestig weken, zal de Messias uitgeroeid worden, maar het zal niet voor hemzelve zijn, en een volk der vorsten, hetwelk komen zal, zal de stad en het Heiligdom verderven en zijn einde zal zijn met een overstroomenden vloed, en tot het einde toe zal er krijg zijn en vastelijk besloten verwoestingen." Zeer stellig hebben we hier alzoo te doen met een profetie van de derde, absolute soort, en het is *deze* profetie die door Jezus bezegeld is.

In hoeverre nu de profetische vergezichten in het Oude Testament, zij 't alleen schaduwachtig of ten slotte meer bepaald, vaste gegevens voor de Voleinding verstrekken, kan niet anders nagegaan, dan door de profetieën die op het eeuwige doelen, kortelijk in haar hoofdpunten saam te vatten. Vestigen we daartoe in de eerste plaats onze aandacht op de kleine profeten. Naar tijdsorde zijn deze kleine profeten elkander niet opgevolgd in de orde, die ons in het Oude Testament wordt voorgelegd. In het Oude Testament opent de gewichtige reeks met Hosea, naar tijdsorde was Obadja de eerste die optrad, terwijl Obadja in de volgorde der profeten de vierde is, en na Amos komt. De geheele reeks der kleine profeten

loopt over niet minder dan ruim vier eeuwen. Obadja trad onder koning Joram van Juda op omstreeks 890 vóór Christus, terwijl Maleachi, de laatste in deze reeks, omstreeks 430 voor Christus profeteerde. Over deze vier eeuwen verdeeld, is de reeks van twaalf niet te groot, en dit te minder, daar de helft van deze kleine profeten reeds in de eerste eeuw optrad, van 890—760. Achtereenvolgens wordt de tijd van hun verschijnen aldus aangegeven:

Obadja	onder koning Joram	889—884 v. Chr.
Joël	onder koning Joas in Juda	875—848 v. Chr.
Jona	onder koning Jerobeam II in Israel	824—783 v. Chr.
Amos	onder koning Jerobeam II in Israel	810—783 v. Chr.
Hosea	evenzoo	790—725 v. Chr.
Micha	onder koning Jotham, Achaz en Hiskia	758—710 v. Chr.
Nahum	onder koning Hiskia	710—699 v. Chr.
Habakuk	onder koning Manasse	650—628 v. Chr.
Zephanja	onder koning Josia	628—623 v. Chr.
Haggaï	onder koning Darius Hystaspis	519 v. Chr.
Zacharia	onder koning Darius Hystaspis	519 v. Chr.
Maleachi	onder koning Artaxerxes Longimanus	433—424 v. Chr.

Vatten we nu kortelijk saam wat bij deze profeten, naar tijdsorde gerekend, als profetie in verband, hoe zwak dan ook, tot de Voleinding, onze aandacht trekt, dan komt dit bij Obadja neer op deze drie gegevens. Zijn profetie betreft Edom, dat zwaarlijk boeten zal voor wat 't jegens Israel misging en voor wat het toen Israel in de ballingschap naar Babel uittoog, het voorbijtrekkende leger gesmaad en gehoond had. Met het oog hierop profeteert Obadja, „dat de dag des Heeren nabij is (vs 15), en dat, komt die dag, „de wrake des Heeren gaan zal over alle de heidenen", en dat deze wrake Gods hierin zal bestaan, dat aan Edom en aan de overige heidensche volken overkomen zal, wat zij zelven aan Israel misdaan hebben. Zie 't in vs. 15 „Zooals gij gedaan hebt, zal u gedaan worden; uw vergelding zal op uw hoofd wederkeeren". In de tweede plaats zal, in tegenstelling hiermede, het lot van Israel heerlijk wezen. Israël, nu in de ballingschap bedrukt, zal weer vrij worden, en dan heet 't in vs 17: „Maar op den berg Sion zal ontkoming wezen en hij zal eene heiligheid zijn, en die van 't huis Jacobs zullen hunne erfgoederen erfelijk bezitten". Deze toezegging wordt dan in vs. 18—20 uitgebreid tot al Israels afstammelingen. En dan komt er ten slotte, in de derde plaats, nog deze geheimzinnige toezegging bij: „En er zullen Heilanden op den berg Sion opkomen en het Koninkrijk zal des Heeren zijn". Saamgevat houdt dit alzoo

in, dat de ballingschap wordt te niet gedaan, dat de heidenen de wrake Gods zullen ondergaan van wat ze aan Israel misdeden, en dat, als Israel op Sion weer in eere en in heiligheid zal hersteld zijn, van Israel de zegen zal uitgaan die eens het Koninkrijk des Heeren in volle heerlijkheid zal doen schitteren. Dit nu zijn de grondgedachten, die ook in de overige kleine profeten gedurig terugkeeren. Niet de enkele geloovige, het volk des Heeren wordt hier om zijn toekomst zalig gesproken, en voorts wordt slechts schaduwachtig en zwak hierin aangeduid, dat het in de Voleinding alles uit zal loopen op de majesteit Gods, die de alles beheerschende macht zal zijn in het Koninkrijk van Messias.

VIII. Obadja en Amos.

> Zie, op de bergen de voeten desgenen, die het goede boodschapt, die vrede doet hooren.
>
> NAHUM 1 : 15*a*.

OP 't meer bijzondere in Obadja's profetie kon daarom niet worden ingegaan, omdat de gegevens omtrent zijn persoon en optreden zoo weinig zeker zijn, en ons bestek niet toeliet ons in de hiermee samenhangende vraagstukken nader te verliezen. De moeilijkheid die zich bij Obadja voordoet, is de vraag, op welke vernedering van Jerusalem hij zinspeelt. Jerusalem is niet slechts ten slotte door Nebucadnezar, maar ook vóór zijn finale verwoesting reeds meermalen met geweld van wapenen aangetast, en voor korten duur bezweken. Het eerst lezen we dit in 1 Kon. 14 : 25 v.v. uit de dagen van Rehabeam. Toen, zoo wordt ons verhaald, toog Sisak, de koning van Egypte, tegen Jerusalem op, en nam de schatten van het Huis des Heeren en de schatten van het huis des Konings weg, ja hij nam alles weg, ook de gouden schilden die Salomo gemaakt had. Toch kon dit ons Obadja's vloek over Edom niet toelichten. Edom toch lag niet op den weg die van den Nijl naar Jerusalem leidt. Een volgend maal, zoo lezen we in 2 Kon. 14 : 13 v.v., dat Joas, de koning van Israel, Amazia, den koning van Juda, zoo hard aangreep, dat hij Jerusalem binnendrong, en vier honderd ellen bres schoot in de muren en de poorten van Jerusalem, en daarna insgelijks het goud en het zilver en alle gouden vaatwerk uit Jerusalem's tempel wegroofde. Ook deze ver-

nedering van Jerusalem echter kon de Edomieten er niet bij brengen. Wat Obadja schrijft, maakt dan ook geheel den indruk, dat de hoon waarop hij doelt, en die door Edom aan Israel zou worden aangedaan, eerst plaats greep, toen de bevolking van Jerusalem door Nebucadnezar werd uitgevoerd naar Babel. Toen toch moesten deze gevangen inwoners van Jerusalem door het land van Edom trekken; en hiervan verstaat 't zich, dat toentertijd Edom Israel bespot en gelasterd heeft. En zoo begrijpt men dan, dat een profeet als Obadja gezonden werd, om hierover het oordeel Gods aan Edom aan te zeggen. Alleen maar, dan kan er geen sprake van zijn, dat Obadja dit uit zijn kennis der historie zich verklaren kon. Is toch Obadja opgetreden onder koning Joram in 889—884 v. Chr., dan kan hij, in historischen zin, geen kennis hebben gedragen van wat eerst twee eeuwen later voorviel. Het is hierom dat meer dan één uitlegger Obadja's wrake over Edoms optreden toepast op hetgeen onder koning Joram van de zijde der Philistijnen en Arabieren tegen Jerusalem gehoond is. We lezen toch in 2 Kron. 21 : 16, 17: „Zoo verwekte de Heere tegen Joram, dat is tegen Jerusalem, den geest der Philistijnen en Arabieren, die aan de zijden der Mooren zijn. Die togen op in Juda, en braken daarin, en voerden alle have weg, die in het huis des konings gevonden werd, zelfs ook zijn kinderen en zijn vrouwen." Dit zou zich, althans wat de Arabieren betreft, met Edom in verband laten brengen. Toch kunnen we ons ook daarin niet vinden. Wat Obadja van Edom betuigt, doelde op de houding die Edom aannam tegen een voorbijtrekkende groep gevangenen, en zulk een feit kwam eerst onder Nebucadnezar voor. Veel meer dan Keils verwijzing naar de Philistijnen en Arabieren, lacht ons daarom Hengstenbergs voorstelling toe, die Obadja's vloek tegen Edom niet verstaat van wat reeds plaats gegrepen had, maar als profetie in eigenlijken zin slaan laat op wat onder Nebukadnezar eerst veel later stond te gebeuren.

Gaan we hiermee van Obadja tot Amos over, dan moge voor diegenen onzer lezers, die in het verloop dezer lange historie zich minder thuis gevoelen, hier een korte opmerking over dit verloop der eeuwen worden ingevoegd. Er liggen tusschen onzen tijd en de geboorte van den Christus twee duizend jaar. Met opzet spreken we niet van 1915 jaar, omdat ons doel was, hier heel 't verloop der historie in zeker aantal eeuwen saam te vatten, teneinde de overzichtelijkheid te bevorderen. Tegenover deze ca. 2000 jaar na Christus' geboorte, stellen we nu, dat evenzoo gelijk tijdsverloop lag tusschen Abrams uittocht uit Ur en de geboorte van Christus te Bethlehem. Precies stelt men Abrahams uittocht veelal op 2146 v. Chr. Het is dus iets meer, doch in 't geheel genomen kan men

zeggen, dat de periode van Abraham tot Christus ongeveer in duur gelijk staat met den tijd die van Bethlehem tot ons verliep. Mozes treedt nu omstreeks 1500 v. Chr. op, en van Jozef tot Mozes loopt een periode van omstreeks *vier eeuwen,* die naar luid 't bericht in Hand. 6, het verblijf van Israel in Egypte heeft geduurd. David werd koning omstreeks 1000 vóór Christus. Tusschen Mozes en David valt alzoo een tweede periode van ongeveer *vier eeuwen,* daar de ballingschap in 586 begon. Van de ballingschap af gerekend verliep er alzoo tot op de geboorte van den Christus nogmaals ongeveer een tal van *vier eeuwen.* Voor wie tijd en gelegenheid mist, om zich in deze tijdrekenkundige verhoudingen nader te verdiepen, en toch zich gaarne ongeveer een voorstelling maakt van de verdeeling der eeuwen van Abraham tot Christus, ook wat Israel betreft, is het daarom 't eenvoudigst, niet op de preciese jaartallen te letten, die zich toch niet zoo licht in het geheugen prenten, maar aan het terugkeerend getal van *vier eeuwen* zich te houden. Het overzicht wordt hierdoor zoo zeer vergemakkelijkt. Hij rekene van Bethlehem terug tot op de ballingschap, wat ongeveer *vier* eeuwen geeft. Dan komt daarna een tweede viertal eeuwen, van de ballingschap tot op David. Een derde viertal eeuwen van David tot op Jozua, voor heel het Richterstijdvak. En tenslotte nog een viertal eeuwen voor het verblijf van Israel in Egypte. Natuurlijk komen er dan nog bij de levensjaren der eerste patriarchen, en een kleine overschrijding van het viertal eeuwen in de laatstelijk aangeduide periode. Saam echter maken ook deze kleine jaargroepen weinig meer dan nogmaals een viertal eeuwen uit. Globaal genomen kan men alzoo zeggen, dat, zoo wij tot de Batavieren en Claudius Civilis terugkeeren, we op niet zooveel na ongeveer een soortgelijke periode verkrijgen als van Jacobs optreden tot Bethlehem. Voor den eenvoudigen Bijbellezer nu valt 't het gemakkelijkst, zich op die manier in het verloop der eeuwen van Abraham tot Bethlehem vast te zetten. Komen we thans tot Amos.

Amos was onder de profeten een van de opmerkelijkste verschijningen. Al profeteerde hij in hoofdzaak in het Tienstammenrijk, toch was hij geboortig uit het rijk van Juda. Van beroep was hij een ossenherder. Blijkbaar een man van energie en stalen wilskracht, en die 't nu onder Goddelijke inspiratie aandorst uit het koninkrijk van Juda naar het rijk der Tien stammen over te gaan, daar den toestand van land en volk te bespieden, en onder den diepen indruk van het onheilig karakter dat het volksleven in Samaria en te Bethel had aangenomen, met gewijde beeldspraak, in toornende taal, zonder sparen of ontzien, tegen 't volk en tegen

de priesterorde van het afvallig Israel op te treden. Zijn scherpe bedreiging en aangrijpende aanklacht moest daarom te geweldiger aangrijpen, omdat het Tienstammenrijk destijds hoog in bloei stond, uitwendig benijdbaar welvaren genoot, en geacht werd zich een gelukkige toekomst te mogen voorspellen. Van vrees of beduchtheid voor de toekomst was dan ook geen sprake. Veeleer drong de weelde en glans van het heidensche volksleven steeds rijker in Israel, en met name in Samaria, binnen. De dienst der afgoden nam hand over hand toe. De Baäldienst begon er den dienst van Jehovah reeds te verdringen. Van Juda en Sion werd 't alzoo geïsoleerd, en hierdoor juist omgekeerd de band met Damaskus, Edom, Gaza en Tyrus aldoor inniger. Men begreep dan ook de stoutmoedigheid en de brutaliteit niet van een Amos, om te midden van zulk een algemeen welvaren, opeens als boer uit Juda, openlijk en zonder iets te ontzien, Samaria en Bethel aan te vallen met de heftigste verwijten, en al 't volk van het land op te roepen, om met vorsten en priesters te breken, en zich te keeren tot den dienst van Jehova op Sion. Een gebeurtenis, daarom te meer in het oog vallend, omdat Amos niet zacht optrad, en zelfs niet kan gezegd worden het volk in aangrijpenden zin vermaand te hebben. Aan niets herkent ge dan ook zoo klaar zijn heilige inspiratie, als daaraan, dat hij van geen genade voor Israel meer weet, maar als niet meer af te wenden, de ontzettendste oordeelen aan het volk aankondigt, en eerst na de volle uitwerking van dezen vloek over land en volk, heel op 't laatst, en in korte termen, van eene nog komende verlossing gewaagt, als ten slotte de gebroken hutte van David toch nog zou worden opgericht, en in 't eind Gods genade toch weer over het verworpen volk zou lichten.

Amos vat daartoe in zijn profetie eerst Israel met die heidensche volken, die van rondom woonden, als in een machtigen greep saam. Van afwending van het oordeel zal tot op de komst van den Messias geen sprake meer zijn. Israel en al 't land rondom staat schuldig voor God; iets wat Amos aangeeft door te spreken van *drie en vier overtredingen,* waaraan elk van deze volken schuldig staat. Niet slechts in één opzicht, maar in alle opzichten, hebben ze alle aanspraak op genade verbeurd. Deze volheid van den afval wordt door het *drie en vier* spreekwoordelijk aangeduid. En omdat nu alle deze volken van rondom, en zoo ook Israel, *drie en vier maal* overtreden hadden, en hiermede de zonde hadden vol gemaakt, dáárom is nu alle redding uitgesloten. Er *kan* geen genade meer zijn. De ondergang kan niet meer worden afgewend. En vandaar op Amos' lippen de zoo stellige en snijdende formule, die tegen elk van deze volken herhaald wordt: „Om drie, om vier overtredingen, die ze

begaan hebben, zal Ik den ondergang van Damaskus niet meer afwenden". Dit wordt nu eerst op Damaskus toegepast, daarna op Gaza, dan op Tyrus, en ten slotte, altoos weer in dezelfde snijdende formule, op Edom en op Moab. En nadat op die manier de vloek over alle deze van rondom wonende volken bezegeld is, en op deze allen het oordeel is toegepast, dat God Almachtig, om de drie en vier overtredingen waaraan ze schuldig staan, den vloek en den ondergang niet meer van hen zal afwenden, gaat nu ten slotte in het tweede hoofdstuk die vloek ook op Juda en evenzoo ook op het Tienstammenrijk over. „Ik zal, zegt de Heere, een vuur in Jerusalem zenden, dit zal Jerusalems paleizen verteren, en zulks wel, omdat zij de wet des Heeren verworpen hebben". En na Juda komt dan Israël aan de beurt. Ook hier heet het: „Om drie en om vier overtredingen van Israel, zegt de Heere, zal Ik den ondergang van Israel niet afwenden", en dan volgt de teekening in donkere schaduw van het booze kwaad, dat zich in Israel en te Samaria almeer ontwikkeld had. Zoo toch wordt Israels oordeel en Samaria's ondergang gemotiveerd: „Omdat ze de rechtvaardigen voor geld verkoopen en de nooddruftigen voor een paar schoenen. Omdat ze er naar hijgen, dat het stof der aarde op de armen zij, en hun zedelijk leven dusdanig verslechterd is, dat de vader met zijn zoon saam naar het hoerenhuis gingen, om Gods heiligen naam bij een jonge dochter te ontheiligen". Zoo bang en bitter zal dan ook in het eind het lot zijn dat Israel wacht, dat 't slot van deze profetie aldus luidt: „De kloekhartigste onder de helden zal te dien dage naakt henenvlieden, spreekt de Heere".

Er zal aan sparen noch van Israel zelf, noch van de omringende volken meer gedacht worden. Het oordeel dat te komen staat, is onherroepelijk besloten. Het komt gewisselijk, en zal het eind zijn, dat Damascus en Gaza, Tyrus en Edom, met Moab saam, geheel tenonder gaan, ja dat ook het Tienstammenrijk van alle genade wordt buiten gesloten. Aldus zet de Profeet dan ook het klaaglied in: „De jonkvrouw Israels is gevallen, zij zal niet weer opstaan. Zij is verlaten op haar land en er is niemand die haar weer opricht". Maar al valt het Tienstammenrijk, om niet weer op te staan, al zal zwaar en bitter het oordeel ook op Juda drukken, zoodat ook Jerusalem en Sion ondergaan, toch blijft voor het volk van Abraham de hope der behoudenis over, mits de kern van dat volk zich bekeert van zijn dwaalweg en terugkeert tot Jehovah. En de heilige kern die nog altoos in het verkoren volk overbleef, *zal* dit doen. Groot zal die kern niet zijn. De profeet schat ze op één tiende. Aldus toch zegt hij in zijn klaaglied: „De stad die uitgaat met

duizend, zal honderd overhouden, en die uitgaat met honderd, zal er tien overhouden in het huis van Israel" (5:3). Alleen maar, die behoudenis zal deze kern niet danken aan eigen kracht. Alleen van God zal die behoudenis haar kunnen toekomen, en daarom heet het zoo doordringend, juist tot deze heilige kern: „Alzoo zegt de Heere tot het huis Israels: Zoekt Mij en leeft". Van Jehovah alleen kan de redding aan het ware Israel nog toekomen, want Hij is de Almachtige, iets wat Amos dan in deze prachtige beeldspraak op aller hart drukt, dat Jehovah die God is, „die het Zevengesternte en de Orion maakt, en de doodschaduw in den morgenstond verandert, en den dag als den nacht verduistert; die de wateren der zee roept en giet ze uit op den aardbodem, Heere is Zijn naam" (vs 8).

Alleen maar, met halve bekeering komt de genade niet. Een terugkeer tot Jehovah die alleen in den priesterlijken vorm kan aankomen, kan geen verzoening brengen. „Ofschoon gij mij brandofferen offert, mitsgaders uwe spijsoffers, Ik heb er geen welgevallen aan." Innerlijk, diep in de ziel moet de ommekeer zijn, die alleen redding kan aanbrengen: „Laat het oordeel zich daarheen wentelen als de wateren, en de gerechtigheid als een sterke beek" (vs 24). Maar laat Israel niet wanen, dat het zijn God verzoenen kan met het getier zijner liederen. „Doe veeleer dat getier van u weg, zegt de Heere, ook mag Ik uwer luiten spel niet hooren" (vs 23). Veeleer is de ontzettende straf niet meer af te wenden: „Ik zal u gevankelijk wegvoeren, wegvoeren ver boven Damascus henen, zegt de Heere, wiens naam is God der heirscharen" (vs 27). Geen zelfinbeelding zal dan ook baten. Hoe Israel zich ook wapent en sterk poogt te maken, zijn ondergang is vastelijk besloten. Ten slotte betuigt de Heere zelfs aan Amos: „De Heere HEERE heeft gezworen bij Zichzelven: Ik heb eenen gruwel van Jacobs hoovaardij, en Ik haat zijn paleizen; daarom zal Ik de stad en hare volheid overleveren" (6 : 8). Ja, zoo niets sparend zal de vernieling zijn, die het volk wacht, dat, zoo er tien mannen in een huis zullen overgelaten zijn, ze allen zullen sterven. Met vuur zullen ze verbrand worden. Hun verkoolde beenderen zullen 't huis worden uitgedragen. En als dan de verdelger weer aanklopt, en aan den portier vraagt, of er nog meer zijn om te verbranden, zoo zal deze antwoorden: „Niemand", en dan zal hij zeggen: „Zwijg! want ze waren niet om den naam des Heeren te vermelden." En het slot van deze aankondiging van den ondergang die het volk wacht, eindigt met op het heidensche volk als met name te wijzen, dat van Godswege bevel zal ontvangen, om dit bittere oordeel over Israel te voltrekken. „Want ziet, zoo vervolgt het in vs 14, want ziet, Ik zal over ulieden, o Huis Israels, een volk verwekken,

spreekt de Heere, de God der heirscharen, en die zullen u drukken, van waar ge komt te Hamath tot aan de beek der wildernis."

Haast scheen het dan ook, alsof Amos enkel prediker van oordeel en ellende zou zijn, en alsof geen klanken van heil hem zouden geïnspireerd worden. Zelfs scheen zijn toon nog scherper en nog bitterder te worden, toen Amazia, de priester te Bethel, hem, als 't moest met geweld, zijn profeteeren tegen land en volk beletten wilde. Doch zelfs voor die bedreiging deinsde Amos niet terug. Zoo toch lezen we in Amos 7 : 14, 15: „Toen zeide Amos, en zeide tot Amazia: Ik was geen profeet en ik was geen profetenzoon, maar ik was een ossenherder en las wilde vijgen af. Maar de Heere nam mij van achter de kudde, en de Heere zeide tot mij: Ga heen, profeteer tot mijn volk Israel". Amos kon en mocht niet zwijgen. Vreeselijk zou dan ook de jammer en de ellende zijn, die over Israel te komen stond. „De Heere zou de zon voor Israel op den middag doen ondergaan, en het land bij lichten dag verduisteren" (8 : 9). „Alle feest zou in rouw, alle lied in weeklage veranderd worden. Om aller lendenen zal een zak, en op aller hoofd een kaalheid zijn. Het zou een rouw over heel 't land worden als over een eenigen zoon, en zijn einde als een bittere dag" (8 : 10).

Beslister kon het niet worden uitgedrukt, en bij het hooren van zoo ontzettende taal zoudt ge dan ook wanen, dat er geen verademing meer komen kon. En toch, zoo was het niet. Israels zonde, hoe ver ook doorgezet, kon de beschikking Gods over Abrahams zaad niet te niet doen. En hoor nu, hoe in hoofdstuk 8 : 11 de toon des oordeels plotseling in het bazuingeklank der verlossing omslaat. Daar heet 't op eenmaal: „Ziet, de dagen komen, spreekt de Heere HEERE, dat Ik een honger in het land zal zenden, niet een honger naar brood, *maar een honger om te hooren de woorden des Heeren.*" Ja, dan zal de dorst naar het Woord des Heeren zoo machtig heel Israel overweldigen, dat „ze zullen zwerven van zee tot zee, en van het noorden naar het oosten, ja ze zullen omloopen, om naar het Woord des Heeren te zoeken, maar ze zullen het niet vinden." Hard zeer zeker zal 't oordeel doorgaan, alleen maar, zoo heet het in 9 : 8: *„behalve dat Ik het huis Jacobs niet ganschelijk verdelgen zal."* Als door een zeef zal Israel geschud worden, en al wat Godes zaad niet is, zal er door verstuiven en te niet gaan. En toch, *ganschelijk* gaat 't volk niet te gronde. Er zal altoos een kern zijn die blijft, en het is die kern die Jehovah weer zoeken en door Jehovah verlost worden zal.

Vandaar dan ook ten slotte de profetie van het heil dat eens komen zal. Immers, de dag komt, „dat de Heere de vervallen hut

van David weder zal oprichten. Dan zal de Heere hare reten vertuinen, wat van haar afgebroken is, weder oprichten, en Israël weder bouwen als van ouds" (9 : 11). „Ik zal, zoo klinkt dan de voorzegging van 't heil, de gevangenis van mijn volk wenden, en ze zullen de verwoeste steden herbouwen en bewonen; en de bergen zullen van zoeten wijn druipen en al de heuvelen zullen smelten." „Dan zal de Heere Israel weer in zijn land planten, zoodat ze niet meer uit hun land zullen uitgerukt worden, want het is God zelf die aan Israel dit land gegeven heeft, zegt de Heere uw God." (vs 15). Met opzet is hier dit overzicht van Amos iets breeder uitgewerkt. Eerst zoo toch komt duidelijk uit, hoe gering in omvang zelfs bij Amos nog de eigenlijke profetie der Voleinding is. Van de negen hoofdstukken, die zijn profetiebundel bevat, is acht en een half hoofdstuk aan de profetie van 't komende heil geheel vreemd. In alle deze kapittelen uit zich eeniglijk *de toorn Gods*. Zoowel de toorn des Heeren over de naburige heidensche volken, als Zijn heilige toorn over wat van Israel zich door het Paganisme had laten meeslepen. Het is of Amos al de kracht van zijn taal saamperst, om op 't ontzettendst alle deze oordeelen Gods aan te kondigen, onder de stellige verzekering dat ze onherroepelijk zijn. En dan eerst, heel op 't laatst, als zijn Godsspraken bijna ten einde zijn, dan ja, slaat het oordeel in zoen, de toorn in heilsaankondiging over, maar zelfs in wat ook van Davids hutte gemeld wordt, is het nóg, of geen hoogere, geestelijke toon mag doordringen. De belofte toch, die van Amos uitgaat, ziet en doelt alleen op den terugkeer uit de ballingschap, op het weer wonen in Palestina, op een weer verrijken van de weelde der natuur die 't volk zegenen zal, en voleindt zich in de betuiging, dat het van nu af veilig en zekerlijk in zijn land zal mogen wonen. Het is zoo, er wordt van Davids hutte gesproken, maar hieruit volgt nog niet eens met zekerheid dat dit op den Messias doelde. Herstelling van het geslacht des Konings op den koninklijken troon kon wat de profetie hier meldt, reeds de vervulling brengen. Verliest ge nu niet uit het oog, dat Amos nog slechts door een kleine negen eeuwen van Bethlehem gescheiden was, zoo blijkt hier vooral, hoe uiterst langzaam de volle profetie van de Voleinding zich, en niet dan zeer allengs, ontwikkeld heeft. En toch schiet Amos niet te kort. Dat toch het heil dat hij aankondigt, aan Israel en aan Israels land verbonden bleef, is iets dat uit de Israelietische profetie niet was weg te denken. Van zelf sprak zich in het leed van de Ballingschap als eerst verlangen het heimwee uit, om weer als volk, onder Davids nageslacht, in het land der belofte zijn volksbestaan te kunnen vervolgen.

IX. Jona en Hosea.

> Ik zal hunlieder afkeering genezen, Ik zal ze vrijwilliglijk liefhebben; want mijn toorn is van hem gekeerd. HOSEA 14 : 5.

JONA, die onder koning Jerobeam II, die te Samaria regeerde, optrad, en vermoedelijk in hetzelfde jaar als Amos, d.i. in 783 voor Christus, stierf, staat met de overige kleine profeten niet op één lijn. Bij hem toch vindt ge, in het naar hem genoemde geschrift, met geen woord zelfs sprake van een profetie aan Israel, noch van den Messias die komen zou, en veel minder nog van wat te wachten staat met de Voleinding. Jona's profetie als zoodanig betreft niet Israel, maar Ninevé en het Assyrische wereldrijk, en keert zich niet tot het verkoren Bondsvolk maar tot een der destijds machtigste volken onder de heidenen. In dat heidensche volk waren nog sporen van vreeze Gods over. De vorst althans viel, toen hij van Jona's profetie vernam, met heel zijn volk in boete. Blijkbaar was er derhalve in Ninevé nog een algemeen besef van Gods majesteit, wrake en genade, en terwijl nu te Samaria de verharding hand over hand toenam, en te Jerusalem ontrouw uitkwam, lezen we bij Jona's komst te Ninevé, hoe de koning van Assyrië opstond van zijn troon, zijn purper aflegde, en zich met zakken bekleedde, en zoo niet alleen zelf zich vernederde, maar ook zijn volk tot boetvaardigheid vermaande. Mensch en beest moest het treurkleed ontvangen en met zakken bedekt worden; ze moesten zich bekeeren een iegelijk van zijn boozen weg en van het geweld dat in hun hand is, want, riep de koning uit: „wie weet, God mocht zich wenden en berouw hebben, en Hij mocht zich wenden van de hittigheid Zijns toorns, dat we niet vergingen" (3 : 6—10). En het besluit van den dag der boete is, dat „God hun werken zag, en het berouwde God over het kwaad dat Hij gesproken had, en Hij deed het niet". Op zichzelf doet zich hier alzoo niet anders voor, dan dat een profeet het in weelde verzonken en verzondigd Ninevé tot berouw en boete oproept, dat het zondig volk zich voor den Heiligen God vernedert, en dat op die zelfvernedering van het volk afwending volgt van de straf die bedreigd was. Meer dan opschorting was dit niet, want niet zoovele jaren daarna is Ninevé toch ondergegaan; maar Jona's optreden bracht toch voor een oogenblik stuiting van het weelderig zondebedrijf, en in zooverre trof het optreden van Jona als profeet doel. Alleen maar, zoo we tot deze

profetische prediking en de boete van Ninevé ons bepalen, valt dit alles geheel buiten de Israelietische levenssfeer. Van den Messias is geen sprake. Zelfs Davids huis wordt niet genoemd. En veel min van de Voleinding ontvangt ge een u verder leidende openbaring.

Wat daarentegen wel hier uitkomt, is tweeërlei, ten eerste Jona's hardheid van hart tegen den geest der ontferming in den Heilige, en in de tweede plaats de profetie van nieuw leven uit den dood, door heerlijke opstanding, gelijk die geteekend ligt in Jona's opslokking door den roofvisch en zijn terugkeer in het verloren leven. Niet de prediking die hij in Ninevé bracht, maar deze beide momenten dragen hier het profetisch karakter en zijn in Jona's boek hoofdzaak. Het gebeurde onder den wonderboom licht het eerste toe. Het deed Jona pijnlijk aan, dat op Ninevé's boete, ontheffing van de straffe des doods volgde. In heiligen ernst was hij opgetreden om aan Ninevé haar ondergang aan te kondigen, en nu bleef toch de ondergang uit, en dat wel zonder dat er van een komen onder de Bijzondere Openbaring, van besnijdenis, of van aansluiting aan Israel iets te merken viel. En dat nu toch Ninevé verschoond werd, maakte op Jona den indruk, dat het Heilige hier niet heilig werd gehouden, ja dat veeleer inschikkelijkheid het kwaad verschoonde; en dit kon Jona niet zetten. Tegenover deze hardheid van hart in den profeet, treedt nu bij God den Heere de verschoonende genade in het licht, een verschoonende genade, die zich zelfs tot het vee van Ninevé uitstrekt (zie 4 : 11), en alzoo is het dat hier uitkomt, dat ons menschelijk hart wel ijveren en toornen kan tegen 't booze, maar dan in dien toorn zichzelf verliest, terwijl in den Almachtige het Heilige, op het hoogst geëerd, toch nog een weg openlaat ter behoudenis. Bij den profeet ijver voor het Heilige, maar geen zonde verschoonende genade, bij Jehovah nog hooger gaande eerbiediging van het Heilige, maar gepaard gaande met de ontsluiting van de ontfermingen Gods. Toch blijft dit alles zich nog op het terrein der Gemeene Gratie bewegen. Het is het mysterie van den Zondvloed. Tot op den Zondvloed blijft de genade geheel uit. De verzondiging gaat steeds verder, en de bittere uitkomst is, dat al wat leeft in den vloed vergaat, except alleen de arke en wat in de arke verborgen was. Dank zij 't Verbond met heel ons geslacht na den Zondvloed gesloten, treedt er echter na den vloed een nieuw element van Goddelijke levensuiting naast den toorn des Heiligen op, en dit nieuwe element is de sparende, de verschoonende, de duldende en de dragende ontferming. Nog niet de bekeering en vernieuwing ten leven na de in het Kruis gegeven Verzoening, maar een stuiten, voor een deel en voor een

tijd, van den verdervenden toorn. En dat is de Gemeene Gratie, die dan ook bij de profetische bedreiging tegen Ninevé zoo klaar en krachtig uitkomt.

Doch hierbij bleef het niet. Er is in Jona's verschijning nog een geheel andere openbaring. Niet *symbolisch*, gelijk men 't wel heeft voorgesteld, maar *reëel*. Al zijn er toch niet weinigen, die er toe overhelden, om Jona's boek uit de twaalf kleine profeten uit te lichten, en als hun meening te kennen gaven, dat heel dit geschrift slechts een inkleeding van hooger bedoelen in half romantischen vorm was, zoo toont het Nieuwe Testament, en toonen met name de Evangeliën, hoe de Christus zelf op geen der twaalf kleine profeten zoozeer de aandacht heeft gevestigd, als juist op Jona. Tot vijf malen toe had dit plaats. Het eerst en het breedst vinden we dit in Matth. 12 : 39—41, waar op 't zeggen van de Schriftgeleerden, dat ze wel een teeken van Jezus wilden zien, Jezus hun aldus van bescheid dient: „Het boos en overspelig geslacht verzoekt een teeken, en hun zal geen ander teeken gegeven worden, dan het teeken van Jona den profeet. Want gelijk Jona drie dagen en drie nachten was in den buik van den walvisch, alzoo zal de Zoon des menschen drie dagen en drie nachten wezen in het hart der aarde. De mannen van Ninevé zullen opstaan in het oordeel met dit geslacht, en zullen het veroordeelen, want zij hebben zich bekeerd op de prediking van Jona, en ziet, meer dan Jona is hier." Bijna woordelijk hetzelfde leest ge evenzoo in Luk. 11 : 29, en gelijke gedachte vindt ge in Matth. 16 : 4. Zoo ook in Lukas 11 : 30 heet het: „Gelijk Jonas den Ninevieten een teeken is geweest, alzoo zal ook de Zoon des menschen zijn dezen geslachte;" een nadere verklaring waaruit valt op te maken, dat Jona's wondere redding uit den buik van den roofvisch aan de Ninevieten bekend is geworden, en dat dit feit vooral zelfs op den vorst van Ninevé zoo diepen indruk maakte. Meer nog. Het gebeurde met Jona in den walvisch is blijkbaar niet alleen te Ninevé, maar evenzoo onder de mannen van Israel in het heilige land aanstonds bekend geworden, en dit heeft er aanleiding toe gegeven dat 't verhaal van het met Jona gebeurde zijn plaats vond onder de twaalf kleine profeten. De dood en de wederopstanding kon dan ook moeilijk op klaarder en duidelijker wijze getoond en voorspeld worden, dan in hetgeen met Jonas voorviel. Niet bij geval, maar opzettelijk heeft God het zoo beschikt, dat Jonas te water geraakte; dat op dit punt zulk een monstervisch aanwezig was, die Jona greep en opslokte; en niet minder was het Godes opzettelijk bestel, dat Jona in den buik van dat monster zijn eigen dood als ware het met

bewustheid doorleefde, uit die omsluiting tot God smeekte, en, nog in den buik van het roofdier zijnde, gelijk hij later zelf betuigde, zijn gebed deed op klimmen tot in den tempel van Gods heiligheid (2 : 7).

Wie nu getuige was geweest van zulk een monsterachtige opslokking van een drenkeling door zulk een roofvisch, zou uiteraard het zich niet anders hebben kunnen voorstellen, of de dood en de vertering zou er aanstonds op gevolgd zijn. Toch geschiedde dit niet. „De Heere sprak tot den visch, zoo staat er toch, en hij spuwde Jona weer op het droge. Er was hier een opgeslokt en verzwolgen zijn. Jona zelf kon niet anders denken, of zijn leven was afgesneden voor altoos. Hij heeft hier besef van. Hij kan het zich niet anders voorstellen, of nimmer zal hij 't leven weerzien. En toch komt 't leven weer tot hem en hij tot het leven. Immers niet zijn ziel alleen ontsnapt aan het verderf door zijn opneming in het Vaderhuis. Neen, hij keert in het zichtbare leven terug naar ziel en lichaam beide. Wat hij doormaakt is het sterven, het zijn in den dood, en daarna het uit den dood weer in het leven komen. Dit alles nu was bij Jona in 't minst geen zelfverzinning, het was geen inbeelding, het was geen droomgezicht. Veeleer ging 't alles aldus in de volle werkelijkheid toe. Wat in het boek Jona ons voor wordt gelegd, is historie. Wat hij leed en onderging, en daarna weer beleven mocht, is een daadwerkelijke openbaring Gods aan Zijn volk, en door Zijn volk aan heel de menschheid geweest, om aan te kondigen hoe ook in Jona het ondergaan in den dood door een weer uitkomen en opkomen ten leven, d. i. door de opstanding, zou gevolgd worden, en hoe in aansluiting aan wat in den Christus gerealiseerd werd, eens ook de verkorenen, die stierven, in het leven zouden terugkeeren, en zulks wel krachtens Jezus' Verrijzenis. Kortom, wat in Jonas geopenbaard wordt, is het eerst *verdwijnen* en het daarna weer *verschijnen*, het machtig mysterie der Verrijzenis, het triomfeeren over den dood.

Vanzelf is het zoo uiterst merkwaardige in Jona's optreden met deze opmerkingen nog slechts even aangeroerd. Er ware veel meer over te zeggen, doch wat geen verband houdt met de Voleinding, en hier alzoo geen plaats mag vinden. Hier gold 't alleen de aanwijzing, dat ook in Jona ons geen nadere bijzonderheden omtrent den jongsten dag worden medegedeeld, en dat met name van een tweede komst van den Christus ook hier met geen woord sprake is. Het Halleluja dat Jona ons op de lippen legt, geldt alleen de opstanding uit de dooden, en voor dit wonder dat te komen staat, blijft Jona hooge beteekenis behouden, niet op zichzelf, maar door wat de Christus zelf zoo pertinent omtrent Jona, niet terloops,

maar zelfs breedvoerig betuigd heeft. Jezus heeft Jona's kapittels niet als bijkomstig of minder belangrijk beschouwd, doch integendeel aan het gebeurde met Jona zeer hooge beteekenis gehecht. Waar nu de Christus zoo stellig en beslist het verhaalde omtrent Jona als metterdaad alzoo gebeurd, bezegeld heeft, hoe vermeet men zich dan, er toch telkens weer als over een zinnebeeldig verhaal van te gewagen? Voelt men dan niet, hoe, wie alzoo Jona uit de historie wegcijfert, tegelijk ook aan het heilig weten van den Christus te kort doet?

Gaan we thans over tot Hosea, die voor een zevental jaren nog tijdgenoot van Amos en Jona schijnt geweest te zijn. Men zie slechts op de tijdsorde die we aangaven. Amos sterft 783 v. Christus, Jona evenzoo in datzelfde jaar, en Hosea wordt geacht reeds in 790 te zijn verschenen, toen hij vanzelf hiervoor reeds den manlijken leeftijd moest bereikt hebben. De Schrift meldt van meerdere Hosea's; de hier in aanmerking komende is de zoon van Beëri. Hij hoorde thuis niet in Judea, maar in het rijk met Samaria als hoofdstad. In zijn profetische redenen komt hij ook wel op Juda, maar van Israels koning spreekt hij als van *zijn* koning, en het land van Israel heet *zijn* land (zie 1 : 2, 7 : 5, 6 : 10). Vorst te Samaria was toentertijd Jerobeam II. Nog kon aan Israel volstrekt niet alle levensbloei ontzegd worden, eer het tegendeel, maar het keerpunt was toch reeds gekomen; er viel reeds over inzinking van macht te klagen. Vooral na Jerobeams dood brachten de twisten van Sallum en Menahem, die als kroonpretendenten optraden, geheel het land in verwarring, en toen 't al meer er op toe werd gelegd, om Assyriërs en Egyptenaren te laten binnenkomen, teneinde straks door de hulp van deze machtige staten het gevaar, waarin men verkeerde, af te wenden, nam het onheil hand over hand toe, werd de macht der afgoderij voor de geloovigen steeds drukkender, en ging er meer en meer een gewaarwording door alle klassen van het volk, dat de toekomst van den Staat, die zich van Davids huis en van Sions tempel had afgescheiden, verspeeld was. Hosea, die nog met hart en ziel aan de toekomst van Israel vasthield, en deze als profeet bevorderen wilde, kon daarom niet anders dan onverbiddelijk tegen de toenemende volksinzinking toornen, en de geloovigen die er nog steeds onder schuilden opwekken tot een vasthouden aan het Verbond en aan het heil dat Israel voorspeld was. Alleen maar, Samaria had niet meer te hopen. Het lot van Samaria was beslist. Assyrië zou 't verderven. En het is nu, gewapend met deze profetische voorkennisse, dat Hosea onder zijn volk, en tegen de valsche priesters van Bethel en Samaria optreedt, om hun 't oordeel Gods aan te zeggen, en wat er nog aan geloof

onder de verwilderde massa school, zoo van de breede schare af te zonderen, dat ze nog aansluiting konden erlangen aan het zaad Jabobs, dat eens het Messiaansche heil beërven zou.

Bij Hosea nu, evenals bij de overige profeten, die meer bijzonder in het rijk van Samaria optraden, treft nu een op zichzelf natuurlijk, maar toch bij de eerste gewaarwording, eenigszins vreemd aandoend verschijnsel, dat namelijk in wat hij spreekt en betuigt, het *harde* oordeel zoo schier overal op den voorgrond treedt, en dat de profetie van verzoening en redding zoo in het oog loopend in de schaduw terugtreedt. Wie zich een profeet allereerst denkt, als de verkondiger van het komend Evangelie en den voorzegger van verzoening en verlossing, zou in de geschriften ook der kleine profeten liefst het woord van verzoening en heil op den voorgrond zien treden. En toch is dit niet zoo. Wie deze twaalf profetieën doorleest, behoudt in het eind geen anderen indruk over, dan dat voor 't minst drie vierde van wat deze twaalf zieners ons te lezen gaven, scherpe, aangrijpende taal is, om aan 't toenmalige volk in Israel Gods oordeel aan te kondigen, en dat niet zelden eerst zeer aan het eind, en dan nog soms uiterst kort, het Evangelie doorschemert, en het woord der belofte van de Vertroosting uitgaat. Dit is dan ook de begrijpelijke reden, waarom, enkele bekende Messiaansche Godsspraken uitgezonderd, het grooter deel van deze profetieën zoo weinig aantrok, zelfs aan de meesten onbekend is. Men leest 't nauwelijks, en als men het leest, leest men er veelal over heen. Eenzijdig in hooge mate leeft men te zeer onder den indruk, alsof de profetie enkel Evangelie was, en vergeet dat veelal de taal van het oordeel er de hoofdrol in kan vervullen.

Toch maakt in zooverre Hosea hierop een uitzondering, dat in zijn Godsspraken de eindtriomf niet eerst aan het eind even uitkomt, maar gedurig, heel zijn profetie door, althans wordt aangeroerd. Wel wordt in Lo-Ruchama's naam reeds aanstonds de finale ondergang van het rijk van Israel aangekondigd, want die naam beduidde, dat Jehovah zich over dit rijk niet meer ontfermen zoude, maar Hosea stelt er dan toch aanstonds tegenover, dat de Heere aan Juda betuigt: „Maar over het Huis van Juda zal Ik mij ontfermen, en zal ze verlossen door den Heere, hun God." Evenzoo ontvangt Israels rijk den naam van *Lo-Ammi*, omdat ze 's Heeren volk niet meer zouden zijn, doch daartegenover blijft de kern van Jacobs nageslacht den naam van *Ammi* behouden, want zoo profeteert hij, al gaat het rijk van Samaria geheel onder, zoo zal nochtans het getal der kinderen Israels in het eind zijn als het zand der zee, dat niet gemeten noch geteld kan worden,

en het zal geschieden daar ter plaatse, waar tot hen gezegd zal worden: Gij zijt mijn volk niet! tot hen gezegd zal worden: Gij zijt kinderen des levenden Gods (1 : 8—10). Zelfs profeteert Hosea van meet af de heerlijke uitkomst, dat heel Israel weder als onder David één volk en één rijk onder één hoofd zal worden. Zoo toch lezen we immers aan het slot van het eerste hoofdstuk: „De kinderen van Juda en de kinderen van Israel zullen eens weer samenvergaderd worden, en ze zullen zich één eenig Hoofd stellen, en uit hun land optrekken, want de dag van Israel zal groot zijn!" Dan zal nieuwe glorie over het volk des Heeren nederdalen. „Ik, zoo zegt de Heere, zal hun weder wijngaarden geven, en hun het dal Achor tot een deure der hope stelle, en tendezen dage, zoo luidt de Godsspraak, zal het geschieden, dat gij Mij zult noemen: Mijn man" (2:14, 15). Ten slotte zal de verlossing zelfs voor *Lo Ruchama* en voor *Lo Ammi* komen, en zal wat niet meer zijn volk was, zeggen: *o Mijn God!*

Een lange tijd van inzinking zal aan dat doorbreken van het heil voorafgaan. „Dan zullen de kinderen Israels zitten zonder Koning, en zonder Vorst, en zonder offer," maar daarna zullen de kinderen Israels zich bekeeren en zoeken den Heere, hun God, en David, hun Koning, „en zij zullen vreezende komen tot den Heere en tot Zijn goedheid *in het laatste der dagen*" (3 : 5). Onderwijl zal het bederf en het verderf in Efraïm doorgaan, zoodat de Heere het uitspreekt: „Ik zal Efraïm zijn tot een fellen leeuw. Ik, Ik zal verscheuren en heengaan en Israel wegvoeren, en er zal geen redder zijn" (5 : 14). De ballingschap is niet meer af te wenden. En dan eerst, als al 't volk uittoog en van verre doolt, zal van lieverlede weer een andere toon in de kern van het volk weerklinken, dat ze roepen zullen, zooals 't zesde kapittel betuigt: „Komt, laat ons wederkeeren tot den Heere, want Hij heeft verscheurd en Hij zal ons genezen. Hij heeft ons geslagen en zal ons verbinden. Hij zal ons over twee dagen levend maken, en op den derden dag zal Hij ons doen verrijzen" (6:1 v.v.). Doch van die ure af zal 't volk des Heeren dan ook geestelijk opwaken, en zal 't roepen te beluisteren zijn: „Wij zullen vervolgen om den Heere te kennen, en Hij zal tot ons komen als de regen, als de vroege regen en als de spade regen des lands." Maar inmiddels volhardt het volk nog in de afdoling, en daarom betuigt Jehovah: „Daarom heb Ik hen behouwen door mijn profeten. Ik heb ze gedood door de reden mijns monds; uwe oordeelen zullen in 't licht komen." „Als Adam hebben ze het verbond verbroken, en trouwelooslijk tegen Mij gehandeld," zegt Jehovah. Zelfs de priesters zijn als een bende straatschenders; „ze moorden op den weg naar Sichem, ze doen schandelijke dingen." „Ik zie, zoo spreekt de Heere, een afschuwelijke daad in het huis Israels. Al

hoererij die het volk dus ontheiligt" (vs 7—10). Daarom wacht Efraim niet anders dan wegzinking in de Sje'ool. Maar vrees niet. „Ik, zoo betuigt Jehovah, zal hen uit 't geweld der hel verlossen. Ik zal ze vrij maken van den dood. O dood, waar zijn uw pestilentiën; o hel, waar is uw verderf? berouw zal van mijn oogen verborgen zijn" (13 : 14).

In zichzelf is land en volk verloren, maar in 't eind, zegt de Heere, zal Ik hun afkeering genezen; Ik zal hen vrijwillig liefhebben; want mijn toorn zal van hen gekeerd zijn. „Ik zal Israel zijn als de dauw; hij zal bloeien als de lelie, en hij zal zijn wortelen uitslaan als de Libanon"; en dan besluit de profetie met deze woorden: „Wie is wijs? die verstaat deze dingen, wie is verstandig, die bekenne ze, want des Heeren wegen zijn recht, en de rechtvaardigen zullen daarin wandelen, maar de overtreders zullen daar in vallen" (14 : 10). Gelijk men ziet, brengen alzoo deze bezielde en aangrijpende Godsspraken van Hosea ons niet verder, dan tot het vergezicht van volksbloei na volksbekeering. Een wederopleven van het volk, dat onder de tucht van de ballingschap zal tot stand komen, en die in het laatste der dagen leiden zal tot een weer één worden van heel 't volk des Heeren, onder den Koning die komen zal, en die aan Israel geschonken zal worden uit Davids huis. Zoo gaat 't volk dat aan Baäl hing, geheel onder en blijft verworpen, maar voor het overige zal de geloovige kern uit het rijk van Israel met de geloovige kern uit het rijk van Juda eens weer het ééne volk worden, en voor dit volk zal de vrede Gods de eeuwen verduren. Maar dieper dringt Hosea's profetie nog niet in de toekomst in. Van een tweede komst van den Messias, nadat Hij eerst gekomen zal zijn, vernemen wij nog niets.

X. Joël en Micha.

> En gelijk de dagen van Noach waren, alzoo zal ook zijn de toekomst van den Zoon des menschen.
> Want gelijk zij waren in de dagen voor den Zondvloed, etende en drinkende, trouwende en ten huwelijk uitgevende, tot den dag toe, in welken Noach in de arke ging.... MATTH. 24 : 37, 38.

NAAR gelang de tijdelijke vernietiging van den Joodschen volksstaat naderde, neemt de profetie in Israel steeds aangrijpender karakter aan. De positie van den echten profeet werd dan ook hoe langer hoe meer gewrongen. Wat vooral

in die onheilspellende dagen de „valsche profeten" aan het volk op 't hart drukten, was ondoordachte en van alle inspiratie verstoken herhaling van wat eertijds ook de echte profeet betuigde. In de oudere periode stond Israels volksstaat nog vast in zijn voegen. Wat alleen onrust wekte was, dat het volk zich te weinig met heel zijn hart aan Jehovah gewonnen gaf, en van het oude paganistische zeer nog maar al te veel liet voortduren. Daartegen kwamen de profeten dan in verzet, en waarschuwden het volk dat het tegen de booze bedenkingen van zijn vijand in Egypte, Assyrië en Babylon op den duur niet bestand zou blijven, indien het niet trouwer aan den dienst van zijn Bondsgod vasthield. Maar van de andere zijde lieten dan ook de echte profeten in de eerste periode niet af van hun stellige verzekering dat, bleek Israel maar getrouwer in den dienst van zijn God te volharden, geen vijand van buiten iets tegen 's Heeren volk vermogen zou, en dat alle vijand die tegen Israel optrok, door 's Heeren mogendheden zou worden teruggeslagen. Dat was dan ook in de eerste periode de natuurlijke verhouding. Het kwaad was nog niet zoo bitter doorgebroken, dat er van een algemeenen *afval* kon gesproken worden. Van een *ondergang* van 's Heeren volk ging daarom nog geen profetie uit. Het bleef nog al bij vermaan en waarschuwing. En, indien het vermaan slechts gehoor vond, scheen Israels volksstaat nog van zijn voortbestaan zeker.

Juist hierin echter was sedert de 8e eeuw vóór Chr. algeheele verandering gekomen, en die verandering was uitgegaan niet van het Koninkrijk van Juda, maar van het Koninkrijk dat zijn zetel in Samaria had. In het Tienstammenrijk toch was zoo van allen kant het heidensch element binnengedrongen, dat temidden der destijds heerschende weelde Samaria steeds meer op een paganistische stad begon te gelijken. Wat er nog van den dienst van Jehovah overbleef, was geheel verkleurd en vervalscht, en in menig opzicht ternauwernood meer herkenbaar, terwijl tegenover Bethel zelfs een Baäls-eeredienst zich ontplooid had, die al spoedig bleek geheel den geest van 't volk te beheerschen. Het Koninkrijk van Samaria was nu eenmaal na Salomo's dood uit een anti-Jehovische neiging opgekomen. En toen eenmaal de scheiding een feit was geworden, en Samaria tegen Jerusalem vijandig over stond, nam de heidensche trek zoo hand over hand toe, dat al spoedig bleek, hoe het Tienstammenrijk niet meer te redden was. Zijn val trad dan ook even onverwachts als spoedig in. Reeds in het laatste vierde der achtste eeuw vóór Chr., in het jaar 722, maakte Salmanassar, de machtige vorst van Assyrië, aan het bestaan van het Rijk van Samaria voorgoed een einde.

Dat wil niet zeggen, dat van die ure af in Efraïm en in de met Efraïm verbonden stammen niet nog waarachtig geloovigen overbleven. De „zeven duizend", die de knie voor Baäl niet gebogen hadden, zijn er aldoor geweest, en nooit genoeg kan er op gelet, hoe Jezus bij Zijn optreden in Galilea veel meer dan in Judea zijn getrouwen aanhang won, en Galilea had toch tot het Tienstammenrijk behoord. Na den val van het Tienstammenrijk moet er daarom steeds op gelet, dat de profeten van nu af onder den naam van Israel niet zelden weer op het oude rijk van David en Salomo terugzien, en er alzoo ook de kern die nog tenslotte in Samaria en Galilea was overgebleven, onder begrijpen. Hieruit verklaart het zich dan ook, dat de Heere, niettegenstaande de algeheele ondergang van het Tienstammenrijk reeds in 722 zou intreden, nochtans in de daaraan voorafgaande 9e eeuw profeet na profeet in dit rijk had doen optreden. Al is het toch aan deze profeten en met name aan Amos niet gelukt, een naderende ramp af te wenden, toch blijkt van achter hoe de moed en de geloofskracht waarmee èn Amos èn zijn gelijken tegen den Baäl van Samaria zijn opgetreden, een kern behouden heeft, wier levensbestaan ook voor de toekomst van beteekenis bleek. De Tien stammen zijn niet zonder meer van het heilige tooneel verdwenen. Geslonken zijn ze op droeve wijs. Een wegvoering als Salmanassar aandorst, was bijna in letterlijken zin een wegsleepen van heel een volk van zijn erve, om 't op een geheel ander terrein over te brengen. In de oudheid verneemt men er zoo gedurig van, dat geheele volken uit hun woonsteden verdreven en naar heel andere streek weggevoerd worden. En zoo nu is 't ook met de bevolking van de Tien stammen gegaan, en toch blijft het een niet weg te cijferen feit, dat er nog altoos ook op het erf van deze Tien stammen enkele vrome gezinnen zijn achtergebleven, wier nakroost tot zelfs in de dagen van Jezus' optreden nog niet geheel was uitgestorven.

Geheel anders daarentegen kwam het in het Koninkrijk van Juda te staan. Nadat het Tienstammenrijk van 722 door Salmanassar vernietigd was, hield Davids geslacht in Juda nog stand tot 586, het jaar waarin Nebucadnezar Jerusalem introk, en het volk, dat van Juda en Benjamin afstamde, in ballingschap naar Babylon uitdreef. Ongeveer een eeuw is derhalve, na Samaria's ondergang, het bestaan van het Koninkrijk van Juda nog verlengd geworden. Iets waarbij tweeërlei aanstonds in het oog springt. Het eerste is, dat de wegvoering van het Israelietische volk uit Juda naar Babel slechts een betrekkelijk kleiner deel van dat volk trof, en met name vooral wat in Juda door wetenschap, kennis, voornaamheid of

militair talent tot verzet kon leiden. Alle element in Juda dat aan het volk kracht gaf, zelfs op nijverheidsgebied, tot zelfs de smeden, voerde Nebucadnezar weg, maar het eigenlijke landvolk, den gewonen boerenstand, liet hij in Juda grootendeels achter. En in de tweede plaats bestond tusschen de wegvoering van Israel onder Salmanassar, en van Juda onder Nebucadnezar dit niet minder groot verschil, dat de wegvoering onder Salmanassar duurzame uitwerking had, terwijl Nebucadnezars wegvoering reeds een zeventig jaar later door Cyrus' vrijlating van wie terug wilde keeren, in haar uitwerking gebroken werd. Op het feit van Israels ondergang en op het geheel ander karakter van de ballingschap van Juda moet nu te sterker nadruk gelegd, omdat hieruit een zoo duidelijk verschil tusschen het optreden van de profeten des Heeren in Israel, en daarnaast in Juda is voortgekomen. In Israel was door Amos en zijn geestverwanten wel met den ondergang van heel het rijk gedreigd, maar het volk, in weelde zich badende, sloeg er geen geloof aan. Ook al ware het dat uit Assyrië of Babylon ernstig gevaar dreigde, met name uit Egypte zou wel hulp komen opdagen, en immers Israel zelf was in de dagen van zijn vollen bloei ook een macht op zich zelf, die zeer wel tot het bieden van weerstand in staat zou blijken. Vandaar de volkomen ontstentenis onder het volk van geloof aan wat de profeet hun aanzegde. Half slapend en droomend is het volk van de Tien stammen zijn ondergang tegemoet gegaan. Maar met Juda stond dit anders. De afgoderij was in Juda nog lang niet zoo roekeloos uitgebroken als in Israel. De tempeldienst te Jerusalem overtrof zeer verre wat in Bethel was nagebootst. Zelfs strategisch lag Jerusalem en Juda's achterland veel veiliger. Uitredding scheen daarom voor Juda althans nog mogelijk. Meer nog dan in Israel had men daarom in Juda van geen wankelen willen weten. Men was immers in Juda nog altoos het volk des Heeren. Jehovah zou zijn volk niet prijsgeven.

Toen nu echter Israel bezweek, en de vluchtelingen uit Israel in gansche schare naar Juda afdaalden, begon 't volk dan toch ook in Juda in te zien, dat er bange dingen voor de deur konden staan, en dat ook Juda's volksbestaan een bedenkelijk karakter zou kunnen aannemen. En van die ure af nu treedt de profetie ook in Juda in zeer gewijzigden vorm op. Hier toch kon en mocht het vergezicht zich niet verliezen in een totalen ondergang van het volksbestaan, maar moest veeleer steeds het uitzicht open blijven, dat, na wat kastijding ook, de hope Israels in 't eind toch weer zou opbloeien. Tegen tweeërlei onheilige macht moest daarom in deze tweede periode het profetische getuigenis zich te weer stellen. In de eerste plaats tegen de onheilige verlating van Jehovah's dienst, die zich

in het volk van Jacob vertoonde, maar ook in de tweede plaats tegen de heidensche machten der Gooim of der dusgenaamde „volken", die zich achtereenvolgens in de wereldrijken van Assur, Babylon, Perzië, Griekenland en Rome, ook tegen Juda keeren zou. De Almachtige als Beschikker ook over alle volken en natiën, gebruikte eerst die heidensche machten om Israel, ter oorzake van zijn afval en Godverzaking, te tuchtigen. De heidenen waren als ware het besteld en opgeroepen, om zich op Israel te werpen en het te kastijden voor zijn ontrouw. Aldus keert zich derhalve de onheilige macht op Gods bestel tegen gansch Israel. Maar al doen zulks de heidensche machten onder Gods bestel en naar Gods beschikking, wat hen er innerlijk toe aandrijft, is niet de vreeze Gods, maar wel omgekeerd de vijandschap tegen God, die zich als vanzelf op zijn volk heeft overgeplant. Tweeërlei is daarom de profetische strooming, die hier tot uiting moet komen. De profeten in deze periode moeten aan het zondig Israel de overmacht aankondigen van de heidensche machten, die Israel overheerschen zullen, maar ook omgekeerd moeten dezelfde profeten den ondergang aan de heidensche machten voorzeggen ter oorzake van wat ze tegen het volk van Jehovah dorsten bestaan. Dat hierin schijnbaar iets tegenstrijdigs lag, spreekt vanzelf, en het is niet anders dan dit tegenstrijdige indien straks aan Jacobs nakroost moet worden aangekondigd, dat het zich niet tegen Nebucadnezar verzetten mocht, dat 't veeleer stil aan den dwingeland zich te onderwerpen had, zoo zelfs dat wie zich verzette, zijn straf zou dragen, en dat alleen wie willig zich onderwierp, nog op de genade van Jehova rekenen kon. Joël en Micha in hun saamvoeging lichten ons dit toe.

Joël en Micha zijn beide profeten, die in Juda zijn opgetreden, de één in den regeeringstijd van koning Joas, de ander in de dagen van Jotham, Achaz en Hiskia. Bezien we eerst de positie van Joël. Koning Joas had het voorrecht, bijna een halve eeuw te Jerusalem op Davids troon te mogen zitten. In 878 vóór Christus werd hij gekroond, en hij stierf eerst in 838. Joël nu begon zijn profetie in 875, alzoo drie jaren daarna, en zette zijn profetischen dienst voort tot in 848 v. Chr., alzoo een kleine dertig jaren. Nu treft het aanstonds, dat Joëls inzet met zijn profetische redenen doelt op een sprinkhanenplaag, of liever een plage van allerlei ongedierten, die op heel het land waren neergestreken. Soms schijnt 't wel of hij spreekt van een vijandig volk dat zich op Juda werpt, maar toch is dit niet zoo. Zijn ontzettende beschrijving van de plaag gewaagt feitelijk van niets anders dan van een dusver zoo goed als nimmer gekende plage van ongedierten, die in het gansche

land een verwoesting zonder wedergade hadden aangericht. Nu komen zulke plagen, die wij in die mate niet kennen, in het Oosten meer voor. Toch ook zoo doelen deze plagen waarvan Joël getuigt, op een geheel exceptioneele bezoeking, die land en volk teisterde. Zoover toch was plotseling de verwoesting van heel het land doorgegaan, dat niet alleen honger onder al 't volk woedde, maar ook de dieren schreeuwend en kermend het land doorliepen, ja zoo erg, dat zelfs het brood ontbrak om 't in den tempel op de tafel der toonbrooden neder te leggen. Het gehuil en gejammer van mensch en dier, heel het land door, was dan ook zoo aangrijpend, dat Joël alle kracht van zijn taal aanwendt, om de ongelooflijke afmetingen van het onheil dat Juda trof, onder woorden te brengen. Reeds in het eerste kapittel is zijn taal aangrijpend, maar 't klimt nog in 't tweede. Van de verbijstering die tengevolge hiervan zich van heel het volk had meester gemaakt, trekt Joël nu partij, om 't volk tot hartgrondige verootmoediging voor zijn God op te roepen, of 't in die bange ure als één man zijn toevlucht tot Jehovah mocht nemen, om deze bange ramp af te keeren, en de gunste zijns Gods weer in te roepen. Hij wil daarom dat er aanstonds een boete- en bededag over heel het land zal worden uitgeroepen. „Heiligt een vasten, roept een verbodsdag uit, verzamelt de oudsten, en alle inwoners des lands ten huize des Heeren, uws Gods, en roept tot den Heere. Ach, die dag, want de dag des Heeren is nabij, en hij zal als een verwoesting komen van den Almachtige."

Gelijk men hieruit ziet, doortrilde het hart van den profeet een smartelijk schuldgevoel voor zijn volk. De plage was ontzettend. Die ontzettende plage kwam hun van God toe. Dit toonde wat toorn in den Almachtige tegen Israel brandende was. En het is deze toorn Gods, waarvan Joël voelt, hoe diep schuldig al 't volk voor zijn God moest staan. Er sprak uit zijn ernstige bestraffing een besef, dat het volk reeds lang den dienst van zijn God verwaarloosd had, en in elk opzicht schuldig voor den Heilige stond. Een innerlijke gewaarwording zegde hem, dat dit ten slotte er toe leiden moest, dat Gods toorn uitbrak, en dat deze toorn in 't eind tot een vernietiging van geheel het volk zou kunnen leiden. En nu grijpt hij zijn volk aan, volstrekt niet enkel opdat verootmoediging en boete deze landplage mocht wegnemen, maar heel anders, hij voelt dat met Juda de heilige zaak des Heeren geheel ondergaan zou, en volstrekt niet in hoofdzaak de afwending van de sprinkhanen-plage is eenig doel en hoofddoel van zijn optreden. Wat hem innerlijk vervult en 't vuur van den angst als in zijn hart doet branden, is veel meer de vreeze, dat als 't volk bezwijkt, in dat bezwijken van het volk van Jacob, de zake des Heeren schade zal

lijden, en de raadslag des Heeren, voor wat aangaat zijn Koninkrijk, dat komen zou, in afval van het volk eerst, en straks in de ten onderbrenging van het volk door de heidensche machten zou teloor gaan. Hieruit verklaart zich dan ook de schier onverhoedsche overgang in het tweede kapittel bij vs 12 van het kermen om hulpe in den jubeltoon der verlossing. In vs 10 teekent de profeet de diepste ellende nog in dit bange beeld: „De aarde is beroerd, de hemel beeft, de zon en de maan worden zwart, en de sterren trekken haar glans in", maar schier onmiddellijk daarop in vs 12 heet 't nu: „Nu dan, spreekt de Heere, bekeert u tot mij met uw gansche hart en dat met vasten en geween, en met rouwklage". En als het hiertoe komen mag, zoodat de priesters, des Heeren dienaars, weenend tusschen het voorhuis en het altaar staan, roepende: „Spaar uw volk, o Heere! en geef uw erfenis niet tot een smaadheid aan de heidenen over!", zoo zal de Heere ijveren over zijn land. „Hij zal Zijn volk verschoonen." En niet lang meer of de Heere zal antwoorden en tot Zijn volk zeggen: „Ziet, Ik zend u het koren en de most, en Ik zal u niet meer overgeven tot een smaadheid onder de heidenen" (2 : 19).

Doch, hoe komt nu de verhooring van de smeekbede der priesters in den tempel, en van al het volk op zijn verdorde en leeggeplunderde akkers? Is dat nu al de zegen die nederdaalt, dat de dorschvloeren weer vol koren zijn en de perskuipen van most zullen overloopen? Komt er, met de verhooring van Israels smeekbede, niet anders, dan dat de plaag wijkt, en al het land weer vrucht draagt? In 't minst niet. Al aanstonds heet 't in vs 23, vlak na de aankondiging van het wijken der bange plage: „En gij, kinderen van Sion!, verheugt u, zijt blijde in den Heere uw God, want Hij zal u geven den leeraar der gerechtigheid". Ja, veel meer nog: „Gij zult weten, dat Ik in het midden van Israel ben, en dat Ik de Heere *uw* God ben, en niemand meer, en mijn volk zal niet beschaamd worden *in eeuwigheid*" (vs 27). En na deze plotselinge verzekering komt dan op eenmaal de Goddelijke profetie van de Voleinding der historie in het geestelijk Godsrijk. „Daarom, zoo heet 't dan in vs 28, zal Ik mijn Geest uitgieten over alle vleesch, en uw zonen en uw dochteren zullen profeteeren, uw ouden zullen droomen droomen, uw jongelingen zullen gezichten zien. Ja, ook over uw dienstknechten en uw dienstmaagden zal Ik in die dagen mijn Geest uitgieten. Ik zal wonderteekenen geven in den hemel en op aarde, bloed, vuur en rookpilaren. De zon zal veranderd worden in duisternis, en de maan in bloed, eer dat die groote en vreeselijke dag des Heeren komt. En het zal geschieden, dat al

wie den Naam des Heeren zal aanroepen, zal behouden worden, want op den berg des Heeren te Jerusalem zal ontkoming zijn!" (2 : 28—32).

Zelfs nog verder strekt zich de vlucht van het profetische woord uit, en richt zich tegen Tyrus en Sidon, tegen Egypte en Edom, omdat, als straks de ure der ballingschap komt, deze heidensche machten zich zullen aangorden, om het volk des Heeren te overrompelen en teniet te doen. Dan toch zal de wrake des Heeren zich op deze onheilige macht werpen. „Egypte zal tot verwoesting worden. Edom zal worden tot een woeste wildernis, om het geweld aan de kinderen van Juda aangedaan." Maar, en alzoo besluit de profetie van Joël met de belofte van eeuwig heil, maar „Juda zal blijven in eeuwigheid en Jerusalem van geslachte tot geslachte, en Ik zal hunlieder bloed reinigen, dat Ik niet gereinigd had, en de Heere zal wonen op Sion" (3 : 19—21).

Opmerkelijk is het, dat Joëls profetie niet aan den Davidischen Messias, maar wel aan het Pinksterwonder aansluit, gelijk de apostel Petrus in de opperzaal dan ook op deze schitterende profetie van Joël zich beriep, en dit niet ter loops, maar opzettelijk en met breede aanhaling van Joëls profetie. „Dit is het, zoo sprak de apostel op den Pinksterdag, wat gesproken is door den profeet Joël, en dan haalt Petrus de rijke, zoo even geciteerde woorden uit Joel 2 : 28 v. v. aan, om alsnu in Gods naam te betuigen, dat alstoen de vervulling van deze heerlijke profetie was ingegaan. Hier doet zich alzoo het verrassende voor, dat Joëls profetie begint met de schildering van een geheel aardschen tegenspoed in de sprinkhanen-plaag. Daarop volgt de teekening van den jammer en de ellende die deze plage over Israel bracht. Die plage leidde tot boete en berouw. Die verootmoediging knoopt den band tusschen Jehovah en Israel als zijn volk weer aan. En nu komt de voorspelling, dat de macht der heidenen zal worden teruggeworpen, en dat daarentegen Israel onder de beademing Gods tot een dusver ongekenden bloei zal geraken, beide in het natuurlijke en in het geestelijke leven. En is zoo eenmaal de ellende geweken, en de gemeente Gods niet slechts teruggekeerd, maar opgevoerd tot die geheel eenige hoogte, die in het heilig Godsplan, door alle eeuw, voor het volk des Heeren was weggelegd, dan zou in het eind de volle gelukzaligheid ingaan, alle heidensche macht worden teruggeworpen, en aan Israel zou de victorie blijven. En was eenmaal die triomf zijn deel geworden, zoo zou 't voor aller eeuwen eeuwigheid als het volk van Jehovah de eere van zijn God verhoogen.

Zoo ziet men, hoe in deze zoo boeiende profetie van Joël metterdaad het geheele verloop tot in de einduitkomst overzien wordt.

Zijn profetie gaat uit van den toestand, waarin hij onder koning Joas zijn volk kennen leerde. Hij doorleeft zelf de angsten en benauwdheden, die vooralsnog Israels lot zijn, ter bestraffing van zijn ontrouw, en als prikkel om 't wakker te schudden. En al gaat het dan nog tijdelijk met Israel onder, en al zal bang de teruggang zijn, dien 't nog ondergaan moet, eens zal dan toch de Voleinding komen, en die Voleinding zal een openbaring van geestelijke heiligheid en van een heerlijkheid die alle voorstelling te bovengaat, als eeuwig pand aan 's Heeren volk waarborgen. Alleen maar, van den Messias teekent Joël het beeld niet. Davids huis bloeide nog in koning Joas, en daarom gewaagt hij niet van de Spruite, die eens komen zou als dat Huis was ondergegaan. Van het Kruis is evenmin sprake. Zoo ook van geen Opstanding of Hemelvaart. Veel min van de tweede komst van den Messias. Op dit alles wordt in Joëls profetie geen nader licht geworpen. Wat alleen vast staat is de einduitkomst, en die einduitkomst zal voor al 's Heeren volk volzalig zijn. Van de parousie geen woord!

XI. Micha.

> En gij, Bethlehem Ephrata; zijt gij klein om te wezen onder de duizenden van Juda? Uit u zal Mij voortkomen, die een Heerscher zal zijn in Israel, en wiens uitgangen zijn van ouds, van de dagen der eeuwigheid. MICHA 5 : 1.

HOEZEER nu Joël en Micha beiden profeten zijn, die in Juda thuis hoorden, en beiden zich langs eenzelfde lijn bewogen, toch verschillen ze vooral daardoor, dat ze naar tijdsorde ruim een eeuw uit elkander liggen. Trad Joël in het midden der 9e eeuw voor Christus op, Micha liet eerst in de dagen van Jotham en Achaz, en daarna vooral in Hiskia's dagen, zich hooren. Joëls profetische periode valt, gelijk we zagen, van 875 tot 848 en daarentegen ligt de periode van Micha tusschen 758 en 710 voor Christus. In de eeuw nu die daartusschen ligt, had de staat van zaken zoo te Ninevé en te Babel, als te Samaria en te Jerusalem, aanmerkelijke wijziging ondergaan, en in nog sterker mate ging er van die wijziging invloed uit op het karakter der profetieën die voor ons met de namen van Joël en Micha verbonden blijven. Nu houde

men hierbij wel in 't oog, dat, voor wat 't wereldleven aangaat, onder Sems nageslacht, niet door Israels en Juda's koningen, maar door Assyrië en Babylon, de toon werd aangegeven. Geestelijk, en voor wat de Bijzondere Openbaring aangaat, lag voor de Semieten, evenals voor alle geslachten der aarde, het centrum in Jerusalem. En niet alleen dat Jerusalem, met als achterschaduw Samaria en Bethel, onder de afstammelingen van Sem op den voorgrond trad, doch uit Jerusalems geestelijken voorrang heeft zich, toen eenmaal de Christus verschenen was, zulk een allesbeheerschende kracht ontwikkeld, dat van Assur en Babylon ten slotte schier elk spoor in de geschiedenis verdween, terwijl alleen de Joodsche stam zich nog in een twaalf millioen zielen wist te handhaven. Doch al blijkt hieruit, hoe in 't eind steeds het geestelijke en inwendige het stoffelijke en uitwendige beheerscht, bij het lezen van het Oude Testament, en vooral bij de laatste der profetieën, gelijk we thans bespreken, moet 't ons toch altoos weer klaar voor den geest staan, dat de actie voor het *wereldleven* niet van Jerusalem, maar van Babylon en Ninevé, en zijdelings nog altoos ten deele van Egypte, uitging. Het is zoo, omstreeks 1000 v. Chr. is onder David, en vooral onder Salomo, d.i. van omstreeks 1000 tot 931 v. Chr., een zoo sterke stoot van Jacobs nageslacht in het Oosten uitgegaan, dat vooral Salomo allengs de gevierde man in heel den kring van deze Semietische landen werd. Doch dit hield nauwelijks stand bij Salomo's leven, en na zijn geestelijken val en na zijn sterven, ging de toonaangevende macht weer op Ninevé en Babylon over, en was het niet meer de Bijzondere Openbaring, maar de Gemeene Gratie die den toon aangaf, en hiertoe dienden, nevens Egypte, vooral de beide Semietische Grootstaten van Assyrië en Babylon.

Tusschen deze beide Grootstaten van het Oosten bestond slechts soortverschil. Het land van Assyrië was meer bergachtig, dat van Babel vormde een zeldzaam vruchtbare vlakte. Dit verschil werkte ook op den aard, het karakter en het bedrijf der bewoners in. Vandaar dat de macht van Assyrië en van Babylon een zeer onderscheiden historisch verloop vertoont, nu eens onder het overwicht van den ééne, dan onder de overmacht van den tweede van deze beide staten, maar de grondtoon bleef onder al deze wisseling toch één, en gelijk de Schrift steeds Babel, en niet Assyrië of Ninevé, duurzaam op den voorgrond plaatst, zoo blijkt 't steeds meer ook feitelijk zich te hebben toegedragen. Voor een wijle mocht Babel onder de overmacht van Ninevé geraken, maar op den duur bleek toch al spoedig, dat de eigenlijke leiding van het leven in 't Oosten bij Babel berustte, en in zooverre beantwoordt de loop der historie geheel aan de voorstelling, die de Schrift van Oud- en Nieuw-

Testament ons geeft. Na Sardanapalus (668—625) geraakte Assyrië geheel op den achtergrond, en in Nebucadnezar (605—552) viert Babylon zijn triomf. Naar de historische orde geeft Babylon de eerste machthebbers, die hun scepter konden zwaaien over heel de landstreek, die later in Assur en Babel gedeeld wordt. Vooral de vondst van wat ons restte uit de dagen van Hammurabi heeft onze kennis van den toestand uit die dagen verrijkt. Veel van den tijd der patriarchen verschilt dit niet. Kan Abrahams uittocht ongeveer op 2150 v. Chr. gesteld worden, Hammurabi heerschte in Babel omstreeks 2200 v. Chr. Een niet noemenswaard verschil. Daarop volgt een tweede periode, waarin Assyrië naast Babel zelfstandig is opgetreden en zich van 1850 tot 705 v. Chr. alzoo meer dan duizend jaren, handhaafde. In deze nieuwe periode was Assyrië tot veel krachtiger ontwikkeling gekomen dan Babylon, zoo zelfs dat in het begin der zevende eeuw v. Chr. Assyrië het naburige Babylon zoo goed als overheerscht. Dit duurt van 704 onder Sanherib tot 625 onder Sardanapalus. Doch dan heeft de macht van Ninevé ook zichzelve overleefd, en vooral onder Nebucadnezar weet dan Babel zich van de heerschappij aan Tigris en Euphraat meester te maken, van daaruit heel het Westen van Azië onder zijn macht te krijgen, en wel met inbegrip van Juda, gelijk Israel reeds bij Assyrië was ingelijfd onder Salmanassar. Dit nieuwe Babylonische rijk weet zich dan te handhaven tot in de eerste helft der zesde eeuw, tot het met Belsazar ondergaat, en zwichten moet voor de macht der Perzen. Onder Alexander den Groote trekken dan de Grieken en Macedoniërs door het Perzische wereldrijk, en leggen er beslag op. Dit Grieksche wereldrijk valt na Alexanders dood onder zijn Epigonen uiteen. Aan de hieruit ontstane verwarring maakten iets later de Romeinen welhaast een einde, en zoo is het, dat het bericht van Christus' geboorte door Lukas wordt ingeluid met de herinnering dat het de dagen waren, waarin „van den (Romeinschen) keizer Augustus het gebod uitging, dat de heele wereld zou beschreven worden."

Nu houde men hierbij wel in het oog, dat gedurende dit gansche geschiedkundig verloop, van Salomo's dood tot Christus' geboorte te Bethlehem, Israel en al wat uit Israel stamde, voor de uitwendige *wereldhistorie* bijzaak bleef, en dat het groote wereldgebeuren uitging van Thebe in Egypte, straks van Ninevé, daarop van Babel, dan van Macedonië en tenslotte van Rome's keizerlijk paleis. Ge kunt u de wereldhistorie in deze duizend jaren, bijna zonder ontbrekende schakel, voorstellen, zoo ge u Israel geheel wegdenkt. Vanzelf is er onderwijl steeds ook van Jacobs nakroost zekere

invloed uitgegaan, maar toch, de groote loop van de wereldhistorie in deze tien aan Jezus' geboorte voorafgaande eeuwen is er op geen enkel punt door beheerscht. Sterker nog, niet alleen heeft Israel in die duizend jaren in geen enkel opzicht zijn stempel op de toonaangevende groote wereldstaten gedrukt, maar omgekeerd moet erkend, dat het 't leven in die machtige Grootstaten was, dat steeds meer zijn invloed onder de zonen Israels deed gelden. Er hield zich ongetwijfeld ook in Israel een eigen leven in stand, maar in te kleinen kring, en verreweg het grooter aantal van de inwoners, zoo in het Koninkrijk van Israel als in Juda, liet zich medesleepen in het wereldsche leven van afgoderij, weelde en onreinheid, dat in Ninevé en Babel den toon aangaf. Als in 722 Israels koning voor Salmanassers macht bezwijkt, is er bijna geen onderscheid overgebleven tusschen het leven in Samaria en in Ninevé. Het was in deze beide hoofdsteden één soort van zondig leven geworden, en Baäl was slechts een andere naam voor de goden die men in Ninevé aanbad. Van het landleven spreken we nu niet. De historie wordt vooral in heidensche streken door de machtige hoofdsteden en residenties gemaakt. Zoo nu was ook in Palestina het platteland de streek waar de betere kern van het aloude volk nog te zoeken was. De „zevenduizend" kozen niet de zondige steden als woonplaats. En nu moet helaas erkend, dat niet alleen in Samaria, maar welhaast ook in Jerusalem, weinig anders gezien werd, dan een verkleurde copie van het onheilige wereldleven dat in Babel en Ninevé was opgekomen.

Dit nu spreekt daarom te sterker, omdat niet omgekeerd gezegd kan, dat er van Israel en Juda invloed op de bevolking van Ninevé en Babel was uitgegaan. In Jona's geschiedenis valt hier een gering spoor van te ontdekken, maar toch slechts zeer voorbijgaande, en voor het overige blijkt uit niets, dat zich in het heidensche land van het Oosten een kern van God-zoekende vromen gevormd had. Als twee beginseluitingen stond het wereldleven te Babel tegen den dienst op Sion over. Beiden hadden tot een principieele tegenover elkander staande volksontwikkeling geleid. Die beide invloeden geraakten daardoor in worsteling met elkander. Van tweeën één derhalve moest hiervan de uitkomst zijn. Jerusalem moest zijn stempel zetten op 't leven van Babel, oftewel Babel zou zijn stempel zetten op de volksmenigte in Jerusalem. Nu is het geen oogenblik twijfelachtig, welke van deze twee het resultaat der historie was. Toen in 722 vóór Christus Samaria, en in 586 Jerusalem bezweek, waren beide steden schier geheel gepaganiseerd, slechts met dit verschil, dat de glorie van oorspronkelijkheid in de wijze van leven aan Babel toekwam, terwijl men in Jerusalem slechts nabootsing

vond op minder schaal. Het was destijds in het Oosten bijna juist zoo, als wij het thans in het Westen beleven. Van huis uit bestond er principieel onderscheid tusschen het Nederland dat uit de Reformatie opkwam, en het Parijs van Lodewijk XIV. Sinds echter heeft niet de geest uit ons land in Parijs den toon aangegeven, maar heeft wel omgekeerd onze dusgenaamde beschaving den alouden geest van het Calvinisme laten glippen, en uit Parijs overgenomen wat de zinnen en de menschelijke zelfverheerlijking streelde. Ook ten deze gaf Parijs, en geeft Parijs nog, het oorspronkelijke, dat daarom in zijn soort hooger staat, terwijl wij slechts armelijk en op kleine schaal kunnen nabootsen, wat elders in een ons vreemden geest telkens nieuw opbloeit. Feitelijk is dan ook wat toen beleefd werd, één met wat we thans om ons heen zien. Gelijk destijds Samaria en Jerusalem almeer onder de geestelijke macht van Babylon kwamen, en Babel nabootsten, zoo gaat ook nu van Parijs de invloed uit, die ons volk aftrekt van zijn verleden en vervreemdt van zijn eigen geest. Vergelijkt men dan ook de gloriedagen van Salomo met de bittere dagen die Jacobs nageslacht, eerst onder Salmanassar en straks onder Nebucadnezar, doorleefd heeft, dan ziet ge, hoe Israel viel door eigen leven te verloochenen en pure nabootser te worden van den geest, die diametraal tegen den geest der patriarchen overstond. Dit nu heeft destijds slechts een kleine kern van het volk nog gevoeld, en de enkele profeten, die nog optraden, waren de van God tot Israel gezonden zieners, die dit stuitend verloop, bij hooger licht, voor toen en voor nu, ook ons ter waarschuwing, te ontdekken hadden.

Hierin nu kenteekent zich Israels roeping en de gang van de historie van het koninkrijk Gods. Zie maar het alles beheerschend verschil tusschen het lot dat aan de heerschers in Samaria, en dat aan het volk van Jerusalem wedervaart. Onder Jerobeam zijn de Tien stammen van Davids huis afgegaan, en nu blijft wel zekere vrome kern in deze Tien stammen zich voortzetten tot in Jezus' dagen, en nu nog, maar voor zooveel deze Tien stammen zich tot één macht vereenigd hadden en een eigen koninkrijk hadden gevormd, is het in 722 voor Christus met geheel dezen politieken toestel gedaan. Geheel de onheilige bouw van dit Koninkrijk valt ineen, en al herkrijgt de provincie Samaria in de dagen, die aan Jezus' geboorte voorafgaan, nog een soort van zelfstandig bestaan, dit is toch het oude Stammenrijk niet meer. Het is een mengsel van vreemde landgenooten. En het oude Koninkrijk herleeft niet. Met het koningschap van Juda daarentegen kon het zoo niet verloopen. Al was toch ook Jerusalem zóóver afgevallen, dat het

onder Athalia Jehovah voor den Baäl verwierp, het was in het koninkrijk van Juda, en het was in Jerusalem hierbij toch niet gebleven. Integendeel, te Jerusalem was onder Joas en Hiskia, en ten deele zelfs onder Achaz, een zeer beteekenende reactie doorgebroken, en de dienst van Jehovah in zijn tempel was weer opgeleefd. En wel hield dit niet tot den einde toe stand, zoodat het oude kwaad straks weer opleefde, en Nebucadnezar ten slotte de heilige stad innam, maar toch is hiermede te Jerusalem de historie van het Koninkrijk van Juda niet uit. Integendeel, waar de macht van Samaria in haar onheilig karakter zich zelf verloor, heeft de Heere op het Koninkrijk van Juda, met inbegrip van de heilige kern onder de noorderstammen, een zuiveringsproces toegepast, dat er toe geleid heeft, om het volk weer een eigen levenstype te doen aannemen, en weer als een volk van Jehovah op de oude erve op te treden. Dit doel nu is bereikt door de ballingschap, niet op zichzelf, maar doordien deze ballingschap voor het volk uit Juda een *tijdelijk* karakter droeg. Ook Israel ging onder Salmanassar in ballingschap, doch voor *altoos*. Uit Jerusalem daarentegen trekt ook wel een schare naar het land der ballingschap uit, maar dit uit Juda uitgetogen volk voelt zich niet in 't heidenland thuis en vermengt er zich niet mede, maar kon getuigen: „Wij zaten neer, en weenden langs de zoomen van Babylons wijd uitgestrekte stroomen." En dit gaf 't onderscheid en 't keerpunt. Wat als heerschende macht uit Samaria was uitgetogen, gevoelde zich in 't Assyrische land thuis, en verzonk allengs geheel in het heidensche leven, dat daar tierde en bloeide. De ballingen uit Juda en Jerusalem daarentegen werden zich, omgekeerd, juist in het land der ballingschap weer hun eigen roeping bewust. Wat reeds binnen de erve der vaderen van der vaderen geest vervreemd was, verkleurde en ontaardde, om geheel in het volk van Babel op te gaan, maar de mannen en vrouwen uit Juda, op wie God de Heere zijn hand had gelegd, weenden over 't verloren vaderland, en daarom gaf Jehovah hun dat vaderland, en daarin Sion en zijn tempel, en met dit alles hun heilige roeping, terug.

Men kan dan ook niet zeggen, dat het vermaan in de profetische waarschuwing Jacobs nageslacht gered heeft. Wat geestelijk niet meer te verjongen en te vernieuwen was, viel weg. Maar het plan en de beschikking van den Almachtige was daarmede niet verijdeld noch te niet gedaan. Gods uitverkiezing en Gods heilige roeping ging door, en zoo is de rijpe vrucht der ballingschap geweest, dat de nabootsing der heidensche weelde van het Oosten ophield, dat veeleer de eere van Gods verkoren volk te zijn, weer vat op de harten kreeg, en dat in de dagen der Makkabeeën

een veredeld volk op Israels erve gevonden werd, dat aan het Israel uit zijn beste dagen herinnerde. Dat ook onder dat terug gekeerde en straks herboren volk nogmaals een machtige volkszonde de overhand kreeg, dat een volkszonde die ten slotte op Golgotha haar triomf zocht in het te niet doen van den Messias der belofte, was hiermede niet in strijd. Toen toch eenmaal de zonde der nabootsing van het heidensche leven overwonnen was, en de Joden voor de heerlijkheid van hun tempel desnoods den heldendood stierven, was uit de keerzijde van hun hart de zonde der zelfinbeelding, van den hoogmoed, en van den geestelijken trots gerijpt, die in het Sanhedrin haar collegiale belichaming vond. Maar toch neemt dit niet weg, dat ook in dit Israel, dat uit den Makkabeeëntijd opgroeide, de van God verkoren kern bleef voortbestaan, en uit die kern is 't dat Jezus Zijn apostelen verkoor en het heilig Evangelie, als om de wereld te veroveren, het heidenland is ingegaan.

Als de heilige tolk van Jehovah bij dit keerpunt treedt nu Micha voor ons. Micha is één in toon en bedoelen met Joël, maar toch springt 't onderscheid van tijdvak tusschen beide in het oog. Joël stuit op dezelfde stompe gesteldheid van het volk, waaraan Micha zich ergeren moest, maar de hope voor de toekomst strekt zich bij Joël op eenmaal uit tot den Pinksterdag. Eens zal 't volk weer in geestelijke zuiverheid opleven. Het oordeel Gods zal in ontferming gewisseld worden. De zonde van 't volk heeft zijn tweede roeping niet kunnen te niet doen. Er komt een herleving, en die herleving zal doorgaan, en dan zal 't de Heilige Geest zijn, die jong en oud, vrije en dienstbare, niet slechts tijdelijk, maar voor eeuwig zal bezielen. En al is 't nu, dat Joël 't juist met het oog hierop als zijn roeping gevoelt, om Israel met al den ernst van zijn hooge taal op hoogen toon te vermanen, toch verwacht de profeet de zalige einduitkomst niet als vrucht van dit vermaan, maar eeniglijk als de stellige vervulling van de belofte van Jehovah aan Zijn volk. Wat de profeet roept en betuigt, is niet het middel, waardoor het volk gered wordt. Zijn profetie is veeleer de aflezing van het besluit des Heeren, dat, al verzondigt het volk zijn toekomst schier geheel, nochtans vast en zekerlijk de raad des Heeren bestaan zal, en Zijn plan en roeping zal doorgaan. Hiermede is niet gezegd, dat ook het profetisch vermaan hierbij geen steun geboden heeft aan wat bijna afdreef en nu nog tot de kleine kern werd toegebracht, maar nooit toch mag de eigenlijke beduidenis van de profetie er in gezocht worden, alsof het de profeten waren, die Israel gered hadden. De redding die in Gods raad besloten lag, en die Jehovah in den loop der historie bewerkt heeft, hadden de

profeten aan te kondigen, en slechts zeer zijdelings hebben ze daarbij nog als instrumenten dienst gedaan. Telkens ziet men het dan ook in hun geschriften, hoe ze het verval van 't volk ontblooten, en het oordeel Gods daarover aanzeggen, en dat toch tenslotte, plotseling schier, die taal der bedreiging en der aankondiging van het oordeel wordt afgebroken, om plaats te maken voor de aankondiging van ontferming en redding. De redding komt niet uit het volk op, en de profeten brengen die redding niet aan, maar het is altoos Jehovah, die om Zijn raad uit te voeren, Zijn ontfermingen opwekt, en het is die raad die gewisselijk hiertoe leiden zal, en als welks getuigen de profeten onder Israel optreden.

Zoo nu vinden we het ook bij Micha. Ook Micha wordt gezonden tot al wie nog naar 's Heeren woord hooren kan, zoo in Samaria als in Jerusalem, en nu is zijn aanhef: „Hoort, gij volken altemaal, mitsgaders derzelver volheid. De Heere HEERE nu zal tot een getuige zijn tegen ulieden, de Heere uit den tempel Zijner heiligheid". Bang zal de toorn zijn, waarin Hij tot Zijn volk komt. „De bergen zullen onder Hem versmelten, en de dalen zullen gekloofd worden, gelijk was door het vuur, gelijk wateren die uitgestort worden in de laagte" (1 : 2 en 4). En waarom nu dit alles? Zie het in vers 5: „Dit alles om de overtredingen van Jacob, en om de zonde van het huis Israels". En dan heet het: „Wie is het begin der overtreding van Jacob? Is 't niet Samaria? En wie is 't begin der zonde van Juda? Is 't niet Jerusalem?" En dan volgt het *Wee u!* in dezen harden vorm: „Wee dien, die ongerechtigheid bedenken en kwaad werken op hun legers. Daarom, alzoo zegt de Heere, ziet, Ik denk een kwaad over dit geslacht"! Zoover zal 't komen, dat om de zonde des volks wille, „Sion als een akker zal geploegd worden, en Jerusalem zal ineenvallen tot steenhoopen en dat de berg dezes huizes zal worden tot hoogten eens wouds" (3 : 12). Maar na zoo ontzettende bedreiging keert op eenmaal die toon van het oordeel, en gaat in den toon der ontferming over. Het zondige volk bouwt „Sion met bloed en Jerusalem met onrecht" (3 : 10), maar plotseling slaat die toon van 't oordeel in de taal van de ontferming om. De ballingschap moet nu komen. Het volk zal straks uit de stad, uit Jerusalem heen uitgaan, en tot in Babel komen. Maar, zoo gaat de profeet voort, „alsdan zult gij gered worden, en alsdan zal de Heere u verlossen uit de hand uwer vijanden" (4 : 10). En dan gaat het, vlak daarop, in de profetie van Bethlehem over: „Gij Bethlehem Efratha, zijt gij klein om te wezen onder de duizenden van Juda, uit u zal Mij voortkomen, die een Heerscher zal wezen in Israel, en wiens uitgangen zijn van ouds, van de dagen der eeuwigheid!" (5 : 1).

XII. **Micha.** *(Vervolg.)*

O gij, die Jacobs huis geheeten zijt, is dan de Geest des HEEREN verkort? Zijn dat zijne werken? Doen mijne woorden geen goed bij dien, die recht wandelt?
MICHA 2 : 7.

WAT we aan 't slot van ons vorig opstel opmerkten over het plotseling overgaan van de profetie der bedreiging in de profetie der heilsaankondiging, doet zich herhaaldelijk in de Vergezichten voor, en met name Hosea en Micha hierin saâm. Bij Micha spreekt dit sterk in het 2e kapittel. In vs 10 heette het: „Dit land zal de rust niet zijn. Omdat het verontreinigd is, zal het u verderven met een geweldige verderving," en dan volgt hierop zonder overgang of tusschenschakel aanstonds in vs 12, 13: „Voorzeker zal Ik u, o Jacob, gansch verzamelen. Voorzeker zal Ik Israels overblijfsel vergaderen, en hun Koning zal voor hun aangezicht henengaan en de Heere is hun spitse." En evenzoo vindt ge dezen overgang in hoofdstuk 3—4, waarop we reeds wezen. Eenerzijds in 3 : 12: „Sion zal als een akker geploegd worden en Jerusalem als steenhoopen," en vlak daarna in 4 : 1: „Maar in het laatste der dagen zal het geschieden, dat de berg des Heeren zal vastgesteld worden." Het is niet eerst een breed betoog over de zonde van het volk, en dan een doorgaande bedreiging en aankondiging van het oordeel, om ten slotte „een deur der hope" voor de laatste dagen te openen, neen, het golft telkens op en neder. Telkens eerst de afval, daarna het oordeel Gods over dien afval, en dan gedurig de profetie van het komend heil. Iets waarop te letten is, omdat hierin zoo sterk de inspiratie spreekt. Wat ons in de geschriften der profeten voor wordt gelegd, is niet een opstel, gelijk één onzer het in zoo ernstig oogenblik ten gehoore zou brengen. Hetgeen ge leest, is niet het natuurlijk product van 's menschen indenken en nadenken. Waar de ontdekking van den afval, het oordeel daarover, en de profetie van eeuwig heil, zoo rusteloos als een heilige stroom op en neder golven, voelt ge telkens weder, hoe een stormwind van boven den stroom voortstuwt, en juist die voortstuwende wind is de inspiratie van boven. Vooral spreekt dit sterk, zoo ge niet meer met een man van 't land, als in Amos, te doen hebt, maar de profetie beluistert van de lippen van een hoog ontwikkeld man, zooals ge dit zelf ervaart onder de prediking van een Jesaja; en met dezen hoogstaanden profeet nu is het, dat ge

ook Micha, al sluit hij zich in kleiner afmetingen op, 't best vergelijken kunt. Jesaja en Micha zijn twee verwante geesten, die bovendien beiden in Jerusalem lange jaren samen hebben geleefd, en hun beider profetie onder Hiskia deden samenvloeien. Het hooge toch van hun sociale positie blijkt niet alleen uit hun rijke beeldspraak, kracht van stijl en hoogen ernst, maar veel meer nog uit hun dege kennis van den socialen, politieken en internationalen toestand, zoo van hun eigen land als van het koninkrijk Samaria, en niet minder van de publieke verhoudingen in Egypte, Assyrië en Babylon. Profeten als Jesaja en Micha waren tegelijk getuigen op godsdienstig en zedelijk gebied, voorgangers in zake de sociale verhoudingen, en meesters op internationaal gebied.

Nog een tweede opmerking zij hieraan vastgeknoopt, rakende de cultuur in die dagen. Onbekendheid met de historische toestanden heeft er eeuw na eeuw toe geleid, om bij het denken aan de oudste patriarchen, zich het saamleven in die dagen voor te stellen als schier enkel een gewoon dorpsleven van wie den akker ploegden of als herders hun kudden leidden. Dat er omstreeks 2100 v. Chr., toen Abraham uit Ur der Chaldeën uittoog, in het Oosten reeds een hoogontwikkelde toestand van beschaving en cultuur bereikt was, klonk ons als een ongerijmd verzinsel in de ooren. Sinds echter zijn de rijke vondsten, die soms, tot in het kleine toe, helderder licht op de toenmalige verhoudingen werpen, op zoo ongelooflijke wijze vermeerderd, dat we tot een geheel tegenovergestelde slotsom gekomen zijn, en nu niet meer gissen, maar zekerlijk weten, dat reeds eer Abraham uit Ur wegtoog, in Babylon en in Assyrië, en niet minder in Egypte, zich een culuur ontwikkeld had, waarvan men zich onwillekeurig afvraagt, of ze de onze niet evenaarde, ja, ten deele te boven ging. Technisch, dit behoeft ternauwernood opgemerkt, deden we sinds reuzenschreden verder. De groote ontdekkingen die onze macht over de natuur hebben uitgebreid, toefden destijds nog, ook al kan niet ontkend, dat van achteren nu en dan blijkt, hoe er ook reeds in oude tijden soms een rijke kennis geweest is, die sinds te loor ging. Vooral wat Egypte en China betreft, rijst vaak zulk vermoeden. Doch al wordt zonder voorbehoud toegegeven, dat er technisch tusschen toen en nu een breede klove gaapt, ontkend kan toch niet, dat hetgeen men in Egypte opdolf en in het verre Oosten aan het licht bracht, elke voorstelling te niet doet, alsof het sociale menschelijke leven in die vroegere eeuwen nog uiterst gebrekkig, half barbaarsch en bijna nog primitief was. Van vlak het tegendeel begint men dan ook steeds meer overtuigd te worden, en de geheele voorstelling alsof eerst in onze dagen de zoo rijke

cultuur was opgekomen, en alsof, hoe verder men in de historie terug gaat, het leven al armer blijkt geweest te zijn, zoodat het in de dagen der patriarchen en der profeten nog geheel in landelijken eenvoud verscholen lag, blijkt steeds meer volstrekt onhoudbaar te zijn. Wie te Cairo in het overrijke Museum de aloude Sarcophagen, met al wat uit het oude Egyptische leven weer aan 't licht kwam, tot in bijzonderheden bewonderen kon, en dan hoort hoe dit alles reeds voor duizenden van jaren in het oude land aan den Nijl door menschelijke kunst getooverd was, voelt terstond, hoe dit neerzien van uit het standpunt onzer beschaving op die oudere cultuur, niets dan dwaze zelfverbeelding verraadt.

Zoo ge de Nomadische stammen, de Negerrassen en de Zuidzeeeilanden uitzondert, heeft zich van ouds in Europa, in Azië, ten deele in Afrika, en zelfs in het aloude Amerika op zeer onderscheiden, en veelal onafhankelijke wijze, een eigenaardige samenleving gevormd en steeds verder ontwikkeld, die geleid heeft tot het opkomen van een eigen cultuur. Zoo was het in China en Japan, zoo was het in Voor-Indië en Perzië, zoo was het in Assyrië en Babylon, en ten deele zelfs op Java en Bali. Zelfs nu nog winnen de Javanen het vaak van de Nederlanders in fijnheid van vorm en keurigheid van verschijning. Niet anders is het in Egypte, straks in Tyrus gezien, en wat ons uit Mexico en Chili, uit Peru en van de Amerikaansche eilanden werd uitgeleverd, wettigt alleszins het vermoeden, dat ook in het westelijk werelddeel de cultuur eens hooger stond, dan wij vaak vermoeden. Is nu die cultuur uit alle werelddeelen één in uitgangspunt en drijfkracht, en kan men zeggen, dat ze allerwege tot gelijk resultaat heeft geleid? Sluit de ééne cultuur aan de andere aan, zoodat ge merkt dat we van eeuw tot eeuw met onze menschelijke cultuur steeds een trap hooger klimmen? En kan alzoo gezegd, dat het al te zaam ééne cultuur vormde, waarin groei zat, zoodat we van eeuw tot eeuw, met vaste schreden, steeds verder kwamen? Zoo heeft men het zich wel vaak voorgesteld, maar steeds meer blijkt toch, dat dit een voorstelling was, die op zelfbedrog berustte. Natuurlijk komen in alle menschelijke cultuur grondtrekken en leidende gedachten voor, die zeer intieme verwantschap verraden. Na lang omgedoold te hebben, zoekt men allengs vaste woonplaatsen en bouwt zich een woning. Wordt de lucht koeler, dan wil men zich kleeden. Als 't te donker wordt poogt men kunstlicht te verschaffen. Onze natuur blijkt nu eenmaal één, en vandaar dat er zich onder alle hemelstreken gelijksoortige behoeften van onze natuur voordoen, die om bevrediging roepen. Maar bij dit algemeene blijft de

cultuur niet staan. Achter de cultuur die slechts den vorm van het leven geeft, dringt en perst een actief iets in den menschengeest. Die zich opdringende geest begint al meer den vorm van het leven te beheerschen, en naar dan de streek van 't land of de aandrift van den geest is, nemen de levensvormen een eigen karakter aan. Dit eigenaardige drukt dan allengs op alles zijn eigen stempel. En op die wijs kan het niet anders, of elke geestesdrang die uit de nationaliteit opkomt, schept zich een eigen cultuur, die zich dan alzoo als een saamhangende eenheid ontwikkelt. Religie, zedelijkheid, rechtsbesef, mystiek, schoonheidsvorm, verhouding tot de natuur, en zooveel meer, het begint zich al in onderlingen saamhang te vertoonen, en het is aldus dat van lieverlede een geheel eigen cultuur zich aandient, die volstrekt niet aan een lagerstaande cultuur ontleend is, maar geheel zelfstandig opkwam, en vandaar straks tot stilstand komt of ook uitgeroeid wordt en te niet gaat. Zeldzaam hoog stond eens de Grieksche en de Romeinsche cultuur, maar ten slotte bezweken ze beide aan eigen krankheid, en wat sinds in Europa opkwam, sproot op zijn beurt op uit eigen wortel. Napoleon wilde naar het oud-Romeinsche Keizerrijk terug, met zijn consuls en adelaars, maar Waterloo toonde de ijdelheid van al zulk pogen.

Altoos moeten we daarom op den innerlijken geestesdrang, die bij ras of volk heerscht, teruggaan. Die drang bezit altoos een eigen iets. Eenvormig is nu eenmaal het menschelijk leven van ons geslacht niet. De Schepping gaf nimmer het model, maar altoos de variatie, en zoo moet 't dan ook verstaan, dat er achtereenvolgens in den loop der eeuwen heel een reeks van vormen van cultuur is opgekomen, als een eigen plant, die uit haar wortel ontsproot, groende, bloem en vrucht droeg, maar ten leste verdorde en verstierf. Komt er dan straks in een ander oord en bij geheel andere menschengroep wederom een cultuur op, zoo ontwikkelt deze zich op haar beurt uit eigen geesteskracht, bloeit een tijd, en verduurt soms eeuwen, maar het einde bleek toch steeds, dat 't òf gelijk de cultuur van Voor-Indië of China bleef bij wat 't nu eenmaal was, en niet verder vooruitkwam, zoodat de scheppende levenskracht uitgeput bleek te zijn, of wel, gelijk in Egypte, Babylon, Amerika en Zuid-Europa, zichzelf afbrak en verdween. Hiermede nu is steeds ook in de Heilige Schrift te rekenen. De cultuur die in de Heilige Schrift, zoo uit Egypte als uit Babylon, en straks uit Griekenland en Rome, aan het woord komt, is niet de onze, staat niet met de onze op één lijn, en is allerminst, wat men dan noemt, een eerste schrede op den cultuurweg, waarvan wij dan almeer de eindglorie genieten zouden.

Doet het zich nu voor, dat bij twee en drie volkengroepen, die in elkanders nabijheid gevestigd zijn, twee of drie onderscheiden cultuurvormen zich uit een zeer onderscheiden geestesmotief ontwikkelen, dan ontstaat hieruit zekere concurrentie. De ééne cultuur spant zich dan in, om ook in het naburig land tot heerschappij te geraken, en er de daar heerschende cultuur uit te verdringen. Men ziet dit met name aan Japan, waar steeds meer de thans in Europa bovendrijvende cultuur indrong, om meester van het terrein te worden. En evenzoo nu was het in de dagen van Abraham, Mozes, Salomo en Hiskia in het Oosten. De cultuurvormen van Assyrië en Babylon bezaten wel beide zekere eigenaardigheden, zoo b.v. was de studie van den sterrenhemel in Babylon veel verder voortgeschreden, maar in hoofdzaak toch heerschte in 't bergland van Assyrië zoowel als in de vlakten van Euphraat en Tiger, eenzelfde soort leven. In de Perzische landen die daarachter lagen, verschilde het weer aanmerkelijk, te meer daar de Perzen geen Semieten maar Indo-Germanen waren; maar in de landstreken waarmede de beide Koninkrijken van Samaria en Jerusalem het meest in aanraking kwamen, was het toch vrijwel eenzelfde soort van menschelijke ontwikkeling, die op het leven een gelijksoortig stempel had gedrukt, en wel een stempel van zeer hoog streven. Gaat men na, wat de in deze landen heerschende cultuur op aesthetisch gebied gaf, zoo in de bouwkunst als in de ornamentkunst, zoo in literatuur als in rechtsontwikkeling, zoo in weelde en veraangenaming van het sociale leven, zoo in handel als nijverheid, dan dwingt wat steeds nader gevonden wordt, steeds beslister tot de erkentenis, dat de cultuur in die streken een zeer hoog standpunt innam, en met den hoogsten vorm van cultuur die elders of sinds dien tijd opkwam, zeer wel de vergelijking kon doorstaan. Ze moge paganistisch geweest zijn, maar ze droeg geen materialistisch karakter, en althans op het gebied van den bouw zijn er stukken van kunstwerken overgebleven, die ons nog met bewondering doen vragen, hoe men destijds zonder de physieke hulpmiddelen die ons ten dienste staan, zulke verbazingwekkende resultaten heeft kunnen bereiken.

Met deze hoogstaande, maar èn de mystiek èn de weelde van den wellust sterk bevorderende cultuur is nu het Joodsche volk van zeer nabij in aanraking gekomen, zonder dat 't gezegd kon worden een eigen cultuur ontwikkeld te hebben. Wel drong er in Israel een zeer machtig *geestelijk* motief, maar die geestelijke drang schiep zich vooralsnog geen eigen hoogeren levensvorm. Wat Israel in de dagen van Mozes voor zijn installatie op eigen levensterrein behoefde, heeft 't zelfs in den eeredienst ten deele aan de wijsheid der Egyptenaren ontleend. Zelfs verhaalt de historie ons, hoe onder

Gods wondere beschikking, Mozes met het oog hierop aan het hof van Pharao in Egypte was opgevoed. Ook later wordt zelfs voor den tempelbouw op Sion de architectonische kunst van Tyrus te hulp geroepen. Alleen in den heiligen zang heeft Sion een eigen kunstzin ontwikkeld, maar voor het overige was en bleef het in Israel een eenvoudig landvolk, dat noch op aesthetisch, noch op juridisch, noch op technisch, noch op letterkundig gebied een eigen cultuur omhoog hief. Van een literatuur die buiten het heilige omging, verneemt men zelfs zoo goed als niets. Hierin nu lag ongetwijfeld voor 's Heeren volk een zeer ernstig gevaar. Geheel zonder cultuur kon ook dit volk zich niet ontwikkelen, en zoo was het bijna natuurlijk, dat het uit de wijsheid der Egyptenaren, en uit de bouwkunst van Tyrus en Sidon allerlei overnam, wat het zelf miste. Geheel te mijden of te keeren was dit niet. De handelsweg liep uit Tyrus langs het meer van Galilea naar het Oosten. Aanraking was er alzoo van zelf, en in het overnemen van zekere uitvindingen of levensbehoeften kon, zonder meer, geen kwaad schuilen, indien maar, en hierop kwam het aan, het *geestelijke* motief dat in Israel het leven moest bezielen, zuiver en krachtig genoeg bleef om niet vergiftigd te worden door het afgodische en onzedelijke bestanddeel dat steeds meer in de Oostersche cultuur den toon aangaf. Het stond derhalve alzoo: Bleef Israel trouw aan het motief van den Heiligen Geest, dat geheel zijn optreden als volk Gods beheerschte, dan had 't van de overneming van de Oostersche cultuur niets te duchten, en kon er veeleer integendeel door verrijkt worden. Liep het daarentegen zoo, dat het giftige element dat in deze Oostersche cultuur school, ook Israel aanstak, dan kon dit Israel niet anders dan ten doode opschrijven. En dit nu bleek dan ook ten slotte het droeve resultaat te zijn, toen Samaria voor altoos onderging, en Jerusalem tot een puinhoop werd, waaruit althans tijdelijk het verkoren volk in ballingschap uittoog.

Zoo verklaart het zich, hoe Jesaja ten slotte zijn volgelingen en geestverwanten in engeren kring om zich vereenigde, en zich met hen van het overdrukke sociale leven in Jerusalem afsloot. De geest van Egypte, Tyrus en Babel had nu eenmaal, het eerst en het sterkst in Samaria, maar straks, vooral onder Athalia, ook in Jerusalem, overmocht. Den tempeldienst hield men nog aan, maar als vorm zonder innerlijk wezen, en voor het overige was het omgangsleven in Jerusalem steeds meer getrouwe copie van het leven in Babel geworden. Overdadige weelde, een reeks festijnen zonder eind, een verslaafdheid aan wijn en geestrijke dranken, onreinheid en wellust, met een niets ontziende hoererij, en voorts

een geheel vervreemd geraken van den God der vaderen, om zich al meer te verlustigen in een brooddronken genotzucht, die in de nabootsing der afgodische diensten bevrediging zocht. Niet Israel had door zijn proselytisme het Oosten geheiligd, maar het Oosten had in zijn demonische inzinking ook Samaria en Jerusalem medegesleept. Nu was er beiderzijds een tweetal. In het Oosten ging het telkens tusschen Assyrië en Babylon op en neder, en in het heilige land ging 't evenzoo de ééne maal in Samaria en de andere maal in Jerusalem naar omlaag. In de ééne periode was Ninevé meester van Babylon, en in de volgende periode Babel heer van Assur. En hiermede overeenstemmend stond 't nu ook in Palestina de ééne maal met Samaria als heerschappij uitgeoefend op Jerusalem, en een ander maal Jerusalem als heerschend over Samaria. Dit nu leidde er vanzelf toe, dat Jerusalem, om sterk tegenover Samaria te staan, de hulp uit het Oosten en uit Egypte inriep, terwijl omgekeerd Samaria om tegenover Jerusalem meester van het terrein te blijven, naar gelijke hulp van Assur uitzag. Niet alleen dus, dat de kinderen Israels onder elkaar verdeeld geraakten, zoodat Jerobeam het tegen Rehabeam opnam, maar om sterk tegenover elkaar te staan, zochten ze beiderzijds hulp bij de machten die principieel tegen de zaak des Heeren overstonden.

Aldus verergerde de verwarring van twee kanten tegelijk. Babel werd almeer het Parijs voor Jerusalem gelijk Ninevé voor Samaria. Op het platteland drong die giftige geest uit het heidensche land van zelf niet zoo spoedig en niet zoo kras door, maar in de groote steden, die op politiek en internationaal gebied den toon aangaven, was er in de dagen van Jesaja en Micha, voor het gemeene leven, zoo goed als geen spoor meer van het oorspronkelijke, echt Israelietische leven te ontdekken. Het sterkst Samaria, maar toch ook Jerusalem, was in den uitwendigen levensvorm bijna geheel gepaganiseerd. Natuurlijk slechts ten deele in den eeredienst, maar zoo goed als door en door in het sociale leven. Een vroom Israeliet voelde zich als vreemdeling in de heilige stad, zoo dikwijls hij tot een der heilige feesten opging, maar de gewone Jerusalemsche grootburger vond zich thuis in Babylon. Sociaal was er tusschen het Oosten om Babylon en de westerstranden aan de Middellandsche zee bijna geen verschil. In drieërlei soort kon men te Jerusalem de inwoners onderscheiden. Nog altoos bleef er een groep die de oude heilige traditiën voortzette, vooral onder „de kleyne luyden". Dan was er een tweede groep, die geheel door den geest van Babylon vergiftigd was en in de heilige stad het zondeleven van Babylon publiek aandorst, de afgoderij ingesloten. En tusschen deze beide uitersten in stond dan de halfslachtige massa, die nog wel voelde hoe de

oude tradities haar aan het heilige op Sion bond, en formeel dan ook nog aan den eeredienst deelnam, maar voor het overige zich als een groep gewone wereldburgers gedroeg, zoo in sociaal als in politiek opzicht. Was nu de vorstelijke macht te Jerusalem in handen van een Athalia, dan week die middengroep steeds verder af en verloor zich bijna geheel in een paganistisch leven. Trad daarentegen een Joas of Hiskia op, dan voegde deze massa zich weer eenigermate en scheen het een oogenblik alsof de volkskrankheid genezing had gevonden. Dit duurde dan tot er een Manasse kwam, en nauwelijks had deze den geheel anderen toon weer ingezet, of die breede middengroep gleed weer mee af. Nu wist een Micha, zoowel als zijn tijdgenoot Jesaja, dat aan die geheel gepaganiseerde en gedemoraliseerde groep niet meer te beteren viel, en beide profeten trokken zich daarom terug op de kleine vrome groep, die nog aanwijsbaar was. En inmiddels was al hun streven om uit de middengroep, die altoos aarzelde, en de eene maal door Hiskia zich verhief, om een andermaal even gereedelijk met een Manasse weer allen hoogen zin prijs te geven, nog te behouden wat te behouden was. Vandaar de hartstocht, die ook in hun taal nog soms branden kon. Het ging om de eere van Jehovah, en om de behoudenis van het volk dat Israels God verkoor.

XIII. **Micha.** *(Vervolg.)*

> Gij zult Jakob de trouwe, Abraham de goedertierenheid geven, die Gij onzen vaderen van oude dagen af gezworen hebt. MICHA 7 : 20.

IN den aanhef van Micha's eerste kapittel wordt ons bericht, dat hij onder drie koningen van Juda te Jerusalem zijn Godsspraken liet hooren. Eerst onder Jotham, die zestien jaren regeerde van 758—742 v. Chr.; daarna onder Achaz, die evenzoo zestien jaar op den troon van David zat (van 742—726); en in de derde plaats onder Hiskia die bijna dertig jaar den scepter voerde (van 727—698). Omtrent Micha's levensloop zijn we overigens niet nader ingelicht. Op grond van de beste gegevens wordt zijn duur als profeet van 758—710 gesteld, en zou derhalve een halve eeuw omvat hebben. Voor wat nu Micha's schriftelijke nalatenschap aangaat, besloeg deze niet veel meer, dan nu een vlugschrift van nog geen tien

bladzijden zou beslaan. Voor een profeet, die gedurende een halve eeuw in Juda optrad, niet dan een zeer sobere nalatenschap. Men kan dan ook moeilijk aannemen, dat zijn profetische werkzaamheid zich tot het weinige wat we in het op zijn naam staande geschrift ons zien voorgelegd, bepaalde. Wat ons hier geboden wordt, kan niet dan een stukske daarvan geweest zijn, of liever nog, gelijk Keil er den indruk van weergaf, een korte resumtie en saamvatting in drie stukken. De zeven kapittelen van Micha's geschriften zouden dan zóó zijn in te deelen, dat het eerste stuk bestaan zou uit de twee eerste, het derde uit de twee laatste kapittelen en het tweede uit de drie, die hier tusschen in liggen. Voor deze indeeling pleit vooral, dat èn het eerste hoofdstuk, èn het derde, èn het zesde, alle drie aanvangen met de oproeping: „*Hoort* gij volken al te maal" (1 : 2), „*Hoort* nu gij hoofden en gij oversten" (3 : 1), en evenzoo, „*Hoort* nu wat de Heere zegt" in 6 : 1. Die tot driemaal toe de rede inleidende oproeping: „*Hoort* nu", zou dan aanduiden, dat hier een nieuw deel begint. Daar nu de inhoud van deze drie deelen zeer wel op deze onderstelling past, mag aangenomen dat ze juist is. Dan echter volgt hier tevens uit, gelijk we reeds opmerkten, dat in deze profetie van Micha meer een resumtie voor ons ligt. Hiermede is dan bedoeld, dat Micha tegen het eind van zijn leven op verre na niet alles te boek stelde, wat hem door den Geest te spreken was ingegeven, maar dat hij de hoofdzaak ervan uit de drie tijdperken van zijn ambtelijke functie in dit driedeelig geschrift heeft saamgevat.

De eerste van deze drie reden begint met de aangrijpende voorstelling, dat Jehovah den in Jacobs erfland geworden toestand niet langer duldt, en daarom opstaat van zijn troon, en nu nederdaalt op de aarde, om de zonden Israels aan zijn volk te bezoeken. Deze nederdaling zal derwijs indrukwekkend zijn, dat „de bergen onder Hem zullen versmelten en de dalen gekloofd zullen worden, gelijk was voor het vuur smelt en afdruipt, en gelijk wateren uitgestort worden in de laagte," 1 : 2—4. En terstond daarop volgt nu de beweegreden, waarom dit toornen Gods zal uitgaan. Zoo toch vervolgt de profeet: „Dit alles om de overtredingen van Jacob en om de zonde van het huis Israel"; (1 : 5) zoo van Israel te Samaria als van Juda te Jerusalem. Nu zal het oordeel met Israel, en alzoo te Samaria beginnen. „Daarom zal Ik Samaria stellen tot een steenhoop, en Ik zal haar steenen in de vallei storten, en hare fundamenten ontdekken." Ontzettend zal de verwoesting zijn, die over de Baäl-stad komt. „Hare gesneden beelden zullen vermorzeld worden, en al wat ze van haar hoerenloon vergaderd heeft, zal tot hoerenloon wederkeeren" (1 : 6, 7). Maar al begint het met

Samaria, even gewisselijk zal de toorn des Heeren zich ook over Jerusalem uitstorten. Wat Samaria beschoren was, greep Micha nog minder aan, maar nu 't aan Juda en Jerusalem toekomt, roept hij uit: „Hierover zal ik misbaar bedrijven en huilen; ik zal ontkleed en naakt gaan. Ik zal misbaar maken als de draken, want Jerusalems plagen zijn doodelijk. Het oordeel is gekomen ook tot Juda. Het is genaakt ook tot de poorte van mijn volk, d. i. tot Jerusalem" (1 : 8, 9). Een *wee u,* roept de profeet daarom uit over den afval en de ongerechtigheden van zijn volk, die zulk een oordeel des Heeren hebben uitgelokt. Tot op hun legers toe bedenken ze het kwaad, en staan in den morgen vroeg op om het uit te voeren (2 : 1). Het is één rooven en elkander bestelen geworden (2 : 2). Nog slechts in naam mag het volk het huis Jacobs heeten. Tot zelfs aan de vrouwen en kinderkens vergrijpt men zich. Niets is meer heilig in hun oog. En het bitterst is dan nog, dat er van allen kant valsche profeten optreden, profeten die profeteeren van Jehova, en die, als ze dan halfdronken wartaal uitstooten, door het verontreinigde volk als echte profeten worden gehuldigd, naardien ze het booze volk in het gevlij komen, en de echte profeten op zij duwen. Doch even zeker, als om dezer zondenwille het oordeel naderende is, even vast staat het, dat toch in het eind de raad des Heeren bestaan zal, en zoo besluit ook deze reden met de heerlijke belofte: „Voorzeker, Ik zal u, o Jacob, gansch verzamelen." Niet *heel* Jacob, maar zijn overblijfsel, doch dit overblijfsel zal zich welhaast zoo weten uit te zetten, dat Israel worden zal „als de kudde, die in het midden van haar kooi van menschen deunen zal" (2 : 12). Kort saamgevat, biedt alzoo deze eerste rede de profetie van Samaria's ondergang voor altijd, en ook wel van Jerusalems val, maar dan toch zoo, dat eens over Jerusalem weer het licht der genade zal opgaan, en dat ten slotte haar koning weer voor aller aangezicht zal uitgaan en de Heere aan hun spitse (2 : 13). Het vergezicht in de eeuwige verlossing.

In de tweede rede trekt zich nu het oordeel des Heeren nauwer saam op de leiders, op hen, die aan het hoofd van het volk stonden en de roeping hadden om 't tot een volk des Heeren te heiligen, en die 't, in stee hiervan, door hun gedrochtelijk gedragen hebben ontheiligd en op het dwaalspoor geleid. Niet alsof het volk niet mede schuldig was, maar verreweg het bitterst was toch de afval juist bij de leiders van het volk uitgebroken, en uit het lagere volk zou nog een hoogere kern opleven. „Hoort nu, zoo heft deze rede aan, hoort nu, gij hoofden en oversten der volken." En onder die hoofden worden dan verstaan de mannen van het bestuur, de

priesters en de valsche profeten, de edelen en de rijken, kortom alle diegenen saam die plegen voor te gaan, en achter wie het volk pleegt aan te komen. Van deze allen nu betuigt Micha: „zij haten het goede en hebben het kwade lief. Zij rooven de huid van hun slachtoffer af, en 't vleesch van hun beenderen. Ja zij zijn het, die het vleesch mijns volks eten en hun huid afstroopen en hun beenderen verbreken." Hebzucht, geldzucht, schuldig materialisme is de hoofdzonde, die de hoogere standen tot afval verlokte. En komt nu door een vijand van buiten de nood aan den man, dan zullen diezelfde onverlaten toch weer tot den Heere roepen, doch „Hij zal hen dan niet meer verhooren, maar zal zijn aangezicht te dier tijd voor hen verbergen" (3 : 4). Vooral tegen de valsche profeten en priesters zal zich dan des Heeren toorn keeren. Onzinnige volksmenners, die met hun tanden bijten en vrede roepen, en die aanstonds zich in vijandschap opmaken tegen hem „die niet geeft in hunnen mond" (vs 5). Over hen zal dan ook in de eerste plaats de toorn des Heeren uitgaan. Het zal „nacht voor hen worden en duisternis, de zon zal over hen ondergaan en de dag zal over hen zwart worden, en de zieners zullen beschaamd en de waarzeggers schaamrood worden, en wat ze ook roepen, er zal geen antwoord Gods voor hen zijn" (vs 6, 7). Zoo erg liep 't dan ook, dat Micha zich vol van kracht voelt van den Geest des Heeren, om Jacob zijn overtreding aan te zeggen en Israel zijn zonde. Nevens de valsche profeten zijn het de hoofden en oversten die de schuld dragen, laffe staatslieden, die van het gericht een gruwel hebben, en al wat recht is, in zijn tegendeel verkeeren. Ongerechtige lieden, die Sion met bloed bouwen en Jerusalem met onrecht. Een sociale ellende, die dan nog banger wordt als diezelfde verdwaasden, waar 't gevaar nadert, nog vragen durven: „Is dan de Heere niet in ons midden?" Maar juist die schijnvroomheid zal dan ook ten slotte den doorslag geven, als „Sion geploegd zal worden en Jerusalem ineen zal storten tot een steenhoop."

Doch al schijnt het alsof in het eind Jerusalem hetzelfde lot zal treffen, dat in het zesde jaar van Hiskia aan Samaria door Salmanassar voltrokken werd, toch zal dit voor Jerusalem niet den *finalen* ondergang brengen. Er is verschil van dagen. Er lag achter hen een verleden, de profetie sprak van het heden, maar straks zou er dan een „laatste der dagen" komen, als de eeuwigdurende einduitkomst inging, en dan zou het blijken, hoe over het verkoren volk des Heeren toch in het eind zijn genade weer volheerlijk zou opgaan. Zoo hoog zelfs zou die genade dan klimmen, die aan Sion zou te beurt vallen, dat hetgeen alsdan te wachten stond, zeer verre overtreffen zou wat met name in Salomo's dagen Jerusalem

schitteren deed. Hoofdstuk 4 en 5 schildert nu die rijke toekomst in een breed geteekend vergezicht. „In het laatste der dagen," zoo lezen we in Hoofdstuk 4, „zal het geschieden dat Sion zal vastgesteld zijn op den top der bergen, en de volken zullen tot hem toevloeien." Was het dusver alleen het zaad Abrahams geweest, dat op Sion verscheen om zijn offerande aan Jehovah op te dragen, hoogstens verzeld van een kleine schare op zichzelf staande proselieten, nu zouden *de volken,* de *gooîm,* tot Sion toevloeien, en zulks in groote menigte. „Vele heidenen zouden dan heengaan en zeggen: Komt, laat ons opgaan tot den berg des Heeren, opdat Hij ons leere van Zijn wegen, en wij in Zijn paden wandelen mogen, want uit Sion zal de wet uitgaan en des Heeren woord uit Jerusalem." Van den God Israels zou het oordeel dan over de heidenen komen, en alle volken uit de heidenen zouden zoo volkomenlijk onderworpen worden, dat de krijg uit zou hebben, en ze allen saam hun zwaarden zouden slaan tot spaden en hun spiesen tot sikkelen. „En dan zullen zij zitten een iegelijk onder zijn vijgeboom en er zal niemand zijn die ze verschrikke."

Tot zooverre loopt nu Micha's profetie vrijwel evenwijdig met de Godsspraken der profeten die hem voorafgingen. Stelliger zegt hij Samaria haar ondergang aan, en ook teekent hij de verwoesting van Jerusalem in meer teekenende en in scherper trekken, maar voor het overige biedt ook zijn profetie ons dusver niet anders dan wat de gewone bestanddeelen in alle profetie uitmaakte: 1e. het inroepen van de wrake Gods over den afval, de afgoderij en de zonde der volken, met name over de ongerechtigheden der overpriesters en valsche profeten; 2e. de breuke die deze voortwoekering van de ongerechtigheid in het verbond van Jehovah met zijn volk bracht; en 3e. de aankondiging van het ontzettende oordeel dat hierover geveld zou worden. Doch op dit punt aangekomen, neemt nu de profetie van Micha een verrassend nieuw element in zich op. Ook bij Joël zagen we, hoe na het oordeel, niet voor Samaria, doch voor Jerusalem nog een deur der hope ontsloten werd. Het zou niet blijven bij het oordeel. Na het oordeel zal een uitstorting en ontferming van genade volgen. Ook al verbrak het zaad van Jacob het verbond van zijn God, Jehovah blijft aan het verbond vasthouden. Zijn raad gaat tot het einde der eeuwen door, en daarom te zijner tijd zou weder een stroom van heil en zegen over Israel worden uitgegoten. God zou Zijn volk weer met vergevende en verzoenende liefde omvangen. Jubeljaren zouden intreden. En tenslotte zou 't alles toch uitloopen op een algeheele vervulling van de aan Abraham, ja, reeds aan Adam en

Eva gegeven belofte. Alle ongerechtigheid zou worden te niet gedaan, en het Koninkrijk van eeuwige heerlijkheid zou uitbreken. Hieraan echter was bij Joël deze nadere en meer speciale profetie toegevoegd, dat eens de Pinksterdag een uitstorting van den Heiligen Geest over alle ziel van Gods uitverkorenen zou brengen en dat alzoo de geroepenen des Heeren in het deelgenootschap aan de volle genade zouden ingaan. Joël, en dit is in zijn profetie het karakteristieke, geeft niet alleen het uitzicht op komenden vrede, maar lascht, waar hij dien komenden vrede ons teekent, als geheel nieuw element *de Pinkstergenade* in, als de rijke en geheel nieuwe bedeeling van den Heiligen Geest.

Dit nu vinden wij bij Micha niet alzoo. Wel kan men zeggen, dat ook deze genade in Micha's eindprofetie ligt opgesloten, als het zelfs heet „dat alle zonden van Gods volk in de diepte der zee zullen geworpen zijn" (7 : 19), maar een bijzondere uitbeelding van hetgeen straks op den grooten Pinksterdag gebeuren zou, geeft Micha ons niet. Wat hij daarentegen wel geeft, en geheel als verrassing in zijn vergezicht laat inglijden, is de aankondiging, 5 : 1, dat de Koning die komt, en wiens rijk voor eeuwig groeien en bloeien zou, geboren zou worden te Bethlehem in Efratha. Als een meteoor, indien dit beeld niet te stoffelijk is, komt men op eenmaal in Micha 5 : 1 te lezen: „En gij, Bethlehem-Efratha, zijt gij klein om te wezen onder de duizenden van Juda, uit u zal mij voortkomen, die een Heerscher zal zijn in Israel, en wiens uitgangen zijn van ouds; van de dagen der eeuwigheid". Niet de profetie van den Koning die eens het eeuwig Koninkrijk zou stichten, is hier het fonkelnieuwe. Diens beeld toch lag reeds aangeduid in Gen. 3:15 en in de heilige profetie die David zelf ontving. Ook in de Psalmodie waren de toespelingen op den Messias niet weinige, en sommige zelfs zeer verstrekkend, ook al levert het eenig bezwaar op, om voor elken Psalm, dien we in den bundel vinden, den preciesen tijd van zijn vervaardiging vast te stellen. Maar hier in elk geval schuift de profetie een geheel nieuw en daarbij een zeer concreet gegeven in het Messiaansche vergezicht in. Hier wordt de heilige aandacht van het vrome volk saamgetrokken op één bepaald punt, dat in de verschijning van den Messias zou verwerkelijkt worden. Dusver had men nog kunnen denken aan een nederdalen van den Koning uit den Hooge, of aan een verschijnen van dien Koning der Heerlijkheid in Jehovah zelf. Hier daarentegen in Micha 5 : 1 spreekt ons niet een gissing of een vermoeden toe, maar ontvangen we een zeer besliste profetische mededeeling door den Heiligen Geest, dat de Messias, dat de Koning die komt, onder menschen als een kind des menschen zou geboren worden, en zulks wel met

de nadere, zeer preciese aankondiging, dat Zijn geboorte plaats zou hebben in de al-oude stad van Isaï's geslacht, en alzoo in Bethlehem, dat vlak bij Jerusalem in Efratha's velden gelegen was. Dit was *niet* natuurlijk. Als de Koning der eere kwam, ware het op zichzelf niet anders te wachten geweest, dan dat Hij te Jerusalem in het Vorstelijk paleis het levenslicht zou hebben gezien. Door deze profetie van Micha 5 : 1 wordt nu echter Jerusalem uitgeschakeld. En niet aan Jerusalem, noch aan Sion, maar aan het kleine vlek van Bethlehem, iets lager in Jerusalems nabuurschap gelegen, zou de geheel eenige eere van moederstad van den Messias te zijn, te beurt vallen.

Alles nu in deze schijnbaar zoo korte profetie van Hoofdst. 5 : 1—3 is even wonderbaar. In het stellen van Bethlehem, in de plaats van Jerusalem, ligt de spannende aanduiding, dat Jerusalems verwoesting voor de deur stond, en met de verwoesting van Jerusalem de val en ondergang van Davids Huis. Niet minder aangrijpend is de teekening van den Messias als opkomende uit Zijn eeuwig verleden. Uit de vrouw zal Hij geboren worden, want er staat in vs 2, dat God Zijn volk aan de macht der heidenen zal overgeven tot op den dag, wanneer Maria haar kindeken ter wereld zal brengen. De woorden toch: „Daarom zal Hij henlieden, d. i. Zijn volk, overgeven tot den tijd toe, dat zij, die baren zal, gebaard hebbe", in vs 2, laten geen andere uitlegging toe. Die vrouw, die baren zou, is Maria. En wat bovenal hier zoo aangrijpt is, dat hier tevens het eeuwige Zoonschap van den Christus tot volle erkentenis komt in de zooveel zeggende woorden, dat „Zijn uitgangen zijn van ouds, van de dagen der eeuwigheid". Ons schijnt dit als vanzelfsprekend. In het volle licht van de belijdenis van de Drieëenigheid Gods sprak het vanzelf, en kon het niet anders, of de Zone Gods, die ons ten redder zou zijn, moest van eeuwig af in het heilig mysterie als het eeuwige Woord bij Gòd en God zijn geweest. Dit nu en niets anders is het wat in dit zeggen: Wiens uitgangen zijn van ouds, van de dagen der eeuwigheid, besloten lag. Het uitgaan van den Zoon uit den Vader in het mysterie der Drievuldigheid ligt klaarlijk in deze woorden van Micha uitgesproken. Het hoogste en heiligste vindt daarin zijn verbinding met het geringste en minst beduidende. Of de Christus in Bethlehem of in Hebron geboren werd, zou voor de Verzoening en Verlossing geen verschil hebben gemaakt. Het moest zoo zijn, en kon niet anders uitkomen, om het bestel Gods tot in het kleinste te laten schitteren, maar op zichzelf hing er het heil niet aan. En met dit detail van Bethlehem wordt nu in deze Godsspraak rechtstreeks het hoogste en heiligste verbonden

door de klare en alomvattende uitspraak, dat het Kindeke, dat straks uit de moeder die baren zou, te Bethlehem het levenslicht zal zien, van alle eeuwigheid af zijn uitgangen had in het eeuwige Zoonschap.

Na die zoo rijke openbaring echter trekt de profetie van Micha zich aanstonds weer binnen den gewonen loop terug, en onthoudt er zich geheel van, ons omtrent den Koning die komt, en omtrent de wijze waarop Hij het Verlossingswerk tot stand zal brengen, veel nadere inlichting te verstrekken. We hooren dat „Jacobs overblijfsel in het midden van vele volken zijn zal als een dauw van den Heere en als droppels op het kruid, dat naar geen man wacht noch menschenkinderen verbeidt" (5 : 6). Er wordt ons in vs 7 voorgespiegeld, hoe het Verbondsvolk weer in macht en eere bloeien zal, zoo zelfs, dat het zijn gezag aan alle volken van rondom zal opleggen. Immers het overblijfsel van Israel, zoo staat er in vs 7, zal in het midden van vele volken zijn als een leeuw en als een jonge leeuw onder de schaapskudden, Israels hand zou, was zijn Koning tot Zijn volk gekomen, verhoogd worden boven Zijn wederpartijders, en Zijns zal de triomf wezen. Vanzelf zal Israel dan zijn kracht in heel iets anders moeten zoeken, dan het dusver deed. Het zal niet moeten trachten zich door een machtig leger en snelrennende ruiterij te sterken. Veeleer zal de Heere dit alles aan Israel ontnemen, en zijn vestingen en sterke plaatsen teniet doen. Er zal, eer de periode van glorie ingaat, een alzijdige zuivering van het land tot stand moeten komen, en het is de Heere die deze zuivering tot stand zal brengen. Dan zullen er geen toovenaars en geen guichelaars meer in het land zijn. Alle opgerichte beelden zullen vergruizeld bij de onheilige altaren voor den grond liggen. De aan afgoderij gewijde bosschen zullen uitgeroeid worden. En dit niet alleen, maar ook de tyrannen die nu Israel verdrukken, benauwen en ten onder houden, zullen onder alle heidenen teniet worden gedaan. „Ik zal, zoo staat er in vs 14, Ik zal in toorn en grimmigheid wrake doen aan de heidenen" die zich aan mijn Koning niet onderwerpen willen, of zooals er kortelijk staat, aan „de heidenen die niet hooren". Maar hierbij blijft het. Er komt een Koning uit Davids huis. Die Koning zal de Zone Gods zijn, en Hij zal in Bethlehem uit een vrouw geboren worden. Onder Hem zal het Bondsvolk tot kracht en heerschappij over alle volken der aarde geraken, en zoo Babel als Assyrië, zoo Tyrus als Egypte zullen straks aan Zijn macht onderworpen worden. Maar tot verdere detailopenbaring komt het bij Micha vooralsnog niet.

XIV. Micha. *(Vervolg.)*

De heidenen zullen het zien en beschaamd zijn, vanwege alle hunne macht; zij zullen de hand op den mond leggen; hunne ooren zullen doof worden.
MICHA 7 : 16.

HET laatste stuk in Micha, dat de twee laatste hoofdstukken, kapittel 6 en 7, omvat, heeft een geheel andere strekking dan de beide voorgaande deelen. In de beide eerste hoofdstukken ging de dreiging van het komend oordeel uit; in het tweede stuk, hoofdst. 3, 4 en 5, trad ook de belofte van den komenden Messias tusschen in; nu, in de beide laatste kapittelen, volgt ten slotte de oproeping tot boete en bekeering. In het eerste stuk komt de scheiding tusschen den Heere en Zijn Bondsvolk op, omdat zij Zijn Bond gebroken hebben In het tweede stuk verschijnt de Middelaar die de breuke helen zal. En in dit laatste is nu het begin van de terugvinding van het Bondsvolk. De scheiding maakt nu plaats voor zoen. Hierbij doet zich nu in het vormelijke een soort van samenspraak tusschen God en Zijn volk voor. De afstooting heeft nu uit. Ge ontdekt weer een spoor van wederzijdsche toenadering. Zoo heet het in 6 : 3—7: „o, Mijn volk, wat heb Ik u gedaan? En waarmede heb Ik u vermoeid? Betuig tegen Mij! Immers heb Ik u uit Egypteland opgevoerd en u uit het diensthuis verlost, en Ik heb voor uw aangezicht henengezonden Mozes, Aäron en Mirjam!" En hierop nu antwoordt het volk, bij monde van den profeet: „Waarmede zal ik den Heere tegen komen, en mij bukken voor den hoogen God? Zal ik Hem tegen komen met brandofferen? Zou de Heere eenig welgevallen hebben aan duizenden van rammen? Zal ik mijn eerstgeborene geven voor mijn overtreding? De vrucht mijns buiks voor de zonde mijner ziel?" Op dien hoe goed ook bedoelden, toch zoo onzinnigen uitroep, antwoordt dan de Heere weder in vs 8 vv.; zulks nogmaals bij monde van den profeet: „Hij heeft u bekend gemaakt, o mensch, wat goed is, en wat eischt de Heere van u, dan recht te doen, en weldadigheid lief te hebben, en ootmoediglijk te wandelen met uwen God? De stem des Heeren roept: hoort de roede en wie ze besteld heeft!" En zoo gaat 't op en neder, tot aan het slot toe, keer om keer een betuiging van Godswege aan het volk, de ééne maal van God zelf uitgaande en dan door den ziener in 's Heeren naam tot het volk komende, en op die betuiging des Heeren antwoordt dan telkens het volk in zijn

boetvaardige verlegenheid, om te hooren wat God wil dat de Joden doen zullen. Voor de doorzichtigheid is het schade, dat deze dialoogvorm niet in onzen vertaalden tekst is aangegeven. Indien wat God tot Israel spreekt en Israel als in antwoord hierop aan zijn Bondsgod betuigt, hetzij door een regel wit, 't zij door een streep, van elkander onderscheiden ware, zou men bij het lezen terstond gevoelen, dat men met een tweegesprek of dialoog te doen had, en de saambinding van deze beide zou u gevoelig toespreken. Nu daarentegen loopt 't alles dooreen, en dit schaadt aan de helderheid in niet geringe mate. Onze indeeling van den tekst in kapittels en verzen is niet oorspronkelijk, doch eerst veel later in den tekst aangebracht. Het zou daarom in niets aan den tekst gedeerd hebben, indien hier en daar zulke afscheidingen of streepkens de verschillende stukken onderscheiden hadden, en het zou bij de lezers zeer doeltreffend het spoedig en recht verstand van den tekst hebben bevorderd.

Nu volgt reeds uit dezen vorm van het tweegesprek in deze twee laatste hoofdstukken, dat het herstel van den vrede tusschen God en Zijn volk naderende is. Zoolang de rechter den schuldige voor zich daagt is er eer afstooting; zoodra de twee die in strijd waren, weer saam onderhandelen gaan, neigt de wederzijdsche verhouding tot verzoening. Dit hebt ge zelf wel ervaren, als scherp uw conscientie u aanklaagde over wat ge verkeerdelijk deedt, of zondig naliet. Dan toch overviel u bij het eerste weeropzien tot uw God iets dat u afschrikte en terug deed deinzen. Doch bij wie een kind van God mag zijn, blijft 't daar niet bij. Straks toch verkrijgt dan een gevoel van verootmoediging de overhand, ge valt op de knieën en uw God spreekt u weer in ontferming toe. En niet lang meer of ge ervaart dan, hoe uw God uw zonde weer van u heeft genomen. En juist zoo nu is hier ook het verloop bij Micha. Eerst sloeg God de Heere den schrik in de valschelijk geruste volksconscientie. Toen die conscientie geraakt was, trad het Evangelie tusschen beiden in het wijzen op den komenden Messias. En toen dit weer toenadering mogelijk had gemaakt, kwam nu als van zelf de gewaarwording van boete en dorst naar verzoening op. En ten slotte is het of de Goddelijke ontferming den schuldige weer in heilige teederheid omarmt. Vandaar dan ook het heerlijk drietal laatste verzen in Micha's zoo aangrijpend geschrift: „Wie is een God gelijk Gij, die de ongerechtigheid vergeeft? Hij houdt Zijn toorn niet in eeuwigheid, maar heeft lust aan goedertierenheid. Hij zal zich weder ontfermen. Hij zal onze ongerechtigheden dempen, ja, Gij zult al hun zonden in de diepte der zee werpen. Gij zult Jacob de trouw, Abraham de goedertierenheid geven, die Gij onze

vaderen van oude dagen af gezworen hebt". Het is juist door dit zoo rijke zielkundig verloop van den gedachtengang, dat Micha's profetisch geschrift zoo hoog staat. Het is of ge hier in die zeven kleine hoofdstukken van Micha de zes en zestig kapittelen van Jesaja als saamgeperst terugvindt. Micha is niet Jesaja in 't klein, maar Jesaja in 't kort. En ge kunt u zoo voorstellen hoe die beide heilige mannen, die deels in gelijken tijd saam te Jerusalem geleefd hebben, dan ook saam voor hun God op dit keerpunt van Israels geschiedenis met het diepste van hun heilig besef getuurd hebben.

Juist daarom echter moet op den stand van dit geding tusschen God en Zijn Bondsvolk hier nog dieper worden ingegaan. Gelijk men toch weet, werkt zelfs nu nog in onze Nederlandsche kerken de vraag na, of het aan Gods volk geoorloofd is, zoo de overmacht van het ongeloof en wangeloof zich van het heilige terrein meester maakt, zich daartegen te verzetten, dan wel of we dit logisch moeten laten doorwerken, het moeten ondergaan, en voorts moeten wachten op den tijd, dat het God believen zal, er ons van te verlossen. Het is vooral in den kring die uit Elberfeld zich den levensregel liet geven, dat deze vraag in laatstgemelden zin beantwoord is, en dan steeds beantwoord, onder verwijzing naar wat aan het volk Gods in het heilige land geboden werd, toen Nebucadnezar aan het Koninkrijk van Juda en aan Jerusalem ten slotte den genadeslag toebracht. In Jerusalem was er toen een groep, die tot het uiterste toe met het zwaard in de vuist tegen den Babylonischen overheerscher wilde optrekken, terwijl de profetie van Jesaja en Micha hiervan afried. Onderwerping was nu eisch geworden, en het lijden der ballingschap moest in stille berusting worden aanvaard. Dit gaf toen een geestelijken strijd onder de Joden. De één achtte doorstrijden tot men er bij neerviel, plicht en achtte het een laf verzaken en prijsgeven van de zaak des Heeren, zoo men niet liever zich dood vocht, dan dat men voor den vijand zwichten zou, en hierin sprak dan een heilig patriottisme, dat liever strijdend onder de muren van Jerusalem den dood tegenging, dan dat men den vijand zonder verzet en weerstand zou laten geworden. Doch dit juist kon het zegel der profetie niet erlangen. Op zichzelf mocht dit heroïsme van een te loven moed getuigen, maar het Bondsvolk had door zijn afval van Jehovah en zijn afgoderij het recht om in den glans van dit heroïsme te schitteren verbeurd. In wat Nebucadnezar over Jerusalem getuigde, sprak zich een oordeel Gods uit. Niet uit zichzelf was Salmanassar voor Samaria gekomen, en kwam ook een Nebucadnezar niet voor Jerusalem. Beide vorsten,

de één uit Ninevé, en de ander uit Babylon, waren door Jehovah als zijn instrument tegen Palestina uitgezonden. Dat ze eerst Samaria en toen Jerusalem ternederwierpen, was alzoo niet anders dan een oordeel Gods dat ze aan deze ontheiligde steden voltrokken. En hierdoor kwam het er ten slotte op neder, dat God aan de zijde van Nebucadnezar stond tegenover zijn eigen Bondsvolk, en dat Israel in verzet tegen God kwam, zoo het een worsteling tegen Nebucadnezar ondernam, om met het zwaard in de hand het oordeel af te wenden.

De ballingschap *was* niet meer af te keeren, en Israel ***moest*** zich, eer het uittoog, daarin vinden en daarin berusten. „Lijd smart en arbeid om voort te brengen, o dochter Sions, als een barende vrouw" (4 : 10) werd aan het volk toegeroepen, en juist zooals een barende vrouw wel beeft onder de smarten die haar overvallen, en er desnoods hare weeën onder uitgilt, maar toch ze niet missen wil, en het oogenblik zegende waarop ze aanvingen, zoo ook moest het met Israel zijn, toen de bange uittocht uit Sion naar Babel voor de deur stond. „Gij zult nu, zoo vervolgde de profeet, wel uit de stad uitgaan, en op het veld wonen, en tot in Babel komen, maar aldaar zult gij gered worden, en aldaar zal u de Heere verlossen uit de hand van uw vijanden" (4 : 10). Over en weder was er verschuiving der gedachten. De heidenen beeldden zich nu in, dat hun triomf over Jerusalem hun victorie over Jehovah zou zijn. Israel was immers Jehovahs volk. Indien ze dan nu heel Israel ten onder brachten, en zelfs op Sion hun banier plantten, wat zou dit dan anders beduiden, dan dat Baäl, als we 't zoo zeggen mogen, over Jehovah had getriomfeerd. „Nu, zoo heet 't in vs 11, 12, zijn wel vele heidenen tegen u verzameld, die daar zeggen: Laat ze ontheiligd worden en laat ons oog schouwen op Sion. Maar, zoo vervolgt de Godsspraak, *ze weten de gedachten des Heeren niet* en verstaan Zijn raadslag niet, dat Hij deze heidenen vergaderd heeft als garven voor den dorschvloer." Hieruit nu verklaart zich het anders zoo raadselachtige zeggen in 7 : 8, 9: „Verblijd u niet over mij, o mijne vijandin! (Babel) wanneer ik gevallen ben, zal ik weder opstaan. Ik zal des Heeren gramschap dragen, want ik heb tegen Hem gezondigd." Maar straks zal diezelfde God die mij nu onder zijn oordeel ternederwerpt, zelf opstaan om mijn twist tegen u te twisten en mijn recht uit te voeren. En wat die vijandin aangaat, die een oogenblik zich inbeeldde voor altoos over mij getriomfeerd te hebben, haar zal de schaamte bedekken, en dat booze Babel, dat mij toeriep: „Waar is de Heere uw God?" datzelfde nu zoo machtige Babel „zal straks worden tot een vertreding als slijk der straten" (7 : 10).

Zoo ge even doordenkt stuit ge aanstonds op de verwarring in de geesten, die door deze toedracht van zaken èn te Babel èn te Jerusalem ontstaan kon. Het scheen wel 't voorspel van wat Jesaja in zijn 45e hoofdstuk ons van Cores meldt. Wie oppervlakkig in dit 45e hoofdstuk leest, hoe Cores hier voorkomt, ontvangt bijna den indruk, dat Cores een geheiligde koning van het Volk des Heeren was. Of heet 't daar niet: „Alzoo zegt de Heere tot zijn gezalfde, tot Cores, wiens rechterhand Ik vat, om de volken voor mijn aangezicht neder te werpen. Ik zal voor uw aangezicht heengaan en Ik zal de kromme wegen recht maken, en Ik zal u geven de schatten die in de duisternis zijn, opdat Gij moogt weten, dat Ik de Heere ben, die u bij uwen naam roept, de God van Israel!" Leg nu naast deze lofzegging van den heidenschen koning van Perzië, die hier Cores heet, maar ons meer als Cyrus bekend is, de bedreiging die over Jerusalem uitging, dat het geploegd zou worden, en „tot steenhoop zou worden," (Micha 3 : 12), en ge zoudt toch metterdaad u een oogenblik kunnen inbeelden, dat het nu een omgekeerde wereld werd. Het is hier toch de afgodische, heidensche Cyrus die op schier teere wijze in eere gesteld wordt, en daartegenover het heilige Sion dat aan de wilde, woeste wraakzucht van een Nebucadnezar wordt prijsgegeven. Verkreeg het hierdoor nu niet den schijn, alsof God de positie in de antithese tusschen Zijn volk en de heidensche volken had omgekeerd? Of was het niet zoo, dat Jehovah met Nebucadnezar tegen Jerusalem optrok, en dat 't Gods bestel was, om Zijn volk in ballingschap naar Babylon te doen uittrekken. Het is zoo, de ontzettende slachting die in Sanheribs leger, toen ook dit uit Babel kwam, nog zoo kort te voren, vlak bij de muren van Jerusalem was aangericht, wekte gansch andere gedachten, maar het droeve eindresultaat bleef dan toch, dat die heidensche macht als door God zelf voor de poorten van Jerusalem werd gebracht; dat God aan die heidensche macht de overwinning over zijn eigen bondsvolk schonk; en dat 't volk van Abraham in ballingschap terug moest als naar datzelfde Ur der Chaldeën, van waar 't eens op Gods roepstem in den eersten patriarch was uitgetogen.

Raadselachtig moet dit dan ook tot op 't laatste oogenblik toe voor het volk des Heeren in het heilige land gebleven zijn, en alleen de profeten konden hierover licht spreiden. Noch voor Micha, noch voor Jesaja bleef het dan ook een raadsel. Hun toch was van Godswege tweeërlei geopenbaard, ten eerste, dat de afval van Gods volk niet anders kon verzoend noch als schuld uitgedelgd, dan door een algeheele opoffering van Israels volk. Van eeuw tot eeuw had zelfs de heilige kern in dit heilige volk zich door den af-

godischen zin, die in de groote menigte werkte, laten betooveren en binden. Wat ook beproefd was, duurzaam had niets geholpen. Onder David en Salomo een tijdelijk opleven, maar vlak daarop reeds een scheuring, en bij tien stammen van de twaalf, de geestelijke ontaarding. Onder het wisselen der koningen van Juda een enkele opleving onder een Joas en Hiskia, maar straks weer een inzinking en uitglijding onder een Athalia en een Manasse. Er was geen blijvende beterschap. Het moest daarom tot een scheiding tusschen de kern en de massa komen, en dit kon eerst tot stand komen, zoo geheel het ontredderde volksbestaan vernietigd werd en uit wat dan nog overbleef een *nieuw* volksbestaan kon opkomen, gelijk dit dan ook onder Zerubbabel, Ezra en Nehemia is opgetreden. Maar geheel de overgang hiertoe gaf in de eerste ontreddering het onbegrijpelijke, waarin men zich niet thuis kon gevoelen. Tweeërlei was hier de strijd. In de eerste plaats was er de strijd tusschen Israels God en de heidensche macht, die in afgoderij was verzonken, en in de tweede plaats was er de strijd tusschen de heiligheid van den Bondsgod en het ontaarde Bondsvolk. Oppervlakkig bezien zou men zeggen, dat voor dien dubbelen strijd de meest voor de hand liggende oplossing ware geweest, die reeds in Mozes' dagen aan het woord kwam, toen de Heere er tegen Mozes van sprak, kortweg heel Israel te niet te doen. De Heere bleef immers vrijmachtig om zich een nieuw Bondsvolk uit te verkiezen en desnoods te scheppen. En toch mocht 't zoo juist *niet* loopen. Gods raad moest bestaan, en daarom bad Mozes voor het volk, en zijn bede werd verhoord. Ten deele kan zelfs gezegd, dat het deze vraag was, die van het Paradijs af de historie beheerscht heeft. Tot driemalen toe kon men vragen, waarom God in zijn almacht wat van Hem af viel, niet verdeed, om in nieuwe Schepping Zijn raad te voleinden. Men kan dit vragen bij den val in het Paradijs. Ware Adam en Eva verdaan, en een nieuw menschenpaar geschapen, zou 't dan niet heel anders geloopen zijn? Zoo ook kan men bij Mozes' worsteling vragen: Had God niet 't volk in de woestijn kunnen te niet doen, en aan een nieuw volk Zijn roeping voor het Evangelie kunnen doen toekomen? En zoo ook stond 't hier. Ook hier toch kon gevraagd, waarom God de Heere niet kortweg, niet tijdelijk, maar voor altoos Jerusalem evenals Samaria te niet deed ten einde daarna een geheel nieuw volk te roepen. En juist dit is het probleem dat heel de historie van het Oud-Verbond, en nog altoos den gang van het Evangelie beheerscht.

Zoo scheen het alsof Jehovah, als we het zoo mogen uitdrukken, de rollen verwisseld had, en alsof nu het volk van Babylon *zijn*

volk, en Israel Hem *ten vijand* was geworden. Zoo trok de Heere met Nebucadnezar tegen de kinderen Israels op, en de mannen van Babel konden genieten in de gunst die Israels God hun ten deel deed vallen, onderwijl het zaad Jacobs leed, en onderging en versteende. Nu is deze bange tegenstelling bij Micha nog geenszins met die klaarheid uitgesproken, waarmede dit in Jesaja's Godsspraken geschiedt, maar toch ligt geheel 't zelfde ook aan Micha's vergezichten ten grondslag. Het zaad Abrahams had zich zoowel te Samaria als te Jerusalem door de heidensche cultuur laten vergiftigen. Niet de gedachten aan wat Boven is, maar wereldzin had steeds meer de ontwikkeling van den geest in de beide landen overheerscht. Dit had er vanzelf toegeleid om ook den dienst van Jehovah steeds meer voor den dienst der Baäls en Asterôths te doen wijken. Het echte Israel kromp ineen en was nauw herkenbaar, en Jerusalem was allengs even als Samaria een succursaal van Ninevé en Babel geworden. Soms viel voor den reiziger het onderscheid niet meer te bespeuren, of hij in Babel of in Jerusalem was. Dit zou nu nog minder gehinderd hebben, indien, gelijk men het zich jarenlang heeft voorgesteld, het hooger cultuurleven slechts een smalle zelfkant van het sociale leven zoo in Babel als in Jerusalem was geweest. Doch juist dit weten we thans beter. Zoo hoog zelfs stond destijds reeds deze cultuur in weelde en zinlijkheid, dat men zich soms afvraagt, of de toenmalige cultuur, het technische nu uitgezonderd, destijds reeds niet hooger stond, dan zulks thans bij ons het geval is. Maar in elk geval, het moest nu tot een beslissing komen. Het moest nu blijken, of die cultuur het van de roeping Gods, dan wel de roeping Gods, die tot Israel gekomen was, het van die onheilige cultuur zou winnen.

Zoo moest er een algeheele ommekeer komen, die er toe leidde, om de goede kern van Israel uit de kranke massa los te wikkelen, en tevens die gezonde kern te sterken en te heiligen. Dit nu was zoolang het volk in Palestina bleef, ondenkbaar. Daarom kon en mocht de kastijding niet uitblijven, die Israel eerst ter neer sloeg en uit zijn land zette, om het daarna in gesmaldeelden, nieuw gewijzigden vorm te doen opstaan. Instrument nu ter volbrenging van deze kastijding, zou ditzelfde afgodische Babel zijn, door welks geest Israel zich had laten verleiden. Om straks weer voor God te knielen, moest het zondige Israel eerst voor Babylon leeren bukken, en uit dat Babel zou 't niet zichzelf verlossen, maar om 't uit dit afgodische Babel te verlossen, zou God zelf in der Perzen koning Zijn dienstknecht beschikken. Eigen verzet tegen wien ook, tegen Egypte, tegen Tyrus, tegen Ninevé of tegen Babel, kon daarom het volk niet meer redden. Israel moest bukken, moest zich vernederen,

moest de zelfkastijding willig ondergaan, die Jehovah over het volk beschikt had. Het had nu te doen, niet wat 't zelf verkoos of wilde, maar gedwee te volgen in wat God over Israel beschikte. Israel moest ondergaan en tijdelijk verdwijnen. Willig moest het des Heeren gramschap dragen, erkennend en belijdend, dat het tegen Hem gezondigd had (7 : 9). Tijdelijk moest daarom de verhouding omgekeerd zijn. Jehovah optrekkend met Salmanassar en Nebucadnezar, en door dezen als instrument zijn verkoren volk ter nederwerpend. Maar juist onder deze kastijding zou de geestelijke levenskiem weer in Israel werken gaan. Het bange lijden zou tot boete, de boete tot berouw en wederkeering leiden. En zoo eerst zou 't openbaar worden, dat Israels God niet enkel de God van Sinai, maar ook de God van de Messiaansche verwachting was. In den Messias toch zou de God van het strenge recht der wet zich nog rijker en heerlijker als de Fontein van genade en ontferming openbaren. „Hij houdt Zijn toorn niet in eeuwigheid, maar Hij zal zich onzer weer ontfermen, en in de diepte der zee zal alle zonde van zijn volk verzinken." Zoo blijkt wel, hoe in Micha's gezicht ons een der rijkste bijdragen voor de Messiaansche belofte is toegekomen. Alleen maar, tot nadere uitstalling van bijzonderheden over wat voor Israel het Kruis, en na het Kruis de verrijzenis, en ten slotte na de plaatsbekleeding aan Gods rechterhand, de Wederkomst des Heeren en de Voleinding zou zijn, leent ook Micha's Godsspraak zich nog niet. Boven de eerste komst van den Messias gaat ze niet uit.

XV. Nahum.

> Zie, op de bergen de voeten desgenen, die het goede boodschapt, die vrede doet hooren. Vier uwe vierdagen, o Juda, betaal uwe geloften; want de Bélialsman zal voortaan niet meer door u doorgaan, hij is gansch uitgeroeid. NAHUM 1 : 15.

NAHUMS profetie staat in het twaalftal der kleine profeten op zichzelve. Ze draagt toch dit eigenaardig karakter, dat ze in hoofdzaak niet anders bedoelt dan den ondergang van Ninevé aan te kondigen, die dan ook, vermoedelijk onder Cyaxares, in 606 v. Chr. gevolgd is. Gelijksoortige profetieën vinden we alles-

zins talrijk, zoo met name in Jesaja 21 en volgende, en wel onder den vorm van een *last*, die van Godswege tegen één der heidensche machten uitgaat. Zoo heet 't opschrift van Jesaja 21 : 1: „De *last* der woestijn aan de zee"; in Jesaja 22 : 1: „De *last* van het dal des Gezichts". En in Jesaja 23 : 1: „De *last* van Tyrus". Op gelijke wijze staat nu boven Nahum 1 als opschrift: „De *last* van Ninevé". Duidelijk blijkt hieruit zekere verwantschap tusschen Nahum en Jesaja, een verwantschap, die ook in andere gelijksoortigheid van uitdrukking de aandacht trekt. Men mag dan ook aannemen, dat Nahum voor Jesaja en Micha geen vreemdeling is geweest. Zijn optreden toch valt in de tweede helft van Hiskia's regeering, na den inval van Sanherib, bij den uitgang van de 8e en den ingang der 7e eeuw v. Chr. Gemeenlijk plaatst men Nahum omstreeks 710—699. Dat tusschen deze drie profeten, Jesaja, Micha en Nahum, niet alle gemeenschap zal ontbroken hebben, mag te eer gegist, daar ook Nahum blijkbaar in Juda, en dan wel waarschijnlijk in Jerusalem optrad. Hij schijnt evenwel daarom toch niet uit Juda herkomstig te zijn geweest. De bijvoeging, dat hij een Elkosiet was, doet eer vermoeden dat zijn familie in het latere Galilea thuisbehoorde. Zelf schijnt hij daarentegen zijn woonplaats naar Judea verplaatst te hebben. Hij voelde heimwee naar de landstreek, waar de dienst van Jehovah nog vrij tot uitoefening kon komen, en juist dit was toentertijd in het gewezen koninkrijk van Israel zoo niet meer. In 722, en alzoo ruim tien jaar vóór Nahums optreden was Salmanassar als overwinnaar in Samaria binnengetogen, en zoo was alles wat binnen Israels noorderrijk lag, voor goed onder heidensche opperhoogheid gekomen. Nu mag dit zeker niet aldus verstaan, alsof toentertijd al wat als Jacobs nakroost onder de Tien stammen school, òf geheel van Jehovah was afgevallen, òf naar Assyrië was weggevoerd. Gelijk we vroeger reeds opmerkten, toont de latere historie van Galilea en Samaria dit wel anders. Veel was in afgodische zijwegen afgegleden. Al wat aanzienlijk onder de geloovigen was, had men naar 't Oosten weggevoerd. Maar ook zoo bleef er toch ten plattenlande nog altoos een breede kring van gezinnen over, die tot de „zevenduizend" konden gerekend worden, en uit zulk een familie was blijkbaar ook Nahum afkomstig.

Evenzoo is het waarschijnlijk, dat Nahum de meer oostelijk gelegen landen, en met name ook Assyrië, persoonlijk bereisd had. Hij geeft toch in zijn Godsspraak het beeld van Ninevé zoo teekenachtig weder, dat hij wel in eigen persoon Ninevé moet bezocht hebben. Zulk bezoek aan Ninevé en Babylon was destijds volstrekt niets ongewoons. Al was toch het reizen uit louter belangstelling of om een afwisseling te genieten, gelijk wij dat kennen, destijds

nog niet algemeen, toch was het bezoek aan andere landen en steden ook destijds reeds zeer geliefd. Men mag dan ook aannemen, dat zoowel de Babyloniërs en de Ninevieten, waar de gelegenheid zich voor hen aanbood, naar Samaria en Jerusalem togen, als omgekeerd dat de Joden de hoofdsteden der machtige Oostersche rijken bezochten. Op zichzelf trok de religie tusschen beide streken een scherpe grenslijn, en zoolang in het heilige land de trouw van het volk aan Jehovah verpand bleef, waren beide landstreken, eenerzijds de streek aan de Tigris en de Euphraat, en anderzijds de streek langs de Middellandsche zee, vrij scherp van elkander afgescheiden. Sinds echter de wereldsche zeden van Ninevé en Babylon zóó storend niet alleen in Samaria, maar ook in Jerusalem waren ingeslopen, kon het niet anders of uit beide streken voelde men zich tot elkander aangetrokken. En daar nu de wereldsche toon die Israel al meer ontzenuwde, in Ninevé en Babylon thuis hoorde, en van daaruit naar het Westen toog, is het natuurlijk, dat nieuwsgierigheid allicht tot een korten uitstap naar de steden van het Oosten deed besluiten. Niet van Jerusalem ging er invloed op het Oosten uit, maar daarentegen zeer sterk van het Oosten op Jerusalem. Ook geheel afgezien hiervan onderhield bovendien de karavaanhandel steeds een zeer levendig verkeer tusschen de Oostersche rijken en de Westkust. Vooral op Tyrus liep een gewichtige karavaanweg uit, die midden door Galilea, langs de zee van Tiberias, ging. Het ontbrak daarom bijna nimmer aan een levendige gemeenschap tusschen beide groepen van landstreken. Daargelaten nu op wat wijs ook Nahum zich een enkel maal onder deze reizigers naar het Oosten schaarde, op zichzelf ligt er niets onverklaarbaars in, dat ook hij, 't zij wegens handels- en familieaangelegenheden, 't zij uit louter nieuwsgierigheid en weetzucht, een enkel maal, of zelfs meermalen, zijn schreden ook naar Ninevé gericht had.

Zijn korte Godsspraak, die in hoofdzaak eeniglijk op den val van Ninevé doelt, werd aan de bewoners van Juda en Jerusalem ten beste gegeven op een oogenblik, toen de weelderige stad nog in volle glorie schitterde, en er nog geen enkel teeken was, dat op haar naderenden ondergang wees. Nahum toch liet zijn profetie uitgaan omstreeks den uitgang der achtste eeuw vóór Christus, en Ninevé's val wordt gesteld op den uitgang der zevende, omstreeks het jaar 606 vóór Christus. Lang na Nahums vergezicht bleef alzoo Ninevé nog in haar pracht en weelde pronken, en stelliglijk was Nahum reeds lang ten grave gedaald, eer Ninevé tenslotte bezweek. Het gold bij Nahum alzoo in den meest eigenlijken zin *voorzegging*

van wat eerst vele jaren daarna zou plaats grijpen. Juist met het oog hierop nu is het zoo opmerkelijk, dat Nahums teekening van Ninevé's bezwijking voor den lezer zoo aangrijpend plastisch is, dat het den indruk maakt, alsof hij zelf de inneming der stad had bijgewoond. En naar de teekening is het dan ook uitgekomen. Babylon lag aan den Eufraat, Ninevé aan den Tiger, en beide steden waren door vestingbouwkundigen van eerste orde zoo machtig ommuurd en van versterkingen voorzien, dat ze eeuw na eeuw voor volstrekt onneembaar golden. Gelijk men weet, waren de muren zoo breed opgetrokken, dat breede rijwegen er op in de hoogte waren aangelegd. Nu is Babel door list genomen. De belegeraar kon Babylon niet veroveren met geweld. Ten laatste nam hij toen zijn toevlucht tot een afdamming van de Eufraat op grooten afstand. Dit had tot uitkomst, dat onverwachts in het nachtelijk uur de Eufraat bij Babel droog liep, zoo, dat de doortocht onder de muren in het stroombed van de rivier vrij kwam; en zoo is Babel overrompeld. Doch niet alzoo ging het met Ninevé toe. Ninevé, hoe sterk 't dan ook was aangelegd, is ten slotte met geweld van wapenen ingenomen. Triomfeerend is de veroveraar in de stad langs haar prachtstraten binnengedrongen, en feitelijk is toen in de veroverde stad het indrukwekkend tafereel aanschouwd, gelijk Nahum ons dit in zijn profetie teekende, en teekende tot zelfs in zulke bijzonderheden, dat het in zeer gestrengen zin profetische karakter van deze schildering aan geen den minsten twijfel onderhevig is. Niet uit menschelijke berekening, maar in zijn profetische helderziendheid heeft Nahum het feitelijk voor oogen gezien, zooals het een kleine eeuw daarna metterdaad een stuk historie werd.

Vanzelf behoeft allerminst te worden aangenomen, dat Nahums profetisch optreden zich tot het uitspreken en later te boek stellen van de drie hoofdstukken, die thans voor ons liggen, zou bepaald hebben. Ook van den apostel Paulus bezitten we slechts enkele brieven, al spreekt 't toch wel vanzelf, dat de apostolische correspondentie van dezen Gezant des Heeren, èn wat de door hem gestichte kerken, èn wat zijn vrienden, geestverwanten en leerlingen betreft, veel uitgebreider moet geweest zijn. Er heerschte in dit alles een hooger bestel. Elia is een der machtigste profeten geweest, wiens vele reden tot het volk als met koperen stem van jaar tot jaar, en van plaats tot plaats, moeten geklonken hebben; waarom is ons nu van Elia en Eliza en van zoo menig ander bekend profeet niets schriftelijks overgeleverd, en van Nahum wel? Een geheel natuurlijke vraag, waaraan dan weer als vanzelf deze andere aanleunt: Waarom is uit geheel Nahums optreden, dat toch zeer stellig tot het uitspreken van meerdere Godsspraken

aanleiding gaf, slechts dit ééne stuk ons overgekomen? Van toeval mag hierbij niet gesproken worden. Toch lijkt het zoo onbeduidend, niet anders dan een zeer klein geschrift van ten hoogste drie bladzijden te ontvangen uit de nalatenschap van een zoo machtig door God verkoren, door den Heiligen Geest bezield schrijver. In den gewonen gang der historie zou dit ons dan ook onverklaarbaar zijn. In ons eigen midden zou 't zich niet laten aannemen, dat een zoo rijk ontwikkeld man, wiens taal met zulk een tinteling van toon van hem uitging, zich, alles saamgenomen, tot zoo uiterst geringen arbeid zou bepaald hebben. Daarom is het dan ook alleen in verband met de geheele samenstelling van de H. Schrift, dat zulk een optreden als van Nahum op schriftuurlijk terrein te verklaren is. Nahums beteekenis in de dagen van Hiskia is ongetwijfeld een veel rijkere geweest. Een man die zóó sprak, en zóó schreef, moet wel in Jerusalem een geheelen kring van hoorders en volgelingen om zich verzameld hebben. Hij moet de trooster der geplaagde geloovigen geweest zijn. En dat desniettemin uit een zoo fel bewogen en rijk geestelijk leven, niet anders dan deze kleine Godsspraak in drie korte kapittelen werd overgeleverd, is alleen verklaarbaar, zoo ge rekent met het bestel Gods over geheel Zijn Woord, dat in afgepasten vorm, naar hoog bestel, tot één geheel saamgevat, straks de wereld zou ingaan, om den Raad Gods te openbaren en aan de wereld op 't hart te binden. Dat nu onder de stukken van dat heilig Woord ook een stukske van Nahum is opgenomen, blijft voor dezen Ziener een onvergankelijke eere, ook al heeft wat op zijn naam staat, zich tot deze drie hoofdstukken bepaald.

Nahum zag in Ninevé niet de stad der verlokkende weelde, maar de *bloedstad.* Aanvankelijk had niet veel meer nog dan Babylon het rijk van Assyrië het op den algeheelen ondergang van het volk Gods in het heilige land toegelegd. Het was Assyrië niet genoeg, dat het Samaria vernietigd had, en het Tienstammenrijk had omverworpen; het wilde ook de geheele breedte van Palestina doortrekken tot aan de Middellandsche zee. Rusteloos deed Assyrië daarom, ook na Samaria's val, zijn sterke, zware hand op Jerusalem drukken. Zelfs scheen het een tijd lang, alsof Babylon almeer den tweeden rang zou innemen, zoodat Assyrië's oppermacht ook over Jerusalem het oordeel Gods zou voltrekken. Babel was er wel eerst geweest, en zelfs nog anderhalve eeuw na Hammurabi's bloeitijd, de eerste macht bij Euphraat en Tigris gebleven, en zelfs drie eeuwen daarna had het rijk van Babel zich nog als evenknie naast het rijk van Assyrië weten staande te houden, maar juist in Hiskia's dagen kwam hierin kentering en van omstreeks 700 v. Chr. tot

650 v. Chr. was het aan Assyrië gelukt, zich zekere oppermacht ook over Babel aan te matigen; een stand van zaken die toen door Nabopolassar, en meer nog onder Nebucadnezar, wel weer omging, maar die dan toch tot gevolg had, dat in Nahums dagen vooral van de zijde van Assyrië het kwaad tegen Palestina dreigde. Zoo zag Nahum in het profetisch gezicht, dat de ondergang van het heilige land dààrmede beginnen zou, dat uit Ninevé de aanslag voortkwam, en daarom roept hij 't dan ook in 3 : 1 en v.v. op zoo aangrijpenden toon tegen Ninevé uit: „Wee de bloedstad, die gansch vol leugen en verscheuring is! De roof houdt niet op. Er is het geklap der zweep en het geluid van het bulderen der raderen, en de paarden stampen en de wagens springen op. De ruiter steekt omhoog, zoo het vlammend zwaard als de bliksemende spies, en er zal veelheid der verslagenen zijn, en een zware menigte der doode lichamen. Er zal geen einde zijn der lijken. Men zal over de lijken struikelen". Zoo zou 't eens toegaan, als de vijand Ninevé zou hebben ingenomen, en zijn overwinnende troepen in de bloedstad binnentrokken, om voor altoos aan haar bloedheerschappij een einde te maken.

Eerst ging in het eerste kapittel de aankondiging van Gods raad vooraf, waarin Ninevé's val en Assyrië's ondergang besloten was. Dan volgt in het tweede hoofdstuk de jubelzang, dat eindelijk dan toch de verdrukker van Israel zelf in de verdrukking ondergaat. En in het derde kapittel wordt dan Ninevé's doem bevestigd en in zijn niet te vergeten schuld het motief voor dit oordeel Gods omschreven. Tot 's Heeren volk gaat dan de boodschap des heils uit: „Alzoo zegt de Heere, nu zal Ik het juk van Assyrië van u breken, en zal de banden die u omklemmen, verscheuren. Tegen u, o Ninevé, heeft de Heere bevolen, dat er van uw naam niemand meer gezaaid zal worden. Uit het huis van uw afgod zal Ik uitroeien de gesneden beelden, en Ik zal u daarvan een graf maken, als ge veracht zult zijn geworden. Wat daarentegen Gods volk aangaat, ziet op de bergen de voeten desgenen die het goede boodschapt, die vrede doet hooren. Vier dan uw vierdagen, o, Juda, en betaal uw geloften, want de kinderen Belials zullen niet meer door uw land gaan. Ze zijn ganschelijk uitgeroeid?" (1 : 12—15). En hierop nu volgt in Hoofdstuk 2 de teekenen van de inneming der stad: „De wagenen van den vijand razen door de stad, zij rennen ginds en weder door de straten. Hun gedaanten zijn vuurrood als de fakkelen, en ze rennen over elkander heen als de bliksem. Zelfs zijn voortreffelijksten zullen struikelen en ze zullen, om redding te vinden, haasten naar den muur. Maar niets zal baten. Eindelijk zullen de poorten van den Tiger geopend worden,

en het paleis van Ninevé's vorst zal versmelten". Ninevé scheen wel sterk door zijn wateren, maar zijn mannen zullen nu vluchten. En of men dan al roepen zal om het vluchtend leger nog tot staan te brengen, niemand der mannen zal op dit roepen ook maar omzien. En dan zal 't op een rooven gaan, dat de binnengedrongen vijand zilver rooft, en 't goud rooft en dat er geen einde des voorraads aan zal wezen, zoo groot lag de heerlijkheid van al Ninevé's schatten opgetast. En dit alles zal aan Ninevé overkomen, doordien Jehovah, Israels God, aan Ninevé vergelden zal, wat Ninevé aan Zijn volk misdaan heeft. „Ziet, Ik wil aan u, betuigt Jehovah, Ik ben de Heere der heirscharen, Ik zal Ninevé's wagens in rook verbranden, en al zijn uw krijgers als jonge leeuwen zoo dapper, het zwaard zal uw jonge leeuwen verteren. Ik zal uw roof van de aarde uitroeien, en de stem uwer gezanten zal niet meer gehoord worden" (2 : 4, 5, 6, 8, 9, 13).

Geheel deze Godsspraak van Nahum keert zich alzoo tegen de heidensche overmacht, die het volk des Heeren bedreigd en gekweld en ten deele reeds ten onder gebracht had. Voor Ninevé blijft niet één enkele lichtstraal over. „Er is, zoo besluit het hooger oordeel, dat over Ninevé gaat, er is geen saamtrekken van uw breuk, uw plage is smartelijk. Allen, die het gericht over u hooren, zullen in de handen over u klappen, want, en hiermeê reeds vangt des Heeren oordeel aan, want over wien is uw boosheid niet geduriglijk gegaan. Bang zou 't lot zijn, dat de bloedstad trof. „Ziet, zoo heet het, uw volk zal in het midden van u tot vrouwen worden. De poorten uws lands zullen uw vijand wijd geopend worden. Het vuur zal uw grendelen verteren. En al poogt ge u nog te redden, al schept ge u water ter belegering, al versterkt ge uw vastigheden, al gaat ge in de klei en verbetert uw tichelovens, niets zal 't u baten. Immers toch zal het vuur u verteren, en het zwaard zal u uitroeien, ja afeten. Allen vluchten ten slotte. Als de zon opgaat, zoo vluchten ze weg, alzoo dat hun plaats onbekend is, waar ze geweest zijn." (3 : 13—17). Stond nu hiernaast en hiertegenover een scherp bestraffen van de zonde van Israel, zoo zou dit scherp optreden en het oordeel tegen Ninevé niets ongewoons hebben. Door alle overige profetieën gaat toch bestendig het *dubbele* oordeel uit, eenerzijds tegen Israel omdat het den Heere verliet en hierdoor het oordeel over zich inriep, en anderzijds tegen de heidensche volken, die wel als instrument in 's Heeren dienst het oordeel over Israel voltrekken, maar toch zich hiertoe leenden, niet uit gehoorzaamheid aan den last des Heeren, maar juist omgekeerd om in Israels ondergang de eere van Jehovah met alle

macht die te hunner beschikking staat, te bestrijden. Vandaar dus steeds het tweezijdig oordeel des Heeren: Tegen Israel omdat het den dienst van zijn God verzaakte, en daarom door den Heere moest gekastijd worden, maar dan ook even beslist tegen Ninevé en Babel, omdat ze in Israel de mogendheid van Jehovah poogden te treffen. Maar hier, bij Nahum, staat 't zoo geheel anders. Hier richt zich het niets ontziende en niets sparende oordeel des Heeren eeniglijk tegen de macht van het paganisme, en Israel ontvangt bij Nahum niet anders dan den vredegroet der komende verlossing.

Nahum maakt in zooverre een uitzondering, die recht van bestaan had. Ongetwijfeld moest aan Israel, en in Israel ook aan de geloovigen, steeds opnieuw hun zonden voor God worden aangezegd. Enkel uitwendige vrijmaking van den Israelietischen volksstaat zou geen beterschap hebben aangebracht. Dan toch zou, na zekere bekeering voor een oogenblik, straks weer het oude zondige wereldleven ook in Israel, en zelfs te Jerusalem, hervat zijn. De geestelijke inzinking van Israel was zoo jammerlijk ver voortgegaan, dat alleen een radicale genezing het volk redden kon; en op zoo radicale genezing kon alleen door het uitgaan in de ballingschap van het beste deel des volks hope komen. Zoo moest zich het oordeel voor een oogenblik althans schijnbaar van de heidenen af, en tegen Israel keeren, en moest Israel wel den indruk ontvangen, alsof Jehovah aan de zijde van Nebucadnezar het tegen zijn eigen volk opnam. Het is dan ook die indruk, die, toen ze eenmaal diep in 't volk was ingedrongen, het volk gered heeft van zijn geestelijken ondergang. Eerst toen Israel ophield zich te verweren, en zich als de diepschuldige dienstknecht des Heeren onderwierp aan den wreker dien God zelf over zijn volk besteld had, eerst toen kon de eerste ritseling van het weer opleven beluisterd worden. Juist daarom echter was het zoo noodzakelijk, dat er toch voor 't minst één profeet optrad, die het straks nakomend oordeel Gods over wie nu Israel verdrukte en ter neder wierp, *op zich zelf* kwam aankondigen. Er was niets harder voor het geloovige Israel, dan ook in Salmanassar en Nebucadnezar dienstknechten Gods te moeten zien, die Gods Raad aan Israel ten uitvoer legden. En juist daarom was het zoo gewenscht niet alleen, maar zelfs noodzakelijk, dat er ten slotte dan toch één enkel profeet verscheen, die als uitsluitenden last de roeping ontving, om op aangrijpende wijze niet anders aan te kondigen dan de straks naderende volkomen verdelging van 's Heeren vijanden, als van de verdrukkers van Zijn volk, en zulks gepaard gaande met zijn aankondiging aan Irael van het Evangelie dat in den Messias uit zou gaan. En juist dit nu brengt Nahum, zoo ge slechts deze beide

uitspraken van den ziener naast elkander legt. Van de ééne zijde heet 't tot Ninevé: „Ninevé is geledigd, ja uitgeledigd, uitgeput en haar kracht vernield!" 2 : 10. Maar dan ook tot het volk des Heeren: „Ziet, op de bergen zijn de voeten desgenen, die het goede boodschapt, en die vrede doet hooren. Viert dan uw vierdagen, o Juda!" (1 : 15). Hiermede hangt dan ook saam, dat noch de Messiaansche verwachting, noch het Kruis, noch de parousie, noch de Voleinding uit Nahums Godsspraken nader licht ontvangt. Zijn profetie was een steun aan het destijds schier bezwijkende volk des Heeren geboden, en juist daarom een woord van troost en belofte voor 's Heeren volk, alle eeuwen door, voor zoover de wereld, om 's Heeren wille, Zijn volk met smaad en druk poogt terneder te werpen.

XVI. Habakuk.

> Alhoewel de vijgeboom niet bloeien zal, en geene vrucht aan den wijnstok zijn zal, dat het werk des olijfbooms liegen zal, en de velden geene spijze voortbrengen; dat men de kudde uit de kooi afscheuren zal, en dat er geen rund in de stallingen wezen zal; zoo zal ik nochtans in den HEERE van vreugde opspringen, ik zal mij verheugen in den God mijns heils. HABAKUK 3 : 17, 18.

HABAKUK, met Zefanja, die het naast op hem volgt, heeft met zijn metgezel dit gemeen, dat beide uit hoogen stand in Israel waren. Habakuk een Leviet, Zefanja een prins van koninklijken bloede. We komen hierop bij Zefanja nader terug, doch willen er toch hier reeds op wijzen, hoe Habakuk zijn profetie besluit met een gebed, en hoe hijzelf aan dit profetisch gebed een liturgisch karakter leent door er onder te zetten: *Voor den Opperzangmeester, op mijn Neginoth*; een aanteekening soortgelijk aan wat ons in den Psalmbundel gedurig gemeld wordt. Zoo waren de profeten uit allerlei rang en stand. Amos een herder van het vee, Zefanja een prins en Habakuk uit een priesterlijk geslacht. Dit laatste nu komt niet alleen uit in wat hij voor den Opperzangmeester aanteekende, maar veel meer nog in heel zijn Godsspraak, die in elk opzicht een hoog karakter draagt, en wat den inhoud en wat den vorm, tot zelfs in taal en stijl, aanbelangt. Met Joël

en Micha is het dan ook de Godsspraak van Habakuk, die in de kerk van Christus steeds in bijzondere mate aantrok. Aanleiding hiertoe gaf zeker in de eerste plaats de omstandigheid, dat uit deze drie profeten zoozeer bekende aanhalingen in het Nieuwe Testament voorkomen, maar toch ook weer stellig niet alleen. Ook de inhoud van deze drie Godsspraken heeft wat aantrok en bond. Bij Joël door 't uitzicht op den Pinksterzegen, bij Micha door het zoo verrassend heenwijzen naar Bethlehem Efratha, en zoo ook hier bij Habakuk door het zoo beslist op den voorgrond schuiven van de „rechtvaardigmaking door het geloof". Met stellige zekerheid is omtrent zijn levenspositie niet veel te constateeren. Bij voorkeur wordt hij in de periode van 650 tot 625 v. Chr. gesteld. Daar nu Manasse koning over Juda was van 685 tot 641 v. Chr., en na Amon, die ternauwernood meetelt, wijl hij slechts één jaar regeerde, Josia in 638 den troon beklom, en dezen tot 608 bezetten bleef, is het duidelijk, dat Habakuks optreden met name onder Manasse en Josia viel, en door het zoo onderscheiden optreden van deze beide koningen bepaald moet zijn geweest. Van Manasse principieel tegenstander, althans in diens eerste periode, moet Habakuk van zelf met Josia veelszins in gelijke richting hebben gewerkt. In elk geval staat vast, dat hij als profeet gewerkt heeft in een niet zoo korte periode, steeds in Juda, nader zelfs te Jerusalem, en dat zijn profetische roeping viel in het laatste tijdperk voor de Babylonische ballingschap, toen het lot ook van Juda stond beslist te worden, en wel in dien zin, dat evenals Samaria, ook Jerusalem, en met Jerusalem heel Juda, onder de macht der heidenen zou worden overgegeven.

De lezing van zijn Godsspraak geeft dan ook den indruk, dat de ziener die hier aan 't woord is, sprak en schreef onder de hoogste spanning. Van geestelijke inzinking is nog geen oogenblik sprake. Die treft men wel bij de laatste profeten aan, zelfs ten deele bij een Ezechiël. Hier daarentegen nog geenszins. Men voelt bij het lezen van Habakuks schitterende Godsspraak, hoe het geestelijk drijven van de innerlijke inspiratie hem nog ten volle spant. Van verslapping of verwatering is nog in geen enkel opzicht sprake. Zijns is nog een hoogheilige toon, die zich bespeuren laat zoo in zijn forsche taal, als in zijn zuiver Oostersche beeldspraak. Van toegeven aan den wereldzin, die onder Jerusalems inwoners reeds zoo sterk sinds Athalia heerschte, is schijn noch schaduw in Habakuks Godsspraak te ontdekken. Het is bij hem nog de absolute tegenstelling tusschen Israels roeping, Israels hooge geestelijke talenten, en Israëls exceptioneelen rang onder alle de volkeren. Hij deelt en hij halveert niet. In niets is hij er op bedacht, om het

rijk van Juda met de Koninkrijken van Babel of Egypte op één lijn te plaatsen, en aan te bevelen, op grond van de voortreffelijkheid, in Israel van wat die andere volken groot deed schijnen. Israel stond ook voor Habakuk nog geheel uitgezonderd en afgezonderd onder de natiën van rondsom. In wat die andere volken groot maakte, was Israel veeleer klein. Op dit terrein ging Israel geen wedstrijd met de overige natiën aan. Wat Israel daarentegen groot maakte was iets, dat bij die andere volken veeleer ontbrak, bij de meesten zelfs volstrekt ontbrak. Al waren toch ook de omringende volken allerminst van zeker godsdienstig bedoelen ontbloot, al hun religie kwam neder op grovere of fijnere afgoderij. Al deze afgoderij was een afbreken van de eere en de majesteit des Almachtigen. En nu stond Israel onder al die afvallige en afgodische Koninkrijken als het geheel éénige, waarin het God beliefd had, zich als Jehovah te openbaren. Die Openbaring was dan ook Israels kleinood. In die Openbaring en in haar alleen lag Israels straks alle volk overwinnende kracht. Die Openbaringskracht in Israel was een uiting van goddelijk vermogen. Hoe dan ook het verder verloop der historie zou zijn, aan die Openbaringskracht zou de overwinning blijven. Daarin toch verwerkelijkte zich Gods raad. En al mocht 't dan zijn, dat voorshands Israel door zelfvergiftiging inzonk en voor de volken bezweek, toch zou 't bestel en plan Gods in het eind doorgaan, en, terwijl alle ander volk het had af te leggen, alleen het volk des Heeren staande blijven, voor nu en voor eeuwig.

Het was dit allen twijfel en weerstand onderdrukkend zelfbesef, dat ook in het hachlijkst oogenblik Habakuk geen oogenblik aarzelen deed. Al gleed met Jerusalem straks heel Juda op het verkeerde spoor uit, wij zien dezen profeet in zijn eigen ziel en tot in 't diepst en in 't verborgenst van zijn eigen hart, de kracht van Gods roeping duurzaam ervaren. Al stond hij ten slotte alleen, nog zou hij tot aan zijn sterven toe van zijn God blijven getuigen. En ook al scheen al wat vroeger groot was te verdonkeren, toch bleef het voor hem onherroepelijk vast staan, dat alle machten van het Oosten en van Egypte, niets vermogen zouden om wat Jehovah besloten had, tegen te houden, of ook wat de God Israels reeds in Abrahams zaad gerealiseerd had, teniet te doen. Vooral hierin was Habakuk een echte profeet, dat al wat tegenover hem stond voor zijn geloofsoog verbleekte en zich zelf om koud hielp, en dat hij tegenover dat alles stond met in zijn eigen verborgen leven het mysterie, waaruit straks een geheel andere gedaante der wereld, en eens voor eeuwig de volkomen triomf van de zake Gods zou voortkomen. Hij was er zich bewust van, dat hij in zijn hand het

goud droeg, dat de eeuwen zou verduren, en dat de lieden om hem heen slechts de waardelooze penningen uitstalden, die zich straks vanzelf verliezen zouden. Er is in Habakuk geen vreeze, dat toch de vijand de zake Gods knakken zal. Voor het uitwendige mocht dit zoo zijn, en hijzelf getuigt met klare bewustheid dat de ballingschap komt. Doch dat alles zou slechts een *tijdelijk* karakter dragen, en in zooverre slechts voorbijgaand wezen, ja, enkel in schijn zich zoo voordoen. Hoe meer de historie den eindafloop naderde, hoe duidelijker blijken zou, dat alle deze heidensche machthebbers toch ten slotte, de één na den ander, het hoofd zouden te buigen hebben, en dat, wat er ook te gebeuren kwam, in het eind toch altoos de zaak van Jehovah zou triumfeeren. Juist aan dit nooit aarzelen, maar alles aandurven proeft ge dan ook het hoog profetisch karakter dat nog in Habakuk spreken mocht; en het is uit dat hoogstaand karakter van zijn profetie dat zich tegelijkertijd zijn eigen nobele taal verklaart. Zoo men ook in de profetie een periode van hoog heroïsme mag onderscheiden van de zwakheden van meer machinale uiting die straks volgen zou, zoo mag ook Habakuk onder de profetische heroën gerekend worden, wiens geheele optreden, hoe meer ge het van nabij gadeslaat, uzelven opheft tot hooger standpunt. Wat men vooral aan hem ziet is, dat er onder het priestergeslacht te Jerusalem nog zoo uitnemende elementen waren. Men weet dit reeds door wat Jojada, de hoogepriester, deed om Joas te kronen en Athalia terneer te werpen. Ook Jeremia en Ezechiël, die beiden evenzoo van Levi's stam waren, zijn voorbeelden die hier meespreken. Maar bovenal, van Habakuk mag gezegd, dat in hem de Aäronietische hoogheid sprak die nog aan den ouden roem van Levi's stam herinnerde. Lang niet meer heel het priesterlijke nakroost van Levi's geslacht was aan Jehovah trouw gebleven. De afval was ook onder de mannen van priesterlijke herkomst vaak maar al te bedroevend. Maar het bleek dan toch dat voorzoover nog het oude bloed meesprak, en de geest der ouden destijds nog wakker kon worden, vooral het Levietische geslacht groot bleef in zijn nakomelingen.

Vooral daarom staat Habakuk zoo hoog, dat hij, zoo kort voor de ballingschap levende, zelf de noodzakelijkheid zoo klaarlijk heeft medegevoeld, dat Jacobs nakroost door geen zachter middel dan door de ballingschap te redden was. Eeuw na eeuw was het nu met vermaan en waarschuwing beproefd, en op kleine schaal was elk middel van tuchtiging ook op Jerusalem aangewend, maar niets bleek te kunnen baten. Hoe ontzettend het dan ook Habakuk zelf aangreep, dat ook op Sion de heidenen zouden doorbreken, om al wat aan den Heiligen dienst gewijd was, af te breken, te rooven

en weg te voeren, Habakuk heeft gevoeld, dat 't daartoe komen moest. De krankheid had te ernstige afmetingen aangenomen, de vergiftiging van de volksziel was te ver voortgeschreden. Zachter middelen konden geen bate meer aanbrengen. Het moest tot het uiterste komen. Het ontleedmes moest zonder sparen in de volkstoestanden worden ingezet. Zoo en zoo alleen zou er redding dagen kunnen. En dit uiterste is het, wat Habakuk den volke dorst kond te doen, niet met beduchtheid of zoo allicht heel Israel mocht ondergaan, maar in het vaste vertrouwen, ja in de stellige geloofswetenschap, dat juist zóó alleen, maar dan ook met volkomen zekerheid, de weg zou ontsloten worden die tot den eindtriomf van zijn volk voeren zou. Het zijn de mannen als Habakuk die hebben durven voorspellen, wat de harde historie ons als uitkomst meldde, t. w. dat Assur en Babel in puinhoopen zijn verkeerd, dat Edom en Moab niet meer te ontdekken zijn, en dat tenslotte uit Bethlehem de kerk van Christus is opgekomen, terwijl uit alle volken dier dagen alleen de Joden nog in een massa van meer dan tien millioen zielen zelfs nu nog heel de wereld over getuigenis geven van hun vast bestand.

De zenuw van Habakuks Godsspraak ligt dan ook in het 4e vers van het tweede hoofdstuk, en nader in deze woorden: *Maar de rechtvaardige zal door zijn geloof leven,* een uiting die in Christus' kerk straks een spreekwoordelijk karakter zou aannemen, en zulks op voorgang van den apostel Paulus, die reeds in Rom. 1 : 17 aldus schreef: „Want de rechtvaardigheid Gods wordt daarom geopenbaard uit geloof tot geloof, gelijk geschreven is: Maar de rechtvaardige zal uit het geloof leven". Hierop nu vooral moet door wie Habakuk naar recht waardeeren wil, stiptelijk worden gelet, want in dit vierde vers van zijn tweede hoofdstuk hebben we het diadeem voor ons, dat zijn Godsspraak op zoo hoogen prijs doet stellen. Dit hooge karakter nu van Habakuks Godsspraak ligt hierin, dat het bijzondere, dat op het zaad Jacobs sloeg, bij hem op den achtergrond geraakte, en dat voor hem zich 't vergezicht ontsluit in de positie en beteekenis die 's Heeren volk zal erlangen, niet als particulier Israelietisch volk, maar als „het volk des Heeren" dat straks onder alle volken en natiën door den Heiligen Doop zou gekenmerkt zijn. Reeds van Abraham af had de Goddelijke openbaring op niets anders gedoeld. Niet speciaal het zaad Jacobs, maar alle geslachten der aarde zouden in Abraham als eersten patriarch van God gezegend worden. Het speciale volk van Israel zou hierbij wel als instrument dienst doen, en om dien dienst te kunnen bewijzen, zou het volk van Israel wel een geheel eigen roeping, een wonderrijken zegen, en een luisterrijke

toekomst van zijn God ontvangen, maar toch, het ging altoos weer op den Paradijszegen terug, en het mocht nooit anders verstaan dan van een begenadiging van *heel* ons menschelijk geslacht. Dat menschelijk geslacht zou nooit de geheel eenige positie van Israel mogen miskennen, maar die geheel eenige positie zou juist op de fataalste wijze misverstaan en misbruikt worden, zoo niet heel ons menschelijk geslacht doel en Israel daarbij iets anders dan dienstdoend middel bleek. De fout van 't volk en de machthebbers in Israel is altoos maar geweest, dat de Joden zich zelve aanzagen voor de hoogste menschensoort, en 't nu bij die onderstelling niet anders konden verstaan, of tot den einde toe zou al wat heilig volk werd, als proseliet in Israel moeten opgaan. Zelfs Petrus verviel te Antiochië, althans zijdelings, nog in deze grondfeil. Noch wie in de ééne noch wie in de tweede dwaling vervalt, komt met wat de Heilige Schrift ons openbaart uit. Israel is geen voorbijgaande factor, en zal tot den einde toe zijn hooge positie in het Godsrijk behouden, en feil gaat wie dit voor het verleden of in de toekomst miskent. Maar dan ook omgekeerd, Israel is er niet voor zichzelf, maar was in Abraham geroepen, om geheel ons *menschelijk* geslacht ten zegen te zijn, en daarom gaat evenzoo feil al wie ons geslacht in Israel, insteê van Israel in ons menschelijk geslacht inlascht.

Bij Habakuk nu is dit het treffelijke, dat hij, meer dan een der andere kleine profeten, dit eenig juiste standpunt weet in te nemen, en daarom ten slotte het speciale Jodendom glippen laat, en zich uitbreidt tot het *algemeen menschelijke*, dat door de genade Gods zal geheiligd worden. En juist dit nu is het, wat hij aan 't licht brengt door wat hij zoo klaar uitspreekt, dat 't niet de Jood is die gered zal worden, dat 't niet Israel is dat door Sion gezegend zal worden, maar dat het eenige keurmiddel om in de zaligheid in te gaan, geboden is *in het geloof*. Het is door dit zeggen, dat de profeet op eenmaal het vraagstuk der zaligheid weer op de algemeenheid van de Paradijsbelofte terugbrengt, en ze van het Joodsche volk overtilt naar heel ons menschelijk geslacht. Niet slechts de erve der vaderen, neen, „geheel de aarde, zoo schrijft Habakuk in 2 : 14, *geheel de aarde* zal vervuld worden, dat zij de heerlijkheid des Heeren bekenne, gelijk de wateren den bodem der zee bedekken". Bedoeld is hiermede niet, dat we het speciaal-Israelietische in het Oude Testament vooral ons hebben weg te denken, en dat we al wat speciaal aan Israel betuigd wordt, van de historie van Israel hebben los te maken. Wie dit doet ontneemt het historisch karakter aan de Schrift, en dat mogen we niet doen, want God zelf is het, die de Openbaring steeds langs het pad der historie

langs trok. Alleen maar, het moet altoos uitloopen op den *wereldzegen,* en de beteekenis die onder de apostelen de man van Tarsen erlangde, om dit algemeen menschelijk karakter van het lichaam van Christus onder alle volken te laten uitroepen, komt onder de kleine profeten allereerst en allermeest aan Habakuk toe. Israeliet in elken druppel van zijn levensbloed, was hij juist daarom een voor de menschheid gevoelende mensch in hart en nieren. En het is dit ver vooruitziende levensbesef, dat uiting bij hem vond in het zoo roerend schoon zeggen: „De rechtvaardige zal door zijn geloof leven".

De samenhang van de deelen van Habakuks Godsspraak is overzichtelijk. Het eerste en tweede kapittel hooren saam, en het derde kapittel is er als een gebedspsalm aan toegevoegd. In de beide eerste hoofdstukken wordt van tweeërlei strijd des Heeren gewaagd. Eenerzijds is het de strijd Gods tegen de Chaldeën en anderzijds een strijd des Heeren tegen zijn verzondigd volk in het heilige land. Deze beide nu zijn in zooverre dooreengemengd, dat de Chaldeën in de hand des Heeren dienst doen als een middel om Israel voor zijn zonde te tuchtigen. Toch nooit anders dan in dien zin, dat ten slotte de Chaldeën ten onder zullen gaan, en dat in het eind Israel, en in Israel de geloovige menschheid, over de heidensche machten en over allen afgodischen geest zal triumfeeren. Dat juist van de Chaldeën hier sprake is, kan niet bevreemden. De Babyloniërs waren niet een eenig en in zichzelf afgesloten volk, maar een complex van allerlei volken, en het verbond dier volken deed van Babel de macht uitgaan. Nu waren de eigenlijke Chaldeën een meer naar den kant van de Perzische Golf wonende stam, maar zeer militair aangelegd. Vandaar dat ze in de Babylonische provinciën steeds meer doordrongen, en er macht en invloed wisten te erlangen. In het laatst versmolten de Babyloniërs met deze Chaldeën zoo geheel en al, dat Chaldeeuwsch eer dan Babylonisch als aller naam gebezigd werd. In elk geval doelt wat Habakuk van de Chaldeën zegt op den inval die onder Nebucadnezar zou plaats hebben, en de tijdelijke vernietiging van Israels volksbestaan tengevolge zou hebben. Zoo nu vangt in het eerste kapittel een samenspraak tusschen den profeet en zijn God aan, die diep ingrijpt. De profeet begint in vs 2—4 met zijn bittere klacht uit te storten, dat hij als gezant des Heeren zoo jammerlijk door zijn eigen volk te Jerusalem gehoond en gesmaad wordt. „Heere, hoe lang schreeuw ik, en Gij hoort niet? Hoe lang roep ik tot U door het geweld, en Gij verlost mij niet?" Daarop nu ontvangt hij in vs 5 en 6 dit antwoord des Heeren: „Ziet, Ik werk een werk in ulieder dagen,

hetwelk gij niet gelooven zult als 't verteld zal worden, want zie, Ik verwek de Chaldeën". Aangrijpend is ook de teekening die vs 7—11 geeft van den inval dier Chaldeën in Juda en in Jerusalem. En hierop komt dan weer het antwoord van den profeet in vs 12: „Zijt Gij niet van ouds af de Heere, mijn God, mijn Heilige? Wij zullen niet sterven!" d. w. z. als volk niet ondergaan, en niet vernietigd worden. Geheel op die wijze gaat dan de heilige samenspraak tusschen den ziener en zijn God door, tot 't uitvloeit in de belofte waarop reeds gewezen is, dat de genade Gods zich generaliseeren zal tot een iegelijk die leeft *uit het geloof,* opdat zoo eenmaal „*geheel de aarde* vervuld zal worden, dat zij de heerlijkheid des Heeren bekenne". Het is Jehovah die over heel de wereld gebiedt van uit Zijn heiligen tempel, en vandaar de uitroep van den profeet in 2 : 20: „Zwijg voor Zijn aangezicht, gij gansche aarde".

Over het gebed, dat als Psalm in kapittel 3 geboden wordt, kunnen we kort zijn. Het begint met de bezielde bede: „Heere, als ik uw rede gehoord heb, heb ik gevreesd, uw werk behoud dat in het leven in het midden der jaren; in den toorn gedenk des ontfermens!" En dan volgt de herinnering aan de macht waarmee God de Heere, van de Nijl af, Zijn volk uit Egypte verlost en in Kanaän zelfstandig gemaakt heeft. En dan komt aan het slot die persoonlijke uiting van het volzalig geloofsbewustzijn: „Alhoewel de vijgeboom niet bloeien zal, en er geen vrucht aan den wijnstok zal zijn, dat het werk des olijfbooms liegen zou, en de velden geen spijze voortbrengen; dat men de kudde uit de kooi zal afscheuren, en dat er geen rund in de stallingen zal wezen; zoo zal ik nochtans van vreugde in Jehovah opspringen en ik zal mij verheugen in den God mijns heils. De Heere HEERE is mijn sterkte, en Hij zal mijn voet maken als der hinden" (3 : 17—19). Zoo is Habakuks Psalm het lied van Christus' kerk geworden. Uit het speciaal Israelietische heeft hij zich tot het rijke ideaal van Gods volk uit alle natiën weten op te heffen. Alle steunsel uit Israel valt in het einde weg, en het is de verzoende God met Zijn volk door het geloof verbonden, wiens heerlijkheid voor eeuwig schitteren zal. Van een zielsverheffing in den Christus is alleen in 3 : 13, schier als in het voorbijgaan, sprake. We lezen daar: „Gij toogt tot verlossing uws volks, tot verlossing *met uw Gezalfde",* wat uiteraard in dien algemeenen vorm niet anders doelen kan dan op de door God verwekte rijen van persoonlijkheden, die als Jozua, of straks als richters, en daarna als koningen uit Davids huis, door God aan Zijn volk ter redding van zijn toekomst waren toebeschikt, om die lange rijen van gezalfden eens in den Messias te doen sluiten, die als de rijkst van God Gezalfde de volle verlossing aan het volk zou aanbrengen.

Dat de Messias lijden zou, komt in deze Godsspraak niet aan het woord. Van den Man van smarte wordt hier niet gerept. Vanzelf kon daarom ook van een parousie bij Habakuk geen sprake zijn. Voleinding is ook hier zeer zeker, maar een Voleinding door het saamvergaderen van alle uitverkorenen uit alle natiën en volken, en van over de gansche aarde, als een geroepen volk des Heeren, dat de eeuwigheid verduren zou.

XVII. Zefanja.

> De groote dag des HEEREN is nabij; hij is nabij, en zeer haastende; de stemme van den dag des HEEREN; de held zal aldaar bitterlijk schreeuwen.
>
> ZEFANJA 1 : 14.

VAN Zefanja merkten we reeds op, dat hij uit koninklijken bloede was. De aanhef van zijn profetie is toch aldus: „Het Woord des Heeren, hetwelk geschied is tot Zefanja, den zoon van Cuschi, den zoon van Gedalja, den zoon van Amarja, den zoon van Hiskia, in de dagen van Josia, den zoon van Amon, den koning van Juda." Daarnaast ontmoeten we dan Habakuk, met Jeremia en Ezechiël, als vermoedelijk van Levietische afstamming. Vandaar de tegenstelling met Amos, waarop we reeds wezen. Deze toch was een eenvoudig landman. En al werkte nu ook in den landman de heilige inspiratie van den Geest, zoodat ook Amos' Godsspraak schier even aangrijpend karakter draagt, zoo ligt hier toch verschil. De hoogst ernstige gebeurtenissen, die ten slotte den ondergang van de twee koninkrijken in Palestina na zich sleepten, droegen een veelzijdig karakter. Het waren toch deels de binnenlandsche toestanden, die zoowel op godsdienstig als burgerlijk terrein het volk in opstand tegen Jehovah hadden gebracht, maar ook deels internationale verwikkelingen, die ten slotte het volk Gods met schier alle staten en steden en stammen van rondom in doodelijk conflict brachten. Beurtelings waren het Egypte, de macht der Philistijnen, Tyrus, Assur en Babylon, ja zelfs de Arabieren, die zich invallen in het heilige land veroorloofden, tot ten slotte eerst de Assyriërs onder Salmanassar Samaria, en niet zoo lang daarna de Babyloniërs onder Nebucadnezar Jerusalem innamen en zoo aan het zelfstandig bestaan

van beide koninkrijken een einde maakten; aan dat van Samaria voor goed, aan dat van Jerusalem voor een tijd. Nu ligt het in den aard der zaak, dat bij deze conflicten op internationaal gebied, een gewoon landman als Amos minder goed beslagen ten ijs kwam, en dat omgekeerd een uitstekend man van priesterlijken of van koninklijken bloede, gelijk Habakuk en Zefanja, in den regel beter over zeker inzicht in deze internationale aangelegenheden beschikte, dan een vrome landman in Israel, vooral in den toenmaligen tijd, toen er natuurlijk geen sprake van was, dat een pers, die nog niet bestond, met haar correspondentiën de bewoners van het platteland op de hoogte kon houden. En al is 't nu volkomen waar, dat de inspiratie ten slotte ook een bijna letterlijk dicteerend karakter kon aannemen, gelijk dit met name bij Jeremia, Ezechiël en Daniël vaak zoo sterk uitkomt, toch neemt dit niet weg, dat het letterlijke dictaat allerminst de gewone vorm van de profetische Openbaring was, en dat de Heilige Geest, gemeenlijk zelfs, zich meer aansloot aan de gemeene kennis, die in den profeet, eer zijn profetische roeping tot hem kwam, reeds gevonden werd.

Hieruit nu verklaart het zich van zelf, dat ten deze met standsverschil te rekenen valt. Een Leviet en een jong man van koninklijken bloede ontving een geheel andere opleiding, dan een gewoon burger of landman. Mozes' opleiding aan het Egyptische hof toont dit zoo duidelijk. Omdat Mozes zijn opleiding ontving onder de goede zorg van Pharao's dochter, die hem 't leven redde, beschikte Mozes daardoor over „alle wijsheid der Egyptenaren". Ongetwijfeld lag hierin ook, dat de aanleg en het persoonlijk talent van Mozes zeer hoog stonden, doch dit pleit slechts voor zijn vatbaarheid. De veelheid van kennis daarentegen die Mozes in het paleis der Pharaönen in zich opnam, werd hem van Egyptische zijde aangebracht, en het was deze veelzijdige kennis, zoowel van algemeenen als van internationalen aard, die onder de bewerking des Geestes, Mozes bekwaamd heeft, om in de tweede periode van zijn leven Israels grootste Staatsman en leermeester te zijn. En zoo nu was het ook onder de latere profeten. De mannen die onder Hiskia, Achaz en Josia als getuigen des Heeren onder het volk optraden, konden niet volstaan met bestraffing van de ontredderde volkszeden, noch met vermaan tot terugkeer van hun doolpaden. De eeuwenlange worsteling tusschen Jehovah en zijn volk moest eindelijk tot beslissing komen. Niet alsof de Goddelijke lankmoedigheid op zichzelf ooit kon worden uitgeput, maar kwaad, dat niet gestuit wordt, verergert zich van geslacht tot geslacht. Zoo moest er ten slotte een beslissing komen. Reeds eenmaal was dit gezien, toen Noachs vermaan in den wind was geslagen, en de Zondvloed ten

slotte kwam, en verdierf het alles. En al was nu, na den Zondvloed, onder de heerschappij der Gemeene Gratie, zulk een op eenmaal alle genade afsnijdend oordeel afgesneden, toch nam dit niet weg, dat elk vernieuwd proces van de tegen God inwoelende zonde, na zeker tijdsverloop, tot een catastrophe moest leiden. Zoo is het dan ook feitelijk met alle wereldrijken toegegaan. Op Assyrie zou Babylon, op Babylon Perzië, op Perzië Griekenland, op Griekenland Rome's keizerrijk volgen. Telkens de machtige golfslag in het woelen der volken die eerst opsloeg, maar dan ook weer even onverbiddelijk neervlijde. En daar het nu in Israel niet mogelijk was, buiten die wereldconflicten te blijven, te minder daar Palestina juist zulk een breed stuk van de door allen begeerde zeekust besloeg, kon het niet anders of ook Israel moest in de groote internationale worsteling worden opgenomen, en juist dit moest ten slotte aan zijn profetieën wel een internationaal karakter, leveren. En ter beoordeeling nu van een juist inzicht in de verhoudingen van deze worsteling was het van zeer groot belang, dat er ook profeten zouden opstaan, die dank zij hun herkomst en opvoeding, over genoegzame internationale kennis beschikten. Gewone personen in Israel mochten van Tyrus en Edom op de hoogte zijn, en alzoo zich als geschikte instrumenten aanbieden, om voor deze meer beperkte verhoudingen de profetie in zich op te nemen en te verwerken, dit ging niet meer waar het de groote wereldproblemen ging gelden. En het is dan ook in overeenstemming met die latere toestanden, dat we in de Godsspraak ten slotte mannen van een hoogere sociale positie zien optreden, en wel zulken, die evenals Mozes, eer ze optraden, reeds voor hun levenstaak waren voorbereid.

Vooral ook Zefanja's Godsspraak doet zich in dit hooger ontwikkeld karakter voor. Stipt de jaren der profetische werkzaamheid van zulke zieners aan te geven, blijft altoos moeilijk. Vrij algemeen echter neigt men er toe, om Zefanja's optreden onder koning Josia te stellen, en den duur er van te gissen als vallende tusschen 628—623 v. Chr. Tijdgenoot van Habakuk, zou Zefanja dus met dezen machtigen ziener in Juda en meer bepaaldelijk ook in Jerusalem zijn opgetreden, en derhalve ook persoonlijke gemeenschap met hem hebben gehad. Toch stuit men hier, bij oppervlakkige beschouwing, op een in het oogloopende moeilijkheid. Reeds onder Hiskia was de sterk voortschrijdende afval in Juda ten deele gestuit; en wel was die onder Manasse's eerste bewindsjaren weer op verontrustende wijze uitgebroken, en door den koning zelf in hooge mate bevorderd, maar reeds in zijn tweede

periode was Manasse zelf ten deele van zijn afval teruggekomen, en met name onder zijn opvolger Josia was er te Jerusalem een geheel andere toestand ingetreden. Josia was in vollen ernst een vrome Israeliet. Geen moeite spaarde hij, om den tempeldienst te Jerusalem weer van alle onheilige insluipsels te zuiveren. Het terug vinden van het Wetboek in den tempel, en de viering niet lang daarna van het groote Paaschfeest te Jerusalem, gaven aan zijn koninklijk bewind van meet af een krachtig reformatorisch karakter. En juist hierdoor is men zoo licht geneigd, om 't zich voor te stellen, alsof niet lang daarna te Jerusalem een geheel ander volksleven viel waar te nemen, zoodat 't zelfs allen schijn kreeg, alsof de ernstige zeden der vaderen waren teruggekeerd.

Hiermee, zoo merkt men nu op, valt het niet te rijmen, dat op zulk een reformatorisch moment in Zefanja een profeet zou zijn opgetreden, die heftig den afval van het volk bestreed. Reeds de aanhef van Zefanja's Godsspraak beantwoordt niet aan zulk een toestand. In dien aanhef toch spreekt Jehovah aldus: „Ik zal wegrapen, ganschelijk alles wegrapen uit dit land. Ik zal wegrapen menschen en beesten. Ik zal de menschen uit het land uitroeien", spreekt de Heere (1 : 2, 3). Dit is dan ook zoo, en indien men de verandering die onder Josia intrad, op moest vatten als een wezenlijke volksbekeering, zoodat metterdaad een geheel andere staat van zaken onder Josia ware ingetreden, dan is Zefanja's optreden hiermede niet te rijmen, en zou Zefanja alleen onder Manasse te begrijpen zijn geweest. Intusschen doorziet men het historisch proces te Jerusalem, zoo men aan zulk een opvatting vasthoudt, stellig niet juist. Let slechts op wat de profeet 1 : 12 omtrent den in Jerusalem heerschenden geest betuigt. Aldus toch spreekt hier Jehovah: „Ik zal Jerusalem met lantaarnen doorzoeken, en Ik zal bezoeking doen over de mannen, die in hun hart zeggen: De Heere doet geen goed en Hij doet geen kwaad". Beide hierin uitgesproken gedachten toch teekenden ons den toestand die in Jerusalem heerschte. De *schijn* had zich gebeterd, maar achter dien schijn school het eer zich nog steeds verslechterende wezen. Vandaar dat Jehovah nu *met lantaarnen* den toestand gaat doorzoeken. En in de tweede plaats toont dit zeggen: De Heere doet geen goed en de Heere doet geen kwaad, dat men te Jerusalem feitelijk om Jehovah niets meer gaf. Vormelijk Hem Zijn eere geworden liet, ook onder Josia's reformatie, maar in zijn hart zich verloor in volstrekte onverschilligheid. Ook uit ons eigen land kennen we dien toestand. Eerst is ook ten onzent een periode doorleefd, dat booze afval schier woedde tegen alles wat nog aan God vasthield, om 't tegen te staan, het van macht en invloed te berooven, en het zoo-

doende werkeloos te maken; doch daarna is ook ten onzent een onverschilligheid ingetreden, die nu ook de fijnere elementen tegenlacht. Ze kunnen, zoo beeldt men zich dan in, toch geen kwaad meer doen. En waartoe dat felle ingaan tegen den dienst van God? Die dienst heeft toch niets meer te beteekenen. Wat toch is die God, waarvan men getuigen wil. Wat anders dan een naam-God, die geen goed meer kan doen en geen kwaad. Laat het zich nu niet zeer wel verstaan, dat Josia als koning zeer wel den uitwendigen schijn in den tempeldienst herstelde, en dat een kleine kring van waarachtig vromen zich bij hem aansloot, maar dat hij als koning toch te weinig het eigenlijke *volksleven* kende, om ook maar te vermoeden, hoe schromelijk de innerlijke afval nog altoos voortsloop. Kende nu Zefanja den fatalen toestand onder het volk zooveel beter, omdat hij er persoonlijk zooveel meer mede in aanraking kwam, wat is dan natuurlijker, dan dat juist die schijn van reformatie hem ergernis gaf, en dat hij juist door die ergernis gedreven, nog te scherper tegen de volkszonden uitvoer. Wie aan het Hof zich inbeeldde, dat nu ook metterdaad het doodelijk gevaar voor den volkstoestand geweken was, bedroog zich ten eenenmale. Veeleer was de dag des Heeren nabij, en ook daarom was de niets ontziende boetprediking thans meer dan ooit de roeping van den ziener geworden.

Op dien *dag des Heeren* moet hier nadruk vallen. Tot twee malen toe wordt deze uitdrukking in het eerste kapittel herhaald. Eerst staat er in vs 7: „Zwijgt voor het aangezicht des Heeren HEEREN, *want de dag des Heeren is nabij*". En dan volgt er zeven verzen later in datzelfde kapittel de nog krassere uitspraak: „De *groote dag des Heeren* is nabij. Hij is nabij en zeer haastende. De stem *van den dag des Heeren*. De held zal alsdan bitterlijk schreeuwen". Hoe is nu deze zegswijze en deze uitdrukking te verstaan? Het spreken van den „dag des Heeren" onderscheidt dien éénen dag, die komt, van de andere dagen die voorafgingen en die nog voortduren. Gezegd er mee wordt, dat dusver de lieden op aarde doende zijn geweest op hun manier, zoodat als 't ware zij alleen aan het woord waren, en gedurig zelve de beslissing in handen namen. Doch dat dit niet alzoo zou doorgaan voor altijd. Eer integendeel, dat dit woelen onder de kinderen der menschen onderling en saam tegen hun God, straks een eind zou nemen. Dan zou God het woord nemen. Dan zou van Hem het oordeel uitgaan. En dan zou Hij aan alle volken doen ondervinden, dat niet zij de beslissing in handen hadden, maar dat de groote beslissing, de eindbeslissing, de alles beheerschende uitspraak van Hem, alle volken ten spijt, komen zou. Dat zij dan hun jaren en eeuwen zullen gehad hebben.

En dat tenslotte die ééne groote, machtige, alles beheerschende dag zou aanbreken, waarop God Almachtig aller volken lot in Zijn hand zou nemen, om over aller toekomst voor eeuwig uitspraak te doen. Het scheen nu alle deze eeuwen alsof God niets en de mensch alles te zeggen had. Doch dan zou dit uit hebben, zou God Zijn hand weer aan het roer slaan, of wilt ge, de teugels weer in Zijn hand nemen, en dit zou dan de dag, de groote dag des Heeren zijn. Dit nu wijst op de Voleinding. Zefanja spreekt 't dan ook zelf uit: Jehovah „zal de *Voleinding* maken, gewisselijk en haastelijk, met al de inwoners dezes lands" (1 : 18).

Nu is de moeilijkheid die zich hier voor doet deze, dat Zefanja ziet en doelt op den aanstaanden afloop van het proces, dat destijds tusschen het volk des Heeren en de afvalligen hangende was; afvalligen in tweeërlei zin, ten eerste alle heidenen saam, en ten tweede de afvalligen in Israel zelf die in de zonde der heidenen waren uitgegleden. Wat destijds gekomen is, was de *toenmalige* voleinding van de worsteling in Israel zelf en de worsteling van Israel met de heidenen. Dit echter zou nog slechts voorspel en aankondiging zijn van de eindbeslissing, die eens heel het drama van het wereldleven zou besluiten, als het einde van het leven hier op aarde gekomen was, en het heerlijk Koninkrijk van den eeuwigen vrede zou ingaan. Die beide nu, die voor ons van zelf scherp, en nu reeds bijna vijf en twintig eeuwen, van elkander gescheiden zijn, vloeiden in Zefanja's profetisch vergezicht nog ineen. Die voleinding van den toenmaligen strijd tegen het booze in Israel en het booze in de heidenwereld dacht hij zich als één. Vandaar zijn zoo hevige taal en hooge toon, met name in het eerste kapittel, waarin hij de aankondiging van het oordeel geeft. Zoo toch staat er: „En het zal te dien dage een stem des gekrijts zijn van de Vischpoort af, en een gehuil, een groote breuke van de heuvelen af. Huilt dan gij, inwoners, want de koophandel is uitgehouwen en de gelddragers zijn uitgeroeid. Hun vermogen zal tot roof worden, en hun huizen tot verwoesting, en al bouwen ze dan nog huizen, ze zullen ze niet meer bewonen. Wat nadert en straks komt, is een dag der verbolgenheid; een dag der benauwdheid en der angste; een dag der duisternis en der donkerheid. Ja, Ik zal de menschen bang maken, dat ze gaan zullen als blinden, want ze hebben tegen den Heere gezondigd, en hun bloed zal vergoten worden. Noch hun zilver noch hun goud zal hen kunnen redden ten dage van de verbolgenheid des Heeren, en door het vuur zal het gansche land worden verteerd" (1 : 10 v.v.). Alleen voor wie vroom voor God wandelde, zou op dien bangen dag uitkomst denkbaar zijn. Vandaar de oproeping tot zelfaangrijping die de profeet

nu volgen laat: „Doorzoekt uzelve nauw, ja doorzoekt u nauw, gij onder het volk die niet meer door bangen lust bevangen zijt." Er blijft nog een tijd der bekeering. En daarom zuivert u en reinigt u, „eer dat het besluit bare, en nu de hittigheid van den toorn des Heeren over u nog niet komt, terwijl de dag van den toorn des Heeren nog toeft. Zoekt den Heere, alle gij zachtmoedigen des lands, die Zijn recht werkt. Zoekt gerechtigheid, zoekt zachtmoedigheid. Misschien zult gij verborgen worden in den dag van den toorn des Heeren" (2 : 1, 2, 3.).

Groot zal althans aanvankelijk de schare der geredden niet zijn. Wat Jehovah zal doen overblijven, zal zijn *„een ellendig en arm volk"*, maar lieden, „die op den naam des Heeren zullen betrouwen". Een voorspel schier op wat de apostel in het begin van zijn eersten Corintherbrief betuigen zal: „Niet vele wijzen zijt ge, niet vele machtigen, niet vele edelen, maar het dwaze der wereld heeft God uitverkoren, opdat Hij de wijzen, en het zwakke der wereld, opdat Hij de sterken beschamen zou". Wat God uitverkoor is „het onedele en het verachte der wereld en hetgeen *niet* is, opdat Hij hetgeen iets is, te niet zou maken, en opdat geen vleesch zou roemen voor Hem" (1 Cor. 1 : 25 v. v.). Altoos weer de kleyne luyden van den Zwijger. Reeds hieraan gevoelt men hoe Zefanja's profetie algemeene beduiding heeft voor geheel het wereldleven der volken. Tegen Assyrië of Babylon niet alleen, maar tegen alle heidenen gaat het oordeel. Het is de zake Gods die onder alle volk tegenover den afgodischen afval en de miskenning van Gods majesteit zal triomfeeren. „Daarom verwacht Mij, spreekt de Heere, want Mijn oordeel is, de heidenen te verzamelen, de koninkrijken te vergaderen, en over hen Mijn gramschap en de gansche hittigheid Mijns toorns uit te gieten" (3 : 8). Doch dan zal 't ook alles op dit benedenrond omgaan. „Gewisselijk toch," zoo staat er, „zal Ik dan tot de volken een reine spraak wenden, opdat ze allen den naam des Heeren aanroepen, en opdat alle natiën Hem dienen mogen met een eenparigen schouder. Zelfs uit Moorenland zullen Mijn ernstige aanbidders komen en Mijn offeranden brengen" (vs 9, 10). Onder die volken zal dan Sion den toon van het lied aangeven: „Zing vroolijk, gij dochter Sions, en juich Israel en wees blijde en spring op van vreugde van ganscher harte, gij dochter Jerusalem. Want de Heere heeft uw oordeel van u weggenomen. De Koning Israels, de Heere, zal dan in uw midden zijn, en gij zult geen kwaad meer zien. Te dien dage zal tot Jerusalem gezegd worden: Vrees niet, o Sion, en laat uw handen niet slap worden. De Heere God is in het midden van u. Hij zal over u vroolijk zijn met blijdschap.

Hij zal niet zwijgen van Zijn liefde. Hij zal zich over u verheugen met gejuich" (vs 14—17). En dan komt dit slot: „Zekerlijk, Ik zal ulieden zetten tot een naam en tot een lof *onder alle volken der aarde*, zegt de Heere" (vs 20).

Uit dit alles blijkt, hoe Zefanja's vergezicht niet beperkt is tot de verlossing uit de Babylonische ballingschap van het Israelietische volk. De Voleinding waarin Zefanja van verre gluurt, roept voor zijn profetischen blik een toestand op, waarin *„alle volken der aarde"* hun eeuwig lot tegen gaan, en ziet dus op den toestand niet *voor*, maar *nà* het laatste oordeel. Hij blijft niet staan bij wat de voorloopige uitkomst van de toen op handen zijnde worsteling zou zijn. Dat voorloopige geeft aan zijn zienersblik geen rust. Daarom ziet hij door dat voorloopige door naar wat, wie weet hoe vele eeuwen daarna, de volstrekte voleinding van heel het bestaan van dit aardrijk zal brengen. Na den einduitslag, na het oordeel Gods waarop Zefanja doelt, kan geen nadere worsteling meer komen. Onder één machtig gezichtspunt trekt hij geheel het verloop der nog toekomende dingen tot op den jongsten dag saam. De strijd, die 't toen nog gold tusschen Israel en de volken, zal blijven doorgaan tusschen alle onheilige machten hier op aarde en de kerk van Christus. Er zal een zending uitgaan, om de volken der gansche aarde tot den Koning Israels te roepen. De meesten zullen voor het woord van die Missie het oor sluiten, maar uit alle volken zullen er toch zijn, die dit Evangelie in zich opnemen. En zoo zal die einddag, de groote *dag des Heeren*, worden ingeluid, om eens de scheiding finaal te maken, al wat tegen God zich keert, te verdoen, maar dan ook al wat voor Jehovah kiest en roept, te zaligen. Juist door dit telkens uitgaan van het vergezicht over heel deze aarde, en tot alle volken die dit aardrijk bewonen, heeft Zefanja's Godsspraak een beduidende en algemeene beteekenis voor alle eeuwen, Zijn Godsspraak sluit aan de historie aan, maar gluurt door alle historie heen in de eeuwigheid. Het gaat Zefanja niet alleen om 't Israelietische in 's Heeren volk, maar om het Volk des Heeren dat straks uit Israel onder alle volken zou opkomen.

Zeer zeker moet daarom erkend, dat Zefanja's vergezicht de Voleinding in zich sluit, want aller eeuwen eeuwigheid is er in besloten. Ook staat het voor hem vast dat de Koning Israels den eindtriomf ons brengen zal. Dat roerend schoone zeggen in 3 : 17 „Hij zal zwijgen in Zijn liefde" wordt zelfs in de Evangeliën door geen machtiger zeggen overtroffen. Alleen maar, wat ook bij Zefanja uitblijft, is het grijpen van het Kruis van Golgotha, en dus ook de Verrijzenis met de straks daarop naderende parousie.

XVIII. **Haggaï.**

De heerlijkheid van dit laatste Huis zal grooter worden dan van het eerste, zegt de HEERE der heirscharen; en in deze plaats zal Ik vrede geven, spreekt de Heere der heirscharen. HAGGAI 2 : 10.

NA de zoo krachtige profetieën van Habakuk en Zefanja, doet het korte geschrift, dat we onder Haggaï's naam bezitten, eenigzins zonderling aan. Vooral bij Habakuk is het woord dat van hem uitgaat, zoo kernachtig en zoo heerlijk bezielend. En daartegenover vindt ge nu bij Haggaï al aanstonds een preciese schets voor wat de tijdsorde betreft, die u toont hoe in Haggaï de hooge inspiratie slechts een enkele maal werkte. Men ziet dit aan zijn vele en nauwkeurige tijdsopgaven van de oogenblikken, waarin hem een inspraak van zijn God ten deel was gevallen. Al aanstonds in het eerste hoofdstuk begint hij in vs 1 met ons te melden, dat de Godsspraak, die hij nu gaat mededeelen, hem geschonken werd „op den eersten dag der zesde maand, in het tweede regeeringsjaar van Darius I, bijgenaamd Hystaspes, koning van Perzië". Deze Darius werd koning in 521 v. Chr. Zijn tweede jaar was 520 v. Chr. De zesde maand heette Tischri, en komt grootendeels met ons *October* overeen. Haggaï betuigt alzoo, dat deze ééne Godsspraak hem gewerd op 1 October 520 v. Chr. Daarna volgt in hoofdstuk 2 een tweede opgave als de dag, waarop hij de tweede Godsspraak ontving. En nu heet het wederom: „Op den 24en dag der zesde maand, d. i. op 24 October, wederom in het jaar 520 v. Chr. werd hem een tweede Godsspraak gegeven". In vs 11 van dat 2e hoofdstuk staat nogmaals: „Op den 24en dag nu der negende maand, *Kislev* genaamd (d. i. op 24 December 520 v. Chr.) schonk God hem opnieuw een Godsspraak." Drie tijdsbepalingen vinden wij derhalve, alle drie uit hetzelfde jaar 520 v. Chr. en wel de 1e op 1 October, de 2e op 24 October, en de 3e op 24 December, alle in hetzelfde jaar. Let men er nu op, dat we in Zacharias 1 evenzoo lezen: „In de 8e maand, in het 2e jaar van Darius, geschiedde het woord des Heeren tot Zacharias", — dan gevoelt men hoe hier profeten optreden, die niet gemeenlijk in die hoogere stemming verkeerden, die hen voor het ontvangen van een Godsspraak als vanzelf geschikt maakte, maar dat deze mannen, kwam er een Godsspraak, deze zoozeer als een zeldzaam iets in zich voelden opkomen, dat ze dag en maand en jaar er van opteekenden. Zelfs mag verondersteld, dat ze

van zulke hooge aandoeningen aanteekening hielden, om ze later stipt nauwkeurig in hun op schrift gebrachte Godsspraken te kunnen opnemen. Zoo is 't al meer prozaïsch geworden, en is het poëtisch karakter dat anders aan de profetie eigen is, ten deele teruggetreden. Wie Haggaï vergelijkt met zijn voorganger, gevoelt aanstonds, dat er van vooruitgang geen sprake is en dat hier eer een profetie van lagere soort voor ons ligt.

Dit sterk-sprekende verschil nu tusschen Habakuk en Haggaï verklaart zich van zelf door de ballingschap, die tusschen hen inligt. Tusschen beider optreden liggen zelfs meer dan 70 jaren. Stellen we Habakuks laatste profetie op 628 v. Chr., dan valt de eerste profetie van Haggaï, gelijk bleek, in 520 v. Chr., alzoo ligt er een eeuw en negen jaar tusschen. Haggaï bevond zich bij zijn eerste Godsspraak te Jerusalem, na den terugkeer der Joden uit Babel. Ezra en Zerubbabel waren in Juda, en speciaal te Jerusalem, opgetreden, om opnieuw orde te stellen op de regeering van 't land, En zoo lezen we dan ook in Ezra 5 : 1 dit: „Haggaï nu de profeet en Zacharias, de zoon van Iddo, profeteerden tot de Joden, die te Juda en te Jerusalem waren, in den naam des Gods van Israel." En toen juist, zoo vervolgt het verhaal, maakten zich op Zerubbabel en Jozua en begonnen te bouwen aan het Huis Gods, en met hen de profeten Gods die hen ondersteunden. Zoo was de toestand, sedert Habakuk en Zefanja geprofeteerd hadden, geheel veranderd. Onder die twee vorige profeten glansde 't alles nog te Jerusalem in zijn aloude heerlijkheid. Wel gevoelde men toen reeds, dat die heerlijkheid op haar einde ging, maar dit juist veroorzaakte in de mannen Gods van die dagen de grootste spanning des geestes. Alles wees er op, dat groote gebeurtenissen voor de deur stonden. Het waren de grootmachten der wereld die het heilige land met ondergang bedreigden, en toen eenmaal Samaria gevallen was, en ook de groote aanval op Jerusalem wel onder Sanherib nog even was afgewend, maar nu onder Nebucadnezars bewind zich ging herhalen, toen nam die geestesspanning van de mannen Gods, en in 't gemeen onder de vrome Israelieten te Jerusalem, zoo van dag tot dag toe, dat de profeten geheel onder den invloed van die hooggaande bezieling geraakten, en als uitvloeisel hiervan getuigden en spraken in een taal zoo verheven en aangrijpend, dat de Habakuks Godsspraak Jesaja's profetie bijna evenaarde. Sinds echter was de groote slag gevolgd. Niet alleen het Rijk der Tienstammen, maar nu ook het Rijk van Juda was van de aarde als verdwenen, en althans dat deel van het volk waarin het nationaal Israelietisch leven zich principieel uitte, was het land uitgesleurd, en langs Babylons stroomen verstrooid. Hierdoor nu was de

geestestoon onder de vromen geheel geknakt. Langs Babylons wijduitgestrekte stroomen weende al 't vrome volk, als ze aan Palestina dachten. En vanzelf was, ruim zeventig jaren na dien wreeden uittocht, zoo goed als geheel het geslacht dat in 586 uittoog, weggestorven. Reeds in Psalm 90, het gebed van Mozes, heette het, dat de dagen des menschen zijn 70 jaren, en dat dit, zoo iemand zeer sterk is, tot hoogstens 80 jaren klimmen kan. Juist het jaartal van de ballingschap deed daarom zoo goed als heel het uitgetogen volksdeel ten grave dalen. En wat in 516 gereed stond, om, op Cyrus' verlof, naar de erven der vaderen terug te keeren, had nimmer iets van de heerlijkheid van het heilige land gezien of beleefd.

Zonder nu te zeggen dat Haggaï's Godsspraak mat was, bleef ze toch, althans in haar aanvang, op lager terrein. Ze gold uitsluitend den tempelbouw. In Babylon had Israel de harp aan de wilgen gehangen, en, evenals nu, was men wel in de synagoge samengekomen, om de gebeden te doen, maar alle tempeldienst had ontbroken. Van daar nu kwam het, dat de grootere schare voor het gemis van den tempel, en zelfs voor hun terugkeer naar Jerusalem minder gevoelde, maar dat daarentegen de geestelijke leidslieden, Jozua en Zerubbabel, Haggaï en Zacharia, terstond inzagen, hoe er voor hun toekomst alles aan gelegen was, dat zoo spoedig mogelijk tot wederopbouwing van den tempel op Sion werd overgegaan. Een religie zonder tempel was in de eeuwen die aan de verschijning van den Christus vooraf gingen, volstrekt ondenkbaar. Hierbij kwam dat de Joden, eenmaal te Jerusalem teruggekeerd, al was het slechts uit nieuwsgierigheid, aanstonds de hoogte van Sion bestegen, en daar door de aangerichte verwoesting geërgerd werden. Dat hierdoor vanzelf de idee opkwam, om dien puinhoop weer in een tempelgebouw om te tooveren, was dan ook geheel natuurlijk. En zoo kon 't niet anders, of, toen de leiders van het volk, zonder verwijl, op herbouwing van den tempel aandrongen, vond dit in 't eerste oogenblik alzijdigen bijval, en men begon. Maar nauwelijks had men hiertoe de hand aan 't werk geslagen, of aanstonds rezen van allen kant de moeilijkheden. Wat uit Babylon was teruggekomen, was een arm en beroofd volk. Hoe dan de schatten saam te brengen, die eens een Salomo had weten te verzamelen om op Sion een tempel Gods in vollen luister te doen verrijzen? Vandaar dat men aanstonds de noodzakelijkheid inzag om een tempel op veel kleiner schaal uit de puinhoopen te doen verrijzen, en juist dat mindere van heel den aanleg van den bouw moest hinderen. In Babel had men met

eigen oogen de reusachtige tempels gezien, die ter eere van de daar aangebeden afgoden waren opgericht, en nu zou 't in Jerusalem voor den God der vaderen een veel kleinere tempel en van minder allooi worden, en hiervoor ontbrak de geestdrift. Ook al putte men zich uit, en al gaf men boven vermogen, het zou zoodoende toch nimmer een tempel worden met iets van de schoonheid en pracht van Salomo's tempel vergelijkbaar. Daar nu de teruggekeerden bovendien lange jaren in Babylon het zonder tempel hadden gedaan, zoo neigde men er al spoedig toe, om ook nu het tempellooze leven nog eenigen tijd voort te zetten.

Daarbij kwam nu in de tweede plaats, dat de bewoners van Samaria het aan de teruggekeerden zoo lastig maakten. Er leefde toen in Samaria een zeer gemengde bevolking. Veel volk van oud-Joodsche herkomst school nog op 't platteland, maar voor het overige was heel 't land overstroomd met ingekomen kolonisten van elders. Die ingekomenen hadden zich nu wel ten deele bij de Joden aangesloten, maar op hoogst oppervlakkige wijze. Toen nu deze gemengde bevolking van Samaria er op aandrong, dat ook zij te Jerusalem tot den tempelbouw zou worden toegelaten, en zelve mee mocht bouwen aan den nieuwen tempel, verzetten de orthodoxe Joden zich hiertegen met kracht. Dit mocht en zou niet. Het echte Joodsche leven, dat nu herwonnen was, mocht niet nogmaals door vreemde indringers ontwijd worden. Die weigering namen de inwoners van Samaria zeer euvel op, en van toen af begonnen ze op alle manier de Joden te Jerusalem in het groote werk van de wederopbouwing van den tempel te hinderen en te storen. Eerst hechtte men hier te Jerusalem niet te veel aan, maar al spoedig toch werden de Samaritanen zoo overmachtig, dat men bijna niet voort kon gaan. Dit deed toen te Jerusalem de slapheid en moedeloosheid nog op in 't oogloopende wijze toenemen. En zoo kon 't wel niet anders, of men begon steeds minder voor den in aanbouw zijnden tempel te gevoelen, vooral toen men zag hoe pijnlijk dit nieuwe gesteente voor den ouden tempel in majesteit onder zou doen. Zoo verflauwde men, en werd al trager, en het eind was, dat men weldra heel den verderen opbouw staakte. Dit nu ergerde in hooge mate zoowel Haggaï als Zerubbabel en Jozua. En het is op dit critieke keerpunt in Israels historie, dat toen mede Haggaï als profeet is opgetreden, om de geestdrift onder het volk aan te vuren en den bouw van den nieuwen tempel te helpen verzekeren.

Hiertoe nu is Haggaï, voorzooveel uit het geschrift dat op zijn naam staat, blijkt, vier malen met een Godsspraak opgetreden. We

vinden deze vier Godsspraken in het eerste hoofdstuk de eerste, de tweede in 2 : 1—10. De derde in 2 : 11—20 en de vierde in 2 : 21—24. Rechtstreeks het volk aangrijpend, begint de eerste Godsspraak met het verwijt, dat men in Jerusalem riep: „De tijd, de tijd, dat des Heeren huis gebouwd wordt, is niet gekomen." Vanzelf moest er wel weer een tempel verrijzen. Maar men moest niet overhaasten. Men moest weten te wachten. Een altaar had men reeds aangebracht. Offeranden werden reeds opgedragen. Doch nu voorts moest men dan geduld weten te oefenen, en den tijd afwachten, dien later de Heere zelf voor den opbouw bestemmen zou. En nu wijst Haggaï er op, dat dit alles ijdele verzinning is, en hoe 't volk reeds in zijn slechte oogsten, jaar en jaar, zelf merken kon, dat 't de gunst van zijn God verloren heeft. „Gij zaait veel, roept hij nu de schare toe, maar ge brengt weinig in. Ge eet nog, ja, maar niet tot verzadiging, en, wie loon ontvangt, ontvangt dien in een doorboorden buidel." Die ongunst der tijden overkwam hun uit het misnoegen des Heeren. Immers, het was erger dan stuitend, dat al 't volk bezig was om zijn eigen huis te sieren, en dat het huis des Heeren verwaarloosd werd. „Daarom nu onthoudt zich de hemel dat er geen dauw is, want Ik, zoo spreekt de Heere, heb een droogte geroepen over het land en over de bergen, over het koren en de most, over al wat de aardbodem zou voortbrengen. Ook over de menschen en de beesten en over allen arbeid der handen" (1 : 4—11). Aanstonds daarop gaven Zerubbabel en Jozua aan dit bestraffend woord gehoor. Ze togen zonder verwijl aan den arbeid. Er werd weer vreeze des Heeren onder het volk merkbaar, en toen kon Haggaï de boodschap brengen: „Ik ben met ulieden, spreekt de Heere" (vs 12—14). Deze eerste profetie bleef alzoo binnen de gewone grenzen. Onwil was onder het volk opgekomen. Als straffe daarvoor hield de Heere Zijn gunste in en deed 't volk geducht schade beloopen door misoogst. Maar nu gelukt 't Haggaï, door zijn scherpe toespraak in deze slapheid van 't volk verandering te brengen. Zerubbabel en Jozua steunen hem hierbij, en nu grijpt alles weer naar 't marmer en het houweel, en verrassend vlug en vlot gaat op eenmaal weer de bouw door.

Doch hierbij blijft het niet. Alras neemt Haggaï's Godsspraak hooger vlucht, en tegenover het niet te miskennen feit, dat de nieuw opgetrokken tempel zoo bitter klein en onaanzienlijk was, plaatst de profetie nu op eenmaal de zoo verrassende Godsspraak, dat deze kleine tempel slechts een noodhulp is, en niets dan een voorspel op wat daarna komen zou. Immers wat nu te komen stond, was een nog veel grootscher monument dan zelfs Salomo's tempel geweest was. Want alzoo zegt de Heere der heirscharen: „Nog eens, een weinig tijds zal het zijn, en Ik zal den hemel en de aarde en

de zee en het droge doen beven. Ja, Ik zal de heidenen doen beven, en zij zullen komen tot den wensch van alle heidenen, en Ik zal dit Huis met heerlijkheid vervullen," vs 7—9. En om de toekomst nog heerlijker te doen schitteren, volgt nu deze veelzeggende belofte: „Mijn is het zilver en Mijn is het goud, spreekt de Heere. En daarom, de heerlijkheid van dit laatste huis zal grooter worden dan van het eerste. En in deze plaats zal Ik vrede geven, spreekt de Heere der heirscharen," vs 9, 10. Het was in dit blijde vooruitzicht van de groote dingen, die eens onder Gods bestel komen zouden, dat Israel thans er zich toe moest opmaken, om met trouw en met moedige inspanning dezen noodhulp-tempel zonder verdere vertraging te voleinden. En zoo eerst zou de gunst des Heeren weer hun deel kunnen zijn. Nog verder zelfs durft Haggaï, zoo 't volk thans zwicht en Gode gehoorzaam is, in de toekomst grijpen, en zoo heet 't aan 't slot van zijn Godsspraak zoo doordringend: „Ik, zoo zegt de Heere, Ik zal de hemelen en de aarde bewegen, Ik zal den troon der Koninkrijken omkeeren, en verdelgen de vastigheid van de Koninkrijken der heidenen." Te dien dage, spreekt de Heere, zal „Ik u nemen, o, Zerubbabel, en Ik zal u stellen als een zegelring, want u heb Ik verkoren" (vs 24). Dit laatste doelt uiteraard op den Messias uit Davids huis. Al is toch Zerubbabel, nog eer de vrijmaking kwam, gestorven, toch wijst die zegelring op het vaste verbond, dat Jehovah in David met zijn huis had gesloten. En zoo is dan de slotsom ook van Haggaï's optreden, dat eerst in Christus de waarachtige tempel aan Gods volk zal gegeven worden.

Zoo loopt de lijn der profetie ook bij Haggaï tot op het einde dat eens komen zal, d.i. tot in de Voleinding door. Naar Scheppingsordinantie zou er geen tempel van God op deze wereld gestaan hebben, omdat de mensch zelf de tempel zou geweest zijn, waarin God zou wonen, en Zijn naam zou verheerlijken. Treedt daarentegen door den val in zonde een toestand in, dat er scheiding tusschen God en den mensch komt, zoo staat de mensch naast en zelfs tegenover God en kan dus zelf zijn tempel niet meer wezen. Toen dan ook het volk van Israel uit Egypteland was uitgeleid en alsnu als het volk des Verbonds in de woestijn geïnstalleerd zou worden, moest terstond een tabernakel worden gebouwd, en in dien tabernakel de Arke des Verbonds worden neergezet, om de tegenwoordigheid Gods aan het volk te openbaren. Van een wonen van God *in* het volk was toen nog geen sprake. God woonde, als we ons zoo mogen uitdrukken, wel *onder* het volk, doch niet *in* het volk. Het volk woonde in zijn tenten, en Jehovah in Zijn tabernakel als in Zijn eigen Huis. Deze toestand nu kon geen einde nemen, dan

met de komst van den Messias. In het hart van den zondigen, onverzoenden mensch was geen woonstede Gods. Die kon daarom in den mensch eerst weer gevonden worden, als in den Christus de mensch vrij van alle zonde zou verschenen zijn. Christus was de Tempel, in wien God van zelf woonde. „Breekt gij dezen Tempel af en in drie dagen zal Ik hem weder opbouwen", 't wijst er eeniglijk op, dat de tempel van steen nu had afgedaan, dat de tempel van den mensch Jezus Christus nu ontsloten was geworden, en dat, al poogde Satan dezen tempel van Christus te vernietigen door het Kruis, dat dáárom niet baten zou, wijl na drie dagen d.i. op den derden dag, toch de Opstanding volgen zou, en met deze Opstanding zou de Christus zelf weer de tempel zijn, waarin de God des Verbonds zou wonen. Na Christus' verrijzenis is er daarom onder de geloovigen voor een steenen tempel of voor een tabernakel geen plaats meer. De heidenen blijven aan hun tempels vasthouden, en deze moeten dit wel doen, omdat ze van God gescheiden blijven. De Joden doen 't thans wel zonder tempel, maar dit is voor hen tegennatuurlijk. Vooral zoo ze er in slagen in Palestina vasten voet te krijgen, en zoo mogelijk ook meester en heerscher in 't land te worden, zou ook Sion niet meer ledig blijven, gelijk het nu is. Zelfs onder den Islam is het bezit van een tempel geen regel meer. Wat in Mekka nog de groote aantrekkingskracht blijft, draagt een geheel ander karakter. Maar bovenal, onder de kinderen Gods des Nieuwen Verbonds kan en mag van een steenen tempel als woonstede Gods geen sprake meer zijn of komen. Zelfs 't gebruik van het woord *tempel,* dat de Calvinisten in Frankrijk nog aanhielden, is terecht hier te lande in de kringen der Gereformeerden afgeschaft.

Gods kind zelf is thans de tempel, de woonstede Gods geworden, indien hij namelijk door oprecht geloof een lidmaat van het Lichaam van Christus is geworden. De apostel wijst er herhaaldelijk op. Wij zelf zijn nu een woonstede Gods in den Geest. Vraagt men nu, of Haggaï geacht mag worden, dit zelf met volle klaarheid te hebben ingezien, zoo plaatsen we hier een vraagteeken. Doelt men daarentegen op den inhoud der profetie, gelijk ze hier ook bij Haggaï voorkomt, dan is er geen twijfel, of de belofte van wat nu ten deele reeds gekomen is, en voorts in de Voleinding komen zal, ligt er in geprofeteerd. De waarachtige tempel of woonstede Gods zou zelfs de geheel eenige pracht van Salomo's tempel nog verre achter zich laten. Eens zou de met geen menschenhand gemaakte tempel Gods in *den wensch aller heidenen* verschijnen, en straks in de uitstorting van den Heiligen Geest, die reeds Joël profeteerde, zou die indaling van God in Zijn herboren kinderen plaats grijpen, die elken tempel naast den tempel dien God zelf zich in het hart der geloovigen

verkoren had, van zelf zou doen vervallen. Wat nu Haggaï gezien heeft en ook in zijn profetie aanzegde, was 1°. dat eens de majesteit Gods over alle heidenen, d.i. derhalve over alle volken en natiën, en aldus over heel het menschelijk geslacht, zou triumfeeren, wel onder Israels voorgang, maar toch met geheel evengelijke rechten; 2°. dat, trad deze eindtoestand in, de tempel Gods in heel Zijn schepping, met Christus als het middenpunt, en door Christus, in Zijn geloovigen, zou te zoeken zijn; en 3°. dat alle tabernakel in de woestijn, en alle tempel op Sion, slechts als een behulpsel dienst deed, om, zoolang de nieuwe orde in Christus nog niet verwerkelijkt was, althans de toetreding van de geloovigen tot de nabijheid Gods mogelijk te maken. Natuurlijk is het niet bij geval geschied, dat de Arke des Verbonds, met de wet van Sinaï en de Cherubijnen, door Nebucadnezar verloren is geraakt. Ook hiervoor draagt het schuldig Israel de verantwoordelijkheid, daar de zonde en de afval van het volk, de verwoesting van den tempel op Sion noodzakelijk heeft gemaakt. Doch ook al erkent men dit, beleden mag nochtans, dat het nu ontbreken van hetgeen destijds het heilige was, voor heel Christus' kerk de aanwijzing was, dat thans geen tempel van steen meer de band van ons zielsleven met onzen God kan zijn. Waar het komt tot een wonen van God in Zijn geloovigen, is voor den tempel van graniet of marmer geen plaats meer.

XIX. Zacharia.

> Alzoo zegt de HEERE: Ik ben wedergekeerd tot Sion, en Ik zal in het midden van Jerusalem wonen; en Jerusalem zal geheeten worden eene stad der waarheid, en de berg des HEEREN der heirscharen, een berg der heiligheid. ZACHARIA 8 : 3.

ONDER de „Kleine profeten" is Zacharia de ziener, op wiens woord in het Nieuwe Testament het meest acht is geslagen. Niet minder dan achtmaal wordt in de vier Evangeliën, in de Brieven en in de Openbaring van Johannes naar Zacharia verwezen of op zijn woord gezinspeeld. In Matth. 21 : 4, 5 is het op Jezus zelf, dat 't profetisch woord werd toegepast: „Dit alles nu is geschied opdat vervuld worde, hetgeen gesproken is door den profeet, zeggende: Zegt der dochter Sions: Zie, uw Koning komt tot u,

zachtmoedig en gezeten op een ezelin". Voorts komen aanhalingen, zinspelingen of toepassingen voor in Matth. 26 : 15, 27 : 9, Marc. 14 : 27, Joh. 12 : 15, 19 : 37, Efeze 4 : 25 en Openb. 1 : 7. Wel een bewijs hoe sterk Zacharia's Godsspraken er bij het volk waren ingegaan, en nog na vier eeuwen in de geheiligde heugenis der vrome kringen waren blijven hangen. Men voelt zoo aan alles dat Zacharia gold als geestelijke autoriteit. Ook in Christus' kerk bleef dit zoo tot in het midden der vorige eeuw, toen de kritiek ook aan dit heilig geschrift tornen ging, en zelfs in breeden kring de meening ingang vond, dat Zacharia zelf alleen de eerste hoofdstukken achter liet, en dat althans de laatste zes kapittelen van een geheel ander profeet, die vermoedelijk vóór de ballingschap profeteerde, herkomstig zouden zijn. We staan hier voor gelijke bedenking, als zich bij Jesaja's Godsspraken voordoet. Ook aan Jesaja toch wil men wel de 35 eerste kapittels, en desnoods ook wel de historische stukken uit hoofdstuk 36—39, toeschrijven, doch van hoofdstuk 40 af tot aan het einde acht men een geheel anderen ziener te hooren getuigen. Nu veroordeele men deze critiek niet als geheel gezocht. Wie de eerste hoofdstukken van Zacharia door is, en dan toekomt aan de lange daarop volgende reden ontvangt toch zeer zeker den indruk, dat wat hij nu leest niet doorloopt uit het voorafgaande, maar hem op ander terrein brengt, in gewijzigden toon toespreekt, en handelt van een afwijkend onderwerp. Met volle recht is hieruit dan ook af te leiden, dat in Zacharia's Godsspraken zeer verschillende en zelfs uiteenloopende profetieën aan elkander zijn geregen. Wat bij enkele onder de kleine profeten geldt, dat ze zelven geheel hun geschrift, gelijk de Duitschers zeggen: *aus einem Guss*, te boek stelden, geldt bij geen der meer uitvoerige Godsspraken die tot ons kwamen, en bij Zacharia's Godsspraken die saam veertien kapittels beslaan, kwam reeds zekere uitvoerigheid aan de orde. Aan geschriften nu die in zeker opzicht een *verzameling* van bij verschillende gelegenheden gehouden redenen zijn, kan reeds op zichzelf nooit de eisch worden gesteld, dat ze zich als één in elkander geweven geheel, aan u zullen voordoen.

Het verschijnsel, waarmede we hier te doen hebben, komt nog gedurig voor. Van eenzelfden schrijver ziet ge ook nu nog geschriften ter perse gaan, die geheel vreemd aan elkander schijnen. Dit kan liggen aan zeer onderscheiden oorzaak. Het kan zijn, dat het ééne geschrift door hem in zijn jonge jaren is vervaardigd, en dat het andere door hem te boek is gesteld toen hij reeds vergrijsd was. En niet alleen de jaren, maar ook het onderwerp dat behandeld wordt, kan zoo groot verschil voor de gedachtenuiting geven. Een feestrede en een grafrede gelijken meestal niets op elkander.

Zoo ook kan het ééne onderwerp meer prozaisch en nuchter, het andere meer bezielend en poëtisch zijn. Niet minder kan de gelegenheid en het gehoor duidelijk uitkomend verschil veroorzaken. Zelfs het woordgebruik kan naar aanleiding van de gelegenheid die tot spreken uitlokt, sterk afwijken. Niet eenmaal kan men zeggen dat de overtuiging die zich uit, en de gronden waarop deze zich uit, iemands geheele leven door steeds dezelfde blijven. Zeer sterke wijziging zelfs kan ten deze intreden. Noch voor wat Jesaja, noch voor wat Zacharia betreft, ligt er daarom iets vreemds in, dat we in hun geschriften bijeengebonden vinden wat historisch op allerlei wijze uiteenliep en verschilde. Natuurlijk zou dit slechts ten deele tot wijziging aanleiding kunnen geven, indien beide stukken op één dag en in eenzelfden kring waren publiek geworden. Dit is echter bij Zacharia geenszins het geval. Wel toch in het eerste stuk vinden we nauwkeurige opgaven van het jaar en de maand, waarin de reden gehouden zijn, maar in het laatste deel ontbreekt soortgelijke opgave zoo goed als geheel, en wordt alleen herhaaldelijk opgemerkt, dat wat nu volgt *een last des Heeren* is. In het 7e hoofdstuk luidt het begin nog: „Het gebeurde nu in het vierde jaar van den koning Darius", alzoo met vaste tijdsbepaling. Reeds in het 8e daarentegen heet 't enkel: „Daarna geschiedde het woord des Heeren tot mij". In het 9e kapittel staat zoo alleen: „De last van het woord des Heeren", en dit herhaalt zich in hoofdstuk 12 : 1. Er ligt daarom niets in, dat ons behoeft te bevreemden, indien duidelijk uitkomt, hoe er in 't oogloopend verschil tusschen het eerste en het laatste deel van deze profetieën bestaat, mits men ze maar niet versta als in één adem doorloopende. Zelfs kan men niet zeggen, dat zoo de ingeving letterlijk was, toch God de Heere bij één man niet op zoo sterk uiteenloopende manieren kon gesproken hebben. Dit zou alleen opgaan, zoo men in de zieners niets anders zag dan spreekbuizen, maar kan in geen enkel geval gelden, zoo men de profeten eert als elk een eigen karakter en temperament bezittend, een eigen verleden en opvoeding achter zich hebbend, en zoo, om in het muzikale te blijven, de één meer doet denken aan een harp, de ander aan de bazuin die God de Heere zelf bereid en geinstrumenteerd had, om 't straks in de profetieën aan te wenden.

Nemen we nu eerst de zes hoofdstukken van het begin dezer Godsspraken, dan vinden we hier een reeks gezichten, die onderscheiden zijn, maar toch bijeenhooren. Ook Zacharia geeft precies de maand aan waarin God hem deze gezichten gaf. Zoo ontving hij de eerste „in de 8e maand van het tweede jaar van Darius,"

bijna op denzelfden tijd alzoo, als Haggaï zijn eerste Godsspraak ontving, in het jaar 520 v. Chr. Deze eerste Godsspraak is een op den man afgaande waarschuwing aan heel het volk: „Weest niet als uwe vaderen." Ook tot hen toch ging het woord van den profeet uit, dat ze zich bekeeren zouden, en dat anders de toorn des Heeren tegen hen zou losbranden. Is nu, toen ze in hun ongehoorzaamheid volhardden, die bedreiging van de Godsspraak gekomen of uitgebleven? „Hebben mijn woorden, die Ik mijn knechten, de profeten, geboden heb, hebben ze uwe vaderen niet getroffen?" (vs 6). Het antwoord op die vraag was de ballingschap. En juist met het oog daarop nu, doet Zacharia aan het volk de zoo hoog ernstige stem des Heeren hooren, die hun aanzegt wat ook nu te komen staat. In beeld na beeld wordt nu de toekomst ontsluierd. Doel van het eerste gezicht is nu, het teruggekeerde Israel wel te doen beseffen, dat Jehova zich thans niet meer *tegen* zijn Israel keert, maar veeleer met heilige jaloerschheid over zijn volk ijvert. „Roep uit, zoo werd den ziener gelast, alzoo zegt de Heere: Ik ijver over Jerusalem en over Sion met een grooten ijver" (vs 14), natuurlijk om het te dekken en te beschermen. De toorn des Heeren daarentegen, die zich vóór de ballingschap tegen Israel en Juda keerde, zal nu tegen de volken der heidenen woeden, en deze zullen ten ondergaan. Tegen Jerusalem keert zich thans de toorn, althans aanvankelijk, niet meer. „Daarom zegt de Heere alzoo: Ik ben tot Jerusalem wedergekeerd met ontfermingen." Vertoonen zich nu daarop aan den ziener *vier hoornen*, dan volgt er aanstonds de uitlegging bij, dat deze vier hoornen uitgaan om de hoornen, waarmee de heidenen op Israel aanvielen, terug te stooten. „Deze zijn gekomen, zoo lezen we in vs 21, om de hoornen der heidenen neder te werpen."

Daarop volgt dan een tweede visioen van *een man met een meetsnoer* (2 : 1—4). Dit duidt er op, dat de bevolking van Jerusalem derwijs zal toenemen, dat dorp na dorp zal bezet worden van rondsom. Al wie kan, moet nu uit Babel terugkeeren. God heeft nu Zijn volk weer lief. Wie van de heidenen nu weer Israel aanraakt, *die raakt Gods oogappel aan* (vs 8). Wat de heidenen nu voortaan te doen hebben is niet Gods straffe aan Israel te voltrekken, maar heel anders, om zelve naar Jerusalem te komen ten einde daar te aanbidden: „Vele heidenen zullen te dien dage komen, en zij zullen mij tot een volk wezen. En Ik zal in het midden van u wonen." En ten slotte heet 't dan: „Zwijg, alle vleesch voor het aangezicht des Heeren, want Hij is ontwaakt uit Zijn heilige woning (vs 13). In het derde daarop volgende visioen geldt het Jozua, den Hoogepriester, dien de profeet eerst voor zich

ziet verschijnen in onrein gewaad en in vuile kleederen, maar wien dat onreine wordt afgenomen, om hem wisselkleederen aan te trekken. Jozua, en de priesters met hem, hebben nu in de wegen des Heeren te wandelen, zoo heel anders dan de priesters en Levieten vóór de ballingschap deden. Met hun vrienden zullen de priesters dan als een wonderteeken voor God staan, en dan zal de redding komen, „want ziet, Ik zal mijn knecht, de *Spruite,* doen komen." Op „dien éénen steen, die voor Jozua's aangezicht zal wezen, zullen „de zeven oogen" als symbool van Goddelijke tegenwoordigheid rusten, en zoo zal Jehovah *de ongerechtigheid van heel het volk wegnemen op éénen dag,* vs 9. Hierop volgt dan in 4 : 1—14, het groote gezicht van den gouden kandelaar met de oliekruik, een visioen voor Zerubbabel bedoeld. „Wie zijt gij, o, groote berg. Voor het aangezicht Zerubbabels zult gij worden tot een vlak veld, want niet door kracht, noch door geweld zal het geschieden, maar door mijnen Geest, zegt de Heere." En zoo gaan de visioenen ten einde toe door, het visioen van de „vliegende rol", van „de Efa" en van „de vier wagens". Op Jozua's hoofd worden dan ten slotte kronen van goud gezet (6 : 11), en dan wordt de belofte van de Spruite herhaald: „Alzoo spreekt de Heere der heirscharen, zeggende: Ziet een man, wiens naam is *Spruite,* die zal uit zijn plaats spruiten, en Hij zal des Heeren tempel bouwen. Ja, Hij zal den tempel des Heeren bouwen, en Hij zal 't sieraad dragen, en Hij zal zitten, en heerschen op Zijnen troon, en Hij zal priester zijn op Zijnen troon, en de raad des vredes zal tusschen die beiden wonen (6 : 12, 13).

Toch versta men deze visioenen niet als rechtstreeks toepasselijk op heel het Joodsche volk, dat, uit Babel teruggekeerd, zich in het heilige land vestigen zou. Deze heerlijke vergezichten bedoelen alleen die kern van het volk, waarvan de Heere betuigde, dat ze als Zijn oogappel zijn. Al is 't toch, dat ook de overige lieden van Joodsche herkomst, van nu af en voortaan, niet meer in den Baäls-dienst vervielen en niet meer voor den afgodendienst bezweken, toch sloeg ook nu weer het grooter deel van 't volk den verkeerden weg in, en het was deze weg, die ten slotte uitliep op het Pharizeïsme en Sadduceïsme, en alzoo het groote wereldconflict van Golgotha in het leven riep. Met de neiging tot afgoderij was nu afgerekend. De verleiding om met Babel in wereldzin mee af te hoereeren, had nu uit. Doch wat er voor in de plaats trad, was de hoovaardij van het rechtzinniglijk zichzelf verheffen. Men gleed niet meer met de heidenen uit, en gevoelde zich veeleer als scherp-geteekende tegenstelling tegenover die heidenen, maar de hoogheid waarmee men zich boven de heidenen verhief, werd niet gezocht

in heiliger zin en rijker geestesleven, doch veeleer, en ten slotte uitsluitend, in formeel juist belijden, en het zich stiptelijk aan het formeele van de Mozaïsche wetgeving houden. Niet in de bindende macht van den Geest, maar in de drukkende macht van de letter. En juist hieruit kwam dan ten slotte alle onheilige tegenstelling op tusschen het drijven des Geestes in de waarachtig geloovigen, en het zich vastklemmen aan den Mozaïschen wetsvorm, om hierin, ter onderscheiding van anderen, uitwendig aanzien en vrome reputatie te zoeken. Vanzelf geraakte hierdoor de algemeene zedewet, de wet van den Sinaï, in het teederder religieuse leven op den achtergrond. Niet alsof er niet ook onder de Pharizeën enkele waarachtig vrome mannen en vrouwen kunnen geweest zijn, maar de gemeenschappelijke geest verstijfde in den dienst der fijnst uitgemeten wetsbepalingen, en de roem, die werd nagestreefd, bleek alleen een koortsachtig verlangen te zijn, om zijn naaste in stipte nauwkeurigheid van wetsvervulling te overtreffen.

Deze uitkomst toonde, dat de nederlaag die Israel onder Salmanasser, en die Juda onder Nebucadnezar leed, zeer zeker doel had getroffen, maar eeniglijk in het nu breken met de verleiding van het heidensche leven. Het was dit heidensche leven, dat voorheen de Joden zoo machtig tot navolging aantrok. Voor die verleiding waren ze bezweken, en dit had hun finalen ondergang ten gevolge gehad. Bij dien ondergang nu hadden ze van de heidensche volken zoo bitter en zoo bang geleden, en zulk een dierlijke wreedheid ondergaan, dat ze nu zelf inzagen, hoe er door heidenschen invloed geen heil was te bejagen. Eer begon nu de verbittering en wraakzucht hen tegen de volken van 't Oosten te bezielen. De vroegere verzoeking had nu uit. Juist dit echter verleidde er het volk nu op gansch andere wijze toe, om bovenmate in eigen voortreffelijkheid te roemen, terwijl ze dan die voortreffelijkheid niet zochten in het geestelijk-religieuse element, waardoor ze zeer zeker boven alle heidenen uitstaken, maar in het vormelijk en uitwendig vertoon van hetgeen waarin zij althans het hoogste goed achtten gevonden te hebben. Ongetwijfeld leefde ook onder het volk dat uit Babel terugkeerde, nog de Messiasverwachting. Zelfs was die hoogste verwachting door alle zieners van deze periode veel sterker dan eertijds naar voren geschoven, en ook de Pharizeën waren hier allerminst onverschillig voor. Alleen maar, ze verstonden de Messiasverwachting, geheel conform hun eigen zielsbestaan, niet anders dan in uitwendigen zin. De macht des Heeren zou den Messias in de Spruite, die Davids zoon zou zijn, in Israel doen opkomen, en dan zou een luisterrijke heerschappij van Israel over de volken ingaan. Zoo liep de Openbaring niet door, maar werd gestuit. Men

ziet dan, ook hoe in de vijfde eeuw vóór Christus, reeds de laatste der zieners was opgestaan, en hoe daarna nog wel het fanatisme opvlamt, en de afkeer van al wat heidensch is toeneemt, en er onder de Makkabeën zelfs heldenfiguren optreden, die tegenover de heidenen recht voor God staan, maar alle nadere ontplooiing van eigen geestelijk leven blijft uit. Jeremia had 't zoo naar waarheid betuigd, dat het nu een *nieuw* verbond moest worden, waarin niet meer zou geroepen worden: „Ken den Heere!" maar „waarin ze allen den Heere kennen zouden van hun oudste tot hun jongste toe!"

Het is in dezen gedachtengang, dat nu tweeërlei in de profetie naast elkander loopt. Eenerzijds zal de macht van Jehovah zich tegenover de heidenwereld steeds sterker ontwikkelen, en het einde zal zijn, dat een deel van de heidenen zich gewonnen geeft en den Heere zal zoeken in Zijn heiligen tempel, maar anderzijds zal even beslist de toorn des Heeren weer tegen zijn naamvolk uitbreken, om Zijn ontfermingen alleen ten bate van de geloovige kern te doen doorgaan. Zoo scherp zal dit oordeel zich openbaren, dat de uitkomst aldus zal zijn: „Twee deelen zullen uitgevoerd worden uit 't land, zegt de Heere, en alleen het derde deel zal daarin overblijven". En van dit derde deel heet 't dan in 13 : 9: „En Ik zal dat derde deel in het vuur brengen, Ik zal het louteren, gelijk men zilver loutert, en Ik zal het beproeven gelijk men goud beproeft. En dit gelouterde volk, dát zal dan Mijn naam aanroepen en Ik zal 't verhooren, en Ik zal zeggen: Het is mijn volk, en het zal zelf zeggen: De Heere is mijn God." Zoo vloeit dan ongemerkt 1°. de verlossing uit Babel over in de verlossing uit allen druk van de onheilige wereldmacht. Zoo vloeit ten 2°. de bouw van den tempel onder Jozua over in den bouw van den geestelijken tempel. Zoo gaat 3°. de lof van Zerubbabel over in de verheerlijking van *de Spruite*. En zoo ontplooit zich dan ten 4°. als vanzelf die eindtriomf, die het zondig leven hier zal doen te niet gaan, om op een nieuwe aarde en onder een nieuwen hemel, het heilig leven van Gods kinderen, dat eeuwig bestaan zal, te doen opkomen. Te dien dage nu zal 't niet meer zijn de afwisseling van thans, „de ééne maal het kostelijk licht, en straks de dikke duisternis", 14 : 6. Veeleer zal dan alle donkerheid en duisternis voor altoos verdwenen zijn. „Het zal dan een eenige dag wezen, die den Heere bekend zal zijn. Het zal noch dag noch nacht zijn, en het zal geschieden ten tijde des avonds dat 't licht zal wezen. Er zullen dan levende wateren uit Jerusalem vlieten, zij zullen des zomers en des winters zijn, en verstijving door vorst en koude zal niet meer gekend zijn." Immers dan zal de glorie van den Christus ingaan.

Zie 't in vs 9: „En de Heere zal tot Koning *over de gansche aarde* zijn; en te dien dage zal de Heere één zijn, en zijn Naam één". De keuze zal dan voor een iegelijk beslissend zijn, en van zelf het jongste oordeel doen ingaan. Dan toch, zegt vs 16, zal het geschieden, dat „al wie van de heidenen nog zullen zijn overgebleven, die zullen van jaar tot jaar optrekken, om aan te bidden den Koning, den Heere der heirscharen". Maar dan ook omgekeerd: „Zoo wie van de geslachten op de gansche aarde niet zullen optrekken naar Jerusalem om den Heere, den Koning der heirscharen, te aanbidden, die zullen onder het oordeel vallen en verdorren." En zoo zal het einde zijn, dat al wat hoog stond, wordt ter nedergeworpen, maar dat ook alsdan de belofte des Heeren zal doorgaan: *Ik zal mij tot de kleinen wenden!*

Hier keert alzoo de gedachte van Haggaï terug, dat er straks een tempel komt, die niet alleen veel heerlijker zou zijn, dan wat thans Zerubbabel met Jozua poogde te stichten, maar die, veel meer nog, zelfs den tempel van Salomo in heerlijkheid zeer verre zou te boven gaan. En al wordt 't nu niet opzettelijk uitgesproken, dat die tempel in den Messias zelf zou schitteren, en dat in dien tempel zouden opgenomen worden alle diegenen, die Christus naar de werking des Geestes toebehoorden, toch lag die uitkomst er van zelf in opgesloten. Hoe hoog toch het geroepen nakroost van Abraham ook stond, en wat duurzame beteekenis het zaad Jacobs ook in het nieuwe Jerusalem zal bezitten, de *vormelijke* tempel van den Levietischen eeredienst zou straks hebben afgedaan, en een eeuwige heerlijkheid zou al wat Christus toehoorde, zaligen. De Godsspraken bij Zacharia namen dan ook steeds meer een zeer concreten vorm aan. Er is geen sprake van, dat we slechts met idealen van Zacharia zelf te doen hebben. Wat ons door zijn profetie toekwam, zijn metterdaad rijke openbaringen voor de toekomst, die alleen de inspiratie op zulk een wijs in Zacharia tot zekerheid kon brengen, dat hij Godsspraken voor heel het nageslacht van zich kon doen uitgaan, waarop niet alleen de Schriften des Nieuwen Testaments zich beroepen, maar die ook voor onze dagen haar hooge beteekenis behouden. Het is het bestel en het doen Gods, dat hier zijn verheerlijking vindt. Wie op den mensch gebouwd had, ziet zich teleurgesteld. Aanstonds reeds in het Paradijs, terstond weer na den Zondvloed, straks zelfs in Abrahams geroepen nakroost. En als nogmaals ontferming na ontferming het afgevallen Israel in Palestina terugvoert, dan is het ten vierden male, dat wat nu scheen op te bloeien, toch weer inzinkt. Zoo dringt en doelt alles op den Messias, op den Zone Gods, op het Woord dat Vleesch wordt, en eerst als de Zone Davids verschijnt,

die ten volle waarachtig mensch, en toch zonder zonde was, kan het nieuwe leven zich hier beneden openbaren, om nogmaals den strijd met het aardsch-zondige op te nemen, en zoo eerst in den dag der dagen te doen wegvallen in de knersing der tanden wat los van Jezus is, en omgekeerd in zaligen glans te doen opwaken al wie één werd met den Zone Gods. Verder kon de profetie niet. Klaarlijk zag men nu den eindpaal van de worsteling tusschen zonde en heiligheid voor zich. Verstaan was het nu, dat al wat redbaar was, eerst in den Christus moest worden opgenomen; dat die Christus, om ons te kunnen redden, in botsing met de onheilige macht der wereld moest komen; en dat Hij eerst door Zijn sterven op Golgotha de zake Gods redden kon. Tot de Verrijzenis toe is nu uit de profetie te verstaan. Ja, zelfs de parousie van den Messias ligt nu klaar voor oogen. De Voleinding toeft, tot de Christus de eindbeslissing zal brengen. Maar nu heeft de profetie dan ook haar taak volbracht. En in de vier eeuwen die nog voorbij moesten gaan, eer in Bethlehems velden de Engelen het Kindeken zouden begroeten, trad geen profeet in Israel meer op. Het wachtte al op Johannes den Dooper, maar ook door hem zou dan geen nieuwe Openbaring worden gegeven, maar de Christus zelf als Messias worden ingeleid.

XX. Maleachi.

> En hij zal het hart der vaderen tot de kinderen wederbrengen, en het hart der kinderen tot hunne vaderen; opdat Ik niet kome, en de aarde met den ban sla. MALEACHI 4 : 6.

IN Maleachi's profetie is het meest in het oog springende zijn zoo scherpelijk aangeduide aankondiging van de komst van den Dooper. Alle overige bestanddeelen van de op Christus doelende Godsspraken waren reeds bij zijn voorgangers uitgekomen, en wat Maleachi geheel in 't bijzonder kenmerkt, is eeniglijk zijn profetie omtrent den Elia des nieuwen Verbonds, en deze is metterdaad slechts enkele maanden vóór Bethlehem verschenen, toen Elizabeth haar eenigen zoon op zoo laten leeftijd ter wereld bracht. Ook dit laatste is niet onverschillig. Een geboorte van Johannes den Dooper uit Elizabeth in de gewone jaren van zwangerschap

zou niet zoo sterk gesproken hebben, als thans. Zooals 't nu liep, merkt men aan alle bijzonderheden, dat in heel de geboorte en komst van Johannes den Dooper een hooger bestel sprak, en een beschikking Gods van bijzonderen aard zich verwezenlijkte. Nu is de aankondiging van deze ingrijpende gebeurtenis geschied *vier eeuwen* eer ze zou plaats grijpen. Met volle nauwkeurigheid is wel ook het jaar van Maleachi's optreden niet aan te geven, maar vrijwel staat dan toch vast, dat 't viel tusschen 433—422 vóór Christus, en wel onder den Perzischen koning Artaxerxes Longimanus, of Macrocheir, die geregeerd heeft van 465—424 v. Chr. We hebben hier alzoo met een profetie van geheel bijzonderen aard te doen. Er is hier geen aanduiding van een verwachting, geen verwijzing naar een ideale voorstelling, geen verlokking door een bezielende gedachte. Er is hier sprake van een bepaald feit, dat stond verwezenlijkt te worden. Dat uit Davids huis, en speciaal in Bethlehem-Efratha, het Koningskindeke *stond* geboren te worden, was nu reeds aan Israel aangezegd; alleen de tijd waarin bleef nog ongewis. Nu echter was dan ook omtrent dit punt een nadere aanwijzing gegeven, en wel een aanwijzing die heenduidde naar een bepaalde gebeurtenis, die door het optreden van een bepaald persoon verwezenlijkt zou worden. En deze gebeurtenis nu zou hierin bestaan, dat aan de komst van den Messias de komst van een geheel ander held zou voorafgaan, en dat deze voorlooper op zou treden als een Elia des Heeren. Dat nu deze aldus aangekondigde gebeurtenis eerst vier eeuwen nadat de profetie uitging, vervuld is geworden, houdt tweeërlei in. In de eerste plaats een zeer sterk bewijs van de herkomst der profetie uit Goddelijke inspiratie, en in de tweede plaats predikt ze ons het zoo langzaam voortschrijden der profetie.

Vooral het eerste van deze twee spreekt zeer sterk. Uit menschelijke verzinning kan de zending van den Dooper niet verklaard worden. Waartoe zou een zending als van den Dooper op zichzelf noodwendig zijn geweest? De stellige mededeeling, vier eeuwen eer het gebeurde, dat zulk een tweede Eliza verschijnen zou, is derhalve een der sterkste proeven, die aanwijsbaar zijn voor het zekere feit, dat de inspiratie van de Godsspraak ook de aankondiging van bepaalde toekomstige gebeurtenissen inhield, die op zulk een wijs door den Heere onzen God ter kennis van den mensch werden gebracht. Bij Daniël spreekt dit nog veel sterker, doch wijl velen, juist met het oog op deze sterk sprekende profetie, gepoogd hebben althans het slot van Daniël weg te schuiven, verdient het ten zeerste onze aandacht, dat ook bij den laatste der Twaalf kleine profeten, vier eeuwen van te voren, zulk een

bijzondere gebeurtenis, die dan te zijner tijd ook gekomen is, werd aangekondigd. Wel heeft de critiek van het ongeloof uiteraard ook hieraan getornd, maar weg te cijferen is deze vooruitverkondiging van de komst van Johannes den Dooper uit Maleachi toch niet. Volgens hetgeen we lezen in Lukas 1 : 16, 17, wees de engel Gabriël er Zacharias op, dat de zoon die hem stond geboren te worden, heen zou gaan voor 's Heeren aangezicht „in den geest en in de kracht van Elia, om te bekeeren de harten der vaderen tot de kinderen, om den Heere te bereiden een toegerust volk"; woorden die vanzelf terugsloegen op wat we bij Maleachi lezen in hoofdstuk 4 : 5 en 6: „Ziet, Ik zend u den profeet Elia, eer dat die groote en die vreeslijke dag des Heeren komt, en hij zal het hart der vaderen tot de kinderen wederbrengen, en de harten der kinderen tot hun vaderen." En wat nog meer zegt, de Christus zelf heeft, blijkens Mattheus 11 : 10 v.v., zich juist evenzoo tot het volk uitgesproken: „Zoo ge het wilt aannemen, aldus sprak de Heere van Johannes den Dooper, als ge het wilt aannemen, hij is Elia die komen zou. Wie ooren heeft om te hooren, die hoore." Nog stelliger vinden we een even besliste uitspraak van Jezus in Matth. 17 : 12, waar het heet: „Maar ik zeg u, dat Elia reeds gekomen is; ze hebben hem niet gekend, doch zij hebben aan hem gedaan al wat zij hebben gewild," waarop dan volgt: „Toen verstonden Zijn discipelen, dat Hij hun van Johannes den Dooper sprak." Nog specialer dan in Jesaja 40 : 3, geeft alzoo Maleachi, vier eeuwen eer het te gebeuren stond, de op zichzelf door niemand voorziene zekerheid, dat de komst van den Messias, vlak voor Zijn geboorte, door het verschijnen van Zijn heraut zou worden voorafgegaan.

Doch ook op het tweede moet hier nadruk gelegd. Reeds eer we aan Amos toekwamen, wezen we er in ons achtste artikel van deze vijfde reeks op, hoe de heilshistorie van Abrahams uittocht uit Ur der Chaldeën, tot op Bethlehem, ons een reeks, naar tijdsorde, van telkens ongeveer vier eeuwen lang aanwijst. De vier eeuwen in Egypte, de vier eeuwen van den Richtertijd, de vier eeuwen van David tot aan de ballingschap, en de vier eeuwen van den terugkeer uit de ballingschap tot den Kerstmorgen. Reeds dit wijst er op, hoe het geheele proces der heilshistorie zeer langzaam voortschrijdt. Wij voor ons zouden, evenals de vaderen van ouds, de komst van het verheerlijkte Koninkrijk veel liever aanstonds hebben zien intreden, en toch is het, of telkens weder, als de eindbeslissing nabij scheen, het eerstvolgende groote historisch moment weer voor vier eeuwen naar achteren wordt geschoven.

Ge zoudt zoo zeggen, de eindbeslissing had reeds met David en Salomo kunnen intreden, maar nu verschoof het zelfs tot na den terugkeer uit de ballingschap. En waar toch voor het minst de finale kon worden ingewacht, verschijnt weer profeet na profeet, en zegt ook Maleachi wel, dat de komst van den Messias nabij is, maar ook nu weer kwam er een uitstel van vier eeuwen. Iets wat daarom nog te opmerkelijker is, omdat er in die vier eeuwen van een verdere ontplooiing van de profetie geen sprake geweest is. Maleachi was de laatste der erkende profeten, en toen moesten nog vier eeuwen verloopen, eer in den stal van Bethlehem Israels Koning zou geboren worden. Dit langzaam voortschrijden van de profetie is alzoo kenteekenend voor Gods bestel. Het is de Heere onze God, die den tred alzoo verordend heeft. Doch hier staat nu weer tegenover, dat in alle openbaring die de Christus, en voor Hem de profetie, en na Hem het apostolaat, ons gaf, toch altoos weder op het plotseling intredend karakter van de Voleinding wordt gewezen. Zoo lezen we in de profetie, ook bij Maleachi, gedurig dat *„de dag des Heeren nabij is,"* dat de *„groote dag des Heeren"* komt. Het *„Kom, Heere Jezus! ja kom haastiglijk!"* uit het slot des Nieuwen Testaments, stemt geheel overeen met Maleachi 4 : 5—6 als slot van het Oude Testament. Eeuwen moge het duren, maar eens zal de groote dag komen, en dan zal 't lot van geheel onze aarde, en van geheel ons menschelijk geslacht, worden beslist. Tweeërlei zal alzoo onder Gods kinderen motief blijven. Van de ééne zijde zullen we inwachten hoe God zelf den loop der eeuwen over ons regelen zal, maar ook van de andere zijde zal 't onder ons blijven: „Waakt en blijft de komst van uw Heiland inroepen, want gij weet niet, in wat ure uw Heiland en uw Koning tot u zal wederkomen."

Te opmerkelijker is deze profetie omtrent de komst van den Dooper, daar Johannes niet als profeet optrad. Niet hij had de komst van den Messias meer aan te kondigen, de engel had dit reeds aan Zacharias en daarna te Nazareth aan Maria gedaan. Voor wie van deze engelverschijningen gehoord hadden, was de aanstaande komst van den Christus, althans Zijn geboorte, als binnen enkele maanden aanstonds reeds uitgemaakt. Het blijft derhalve bij wat we reeds opmerkten, de profetie is na de ballingschap zoo goed als geëindigd. Ze leeft nog korten tijd voort, maar mist toch reeds aanstonds de vroegere bezieling en de aloude aangrijpende kracht, en ruim een eeuw na den terugkeer van Israel uit de ballingschap, houdt ze geheel op. We mogen niet zeggen, dat ze uitstierf, maar ze had haar einde bereikt. En rekent men nu verder, van omstreeks de helft der vijfde eeuw voor Chr., tot op Johannes,

dan wordt er ganschelijk van nieuwe Godsspraken geen gewag meer gemaakt. Er treden in de Makkabeën vooral nog uitnemende geloofshelden op, en de martelaren werden velen, maar voortgang der profetie is er niet meer. Na Maleachi heeft er geen verrijking van de profetie meer plaats gehad. Ze hield op. Al wat met het oog op de komst van den Messias en met het oog op de Voleinding te voorzeggen was, *was* nu aangekondigd. Verdere ontplooiing ervan heeft niet plaats gehad. En zoo nu kan ook van Johannes den Dooper niet gezegd worden, dat in hem de aloude profetie herleefde. Wel is de naam van profeet ook door een deel van het volk op Johannes toegepast, doch dit zegt niets. Men weet toch hoe onder het volk van Israel schier alle eeuwen door, gedurig allerlei machtige redenaars optraden, die zich voor profeten uitgaven, maar die, uit hooger oogpunt beschouwd, nooit anders dan valsche profeten waren. De juiste onderscheiding om te beoordeelen, wie metterdaad in het echt profetische karakter optrad en wie niet, ontbrak bij het volk van meet af. Daarom is het dan ook alleszins begrijpelijk, dat niet weinigen ook in Johannes een nieuw opgetreden profeet begroetten. Gemeten daarentegen naar den maatstaf der echte, van God bezielde profetie, die van Obadja en Amos tot Daniël en Maleachi liep, kon aan Johannes in hun heilige reeks geen eigen plaats worden aangewezen. Johannes was boetprediker, boetprediker in geheel eenigen zin, maar een nabloeiend profeet, in wien de aloude Godsspraak herleefde, was Johannes de Dooper niet. Hij trad op om het verleden af te sluiten, en den nieuwen dag die nu te komen stond, in te luiden. Godsgezant was hij voorzeker. Een bode des Heeren in den strengsten zin. Maar tot de heilige profeten-schare is Johannes niet te rekenen.

Even opmerkelijk is de wijziging, die bij dezen laatsten profeet de inhoud van de Godsspraken ondergaan heeft. Men mag aannemen dat de vier kapittelen van zijn geschrift saam slechts één doorloopende rede vormen, waarin hij zelf den inhoud van zijn gewone Godsspraak saam heeft getrokken. Nu begint deze Godsspraak met in het eerste stuk te wijzen op de geheel eenige liefde waarmee de Heere Israel steeds heeft bemind. „Ik heb u lief gehad, zegt de Heere! Maar gij zegt, waarin heeft de Heere ons lief gehad!" En nu wijst de profeet op het historisch feit, dat Jacob en Ezau broeders waren, en dat toen Jehovah al Zijn liefde op Jacob en diens nageslacht heeft saamgetrokken, en van Ezau Zijn liefde terugtrok. De Heere mint Zijn volk als een vader zijn kinderen, doch waar bleef hun eerbied voor hun Vader? Jehovah was hun

Heere, doch waar bleef de onderworpenheid? Nu volgt van af Hoofdstuk 1 : 7 het tweede stuk, waar de profeet in de eerste plaats aan de priesters en Levieten, en daarna aan het volk hun zonde en hun onbekeerlijkheid verwijt. De priesters leggen op Gods altaar verminkte of kreupele en kranke vogels en andere dieren als offerande. Vandaar in 1 : 10 de betuiging van Jehovah: „Ik heb geen lust aan u, en het spijsoffer is mij van uw hand niet aangenaam." En zooals het onder de priesters staat, niet anders staat het onder het volk. „Juda handelt trouwlooslijk en er wordt een gruwel gedaan in Israel, want Juda ontheiligt de heerlijkheid des Heeren, die Hij liefheeft, door zijn huwelijk met heidensche vrouwen. En dan voegt 2 : 13 er aan toe: „Dit tweede doet gij ook, dat gij het altaar des Heeren bedekt met tranen, met weening en met zuchting", zooals in het huislijk leven vooral de vrouw schade en schande lijdt. En waar zoo priesters en leeken tegen Gods heiligheden ingaan, is *dit* nog het bitterst, dat het geloof aan Gods oordeel almeer week. Ze vragen: „Waarmede vermoeien wij Jehovah?" En de profeet antwoordt hierop: „Daarmede dat gij zegt: Al wie kwaad doet is goed in de oogen van Jehovah, en Hij heeft lust aan de zoodanigen!" Of zag men niet telkens weer, dat de spotters 't leven genoten en zich verrijkten, en daarentegen de vromen het lot van Job deelden. Zoo bleek dan toch immers, dat 't niets gaf of men al in den dienst van Jehovah volhardde. „Waar was dan de God des oordeels?"

Gevolg hiervan zal nu zijn, dat ten slotte het grooter deel van Israel zal verworpen worden, terwijl uit de heidensche volken steeds meerderen tot den dienst van Jehovah naderen zullen. Zoo heet het in 1 : 11: „Van den opgang der zon tot haren ondergang zal Mijn naam groot zijn onder de heidenen en aan alle plaatsen zal Mij reukwerk worden toegebracht, want Mijn naam zal groot zijn onder de heidenen, zegt de Heere der heirscharen." Maar voor wat Israel aangaat, zegt 3 : 5: „Ik zal tot ulieden ten oordeel naderen, en Ik zal een snel getuige zijn tegen de toovenaars, en tegen de overspelers, en tegen degenen die 't loon des daglooners met geweld inhouden, die der weduwe en den wees, en den vreemdeling het recht verkeeren en Mij niet vreezen, zegt de Heere der heirscharen." Zelfs volgt dan in vs 9: „Met een vloek zijt gij vervloekt, omdat gij Mij berooft, zelfs het gansche volk! Uw woorden," zoo gaat de Godsspraak dan door in vs 13, 14: „uw woorden zijn tegen Mij te sterk geworden. Gij zegt toch: Het is vergeefsch God te dienen, want wat nuttigheid is het dat wij zijn wacht waarnemen." En dit brengt er u dan toe, om, welbezien, de goddeloozen zalig te prijzen. Gij zegt toch: „Wij achten de trotschen gelukzalig, ook die god-

deloosheid doen worden gebouwd; ook verzaken zij den Heere, en ze ontkomen" (vs 15). Doch al heerscht dit goddeloos gedoe en geredeneer in den tempel van Sion en allerwege onder de massa, toch is er nog altoos een *overblijfsel,* dat den Heere getrouw blijft. Welnu, over die heilige kern, die God zich bewaard heeft, zal Zijn vreeze blijven heerschen: „Alsdan spreken zij, die den Heere vreezen, een ieder tot zijn naaste, dat, al schijnt 't anders, de Heere toch op het innerlijke let, en dat er een gedenkboek voor Zijn aangezicht is geschreven voor degenen die den Heere vreezen, en die aan Zijn naam gedenken". Over deze nu zal de genade des Heeren zich dan ook in het eind volheerlijk uitbreiden. „Deze, zegt de Heere, zullen te dien dage dien Ik maken zal, Mij tot een eigendom zijn, en Ik zal hen verschoonen, gelijk als een man zijn eigen zoon verschoont, die hem dient, en ook zult gij wederom zien het onderscheid tusschen hem die Jehovah dient en die Hem niet dient. Dan zal het onderscheid tusschen de rechtvaardigen en de goddeloozen voor aller oog openbaar worden" (3 : 16 en 17).

Dit alles nu hangt aan de komst van den Messias, aan wiens toekomst de verschijning van Johannes, hier de bode of engel Gods genoemd, zal voorafgaan. „Ziet", zoo lezen we in 3 : 1, „Ik zend mijn engel of mijn bode, die voor mijn aangezicht den weg bereiden zal, en dan zal snellijk, d.i. kort daarop, tot zijn tempel komen die Heere, die Messias, die Koning dien gijlieden verwacht, t.w. de Engel des Verbonds, aan denwelken gij lust hebt, en naar wien gij uitziet. Ziet Hij komt, zegt de Heere der heirscharen". Door dien Messias zal dan tenslotte het eindoordeel komen, en dan zal het onderscheid tusschen wie God vreest, en wie goddeloos is, voor eeuwig tot beslissing komen. „Want ziet de dag des Heeren komt, maar brandende als een oven. Dan zal het vuur van het oordeel al wat slechts stoppelen zijn, in vlam zetten, en zal Jehovah hun geen wortel noch tak laten." Doch dan zal ook de heerlijkheid van de getrouwe dienaren van Jehovah ingaan en zullen de kinderen Gods de onvermengde zaligheid beërven. „Ulieden daarentegen, die mijnen Naam vreest, zal dan de zonne der gerechtigheid opgaan, en er zal genezing zijn onder Zijne vleugelen." Zoo loopt het profetisch vergezicht ook in dit laatste profetisch geschrift, gelijk steeds, *tot aan het einde* door. Israel zal, gelijk ook hier blijkt, in dit allesbeslissende einde, een eigen plaats blijven behouden, maar toch niet zoo, of het eind zal de beslissing voor heel ons menschelijk geslacht geven, en de Paradijsbelofte staat te worden vervuld.

Doch al is 't, dat zoo in het einde toch weer de dag wordt aangekondigd, die het einde over alle kinderen der menschen en over

heel deze wereld zal brengen, toch beheerscht niet dit machtig feit Maleachi's optreden. De inhoud toch van zijn Godsspraak trekt zich veeleer saam om den priesterkring en den tempeldienst en het burgerlijke leven van het volk te Jerusalem. De strijd die aanvankelijk aller hart innam over het al dan niet voort zetten van den tempelbouw, was nu beslist. Onder Ezra en Nehemia, eerst zelfs onder de aandrift van Zerubbabel en Jozua den Hoogepriester, en onder de gedurige aansporing van Haggaï en Zacharia, was dan nu die strijd over den tempel in de goede richting uitgestreden. Al te luisterrijk was die tempel niet, maar hij stond er dan nu toch, en de dienst kon er in plaats hebben, vooral daar aanvankelijk de koning van Perzië van Rijkswege in de kosten liet voorzien; maar met dat al bleef het te Jerusalem een leven der ellende. Het waren geen groote problemen meer; als van ouds, die den volksgeest bezighielden en verdeelden, maar alles trok zich saam in nietige pogingen om den tempeldienst te vervalschen, om geld te rapen en desnoods te rooven, waar 't slechts even te vinden was. Het was zulk een nietig bestaan van Israel onder de gunst van de Perzische Satrapen geworden. Eerst toen de Grieken Perzië neersloegen, en de Seleuciden onder Antiochus Epifanes het volk gingen vertreden en kwellen, leefde er weer echt Israelietisch nationaal gevoel op, en brak er een verzet uit, dat nogmaals aan Israels naam eere bracht. Maar van 't grootsche verleden leek 't niets dan het schaduwbeeld van het wezen. Zoover ging zelfs de ontaarding, dat het volk uit de ballingschap een ten deele Oostersche zienswijze en voorstelling had meegebracht, zoodat het bewustzijn de vroegere helderheid verloor. Vanzelf moest de profetische zin hiervan tot op zekere hoogte schade lijden. De profeten toch gebruiken steeds als middel en instrument, wat ze in het volksbesef aan vormen en uitingswijze voorhanden vinden. Reeds bij Zacharia bleek dit in de reeks visioenen, die wat haar vorm betreft, geheel een Oostersch karakter droegen, en daarom voor ons Westerlingen zoo bijna niet genietbaar zijn. Het sieraad van de heilige Openbaring in ouder tijden was juist, dat ze zich uiten konden in dien klaren vorm, die ook nu nog allerwegen verstaan wordt, en zelfs voor de kinderkens geen onverstaanbare klanken geeft. Hierin echter was op tweeërlei wijs verandering gebracht. In de eerste plaats was uit het Oosten een sprake en een wijze van voorstelling zoo te Jerusalem als te Samaria binnen geslopen, die de bewustzijnsvormen aanmerkelijk gewijzigd had, en toen nu Israel voor een gansch menschenleven, d.i. zeventig jaar lang, naar die Oostersche streken verbannen was, kon 't wel niet anders, of 't aan Babylons stroomen opgegroeid geslacht moest op een andere wijs dan vroeger leeren denken, en anders zijn in

zijn voorstellingen en levensvormen. Hieruit in hoofdzaak verklaren zich dan ook die vreemdsoortige visioenen en duister-Oostersche vormen, die we bij de laatst opgetreden profeten voor ons hebben. Van Maleachi alleen kan dit niet in die sterke mate gezegd worden. Hij leefde een eeuw later, en het is zeer de vraag, of hij ooit iets van de Oostersche landen gezien heeft. Na 583 v. Chr. heeft geen koning te Babel meer den koningscepter gevoerd. Met Beltzasar was 't alles ondergegaan, en allengs had zich ook te Jerusalem weer een eigen leven en een eigen volksbesef gevormd, dat van hetgeen vlak voorafging afweek. Vandaar dat in Maleachi een andere wijze van uitdrukking reeds was doorgedrongen. Er was nu veel Perzische, er was allengs ook Grieksche invloed onder het volk werkende. Reeds merkt men dit bij Maleachi aan dat gestadige splitsen van wat hij zeggen gaat in vragen en antwoorden. Reeds in het eerste hoofdstuk ziet ge dit. Zoo in vs 7: Gij zegt: „Waarmede verontreinigen wij U," en in vs 13: „Nog zegt gij: Zie wat een vermoeidheid!" En op die onderstelde vragen, volgt dan het profetisch antwoord. Maar van wat kant ook bezien, wie Maleachi naast Micha legt voelt 't bij eersten oogopslag. In de aloude profetie was het alles aangrijpend en machtig, bezielend en ontroerend, en bewoog alles zich om de groote problemen der wereldhistorie. Hier daarentegen is 't al in Israels kleinen kring opgesloten, en is er van een internationale inwerking van de volken op Israel of van Israel op de volken geen sprake meer. Het is nu een bestaan als in een der vele kleine Staten geworden. Voor den gang van het wereldgebeuren, except voor de profeten, van nagenoeg geen belang.

Toch zie men ook in Maleachi niet enkel op twee, drie teksten, die u meer toespreken, alsof al 't overige uw aandacht niet verdiende. De profetie is niet een reeks van Bijbelteksten, die ge uit hun samenhang kunt uitlichten, om ze op een lijst te brengen. Wie van de profeten genieten wil, moet ze steeds nemen in hun onderling historisch verband. En zoo ook is het met Maleachi.

XXI. Jesaja.

> Toen zeide ik: Wee mij, want ik verga; dewijl ik een man van onreine lippen ben, en ik woon in het midden eens volks, dat onrein van lippen is; want mijne oogen hebben den Koning, den HEERE der heirscharen, gezien. JESAJA 6 : 5.

WE komen thans tot de dusgenaamde „Groote profeten", waaronder Jesaja als verreweg de meest majestueuse vanzelf op den voorgrond treedt. Jesaja's profetie verplaatst ons in de tweede helft der achtste eeuw voor Christus' geboorte. Ook hier verschillen de rekenaars. Vroeger stelde men Jesaja's profetisch optreden meest van 758 tot 690 voor Christus; sinds stelden anderen voor Jesaja's profetische werkzaamheid een periode van 740 tot 700; doch hoe ook genomen, het is en blijft de tweede helft der achtste eeuw voor Christus, waarin zijn machtige profetische werkzaamheid valt. Voor een inzicht in den historischen samenhang geven we hier allereerst de tijdrekenkundige opvolging, die 't best de beteekenis van Jesaja's optreden juist in deze periode doet uitkomen. Men zie uit deze tabel, hoe de vele koningen in het koninkrijk van Juda elkander zijn opgevolgd, en hoe ze zich over de vier eeuwen van David tot Zedekia verdeelen. Om het verschil, dat thans in de tijdrekenkundige beschouwing almeer opkwam, geven we de oude en de nieuwe reeks. Men ziet er uit, dat 't voor het doel van deze artikelen er weinig toe doet, welke der beide reeksen men volgt. In beide reeksen toch nemen Uzzia en Jotham, Achaz en Hiskia de middenjaren in, en in deze periode valt Jesaja's optreden.

Koningen van Juda waren:

	EERSTE REEKS			TWEEDE REEKS		
Rehabeam	931	tot	915	975	tot	957
Abia	914	„	912	957	„	955
Asa	911	„	871	955	„	914
Josafat	870	„	849	914	„	889
Joram	848	„	845	889	„	884
Ahazia	844	„	843	884	„	883
Athalia	843	„	837	883	„	878
Joas	837	„	796	878	„	838
Amazia	795	„	776	838	„	810
Uzzia (Azarjah)	*775*	„	*758*	*809*	„	*758*
Jotham	*758*	„	*735*	*758*	„	*742*
Achaz	*734*	„	*715*	*742*	„	*727*

	EERSTE REEKS	TWEEDE REEKS
Hizkia	*714* tot *686*	*727* tot *698*
Manasse	685 „ 641	698 „ 643
Amon	640 „ 639	642 „ 641
Josia	638 „ 608	640 „ 609
Joahaz	608	609
Jojakim	607 „ 597	607 „ 597
Jojachin	597	597
Zedekia	597 „ 586	596 „ 586

Jesaja's profetieën vallen nu in de cursief gedrukte periode. Volgens de ééne reeks loopt derhalve zijn periode van Uzzia tot en met Hizkia van 775 tot 686; en volgens de tweede van 809 tot 698. Met het oog op zijn profetieën een nauwelijks meetellend verschil.

Het karakteristieke nu van deze periode ligt in den zeldzamen bloei, waartoe juist in deze Jesajaansche periode, als we ons zoo mogen uitdrukken, de Koninkrijken van Juda en Israel gekomen waren. Het Koninkrijk van Israel viel voor Assyrië's overmacht in 722. Jesaja heeft alzoo Israels ondergang zelf beleefd. Al is het toch, dat we zijn sterfjaar niet nauwkeurig kennen, het schijnt toch wel vast te staan, dat zijn leven tot in het jaar 700 vóór Christus voortschreed. Daar nu zijn optreden 't machtigst was in de periode van 750 tot 700, zoo mag vastgesteld, dat Jesaja beide Koninkrijken niet anders gekend heeft dan in hun hoogsten staat van bloei. Uit alle ons ten dienste staande gegevens toch blijkt, dat juist in die periode èn in Samaria èn in Jerusalem een ongekende weelde heerschte; dat juist die toenemende weelde zoo in Ninevé als Babylon steeds meer de opmerkzaamheid op de koninkrijken tusschen de Jordaan en de Middellandsche zee vestigde, en dat niet 't minst die ongekende uitwendige welvaart aan Tigris en Euphraat de neiging deed opkomen, om zich van deze bloeiende, machtige en rijke staten meester te maken. Vooral in Oostersche landen kunnen de tijdperken van bloei en achteruitgang spoedig afwisselen. Onder David stond Israel oeconomisch zwak, en na David, onder Salomo, rees het schier plotseling tot een staat van ongekende weelde. Onder Rehabeam, en onder de koningen die van Abia tot Uzzia op elkander volgden, schijnt de maatschappelijke gesteldheid in Juda weer gedaald te zijn, maar reeds onder Ahazia won het weer, onder Athalia kwam er weer weelde op, en onder Uzzia en zijn onmiddellijke opvolgers schijnt een welvaart te hebben geheerscht, alsof de weelde uit Salomo's dagen was teruggekeerd.

Het hierdoor schier uitgelokte overdadige leven deed te Jerusalem vooral een zeer scherpe tegenstelling opkomen. Eenerzijds drukte

de weelde een stempel van wereldsche gezindheid op het meer gegoede en op den voorgrond tredende publiek, maar juist de hieraan genomen ergernis kweekte onder het lager staande publiek een vromen kring, die zich al meer uit het publieke leven terugtrok, en ten slotte door Jesaja finaal van den toonaangevenden kring werd afgescheiden. Zoo zag men te Jerusalem hetzelfde verschijnsel opkomen, dat zich steeds bij zoo bedenkelijke sociale ontwikkeling voordoet, en ook ten onzent keer op keer zich heeft voorgedaan. Het was tot op zekere hoogte destijds in Jesaja's dagen gelijke toestand, als er in Galilea heerschte toen Jezus in dat gewest omwandelde. Ook toen toch stelde wat groot en aanzienlijk was, zich tegen Jezus over, en waren het schier eeniglijk de kleine lieden, die in scharen van duizenden Jezus om Zijn heerlijke prediking en om Zijn wonderdaden opzochten. Nu was het echter in Jesaja's dagen opmerkelijk, hoe tusschen die afgedoolde hooge kringen en dien trouwen kring van kleinen omvang, destijds een middenkring in stond, die nog deels uit gewoonte aan het heilige gehecht was, en toch anderdeels volop met het leven der wereld meedeed. Voor dezen middenkring nu hing er veel van het Hof af. Regeerde een afvallig vorst, dan gleed deze middenkring geheel mee in het wereldsche leven af; rustte daarentegen de kroon op het hoofd van een vromen aanbidder van Jehovah, gelijk Hizkia, dan sloeg de uitwendige vorm van het publieke leven te Jerusalem gedurig om. De ééne maal was het dan sociale mode, om met den vromen koning in den tempel op Sion te verkeeren, en een ander maal om met Manasse zich van den tempeldienst te vervreemden, en de ingeslopen afgoderij zoo goed als openlijk na te volgen. Dank zij Israels verleden, en de geheel eenige beteekenis van den tempel op Sion, brachten toch de oude volksgewoonten met zich, dat men, onder wat vorm dan ook, met het kerkelijk leven, als we het zoo noemen mogen, meedeed. De tempel op Sion had te geheel eenige beteekenis, om zich aan te stellen alsof men er niet mee rekende. Alleen maar, de religieband die aan Sion bond, was almeer verslapt. Het was almeer ijdele vorm geworden, om naar Sion op te gaan. Men deed dus beide, eenerzijds in Sion meedoen, en anderzijds de afgodische eerediensten bezoeken en naloopen. En als men dan vroeg, bij welke van die twee men met zijn hart was, dan toonde geheel het optreden en geheel de houding, dat het afgodische warm vereerd, de dienst op Sion koel aangestaard werd; en juist dit heeft Israels geestelijk verval hand over hand doen toenemen.

Het was zoo bijna dezelfde toestand als onder ons in de tweede helft der 18e eeuw geheerscht heeft. Ook onder ons heette toen het publiek van alle gading nog met de kerk der vaderen mee te leven.

Families die geheel en al van het kerkelijk leven vervreemd waren, vond men toen nog maar weinige. De jongeren trokken zich al meer terug, maar de man en vrouw van positie plachten hun zitplaatsen in het huis des gebeds nog steeds te bezetten. Ook was de prediking nog in hoofdzaak op de lijn der vaderen gebleven. Maar het huiselijk, het maatschappelijk en het burgerlijk leven was steeds meer van den hoogen geestelijken toon uit de 16e en 17e eeuw vervreemd. Fransche romanlitteratuur van min kuischen aard werd verslonden. De schouwburgen werkten zedebedervend. En geheel de samenleving daalde op lager peil. Dit was toen ook ten onzent oorzaak, dat de vrome kringen zich van het publieke leven al meer afscheidden, zich terugtrokken en op zichzelf gingen staan. En zoo kreeg men ook ten onzent de drie groepen, die in 1795 elk als onder eigen banier voor den dag kwamen. De radicaal-revolutionaire groep, die de Franschen inhaalde en Oranje uitwierp. De braaf-grootburgerlijke groep, die zich al meer verfranschte. En in de derde plaats de groep, voor wie Bilderdijk de lijdende held werd, en die zich steeds meer in hun gezelschappen van het nationale leven isoleerde. Het werd toen in die gezelschappen letterlijk nogmaals zooals 't onder Jesaia was geworden. Zie 't maar in Jesaja 8 : 16, waar de profeet uitroept: „Bind de getuigenis toe, en verzegel de Thorah onder mijn leerlingen". Deze driedeeling van het volk verklaart het dan ook, hoe te Jerusalem, zoo kort op elkander, een Godverloochenend en een Godzoekend vorst het bewind kon voeren, en hoe beiden, op hun beurt, voor een tijdlang de publieke opinie achter zich kregen. Gelijk gezegd, de tegenstelling tusschen Hizkia en Manasse kon niet krasser, en toch blijkt 't uit de historie, hoe niet slechts beiden aanhang wonnen, doch hoe beiden ook wel waarlijk beurtelings de invloedrijke kringen achter zich kregen. In Hizkia's dagen kreeg men te Jerusalem den indruk: hoe vroom is toch het volk. En nauwelijks was Hizkia verdwenen en Manasse in zijn plaats getreden, of men verbaasde zich er over, hoe diezelfde, pas nog zich zoo vroom voordoende, kringen, nu opeens weer al wat vroom was, door hun goddelooze houding ergerden.

Juist deze stand van zaken te Jerusalem bracht nu de noodzakelijkheid met zich, dat te Jerusalem een geheel andere profetische gestalte optrad dan te Samaria, of in het Koninkrijk van Israel. Te Samaria was geen vrome kring meer. Er zullen ook in Samaria nog wel enkele godzalige mannen en vrouwen zijn overgebleven, maar deze enkele personen verdwenen onder de massa, en ook mag wel aangenomen, dat wie van eenig aanzien was, uitweek naar Jerusalem. Alleen het landvolk kon dat niet doen, en vandaar

dat de zevenduizend, waarin Elia zijn sterkte vond, meer onder de landlieden te zoeken waren, en later in hun nakomelingen de schare leverden die Jezus in Galilea navolgden. Het hoogere leven der meer aanzienlijken daarentegen, en ook de ambtenaren en officieren waren te Samaria geheel van Jehovah vervreemd. Hieruit verklaart het zich dan ook, dat de profeten die in Israel verschenen, voorzoover wij nog geschriften van hen bezitten, zich 't meest tot het landvolk wendden, en niet zelden zelfs uit het landvolk waren opgekomen. Israel behield dan ook voor de toekomst geen eigen beteekenis meer. Men weet wat door den lateren afval uit Samaria geworden is. Te Samaria had men nu eenmaal Sion afgezworen, en uit Dan en Bethel is de jammer van het bederf over de Tien stammen uitgegaan. Heel anders daarentegen stond het in het Koninkrijk van Juda. Reeds op zichzelf mag aangenomen, dat in den stam van Juda van oudsher een degelijker geloofsleven was opgebloeid. Men ziet dat reeds aan de houding van Juda, toen zijn broeders Jozef wilden ombrengen. Op Juda rustte van oudsher de belofte, die zich in den Messias vervullen zou. Aan Juda was ook Davids profetie toegekomen. David en zijn huis waren dan ook uit Juda. En ten slotte is het evenzoo uit Juda's stam, dat te Bethlehem de Heiland der wereld het licht zag. Zienlijk nu beeldde die voortreffelijkheid van Juda zich af in den tempel op Sion. In Efraïm was zulk een heiliging van de plaats van den Jehova-dienst ondenkbaar geweest. Zou er een tempel voor Jehovah verrijzen, dan kon die niet anders dan in Juda's stam gebouwd en geheiligd worden.

Doch hierbij bleef het niet. Ook het huis van Aäron, en de kinderen van Levi, waren niet mee naar Samaria uitgetogen, doch in Juda gebleven, en wat zonde en zedebederf ook in Levi's stam ten slotte mocht zijn uitgebroken, toch bleef in het huis van Aäron en in Levi's stam nog altoos een heilige traditie voortleven, die een afval als in Samaria ondenkbaar maakte. Ook onder de kleine profeten zag men het reeds, hoe er zelfs profeten uit dezen van ouds geheiligden stam opkwamen. Zelfs kan gezegd dat de oude heldennatuur, die in David zoo heerlijk geschitterd had, niet in Samaria, maar te Jerusalem na bleef leven. Reeds wat later onder de Makkabeën gezien werd, is hiervoor bewijs. Hieruit mag alzoo afgeleid, dat het Gode beliefd heeft, in den éénen stam meer dan in den anderen, een wortel des levens te sparen, waaruit op de door God bestemde ure weer een nieuw leven zou kunnen opkomen. En dit nu bleek een wortel van geestelijk leven te zijn, die in hooger zin alleen in Juda tieren bleef, en dat wel zóó tieren, dat er ten slotte toch weer een edele plant uit kon opbloeien. Soms

voorzeker is het, of er tusschen Israel en Juda geen verschil meer te ontdekken valt. Telkens krijgt men den indruk, alsof beide rijken even diep gezonken zijn, en daar in Jerusalem het zondige leven dan in tegenstelling met Sion nog zooveel sterker uitkwam, ontvangt men meer dan eens zelfs den indruk, alsof het verderf in Jerusalem nog verder was voortgeschreden. Maar dit was schijn, en Gods oog zag steeds in Juda het rijske weer uit den afgehouwen tronk opschieten. Hoe diep schuldig ook Juda ten slotte staan mocht, uit Juda kon altoos nog weer nieuw leven opkomen, uit Israel niet. Niet in de lijn van Jerobeam, alleen in die van Rehabeam bewoog zich wat in de toekomst niet alleen aan Jacobs geslacht, maar aan heel de wereld de redding brengen zou. Vanzelf hing dit geheel en eeniglijk aan Gods beschikking, maar die beschikking Gods is dan ook de fontein, waaruit, door alle eeuwen heen, altoos weer het heilige en eenig ware uitspruit. Het is volstrekt niet zoo, alsof er onder de massa van onheilige individuen zoo nu en dan geheel onverwachts een vroom individu te voorschijn komt. De personen staan niet op zichzelf. Er is in elke familie een eigen trek. In elk gezin tintelt een eigen leven. En hooger op gaat dit tot in de stammen en in de rassen door. Thans in den jammerlijken wereldoorlog ziet men het weer, hoe ten slotte het volksbesef, het nationale gevoel, elk ander besef en zelfs het kerkelijk leven, voor een oogenblik terug wist te dringen, zoodat zelfs bisschoppen van de ééne Roomsche Kerk, openlijk, ter wille van hun band aan hun eigen volk, tegen elkander optraden. Ge kunt u zoo ook geen Jesaja als te Samaria geboren denken. Van alle stammen kon alleen de stam van Levi of van Juda zulke hoogstaande persoonlijkheden voortbrengen. Ook een man als Jesaja was niet maar een hoogstaand individu in zijn eigen persoon, maar tevens kind van zijn tijd, kind van zijn geslacht, en zoo ook zoon van Juda.

Het feit, dat de grootste onder de profeten juist destijds en zulks wel in Juda, en te Jerusalem is opgetreden, verklaart zich hieruit geheel. Er is in alles samenhang. Ook het licht der profetie gaf niet plotseling een middagzon. Het begon ook hier met een schemeren van den dageraad. Eerst half donker nog, toen al helderder opklarend. En zoo bleek ten slotte ook de profetie een plantinge Gods te zijn, die eerst van lieverlede zich tot hooger ontwikkelen kon, en eerst op het van God bestemde oogenblik haar vollen luister kon ontplooien. Hoe hoog ook bij Jesaja vergeleken, een Jeremia moge gestaan hebben, hij trad op in geheel ander milieu en onder geheel afwijkende omstandigheden, en reeds uit deze gegevens moest een gansch andere profetische verschijning rijpen.

Ezechiël die onder ballingen opkwam, kon noch een Jesaja, noch een Jeremia zijn. Een Daniël staat tengevolge van zijn inleven in het Oostersche leven zelfs zóó geheel op zich zelf, dat velen zich Daniël nauwelijks meer als een zoon van Jacob konden denken, en daarom met zijn Godsspraak niet rekenen wilden. Hierop moet dáárom zoo volle nadruk gelegd, omdat men zóó eerst verstaat, hoe Jesaja niet een eenling is, die geheel uit zichzelf opkwam, maar hoe in Jesaja ten slotte de profetische plant haar vollen bloei ontluiken doet. De profetie is in Israel niet een hebbelijkheid van enkele personen, noch ook een gave, die geheel op zichzelf aan enkele individuen verleend is. Heel de profetie is één samenhangend verschijnsel. Ze stond als levensuiting niet op zichzelf. Ze zou bij elk ander volk in die mate en op die wijze zich niet hebben kunnen ontwikkelen. In de profetie onder Jacobs nageslacht openbaart zich een levensuiting, die met heel den aard van het volk, met zijn verleden, met zijn roeping, en met de aan dat volk verleende gave samenhangt. En juist dit nu wordt zoo ten eenenmale miskend door een ieder, die in de profetie niet anders ziet, dan een dictaat dat van God kwam, en dat de profeet opschreef, en dat nu als een eerst geschreven en later gedrukt boek de wereld is ingegaan. Wie 't zoo beschouwt ziet heel het heilig karakter der profetie voorbij. Een dictaat opschrijven kan een ieder die schrijven kan, mits zijn gehoor hem in staat stelt de klanken op te vangen. Was de profetie en de ingeving in het gemeen niet anders dan een voorspreken, en het voorlezen van een boek geweest, zoo zou zelfs de man hebben kunnen ontbreken, die zich voor het opschrijven leende. De gramophoon, die men sinds uitvond, had dan, buiten alle menschelijke bemoeiing om, het Goddelijk dictaat kunnen opvangen en het straks kunnen uitgeven. Ja, men kon nog verder gaan. De wet der tien geboden is door God zelf op het marmer ingegrift. Mozes deed er niets aan, dan dat hij de steenen tafelen, waarop God die wet gegrift had, wegdroeg. Hieruit nu volgt immers, dat, zoo 't Gode beliefd had, afgezien van alle geestelijke inwerking, aan de wereld zeker aantal volzinnen gewoon weg mee te deelen, in Gods Almacht alle gegevens aanwezig waren geweest, om heel de Heilige Schrift, zonder eenige menschelijke tusschenkomst, in leesbaar schrift voor ons in gereedheid te brengen.

Doch hieruit ziet men dan ook, hoe volstrekt onhoudbaar de geheele voorstelling is, alsof in den profeet niet anders dan een geroepen individu ware te eeren. Als God een profeet roept, dan is 't Gods eigen bestel, dat dien profeet uit een bepaald volk deed geboren worden, en deed geboren worden uit daartoe door God zelf verkoren ouders, en wel uit ouders die behoorden tot een

bepaalde familie, gezin en stam, en die in zich, krachtens hun geboorte, al dat eigenaardige en bijzondere bezaten, dat straks voor hun profetische werkzaamheid eisch zou zijn. Ook hier kan niet sterk genoeg op *de variatie* in de geslachten nadruk worden gelegd. Het is niet waar, dat elk kind dat geboren wordt, eenvoudig een creatuur van zeker soort, en altoos van een vast model is. Zie 't maar aan wat David in Psalm 139 zong. Ontvangenis en geboorte en opvoeding, het gaat alles onder Gods bestel, en eindeloos is de rijke variatie, waarin God bij alle menschenschepping den oneindigen rijkdom van Zijn gaven toont en verheerlijkt. Nu is het zeer zeker waar, dat bij meer dan één profeet de profetische gave nog op zoo lagen trap van ontwikkeling kan staan, dat het bijzondere er nog bijna niet in uitkomt. Doch dit is zoo bij alle planten. Wie de allereerste levenskiem van wat plant ook uit den bodem ziet opkomen, neemt nog nauwelijks eenig verschil waar. Het is dan een klein kiempje, waarin ons oog vaak de soort en natuur nog niet onderscheiden kan. Zoo nu was het ook met de eerste beginselen der profetie. Daarin was nog ternauwernood onderscheid waar te nemen. Maar als de plant in groei voortschrijdt en ten slotte in haar bloem uitkomt, dan ziet een ieder het onderscheid. En zoo ook was het bij de profetie. Hoe verder ze voortschreed, hoe ze steeds meer een eigen karakter aannam, en van lieverlede haar voltooiing, als we ons zoo mogen uitdrukken, naderde. Juist hieraan ontleenden we dan ook het recht, om Jesaja als den eerste zelfs onder de groote profeten op den voorgrond te plaatsen, omdat onbetwist het volle, rijke wezen der profetie eerst in hem ten volle aan het licht is gekomen. Een nog hooger gaande profetie is ondenkbaar, en zelfs de apostelen kunnen niet gezegd worden in hun profetische taak hooger te hebben gestaan. Zelfs een Johannes op Patmos kan als profeet niet boven Jesaja worden gesteld.

Nu kan zeer zeker, gelijk we ook bij David zien, niet alleen een eenig held, maar ook een historisch geheel eenig man, zelfs uit een schaapherder geboren worden, iets wat weer een geheel andere toelichting zou vereischen, maar heeft men gelijk hier in de profetie met een *historisch* verschijnsel te doen, dat zich bij een *bepaald* volk over *vele eeuwen* uitstrekt, dan is het niet toevallig, dat juist in een Jesaja zich de hoogste bloei van dit profetisch verschijnsel aandient. Jesaja was afgestamd van een bepaald geslacht. Hij behoorde tot een bepaalden stam. Hij was geboren in een eigen familie. Die familie bekleedde een bepaalden stand en had een eigen verleden. En al deze gegevens saâm hebben nu onder Gods hoog bestel ten slotte den persoon van Jesaja voortgebracht, en in dezen

persoon van Jesaja al de gegevens saam doen komen, die voor de hoogste uiting van het profetische leven eisch waren. Slechts ten deele kunnen we dit in zijn geslacht na wijzen, en grootendeels blijft dit ook bij Jesaja een mysterie. Alleen aan de uitkomst zien we, wat wondere profetische gaven het God beliefd had in dezen geheel eenigen ziener te doen geboren worden. Vanzelf hebben de samenstellers van de Heilige Schrift Jesaja dan ook aan het hoofd van de geheele reeks van profeten geplaatst. De rabbijnen brachten hier wijziging in. Maar de kerk zoo van het Oude als van het Nieuwe Verbond heeft nimmer geaarzeld, om in Jesaja's geheel eigen persoonlijkheid den voltooiden bloei van geheel de plant der profetie te eeren, en hem steeds de hoogste plaats der eere aangewezen. En niet alleen dat de samenstellers van de Heilige Schrift dit niet laten konden, maar ook in al de eeuwen die sinds verliepen, heeft de Christelijke kerk bepaaldelijk in Jesaja de volle, rijpe vrucht van de Goddelijke profetie genoten. Ook Jeremia wordt hoogelijk gewaardeerd. Ook Ezechiël, en vooral Daniël, kunnen steeds op warme belangstelling rekenen, maar toch, boven Jesaja ging geen ander. Wie uit Jesaja predikt, voelt nóg de bezieling, die in eigen predikatie van dezen profeet uitgaat. Inhoud, toon, stijl, wijze van toespreken, het staat hier alles hooger dan bij eenig ander profeet, en zelfs de letterkundigen die buiten onzen kring staan, erkennen herhaaldelijk, hoe de taal en de toon van de Bergrede, in geen menschelijk geschrift meer haar voorbode heeft aan te wijzen dan in Jesaja veertig tot zes en zestig. Jesaja is als profeet onovertroffen, en niet onder woorden is het te brengen, wat bezieling, wat verheffing al deze 26 eeuwen van Jesaja's Godsspraken onder alle volken is uitgegaan.

XXII. **Jesaja.** *(Vervolg.)*

> Spreekt naar het hart van Jerusalem, en roept haar toe, dat haar strijd vervuld is, dat hare ongerechtigheid verzoend is, dat zij van de hand des HEEREN dubbel ontvangen heeft voor alle hare zonde. JES. 40 : 2.

OPZETTELIJK legde ons voorafgaand artikel er nadruk op, dat feilt, wie de inspiratie der profeten opvat als ware het een geheel uitwendig en werktuigelijk voorzeggen geweest van hetgeen de profeet had op te schrijven, doch dat ook de profe-

tische ingeving organisch saamhing met het karakter dat God den profeet bij zijn geboorte had ingeprent, met zijn afstamming en zijn verleden, en zoo ook met de bijzondere bedeelingen van zijn lot. Bij Jesaja vooral moest hierop zeer bijzonderlijk de aandacht gevestigd, omdat het voor niet weinigen, wat Jesaja's profetischen bundel betreft, steeds meer voor uitgemaakt geldt, dat van de 66 kapittelen, die de Heilige Schrift ons op zijn naam voorlegt, althans de laatste 26 geenszins van zijn hand herkomstig zouden zijn, maar eerst, ruim een eeuw later, door een zijner volgelingen aan de eerste 39 zouden zijn aangehecht, en zoo valschelijk op Jesaja's naam de kerk zouden zijn ingegaan. De Godgeleerden die aan de waarheid der Heilige Schrift onveranderlijk vasthielden, hebben deze voorstelling steeds met klem bestreden en ook wij deden reeds herhaaldelijk uitkomen, waarom we ons tegen geheel deze voorstelling verzetten. De grond van dit ons verzet is hierin gelegen, dat zij, die de 26 laatste hoofdstukken aan Jesaja als auteur betwisten, vóór alle dingen geleid worden door de overtuiging, dat Jesaja aan de inspiratie nooit de zekere wetenschap kon ontleend hebben van wat eerst later, na zijn dood, gebeuren zou. Wel, zoo acht men dan, heeft een profeet, en zoo ook Jesaja, uit de toestanden die hij nationaal en internationaal reeds in zijn leven aanschouwde, kunnen gissen en als raden, wat hieruit volgen zou, en alzoo zich zekere verwachting kunnen vormen van wat straks te gebeuren stond, doch dit kon nooit slaan op bepaalde feitelijke bijzonderheden die eerst later door de historie in het licht zouden treden. Om slechts één voorbeeld te noemen, in Jesaja 45 wordt aangekondigd, hoe Cores of Cyrus in 537 vóór Christus aan de Joden verlof zou geven, om uit Babylon naar het heilige land terug te keeren. Er staat toch: „Alzoo zegt de Heere tot Zijn Gezalfde, tot Cores, wiens rechterhand Ik vat, om de volken voor zijn aangezicht neder te werpen en om Jacobs, mijns knechts wil, en Israels, mijns uitverkorenen. Zie, Ik roep u bij uwen naam, en Ik noemde u, hoewel gij Mij niet kendet." Hier is derhalve sprake van een vorst, wiens naam genoemd wordt, en van wien gezegd wordt, wat hij historisch doen zal; en dit staat te lezen in een kapittel dat op naam van Jesaja is gesteld. Daar nu Cyrus in 555 zijn historisch jaartal heeft, en Jesaja reeds kort na 700 v. Chr. stierf, wordt het onmogelijk geacht, dat Jesaja dit hoofdstuk zou hebben te boek gesteld. Het is zoo, er worden nog andere bedenkingen tegen het auteurschap van Jesaja geopperd, maar hoofdstuk 45 : 1 v.v. blijft toch het hoofdbezwaar. Dat Jesaja van Cyrus, die eerst anderhalve eeuw later de kroon van Perzië zou dragen, zou af geweten hebben,

acht men niet aannemelijk. Een hoofdbezwaar, waar dan bijkomt, dat in de dagen van Jesaja de vijandige hoofdmacht nog nauwelijks van uit Babel opwoelde, nog meest het Assyrische stempel droeg, en dat althans van een oppermacht van Perzië destijds nog minder ook maar iets vermoed werd.

Hier staan we alzoo voor de stellige vraag: Kan de inspiratie in een profeet als Jesaja op niets anders inwerken dan op hetgeen de profeet in zijn eigen levensdagen om zich gebeuren zag of althans hoorde of ook zelf giste en vermoedde, oftewel kan de inspiratie ook handelen van zulke personen en feiten, die tijdens het leven van den profeet nog geheel onbekend waren, en die eerst later in de historie aan het licht zouden treden. Kort saamgevat komt dit uiteraard neder op deze vraag, of in de inspiratie het element van *het wonder* kon optreden, dan wel of in de inspiratie slechts datgene kon werken, wat de profeet uit zichzelf kon opmaken. Deze pertinente vraag hangt vanzelf rechtstreeks met het al of niet aanvaarden van het wondergeloof saam. Wie strikt genomen niets toelaat of erkent, dan wat zich vanzelf uit gereed liggende oorzaken ontwikkelde, en niet gelooft en belijdt, dat de Almachtige God, evengoed als Hij de Schepper en Grondoorzaak van alle dingen is, zoo ook in zichzelf en in eigen beleid en wil de oorzaak kan stellen van iets, dat voor ons als een vreemd gebeuren in het bestaande inschuift, kan geen eigenlijk wonder aanvaarden. Dit is voor zulk een ondenkbaar. Hij moge spelen met het woord „wonder", en dan zinspelen op zielkundige voorvallen, doch dit geeft slechts verwarring. Het vraagstuk van wonder of geen wonder raakt het geschil, of de oorzakelijke lijn, *die van de Schepping uitging,* onafgebroken en onverstoorbaar *tot het einde toe* doorloopt, dan wel of uit Gods wil iets kan intreden, dat zich uit de lijn der Schepping niet verklaart, en dat als nieuw ingebracht of ingeschoven bestanddeel de reeks van gebeurtenissen op een bepaald punt onderbreekt. Laat Jesaja nog zoo helder inzicht in den stand van zaken hebben gehad, gelijk deze zich in Palestina en daarbuiten tijdens zijn leven voordeed, nooit en nimmer heeft hij uit dien stand van zaken kunnen afleiden, dat er na anderhalve eeuw een koning der Perzen zou optreden, die den naam van Cores of Cyrus droeg, dat deze Babylon overmeesteren zou, dat hij daarna Israel uit zijn ballingschap zou loslaten. Is wat in Jesaja 45 voor ons ligt, uit de pen van Jesaja gevloeid, dan heeft Jesaja, wat hij neerschreef, niet zielkundig uit zijn eigen nadenken voortgesponnen, maar dan is hem deze profetie ingegeven door den Heiligen Geest, en ingegeven *met* alle deze bijzonderheden.

Nu maakten we met het oog op zulke vraagstukken reeds bij de kleine profeten de opmerking, dat de profetie zich op *drieërlei* wijze aandient. Het is niet zoo, dat geheel de reeks der profetische geschriften van het eerste tot het laatste hoofdstuk ons slechts een ingegeven en gedicteerden inhoud zou brengen. Zeer duidelijk teekent het zich veeleer, zoo in de kleine als in de groote profeten af, dat er *drieërlei* profetie van hen uitgaat. De eerste komt op uit hun eigen inzicht en eigen oordeel, of ook eigen gissing, en de inspiratie bestaat dan hierin, dat geheel hun persoon organisch in den gang der dingen inleefde, ze als doorvoelde en doorliep, en dat de profeet ze nu als een kind dat naar zijn vader aardt, zóó ten beste geeft als de Geest het wil. Een tweede soort van inspiratie of ingeving van meer bijzonderen aard bestaat hierin, dat 't Gode belieft den profeet, die profetisch is aangelegd, nu ook op geheel bijzondere wijze met allerlei personen en gebeurtenissen in aanraking te brengen, waardoor hij een veel rijker inzicht erlangt, dan hij uit zichzelf hebben zou. En zoo hierop nu de Heilige Geest inwerkt om hem 't rechte woord te doen grijpen, en klaarheid over dat vergezicht te doen opgaan, dan komt hierdoor een inspiratie tot stand, die van veel hooger zin getuigt en reeds een bijzonder karakter draagt. Maar er zijn momenten, waarin 't ook hier niet bij blijft, doch waarin de Heilige Geest den geest van den profeet tot zijn instrument kiest; in diens gedachten gedachten inbrengt, die deze uit zichzelf niet kon doen opkomen; en hierbij zoo ver gaat, dat 't ten slotte van woord tot woord is, dat de profeet opschrijft of uitspreekt wat de Geest kond wil doen. Ook deze derde, meer speciale ingeving van bijzonderheden gaat daarom niet machinaal toe. Veeleer hangt ze op 't innigst saam met geheel den persoon en de organische gesteldheid van den ziener. Niet alsof het machinale niet ook wel op zichzelf denkbaar ware, gelijk 't bij Bileam en bij 't lastdier voorkwam, doch zóó ligt het met de echt profetische ingeving volstrekt niet. Wie aan het orgel de schoonste tonen zal ontlokken, moet ten eerste van zichzelf aanleg voor de toonkunst hebben, en in de toonkunst een waardig kunstenaar zijn. In de tweede plaats mag het hem aan oefening niet ontbreken. En in de derde plaats moet het instrument dat hij bespelen zal, in zichzelf onbedorven en keurig van maaksel zijn. Eerst waar aldus op zulk een orgel getooverd wordt, weerklinkt de majesteit der tonenpracht. En zoo nu ook is het hier. Als de ingeving aan den profeet de hoogste profetie ontlokt, dan is die profeet niet maar een gewoon blanco-burger, zonder eigen aard, karakter of opleiding, maar dan is ook die profeet een instrument dat op de ingeving is voorbereid, en alles in zich bevat, wat voor de doorwerking van de ingeving

onmisbaar is. De drie zooeven opgegeven wijzen van werking der ingeving werken dan ook in onderlingen samenhang. De hoogst begaafde profeet, gelijk de profeet die ons Jesaja 53 zong, toont telkens ook de beide andere profetische gaven te bezitten, en als het tot het hoogste komt, rust dat hoogste altijd op de twee voorafgaande grondlagen.

Het niet te loochenen feit, dat met name Jesaja 45 ons een bericht geeft van toekomstige gebeurtenissen, die eerst na anderhalve eeuw zouden voorvallen, en wel een zeer getrouw bericht met naam en toenaam, stelt alzoo aan elk lezer of uitlegger van de Schrift de korte en eenvoudige vraag: Gelooft gij dat God op wondere wijze van zulke gebeurtenissen, die eerst later komen zouden, aan den profeet kennis kon toebrengen, ja dan neen. Zegt ge nu met de nieuwe critici, dat God dit *niet* kon, en derhalve ook niet deed, dan is het voor wie zoo denkt en spreekt, hiermede uitgemaakt, dat Jesaja, die in 698 stierf, het 45e kapittel niet *kan* geschreven hebben. Er behoeft dan verder niet over geredeneerd te worden. Het is dan uitgemaakt. Belijdt ge daarentegen, vlak omgekeerd, dat geheel onze Christelijke religie van de waarachtigheid van het wondere ingrijpen Gods in de historie uitgaat en er op rust, dan heeft voor u deze tegenbedenking geen den minsten schijn zelfs van beteekenis. Veeleer spreekt 't u dan toe, dat 't God beliefd heeft aan 't vrome volk in die dagen zulk een afdoend steunpunt voor hun hope in de toekomst vast te leggen, en hierdoor het op zichzelf schier ongelooflijke voor hen tot zekerheid te maken. Hiermee vervalt dan niet alleen vanzelf, al wat men uit Jesaja 45 had afgeleid, maar pleit 't veeleer op de meest besliste wijze voor Jesaja zelf als schrijver. Erkent men toch, gelijk niet te ontkennen valt, dat onder alle profeten Jesaja bovenaan staat, dan ligt hier vanzelf in opgesloten, dat heel het wezen dier profetie eerst in Jesaja tot volle ontplooiing is gekomen. Dan zijn belangrijke profetieën van lagerstaande ontplooiing ook wel bij de overige profeten voorgekomen, maar zou toch uit wat zij schreven, zonder meer nooit de hooge luister van de profetische openbaring kenbaar zijn geworden. Bij de andere profeten zien we dan, bij den één meer, bij den ander minder, de uitstraling van het profetische licht wel doorgluren, maar het allerklaarst en allerheerlijkst schittert dan toch deze profetische glans bij Jesaja. Zelf voelt ge 't onder het lezen. Zoo majestueus hoog was de ingeving bij geen ander profeet. Hier in Jesaja eerst was ze volkomen. Juist dit echter onderstelde *het wonder*. Gelijk toch Israel zelf als geheel eenig verschijnsel in het midden der volken optrad, zoo ook was in dit eenige Israel de profetische inspiratie een geheel eenig verschijnsel, dat een valsch profeet wel

kon nabootsen, maar dat alleen in zijn vollen glans schitteren kon in die enkele mannen die God er toe verkoor. En onder deze enkele mannen staat dan weer Jesaja aan de allerhoogste spitse. Wat in Jesaja innerlijk werkte, en straks in zijn woord uitblonk, was onovertrefbaar en bleef eenig in zijn keur van uitnemendheid.

Dat men ook andere bedenkingen tegen Jesaja 40—66, als zouden ze niet echt zijn, opwierp, ligt in den aard der zaak. Liefst laat men zijn ongeloof aan het *wondere* ingrijpen Gods niet zoo sterk in het oog springen; doch ook al wat men verder pleegt aan te voeren, mist toch voldoende bewijskracht. Zeker, in Jesaja 40—66 heerscht doorgaande een stijl, die met Jesaja 1—39 niet in elk opzicht overeenkomt. Doch welke bewijskracht ligt hierin? Wie met Jesaja 1, 25 en 26 de meer dorre hoofdstukken tegen enkele volken, enz. vergelijkt, voelt evenzoo verschil. Doch wat zou hieruit zijn af te leiden? Of is het te loochenen, dat een vaardig schrijver toon en stijl vanzelf wisselt naar gelang van het onderwerp, dat hij behandelt. Zelfs gewone briefschrijvers en briefschrijfsters ontwaren dit. Schrijft men heel intiem om zijn hart uit te storten aan een nauwe vriendin, dan is in zulk een brief inhoud, vorm en toon zoo geheel anders, dan wanneer dezelfde schrijfster aan een hooggeplaatst minister een verzoek om hulpe richt. In al zulk verschil ligt dan ook niets vreemds. En zegge men nu niet, dat dit toch bij geoefende stylisten en bij schrijvers van naam niet doorgaat. Juist het tegendeel toch is het geval. Een deugdelijk stylist heeft altoos meer dan één snaar op zijn harp, en zijn hoog kunstgevoel zegt hem onmiddellijk, welke snaar in een bepaald geval op zijn harp moet getokkeld worden.

Reeds daarom is uit zulk een verschil in stijl en taal en toon op zichzelf niets af te leiden. Zelfs kan niet gezegd dat schrijvers van naam, die gedurende een periode van 50 en meer jaren, gelijk Jesaja, de pen hanteerden, steeds van gelijke meening bleven. Schrijvers wier latere uitingen in zekere tegenspraak komen met hun verleden, zijn lang niet zeldzaam. En al is hier bij een profeet uiteraard geen sprake van rechtstreeksche tegenspraak, toch is er ook bij hem zeer wel meer dan ééne wijze van voorstelling te onderscheiden, en ook het verloop van tijd kan hierop zeer zeker invloed hebben. Het verloop der tijden moet hier dan ook steeds mede gerekend worden. De stijl van een schrijver van 70 jaar is anders dan zijn stijl was toen hij op 25-jarigen leeftijd zijn eersteling naar de boekenmarkt opzond.

Juist de laatste twee jaren had ik de gelegenheid dit klaarlijk bij mijzelf te ontdekken. In 1878 schreef ik *Ons Program,* en in 1914—16

schreef ik op dit program de Nadere Toelichting. [1]) Legt men nu naast elkander wat eenerzijds in 1878 en daartegenover nu, bijna veertig jaar later, werd geschreven, dan is tweeërlei onloochenbaar, ten eerste dat er vaak verschil van inzicht valt te bespeuren, en ten tweede niet minder, dat stijl en zegswijze van beide, zeer verwante geschriften, vrij sterk uiteenloopen. Wie van de onveranderlijkheid van ieders zegswijze, woordgebruik en stijl uitging, zou dan ook zonder de minste bedenking na mijn heengaan het feit kunnen constateeren, dat beide geschriften onmogelijk van denzelfden schrijver *konden* zijn. Is er nu eenige reden denkbaar, waarom niet geheel hetzelfde proces ook bij Jesaja kon hebben plaats gegrepen? Ook zijn wijze van uitdrukking *kon* niet alleen, maar *moest* bijna wel, een geheel andere zijn, toen hij, in de eerste periode van zijn profetisch optreden, gedurig had in te grijpen op wat om hem heen gebeurde, dan toen hij, veertig, vijftig jaren later, in de eenzaamheid teruggetrokken, zijn troost-profetieën voor het vrome volk mocht te boek stellen. Hier komt zelfs nog iets anders bij. Als er van Jesaja gesproken wordt, beelden wij ons zoo licht in, dat Jesaja *een machtig veelschrijver* zou zijn geweest, die met zijn geschriften het land als overstroomd heeft; doch niets is minder waar. Althans wat er op naam van Jesaja tot ons kwam, zou afzonderlijk bijeengebracht, niet meer op de boekenmarkt brengen, dan één enkel geschrift van nauwelijks honderd bladzijden. In de uitgave der Heilige Schrift die voor mij ligt, begint Jesaja 1 op blz. 682, en eindigt Jesaja 66 op blz. 739. Alles saam derhalve nog geen volle 58 bladzijden; zeg zestig. Neem nu desnoods de twee kolom van deze Bijbeluitgave afzonderlijk, dan hebt ge nog pas 116 kolom. Denk nu wel, dat deze 116 kolom of 58 blz. loopen over een profetisch leven van *ruim een halve eeuw,* dan komt 't immers neer op ruim een bladzijde per levensjaar. Een profetische schat voorzeker zooals ge er geen tweeden vindt, en die juist door de inspiratie ook in taal en stijl zoo majestueus werd. Doch één ding gevoelt ge dan toch, dit namelijk, dat op een schrijver die in een halve eeuw niet meer dan 50 bladzijden schrifts in het licht zond, de gewone regel van consequentie in taal en stijl in geen geval kan toegepast worden. Het was de lange duur der inspiratie die hier tot zelfs den stijl en de zegswijze beheerschte, en vandaar de variatie die hier, wel verre van bezwaren op te leveren, veeleer van zelf sprak en niet kon uitblijven.

Nog minder gaat 't op, ook maar eenige waarde toe te kennen aan het zoo verschillend levensmilieu, waarin de beide hoofddeelen

[1]) Onder den titel: „Antirevolutionaire Staatkunde. Met nadere toelichting op Ons Program."

van Jesaja zich bewegen. Vanzelf kon het eerste, meest historische deel zich niet anders bewegen, dan in de toestanden en omstandigheden, die omstreeks het midden der 750 jaren v. Chr., in het heilige land aanwezig waren. Hierbij lette men er vooral op, dat geen profeet meer dan Jesaja in de gebeurtenissen van zijn land heeft ingeleefd en ingegrepen. De zoo merkwaardige periode van Sanheribs inval in Palestina, waarbij het aan Jesaja gegund werd een zoo actieve rol te vervullen, en het toen reeds dreigende kwaad nog voor een lange tusschenpoos af te wenden, toont klaarlijk hoe Jesaja de geschiedenis van zijn volk voor een deel als *gemaakt* heeft. Het is zoo, ook van Jeremia kan dit ten deele gelden, maar toch geenszins op zoo sterk sprekende wijze. Alleen Daniël is ten deze met Jesaja vergelijkbaar. Doch uit wat hoofde kan dit nu beletten, dat diezelfde Jesaja, bij den uitgang van zijn leven in stiller eenzaamheid teruggetrokken, toen ter tijd een inspiratie van geheel anderen aard ontving, niet bestemd om onmiddellijk in de gebeurtenissen in te grijpen, maar om als ware het in testamentairen vorm aan het geloovige volk een geschrift der vertroosting achter te laten, dat nog eeuwen daarna de droefheid der verdrukte geloovigen ondervangen kon. Welnu, wat Jesaja met het oog daarop als geïnspireerd schrijver te boek stelde, kon vanzelf niet meer slaan op de Assyrische periode; die zou toch, als 't verkoren Israel weer opleefde, reeds haar einde hebben bereikt. En daarom moest nu veeleer heel de profetie gezet in het kader der twee andere stukken der historie, eenerzijds in den triomf van het Babylonische rijk, toen het na Ninevé's val weer vooraan kwam te staan, en anderzijds in Babels ondergang door Perzië's opbloeien onder Cyrus. En dit nu bracht vanzelf te weeg, dat de geïnspireerde profeet in dit tweede, heel andersoortige deel van zijn profetisch optreden, zich 't vergezicht geopend zag voor wat onder Nebucadnezar en straks onder Cyrus te komen stond. Iets wat natuurlijk niet toelaatbaar is, zoo men op de wijs der moderne critiek, alle mogelijkheid afsnijdt, dat God de Heere door inspiratie alle noodige kennis omtrent de toekomende gebeurtenissen inspireeren kon, maar dan ook omgekeerd, in heerlijke harmonie voor ons treedt, zoo Jesaja metterdaad, tot in het nauwkeurige toe, het toekomstbeeld door de inspiratie des Heiligen Geestes voor zich ontsluierd zag.

In wat enkele beweerde tegenstrijdigheden betreft, kunnen we ons hier niet verliezen. In den samenhang van deze artikelen kan een nader ingaan op de ontkenningen der critiek geen plaats vinden. Dat we toch met eenigen ernst bij dit vraagstuk ook in deze artikelenreeks stil stonden, was alleen omdat er, droef genoeg, ook onder Gereformeerde theologen soms stemmen opgingen, alsof men

althans het ontzeggen van hoofdstuk 40—66 aan Jesaja wel toe kon geven. Neen, we kunnen en mogen het niet toegeven, en de geloovige studiemannen van naam, zooals Keil, Delitzsch en Kliefoth, hebben dan ook steeds tegen dezen stroom der ontkenningen ingeworsteld, en tot het laatste toe den Jesajaanschen oorsprong ook van deze schitterende hoofdstukken bepleit. Het moest daarom ook in ons verband duidelijk uitkomen, hoe ook in onze beschouwingen de echtheid van Jesaja 40—66 geen oogenblik wordt losgelaten. Zelfs geheel ons inzicht in de profetie dwingt ons aan den Jesajaanschen oorsprong van deze kapittelen gestrengelijk vast te houden. Profetie is zeer zeker volstrekt niet uitsluitend *voorzegging*. Zelfs moet het betreurd, dat reeds de zegswijze van „de profeet die brood eet", in het gemeene spraakgebruik de voorstelling ingang deed vinden, alsof de eigenlijke roeping van een profeet zoo goed als eeniglijk en uitsluitend bestond in het vooraf aankondigen en aanzeggen van wat eerst later gebeuren zou. Wie in dien zin van het „profeteeren" spreekt, begrijpt het in zijn wezen niet. — Herinner u slechts, hoe 't van oudsher gewoonte was, niet alleen van *profetische geschriften*, maar ook van *profetische geschiedboeken* te spreken. Hiertoe werden gerekend in de eerste plaats Jozua, Richteren en Ruth, en voorts de twee boeken van Samuel en de twee boeken van de Koningen. Geheel hiervan onderscheiden als niet profetisch, stonden daartegenover de Chronieken, Ezra, Nehemia en Esther. Doelde dit nu enkel op zekere classificatie, of op het feit, dat Elia en Eliza zulk een breede plaats in de eerste reeks vinden? In het minst niet. Het verschil school veel dieper. In Chronieken, Ezra, Nehemia en Esther geven de schrijvers weinig anders dan gewone historie. *Kronieken,* zooals elk volk zijn overgeleverde kroniek heeft. In die geschriften was alzoo alleen sprake van een reeks gebeurtenissen die achter elkander afliepen, en die inhielden wat er uitwendig in het burgerlijk, het staatkundig en het internationale leven was voorgevallen. Vooral zoo ge de twee boeken der Koningen en de twee boeken der Chronieken naast elkander legt, spreekt het principiëele onderscheid tusschen de profetische en niet-profetische geschiedboeken u aanstonds toe. In wat niet profetisch is, biedt men u een opeenvolging van feiten, de afsterving van machtige vorsten, en het verhaal van wat voorviel op het oorlogsterrein, maar geen oogenblik wordt die reeks voorvallen onder hooger gezichtspunt saamgevat. Israel komt dan voor als ieder ander volk. Het heeft zijn maatschappelijke, zijn zedelijke, zijn godsdienstige en zijn diplomatieke leven, juist zooals ook Egypte en Babylon dat hadden, maar van Israels geheel eenige roeping is zoo goed als geen sprake.

Slaat ge nu daarentegen een profetisch geschiedboek op, dan is de eere en de macht van Jehovah het middelpunt waarom zich hier alles beweegt. Er is dan aan Israel iets geschonken, dat alle overige volken missen. Wat al die andere volken derven moesten, heeft *alleen* Israel verkregen. Israel is daarom niet slechts een volk onder de volken, maar het middenpunt waarom geheel het wereldleven zich ten slotte bewegen zal. Elders is talent, is hooge kunst, ook wondere militaire macht, maar in Israel is *een geestelijke kiem* verscholen, die straks uitkomen, en eens in volle glorie schitteren zal, en het is die verborgen kiem, waarin Israels geestelijk kleinood ligt. Die geestelijke kiem moge Israel zelve door zijn zonde in haar opkomen belemmeren, toch zal God haar ontluiking verzekeren. En dit juist geeft aan heel Israels optreden in de historie een profetisch karakter. Het zijn niet enkel de met name genoemde profeten, waaraan Israel zijn profetisch karakter in historischen zin ontleent. De inspiratie leeft tot op zekere hoogte in heel Israels nationale existentie. Ook al spreekt er op een gegeven oogenblik geen enkel profeet onder het volk, dan ligt toch in dat volk zelf, krachtens zijn roeping en hooge bezieling, een rijke profetie van wat eens toekomen zal niet alleen aan Israel zelf, maar uit Israel aan heel dit aardrijk.

Dit nu is niet door het volk, maar dan toch door zijn beste mannen alle eeuwen door verstaan. Deze profetische karaktertrek en deze profetische bestemming, was van het bestaan zelf van het volk onafscheidelijk. Tot op zekere hoogte kan dan ook gezegd, dat in Israel al 't heilige en hoogere op den Messias wees en doelde, en steeds de profetie van het koninkrijk dat komen zou, vernieuwde. Zelfs kan het betreurd, dat in onze Statenvertaling deze indeeling van de geschiedboeken niet is bijgehouden. Het heeft nu den schijn, alsof na de boeken van de Koningen de boeken der Chronieken als vanzelf doorloopen, één van zin, toon en bedoelen. Het prijsgeven van de aloude splitsing in profetische en *niet*-profetische geschiedboeken, heeft ons metterdaad verarmd.

XXIII. **Jesaja.** *(Vervolg.)*

Maak u op, word verlicht, want uw licht komt, en
de heerlijkheid des HEEREN gaat over u op.
JESAJA 60 : 1.

NEEMT men nu beide aan, in de eerste plaats, dat ook de profetie over koning Cyrus van Perzië die eerst in 537 Israel vrijliet, reeds circa 700 v. Chr. uit Jesaja's pen is gevloeid, en ten tweede, dat zulk een profetie noch kan noch mag opgevat als het beluisteren en boeken van een dictaat, dan komen we van zelf voor de zeer ernstige vraag te staan, op wat wijs we ons dan een profetisch verschijnsel als in Jesaja 45 voor ons ligt, te verklaren hebben. Wat we hier vragen met opzicht tot Jesaja 45, geldt natuurlijk evenzoo voor de overige hoofdstukken van 40—66; en dat we meer bepaald onze vraag op hoofdstuk 45 richten, is eenigliijk, omdat hier het vreemdsoortige van het profetische verschijnsel het sterkst uitkomt. Terecht toch is door hen die de echtheid van Jesaja's tweede deel bestrijden, opgemerkt, dat zich in deze tweede Jesajaansche verdeeling iets ongewoons voordoet. Dit ongewone bestaat namelijk hierin, dat in geheel de profetie de ziener die spreekt, zoo goed als altijd spreekt van uit de positie en den tijd, waarin hij optrad. Ook in het eerste deel van Jesaja ontwaart men dit. Zeer enkele hoofdstukken daar gelaten, spreekt en getuigt in Jesaja 1—39 een ziener die leeft in Palestina, nader zelfs in Juda, en bijna altijd in Jerusalem. En van den tijd waarvan hij spreekt, als de jaren van zijn eigen leven. Zelfs stelt Jesaja er prijs op, het op zeer nauwkeurige wijze aan te geven, dat zijn optreden viel in de dagen van Uzzia, Jotham, Achaz en Hizkia, die saam regeerden van 775 tot 686 v. Chr. Stelt men nu echter de als van zelf zulks opdringende vraag, of zulks in Jesaja's tweede deel, van 40—66, evenzoo het geval is, dan blijkt reeds bij oppervlakkige inzage en doorlezing van deze kapittels, dat zulk een uitgangspunt hier geheel ontbreekt. Veel meer ontvangt men den indruk, dat de ziener, die ons in Jesaja 40—66 toespreekt, zich te midden van de Babylonische periode bevindt. In de dagen van Uzzia, Jotham, Achaz en Hizkia waren het nog altoos de Assyriërs, en niet de Babyloniërs, die in het Oosten de opperheerschappij voerden. In 722 was het Rijk van Israel niet door een bewindvoerder uit Babel, maar door Salmanassar, die zijn troon en paleis in de Assyrische hoofdstad Ninevé bezat, te niet gedaan. Dit nu vraagt een ver-

klaring. Indien Jesaja's tweede deel van hoofdstuk 40—66 echt is, hoe is 't dan te verklaren, dat bij den ziener die hier spreekt, de achtergrond vanwaar hij optreedt, meer dan anderhalve eeuw later en in een heel andere landspositie is te zoeken? Iets waarbij zich dan vanzelf als tweede bedenking de geheel andere vraag aan ons opdringt, hoe het rijkste prachtstuk van alle tot ons gekomen profetieën, gelijk we Jesaja 40—66 toch wel noemen mogen, een puur dictaat zou zijn geweest, waar ons toch op overtuigende wijze bleek, hoe er van een enkel letterlijk naschrijven van wat woord voor woord beluisterd was, in de daarvoor veel te hoog staande profetie geen sprake kan zijn.

Deze moeilijkheid is niet onder de oogen te zien, of we moeten vasthouden aan het eigenaardig karakter van de profetie in Israel, en niet minder aan het stellige gegeven, dat Jesaja daarbij onder alle profeten de hoogste plaats der eere inneemt; we zouden er zelfs bij kunnen voegen, dat juist Jesaja 40—66, meer zelfs nog het eerste deel van zijn Godsspraken, ons de voleinde schoonheid en de hoogste ontplooiing van de Israelietische profetie voorlegt. Boven Jesaja 40—66 gaat in het geheel der Israelietische profetie niets. Voorzoover er ook in het wezen der profetie onder Israel van een eigen volkomenheid aan het eind van hare ontwikkeling sprake kan zijn, vindt ge die niet bij een der andere profeten, maar bij Jesaja, en in Jesaja's profetischen bundel zeer bepaaldelijk in het tweede deel dat met Jesaja 40 inzet. Zoo stuit men dan op deze tegenstelling, waarover niet mag worden heengeloopen, dat we hier te doen hebben met de rijkste vrucht, die de profetie in Israel ooit gedragen heeft, en dat 't toch van achteren den indruk maakt, alsof hier niets voor ons lag dan een beluisterd, voorgezegd, of gedicteerd stuk. Een gedicteerd stuk opschrijven, kan nu ook iemand die geen profeet was. Daarvoor was niet anders dan een goed gehoor en een vaardige pen noodig. Desnoods had derhalve zelfs iemand die geen profeet was, zulk een stuk kunnen opschrijven. Leert nu daarentegen geheel het rijke verschijnsel van de profetie in Israel, dat voor alle hooge, degelijke profetie tweeërlei noodig is, ten eerste een man van hooge persoonlijke profetische ontwikkeling, en in de tweede plaats een inwerking van Jehovah op den alzoo gereedstaanden profeet, dan ware geheel deze voorstelling, alsof er hier alleen van een dictaat en een copiïst sprake zou geweest zijn, in den meest volstrekten zin onhoudbaar, en blijkt op onweerlegbare wijze, dat hier een gansch andere verklaring moet gegeven worden, en wel zulk een verklaring, die èn de preciese voorzegging van gebeurtenissen die eerst bijna twee eeuwen daarna zouden voorvallen, èn de hooge ontwikkeling van de profetie die hierin

uitkwam, beide tot haar recht doen komen. We moeten het ons duidelijk pogen te maken, hoe we eenerzijds een profetie voor ons krijgen, die nauwkeurig de historie meldt van dingen die eerst bijna twee eeuwen later zouden gebeuren, en hoe anderzijds die preciese vermelding ons kon geboden worden in een stuk, dat de profetie in Israel tot het hoogste toppunt opvoerde.

Dit nu zal u nimmer gelukken, zoo ge in den Israelietischen profeet feitelijk niet anders ziet dan een luchtpijp of trechter, waar de stem Gods doorheen ruischte; doch gelijk we reeds opmerkten, komen we reeds voor een gansch ander verschijnsel te staan, zoo we hier niet het beeld van den roeper bezigen, die op zee voor den kapitein dienst doet, maar vasthouden aan het beeld van de harp of eenig ander hoogstaand muziekinstrument. Een roeper op zee is niet anders dan een soort luchtkoker waar de stem doorheengaat, en waarin die stem zich uitzet. Bij een harp- of fluitspeler, of bij een violist daarentegen, is het juist de mindere of meerdere fijnheid van het muziekinstrument, dat over de uitwerking van den toongalm beslist. Bij een harp of viool kan dit zulk een onderscheid maken, dat een beroemde viool, als ze door versterf van den bezitter in verkoop komt, met goud en nogmaals goud betaald wordt. Aan dit beeld nu moet ge ook bij een profeet vasthouden. Dat de profetie een achtergrond ook in de heidenwereld bezat, ontkenden we niet, eer wezen we er zelf op, maar toch, dit was spelen op een gebroken kunstwerk, en alleen in Israel is die hooge profetie opgekomen, die leidde tot een *spreken,* een waarlijk spreken *van God* in en door zijn zieners. Het slagen hiervan hing altoos van twee voorwaarden af, ten eerste van de gereedheid van den man, die als ziener of profeet zou optreden, om als instrument Gods dienst te kunnen doen, en ten tweede van den bijzonderen rijkdom van de bijzondere openbaring, die het God believen zou door het aldus gereedstaande instrument onder Israel, en door Israel tot de wereld, te doen uitgaan. Hoe hooger de openbaring zou gaan, des te hooger moest ook de zeer fijne bewerktuiging van het instrument, d. i. hier van den profeet, staan, en omgekeerd, hoe fijner en edeler en rijker die bewerktuiging was, des te rijker zou de openbaring zijn, die door hem in Israel werd uitgedragen. Het één hing steeds met het ander saâm. Het één was niet van het ander te scheiden. Er waren profeten die als instrument van de laagste, van de tweede, en van de derde orde dienst deden, en hiermede hing 't nu vanzelf samen, dat een profeet die instrument van de laagste orde was, minder dienst kon bewijzen dan een profeet die als instrument in de tweede

orde stond, en dat ten slotte alleen die profeet, die onder allen als instrument van de hoogste orde gold, ook de rijkste openbaring van Godswege aan zijn volk kon overbrengen. Zoo genomen nu is het aan geen twijfel onderhevig, of Jesaja was instrumenteel de profeet van de hoogste orde, onder alle profetische harpen, luiten of violen de rijkst geïnstrumenteerde. Er is verschil ook in de profetie, en ook buiten Jesaja zijn er zeer rijke profetieën tot ons gekomen, doch boven Jesaja gaat in de profetische majesteit niemand uit.

Waarin bestond nu, als we zoo zeggen mogen, de profetische gereedmaking of voorbereiding, om als instrument voor de Goddelijke openbaring dienst te kunnen doen? Reeds in wat we ten beste gaven kwam uit, hoe zulks niet enkel van den persoon van den ziener afhing. Elia staat in Israel hoog, maar Jesaja kon niet in Israel, hij moest in Juda optreden, omdat de Jehovah-dienst in Juda zooveel beter den geest van den profeet voor zijn levenstaak voorbereidde. Een groot profeet was het product van wat God in Zijn volk, in een bepaald geslacht en ten slotte in een bepaalde familie en een bepaald gezin, en zoo eindelijk eerst in een bepaald persoon, had doen ontkiemen. De profeet is geen op zichzelf staand individu, maar een levend en bewust organisch in zijn volk en stam en familie inlevend ziener. Alles wat achter hem ligt, heeft er toe bijgedragen, om hem zoodanig te maken, als hij later bleek te zijn. Was dit reeds zoo in zijn ontvangenis en geboorte, dit bijzondere werd in hem versterkt door de gebeurtenissen en omstandigheden van zijn leven, en over dit zijn lot beschikte Jehovah op zoodanige wijze, dat het de profetische gave van den profeet van zelf rijpen deed. Ook hier gold 't zeggen van den Psalmist: „Gij zult mijn goed, mijn God, mijn erfenis en het deel mijns bekers wezen. Gij onderhoudt gestaâg het heuglijk lot, dat Gij zoo mild voor mij hebt uitgelezen." Geheel de profetie, en in die profetie de enkele profeet, was een plantinge, door God geplant. Rom. 8 : 19—23 gaat ook hier door. In alle schepsel is een werking Gods, die allengs in de ziel tot bewustzijn komt, en dan door den Heiligen Geest vertolkt wordt. En zoo nu ook was het in de profetie. Om de profetie mogelijk te maken, moest er in Israel zekere gemeenschap tusschen het bewustzijn van den geloovige en het allen beheerschend bewustzijn Gods gekweekt worden. In het algemeen geldt 't op hooger terrein, dat wij niet weten te bidden gelijk het behoort, maar dat de Heilige Geest onzen geest te hulpe komt, en voor ons bidt met onuitsprekelijke verzuchtingen. En dit algemeene karakter van de gemeenschap tusschen Gods verborgen weten, en 's menschen besef, dat in heel de Christelijke

kerk doorgaat, was nu ook reeds in Israel opgewekt, en dit droeg ook in de profetische actie een geheel bijzonder karakter. Waar, naar Gods bestel, een groot profeet verwekt moest worden, had God de Heere reeds in de voorafgaande geslachten van deze of die familie, en ten slotte in dit of dat gezin, alles er organisch op voorbereid, om op het gewenschte oogenblik den man te doen optreden, die alles in zich bezat, wat noodig was om hem tot een instrument van Gods bijzondere openbaring te maken.

Stellen we nu, in verband hiermede, de zoo gewichtige vraag van de voorkennis der toekomende dingen, niet in het algemeen, maar tot in de kleinste bijzonderheden, dan is het voor wie aan Gods bestel en voorzienigheid vastelijk gelooft, geen oogenblik aan twijfel onderhevig, of God de Heere weet vooruit al wat er gebeuren zal. De voorkennisse Gods van de toekomende dingen is volstrekt. Nooit, op niet één oogenblik, met het oog op niet één gebeurtenis, heerscht er in de kennisse Gods ook maar de minste onzekerheid omtrent hetgeen te gebeuren staat. Het is wel zoo, dat velen zekere vrijheid voor de kennisse van 's menschen wil pogen open te houden, maar zelfs zij die hierin heil zoeken, loochenen daarom toch de *voorkennisse* Gods niet. De apostel roept het dan ook uit: „Want die Hij te voren gekend heeft, die heeft Hij ook te voren verordineerd, den beelde Zijns Zoons gelijkvormig te zijn". Ook van u zelf gelooft ge dan ook niet, dat God eerst van u af kwam te weten, toen ge het levenslicht zaagt, maar vlak omgekeerd, dat ge reeds vóór uw ontvangenis in geheel uw wezen, geheel uw aard en karakter, en met heel uw komend levenslot, tot in uw sterven toe, Gode bekend waart. Eer vader of moeder u een naam gaven, heeft God uw naam gekend. Te zeggen, dat God de Heere met een Abraham, met een Mozes, met een David, eerst na hun geboorte kennis zou hebben gemaakt, is klaar onzinnig. Is dit nu zoo, dan volgt hieruit, dat Gode derhalve met volkomen zekerheid bekend was, dat na Assyrië het rijk van Babel weer op den voorgrond zou treden, en dat straks ook dat rijk van Babel onder zou gaan, om voor het rijk der Perzen plaats te maken. Evenzoo was het voor God klare feitelijkheid, dat bij dit optreden van de Perzen, aan het hoofd van dat volk een vorst zou staan van ongemeene bekwaamheid, en dat zijn naam zou zijn Cores of Cyrus. Maar dan ook evenzoo bekend, dat deze Cyrus omtrent het midden van de 500 jaren vóór Christus zou leven en dat in dezen Cyrus al spoedig de neiging zou opkomen, ja dat het besluit bij hem vast zou staan, om de Joodsche ballingen uit het Babylonische land vrijheid tot terugkeer naar Palestina te verleenen. Ja, sterker nog. Niet alleen

toch dat dit alles eeuwen te voren Gode bekend was, maar het lag evenzoo in Gods besluit, om dat Perzische rijk te voorschijn te roepen, en om Cyrus zóó te formeeren, met talent te voorzien, en te zegenen, dat hij, eenmaal koning geworden, vanzelf in zijn hart den zin, de neiging en den wil zou voelen opkomen, om de Joden vrijuit te laten gaan. Zelfs kan gezegd, dat God de Heere reeds in Jesaja's dagen er alles op voorbereidde, om omstreeks 540 te maken, dat Cyrus er was, en dien Cyrus op zoo energieke wijze in zijn dienst te nemen, dat hij willig en als vanzelf uitrichtte al datgene waartoe God hem verkoren had.

Let er nu op, hoe in Jesaja 45 geheel in dezen zin de profetie uitgaat. Het wordt ons niet voorgesteld, alsof er ja een Perzisch rijk zou komen, en alsof in dat Perzisch rijk zekere Cyrus zou optreden. Ganschelijk niet. Het gaat veeleer in Jesaja 45 alles rechtstreeks van God uit. Het is Jehovah die zijn raadslag voltrekt, en het is als instrument voor de uitvoering van dien raadslag, dat Cyrus op zal treden. Cyrus heet daar Gods „gezalfde": „Alzoo zegt de Heere tot Zijn gezalfde, tot Cores wiens rechterhand Ik vat." Wat Cyrus als heerscher volbrengen zal, zal van Godswege in hem bewerkt worden. Daarom staat er dat hij „Gods gezalfde" is, en dat God zijn rechterhand vat, „om de volken voor zijn aangezicht neder te werpen." God neemt geen *kennis* van wat er gebeurt, maar Jehovah is van eeuw tot eeuw zelf doende, om 't alles in juiste volgorde te doen gebeuren, niet alleen in Israel, maar ook onder de heidensche volken. En dit alles nu ligt als in een vast kader en in een sprekend, levend beeld voor Gods heilig oog, niet pas op 't oogenblik dat het zal gebeuren, maar reeds eeuwen vooraf, en in die eeuwen vooraf zóó precies en zóó duidelijk, als ware de tijdsorde er reeds aan toe. Met deze vastheid en nauwkeurigheid van Gods bestel, Gods voorwetenschap, en Gods doorzetting van Zijn wil, is nu door de critici die op Jesaja 40—66 aanvielen, zoo goed als nimmer gerekend. Ze achten het beneden de waardigheid van de heilige profetie te zijn, dat deze af zou dalen tot in de voorkennis van zulke bijzonderheden, als het straks opkomen van Cores of Cyrus. Zoo nu zouden ze niet hebben *kunnen* oordeelen, indien ze zich in de heilige voorkennisse, in het heilig bestel, en het heilig doorzetten tot in de kleinste bijzonderheden van Gods raad en wil hadden ingedacht. Staat 't toch vast, dat 't allerminst in strijd is met de hooge waardigheid van Gods voorzienig bestel, om tot in de kleinste bijzonderheden al wat er gebeuren zal, nauwkeurig te weten, voor te bereiden, en te zijner tijd te doen komen, hoe ter wereld zou 't dan niet van hooge Majesteit zijn, en de profetie tot hooger standpunt verheffen, zoo ook de profeet ver-

waardigd werd tot in deze toekomstige bijzonderheid, als bij vergezicht, zijn blik te mogen doen uitgaan, en ze vooruit aan 's Heeren volk te mogen aankondigen. Dit punt nu is voor geheel onze opvatting van de heilige openbaring, in de boeken van het Oud en Nieuw Verbond van zoo overwegend en allesbeheerschend gewicht, dat we er niet over mochten heenloopen, en dit wijl hieraan metterdaad geheel de waardschatting van de ons door God verleende openbaring hangt.

Eerst van uit dit standpunt nu kunt ge verstaan en doorzien, welke heilige majesteit er achter schuilt, als een profeet in Israel een bepaalde gebeurtenis voor verre toekomst, tot in bijzonderheden, vooraf aan het volk aankondigt. Vast staat nu, dat in de voorkennisse Gods zulk een toekomstig gebeuren klaar en helder, en tot in de kleinste bijzonderheden, vastligt, en bekend is. De vraag die rest, is dus alleen, of er een wijze denkbaar is, waarop God de Heere, voorzooveel hem zulks belieft, één of meer stukken uit die voorkennis in het bewustzijn van eenig kind des menschen met zekerheid kan doen opkomen. Nu te zeggen, dat dit als door een dictaat zou hebben plaats gehad, stelt geen ondenkbaarheid. Waarom toch zou 't Gode onmogelijk zijn geweest, gelijk Hij tot Adam in het Paradijs in verstaanbare gedachte, Zijn wil mededeelde, zoo ook later aan wien ook iets te doen weten wat te gebeuren stond? Denk alleen maar aan Bileam. Dat we desniettemin tegen elke voorstelling alsof 't alzoo ook met Jesaja had plaats gegrepen, niet zonder zekeren wrevel zelfs, opkomen, ligt dan ook aan heel iets anders, en wel hieraan dat elke voorstelling van dien aard het wezen en karakter van de profetie in Israel ten eenenmale miskent. De profetie in Israel kwam ten principale daaruit op, dat het Gode in de ure der Schepping beliefd heeft, den mensch in het Paradijs te scheppen *naar Zijn beeld en naar Zijn gelijkenis.* Daarin lag de geheel eenige, de zoo heerlijke positie van het menschenkind, in eere zelfs boven de eere der engelen uitgaande. Dit scheppen naar Gods beeld houdt vanzelf in, dat er zekere gemeenschap van zin, gedachte en bedoelen tusschen God en den mensch kon en zou opkomen. Deswege was die Schepping naar Gods beeld dan ook zoo allesbeheerschend, dat geheel het Messiasschap, en hetgeen, als vrucht van het Messiasschap, op den Pinksterdag weer zou opleven, alleen uit dit ééne feit te verklaren is. Denk u die Schepping van den mensch naar den beelde Gods weg en er is geen Messias denkbaar, er kan geen sprake zijn van de geloovigen als Gods kinderen, en geheel de apocalyptische voorstelling van het volzalig eeuwig leven valt weg. Staat daarentegen die Schepping

naar Gods beeld als uitgangspunt vast en is er daarom sprake van, dat de geloovige den Beelde Zijns Zoons gelijkvormig moet worden, dan is 't de gemeenschap van 's menschen bewustzijn met het Goddelijk bewustzijn, die in den dag der nieuwe eeuwige glorie voor altoos hersteld zal moeten zijn.

Nu is deze gemeenschap, zij 't ook in zeer geringe mate, nog altoos onder alle volken merkbaar gebleven. Al zijn 't slechts kleine overblijfselkens van dit heilige beeld Gods, die hier en daar fonkelen mogen, *geheel* doorgesneden is toch de band tusschen dat beeld en ons niet. Bij niet één mensch. En die doorsnijding zal zelfs bij den ongeloovige eerst in het jongste oordeel volgen. Dan zal er zijn weening en knersing der tanden. Jezus heeft nimmer geaarzeld dit zoo beslist mogelijk uit te spreken. Maar al moet daarom onveranderlijk beleden, dat er hier op aarde in dit tijdelijk leven niet één boos-wicht denkbaar is, in wien niet nog altoos een flauw naschijnsel van 't beeld Gods aanwezig was, toch moet erkend, dat dit overblijfsel te zwak is, om uit zichzelf den weg des heils te hervinden. In dit feit nu wortelt de noodzakelijkheid van een bijzondere openbaring, en Israels geheel exceptioneele positie is nu uitsluitend daaraan te danken, dat 't Gode beliefd heeft, in dat volk van Israel een licht te doen stralen, dat geen ander volk kon opvangen. Kunst, wetenschap, geleerdheid mogen elders zelfs meer dan in Israel uitgeblonken hebben, een gemeenschap van 't menschelijk bewustzijn met het bewustzijn Gods kon niet vanzelf opkomen, was alleen bij het intreden van een bijzondere genade denkbaar, en aan Israel was het hooge privilege gegund, om van dit exceptioneele de drager te zijn. Alleen uit en door Israel zou deze gemeenschap ook het deel van de geroepenen uit de andere volken kunnen worden. Feit is het derhalve, dat het optreden der profetie in Israel is het optreden van een verschijnsel, dat een brug legt tusschen de droeve gevolgen van den val en de hope der toekomst. Edoch, en hierop kan niet genoeg nadruk gelegd, volstrekt niet enkel door wat aangekondigd werd, maar in veel strenger zin zelfs door wat in het bewustzijn van den profeet zelf omging en door God in hem bewerkt werd. Tusschen Jehovah en zijn profeet was van Gods zijde een band van gemeenschap gevlochten, die niet met den band van het kindschap op één lijn staat, maar er verwant aan was, en een deel ervan deed uitkomen. De profeet in Israel bezat iets, dat de gewone Israeliet niet bezat. Dit had de profeet niet uit zichzelf, en dat ontving hij evenmin van vader en moeder of van eenig ander profeet. Profetenzonen als in de dagen van Elia gekend zijn, waren daarom nog allerminst lid van het heilige corps der profeten. In dat corps waren ze niet ingelijfd. De echte profeten hadden van Godswege

een bewerking ondergaan, die aan hun persoonlijk karakter, aan hun talenten en aan hun zielsbewustzijn een eigenaardigen vorm gaf. Hierdoor en hierdoor alleen had Jehovah ze zich tot zijn instrumenten bereid, die bezaten wat hun eigen zijn moest, om zijn instrumenten te kunnen zijn. De profeet maakte niet zichzelf voor zijn dienst gereed, en werd er niet door anderen toe opgevoed, maar 't was God zelf, die Zijn verkoren instrument maakte tot wat het zijn moest, om Hem als instrument te dienen. Zooals Jehovah geen ander persoon vormde, zoo vormde en bereidde Hij zich Zijn profeet.

Nu verschilden deze profeten in graad en orde. Gelijk reeds is opgemerkt, er waren profeten van de laagste, van de tweede en van de hoogste orde. Dit nu had van zichzelf ten gevolge, dat de gemeenschap van het zelfbewustzijn bij den éénen profeet veel verder ging dan bij den anderen. Hoe hooger de profeet in graad en orde stond, des te klaarder werd zoo vanzelf de gemeenschap, die tusschen zijn zelfbewustzijn en het Goddelijk bewustzijn inzake de Openbaring zich bespeuren liet. Stond nu Jesaja, als schier geheel eenig profeet, de hoogste in rang, graad en orde, dan vloeit hieruit met noodzakelijkheid voort, dat er onder alle profeten niet één geweest is, bij wien die gemeenschap van het eigen bewustzijn met het bewustzijn van God zoo ver en zoo diep doordrong, als bij den vorst onder de zieners. Dit nu bracht vanzelf teweeg, dat, voorzoover God het noodig keurde, hetgeen in het bewustzijn Gods als voorkennisse aanwezig was, door den Heiligen Geest ook in het bewustzijn van dezen hoogsten profeet kon worden ingedragen. En hieraan nu juist beantwoordt de rijke schat van profetie, die ons in Jesaja 40—66 geboden wordt, geheel en al. Het is in deze wonderschoone en majestueuze profetieën bijna eeniglijk God zelf die spreekt en getuigt, wel *door* het bewustzijn en *door* het woord van den profeet, maar toch zoo, dat het bijna steeds het Goddelijk bewustzijn is waaruit het getuigenis opkomt, zij 't alzóó dat het bewustzijn van den profeet zelf hierbij voertuig van de mededeeling wordt. Hieruit nu is het te verklaren, dat ten leste de profeet zelf bijna geheel zich verliest, en in zijn eigen bewustzijn geen andere werking meer voelde opkomen dan van het Goddelijk bewustzijn, dat in hem dringt, hem overleidt, hem opheft, en hem tot een volkomen en heilig instrument maakte van de Goddelijke openbaring.

Zoo nu geraakte de Bijzondere Openbaring tot een uitkomst, die vlak het tegendeel bewerkt van wat de in hun geloof wankelende critisch geleerden bedoelden. Zij verstonden Jesaja 40—66 alsof het, uit Jesaja's pen gevloeid, naar onze meening, niet dan een bloot

machinaal boeken van een dictaat ware geweest. Nu daarentegen komt 't juist geheel omgekeerd te staan. Nu toch blijkt, hoe alleen bij de rijkste en meest volkomen overeenstemming tusschen het Goddelijke bewustzijn en de typisch gevonden gemeenschap met dit bewustzijn in het eigen zelfbesef van den profeet, een spreken met de voorkennisse Gods mogelijk was, gelijk we dit met name in Jesaja 45, maar toch voorts in geheel dezen profetischen pericoop vonden. Van een machinaal beluisteren en boeken is nu geen sprake meer. Er werd veeleer omgekeerd de hoogste profetische ontwikkeling geëischt om in zulk een gemeenschap met het bewustzijn Gods te treden, dat een profetische klaarheid als Jesaja 40—66 ons biedt, door den profeet kon worden te boek gesteld. Als 't beluisteren van een dictaat ware zulk een pericoop de laagste, wijl machinale, uiting van het profetisch doen geweest. Nu daarentegen blijkt het juist de klaarste en zuiverste uiting van een gemeenschap tusschen het Goddelijke en het profetisch bewustzijn te bieden. En juist de taal en vorm, waarin Jesaja 40—66 ons de Openbaring brengt, bewijst op de meest overtuigende wijs, dat 't zoo en niet anders zich bij dezen profeet kan hebben toegedragen.

XXIV. **Jesaja.** *(Vervolg.)*

> Spreekt naar het hart van Jerusalem, en roept haar toe, dat haar strijd vervuld is, dat hare ongerechtigheid verzoend is, dat zij van de hand des HEEREN dubbel ontvangen heeft voor alle hare zonden. JESAJA 40 : 2.

DE uitkomst van nader onderzoek bleek alzoo te zijn, dat de vooruitverkondiging van bepaalde gebeurtenissen, die eerst veel later volgen zouden, volstrekt niet een lager staande soort van profetie was, maar veeleer de hoogste. In zulk een aankondiging door Jesaja van de verlossing die aan Israel door koning Cyrus van Perzië eerst bijna twee eeuwen na Jesaja's zienerschap zou te beurt vallen, sprak toch de hoogst bereikbare gemeenschap tusschen het bewustzijn Gods en het bewustzijn van den profeet. Het was de Goddelijke voorwetenschap, die in het bewustzijn van den profeet indrong, en dit gebruikte als zijn instrument, om het volk des Heeren in zijn bangsten nood te troosten en staande te houden. Ook de taal waarin niet alleen

Jesaja 40 en vv., maar ook Jesaja 45 vervat is, toont hoe 't hier God zelf is, die uit het volle bewustzijn van Zijn Goddelijke voorwetenschap door en in het menschelijk-profetisch bewustzijn van den ziener spreekt. Hierop nu moest hier met bijzonderen nadruk gewezen worden, om wel te doen uitkomen, hoe in Jesaja's Godsspraak de voltooide, de hoogste en complete profetie tot openbaring is gekomen. Elk zelfstandig verschijnsel dat organisch zich uit een kiem voortbeweegt, bereikt eindelijk zijn hoogtepunt, en in dat hoogtepunt komt zijn volheid uit. Dit nu was, wat de profetie betreft, het geval in Jesaja. In hem bereikte de Goddelijke profetie haar hoogste spitse. Verder is ze nimmer gekomen. Hooger kon ze eerst door Christus zelf worden opgetild. In wat daarentegen na Jesaja in Israel opkomt, daalt 't reeds bij Jeremia, neemt het reeds vreemde elementen in zich op bij Ezechiël, en treedt ze bij Daniël op in geheel vreemd gewaad. Vraagt ge dan ook, in wien de voltooide profetie, gelijk die onder Israel optrad, haar hoogsten, onverbleekten luister droeg, dan verwijst elk kenner van de Heilige Schrift u als vanzelf naar Jesaja, en kan het voor ons besef niet anders, of hij moet ook in de reeks der Schriftuurlijke boeken, voor wat de profetie betreft, vooraan staan. Als ge wien ook vraagt, in welke profetie hij voor zijn eigen ziel het meest genoten heeft, dan aarzelt niemand een oogenblik, maar noemt een ieder u aanstonds den glorierijken naam van dezen geestelijken ziener. En dit nu moest, waar hier de Voleinding aan de orde is, met kracht op den voorgrond worden gesteld. De compleetheid, de volkomenheid en de geestelijke hoogheid van Jesaja's profetie, komt juist daarin het duidelijkst en op de meest besliste wijze uit, dat Jesaja de profeet is, die ons op de schitterendste wijze de Voleinding op de nieuwe aarde onder den nieuwen hemel in zijn vergezichten aanschouwen doet.

Niet ten onrechte is reeds voorlang opgemerkt, dat het register der profetie ons in Jesaja 40 : 2 geboekt staat. Op drieërlei toch wordt daar gewezen, en drieërlei moet aan Jerusalem worden toegeroepen: 1°. dat haar strijd vervuld is, 2°. dat hare ongerechtigheid verzoend wordt, en 3°. dat ze dubbele boete had te doen voor al hare zonden. Aan dit hier door Jesaja zelf gegeven program voldoet dan ook wat heel zijn Godsspraak ons leert, mits ge Jesaja 40—66 er als eigen deel van het geheel bijneemt. Wie het aandorst om dit tweede deel aan Jesaja als schrijver te ontzeggen, keurt niet alleen zijn profetischen arbeid af, maar maakt ze tot een onvoldragen vrucht. De echte Israelietische profetie kan zich niet tot haar hoogtepunt ontwikkelen, of de profetie van de Voleinding moest er het slot van zijn. Dit nu is het wat juist in het tweede deel van Jesaja ons toekwam. Daar toch heet 't in Jesaja 65 : 17:

„Want ziet, Ik schep nieuwe hemelen en een nieuwe aarde, en de vorige dingen zullen niet meer gedacht worden en zullen in het hart niet opkomen." En nogmaals in Jesaja 66 : 22: „Want gelijk die nieuwe hemel en die nieuwe aarde, die Ik maken zal, voor mijn aangezicht zullen staan, spreekt de Heere, alzoo zal ook ulieder zaad en ulieder naam staan, en het zal geschieden, dat van de ééne nieuwe maan tot de andere alle vleesch komen zal om te aanbidden voor mijn aangezicht." Dit nu reikt verre over Golgotha en over de Hemelvaart en over de Verrijzenis heen. Het is dit stuk van Jesaja's profetie, waarin voor 't eerst de rijkste teelt der profetie onder Israel uitkwam. Eerst door wat hier in 't vergezicht getoond wordt, vertoont zich u de eindelijke afloop aller dingen. Israel zal aan alle volk, d. i. aan heel 't menschelijk geslacht, den palm der eindoverwinning over alle zonde en breuk met den Heilige toereiken. Onder alle volken zal de strijd en worsteling tusschen het Heilige in God en het demonische uit satan doorgaan. En ter bestemder ure, op den door God daarvoor bepaalden tijd, zal eens èn stoffelijk èn geestelijk al wat ten verderve gaat, wegzinken, maar om dan ook, als de voltooide vrucht van almachtige genade, een geheel nieuwe orde van zaken tot aanzijn en in 't licht te doen treden, die niet klaarder kon worden aangeduid dan door de profetie van een „nieuwe aarde onder een nieuwen hemel". De voltooide en complete profetie kan niet eindigen bij het Kruis en de Verrijzenis, ze moet tot aan de Voleinding voortschrijden, en zoo vinden we ook hier, ten eerste dat in Jesaja de profetie haar voltooiing bereikt, en in verband hiermede, dat de profetie van Jesaja de Voleinding moest insluiten. Daar nu deze Voleinding niet in Jesaja 1—39, maar eerst in Jesaja 40—66 uitkomt, zoo blijkt ook hieruit, dat de Schrift havent, en den organischen samenhang van de profetie niet verstaat, wie er ook maar van verre aan denkt, om wat hoofdstuk 40—66 ons ter kennisneming biedt, aan Jesaja te ontzeggen.

Deze eenheid en saamhoorigheid van deze twee deelen van Jesaja's Godsspraken sluit intusschen in het minst niet in, dat beide deze hoofddeelen een geheel gelijk karakter zouden vertoonen. Veeleer vertegenwoordigen beide deelen een geheel verschillend type, en al vullen ze elkander aan, toch zijn ze in aard en soort geheel onderscheiden. In het eerste deel van Jesaja's Godsspraken richt zich de profetie in hoofdzaak op de gesteldheid van zaken in de Assyrische periode, waarin Jesaja zelf leefde, waarin hij als actief profeet optrad, en zelf in het vorstelijk paleis aan de behartiging en bereddering van zaken deelnam. In die periode van Jesaja's

leven, waarop het eerste deel van zijn Godsspraak doelt, schuilt hij niet stil weg in zijn woning, maar staat hij op den voorgrond. Hij neemt deel aan de behandeling van de politieke zaken, en zelfs bij de internationale worsteling, die vooral onder Hizkia intrad, is Jesaja meer dan een president-minister; hij is de geestelijke raadsman van den koning, en de koning neemt telkens tot Jesaja zijn toevlucht. Heel anders daarentegen is het in het tweede deel van zijn profetie. Van deze profetie blijkt zelfs op geenerlei wijze, dat Jesaja ze op de publieke markt voordroeg. Veeleer maakt Jesaja 40—66 den indruk, dat Jesaja zich uit het publieke leven had teruggetrokken, en misschien eerst na Hizkia's wegsterven en na Manasse's optreden, in zijn eigen woning in de benedenstad vertoevende, deze eenig rijke Godsspraken van zijn God ontvangen en te boek gesteld heeft. Is deze gissing juist, dan zou zich hieruit tevens verklaren, uit wat oorzaak in dit tweede deel van Jesaja's profetie, het standpunt niet genomen wordt in het wezenlijke leven, gelijk dit te Jerusalem zich nog voortbewoog, maar in de periode die eerst daarna zou komen. Bij deze tweede reeks heel andersoortige profetieën moet dan ondersteld, dat Jesaja, reeds tot hoogen ouderdom opgeklommen, in de eenzaamheid van zijn afgelegen woning als het ware verrast is door een nog machtiger inspiratie dan vroeger hem ten deel viel, en dat het hem vergund werd, deze nieuwe, in heerlijkheid alles te boven gaande Godsspraken, zooals ze in hem opkwamen, als vrucht van wat God in hem wrocht, te boek te stellen, en in geschrifte bij zijn sterven achter te laten. Waar hij zelf er op wijst, hoe (zie hoofdst. 8 : 16) ten slotte zijn profetisch getuigenis zou zijn toe te binden onder zijn leerlingen en het in kleinen kring te verzegelen, mag als vrij zeker worden aangenomen, dat Jesaja dit tweede deel van zijn Godsspraak, dat een geheel intiem karakter droeg, zelf te boek heeft gesteld, het met de schriftelijke nalatenschap van zijn vroegere Godsspraken tot één geheel heeft saamgevoegd, en aldus vóór zijn sterven het geheel van zijn Godsspraken als een rijke erfenis aan zijn getrouwen heeft achtergelaten.

Alles maakt dan ook den indruk, dat de Godsspraken van Jesaja niet door een ander, maar door hemzelf als nalatenschap voor het volk des Heeren zijn bijeen gebracht, geordend en tot een geheel verbonden. Dat dit ook bij andere profeten zich zoo toedroeg, is aan geen twijfel onderhevig, maar ook bij Jesaja mag dit als zeker worden aangenomen, en dit te meer, daar in de samenstelling en bijeenvoeging van Jesaja's Godsspraken zoo in het oog loopende orde heerscht. Telkens ontwaart men in het Oude Verbond hoe zekere cijfers, die daarin voorkomen, een meer dan oppervlakkige

beteekenis hebben. Voor ons duiden die cijfers schier uitsluitend op zekere enkele dingen en hun samenvatting in meerderheden. In de Schrift daarentegen blijkt duidelijk, dat de cijfers een dieper zin hebben, gelijk deze gedachte dan ook niet zoo zelden onder de heidensche volken doordrong, en er zelfs een wijsgeer, Pythagoras, is opgekomen, die in de cijfers den grondslag van alle zich bewegend leven stelde. Doch zonder hierop nu verder in te gaan, iets wat ons te ver zou afleiden, komt 't in de Schrift toch telkens uit, hoe aan enkele cijfers zekere Goddelijke uitdrukking kleeft, terwijl andere cijfers tot een lagere orde der dingen schijnen te behooren. Ieder Christen voelt dit in het cijfer *drie*, dat van Gods heilige Drievuldigheid zijn Goddelijk merk ontving. Tegenover dit Goddelijk stempel van het getal *drie* maakt dan het getal *vier* den indruk van tot het aardsche te behooren. Denk slechts aan de vier windstreken van oost en west, noord en zuid. Tellen we nu die 3 en 4 bij elkaar op, dan verkrijgen we het getal *zeven,* dat ons toespreekt, als de bijeenvoeging van het Goddelijke cijfer *drie* met het aardsche cijfer *vier.* En behalve deze opklimming die het *zeven*tal doet uitkomen, staat dan daarnaast de vermenigvuldiging van de drie en de vier, die het getal twaalf geeft, het getal van de jaarmaanden en zoo ook van de stammen Israels en de apostelen. Dit nu is geen onschuldige bijzaak. In geheel de tonenwereld niet alleen, maar in alle hoogere expansiën spreken deze vaste verhoudingen gedurig mee, en bijna zeker kan men zeggen, dat een groot redenaar, zonder het er om te doen, van zelf in de deeling van zijn rede zulke vaste verhoudingen tot uiting brengt. Bij den beeldhouwer is het niet anders. Men weet 't toch hoe de verhouding en de deelen van het menschelijk gelaat en van ons menschelijk lichaam zich arithmetisch laten voorrekenen. Wie lager leeft merkt hier persoonlijk niets van; wie in hooger levenssfeer verkeeren mag, ontwaart 't telkens opnieuw. Met het oog hierop nu is het in hooge mate opmerkelijk, dat ook in de saamstelling van de profetieën van Jesaja, zulk een vaste getalsorde gevolgd is.

Deze vaste orde springt bij Jesaja's Godsspraak zoo sterk in het oog, dat algemeen erkend wordt, hoe het eerste deel van Jesaja geordend is naar het *zevental*, en daarentegen het tweede deel naar de orde van het cijfer *drie.* Drukt nu het zevental uit de in-aanraking-treding van het Goddelijke met het menschelijke, alzoo de 3 + 4, dan is het geheel natuurlijk, dat in Jesaja's eerste deel, dat op het ingrijpen van de profetie in het wereldgebeuren wijst, niet de *drie*, maar de *zeven* het beheerschende getal is. Maar dan ook omgekeerd sprak het als van zelf, dat in het tweede deel van

kapittel 40—66, waarin de Goddelijke orde en verhouding uitgaat, niet het zevental, maar de *drie* de orde beheerscht heeft. We kunnen niet tot in bijzonderheden deze tweeërlei indeeling volgen, doch mogen er toch ook niet geheel over heen loopen. Men moet een zoo hoogstaande gifte als God ons in Jesaja's profetie schonk, leeren verstaan. Jesaja's geschrift moet niet maar als een boek van 66 kapittels voor ons liggen, zoodat 't onverschillig moet zijn, waar men het openslaat. Althans op meer gevorderden leeftijd moet men in Jesaja zijn ingeleefd, er zich in thuis gevoelen, en in elk deel ervan zóó zeer den weg weten, dat men terstond voelt waar 't om gaat. Nu springt het bij eenigszins nauwkeurige inzage van Jesaja terstond in het oog, dat het eerste kapittel bedoelt een inleiding te zijn, dat straks daarop in het 6e hoofdstuk het verhaal volgt van zijn roeping tot profeet, en dat tusschen het eerste en het 6e hoofdstuk een viertal hoofdstukken inliggen die een eigen karakter dragen. Even duidelijk ontwaart ge 't, dat in Jesaja 13—23 tien hoofdstukken voorkomen, die wederom een geheel eigenaardig karakter vertoonen, daar ze het oordeel Gods over de steden der heidenen ten gehoore brengen, zoo van Tyrus als van Babylon. Tusschen het zesde kapittel en deze reeks oordeelen over de heidensche steden en volken, liggen er zes kapittelen van eigen strekking. Niet minder duidelijk merkt men de afzonderlijke beteekenis van hoofdstuk 36—39, die ons het gebeuren met Sanheribs inval in het heilige land teekenen, terwijl ook de daaraan voorafgaande elf hoofdstukken van 24—35 weer een geheel eigen positie innemen. Ook zonder bijzondere studie weet dan ook een ieder die in de Schrift zich thuis gevoelt, hoe in Jesaja de onderscheidingen op elkaar volgen: het eerste hoofdstuk als inleiding, hoofdstuk 2—5 als summier, hoofdstuk 6 als profeten-roeping, hoofdstuk 13—23 het oordeel over de heidenen, hoofdstuk 36—39 het gebeurde met Sanherib, en dan van hoofdstuk 40 af de Goddelijke Verzoening van 's Heeren volk.

Nauwkeuriger bezien echter blijkt ons, dat de 38 eerste hoofdstukken saamhooren, en met hoofdstuk 1, als inleiding, één saamhoorend geheel vormen, en dat dit eerste deel zich wederom in *zeven* deelen oplost. De inleiding die het eerste kapittel ons voorlegt, is machtig, en vat in kort bestek saam het program van al wat volgen zal. Eerst de aangrijpende veroordeeling. In Jerusalem is 't als in Sodom en Gomorrha geworden. Er is nog slechts een klein overblijfsel als een nachthutje in den komkommerhof. Bekeert Jerusalem zich niet, dan zal ook 't bangste oordeel welhaast losbreken. Maar hoe ontzettend ook dit oordeel zal zijn, toch komt er verzoening, Sion zal straks door recht verlost worden. Dan zal Jerusalem weer „een stad der gerechtigheid, een getrouwe stad

genoemd worden", vs 26, en „het schuim zal op 't allerzuiverst worden afgeschuimd" (vs 25). Wat nu biedt deze inleiding anders dan een korte saamvatting van de drie hoofdmomenten, die overal in heel Jesaja's profetie zullen uitkomen. Op die inleiding volgt dan het eerste van de zeven deelen. *Het eerste deel* is de ontbranding van den toorn Gods tegen het volk als geheel genomen, en wordt besloten met het verhaal van Jesaja's roeping, die met deze zedelijke en geestelijke verzwakking van het volk in rechtstreeksch verband stond. Daarop volgt in hoofdstuk 7—12 *het tweede deel*, waarin tegenover de ontbranding van Gods toorn in deel één, alsnu de vertroosting van Immanuel gesteld wordt. Deze twee eerste deelen vormen, blijkens hun saamhoorende eenheid, de twee stukken van één machtige gedachte: eerst komt de uitgieting van Gods toorn tegen de zonde van het volk, en in het tweede deel de openbaring van de Verzoening die komt, en beide deelen zijn gescheiden door de roeping in hoofdstuk 6, die aanduidt, hoe de profeet gezonden en geroepen was, om den toorn Gods en de verzoening en vertroosting voor te bereiden. Na deze twee saamhoorende eerste deelen volgt dan als *derde deel* het oordeel Gods over Babel en Tyrus en alle heidensche machten. Dit derde deel loopt van 13—23. Hierop volgt dan als *vierde deel* hoofdstuk 24—27, waarin de eindtriumf van het Godsrijk van 's Heeren volk als vergezicht opdoemt. In het *vijfde deel,* hoofdstuk 28—33, wordt ons dan de afval van 't volk van Assyrië geteekend. In het *zesde deel* toont een apocalyptisch vergezicht, hoe 's Heeren volk geholpen en in 't eind gered wordt. En ten slotte geeft het *zevende deel,* hoofdstuk 36—39, ons het gebeurde met Sanherib, en Jerusalems tijdelijken triomf. Na dit aldus in zeven stukken uiteenvallende eerste deel, volgt dan daarop het tweede deel van Jesaja 40—66, en dit deel wordt niet meer door het zevental, maar door het *drietal* beheerscht. Zoo sterk zelfs, dat niet alleen 't geheel in drie groote stukken uiteenvalt, maar dat elk van deze drie stukken nogmaals in drie deelen is te splitsen, zoodat het geheel in negen openbaringen uiteenvalt, die dan in het slot een peroratie ontvangen ten besluit.

Denkt men nu terug aan wat opgemerkt is over den kleinen omvang van Jesaja's geschrift, dat over vijftig jaar verdeeld, niet meer dan één bladzijde schrifts per jaar zou uitleveren, dan is het toch ondenkbaar, dat een zoo hoogstaand profeet als Jesaja niet meer dan die 50 bladzijden met het groot geheel van zijn Godsspraken zou hebben kunnen vullen. Er is dan ook geen twijfel, of, ware *alle* Godssprake van Jesaja opgeteekend en verzameld, zoo zou de verzameling veel, veel grooter zijn geweest. Zulk een algeheele

verzameling blijkt echter niet in het Goddelijke plan van de Schrift te hebben gelegen. Het zoo sterk sprekend voorbeeld van Jezus bewijst dit. Nemen we alles saam wat de vier Evangeliën ons omtrent hetgeen Jezus sprak en mededeelt, bijeen, zoo zou het geen stoffe voor meer dan één maand prediking opleveren. Er is dan ook geen twijfel of Jezus heeft veel, veel meer tot de schare en tot particulieren, en in 't bijzonder tot Zijn discipelen, gesproken, waarvan de heugenis voor ons te loor ging, en waarvan ons niets gemeld wer d Veeleer trekt het de aandacht, dat de verhouding die tusschen het eerste deel van Jesaja, en het tweede deel dat met hoofdstuk 40 begint, zich voordeed, tot op zekere hoogte zich bij den Messias herhaalt. Ook bij den Christus toch liggen naast elkaar eenerzijds de drie eerste Evangeliën, en daarnaast geheel afzonderlijk, het Evangelie van Johannes. Niets nu ligt meer voor de hand, dan om deze indeeling die we in de Evangeliën vinden, ook bij Jesaja uit te wijzen. Zoo bij Jesaja als bij den Messias komt het onderscheid tusschen beide berichten toch hierop neder, dat we bij Jesaja in hoofdstuk 1—39 en zoo ook bij Jezus in de drie eerste Evangeliën, het publieke optreden onder de schare op den voorgrond zien staan, terwijl dan daarna zoo in Jesaja 40 v.v. als in de slotkapittelen vooral van het Evangelie van Johannes, de verborgen omgang van 't Goddelijke met de menschelijke omgeving meer de overlevering beheerscht. Tot op zekere hoogte althans is het eigenaardig en intiem karakter van Jesaja 40—66 met het even intiem karakter van Johannes 14—17 te vergelijken. Vandaar dat beide alle eeuwen door zoo hooge aantrekkelijkheid op wie geestelijk gestemd was, hebben uitgeoefend. Van daar dat ook hier gezegd mag, dat Jesaja's bundel onvolledig, en zijn profetische openbaring niet af zou geweest zijn, indien Jesaja 40—66 zijn openbaring niet voltooid had. Het is juist met het oog hierop dan ook opmerkelijk, hoe de moderne critiek wel Jesaja's eerste deel wil laten gelden, en zoo ook in de drie eerste Evangeliën echte stof aanvaardt, maar dat ze èn bij Jesaja èn bij Jezus door de verwerping van Jesaja 40—66 en door de onechtverklaring van Johannes' Evangelie, de hoogste openbaring van het intiem-geestelijke uitbande. Wie dezen geestelijken toon kan opvangen, voelt dat het Evangelie onvolledig zou zijn, zoo we Johannes 14—17 niet bezaten, en zoo ook zou de profetie onvoleind zijn gebleven, indien aan Jesaja's eerste deel het tweede deel niet ware toegevoegd.

Nu te zeggen, dat het daarom toch zeer wel denkbaar was, dat een eeuw en meer na Jesaja's sterven een ander geestelijk hoogstaand ziener geroepen was om Jesaja 40—66, aan wat van hem overgeleverd was, toe te voegen, gaat uit zulk een oorzaak niet

op. In de eerste plaats toch is niet wel aan te nemen, dat de grootste ziener van Israel een verder totaal onbekend persoon zou gebleven zijn, en dat later het heilig product van diens zienerschap door een onbekende onder Jesaja's naam zou zijn uitgedragen. Er is niets hoogers en rijkers in geestelijk opzicht alle eeuwen door in Israel over menschelijke lippen gevloeid of uit een menschelijke pen op 't perkament gebracht, dan wat thans nog altoos in Jesaja 40—66 voor ons ligt. De hooge geestelijke positie nu, om zulk een schat van geestelijken inhoud in geestelijke taal te kunnen voortbrengen, is niet denkbaar bij een geheel onbekend persoon. Wie zoo optrad en schrijven kon, kan geen anoniem persoon zijn gebleven, over wiens werk door een evenzoo onbekende als derde persoon beschikt werd. Ware het tweede deel niet van Jesaja, maar van een ander herkomstig, dan zou die andere ziener, hooger dan Jesaja hebben gestaan, en ware het volkstrekt onaannemelijk, dat zulk een eenig hoogstaand man een geheel onbekende in Israel zou gebleven zijn, zoo onbekend zelfs, dat zijn naam niet tot het nageslacht doordrong. En hierbij komt in de tweede plaats, dat de profetie in Israel geen op zichzelf staand verschijnsel bij enkele, los naast elkander staande individuen is geweest, maar dat de profetie in Israel één groot, machtig organisch geheel opleverde, en dat in zulk een groot organisch geheel de voltooide opbloeiing ten slotte zich in één machtig persoon voor al zijn deelen saamvat.

Teekenend voor Jesaja's machtig optreden is, geheel afgescheiden hiervan, zijn daadwerkelijk ingrijpen in de geschiedenis van Israel te Jerusalem bij Sanheribs inval. Ten slotte toch kwam het daarbij neder op de vernietiging van Sanheribs leger door een ingrijpende daad Gods, waarvan we in Jesaja 37 : 36 dit kort bericht lezen: „Toen voer de Engel des Heeren uit, en sloeg in het leger van Assyrië honderd vijf en tachtig duizend man". Hierbij lette men vooral op wat reeds in Jesaja 31 : 8 en 9 geprofeteerd was. Daar toch heette het: „En Assur zal vallen door het zwaard, niet eens mans, en het zwaard, niet eens menschen, zal hem verteren, en hij zal voor het zwaard vlieden, en zijn jongelingen zullen versmelten, en hij zal van vreeze doorgaan, spreekt de Heere, die te Zion vuur en te Jerusalem een oven heeft." Hier is alzoo sprake van een plaatselijke epidemie die onder het leger van Sanherib uitbrak, zonder dat ons omtrent den aard van die epidemie iets naders wordt meegedeeld. Maar het feit bleef, dat door een daad niet van menschen, maar door een machtig doen van Gods zijde het dreigend gevaar van Jerusalem werd afgewend. Straks onder Babels tyrannie en geweld zou Jerusalem ondergaan, maar tusschen Israel en Juda

zou dit verschil historisch zich afteekenen, dat wel het afgevallen Samaria, maar niet het op Zion nog altoos heilige Jerusalem voor Assyrië bezweek. Het is een zoo veel zeggend historisch feit, dat ten slotte Ninevé voor Babel onder deed, zoo dat Babel toch de heidensche hoofdmacht bleek te zijn, en dat nu wel Samaria door Assyrië kon overweldigd worden, maar Jerusalem niet. Was in Babel de hoogste macht der volken aan het woord gekomen, zoodat Babels vorst geheel het Assyrische rijk ter neer wierp, eerst door dat Babel zou dan ook Jerusalem vallen. Samaria daarentegen als het mindere rijk viel voor Assyrië, maar voor de poorten van Jerusalem werd Assyrië's leger zoo geweldig aangegrepen, dat Sanherib straks met schande aftrok. Met deze tegenstelling moet gerekend worden. In heel de heilige historie rekent Assyrië ternauwernood mede. De groote tegenpool tegen het heilig Zion lag in Babel. Zoo was reeds voorheen de profetie uitgegaan, en nu is dit het opmerkelijkst dat Jesaja het middel in Gods hand is geweest, om op het gewichtig moment, toen dit tot beslissing zou komen, Hizkia tegen Sanherib te sterken. Jesaja is toch in Gods hand het instrument geweest, om Hizkia staande te doen blijven. Aan Jesaja was van Godswege geopenbaard, hoe de uitgang van dezen eersten strijd zou zijn, en zelf is hij geroepen geweest, om door zijn profetie, vermaan en beleid Hizkia en zijn raadslieden te steunen. Zeker, Sanheribs leger bezweek onder een ontzettende epidemie, maar dat Hizkia met zijn volk op dat beslissende oogenblik stand hield, was zichtbaar de vrucht van Jesaja's optreden, en dat Jesaja aldus kon optreden, en zulks kon uitwerken, was de vrucht van wat God in hem wrocht.

XXV. **Jesaja.** *(Vervolg.)*

> Een os kent zijnen bezitter, en een ezel de kribbe zijns heeren; maar Israel heeft geene kennis, mijn volk verstaat niet. JESAJA 1 : 3.

VRAGEN we ons nu af, wat in het geheel van Jesaja's profetischen bundel de gang is, zoo bleek die *drieledig* te zijn. Er is in de eerste plaats het oordeel Gods, dat over Israel uitgaat. Er is in de tweede plaats een door God verkoren kern in dat volk en een zoen door God voor die kern bereid. En er is in

de derde plaats een eindontwikkeling, die er toe leidt om wat Gode toebehoort en wat van Hem afviel, te scheiden, en zoo de Voleinding voor te bereiden. Bij elk dezer drie moet nu, om Jesaja's beteekenis voor de Voleinding te doorzien, afzonderlijk stilgestaan.

Er gaat in heel Jesaja's profetie een van menschenzijde door niets te stuiten oordeel van Gods toorn over de zonde uit, maar zeer onderscheidenlijk over de zonde van de overige volken en over de zeer bepaalde en eigenaardige zonde van Israel. Het scherpst komt dit verschil tusschen de zonde der volkeren en de zonde waaraan zeer bepaaldelijk Israel schuldig staat, uit in Jesaja 40 : 2. Daar toch wordt met zoovele woorden duidelijk uitgesproken, dat Israel voor zijn zonden *dubbele* vergelding heeft ontvangen. Zoo toch staat er: „Spreek naar het hart van Jerusalem en roep haar toe, dat ze van de hand des Heeren *dubbel* ontvangen heeft voor al hare zonden". Bij oppervlakkige lezing maakt dit zeggen een onbevredigenden indruk. Hoe toch zou 't ooit met Gods gerechtigheid te rijmen zijn, dat wie ook ooit een *dubbele* uitgieting van Gods straf en toorn zou te verduren hebben? Men voelt aanstonds, dit kan niet. Dubbele straf ware ongerechtig. En daarom kan *dubbele* straf nooit door den Rechtvaardigen God worden toegepast. Toch ligt de gereede verklaring van dit bij eersten oogopslag eenigszins zonderlinge zeggen, zoo men op het verschil tusschen Israel en de volken let, voor de hand. Als twee u in uw huiselijk leven verdriet aandoen, uw zoon en uw huisknecht, dan voelt ge aanstonds, dat de schuld die op uw zoon rust, veel ernstiger karakter draagt, dan de schuld van uw dienstknecht. Tusschen uw knecht en u bestond een verhouding van loon, tusschen u en uw zoon moest het een verhouding in 't bloed en een verhouding van liefde zijn. Indien nu beiden, eenerzijds uw knecht en anderzijds uw zoon, gelijkelijk tegen u in verzet komen en u belasteren bij de buitenwereld, en zoo uw gezin te schande maken, dan staat dit volstrekt niet gelijk, doch is de schuld, die hierin steekt, voor uw zoon ten minste dubbel zoo erg als voor uw huisknecht. En zoo nu stond het tusschen Israel en de volken eveneens. De volken waren in de gemeene zonde vervallen, maar hadden dan ook niet anders dan de Gemeene Gratie ontvangen; Israel daarentegen was door God uitverkoren, om den naam des Heeren groot te maken. De Heere zou aan Israel ten Vader, en Israel zou aan Jehovah ten zoon zijn. Toen nu beiden, eenerzijds de volken en anderzijds Israel, van den Heilige afvielen, kon het niet anders of de schuld van Israel was veel zwaarder. Vandaar dat Jerusalem, als zetel van het Verbond, *dubbel* van Jehovah ontvangen moest voor alle hare zonden. Natuurlijk ziet dit niet op 't eindoordeel. Dan toch zou wie onheilig

onder de volken bleef, voor altoos in den staat van weening en knersing der tanden overgaan, en de echte kern uit Israel ingaan in eeuwige heerlijkheid, doch genomen naar wat Tyrus en Jerusalem trof, had Jerusalem niet gelijk Tyrus en Sidon, maar *dubbel* ontvangen, en hierop legt de profeet hier heiligen nadruk.

Slaan we nu het program op, dat Jesaja in zijn eerste kapittel voor heel zijn profetisch geschrift gaf, dan komt 't aanstonds uit, hoe de toorn van Jehovah tegen de zonde van het zoo hoog begenadigde Israel heel den gang der historie van nu af beheerschen zal. Het is één hartgrondig *Wee u,* waarmede de profetie hier inzet. „Een os kent zijn bezitter en een ezel de kribbe zijns heeren, maar Israel heeft geen kennis, en 's Heeren volk verstaat niet". En dan komt in vs 4 het *Wee u!* want Israel is een volk van zware ongerechtigheid. „Het is het zaad des boosdoeners. Het zijn verdervende kinderen. Zij hebben Jehovah niet alleen verlaten, maar gelasterd, en ze hebben zich van den Heere vervreemd!" 't Baat niet meer of Israel nog bitterder tucht ondergaat. „Het zou den afval slechts te meer maken, want het gansche hoofd is krank en het gansche hart is mat. Van de voetzool af tot het hoofd toe, is er niets meer geheels. Het zijn al etterbuilen, die uitgedrukt noch verbonden zijn. Jerusalems oversten zijn als Sodom en Gomorrha geworden." Gewisselijk, er is nog een kern die behouden zal worden, doch deze dochter van Sion is zoo klein en nietig, dat ze is als een hutje in den wingerd, als een hutje in den komkommerhof. Jerusalem, als geheel genomen daarentegen, is in zijn zilver tot schuim, in zijn wijn tot water geworden. Sterker nog. „Hoe is de getrouwe stad geworden tot een hoer!" En nu komt er straks wel weer verlossing, maar dan zal Sion door recht verlost worden, en wat niet in boete valt, zal verlaten worden. Indien het geredde deel, zoo heet het in Jesaja 6 : 13, *één tiende* van het geheel zal wezen, zal 't reeds rijke genade zijn.

In dien toon nu gaat het van Jesaja 1 tot in Jesaja 66 voort. Er komt verzoening, er komt redding, maar de uiting van den toorn van den Heilige tegen de ongerechtigheid laat niet af, en zal doorgaan, tot ze eenmaal in den eeuwigen jammer der goddeloozen zich zelf rechtvaardigt. En dit te meer omdat de zonde bij Israel en bij de volken zich in zinnelijke schaamteloosheid, maar bij Israel daarenboven in *hoovaardij* uit. „De dag des Heeren, zoo lezen we Jesaja 2, de dag des Heeren der heirscharen zal zijn tegen alle hoovaardigen en hoogen, en tegen alle verhevenen, opdat zij vernederd worden. De hoogheid der menschen zal gebogen, en de hoogheid der mannen zal vernederd worden, en de Heere alleen

zal in dien dag verheven zijn" (2 : 12, 17). En dan zal ten slotte de nietigheid van den mensch in het licht treden, zoodat ge aflaten zult van den mensch, wiens adem in zijne neusgaten is, „want waarin is hij te achten" (vs 22). Doch juist die hoovaardij zal als van zelf verzinking in het zinnelijke tengevolge hebben. Uit Babylon zal de weelde en pracht in kleederdracht en sieraad, als uit de toenmalige modestad, ook naar Jerusalem binnen komen, en dan somt de profeet in 3 : 18—23 alle overdreven uiting van die zinnelijke pralerij op: reukdoosjes en armversiersels, en reukballetjes en oorringen, en hulledoeken en sluiers, die in Jerusalem den heiligen toon van ernst te niet hadden gedaan. Het ging van zonde tot zonde, en Jerusalem werd aan Ninevé, ja, aan Babylon gelijk. Die hoovaardij met dit zinnelijk streven gemengd, had toch te weeg gebracht „dat de dochteren van Sion zich verhieven, en gingen met uitgestrekten hals, en lonkten met de oogen, al gaande en trippelende, alsof hare voeten gebonden waren" (3 : 16). En tegen dit tweeledig kwaad van hoovaardij en zinnelijk bedoelen zou dan de toorn des Heeren zoo heftiglijk ontbranden, „dat Hij haren schedel schurftig zou maken en hare schaamte zou ontblooten" (vs 17). Die aankondiging van Gods toorn loopt dan in hoofdstuk 5 op het alles ternederwerpende, veelvoudige *wee u* uit, dat in hoofdstuk 3 reeds tweemaal was ingeluid, en nu zesvoudig in hoofdstuk 5 wordt herhaald. „Wee dengenen die huis aan huis trekken, en akker aan akker brengen! Wee dengenen die zich vroeg opmaken in den morgenstond om sterken drank te drinken. Wee dengenen, die koorden der ijdelheid trekken en de zonde als met dikke wagenzeelen. Wee dengenen die het kwade goed heeten, en het goede kwaad, die duisternis tot licht stellen, en het licht tot duisternis. Wee dengenen, die in hun eigen oogen wijs en bij zich zelven verstandig zijn". En zoo tenslotte: „Wee dengenen die helden zijn om wijn te drinken en die kloeke mannen zijn om sterken drank te mengen, en die den goddelooze rechtvaardigen om een geschenk" (vs 8, 11, 18, 20, 21 en 22). Vandaar dan ook, dat in de roeping van Jesaja de bedreiging met de ballingschap zoo sterk uitkomt. Er zal, nu geen vermaan bleek te baten, van Godswege een verharding over den geest van 't volk komen. „Maak", zoo luidt de last dien Jesaja ontvangt, „maak het hart dezes volks vet, en maak hun ooren zwaar, en sluit hun oogen, opdat het niet zie met zijn oogen, noch met zijn ooren hoore, noch met zijn hart versta, en Ik het geneze." En vraagt dan de profeet: „Tot hoelang, Heere?" dan luidt het antwoord: „Totdat de steden verwoest worden, totdat er geen inwoner zij, en de huizen, dat er geen mensch zij, en dat het land met verwoesting verstoord worde". Het heilige land

zal als een woestijn, Jerusalem tot een steenhoop worden, en het volk zal uitgeleid worden in ballingschap.

Niets hielp dan ook. Zelfs in Jerusalem werd het volk steeds meer ongevoelig, en de voorgangers en leidslieden van het volk doolden steeds verder van Jehovah af. Hoor het in Jesaja 10 : 1, 2: „Wee dengenen die ongerechtige inzettingen inzetten, en den schrijvers, die moeite voorschrijven, om de armen van het recht af te wenden en om het recht der ellendigen mijns volks te rooven, opdat de weduwen hun buit worden, en opdat ze de weezen mogen plunderen." Of al de toorn des Heeren waarschuwend invalt door wat de Syriërs en de Philistijnen, op Jehova's last tegen Jerusalem bedenken, 't baat alles niet, want (9 : 12) „dit volk keert zich niet naar Dien die het slaat, en den Heere der heirscharen zoeken ze niet". „Om dit alles keert deswege Zijn toorn zich niet af, maar Zijn hand blijft nog uitgestrekt". En zoo moest 't ten leste er toe komen, dat de Heere van Israel zal afhouwen den kop en den staart, den tak en de bieze op één dag, want de leiders van dat volk zijn verleiders, en die van hen geleid worden, worden ingeslokt" (9 : 13 v. v.). Zoover was het nu reeds gekomen, dat Jehovah zelfs „over hun weezen en hun weduwen zich niet meer ontfermen zou, want zij zijn allen te zamen huichelaars en boosdoeners en aller mond spreekt dwaasheid" (vs 16). Zoo machtig en onweerstaanbaar zelfs zal de toorn des Heeren tegen Zijn volk en tegen Jerusalem uitgaan, dat geen oordeel, hoe ontzettend ook, zijn verbolgenheid stillen kan. Vandaar de meer dan eens herhaalde uitdrukking, dat „om dit alles Zijn toorn zich nog niet afkeert, want dat Zijn hand nog tegen Zijn volk uitgestrekt blijft" (vs 11, 16, 20 en 10 : 4).

En meen nu niet, dat althans in Jesaja's tweeden bundel de toorn van Gods oordeel tot zwijgen is gebracht. Jesaja 59 zegt ons dit wel anders. „Ziet, zoo heet 't daar, de hand des Heeren is niet verkort, dat zij niet zou kunnen verlossen, en Zijn oor is niet zwaar geworden, dat het niet zou kunnen hooren, maar uwe ongerechtigheden maken een scheiding tusschen ulieden en tusschen uw God en uw zonden verbergen het aangezicht van ulieden, die Hij niet hoort." En dan gaat 't over in deze bittere aanklacht: „Want uwe handen zijn met bloed bevlekt en uw vingeren met ongerechtigheid. Uwe lippen spreken valschheid, uw tong dicht onrecht." Ja, zoo bang en bitter staat het, dat er niemand is, die voor de gerechtigheid roept, en niemand die voor de waarheid zich in het gericht begeeft. „Ze vertrouwen allen saam op ijdelheid en spreken leugen. Van moeite zijn zij zwanger en zij baren ongerechtigheid" (vs 2—4). Iets wat dan nogmaals saamgevat wordt in het beeld van de

basilisk. Zie vs 5: „Zij broeden basilisken-eieren uit en ze weven spinnewebben. Die van hun eieren eet moet sterven. En als het ei in stukken gedrukt wordt, berst er een adder uit." Practisch resultaat waarvan dan ook is: „Hun voeten loopen tot het kwade. Ze haasten zich om onschuldig bloed te vergieten. Den weg des vredes kennen ze niet, en er is geen recht in hunne gangen." Vandaar, zoo betuigt de profeet, dat we wachten op het licht, maar zie er is duisternis. We wachten op een grooten glans, maar we wandelen in de donkerheden. Ja, sterker nog: „Wij tasten naar den wand, gelijk de blinden, en gelijk die geen oogen hebben; we stooten ons op den middag, en we zijn in woeste plaatsen gelijk de dooden. We wachten naar recht, maar er is geen, naar heil maar 't is verre van ons." En dit alles waarom anders, dan omdat „onze zonden tegen ons getuigen" (vs 12). Zonden die dan vooral daarin uitkomen (vs 13), dat we „overtreden en liegen tegen den Heere en achterwaarts wijken van onzen God. Zoo staat de gerechtigheid van verre en de waarheid struikelt op de straten. Ja, de waarheid ontbreekt onder het volk, en wie van het booze wijkt, stelt zich tot een roof."

Vanzelf kon geen uitwendige vormendienst het aldus ingeslopen kwaad bezweren. Toch werd dit beproefd. Er waren er ook wel, die zelfs den uitwendigen eeredienst verzaakten en hoonden, maar in het gemeen kon toch gezegd, dat de bevolking van Jerusalem aan Sion zich vastklemde, van de offers en van het vasten niet afliet, en in het uitwendige den indruk maakte van nog altoos prijs te stellen op zekere vroomheid. Doch dit alles liep uit op vertoon, waar geen vrome zin van 't hart achter zat. Hoor toch den last die in het 58e kapittel tot Jesaja uitging: „Roep uit de keel en houd niet in en verkondig aan het huis Jacobs hunne zonden," en dan volgt er: „Hoewel zij mij dagelijks zoeken, en een lust hebben aan de kennis mijner wegen als een volk dat het recht zijns Gods niet verlaat, zoo zeggen zij: Waarom vasten wij, en Gij ziet het niet aan! Waarom kwellen wij ons en Gij weet het niet!" En daarop komt dan het antwoord des Heeren: „Ziet, ten dage als gijlieden vast, zoo vindt gij uw lust, en gij eischt strengelijk van uw dienstknechten al uw arbeid. Ziet, tot twist en gekijf vast gijlieden, en om goddelooslijk met de vuist te slaan. Vast niet als heden, om uw stem te doen hooren. Zou het zulk een vasten zijn, dat Ik verkiezen zoude, dat de mensch zich een dag kwelle? dat hij zijn hoofd kromme gelijk een bieze, en een zak en assche onder zich spreide? Zoudt gij dat een vasten heeten, en een dag den Heere aangenaam? Is dit niet het vasten dat Ik verkies, dat gij losmaakt de knoopen der goddeloosheid, en dat gij ontdoet de banden des juks, en dat gij vrij loslaat alle verpletterden, en alle juk ver-

scheurt? Is het niet dat gij de hongerigen uw brood mededeelt en de arme verdrevenen in huis brengt! Als gij een naakte ziet, dat gij hem kleedt, en dat gij u voor uw vleesch niet verbergt?" (vs 2—7). Natuurlijk lag in al zulk waarnemen van den vorm om toch niet zelfs den *schijn* van vroomheid af te schudden, maar van jaar tot jaar week uit dien vorm steeds meer de heilige ernst en de oprechtheid van het bedoelen. Er sprak steeds minder hart in. Het werd almeer een uitwendig meedoen, om niet voor afvallig te gelden. En ook, al werkte hierin oorspronkelijk nog een hooger bedoelen na, steeds werd de uitwendige vorm lediger en holler. Zoo leefde niet alleen het hart er niet meer in mede, maar het onvrome hart verhief er zich dan nog op, dat men toch op Sion zich van uitwendigen plicht kweet, en zoo ging de waarachtigheid uit het vroom zich aanstellen almeer te loor. Tenslotte kon het dan ook niet anders, of deze vroomdoenerij kwam steeds meer in lijnrechten strijd met den innerlijken aandrang en bedoeling van het verborgen wezen, gevolg waarvan vanzelf niet anders kon zijn, dan dat juist deze schijnvroomheid, waaraan men meedeed, steeds verder van Jehovah verwijderde.

Hieruit verklaart zich dan ook het op zich zelf raadselachtige, dat 't ten slotte vaak in Jesaja's profetie den indruk maakt, alsof de heidensche volken den Heere nader staan, dan het volk uit Abraham gesproten. Vooral bij Cyrus kwam dit sterk uit, waar hij „de gezalfde des Heeren" genoemd wordt. Doch zelfs hierbij bleef het niet. Aan Israel zelf wordt het ten slotte aangezegd, dat het, als de heidensche volken op Jerusalem aanvielen om het te niet te doen, zich niet meer tegen Babylon verzetten moest, ja zelfs niet mocht, doch dat het zich lijdelijk aan den vijand had over te geven. Ook van Egypte mocht geen heil verwacht. Israels zonden zijn voleind, zijn oordeel is er. Het moest zwichten en ondergaan. Babylon zal over Israel, Babel over Jerusalem triomfeeren. En wel verre van hiertegen met geweld zich in te zetten, gelijk Zedekia het beproefde, wordt Israel nu gelast, zich hierin te voegen, hierin te berusten, dit harde lot als gerechte straf voor zijn afval willens en lijdelijk over zich te laten komen. Het is niet Nebucadnezar die uit eigen aandrift opkomt. Nebucadnezar is van 's Heeren wege gezonden. Hem is macht verleend om over Israel den ban te slaan. Sion zelf zal door hem ternedergeworpen worden. En al doet Nebucadnezar dit alles uit boozen toeleg, om het rijk van Jehovah voor het rijk der afgoden te doen bukken, toch is het Jehovah die 't alzoo beschikt, die door Nebucadnezar de gerechte straf aan Jerusalem voltrekt, en juist die volledige nederlaag van Israel als middel beschikt, om 't eerst in de ballingschap zichzelf te doen verliezen, maar

het dan ook uit de ballingschap terug te leiden, en alsdan een geheel nieuw leven te doen beginnen. Gelijk we reeds opmerkten, mag hier tweeërlei onze aandacht niet ontgaan. Het rijk van Jerobeam en Athalia in de Tien stammen viel ook onder het oordeel, maar veel spoediger. Reeds in 722. En bovendien, dit rijk der Tien stammen was, nu het eenmaal viel, reddeloos verloren. Er is later niets meer uit opgekomen. Juda is uit de ballingschap opgeleefd, het Tienstammenrijk niet. En ten andere is het opmerkelijk, dat Assyrië, toen het Samaria aanviel, overmocht, zoodat Salmanassar het Tienstammenrijk voor goed ophief, maar dat het Koninkrijk van Juda voor ditzelfde Assyrische Rijk niet is bezweken. Sanherib beproefde dit wel, en stelde zich niet anders voor, of gelijk Salmanassar de Tien stammen aan zich onderwierp, zoo zou het ook hem wel gelukken het ééne Juda te vernietigen, maar deze toeleg is hem afgesneden. Achaz heeft, dank zij de ontzettende pestilentie, vlak voor Jerusalems poorten, onder Jesaja's leiding, nog over Assyrië getriumfeerd. Zelfs is het aftrekken van Sanherib van voor Jerusalems poorten, de groote gebeurtenis van Jesaja's profetisch optreden geweest. Niet Assyrië, maar Babylon was bij Tigris en Eufraat de hoofdmacht. Naast, onder en tegenover Babylon nam Assyrië slechts de tweede plaats in. En eerst toen Assyrië zelf het had afgelegd, is het de vorst van het zooveel machtiger Babylon geweest, die over Jerusalem heeft getriumfeerd.

Toch was die overwinning van Nebucadnezar niet bedoeld als een betoon van hooger macht; veeleer omgekeerd moest Jerusalem zich willig en vanzelf aan den vorst van Babylon overgeven. Vooral Zedekia's opstand ging vlak tegen de Goddelijke ordinantie in. En dit nu gaf tenslotte de tegenstelling. Wie zich aan Jehovah vastklemde, zich onderwierp aan Gods bestel en lijdelijk zich overgaf, ging wel in ballingschap, maar om straks, onder Gods bestel, ingevolge Cyrus' ordinantie, naar Jerusalem terug te keeren. Wie daarentegen weigerde zich lijdelijk te schikken en te voegen, werd terneergeworpen en overwonnen, en naar Egypte heengedrongen, en geraakte tenslotte geheel van het Abrahamietische geslacht af. Ook Juda heeft niet zichzelf gered. Het is eeniglijk het oorspronkelijk bestel Gods, reeds aan Abraham, den oudsten patriarch, geopenbaard, dat tenslotte heeft gezegevierd. En tegen alle zondig verzet in, en in weerwil van nieuwe afdoling en afval, is het de verkiezing Gods die ten slotte in de lijn van Abraham op David, het heil heeft doen doorbreken. Doch hierover straks in het tweede stuk, dat hier den gang bepaalt. Wat in dit eerste stuk alleen nog de aandacht vraagt is het oordeel Gods over de heidenvolken, dat vooral in Jesaja's profetie zoo sterk uitkomt. Het is ons voorgelegd in Jesaja 13 tot en met 23.

Ware de uitkomst geweest, dat niet alleen Assyrië het rijk van Israel, maar ook de macht van Babel het rijk van Juda volstrektelijk vernietigd had, zoodat de tempel op Sion nooit herbouwd ware, en van een weeropleving van het Joodsche volk nimmer meer sprake was gekomen, zoo zou de Bijzondere Openbaring die aan Abraham en zijn nageslacht ten deel viel, ten eenenmale gefaald hebben. Ongetwijfeld hadden ook de heidensche volken voor de verheerlijking van Gods naam hun beteekenis. De Gemeene Gratie heeft groote dingen onder de volken gewrocht. Minder zeer zeker onder Sems geslacht, maar zeer machtig onder het geslacht van Japhet. Wat ons de historie meldt uit het leven der oude Germanen, wat we nog voor ons hebben in de geschiedboeken der Romeinen en in hun rechtsontwikkeling, of ook wat in de rijke levensontplooiing van het Grieksche volk is uitgekomen, vertoont ons een rijkdom van menschelijk leven, dat nog gedurig bewondering wekt, en het ons verstaan doet, hoe ook onder die volken een machtig doen Gods is openbaar geworden. Alleen maar, de redding voor ons geslacht kon uit die volken niet opkomen. Op kunstgebied, in de school der wijsbegeerte, op literarisch terrein, in de rechtswereld, op militair gebied en zooveel meer mochten vele van die volken, allengs een hooge positie kunnen innemen, de redding die alleen uit en door Christus komen zou, kon niet uit hen zijn. Ten deele althans zouden ook deze volken het heil uit Israel in zich kunnen opnemen, maar ze bleven als volken afgodisch, en in deze afgoderij lag de principieele tegenstelling gegeven, die tusschen die volken en Israel scheiding maakte. Maar bij die tegenstelling is het niet gebleven. Bij Tigris en Eufraat, en op de Westkust van Azië aan de Middellandsche zee is het zelfs tot een poging gekomen, om door afgodische macht de heilige kiem, die in Abrahams geslacht school, teniet te doen.

Dit nu heeft niet het volk, maar dit hebben de profeten gevoeld. Vandaar dat bij meer dan één profeet, en zoo ook met name bij Jesaja, herhaaldelijk een Godsspraak over deze volkeren uitgaat, die hun het oordeel des Heeren aankondigt. Over Ninevé en Babel, over Tyrus en Sidon, over Egypte en Arabië, over Edom en Moab, kortom over alle die volken die Israel begrensden, en van oudsher met Israel in gestadige aanraking kwamen, is op de meest kernachtige wijze het oordeel van Jehovah als den God van Israel uitgegaan. En zulks niet in 't kort, noch ook oppervlakkig of zijdelings, maar zoo principieel, en in zoo breede uitwerking, dat 't lot, dat alle deze volken te wachten bleek, vooruit vaststond, en onder de vromen in Israel bekend was. Er spreekt in deze profetieën over de volken een toon, waarin ge hoort hoe de Schepper van

hemel en aarde aan deze volken hun oordeel en in dit oordeel hun wegvallen in de toekomst aankondigt. Immers toen deze oordeelen uitgingen, en door Jesaja te boek zijn gesteld, verkeerden bijna alle deze staten en steden nog in bloei en luister. Denk maar aan Tyrus en Babylon. En toch blijkt voor wie nu den toestand in West- en Midden-Azië nagaat, hoe deze ontzettende oordeelen over al deze volken schier letterlijk in vervulling zijn gegaan. Perzië is er nog, maar Perzië komt in Jesaja veeleer als een reddende macht voor. Assyrië daarentegen en Babylon, Philistea en Egypte, Tyrus en Sidon, Moab en Edom, of wat ge wilt, 't is alles zoo goed als van den aardbodem verdwenen. Het zijn geen machtige rijken, maar overwonnen landstreken. En een geheel andere macht zendt er zijn dienaren heen. Sterker nog. Van Moab en Edom, van Tyrus en Sidon mag zelfs vastgesteld, dat ze zoo goed als van den aardbodem verdwenen. En nu is zeer zeker ook Palestina onderworpen aan Turkije, en heerscht ook in Jerusalem een geheel vreemde macht, maar toch neemt dit niet weg, dat Jerusalem nog een stad is die bloeit, en zelfs weer groeit, en dat bovendien tweeërlei hier zoo sterk spreekt. In de eerste plaats, dat de Joden het eenige volk zijn onder alle volk, waarvan Jesaja getuigt, dat nog stand hield, dat, verre van uit te sterven en te verdwijnen, nog 11 à 12 millioen zielen telt, en over een macht beschikt, zoo commercieel als intellectueel, waar heel de wereld mede te rekenen heeft. En ten andere, dat van Jerusalem met Bethlehem de groote Christelijke beweging is uitgegaan, die in heel Europa, Amerika en Australië thans den toestand beheerscht en de profetie van een eeuwigen duur in zich draagt.

XXVI. **Jesaja.** *(Vervolg.)*

> Komt dan, en laat ons samen rechten, zegt de HEERE. Al waren uwe zonden als scharlaken, zij zullen wit worden als sneeuw; al waren ze rood als karmozijn, zij zullen worden als witte wolle. JESAJA 1 : 18.

THANS komt het tweede hoofddeel van de Jesajaansche profetieën. Het eerste principieele stuk in deze profetieën sprak het oordeel van Jehovah uit over de ontrouw van Jacobs nakomelingen, eerst in het rijk der Tien stammen, en daarna in het Koninkrijk van Juda. Vermaan noch waarschuwing had den

afval en de ontaarding kunnen stuiten. Vandaar het gestrenge oordeel dat over beide Koninkrijken uitging, en in 722 het eerst aan Samaria door Salmanasser, en straks in 558 aan Jerusalem stond voltrokken te worden. Ten slotte zou, gelijk vooral Jeremia het tegen Zedekia deed uitkomen, het verzet tegen de Chaldeën zelfs ophouden en geoorloofd zijn. De zonde was volstrekt, het oordeel zou volstrekt zijn. En indien er ten slotte toch nog een uitweg ontsloten werd, dan zou die uitweg niet door het bekeerde volk, maar eeniglijk, ingevolge Gods raadsbesluit, door het doen Gods geopend worden. Het is het ontsluiten van dien weg in den Messias, die nu het tweede hoofddeel van Jesaja's profetieën vormt, en het is hieraan dat we thans zijn toegekomen. Immers het is die Messiaansche tusschenkomst, die het oordeel ondervangt, het erfdeel redt, en de geloovigen der Voleinding tegenvoert. Bij niet één profeet nu wordt deze Messiaansche tusschenkomst ons in zoo breede trekken geteekend als bij Jesaja. Eerst vinden we in Jesaja 4 : 2 de zoo teekenende voorzegging van de *Spruite*, die uit den verdorden wortel zou opkomen. Daarna in Jesaja 7 : 14 de tweede Messiaansche profetie, niet van de Spruite, maar van *Immanuel,* en de moedermaagd. Als derde Messiaansche profetie in volgorde, de aankondiging van het Licht dat aan Zebulon en Naphtali zou opgaan, door *het Kind dat ons geboren zou worden.* Zie Jesaja 8 : 23 en 9 : 1—6. In de vierde plaats geeft Jesaja 11 ons de profetie van het *Rijsken,* uit den afgehouwen tronk van Isai. En daarna eerst komt als machtigste profetie ten vijfde de profetie van Golgotha in Jesaja 53. En dan in 't eind nog de profetie in Jesaja 61 : 3 van *het sieraad dat voor asch* aan de verzoende en geredde geloovigen zou worden toebeschikt. Zij 't nu al, dat ook bij de aan Jesaja voorafgaande profeten, of bij zijn profetische tijdgenooten, in gelijken zin, aller hope op den Messias wordt gesteld, toch is en blijft het Jesaja die ook hier als de machtigste getuige van Jehova optreedt. Bij geen anderen profeet is het Messias-beeld ook maar van verre in zoo krachtige levenstrekken te aanschouwen gegeven.

Nu springt de beteekenis van deze breed uitstralende Messiaansche profetie, vooral na het eerste hoofddeel van zijn Godsspraken, dat over het oordeel van Gods toorn handelde, klaar en duidelijk in het oog. Deze machtige Messiaansche profetie toch strekt volstrekt niet uitsluitend om, eer de Messias verscheen, op het doel van zijn komst te wijzen, maar veeleer om de allesbeheerschende tegenstelling te doen uitkomen, die in het groote werk der genade bestond tusschen het onredbare van den in zonde verloren mensch, zelfs in Israel, en de wondere wijze, waarop Jehovah in dezen nood

voorziening geeft, door in den Messias, satan ten spijt, toch zijn oorspronkelijk Godsplan te vervullen. Aan de Schepping van den mensch lag als grondgedachte de idee ten grondslag, een creatuur te scheppen, dat, naar de beeltenis Gods geformeerd, de heerlijkheid en de majesteit Gods in 't eind tot volle uitstraling zou brengen. Tegen dit verheven doel ging nu satan in. De mensch viel. Daardoor ontzonk hij aan zijn bestemming. Maar ook daardoor werd het plan Gods verijdeld, om Zijn eigen Goddelijke majesteit in het creatuurlijke kindschap der geloovigen te verheerlijken. Zoo was vanzelf de groote wereldvraag gesteld, hoe en op wat wijs, satan ten spijt, thans, in weerwil van den val, toch Gods naam de hoogste eere zou ontvangen en Zijn Koninkrijk zou triomfeeren. Hiertoe nu kon de gevallen mensch in niet één opzicht uit zichzelf medewerken. Integendeel, wat hij ook poogde of beproefde, hij gleed steeds verder af en zonk steeds dieper weg. Eerst is toen de Gemeene Gratie ingetreden, om het verdere invallen van de ruïne te stuiten, maar hoe grootsch ook de resultaten van de Gemeene Gratie onder alle volken waren, ze redde slechts de uitwendige vormen, en was volstrekt onmachtig om het kindschap Gods weer te doen opleven. En voorzoover er ook buiten de Gemeene Gratie in den mensch, na zijn val, nog zeker overblijfsel van de oorspronkelijke zuiverheid mocht zijn overgebleven, zoo kon hieruit toch hoogstens een stuiting van 't kwaad en een heimwee naar het kindschap geboren worden, maar redden kon het den mensch niet. Wat nog steeds zoovelen zich inbeelden, alsof in God zekere toegeeflijkheid inzake de zonde denkbaar ware, is met de heiligheid van Gods wezen in geheel onverzoenlijken strijd. Ontferming, barmhartigheid en vergiffenis is voor en over alle zonde denkbaar, omdat de diepte van Gods liefde onpeilbaar is. Maar wat nooit en nimmer bij God kan, is, dat 't toega zonder verzoening. Het is de heiligheid Gods, die zonder verzoening alle idee zelfs van vergiffenis volstrektelijk buiten sluit. God kan om Zijn creatuur te redden niet al ware het ook maar één enkel goudkorrelke van Zijn eigen Goddelijk wezen prijsgeven, en het aflaten van den volstrekten eisch der heiligheid zou er steeds mede eindigen, Gods wezen aan te tasten. Deze voor alle ontferming en erbarming volstrekt onmisbare verzoening kon nu niet van de engelen, kon niet van den mensch, kon niet uit de offeranden komen, 't was God zelf alleen die ze bestellen kon, en het is nu de Messias-gedachte, waarin die Verzoening, en met die Verzoening de gedachte aan verlossing van den eeuwigen dood en het verkrijgen van het eeuwige leven, gegeven is.

In dien zin nu lezen we in Jesaja 4 : 2 en 3: „Te dien dage zal des Heeren Spruite zijn tot sieraad en tot heerlijkheid, en de vrucht der aarde tot voortreffelijkheid, en tot versiering dengenen die ontkomen zullen in Israel, en het zal geschieden dat de overgeblevene in Sion en de overgelatene in Jerusalem zal heilig geheeten worden, een iegelijk die ten leven geschreven is, te Jerusalem". Nu lette men er op, dat naar 't gemeen gebruik hier tweeërlei uiting naast elkander loopt, waarvan de ééne de andere aanvult, wat men dan het parallellisme noemt, dat in de Hebreeuwsche poëzie veelal regel is. Eenerzijds is hier daarom sprake van *de Spruite,* en anderzijds, daar naast loopend, van *de Vrucht der aarde.* Dit nu zijn twee elkaâr aanvullende beelden. Uit den wortel komt de *Spruit,* en uit denzelfden wortel groeit evenzoo de *Vrucht* op. Het begint met de spruit die uitschiet, en het voleindt zich in de vrucht, die rijpt uit den bloesem. Nu stelt het denkbeeld zelf van den Messias tweeërlei, hiermede overeenstemmenden eisch. Er moet in den Messias iets ontkiemen, dat niet uit het creatuurlijke, niet uit het menschelijke is, maar van hooger uitgaat; maar toch ook moet anderzijds in den Messias het creatuurlijk, het menschelijk element gegeven zijn. In den Messias moet straks uitkomen eenerzijds de *Zone Gods,* maar dan ook, daarnaast, anderzijds de *Zoon des menschen.* De idee nu van den *Zone Gods* wordt hier in de Spruite aangeduid, en de tweede idee van den *Zoon des menschen* in de *vrucht der aarde.* Het samenvallen nu van deze twee in den éénen persoon van den Godmensch, dat is het waarin de volheid van den Messias zich uitspreekt. Vanzelf volgt hieruit, dat het doen komen van den Messias uitgaat van God, en niet van den mensch. Immers wel kan de Zone Gods heerschen over het menschelijke en het creatuurlijke, en dit in zich opnemen, maar niet kan omgekeerd het creatuurlijke in den mensch beschikken over den Zone Gods. Het is dan ook in de figuur, in de verschijning, in de gestalte van den Messias zelf, als God en mensch inéén, dat hier de hoogheid des Heeren uitkomt. Het is niet de mensch, die op het denkbeeld komt dat er een Messias ons tot redding moest verschijnen, maar het is uit Gods Scheppingsraad, uit Godes 't al voorziende en doorziende gedachte, dat het denkbeeld van een Messias als redder geboren werd. Met de Schepping van den mensch naar Gods beeld was, zoo de mensch viel, de Messias-idee vanzelf gegeven. Wat satan ook tegenwoelde, Gods raad zou en moest bestaan, en kon niet teloor gaan. Viel de mensch nu toch, zoo lag de Messias-idee vanzelf in het Godsplan gegeven. En daarom nu wordt 't ons door Jesaja betuigd, dat de Messias een Spruite Gods uit den verdorden levenswortel van ons geslacht is, een

geheel nieuw leven uit onze Schepping naar Gods beeld gegeven.

Rechtstreeks sluit zich hier de Messias-profetie van Jesaja 7 : 14 aan. Het koninkrijk van de Tien stammen onder Pekah, den zoon van Remalja, had zich in bondgenootschap met Rezin, den vorst van Damascus, begeven, om Achaz, den vorst van Juda, te overweldigen. Tegen dit onheilig opzet nu gaat Jesaja's wondere profetie in, die aldus in vs 14 ons wordt herinnerd: „Daarom zal de Heere zelf ulieden een teeken geven. Ziet, een maagd zal zwanger worden, en zij zal een zoon baren, en zijn naam Immanuel heeten". Nu wordt dit zeer zeker gezegd met het oog op den inval van de vorsten van Samaria en Damaskus. Er volgt toch in vs 16: „Zekerlijk, eer dat knechtken weet te verwerpen het kwade, en te verkiezen het goede, zal dat land, waarover gij verdrietig zijt, verlaten zijn van twee koningen". Men moet dus wel aannemen, dat er destijds een in het oog vallende geboorte heeft plaats gehad. In geen geval echter kwam daardoor de vervulling van deze heilige profetie tot haar recht. *Immanuel* is saamgesteld uit drie Hebreeuwsche woordekens. El is *God,* Im beduidt *met,* en *noe* is ons. Het beteekent alzoo letterlijk, van lettergreep tot lettergreep: „Met ons God". Deze rijke gedachte nu kon niet uitgeput zijn in de terugwerping van de twee vorsten, die destijds Juda benauwden. Daarvoor is de zin en gedachte die in dat woord schuilt, veel te rijk. Iets waar dan in de tweede plaats bijkomt, dat het zwanger worden van een maagd, d. w. z. van een vrouwelijk persoon die geen man bekend heeft, een diep mysterie onderstelt. En nu is het wel zoo, dat men van critisch-ongeloovige zijde den zin en de beteekenis van de woorden, gelijk ze in vs 16 gelezen worden, gewijzigd heeft. Wat door *maagd* vertaald is, zou geen maagd geweest zijn, maar een jonge vrouw. En zoo ook zou Immanuel niet anders beteekenen. dan dat God Juda te hulp zou komen. Steeds echter heeft wie dieper in den zin van het profetische was doorgedrongen, niet slechts erkend, maar zelfs na veel twijfel moeten erkennen, dat een zoo nietszeggende uitspraak, als er dan tenslotte zou overblijven in dit hoog poëtisch verband, ten eenenmale onaannemelijk is.

Breeder nog ontplooit dit Messiaansche vergezicht zich in Jesaja 9 : 1—6. Met verwijzing naar de redding die Israel ten deel viel na den val der Midianieten, en wel onder Gideons leiding, gaat nu het profetisch vreugdegeroep uit, dat ons „een Kind geboren, een Zoon gegeven is, en dat op Zijn schouders de heerschappij is gelegd, zoodat men Zijn naam noemt Wonderlijk, Raad, Sterke God, Vader der Eeuwigheid, Vredevorst." En er wordt bijgevoegd: „De grootheid dezer heerschappij en des vredes zal geen einde

zijn op den troon van David en in Zijn Koninkrijk, om dat te bevestigen van nu aan en tot in eeuwigheid. De ijver des Heeren zal zulks doen!" Hier vindt ge alzoo de aaneensluiting tusschen den Messias en het geslacht van Koning David. We hebben hier de saamvoeging of aaneenrijging van het Goddelijke en menschelijke. Van het Goddelijke in den Zoon, en van het menschelijke in het Kindeke. Maar met kracht wordt hier toch het Goddelijke, het zelf God-zijn, van den Messias naar voren geschoven. Thans wordt het maar al te veel, wilt ge de moderne en zelfs ethische uitleggers hooren, dat de Messias mensch was, doch dat het dit zeer menschelijke van den Messias was, dat door innerlijke voortreffelijkheid als Goddelijk zou uitkomen. De profeet daarentegen zegt het juist omgekeerd. Neen, het uitgangspunt ligt niet in den Zoon des menschen, maar in den Zone Gods. Het is niet het menschelijke dat tot het Goddelijke allengs opklimt, maar juist omgekeerd het Goddelijke, dat almeer tot het menschelijke neerdaalt, en het in zich opheft. Er is, zooals Paulus het aan de Gemeente van Philippi schreef, niet opklimming en opheffing, maar zelfverandering en zelfvernedering. En zoo nu ook is het hier. Het Kindeke dat geboren zal worden, is een gansch Goddelijke verschijning, die zelf Sterke God en Vader der heerlijkheid is. Wat hier 't wonder is, komt niet uit David op, maar sluit zich aan David aan, en het is uit die samenvoeging dat de heerlijkheid geboren wordt, die tot in der eeuwigheid de heerschappij zich zal zien toevertrouwd. Het is niet uit het volk, want dat volk zat neder als in duisternis en in schaduw des doods. Maar onder dat volk, dat in de schaduw des doods wandelde, is van Boven, is uit de hemelen, een heerlijk licht opgegaan, en het is dàt licht dat de Messias ons op onze verdorde aarde tot ons gevallen geslacht heeft toegebracht. De Zoon is niet uit ons, maar is ons van Boven gegeven, en daarom is „Sterke God" niet maar een eerenaam die hem wordt toegekend, maar veeleer uitdrukking van zijn Wezen. Hij gelijkt maar niet op God, doch Hij *is* God. En alleen als zoodanig kon Hij Messias zijn.

Dit wordt opnieuw bevestigd in Jesaja 52 : 6 v.v.: „Daarom zal Mijn volk, daarom zal het Mijnen Naam in dien dag kennen, dat Ik het zelf ben, die spreekt: Zie hier ben Ik"; waarop dan de juichtoon van den profeet volgt: „Hoe lieflijk zijn op de bergen de voeten desgenen die het goede boodschapt, desgenen die goede boodschap brengt van het goede, die heil doet hooren; desgenen die tot Sion zegt: Uw God is Koning! Er is een stem uwer wachters. Zij verheffen de stem, zij juichen te zamen, want zij zullen oog aan oog zien, als de Heere Sion wederbrengen zal, want de Heere heeft

Zijn volk verlost. Hij heeft Israel verhoord". Beide uitgangspunten staan hier alzoo vast. Hier beneden is 't alleen de dorre aarde, en uit deze dorre aarde kon het heil niet geboren worden. De redding kon niet uit den gevallen mensch, ze kon alleen van God komen, en daarom is het eerste uitgangspunt van al Jesaja's Messiaansche profetieën steeds weer te zoeken in de Ontfermingen, in de Barmhartigheden Gods, en in niet één enkel opzicht in den mensch, of in een der talenten en gaven waarover deze beschikt. Uit de diepte, van beneden, niets dan jammer, verderf en ellende; en zal nu in die diepte van ellende heil gekend worden, dan moet dat heil van Boven, louter van Boven, en door motief van Boven nederdalen. Maar naast dit eerste staat even vast het tweede uitgangspunt, en dit tweede komt hierin uit, dat de Zone Gods, in wien het heil van Boven tot ons komt, niet eeniglijk komt als Boodschapper van het goede, niet alleen verschijnt als een Engel des Heeren, en niet er zich toe bepaalt om het Evangelie van Zijn lippen te doen uitgaan, maar dat de Zone Gods zelf onze menschelijke natuur aanneemt. Die menschelijke natuur was gevallen en verzonken. Ze kon zichzelf niet redden noch uithelpen. En toch moest in die menschelijke natuur het heil des nieuwen levens worden ingedragen. En nu is dit het wonderbare en alles in heerlijkheid overtreffende, dat de Zone Gods niet maar *tot* ons geslacht komt, maar zelf in ons geslacht *ingaat,* die vervaalde, verbleekte en ontglansde natuur, die ons tot een kleed der schande was geworden, zelf aangreep en er zich mee *omhulde,* en alzoo in onze eigen natuur indringende, de mogelijkheid schiep, om die natuur weer te zegenen, te heiligen, en in die natuur het kind van God, het kind van onzen Vader die in de hemelen is, weer te doen opleven. Dit sluit zich dan aan bij David. Niet alsof aan David een geheiligde natuur geworden ware. Zijn gruwelijke zonde met Bathseba en aan Uria gepleegd, toont 't wel anders. Die aansluiting aan David komt eeniglijk op uit de tegenstelling van David tegenover Saul. Saul was de vorst zooals 't zondigend volk hem verkoos, David, daartegenover staande, was de vorst gelijk Jehovah hem in Sauls plaats schoof. En niet aan zijn geslacht, noch aan zijn voortreffelijkheid, maar eeniglijk aan die Goddelijke verkiezing dankt het Huis van David zijn glorie tot in verre toekomst.

En als voltooiing van het geheel komt nu bij dit alles de volle, rijke profetie van Jesaja 53: „Wie heeft onze prediking geloofd, en aan wien is de arm des Heeren geopenbaard geworden? Want Hij is als een rijsken voor Zijn aangezicht opgeschoten, en als een wortel uit een dorre aarde; Hij had geen gedaante noch heerlijk-

heid; als wij Hem aanzagen, zoo was er geen gestalte dat we Hem zouden begeerd hebben. Hij was veracht en de onwaardigste onder de menschen, en een man van smarten." Het is bij het lezen van deze woorden, dat men voelt wat we zoo even aanduidden, door van het aannemen van onze menschelijke natuur te gewagen als van 't omhangen van een kleed der schande. Geheel anders toch zou de verhouding geweest zijn, indien de Zone Gods, zich met onze natuur vereenigende, die natuur had aangenomen uit het Paradijs, of meer nog gelijk ze eens in 't eeuwig zalige worden zal. Dan was er niets door Hem aangenomen dan 't Beeld Gods, en daar Hij zelf het Beeld Gods was, zou onze menschelijke natuur Hem noch zelfvervorming, noch vernedering hebben toegebracht. Doch zoo was het niet. Natuurlijk was alle smet en smaad van zonde geheel buitengesloten, maar niet de verwelking, de verdorring, de ontadeling die onze menschelijke natuur door het gif der zonde, na den val, ondergaan had. Jezus verscheen niet, om ons in Zijn gestalte de menschelijke natuur te vertoonen, gelijk ze eens geweest was, of ook, gelijk ze in 't eind eens worden zou. Integendeel, Jezus sloot zich aan bij wat, door de zonde in ons van glans, van kracht en van eere beroofd was. Zooals een afgedragen, gescheurd en besmeurd kleed hem die er zich in hult, smadelijk doet uitkomen, zoo was het bij den Zone Gods toen Hij onze natuur aannam. En toch, al was ook het lijden dat hierin lag, reeds verre van gering, toch was dit nog slechts het uitgangspunt voor het lijden, dat steeds toenam, steeds aangroeien zou, en in 't eind op niets anders kon uitloopen dan op den dood, en dan niet eens op 't natuurlijk sterven, maar op den dood in zijn bangsten vorm, gelijk die uitkomt in het Kruis. De roerend-treffende profetie van Jesaja 53 doet dan ook feitelijk niet anders dan dit voortschrijden van de zelfvernietiging en zelfvernedering, die reeds in het aardsche van onze gevallen natuur gelegen was, tot in haar voleinding voor ons treden. De gestalte, de gesteldheid, de zelfvernietiging van den Messias in onze menschelijke natuur wordt steeds drukkender: „Hij was verzocht in krankheid en een iegelijk was als verbergende 't aangezicht voor Hem. Hij was veracht en wij hebben Hem niet geacht." En dit alles overkwam aan den Man van Smarten niet uit eigen hoofde, noch om Zijnentwil. Waarlijk niet. Maar Hij had *onze* krankheden op zich genomen; want Hij droeg het wicht *onzer* smarten. Wat Hem het lijden aanbracht, was de straf die ons den vrede schonk, want door Zijn striemen is ons genezing geworden. Niet bij Hem, maar bij ons was 't dwalen. „Wij dwaalden allen als schapen, en toen heeft Jehovah onzer aller ongerechtigheid op Hem doen aanloopen." En zie nu, hoe de Messias dit lijden

droeg. „Hij deed Zijn mond niet open. Als een lam liet Hij zich ter slachting leiden, en als een schaap dat stom is voor het aangezicht zijner scheerders, alzoo deed Hij Zijn mond niet open." Zelfs Zijn graf heeft men bij de goddeloozen gesteld. „Zoo is Hij afgesneden uit het land der levenden, en is, om de overtreding Zijns volks, de plage op Hem geweest" (vs. 8).

En in dit alles nu stond de Messias niet alleen, maar was het veeleer de knecht Gods die in Hem zijn lot en levenstaak voleindde. Van de ure van den val af was in Abel reeds 't beeld gezien van een Gode gewijde, die als slachtoffer om der zonde wil viel. Zoo zien we alle eeuwen door, van Abel tot Christus, de lange rijen optreden van de knechten des Heeren, die op wondere wijze ten leven geroepen en tot geloof bekeerd, het lijden om der zonde wil gedragen hadden. Zij allen slechts ten deele natuurlijk, en in zekeren graad. Van volkomenheid kon bij deze knechten Gods geen sprake zijn. Ook hen kon alleen het Zoenoffer redden. Maar in hun verhouding tegenover de wereld hadden ook zij toch dit, dat zij, de knechten des Heeren, aan de zake Gods vasthielden, dat God ze daartoe geroepen en verkoren had, en dat ze, alsnu aan hun God zich vastklemmende, het lijden der wereld en den druk der ongeloovigen hadden te verduren gehad. Deze „knechten des Heeren" nu waren het, die van Abel af, als een type van wat in Christus, den Man van Smarten, komen zou, het Kruis als hadden voorgebeeld. Maar evenzoo omgekeerd was het dan nu ook in Christus, dat het lijden van deze kinderen der smarte, in de verdrukking van de geroepenen ten leven, zich voleindde. Eerst in Christus kwam de tegenstelling tusschen het leven en den dood ten volle uit. Zooals geen ander voor of na Hem, is Hij de Man van Smarte geweest. En daarom kon alleen uit Zijn smaad en dood de roem en de zegen opkomen, die alle de knechten des Heeren redden zou. Al deden dan ook menschen den Messias Zijn bitter lijden aan, toch was het uit Gods bestel dat 't over Hem kwam: „Het behaagde den Heere, Hem te verbrijzelen. Hij heeft Hem krank gemaakt." Maar van dienzelfden God kwam Hem dan ook de heerlijke vrucht van Zijn lijden toe: „Als Zijn ziel zich tot een schuldoffer zal gesteld hebben, dan zou Hij zaad zien, en zou 't welbehagen des Heeren door Zijn hand gelukkiglijk voortgaan".

Zoo was dus het Kruis als het ware door Jesaja's profetie reeds voor het oog der geloovigen op Golgotha geplant, maar juist deswege kon de profeet dan ook niet bij de gedachte van het Kruis blijven. Van het Kruis moest het in den dood, maar dan ook van uit den *dood* in de *verrijzenis* gaan, en na de verrijzenis de ingang

ten eeuwigen leven en tot eeuwige heerlijkheid zich als vanzelf ontsluiten. Zoo volgt er dan nu ook: „dat Hij de dagen verlengen zou, dat Hij 't om den arbeid Zijner ziel zou zien en verzadigd worden. Omdat Hij Zijn ziel uitgestort heeft in den dood en met de overtreders is geteld geweest, en Hij veler zonden gedragen heeft, en voor de overtreders heeft gebeden, daarom zou de Vader Hem een deel geven uit velen, zoo zelfs, dat Hij de machtigen als een roof zou kunnen verdeelen." Wat nu is dit „verlengen van de dagen" na de betuiging dat Hij Zijn ziel uitgestort heeft in den dood, anders dan de profetie van Verrijzenis en Hemelvaart, en wat ligt in het deelen van de machtigen als een roof anders dan de heerschappij, waarmee de Messias na Zijn Hemelvaart, zittende aan 's Vaders Rechterhand, zou bekleed worden? Er ligt dan ook niet de minste overdrijving in, dat Jesaja 53 ons een profetie biedt van Bethlehem af tot aan de Voleinding. Vandaar dat Jesaja, als de hoogste en verstziende profeet, ons 't geheele beeld van den Messias in Zijn opkomst, in Zijn ondergang, in Zijn wederopstaan en in Zijn voleinding als voorteekent. De andere profeten geven ook de één deze, de ander een anderen trek uit het groote mysterie der Verzoening, maar Jesaja geeft 't beeld afgewerkt en voltooid, schitterend in al de heiligheid van de ordinantiën Gods.

Ook dien eindtriumf schildert Jesaja ons in Jesaja 63, als 't heet; „Wie is deze die van Edom komt, met besprenkelde kleederen van Bozra?" Waarop het antwoord dan luidt: „Ik ben het, die in gerechtigheid spreek, en die machtig ben te verlosssen. Ik heb de pers alleen getreden, en er was niemand van de volken met mij. Ik zag toe, er was niemand die hielp, en ik ontzette mij en er was niemand die ondersteunde. Daarom heeft mijn arm mij heil beschikt!" Verder zelfs nog dringt Jesaja in het heilproces door, waar het heet in Jesaja 61: „De Geest van den Heere HEERE was op mij, omdat de Heere mij gezalfd heeft, om een blijde boodschap te brengen aan de zachtmoedigen, om te verbinden de gebrokenen van hart, om aan de gevangenen de vrijheid uit te roepen, en aan de gebondenen de opening van hun gevangenis; om uit te roepen het jaar van het welbehagen des Heeren, om alle treurigen te troosten, en om den treurenden van Sion te beschikken, dat hun gegeven worde sieraad voor asch, het gewaad des lofs voor een benauwden geest, opdat zij genaamd worden eikeboomen der gerechtigheid, eene plantinge des Heeren, opdat Hij verheerlijkt worde." Men voelt hier evenals bij Joël de belofte van den Pinksterdag. Nog wel niet in klare aankondiging van *den dag* als zoodanig, maar wel wat de vrucht van het effect aangaat. In Jesaja 61 toch is 't niet maar een juichen van de verlosten, maar verre daarboven uitgaande

de jubeltoon van het nieuw verworven leven, dat ons aangrijpt.

Voor wat geheel het mysterie van 't lijden betreft, mag dan ook beleden, dat Jesaja's profetieën nu nog bij het herlezen ons een zoo diepen indruk van de worsteling tusschen zonde en heiligheid, en van de tegenstelling tusschen onzen jammer hier en de komende heerlijkheid bieden, dat ge zelfs van het Evangelie niet zoo roerenden indruk verkrijgt, als de lezing van Jesaja's profetie bij u achterlaat.

Nu nog voelt de prediker het, zoo dikwijls hij 't lijden des Heeren voor de Gemeente wil uitbeelden, hoe in Jesaja's profetie de heiligste, de meest ziel en hart roerende toon over dit lijden was aangeslagen, en dat we nu, zelfs door het Evangelie, toch altoos weer naar Jesaja terugglijden, om het heilig mysterie van dat lijden van den Messias te verstaan.

XXVII. **Jesaja.** *(Vervolg.)*

> **Want gelijk als die nieuwe hemel en die nieuwe aarde, die Ik maken zal, voor mijn aangezichte zullen staan, spreekt de HEERE, alzoo zal ook ulieder zaad en ulieder naam staan.** JESAJA 66 : 22.

TOEGEKOMEN aan het derde of laatste hoofddeel, plaatsen we het *geloof* op den voorgrond. Het eerste deel verkondigde het oordeel, dat Gods toorn niet alleen over de heidenen volkomen, maar evenzoo, en zelfs scherper nog, op Israel nederwierp. Dit oordeel trok zich saam in de gelijkstelling van Jerusalem met Sodom en Gomorrha. Niet, men versta dit wel, alsof juist de gruwelijke geslachtszonde van Sodom in Jerusalem zoo ergerlijke verwoesting aanrichtte. Hiervan meldt althans Jesaja uit zijn tijd, in de jaren 750—700, ons niets. Op iets geheel anders werd door die verwijzing naar Sodom gedoeld. Allerlei straf kan het oordeel Gods ten uitvoer leggen, doch in den regel wordt dit oordeel dan door menschen voltrokken. Bij Sodom daarentegen droeg dit oordeel Gods in zijn uitwerking in zooverre een geheel eigen karakter, dat, bij Sodom en Gomorrha het oordeel niet alleen, maar ook de uit dat oordeel volgende straf rechtstreeks, zonder tusschenkomst van menschen, van God Almachtig uitging. Jehovah was het, die sulfer en vuur van den hemel deed regenen, en op die

wijs Sodom aan de Doode Zee te niet deed gaan, en zóó te niet deed gaan, dat zelfs nu nog een wederopbouwing van Sodom ondenkbaar is. Hierop nu moet bij het oordeel, waarvan Jesaja de aankondiging deed, volle nadruk gelegd. Het oordeel dat, uit hoofde van Israels afval, en vooral vanwege Jerusalems verzondiging, over het geroepen volk naderde, was evenzoo een oordeel dat van God rechtstreeks uitging, en dat deswege niet was af te wenden.

Het is wel zoo, dat hier dat oordeel door menschen, t. w. door de Assyriërs eerst, en daarna door de Babyloniërs, zou worden voltrokken; maar juist de profetie van wat te komen stond wees uit, dat zich in dit oordeel de toorn Gods uitte en de vloek van Jehovah voltrok. Hier was het alzoo de vraag, of de kern van het volk dit gelooven zou, het in geloof zou aannemen, en er conform naar handelen zou. Dit zou, gelijk bij Jeremia bleek, met Zedekia en zijn raadslieden *niet* het geval zijn. Zij zouden hulp bij Egypte zoeken, om het oordeel Gods te niet te doen. Vandaar toch de ordinantie bij Jeremia, dat het volk des Heeren willig Jerusalem uit moest trekken, en zich passief aan de Chaldeën moest overgeven. Eeniglijk uit dien hoofde, dat Nebucadnezar niet anders deed, dan het oordeel Gods voltrekken. Dit was het eerste punt van het geloof, waarop 't hier aankwam, en dat wel eerst bij Jeremia tot volle uitwerking kwam (Jeremia 38 : 17), maar toch ook reeds in Jesaja's profetie lag opgesloten.

Hierbij kwam nu als tweede voorwerp van het geloof de aankondiging van den Messias, om Israel te doen beseffen, hoe onder 's Heeren leiding in dezen Messias de zoen zou vervuld worden, en, als vrucht dier verzoening, van Messias de kracht zou uitgaan om het leven uit den dood te wekken, en straks van uit den Troon Gods, aan wiens Rechterhand de Messias zou plaats nemen, de redding ten leven en tenslotte de Voleinding te doen uitgaan. Ook bij dit tweede hoofddoel hing er alzoo alles aan, of het volk des Heeren dezen Messias in geloof aanvaarden zou. En hierbij komt nu in de derde plaats de afscheiding, die tot stand zou komen tusschen het volk als natie, en de kern van de geloovigen, die uit het nationale leven van Israel zich zou afzonderen, om het raadsplan Gods aangaande Zijn eeuwig Koninkrijk te vervullen.

Dat is dan nu het derde hoofddoel van Jesaja's Godsspraken: De afzondering van de geloovige kern, de redding van die kern uit de ballingschap, en de opvoering van die eerst nog aanstaande kern ten eeuwigen leven tot de volle heerlijkheid van de Voleinding. Op die afscheiding of afzondering wees Jesaja zoo met nadruk, toen hij den last ontving om het getuigenis op te binden onder zijn volgelingen, en er dan het overige volksdeel buiten te laten.

Maar ook reeds in 't profetisch program in hoofdstuk 1 sprak zich dit uit, toen er gezegd werd: „De dochter Sions is overgebleven als een hutje in den wijngaard, als een nachthutje in den komkommerhof, en als een belegerde stad;" een beeld dáárom zoo juist, omdat de wachter in het nachthutje niet alleen afgezonderd wordt, en in dat hutje tegen koude en ongemak van het weder beschermd is, maar dan ook anderzijds waken moet, om on- en roofgedierte van den wijngaard af te weren; juist wat de vrome kern van Israel had te doen. In Jes. 4 : 5 wordt dit dan ook nader toegelicht, als 't heet: „En de Heere zal over alle woning van den berg Sion, en over hare vergaderingen, scheppen een wolk des daags en den glans eener vlamme vuurs des nachts, want over alles wat heerlijk is, zal een beschutting wezen." En dan volgt er: „En daar zal een hut zijn tot een schaduw des daags tegen de hitte, en tot een toevlucht en tot een verberging tegen den vloed en tegen den regen." Ook in het visioen van Jesaja's roeping, in Jesaja 6 : 13, is van die kern sprake: „Doch nog een tiende deel zal daarin zijn, en het zal wederkeeren," en dan volgt er: „Gelijk de eik, in welken na de afwerping der bladeren nog steunsel is, alzoo zal het heilig zaad (d. i. de kern) nog het steunsel daarvan zijn." Daarop volgt alsnu in Jesaja 8 : 16 's Heeren last tot de afzondering van de kern, in den last: „Verzegel de wet onder mijn leerlingen." De massa van het volk valt steeds meer af. Of 't al den tempeldienst nog vormelijk blijft waarnemen, en uitwendig nog meedoet op het heilig erf, dit alles gaat steeds meer in schijn op, want bij die breede reeks van het volk is alle geloof ten slotte verdord en als het dorre blad van den heiligen tak afgevallen. En juist daarom komt het er nu maar op aan, of de heilige kern die door Gods genade nog in Israel bewaard was, metterdaad in 't geloof volharden zou, en uit 't geloof zou opwaken, ook al was het dat ze in ballingschap zou zijn weggevoerd.

Dit alles nu komt uiteraard niet tot zijn recht, zoo ge Jesaja 40—66 apart neemt. In hetgeen tot hoofdstuk 39 voorafgaat, is toch van zulk een afzondering nog geen sprake, en het is eerst door de ballingschap, dat dit geloof in 't heilige zaad op de vuurproef is gesteld. Eerst als Israel in staat van ballingschap verkeert, kan de verlossing komen en het triumflied worden aangeheven. Zie 't maar in Jesaja 52 : 7 v.v., waar 't heet: „Hoe lieflijk zijn op de bergen de voeten desgenen die het goede boodschapt, die den vrede doet hooren, desgenen die tot Sion zegt: Uw God is Koning! Er is een stem uwer wachters. Zij verheffen de stem, zij juichen te zamen, want zij zullen oog aan oog zien, als de Heere Sion weder-

brengen zal. Maakt een geschal. Juicht te zamen, gij woeste plaatsen van Jerusalem! want de Heere heeft Zijn volk getroost en Hij heeft Jerusalem verlost!" En hierop volgt dan de aanduiding hoe de scheiding steeds meer volkomen moet worden. „De Heere heeft Zijn heiligen arm ontbloot voor de oogen aller heidenen, en alle de einden der aarde zullen zien het heil onzes Gods". Doch dan moet ook het verkoren volk zelf de afzondering tot stand helpen brengen, en daarom volgt er dan, onmiddellijk, in vs 11: „Vertrekt, vertrekt, gaat uit vandaar, gaat uit het midden van hen, reinigt u, gij die de vaten des Heeren draagt, want gijlieden zult niet met haaste uitgaan, als vluchtende, want de Heere zal voor ulieder aangezicht heentrekken, en de God van Israel zal uw achtertocht wezen." In dat heilig zaad zal 't heilig karakter wezen, dat het zich gedraagt als een knecht des Heeren, een type dat wel eerst in den Messias voleind zal worden, maar toch in geheel het heilig zaad moet uitkomen. Vandaar dat op deze schitterende profetie der afzondering, aanstonds volgt: „Ziet, mijn knecht zal verstandiglijk handelen, en verheven, ja zeer hoog worden". Een zegswijze waardoor de innerlijke band des Geestes wordt aangeduid, die Messias met dat heilige zaad en dat heilige zaad met Christus verbindt. Verwerkelijkt wordt deze profetie dan bij aanvang reeds in Cores, die zelfs den eerenaam ontvangt (45 : 1) van een *Gezalfde des Heeren* te zijn. Doch ook Cores is slechts instrument en middel, en het blijft alles gaan om Israel, zooals er in vs 4 uitdrukkelijk bij staat: „Om Jacob mijns knechts wil, en om Israel mijn uitverkorene". En zulks in zoo alomvattenden zin, dat er in vs 8 aanstonds op volgt: „Drupt gij hemelen van boven af, en dat de wolken vloeien van gerechtigheid en de aarde opene zich en dat allerlei heil uitwasse en gerechtigheid te zamen uitspruite. Ik de Heere heb ze geschapen" (vs 8).

Zoo zal de band dien Jehovah oorspronkelijk tusschen zich en Zijn volk gelegd had, de aloude kracht herwinnen. Bij de huwelijkstrouw was deze band vergeleken. En met terugslag hier op nu heet 't in Jesaja 54 : 5 v.v.: „Uw Maker is *uw man*". Heere der heirscharen is Zijn naam, en de Heilige Israels is uw Verlosser. „Want de Heere heeft u geroepen als een verlatene vrouw en als een bedroefde van geest. Nochtans zijt en blijft gij de huisvrouw der jeugd, hoewel gij versmaad zijt geweest, zegt uw God. Voor een klein oogenblik heb Ik u verlaten, maar met groote ontfermingen zal Ik u vergaderen. In een kleinen toorn heb Ik mijn aangezicht van u verborgen, maar met eeuwige goedertierenheden zal Ik mij uwer ontfermen, zegt de Heere uw Verlosser; want bergen zullen wijken en heuvelen wankelen, maar mijn goedertierenheid zal van u niet

wijken, en het Verbond mijns Vredes zal niet wankelen, zegt de Heere uw Ontfermer". En dan gaat het herstel van de breuke in van genade overvloeiende liefde over: „Gij verdrukte, door onweder voortgedrevene, ongetrooste, zie Ik zal uw steenen gansch sierlijk leggen, en Ik zal u op saffieren grondvesten, en uw glasvensters zal Ik kristallijnen maken, en uwe poorten van robijnen, en de vrede uwer kinderen zal groot zijn. Wees verre van verdrukking, want gij zult niet vreezen, en verre van verschrikking, want ze zal tot u niet genaken. Alle instrument, dat tegen u bereid wordt, zal niet gelukken, en zelfs alle tong die in 't gericht tegen u opstaat zult gij verdoemen. Dat is de erve van den knecht des Heeren, en hun gerechtigheid is uit Mij, spreekt de Heere." Een zoo hooge jubeltaal vindt haar grond niet in een half methodistische bekeering van enkele individuen. Die toon des gejuichs kan daarom alleen zoo hoog worden aangeslagen, omdat de wederopwekking van de kern van Israel eeniglijk opkomt uit het aloude raadsplan des Heeren, en uit den wortel van het Verbond, dat Jehovah van oudsher, reeds met de aardsche patriarchen, ja zelfs reeds in den zegen van Sem, opsloot. Dit nu spreekt zich uit in wat we lezen in Jesaja 63 : 8: „Want Hij zeide: *Zij zijn immers kinderen die niet liegen zullen*, en alzoo is Hij hun geworden tot een Heiland. In al hun benauwdheid was Hij benauwd en de Engel Zijns aangezichts heeft ze behouden. Door Zijn liefde en door Zijn genade heeft Hij hen verlost, en Hij nam hen op, en droeg hen, als in de dagen van ouds." En daarom kan ook betuigd: „Ik zal de goedertierenheden des Heeren vermelden, naar alles wat de Heere ons heeft bewezen, naar Zijn barmhartigheden, en naar de veelheid Zijner goedertierenheden."

Het is het rijke gevoel van verzoend te zijn, dat onder de bange worsteling, die het gevolg van die scheiding en afzondering was, het volk des Heeren staande hield. Reeds in het roepings-visioen was hierop nadruk gelegd. In dat visioen toch was een engel, en met name een Seraf, tot Jesaja genaderd, en had een gloeiende kool van het altaar genomen, en hiermede had hij Jesaja's lippen aangeroerd. En in dien Seraf nu werd door God zelf aan Jesaja betuigd: „Zie, deze heeft uw lippen aangeroerd, alzoo is uw misdaad van u geweken, en *uw zonde is verzoend.*" Het is uit dat verzoeningsbesef dat in Jesaja's geest de kracht opkwam, om, tegen allen vijand en allen demon in, voor de eere van Gods heiligen naam te getuigen. Vandaar dat in Jesaja's Godsspraken het zich alles steeds weer aan den Messias vastklemt, wijl in Hem en in Hem alleen de Verzoening voor het volk des Heeren geboden was. De Messias zelf betuigt dan ook zoo aangrijpend schoon in Jes. 61 : 1,

dat Jehovah hem geroepen heeft „om te verbinden de gebrokenen van hart, om aan wie gevangen waren de vrijheid uit te roepen, en aan de gebondenen te profeteeren de opening der gevangenis, om uit te roepen het jaar van het welbehagen des Heeren, en alle treurigen te troosten." Zoo machtig zelfs zal de kracht zijn, die uit dit verzoeningsbesef in het heilige volk zal varen, dat 't in Jes. 61 : 3 heet, dat de Messias in Israel optreedt, om „aan de treurenden in Sion te beschikken, dat hun gegeven worde sieraad voor asch, vreugdeolie voor treurigheid, het gewaad des lofs voor een benauwden geest, opdat ze genaamd worden een plantinge des Heeren." „Priesters des Heeren zullen ze zijn, en dienaren onzes Gods zullen ze genaamd worden", vs 6. Voor de droefheid en de versmelting, die uit het zondebesef opwelt, zal dan nu ook, zoo heel anders, „Jerusalem zijn tot een lof op aarde!" (62 : 7). Zoo vol schittering zelfs zal eens het lot van Gods gezaligden zijn, dat alle volkeren bekennen zullen, hoe ze een zaad zijn, dat de Heere gezegend heeft (61 : 9). Ze zullen jubelen: „Ik ben zeer vroolijk in den Heere, want Hij heeft mij bekleed met kleederen des heils, juist zooals een bruidegom zich met priesterlijk sieraad versiert, zoo zal de knecht Gods gesierd zijn, als Jehovah hem „den mantel der gerechtigheid" zal hebben omgehangen" (61 : 10). „Immers gelijk de aarde haar spruit voortbrengt, en gelijk een hof doet opbloeien wat er in gezaaid is, zoo ook zal de Heere HEERE den lof van Zijn volk doen opspruiten over alle de volken der aarde" (61 : 11). En dit alles omdat de Messias roemen en getuigen kon: „De Geest des Heeren HEEREN is op mij, omdat de Heere mij gezalfd heeft, om een blijde boodschap te brengen aan de zachtmoedigen en om te verbinden de gebrokenen van hart." (61 : 1).

En aldus nu gaat van zelf de profetie van de Verzoening in de profetie der Verheerlijking over. Reeds aanstonds in zijn tweede kapittel zet Jesaja dit zoo klaar en duidelijk in, als het daar heet, dat in het laatste der dagen, d.i. als uitkomst van geheel het werk der genade, zulk een toestand zal intreden, dat „vele volken zullen heengaan en zeggen: Komt, laat ons opgaan tot den berg des Heeren, tot het Huis van den God Jacobs, opdat Hij ons leere van Zijne wegen, en dat wij wandelen in Zijne paden, want uit Sion zal de wet uitgaan en des Heeren Woord uit Jerusalem." Dan zullen ze hun zwaarden slaan tot spaden, en hunne spiesen tot sikkelen. Het ééne volk zal tegen het andere volk geen zwaard meer opnemen. Geen oorlog zullen ze meer voeren. En de heidenen die van verre naar Jerusalem optrekken, zullen tot Israel zeggen: Laat ons uw volgelingen wezen, en laat ook ons wandelen in het licht des Heeren" (2 : 1—5). Het is slechts een overblijfsel dat

begenadigd zal worden, maar die ontkwamen zullen dan ook „niet meer steunen op dien, die ze geslagen heeft, maar ze zullen steunen op den Heere, den Heilige Israels, oprechtelijk." Het is „het overblijfsel van Jacob, dat weer zal keeren tot den Sterken God" (10 : 20,21). Niet Israel zelf zal die heilige toekomst bereiden. Ook dan weer zal het Jehovah zijn, die zich een banier zal oprichten onder de heidenen, want „Hij zal de verdrevenen van Israel verzamelen, en de verstrooiden van Juda vergaderen, tot zelfs van de vier einden des aardrijks" (11 : 12). Zoo heerlijk zal die wondere verlossing zijn, dat al het volk op Sion juichen zal: „Ik dank u, Heere, dat Gij toornig op mij geweest zijt." Maar nu geen vreeze meer, want „ziet, God is mijn heil. Hij is mijn Sterkte, en mijn Psalm, want Hij is mij tot heil geworden. Uit de Fonteinen des heils zullen we het heil als water scheppen met vreugde. En het zal één roepen worden: Psalmzingt den Heere, want Hij heeft heerlijke dingen gedaan. Zulks zij bekend op den ganschen aardbodem. Juich en zing vroolijk, gij, inwoneresse van Sion! want de heilige Israels is groot in het midden van u" (zie Jes. 12). Doch telkens komt hierbij uit, hoe deze zegen en deze heerlijkheid niet alleen aan het zaad Abrahams zal toevloeien, maar hoe de verlosten en verzoenden door Hem uit alle volken zullen geroepen worden. Zoo toch heet 't in Jes. 25: „De Heere zal op Sion *alle volken* een vetten maaltijd bereiden, en Hij zal op dezen berg verslinden het bewindsel des aangezichts waarmede *alle volken* bewonden zijn, en het deksel waarmede *alle natiën* bedekt zijn. Hij zal tenslotte zelfs den dood verslinden tot overwinning. Hij zal de tranen van alle aangezicht afwisschen. Hij zal de smaadheid Zijns volks van de aarde wegnemen. En men zal in die dagen zeggen: Ziet, deze God is onze God en Hij zal ons zalig maken. Deze is de Heere, dien wij verwacht hebben, en we zullen ons verheugen en verblijden in Zijn zaligheid." (25 : 6—9).

Steeds rijker wordt die komende heerlijkheid voor den profeet ontsluierd. Hoor slechts toe: „De woestijn en de dorre plaatsen zullen vroolijk zijn, en de wildernis zal zich verheugen en bloeien als een roos" (35 : 1). „O, Sion, zoo heet het in Jes. 40 : 9 en 11, o Sion, gij verkondigster van goede boodschap! klim op een hoogen berg. o, Jerusalem, gij verkondigster van goede boodschap! hef uw stem op met macht. Hef ze op, vrees niet, en zeg aan de steden van Juda: Zie hier is uw God. De Heere zal Zijn kudde weiden, gelijk een herder. Hij zal de lammeren in Zijn armen vergaderen, en in Zijn schoot dragen; de zoogenden zal Hij zachtkens leiden." Ook zal er in die heerlijkheid geen mindering intreden, want al is 't,

dat zelfs de jongeren van jaren moede en mat zullen worden, en de jongelingen gewisselijk zullen vallen, niet alzoo zal 't in dat rijkere leven zijn. „Die den Heere verwachten, zullen veeleer de kracht vernieuwen, ze zullen opvaren met vleugelen, gelijk de arenden. Ze zullen loopen en niet moede worden; ze zullen wandelen en niet mat worden" (40 : 30, 31). Natuurlijk zal voorshands de worsteling met den tegenstander nog aanhouden, maar die worsteling zal hen niet overmannen. Alzoo toch zegt de Heere in Jes. 43 : 1: „Vrees niet, want Ik heb u verlost, Ik heb u bij uw naam geroepen. Gij zijt mijne," en dan volgt deze heerlijke bemoediging: „Wanneer gij zult gaan door het water, Ik zal bij u zijn, en door de rivieren, zij zullen u niet overstroomen. Wanneer gij door het vuur zult gaan, gij zult niet verbranden, en de vlam zal u niet aanraken. Van ouds af zijt gij kostelijk geweest in mijn oogen, zegt de Heere. Ik heb u lief gehad. En daarom vrees niet, want Ik ben met u. Ik zal uw zaad van den opgang brengen. En Ik zal zeggen tot het noorden: Geef, en tot het zuiden: Houd niet terug. Breng mijn zonen van verre, en mijn dochters van het einde der aarde; een ieder, die naar mijn naam genoemd is, en die Ik geschapen heb tot mijn eere" (43 : 1—7). Eens zal de volkomen zegepraal aan de zake Gods verzekerd blijken te zijn, „want Ik heb gezworen bij mijzelven, en er is een woord van mijn mond uitgegaan, en het zal niet weder keeren, dat alle knie mij zal gebogen worden, en dat alle tong mij zal belijden" (45 : 23). Het is dan ook de noodiging om tot die heerlijkheid in te gaan, die in Jesaja 55 tot alle kranken van ziel en tot alle hongerigen uitgaat: „O, alle gij dorstigen, komt tot de wateren, en gij, die geen geld hebt, komt, koopt en eet. Ja komt, koopt zonder geld en zonder prijs, wijn en melk"; maar toch houdt daarnaast de bijzondere gelofte aan het huis Jacobs stand: „Dan zult ge u verlustigen in den Heere, en Ik zal u doen rijden op de hoogten der aarde, en Ik zal u spijzigen met de erve van uw vader Jacob, want de mond des Heeren heeft 't gesproken" (58 : 14). Toch zal de komende heerlijkheid mèt Israel ook de volken omvatten. „Er zal een Verlosser tot Sion komen, en dit is Mijn verbond, zegt de Heere, met hen die tot Sion komen: Mijn geest die op u is, en mijn woorden die Ik in uwen mond gelegd heb, die zullen van uw mond niet wijken, noch van den mond van uw zaad, zegt de Heere, van nu aan tot in eeuwigheid toe" (59 : 21). „O, Jerusalem, laat geen stilzwijgen bij u zijn, en zwijg niet stil voor Hem, totdat Hij Jerusalem stelle tot een lof op aarde".

Doch bij dit geestelijk heil zal 't niet blijven. Ook de wereld zelve, waarin God Zijn volk geplaatst en geplant heeft, zal in

heerlijken glans vernieuwd worden. Aan het eind van Jesaja's Godsspraken toch gaat het vergezicht tot aan de Voleinding toe. „Want ziet", zoo lezen we in Jes. 65 : 17, „want ziet, Ik schep *nieuwe hemelen* en *een nieuwe aarde,* en de vorige dingen zullen niet meer gedacht worden, en zullen in 't hart niet opkomen". Een zoo rijke toezegging, dat ze in het daarop volgend hoofdstuk, in Jes. 66 : 22, bijna letterlijk herhaald wordt. Daar toch heet het: „Want gelijk als *die nieuwe hemel en die nieuwe aarde* die Ik maken zal, voor mijn aangezicht zullen staan, alzoo zal ook ulieder naam en ulieder zaad staan". Dit als beeldspraak op te vatten, gaat uiteraard niet, hoe herhaaldelijk het ook beproefd zij. Er is nu eenmaal, ook onder de Gereformeerde godgeleerden, van meet af een sterk spiritualistische neiging aan het woord gekomen, die al het zinlijke en zienlijke varen liet, om de gelukzaligheid hiernamaals eeniglijk en uitsluitend in geestelijke genieting te zoeken. Doch deze overgeestelijkheid heeft het tenslotte toch ook onder ons moeten afleggen. De uitlegging door den apostel aan dat woord van Jesaja gegeven, dwong er ten leste toch toe, om de zienlijke Schepping niet als een tijdelijk hulpmiddel te verstaan, maar in te zien, en te belijden, dat de Schepping Gods van Zijn menschenwereld van meet af een ander karakter droeg dan van de wereld der engelen. Dat deze laatste enkel geestelijk te verstaan is, beleed een ieder. Maar de menschenwereld is geen engelenwereld. De wereld der menschen staat hooger en is zooveel rijker. Al de werken Gods in Zijn zienlijke wereld verhoogen Zijn Naam op geheel eigen wijze, en het is aan de eere Gods tekort te doen, zoo men de zienlijke wereld opvat, als had ze slechts dienst gedaan, om tijdelijk onze ziel te herbergen tot tijd en wijle de ziel uit het lichaam scheidt, het lichaam verdort, en de geest enkel geestelijk genieten kan in het Vaderhuis. Reeds de geheele belijdenis van de opstanding der dooden werpt deze valschelijk geloofde spiritualistische beschouwing ter neder. Waartoe zou die nieuwe Schepping zelve, waartoe zou de menschelijke verschijning in het zichtbare, waartoe zou de menschwording van den Zone Gods, Zijn sterven, en na Zijn sterven Zijn Verrijzenis, gestrekt hebben, zoo al dit zienlijke geen andere bestemming had dan om te vergaan en te verdwijnen, om niets dan een geestelijke heerlijkheid over te laten. Reeds de bijvoeging, dat er niet enkel een nieuwe *aarde,* maar ook een nieuwe *hemel* komt, en wat er bij staat, dat God deze nieuwe aarde en dezen nieuwen hemel dan eerst *„maken zal",* sluit hier alle misvatting uit. In het Jesajaansch gezicht is de profetie voltooid, en vandaar dat ook de Voleinding zelve in Jesaja's profetie is opgenomen. Opmerkelijk is het ook, dat zelfs van het lijk gezegd

wordt, dat in 't weer opgestane lijk der verlorenen een worm zal komen die niet sterft, een vuur dat niet gebluscht zal worden, en dat ze alle vleesch ten afgrijzen zullen wezen (vs 24). Waarom toch anders de opstanding der verlorenen?

Meer aanstoot nog gaf aan deze eenzijdige spiritualisten hetgeen Jesaja in een sprake Gods vernam, toen het heette in Jesaja 65 : 25: „De wolf zal met het lam verkeeren en tezamen weiden; de leeuw zal stroo eten als een rund, en stof zal de spijze der slang wezen; ja zij zullen geen kwaad doen noch verderven op mijn heiligen berg" (65 : 25). Dit is een Godsspraak, die geheel aansluit aan de reeds besprokene, die van een toekomst gewaagt, waarin geen oorlog meer zal gevoerd worden, maar alle spies tot een sikkel zal zijn versmeed. Nu misduidt men ook thans weer deze laatste profetie, naardien de pacifisten er steeds op uit zijn om ook hunnerzijds zulk een toekomst van duurzamen vrede niet enkel te profeteeren, maar zooveel in hen is, te helpen bevorderen en voorbereiden. Oorlog is iets dat men, in het pacifisme, zich weg kan denken. En waarom zou dan 't zwaard niet kunnen worden omgesmeed om er sikkelen uit te smeden? Maar heel anders staat het, waar er sprake is van den aard der wilde dieren. De wilde dieren vertoonen thans een aard die er op uit is, om wat ze in hun macht kunnen krijgen, te grijpen, te verscheuren, en te verslinden. Die eigen aard kan niet wegvallen bij deze dieren, zoo beweert men dan. En hieruit wordt dan afgeleid, dat hier in Jesaja 65 : 25 geen sprake kan zijn van wezenlijk wilde dieren, zoodat dit woord als beeldspraak zou zijn op te vatten. Het zou dan beteekenen, dat in onzen zondigen toestand de booswicht den vreedzame aangrijpt, berooft en het leven beneemt, en dat, komt het Koninkrijk, onze hebzucht en roofzucht door heilige broederliefde zal vervangen zijn. Reeds uit Genesis 2 : 19 blijkt echter duidelijk, dat de staat van wildheid, waarin thans een deel van de vogels, van de kruipende dieren, en van de viervoetige dieren verkeert, *niet* dagteekent van de ure der Schepping. Deze staat van wildheid is een gevolg van den vloek, die om der zonde wil ook over de zichtbare natuur is uitgegaan. Adam verkeert er onder met alle dieren. Bovendien is het toch duidelijk, dat waar van alle diersoort slechts één paar geschapen was, aanstonds geheele geslachten zouden zijn verdwenen, indien reeds terstond na de Schepping de wolf op het lam geloerd, het gesmoord en verslonden had. Met wat de Schrift ons over de wildheid der dieren meldt, voor oogen, verviel dan ook alle moeilijkheid, die zich aan ons voordoet. De dierenwereld was zoo geschapen, dat het eene dier het andere *niet* aanviel en verslond. Die staat van wildheid kwam eerst op als gevolg van de zonde. Wordt nu

eenmaal alle gevolg van den val uit de natuur weggenomen, dan natuurlijk zal ook die wildheid uit de dierenwereld verdwijnen. Vrede zal het onder alle schepsel in alle levenssfeer worden. En dit en niet anders wordt hier ook door Jesaja geprofeteerd. Zelfs mag het op prijs gesteld, dat ook deze bijzondere trek uit de Verheerlijking ons hier voor wordt gelegd. Alzoo toch eerst blijkt, dat de ware profetie in Israel, toen ze in Jesaja haar voleinding vond, ons 't beeld van de toekomstige Verheerlijking schonk, en alzoo de volle profetie was die ons het volle beeld van de Voleinding gaf.

XXVIII. **Jeremia.**

> Menschenkind, zeg tot den vorst van Tyrus: Zoo zegt de Heere HEERE: Omdat uw hart zich verheft, en zegt: Ik ben God, ik zit in Godes stoel, in het hart der zeeën; daar gij een mensch en geen God zijt, stelt gij nochtans uw hart, als Gods hart.
>
> EZECHIËL 28 : 2.

GAAN we thans tot den tweeden in de rij der groote profeten, tot Jeremia over, dan vraagt drieërlei meer in het bijzonder onze aandacht. In de eerste plaats zijn Godsspraken tegen de heidenen; in de tweede plaats zijn profetisch ingrijpen in de historie van Juda's laatste koningen; en in de derde plaats zijn profetie met het oog op de Voleinding. Zijn Godsspraak tegen de heidenen moge daarbij op den voorgrond zijn geplaatst, wijl het doen uitgaan van zulke Godsspraken niet bij hem alleen voorkomt, en het uit dien hoofde zaak zal zijn, op de beteekenis van al zulke Godsspraken, ook bij andere profeten, nader de aandacht te vestigen. Vooral de Godsspraak tegen Tyrus trekt hierbij de aandacht. Reeds in Joël 3 : 4 heette het tegen Tyrus en Sidon: „En ook wat hebt gij met Mij te doen, gij Tyrus en Sidon. Zoo gij Mij wilt vergelden, haastelijk zal Ik uw vergelding op uw hoofd wederbrengen." Evenzoo ging bij Amos het harde woord over Tyrus uit (1 : 9): „Aldus zegt de Heere, om drie overtredingen van Tyrus zal Ik dat niet afwenden, omdat zij mijn volk met een volkomen wegvoering hebben overgeleverd aan Edom, en niet gedacht aan het verbond der broederen. Daarom zal Ik een vuur zenden in den muur van Tyrus, dat zal hare paleizen verteren." Toch waren dit nog slechts op zichzelf staande detail-Godsspraken, waarop veelal nauwelijks

gelet wordt. Komt ge nu daarentegen bij de groote profeten, dan vindt ge Gods oordeel over Tyrus voor meer dan een geheel kapittel bij Ezechiël in hoofdst. 26—27, en evenzoo in Jesaja in hoofdst. 23, alsmede bij Jeremia in hoofdst. 47. Om wel te verstaan, hoezeer Tyrus hier op den voorgrond treedt, dient echter vooraf een overzicht gegeven over het geheel dezer Godsoordeelen tegen de heidenen, opdat hun omvang en beteekenis ons duidelijk voor oogen staan. Hierbij is het eigenaardige, dat de drie groote profeten, Jesaja, Jeremia en Ezechiël, blijkbaar de volle draagkracht van deze eigenaardige Godsspraken zelve gevoeld hebben. Immers deze soort Godsspraken zijn niet over hun geheele verhandeling verstrooid, maar staan bij alle drie deze profeten groepsgewijze bijeen. In Jesaja beginnen ze met hoofdst. 13 en loopen door tot hoofdst. 23. Jeremia geeft ze ons in kapittel 46 tot 51. En Ezechiël voegde ze saam in hoofdst. 25—39. Alles saamgenomen, omvatten deze eigenaardige Godsspraken niet minder dan ongeveer dertig hoofdstukken.

Een tweede eigenaardigheid van deze Godsspraken tegen de volken of Goiim is, dat ze in hoofdzaak van dezelfde volken handelen. Babel staat natuurlijk op den voorgrond. Naast Babel komt Egypte. En dan als het derde punt in den driehoek Tyrus. En naast deze drie doemt dan het Godsoordeel Moab en Ammon en Edom, Damaskus met de Syriërs, en de Philistijnen. Bij Jeremia komt er dan Elam en Kedir nog bij. En bij Ezechiël loopt het uit op den inval van Gog en Magog tegen de erve des Heeren. Reeds uit deze korte opsomming blijkt, hoe deze drievoudige reeks van Godsoordeelen, welbezien, slechts één geheel vormt. Assyrië wordt daarbij meer zijdelings vermeld. In 625 v. Chr. ging het Assyrische rijk feitelijk in het Babylonische rijk op. Hoe het met alle deze Godsoordeelen tegen de heidenen, wat hun aankondiging betreft, gegaan is, weten we niet. Het liet zich uiteraard denken, dat deze profetieën naar elk volk waarop ze sloegen, waren uitgedragen. Joden woonden onder alle deze volken. Vele van die buitenaf wonende Joden kwamen, al was 't slechts éénmaal 's jaars, naar een der hooge feesten op. Het laat zich dus zeer wel denken, dat bv. in Edom, waar de Joden met bijzondere opmerkzaamheid van de Godsspraken tegen Edom kennis namen, er op een rol afschrift van zochten te krijgen, zij deze rol naar Edom brachten en daar op allerlei wijze bekend zocht te maken. Een verkeer, gelijk wij in onze dagbladen en tijdschriften bezitten, hadden die volken niet, maar daarentegen mag men het niet voorstellen, alsof alle gemeenschap nog ontbrak. Zelfs in het begin der Reformatie was de publiciteit in het gedrukte stuk aanvankelijk nog zeer onbeduidend, maar dit nam niet weg, dat men over en weer toch tamelijk wel

op de hoogte was van wat er omging. Men mag het daarom volstrekt niet voorstellen, alsof deze goddelijke toespraken tegen de volken alleen te Jerusalem bij den Tempel of bij de poort uitgesproken waren, om voorts in vergetelheid te verzinken. Veeleer mag aangenomen worden, dat de volken, wien ze golden, er wel ter dege kennis van erlangden, of althans dat de Joden, die onder deze gedoemde volken verkeerden, er de kennis wel van overbrachten. Ook de karavanen, men vergete dat niet, konden aan deze mededeelingen dienstbaar zijn. Hierop diende gewezen te worden, omdat anders deze 30 hoofdstukken in de profetische reden tegen de volken, in zoo onbeduidend licht blijven schuilen. Ze zouden dan geen ander karakter bezitten dan van zekere opinie over het lot dat deze volken te wachten stond, en het zou volstrekt onverklaarbaar zijn, uit wat hoofde de Heilige Schrift aan deze oordeelen over de Goiim zoo omvangrijke plaats heeft ingeruimd. Iets waaraan zij toegevoegd, dat ook voor ons deze Godsoordeelen over de volken dan eerst hun beteekenis herwinnen, zoo we ze niet aanzien voor korte reden voor de Joden gehouden, maar er in aanvaarden opzettelijke Godsspraken om niet alleen de toenmalige tijdgenooten, maar ook ons zelf nog steeds het bestel Gods over de internationale samenleving der volken te doen verstaan.

Dit mag te meer gezegd, nu de uitkomst toont, wat historische waarheid voor de toekomst in deze geheel eigenaardige drie seriën van Godsspraken bij Jesaja, Jeremia en Ezechiël, verscholen was. Strekking van deze drie reeksen was, klaarlijk te voorzeggen, dat de tien volken, waarvan hier sprake is, er destijds wel in slaagden om het volk Gods ten onder te houden, maar dat naar Gods bestel de uitkomst juist omgekeerd zou zijn, dat al deze volken ondergingen of verdwenen, en dat ten slotte alleen het nu zoo gedrukte en benauwde volk Gods stand zou houden. Van Babel en Assur, van Ammon en Moab, van Edom en de Philistijnen, van Tyrus en Sidon, ja van Damaskus en Egypte als machtige en onafhankelijke staten is in Midden Azië en op de kust van de Middellandsche zee niets meer over. Al was het toen een reuzenmacht, die tegen Israel opkwam, het omringde, insloot en schijnbaar ten onderbracht, zoo is nu nauwelijks het spoor hiervan meer te ontdekken. Het zijn niet de machtige staten van toen, maar hun bouwvallen, die thans de aandacht tot zich trekken. Zelfs Egypte is eerst geheel onder Turkije, en nu onder Engelsche macht, te loor gegaan. En hier nu tegenover staat het machtige en nog altoos zoo hoogst opmerkelijke feit, dat alleen het volk van Israel, gelijk dit in de Joden naleeft, nog een over heel de wereld verspreide

macht vormt, die door handel, rechtsstudie en litteratuur een metterdaad kosmische beteekenis verkreeg en hield. Waarbij in het bijzonder zij opgemerkt, dat het totaal der Joodsche bevolking nog altoos tusschen de elf en twaalf millioen bedraagt. Het zoogenaamde *Jewish Yearbook,* dat telken jaar bij Greenbery en Co te Londen verschijnt, gaf voor het Joodsche jaar 5667 het aantal Joden, zie pag. 241, op als bedragende 11.168.654. Dit cijfer was alzoo verdeeld, dat voor Europa 8.787.217 golden, voor Amerika 1.584.022, voor Azië 377.410, voor Afrika 402.602, en voor Australië 17.403. Verreweg de meeste Joden wonen in Rusland, namelijk 5.189.401. Het zwakst zijn ze vertegenwoordigd in Scandinavië (40.000) en Zwitserland (12.264). Ons land was als kleine staat steeds gastvrij geweest, zoodat het aantal Joden ten onzent nog altoos over de 104.000 bedraagt. Maar hoe gespreid en gedeeld ze ook zijn mogen, het feit blijft, dat de Joden *als natie* alle eeuwen door stand hebben gehouden, terwijl van de meeste volken, over welke destijds het Godsoordeel uitging, met name Moab, Edom, Ammon, Tyrus en Sidon, nauwelijks de historische voetstap in het heden is achtergebleven.

Men onderschat daarom zoozeer de hooge beteekenis van deze Godsoordeelen, zoo men zulke kapittelen slechts leest, als voor destijds belangrijk, maar verder zonder beteekenis. Immers de tegenstelling die in deze oordeelen ligt tusschen de Joden en de volken, is nog slechts een stukske der zaak. Het zijn toch niet alleen de elf millioen Joden, die uit het oude volk zijn opgekomen, en die blijkbaar nog hun toekomst wachten, maar veel sterker spreekt hier het *geestelijke* rijk, dat in het vleeschelijke Israel verscholen was. Reeds in de belofte aan Abraham gegeven, kwam dit onderscheid uit. Het was immers niet alleen het patriarchaal geslacht met zijn nakomelingen, dat een bijzonderen zegen zou ontvangen, maar uit dit patriarchaal geslacht zou er een zegen overvloeien naar *alle volken.* Alle volken zouden in Abrabam gezegend worden. Het is *deze* zegen die zich in Davids huis heeft gehecht en in de Messiasbelofte zich heeft saamgetrokken, om straks, na Bethlehem, uit dit centrum van het patriarchale volk de Christelijke kerk te doen opkomen. Van tweeërlei aard is alzoo de vervulling van de belofte, die aan Abraham gegeven was. Waar alle volken van Edom, Moab enz. ondergingen, staat Israel nog altoos overeind, duurt als volk nog voort, oefent een machtigen wereld-invloed uit, en wacht op zijn nationale voleinding. Maar in de tweede plaats is er van de patriarchen, door David, en dank zij den Messias, een nog veel grootere, allesbeheerschende Christelijke macht uitgegaan, waarbij vergeleken, al wat in Jesaja's en Jeremia's dagen nog groot onder de heidenen was, ten eenenmale in het niet is

verzonken. Zoo nu bezien is het duidelijk, dat de Godsspraken over de volken een machtige wereld-beteekenis hadden. Ongetwijfeld ging niet heel 't heidendom in het leven der volken, die Israel omringden en benauwden, op. In Indië werkten nog heel andere geestelijke factoren. Griekenland heeft wonderen verricht op meer dan één rijk gebied van menschelijk leven. En ook de Romeinen wisten tot stand te brengen, wat thans nog onder alle beschaafde volken nawerkt, maar genomen gelijk de verhouding destijds in Midden-Azië en op de kust van de Middellandsche Zee lag, hield nog steeds de worsteling aan tusschen Egypte, Tyrus en Babel, die saam met de Moabieten en hun nagebuurde stammen Israel niet slechts bedrukten, maar te niet poogden te brengen, en hierin op zoo pijnlijke wijze geslaagd waren, dat het rijk der Tien stammen geheel in Assyrië opging, Juda voor Nebucadnezar bezweek, en er nog slechts enkel onder de Makkabeen, voor korte wijle, een Joodsche Staat zich als onafhankelijk kon handhaven, om straks nogmaals, en dan voorgoed, onder Rome's overmacht te bezwijken. En wat nu toont dit anders, dan dat alle eeuwen door de wereldmacht zich aangordde om het Koninkrijk Gods ten onder te brengen, doch dat, hoe gedurig ook het Koninkrijk Gods schijnt onder te gaan, ten leste toch altijd de wereldmacht weer omgaat, en alleen aan de zaak des Heeren de zegepraal blijft?

Dat hierbij nu, naast Babel, altoos weer Tyrus, met Sidon, op den voorgrond treedt, levert geen moeilijkheid op. In Openbaringen 18: 11 v.v. treden, bij het einde dat naderde, de kooplieden der aarde op den voorgrond. Zoo toch lezen we daar: „En de kooplieden der aarde zullen weenen en rouw maken, omdat niemand hun waren meer koopt, waren van goud en van zilver, en van kostelijk gesteente, en van fijn lijnwaad, en van purper en van zijde en van scharlaken, en allerlei welriekend hout, en van koper en van ijzer en van marmersteen, van kaneel en reukwerk. De kooplieden dezer dingen, die rijk geworden waren, zullen van verre staan, weenende en rouwmakende. En alle stuurlieden en al het volk op de schepen en de bootsgezellen, en allen die ter zee handelen, stonden van verre en zij wierpen stof op hun hoofden, zeggende: Wee, wee, de groote stad, want ze is in één ure verwoest geworden." En daartegenover volgde dan de jubelzang van Gods volk: „Bedrijft vreugde over haar, gij hemel, en gij heilige apostelen en gij profeten! *want God heeft uw oordeel aan haar geoordeeld*" (vs 20). Ditzelfde oordeel nu, dat eens in de Voleinding de wereldmacht zal treffen, wordt in de Godsspraken van Jesaja, Jeremia en Ezechiël op de toenmalige volken, en met name ook op Tyrus, toegepast, en wel

in klimmende mate. Sterk reeds bij Jesaja en Jeremia, maar verreweg het sterkst door Ezechiël, en hierbij nu treft het u aanstonds, dat ook Tyrus destijds was *de stad der kooplieden*, waarin alle weelde der wereld werd aangevoerd, waarin de prachtigste paleizen verrezen, en vanwaar de zeehandel over heel Europa en Azië en Afrika uitging, en dat het nu juist deze stad is geweest, die een volkomen ondergang tegemoet ging. Zelf ben ik opzettelijk naar Tyrus toegegaan, om den vollen indruk te ontvangen van wat in het oordeel over haar gekomen is. Iets dat te opmerkelijker was, omdat in Salomo's dagen Tyrus reeds bloeide en door kunstzin uitblonk, en deswege ook Koning Hiram de architecten leverde voor den bouw van den tempel op Sion. Thans is het niets meer. Een doodsche kade die in zee zich uitstrekt. Maar alle handel is weg, alle scheepvaart is verdwenen. Een paar kleine visschersvaartuigen is al wat ge er nog vindt. Die tegenstelling met het verleden is, voor wie de profeten kent, o, zoo aangrijpend. Toen de groote zeestad door den handel en de scheepvaart de toen bekende wereld beheerschende, en nu minder geworden dan een onzer Nederlandsche dorpen in het Gooi. Wat in het Geuzenliedeke van Antwerpen gezegd wordt: „O, Antwerpen rijk, gij keizerlijke stede, wie uw's gelijk zag men leven in vrede. Tyrus heeft nooit bestaan 't geen dat gij hebt gedaan. Sion kwaad en verwoed, en heeft nooit Christenbloed gelijk gij doet gedronken", geeft zoo duidelijk den zin en de beteekenis aan, die dit ontzettende oordeel over Tyrus in ons wereldleven heeft.

Handel en scheepvaart, verkeer en vertier vormen saam de uitwendige wereldmacht, die de macht der Staten bezielt, en zich tot meesteresse van het aardrijk wist op te werpen. Religie, kunst en letterkunde, rechtspraak en zooveel meer, zijn elk op zichzelf en al te zaam ook zeer machtig en van veel hooger orde, maar de historie toont 't ons telkens weer, hoe 't onder alle volken toch telkens weer op het goud en het edelgesteente, op weelde en wellust afgaat, en hoe gedurig opnieuw de macht zich saamtrekt in het groote middelpunt van handel en zeevaart, of, gelijk het in Openbaringen 18 : 12 heet, van *de kooplieden der aarde*, tegen wier heerschappij de fijnere elementen van het leven niet opkunnen. Welnu, die macht was in Babel, die macht was in Tyrus en Sidon destijds opgekomen, en datzelfde Tyrus dat eens in Salomo's dagen op Sion den tempel heeft helpen bouwen, was nu met de heidensche machten in band en bond getreden, om het volk, dat uit Abraham stamde en op de heilige erve leefde, niet slechts te overweldigen, maar ten slotte zelfs te niet te doen. Dit nu zou Tyrus het oordeel brengen, en vandaar dat tegen Tyrus de last uitgaat: „Menschenkind, zeg tot den vorst van Tyrus: zoo zegt de Heere HEERE:

Omdat uw hart zich verheft, en gij zegt: Ik ben God, ik zit in Godes stoel, in het hart der zeeën, daar gij een mensch en geen God zijt, stelt gij nochtans uw hart als Gods hart" (Ezechiël 28:2). En dan gaat 't voort: „Gij hebt goud en zilver verkregen in uw schatten. Door de grootheid uwer wijsheid in uw koophandel hebt gij uw vermogen vermeerderd, en uw hart verheft zich vanwege uw vermogen. Daarom zegt de Heere: Omdat gij uw hart gesteld hebt als Gods hart, daarom zal Ik de tirannigste der heidenen over u brengen. Ten grave zullen zij u doen nederdalen, en gij zult sterven den dood eens verslagenen in het hart der zeeën". Ook voor Nederland is dit Godsoordeel over Tyrus en Sidon daarom van zoo allesbeheerschend gewicht, omdat het de zonde van Tyrus is, waarin ook onze kooplieden van de 18e eeuw vervielen; gevolg waarvan dan ook was dat het oordeel over Tyrus in 1795 ook over ons is voltrokken. Thans volgt onder ons weer opleving, terwijl Tyrus in zijn graf blijft, dit kon, omdat de 16e eeuw ons niet enkel den handel der kooplieden, maar ook de macht van het Calvinisme schonk. Maar de waarschuwing tegen Tyrus blijft zich ook tegen ons keeren, en gelijk uit Openbaring 18 bleek, zal die waarschuwing kracht behouden tot aan de Voleinding.

Nog sterker spreekt deze Godssprake tegen Tyrus bij Jesaja, omdat ze anderhalve eeuw aan die van Ezechiël voorafging: „Huilt gij schepen, want Tyrus is verwoest, dat er geen huis meer is, dat niemand er meer ingaat. Zwijgt gij inwoners van de eilandenstad, gij die de kooplieden van Sidon over zee deedt varen. Is dit uw vroolijk huppelende stad? welker oudheid wel van oude dagen af is, maar haar eigen voeten zullen haar verre wegdragen, om in vreemdelingschap te verkeeren. Wie heeft dit beraadslaagd over Tyrus, de kroonstad, welker kooplieden vorsten, welker handelaren de heerlijksten van het land zijn?" En dan luidt het profetisch antwoord: „Dit heeft de Heere der heirscharen alzoo beraadslaagd, opdat Hij ontheilige de hoovaardij van alle sieraad, om al de heerlijksten der aarde verachtelijk te maken." Straks nadert dit oordeel, en dan, zoo betuigt Jeremia, zal er geen helper zijn. „Vanwege den dag die komt om aan Tyrus en Sidon allen overgebleven helper af te snijden (47 : 4); o, wee, gij zwaard des Heeren, hoelang zult gij niet stil houden? Vaar in uw scheede, rust en wees stil". Doch als zoo de verloren en bezwijkende stad roept, zal 't bittere antwoord luiden: „Hoe zoudt gij u stilhouden? De Heere heeft toch aan het zwaard bevel gegeven! En niet alleen tegen Askalon en der Philistijnenland, maar ook tegen de zeehaven, d. i. Tyrus, zal Hij het uittrekken!" Tot het dan ten leste bij Ezechiël nog veel bepaalder tegen Tyrus' kooplieden ingaat, als het in 27 : 29 v.v. heet:

„Allen, die den riem hanteeren, zeelieden, en alle schippers van de zee, zullen uit hun schepen klimmen, en op het land staan blijven, om uw ondergang aan te zien. Ze zullen hun stem over u laten hooren, en bitterlijk schreeuwen, ja, ze zullen stof op hun hoofden werpen, ze zullen zich wentelen in de asch. Ze zullen om u weenen met bitterheid der ziel en met bittere rouwklage. En ze zullen in hun gekerm een klaaglied over u opheffen, en over u weeklagen, zeggende: Wie is geweest als Tyrus en als de uitgeroeide in het midden der zee!" Godsspraken dáárom zoo aangrijpend, omdat, toen Jesaja deze reeks van profetieën inleidde, Tyrus in zijn vollen bloei stond en de weeldestad van geheel den Levant en Voor-Azië was. Vooral voor ons land kan op deze profetie over Tyrus niet genoeg gewezen worden. Zie 't maar, hoe ook ten onzent de kooplieden in ons vaderland in de groote steden veelal den toon aangeven. Aangeven door hun schatten, aangeven door de pers, en aangeven door geheel den geest, die van hen uitgaat.

Doch al dringt naast Babel gedurig Tyrus met Sidon zich in deze Godsoordeelen naar voren, niet minder beslist is de Godsspraak die over Moab, Assur en Edom uitgaat. Van Moab heet het in Jeremia 48 vs 6 v.v.: „Vlucht, redt ulieder ziel! en wordt als de heidestruik in de woestijn, want om uw vertrouwen op uw werken en op uw schatten, zult ook gij ingenomen worden, en Camos, uw afgod, zal henen uitgaan in gevangenis, zijne priesters en zijne vorsten tezamen. De verstoorder zal komen over elke stad, het dal zal verderven, en het effen veld verdelgd worden, want de HEERE heeft 't gesproken." En in vs 42, 43: „Moab zal verdelgd worden, dat hij geen volk meer zij. De vreeze en de kuil en de strik over u, gij inwoner van Moab, spreekt de Heere." Niet anders ging het oordeel tegen Ammon uit. Zoo in Ezechiël 25:3—7: „Alzoo zegt de Heere, omdat gij gezegd hebt Heah! over mijn heiligdom als het ontheiligd werd, en over het land Israels, als het verwoest werd, en over het huis Juda, als zij in de gevangenis gingen; daarom zie, Ik zal u aan die van het Oosten overgeven, dat zij uw vruchten zullen eten en uw melk zullen drinken. Omdat gij met uw hand geklapt hebt, en met den voet gestampt hebt, en van harte verblijd zijt geweest in al uw plundering over het land van Israel, daarom ziet, zal Ik mijn hand tegen u uitstrekken, en Ik zal u uit de volken uitroeien en u uit de landen verdoen. Ik zal u verdelgen, en gij zult weten, dat Ik de Heere ben". En schier feller nog gaat 't woord tegen Edom, ter wille van de bitterheid van Ezau, uit, als het in hoofdstuk 25 : 12—14 heet: „Alzoo zegt de Heere HEERE: Omdat Edom met enkel wraakgierigheid gehandeld heeft tegen het huis van Juda, en zij zich aan hen gewroken hebben,

daarom zal ook Ik mijn hand uitstrekken tegen Edom en Ik zal mensch en beest uit haar uitroeien, en zal haar tot een woestheid stellen. En Ik zal mijn wrake doen aan Edom door de hand van mijn volk Israel; zij zullen tegen Edom naar mijn toorn en naar mijn grimmigheid handelen. Alzoo zullen zij mijn wraak gewaar worden, zegt de Heere HEERE". In Herodes, den Idumeeër, is toen het aloude Edom nogmaals aan het woord gekomen, en de hoon aan den Messias door Herodes aangedaan, hernieuwde de herinnering aan Edoms wraakgierigheid.

Toch blijft in 't eind altoos Babylon het uiterste mikpunt in de oordeelen Gods die profetisch worden aangekondigd. Bij Jesaja heet het in hoofdstuk 13 : 9: „Ziet, de dag des Heeren komt, gruwelijk met verbolgenheid en hittigen toorn, om het land (Babel) te stellen tot verwoesting!" En dan heet 't met heenwijzing op Babylons sterrenwichelarij: „Want de sterren des hemels en zijn gesternten zullen hun licht niet laten lichten, de zon zal verduisterd worden, wanneer zij zal opgaan, en de maan zal haar licht niet laten schijnen, want Ik zal over de wereld de boosheid bezoeken, en over de goddeloozen hun ongerechtigheid, en Ik zal maken, dat een man dierbaarder zal zijn dan dicht goud, en een mensch dan fijn goud van Ophir". En evenzoo getuigt Jeremia (50 : 13 v.v.): „Vanwege de verbolgenheid des *Heeren* zal Babel niet bewoond worden. Al wie aan Babel voorbij gaat, zal zich ontzetten en fluiten over hare plagen. Rust u tegen Babel rondom. Hare fundamenten zijn gevallen. Haar muren zijn afgebroken. Want dat is des Heeren wraak. Wreekt u aan haar. Doet haar gelijk zij u gedaan heeft. Roeit uit van Babel den zaaier en dien die den sikkel hanteert". En dan gaat 't in hoofdstuk 51 : 25, 26 aldus voort: „Ziet, Ik wil aan u, gij die de gansche aarde verderft. Ik zal mijn hand tegen u uitstrekken, en u van de steenrotsen afwentelen, en gij zult tot eeuwige woestheden worden, zegt de HEERE". „Babel zal worden als steenhoopen, een woning der draken, tot een ontzetting en aanfluiting dat er geen inwoner in zij" (vs 37). En het eind zal zijn zegt vs 48, 49, „dat de hemel en de aarde zullen juichen over Babel. Haar gansche land zal beschaamd worden, en al haar verslagenen zullen in het midden van haar liggen". „De doodelijk gewonde zal kermen in haar gansche land". Ja, „al klom Babel ten hemel op, zoo zullen haar toch verstoorders van Mij overkomen. Haar helden zullen gevangen worden, hun bogen zullen verbroken zijn, en de Heere, de God der vergelding, zal haar zekerlijk betalen" (vs 53, 56). Over Ninevé en Assyrië heen, trekt altoos weer in de profetie de toorn Gods zich boven Babel samen. Ook Assur had

gezondigd. Ook Ninevé was een stad des verderfs geworden. Maar toch, in Babylon had de onheilige geest van satan zich als belichaamd. Op kunstgebied, op wetenschappelijk gebied, op sociaal gebied, had de macht der onheiligheden zich als in Babylon saamgetrokken. Niet in Ninevé, maar in Babylon was ze tot haar uiterste hoogte opgeklommen. Vandaar dat Babylon altoos weer en Babel steeds nog het zinnebeeld van het satanisme blijft, niet enkel in de profetie, maar ook in de Apocalypse, die aan Johannes op Patmos ten deel viel.

Bij dit alles nu blijft *dit* steeds het opmerkelijke, dat dit profetisch vergezicht van wat eens over Babylon te komen stond, niet pas opging toen Cyrus zijn legermacht uit Perzië aan liet rukken, maar van meetaf in de profetie gefundeerd is. Jesaja profeteerde van 750—700, alzoo bijna twee eeuwen eer dit alles in vervulling ging. Jeremia trad reeds in 628 op, alzoo nog altoos lang eer in 586 de ballingschap begon, en veel langer nog eer Babylon overweldigd werd. Hieruit verklaart 't zich dan ook, dat wie in de profetie nooit iets anders kan zien dan heilige *vooruitgissing* van wat te komen staat, en alzoo niet gelooft aan voorafgaande *openbaring* van feiten en gebeurtenissen die komen zullen, Jesaja's profetie over Babel aan hem ontzegt, en die op een ander overdraagt, juist zooals dat met Jesaja's en Zacharia's laatste bundels pleegt te geschieden. Maar dan spreekt 't ook vanzelf, dat, vlak omgekeerd, wie nog aan waarachtige voorzegging vasthoudt en die dankbaar aanvaardt, niet anders in dat oordeel mag begroeten dan klare waarheid van voorstelling, en dankbaar den adel der waarachtige profetie eeren blijft.

XXIX. **Jeremia.** *(Vervolg.)*

> Jeremia dan zeide tot Zedekia: Zoo zegt de HEERE, de God der heirscharen, de God Israels: Indien gij williglijk tot de vorsten des konings van Babel zult uitgaan, zoo zal uwe ziel leven, en deze stad zal niet verbrand worden met vuur; en gij zult leven, gij en uw huis. JEREMIA 38 : 17.

DE oordeelen Gods over de volken, die het volk des Heeren omringden, en mede over zijn toekomst beslisten, gaven in niet geringe mate een voorafschaduwing van wat in de Voleinding den regel zou bepalen. Het is deswege, dat ze bij de

drie groote profeten een zoo breede plaats in de profetie innemen, en dat in haar opeenvolging van Jesaja op Jeremia en van Jeremia op Ezechiël het verschil in beteekenis uitkomt. Wat in de Voleinding zich als voor hemel en aarde openbaren zal, is de heerschappij van God over Zijn Schepping, de Schepping van den mensch incluis, en hieruit voortvloeiende de heerschappij van den geest over het stof, van het ongeziene over het zienlijke. Dit nu juist is het, wat in alle deze Godsoordeelen over de heidenen op den voorgrond treedt. Telkens komt uit, hoe onmachtig in materieelen, d.i. in stoffelijken zin, Israel tegenover de volken staat. Let er vooral op, hoe er bij den inval van de Chaldeën zelfs geen sprake meer is van een grooten veldslag. Terstond na den inval trekt Israel zijn legermacht in Jerusalem en in de overige steden terug. In stoffelijken zin gesproken, is er geen twijfel aan of Juda zal 't moeten opgeven en Jerusalem bezwijken. Naar het uitwendige gerekend, heeft God aan Assyrië en Babel, aan Tyrus en Sidon een reusachtige macht gegeven, vergeleken waarbij Juda's macht schier aanstonds bezwijkt. Doch hier staat nu tegenover, dat 's Heeren volk de drager is van een geestelijk pand, en dat onder goddelijke beschikking de uitkomst van de worsteling toch geen andere kan wezen, dan dat de heidenen tenslotte onderliggen, en aan de geestelijke macht van 't volk des Heeren de eindoverwinning blijft. Het is om dit einde, dezen afloop duidelijk en ook vast in het licht te stellen, dat dit oordeel Gods over de volken niet minder dan een kleine dertig kapittels beslaat, zoo ge de drie groote profeten samen neemt. De inruiming aan deze oordeelen van een zoo breed en uitgewerkt deel van de profetie, is bewijs van het groote gewicht, dat aan deze oordeelen te hechten zij, en laat nu nog klaarlijk uitkomen, hoe de Christelijke Kerk in gebreke bleef, om in de prediking van het Woord, de beteekenis en het doel van deze „Godsoordeelen over de volken" tot hun volle recht te doen komen. Waar Gods Woord aan zulk een bijzonder onderwerp dertig kapittels wijdt, en zulks in drie stadiën, rust op de kerk van Christus van zelf de plicht, om den zin en de bedoeling van deze oordeelen over de heidenen op duidelijk sprekende wijze te doen uitkomen, en diep te doen gevoelen, hoe hierin de triomf geprofeteerd is, die in de ure der Voleinding eenmaal door het geestelijke over het zinlijke zal behaald worden.

Tevens moet dan daarbij wat Jesaja gaf met wat Jeremia en Ezechiël ons over ditzelfde onderwerp boden, vergeleken. Jesaja profeteerde tusschen 750 en 700. Jeremia's eerste Godsspraak valt in 628 en zijn profetie liep door tot omstreeks 580, terwijl Ezechiël uit de ballingschap zelve zijn vergezichten teekent. Er is alzoo

tusschen deze drie zieners ten deze een speling van omstreeks twee eeuwen. En nu is 't opmerkelijk, hoe Jesaja zijn gezichten over de volken in het begin van zijn profetisch boek plaatst, in hoofdstuk 13—23, hoe Jeremia ze naar het eind van zijn Godsspraak verschoof, en ze plaatst in hoofdstuk 46—51, d.i. op één na tot in het laatste, en hoe Ezechiël ze in het midden van zijn 48 hoofdstukken plaatste, t.w. in hoofdstuk 25 tot 39. Een gelijksoortig onderscheid doet zich, gelijk we zagen, voor, wat den inhoud betreft. Jesaja stond nog geheel buiten deze phase in Juda's historie, al beleefde hij den ondergang van het Tienstammenrijk. Bij hem zijn deze Godsspraken van het einde nog los van zijn eigen bevinding en ervaring. Wat in die Godsspraken voor hem treedt, is iets wat nog buiten zijn eigen levenssfeer ligt. Vandaar dat 't zoo hel en fel geteekend wordt, maar veelszins de historische aansluiting mist. Bij Ezechiël geldt het hier uitspraken, die slaan op wat hij voor een deel zelf reeds mee doorleefde. Assyrië was reeds bezweken, en in Babel teekende zich af wat te komen stond, als uitkomst van innerlijke verwording. Als geheel op zichzelf staand en enkel uit het vergezicht op zijn besef werpend, dienen daarentegen deze Godsspraken over de volken zich alle bij Jeremia aan. Een onderscheid tusschen de drie groote profeten, dat geheel in overeenstemming is met de drieërlei onderscheiden positie, die zij persoonlijk in de laatste twee eeuwen van Israels volksbestaan innamen. Dat we Tyrus' ondergang bij de bespreking van deze Godsoordeelen over de volken in sterker licht lieten uitkomen, was ten deele gerechtvaardigd door de beteekenis die de profeten aan Tyrus' val gaven. Vijf hoofdstukken toch handelen van Tyrus, t.w. Jesaja 23, Jeremia 47, en Ezechiël 26, 27, 28. Maar bovendien trekt vooral Tyrus hier de aandacht, omdat Hiram uit Tyrus architect bij Salomo's tempelbouw was geweest, en Hiram, de vorst van Tyrus, op den Libanon Salomo hielp. Iets waar dan nog bij mag gevoegd, dat voor ons volk, als, gelijk Tyrus, aan de zee gelegen en op scheepvaart aangewezen, gelijk reeds uit de oude Geuzenliedekens bleek, juist deze oordeelen over Tyrus een waarschuwing bevatten, wier verwaarloozing nooit naliet zich zelf te wreken.

Wat nu in de tweede plaats, altoos met het oog op de Voleinding, in Jeremia's Godsspraak zoo sterk de aandacht trekt, is zijn vermaan tot een vrijwillig zwichten voor Babylons overmacht. Reeds bij Jesaja's Godsspraak stipten we deze uitwerking van de profetie, die het bezwijken van Israel voor Babylon inhield, kortelijk aan, en verwezen toen reeds naar wat vooral Jeremia hierover, in

's Heeren last, openbaarde. Thans echter moet hierop breeder ingegaan. Evenals bij Jesaja draagt ook bij Jeremia het eerste hoofdstuk een inleidend karakter, en wel zoo, dat reeds in dat eerste hoofdstuk Jeremia's roeping tot het profetisch ambt voor ons treedt. Zeer nauwkeurig staat er hierbij vermeld, dat de eerste Godsspraak, die hem ten deel viel, aanstonds zijn roeping aangaf. Het was onder de regeering van koning Josia, en wel in het dertiende jaar van diens regeering, dat aan Jeremia bijna plotseling zijn hooge roeping geopenbaard werd. Na Josia's verdwijning in 608 zijn toen Jeremia's profetieën doorgegaan onder de vier opvolgers van Josia, de laatste vier koningen, die te Jerusalem geregeerd hebben, te weten onder Joahaz, onder Jojakim, onder Jojachin, en onder Zedekia. Deze vier koningen regeerden van 608 tot 586, alzoo saam 22 jaar. Toen ging Davids dynastie onder, en bleef ze schuilen, tot ze eerst een kleine zes eeuwen later in Bethlehem kwam te herleven, toen het Kindeke van Maria in de kribbe werd neergelegd. Alzoo verliep — en verlies dit niet uit het oog — tusschen Jeremia's sterven en de geboorte van den Christus te Bethlehem een vijftal eeuwen. Om dien afstand te gevoelen moeten wij, voor ons land, ons terugdenken tot onder de regeering van het Bourgondische Huis, zoodat er ook bij ons vijf eeuwen tusschen liggen. En eerst als ge in zulk een lang tijdsverloop u terugdenkt, krijgt ge een eenigszins duidelijke voorstelling van de hooge beteekenis der profeten, die met even groot tusschenverloop de komst van den Messias tot in alle bijzonderheden vermelden konden. Niet minder opmerkelijk is het, hoe juist aan deze drie groote profeten niet alleen een zoo lang leven, maar ook een zoo lange duur van het profetenambt was beschikt. Globaal genomen, profeteerde Jesaja een halve eeuw lang van 750—700, en bij Jeremia vinden we als aanvangsjaar aangegeven 628, en liep de profetie ongeveer door tot 580, derhalve slechts weinig korter. Beiden bereikten dan ook een zeer hoogen ouderdom, althans voor die dagen, en tot beiden kwam de profetische roeping reeds in hun vroege jeugd; zelfs Jeremia was nog slechts 23 jaar. Juist die jeugdige leeftijd geeft aan zijn roeping dan ook zoo bijzondere beteekenis. Een opkomen als van Jeremia ware bij een volwassen man van rijper ervaring nog denkbaar geweest, maar een jonge man van even over de twintig treedt niet met zulk een besliste zeggenschap op, tenzij hem Goddelijke inspiratie drijft. Te sterker nog komt dit uit, waar hij als eerste Godsspraak die hij ontving, Gods betuiging omtrent zijn ontvangenis en geboorte mededeelt. Zie 1:4,5: „Het woord des Heeren dan geschiedde tot mij, zeggende: Eer Ik u in uw moeders buik formeerde, en eer gij uit de baarmoeder voortkwaamt, heb Ik u

geheiligd, en heb u dezen volke tot een profeet gesteld." Jeremia werd door die hooge roeping op zoo jeugdigen leeftijd dan ook zoo vreemd aangedaan, dat hij antwoordde: „Ach, Heere HEERE, zie ik kan niet spreken, want ik ben jong!" En hierop sprak de Heere tot hem: „Zeg niet, ik ben jong, want overal waarheen Ik u zenden zal, zult gij gaan, en alles wat Ik u gebieden zal, zult gij spreken. Vrees niet voor hun aangezicht, want Ik ben met u om u te redden." Zelfs nog meer doordringend dan bij Jesaja ging 't bij Jeremia's aanstelling tot profeet toe. Evenals bij Jesaja had er ook bij Jeremia een geheimzinnige aanraking van zijn spraakorgaan plaats. „En de Heere stak zijn hand uit, *en roerde mijn mond aan,* en de Heere zeide: „Ik geef mijn woorden in uw mond. Zie, Ik stel u te dezen dage over de volken en over de koninkrijken, om uit te rukken en af te breken, te verderven en te verstoren, ook om te bouwen en te planten." Men voelt hier de afwijking van de roeping van Jesaja. Bij Jesaja's roeping in Jesaja 6 gaat 't schier eeniglijk om het volk van Israel, en wordt van het lot der wereld en van de toekomst der heidenen geen rechtstreeksch gewag gemaakt. Hier bij Jeremia daarentegen staan de volken, staat de wereld, staat geheel het aardrijk zeer duidelijk op den voorgrond. Jeremia wordt, als gezant des Heeren, zelfs over de volken en koninkrijken als machthebber gesteld.

Dit stemt dan ook geheel overeen met het zeer in het oog springende verschil tusschen den bundel van Jesaja en Jeremia en meer nog met het verschil in beider optreden. Men pleegt Jesaja en Jeremia zoo als in één adem te noemen, maar van naderbij bezien, zijn 't twee geheel uiteenloopende verschijningen; iets waarbij 't zelfs opmerkelijk is, dat de Joden zelven Jesaja zoo weinig en Jeremia zoo herhaaldelijk aanhalen. Jesaja's Godsspraken bleven meer ideaal, Jeremia's optreden daarentegen greep meer in de werkelijkheid in. Verlies dit sterk sprekende verschil niet uit het oog. Zonder tegenspraak is in Jesaja *de hoogste* profetie gegeven. Boven Jesaja gaat geen enkel profeet uit. Ook Jeremia reikt niet aan zijn geheel eenige profetische verhevenheid. Als verschijnsel van geheel eenige soort is de profetie in Jesaja *voleind,* d. i. tot vollen wasdom gekomen. Al wat vóór Jesaja gekomen was, reikte nog van verre niet tot die ideale hoogte, en al wat na hem ten beste werd gegeven, staat er bij achter. In kracht van inspiratie doet Jeremia voor Jesaja in niets onder. Gelijk Jezus tot zijn jongeren bij 't scheiden sprak, dat zij, voor den aardschen rechter gedaagd, niet van te voren overdenken moesten, wat ze spreken zouden, want dat de Christus hun door inspiratie geven zoude wat ze te zeggen hadden, zoo pleegden ook bij de profeten de vervolgingen

van hun eigen persoon de inspiratie steeds klaarder te maken. En daar nu Jesaja eer gevierd dan vervolgd is, en Jeremia daarentegen de profeet was, die op 't bitterst aangegrepen en gekweld is, lag het voor de hand dat de hoogere inspiratie zich aan geen profeet zoo sterk voelbaar zou maken als juist aan Jeremia. Hoe machtig de inspiratie Jeremia aangreep, ziet ge dan ook uit niets zoo sterk als uit hetgeen van Baruch in de rolle van Jeremia's profetie vermeld wordt. Van Baruch toch lezen we, dat hij bevel ontving Jeremia's profetie in schrift te brengen, en dat Jeremia hem alstoen zijn Godsspraken van jaren her nogmaals letterlijk als voorspelde. Sterker nog, toen Zedekia deze rol van Baruch in handen kreeg, heeft hij 't aangedurfd deze rolle in het vuur te werpen en te vernietigen. Doch gebaat heeft dit hem niet. Onverwijld toch daarop kreeg Jeremia last en mogendheid om deze geheele reeks van zijn profetieën nogmaals woordelijk aan Baruch te dicteeren, en zoo zijn ze tot ons gekomen. Tot twee malen toe heeft alzoo Jeremia, nadat er jaren tusschen verloopen waren, woordelijk en letterlijk zijn profetieën kunnen mededeelen. En zeg nu niet, dat Jeremia dan, zoo uit zijn geheugen, ongeveer herhaald zal hebben wat hij vroeger gesproken had. Dit zou kunnen, zoo 't een verhaal van gebeurtenissen gold, maar dat is onmogelijk waar het predicatiën betrof. Geïmproviseerde predicatiën zou geen prediker, zonder schets, en zonder iets, ook al ware zijn geheugen nog zoo sterk, tien jaren later woordelijk kunnen weergeven. Geen profeet is er dan ook, bij wien de woordelijke inspiratie zoo sterk op den voorgrond treedt. Dat 't zoo telkens uitkomt, neemt zelfs iets van het schoone en ideale weg. Bij Jesaja komen de lijnen en trekken, evenals bij een groot schilder, minder scherp uit, maar 't feit blijft dan toch, dat wie het feit der inspiratie niet ten volle aanneemt en belijdt, een man als Jeremia zelfs in de eer zijner oprechtheid aantast.

Deze bijzondere wapening van Jeremia, als we ons zoo mogen uitdrukken, verklaart zich nu geheel uit den bijzonderen aard van zijn uiterst moeilijke roeping als profeet. De Christus sprak van de Joden als een volk dat zijn profeten doodt en steenigt, en zoo aan iemand, dan is deze geweldenarij van het door de priesters misleide volk juist aan Jeremia 't sterkst uitgekomen. Jesaja heeft als profeet geen lijden ondergaan. Hij was in de hoogste kringen levende, die kringen stietten hem niet af, maar zochten hem, en aan Jesaja was 't gegund, op een gegeven oogenblik den vorst van zijn land uit een doodelijk gevaar dat dreigde, te verlossen. Sanherib had 't op Jerusalems ondergang toegelegd en zulks reeds in 720, en Jerusalem zou dan ook destijds reeds voor Assyrië bezweken

zijn, zoo het doodelijk verderf niet te middernacht onder zijn leger ware uitgegaan. Hierbij nu is Jesaja geen lijdelijk toeschouwer gebleven. Hij zelf is 't geweest die van Godswege middel werd, om land en vorst te redden, en levensverlenging over meer dan anderhalve eeuw te verzekeren. Bij Jeremia liep 't daarentegen geheel omgekeerd. Onder Achaz en Hizkia, gelijk zelfs later nog onder Josia, was er in het tijdperk van Jesaja's profetie nog vromer zin aan het hof, onder een deel van de priesters, en zelfs onder het volk opgekomen. Jesaja vond nog een groep, die hij als eigen kring om zich vereenigen kon, om 't getuigenis onder hen toe te binden. Maar onder Jeremia was dit zoo niet meer. Niettemin zijn er ook in Jeremia's dagen wel kleine groepen vrome geloovigen ook in Jerusalem geweest, maar ze scholen, ze kwamen niet meer uit. Zelfs Ebed Melech, de Moorman (zie Jeremia 38 : 12) geeft ons hier een veelbeteekenend voorbeeld van. Maar zulke personen waren destijds een hooge uitzondering geworden. Onder de lieden van het hof en in den tempel, en in de scholen der geleerdheid, was een geheel andere neiging, een geheel andere geest opgekomen. Niet alsof eerst nu de weelde was binnengedrongen, en door die weelde een zinlijke levenstoon ingang had gevonden. Gelijk we zagen, was dit ook in Jesaja's dagen zoo, ook al hielden Achaz en Hizkia het kwaad nog eenigszins tegen. Maar nu, onder Jeremia was een gansch ander verzet tegen het heilige opgekomen. Assyrië had 't nu afgelegd, en ging met Sardanapolus onder, doch voor Assyrië was thans Babylon weer in plaats getreden. Reeds onder Sargo poogde Babylon de hegemonie in het Oosten aan zich te trekken. Nabopolassar zette dit opzet al verder door van 625—605. En toen eindelijk in 605 Nebucadnezar optrad, zonk het innerlijk veel lager staande Ninevé geheel in, en werd Babel de wereldmacht, waarvoor alle volken van rondsom vreesden.

Doch in stee van tegenover dit gevaar nu hulpe bij hun God te zoeken, kwam onder de mannen van Jerusalem en Juda steeds meer de gedachte op, om niet bij Jehovah, noch bij den profeet, maar bij de heidensche onheilige machten tegen Babylon hulp en uitredding op te sporen. Vooral Egypte dat nog niet bezweken was, kon redding beloven. En zoo rijpte te Jerusalem almeer de afvallige neiging, om alle hoogere hulp vaarwel te zeggen, den tempeldienst steeds meer formeel te maken, en de priesterschare in de wereldpolitiek te verstrikken. Zoo liet het Joodsche volk zijn eigen aard al meer varen. Het werd als een gewoon heidensch volk, dat uitsluitend in 't geweld heil had te zoeken. Vandaar dat men de Godsspraken van Jeremia haast niet meer dulden kon. Iets wat al verder doorging, toen van allen kant valsche profeten zich aanmeldden,

die deze diplomatieke wijsheid steunden, en zich niet ontzagen, Jeremia als *valschen* profeet op zij te dringen. Hieruit is toen de harde strijd opgekomen, dien Jeremia tegen den in Jerusalem toongevenden kring moest opnemen, en die niet slechts hard, maar bitter, ja met doodelijke bitterheid door de afvalligen onder de mannen van 't hof en van den tempel beantwoord is.

Niet lang duurde het dan ook, of de tegenpartij ging ten opzichte van Jeremia tot geweld over; en het was niet de bevolking maar Jeremia zelf, die hiertoe, in gehoorzaamheid aan zijn God, aanleiding gaf. Jeremia was zelf, zooals het begin van zijn profetie meldt, van priesterlijke afkomst. Zoo toch lezen we in den aanhef: „Dit zijn de woorden van Jeremia, den zoon van Hilkia, uit de priesters, die te Anatoth waren, in het land van Benjamin". Deze herkomst van Jeremia uit hun eigen geslacht moest uiteraard, toen Jeremia's Godsspraak zich principieel tegen de priesters ging keeren, dubbelen wrevel in den priesterlijken stand tegen hem opwekken. Niets toch kon deze bepaalde stand moeilijker dulden dan dat iemand uit hun eigen kring zich tegen hen keerde. En dit nu had Jeremia, ingevolge den last des Heeren, zelfs op zeer tergende wijze gedaan. Tweeërlei politiek toch stond hier lijnrecht tegenover elkaar. Het hof en de geestelijkheid was het met de militaire en diplomatieke macht geheel eens, dat Juda, aan zichzelf overgelaten, verloren was, en dat alzoo verstandig beleid niet anders gedoogde, dan dat men Egypte's hulp inriep, en zich met Egypte tegen de Chaldeën, d. i. tegen Babylon, keerde. Menschelijkerwijze gesproken scheen dit dan ook metterdaad de eenige uitweg. Wat we nog kort geleden van een naburig land vernamen, dat het, beducht voor een overmacht aan den Rijn, zich zijdelings in verbinding had gesteld met Frankrijk en zelfs met Engeland, was op zichzelf niets dan een begrijpelijke en voorzichtige politiek. Voor dreigend gevaar werd hulp bedoeld van een kant die redding beloven kon. En juist aldus ging 't nu destijds in de kringen van Jojachin en Zedekia. Men beefde en sidderde voor de onweerstaanbare overmacht, waarmee Nebucadnezar reeds eenmaal een aanval tegen Juda ondernomen had. Zelf kon men den aanval, zoo hij zich herhaalde, niet afweren. Wat lag dan meer voor de hand, dan dat men ter afwering van het dreigend gevaar uitzag naar hulp van Nebucadnezars machtigsten tegenstander? en dit was ongetwijfeld Egypte. Toch had men aan 't hof en in den tempel, uit gedachtenis hoe Israel uit Egypte verlost was, elke gedachte aan zulk een bondgenootschap moeten buitensluiten. De uitkomst toonde dan ook, hoe bitterlijk deze schijnbaar zoo verstandige politiek tegensloeg. Egypte werd door Babylons leger aangevallen, teruggeslagen en

tot machteloosheid gedoemd, en toen moest uiteraard de toorn van Babel zich in zijn victorieroes wel tegen Jerusalem keeren. En zoo is dan ook in den derden aanval Jerusalem tenslotte geheel verwoest, de tempel verbrand en Zedekia, de koning, als gevangene naar Babel gesleept, nadat eerst zijn twee zonen, nakomelingen van Davids geslacht, voor zijn oogen gedood waren.

Waarom had nu Jeremia in zoo onverzoenlijke mate den toorn, neen de woede, van de te Jerusalem toonaangevende mannen tegen zich opgewekt? Hierdoor dat hij in dit hachelijk oogenblik zelfs alle verzet tegen Nebucadnezar gewraakt had, en aan vorst en volk den haast niet te verduwen eisch stelde, dat ze van alle verzet tegen Nebucadnezar zouden afzien, zich willig en zonder slag of stoot aan den koning van Babel zouden overgeven, lijdelijk in hun volkomen ondergang bewilligen zouden, en dat ze dit alles aan zouden durven in onwrikbaar en onverzettelijk geloof in de openbaring, dat na zeventig jaren hun jammer een einde zou nemen, en dat alsdan onder Gods bestel redding na ondergang dagen zou. De eisch dien Jeremia hiermede stelde, was aangrijpend. Op een oogenblik dat uw vaderland op het punt staat, ten onder te gaan onder vreemd geweld, af te zien van alle verweer, geen hand tot verzet uit te steken, geen zwaard te trekken, en zelf de poort uit te gaan, om als balling in de macht van den vijand over te treden, het was de uiterste geloofsbenauwing, waarop het geloof kon gesteld worden. En toch, zóó en niet minder was de last, waarmee Jeremia tot het hof, tot de geestelijkheid en tot het volk kwam. Willig zich gevangen geven, of van Jehova verworpen worden! Zoo en niet anders stelde Jeremia in 's Heeren naam de harde keuze.

Aldus toch liet Jeremia zijn Goddelijken last hooren: „Alzoo zegt de Heere, de God der Heirscharen, de God Israels: Indien gij gewilliglijk tot de vorsten des konings van Babel zult uitgaan, zoo zal uw ziel leven, en deze stad zal niet verbrand worden, en gij, o koning, zult leven, gij en uw Davidisch huis. Maar indien gij tot de vorsten, d.i. tot de veldheeren van den koning van Babel, *niet* zult uitgaan, zoo zal Jerusalem gegeven worden in de hand der Chaldeën, die zullen ze met vuur verbranden, en ook gij zult van hunlieder hand niet ontkomen". Geen vrije keuze werd alzoo gelaten. De woorden die hier aangehaald zijn uit Jeremia 38 : 17—18, spraken uit, dat Zedekia en zijn volk van allen weerstand en van alle verzet algeheellijk hadden af te zien; dat ze, als Nebucadnezars veldheer ten derden male in de poorte van Jerusalem verscheen, die poorte vrijwillig hadden te ontsluiten, en dat in dit zwichten voor Nebucadnezar en wel in dit zwichten zonder aarzeling en zonder pogen tot welke tegenweer ook, hun

eenig behoud en hun *eenige* redding school. Dat was de allesbeheerschende gedachte, die van meetaf de profetie van Jeremia beheerschte. Toen nu Baruch deze profetie in den tempel had durven voorlezen, ontstond er een tumult in heel Jerusalem. Allen keerden zich tegen den overmoedigen en hoonenden ziener, en niet lang meer of Jeremia onderging niet alleen de woede, maar ook het geweld van alle partijen in Jerusalem, op dien kleinen kring na, die ook nu nog den profeet in hun gebeden droeg. Zoo werd Jeremia gevangen genomen, van alle vrijheid beroofd, en in allen jammer geworpen. Tenslotte lieten ze Jeremia zelfs in een modderkuil afzakken, waarin hij hulpeloos verdwijnen zou en een wreeden dood moest tegen gaan, in bange donkerheid, zonder eenig uitzicht op redding, hem met een der wreedste dooden dreigende, dien men een ellendeling kon aandoen. Uit dien doodelijken modderkuil werd hij toen, op Ebed-Melechs bevel en ingevolge Zedekia's last, weer uitgetrokken. Maar gevangen man bleef hij, en eerst toen Jerusalem werd ingenomen en de Babyloniërs de stad waren binnengedrongen, is Jeremia door den vijand van zijn koning verlost.

Nameloos hard, uit- en inwendig, was het bittere lot, dat Jeremia hiermede onderging. Wat toch kon ook inwendig pijnlijker voor een man als Jeremia zijn, in zulk een critiek oogenblik, als de vijand de koninklijke residentie binnentoog, en den vorst onttroont, een vriend van dien vijand te moeten zijn, hem in de hand te moeten werken, en door hem met voorkeur en gunsten te worden overladen. Natuurlijk, de Goddelijke lastgeving sprak in zijn hart, maar ook de strijd en de liefde voor zijn volk en vaderland, en juist de lastgeving van Godswege moet het pijnlijke van zijn last voor hem verhoogd hebben. Zijn onverbiddelijk zich vastklemmen aan den last dien hij te volbrengen had, toont zijn vast geloof. Hij stond in den dienst des Heeren, en in het stiptelijk naleven van den last van zijn God moest de vrede zijner ziel gezocht. Maar toch bleef hij ook in dezen harden strijd ontvankelijk voor menschelijke aandoeningen. En uit dàt oogpunt bezien, moest in die eer die Nebuzaradan hem in 's konings naam bewees, iets gelegen hebben dat hem smartelijk griefde. Men kan de blikken zich denken, waarmede de priesters en edelen van het volk Jeremia aanzagen en nazagen, toen hij met onderscheiding door de Chaldeën ontvangen en bejegend werd. Men speurt als in hun oogen hun haat en wraakzucht, men leest als in hun harten, wat genot 't voor hen zou zijn geweest, Jeremia op staanden voet te verscheuren. En toch, dit alles heeft Jeremia moeten beleven om trouw in den dienst van zijn God te worden bevonden. Hieraan voelt men, wat het Jeremia gekost moet hebben, om in dat hachlijk oogenblik trouw aan Jehovah te blijven.

Ongetwijfeld werd zijn geloof hierbij gesteund door de stellige verwachting, dat na dezen donkeren nacht weer het morgenrood voor zijn volk zou dagen, en dat de ure te komen stond, waarin de Messias en Zijn geroepen volk over alle natiën en volken triumfeeren zou. Wie zoo stelligen last van zijn God ontving, en in zoo welbewuste inspiratie den rijkdom van zijn wetenschap voor de toekomst vindt, kan uithouden, wat voor elk ander te bang en te zwaar zou zijn. Maar vergeten en voorbij gezien mag daarom toch niet, wat er in Jeremia's innerlijk zielsleven heeft moeten omgaan, en met wat verbaasden blik hij Nebuzaradan bij zijn gunstbetoon moet hebben aangestaard. De tegenstelling tusschen wat er in zijn volk omging en hetgeen in zijn eigen gemoed zich bewoog, moet zoo alles overstelpend geweest zijn. En zulks te meer, omdat de profetie van Babylons val de bron van vreugde in zijn hart bleef. Zoo toch worstelden twee machten in zijn binnenste. Nu voor Babylon willig zwichten, maar straks zal Israel heel Babels macht zien ondergaan. En zoo kon dan tenslotte zich de worsteling in zijn ziel in de vreugde van de Messiaansche verwachting oplossen. Doch daarover in ons derde stuk.

XXX. **Jeremia.** *(Vervolg.)*

> **Want zoo zegt de HEERE: Aan David zal niet worden afgesneden een man, die op den troon van het huis Israels zitte.** JEREMIA 33 : 17.

JEREMIA is in vollen zin een beeld van den lijdenden Knecht des Heeren, van den Man van Smarte geweest. Gelijk in Jesaja 53 de Christus ons wordt afgeteekend als de voleinding van den „Man van Smarten", die uit een geheelen staf van knechten des Heeren opkwam, en het geheel er van kroonde, wijl al wat voorafging slechts op hem gedoeld had, — zoo ook beeldt in de Godsspraak van Jeremia de profeet zelf, op wiens naam ze tot ons kwam, ons, naar de toenmalige omstandigheden, het beeld van den knecht des Heeren af. Hij trad niet slechts als getuige op, maar *leed*. Hij leed in den vollen zin des woords, en dit eeniglijk om den last des Heeren, in de hoedanigheid van *zijn* knecht, tot 's Heeren volk te kunnen brengen. Alle smart waaraan Jeremia ten offer viel, overkwam hem eeniglijk, wijl het zijn roeping is

geweest, het besluit Gods over Israels tijdelijke verwerping en de daaruit voortvloeiende ballingschap aan te kondigen. Vooral dat hij in verband met dien last niet anders kon doen dan van alle verzet tegen Nebucadnezar afmanen, berokkende hem den wrevel en den haat van groot en klein in het toenmalig Israel. Had hij den last van zijn God maar willen loslaten, en het verzet helpen stalen, vorst en volk zou Jeremia met lof en eere als overladen hebben. Nu hij daarentegen zich aan zijn God hield, en de wraak van het volk dorst weerstaan, nu is ook aan dezen knecht des Heeren de smart, de verdrukking en het lijden toegekomen, en het kenschetst heel Jeremia's verschijning, dat hij de hiertoe verkoren en begaafde profeet is geweest. Hiermede houdt 't als vanzelf verband, dat het lijden van den Christus in den bundel profetieën van Jeremia wel in zijn eigen lijden was afgebeeld, maar dat er niet, als bij Jesaja, een afzonderlijke teekening van gegeven wordt. Van dat lijden was hijzelf, in eigen persoon, het beeld en de profetie. Hiermede hangt 't dan ook saam, dat Jeremia, hoe voorkomend Nebuzaradan hem ook bejegende, niet met den staf van het overwinnend leger naar Babel is getogen, waar hem ongetwijfeld eerbetoon, ter wille van zijn ingrijpende profetie, gewacht had. Aanstonds na de beslissing is Jeremia tot Gedalja, naar Mizpa, getogen, en heeft zich daar aanvankelijk met het overblijfsel van 't volk saam bevonden. Dat dit later aanleiding gaf tot zijn gaan naar Egypte, was geen uitkomst van eigen overleg. Integendeel, het gaan naar Egypte was een met geweld hem opgelegde noodzakelijkheid, waartegen hij niets vermocht te doen. Er hangt over zijn einde dan ook een sombere schaduw. Het einde van de ballingschap en den terugkeer der Joden uit Babel kon hij natuurlijk niet meer beleven, en wel Ezechiël en Daniël, maar niet Jeremia is na de ballingschap uitgetogen. Hij was daar de man niet voor, hij die zelf het volk had moeten betuigen: „Verweer en verzet u niet tegen Nebucadnezar, maar geef u willig, bukkende voor het oordeel Gods, aan den tyran over".

Op zichzelf lag in dezen uitgang van zijn profetische roeping voor Jeremia iets pijnlijks. Jesaja was in Gods hand het middel en instrument om Sanherib terug te slaan, Ezechiël heeft in de ballingschap zijn volk mogen troosten, en Daniël is door Israels God gebruikt, om de positie van het volk in den vreemde te beteren. Jeremia alleen moest zelf het lijdend offer van zijn profetische roeping worden. Dit lag aan den bijzonderen aard van de roeping, die hij te vervullen kreeg. Ware hem, na afloop van de ballingschap, de taak opgelegd geweest, om die ballingschap, met haar nationalen weedom, uit het gericht Gods te verklaren, men zou

toegeluisterd hebben, en Jeremia's Godsspraak met een Amen hebben bezegeld. Maar zoo was het niet. God riep Jeremia op, om van tevoren, om eer Jerusalem met den tempel ten vure gedoemd werd, niet alleen het oordeel Gods aan te zeggen, maar om zelfs den eisch te stellen, dat Israel zelf, door van alle verzet af te zien, hiertoe mede moest werken. Israel mocht zich niet, na vruchteloozen strijd, tenslotte aan de overwinnaars overgeven. Dat toch ware op zichzelf niet zoo hard geweest. Neen, Israel moest, toen het van achteren in staat bleek, nog meer dan een jaar den strijd vol te houden, onmiddellijk van alle verzet afzien, voor Nebucadnezar de poort van Jerusalem openen, en den vijand, als ware het, uit gehoudenheid aan den last van Jehovah, zelf inhalen. Vanzelf werd in dezen last aan Israel een onvergelijkelijk harde boete opgelegd. En nu was, onderwijl het volk nog met volharding en mannenmoed streed, aan Jeremia de taak opgelegd, om op dat verzet smadelijk neer te zien, en 't in Gods naam te veroordeelen. Hiervan moet Jeremia zelf de voor veler moed en dapperheid krenkende strekking hebben gevoeld. Van nature zou hij zelf het zwaard hebben aangegord, om Nebucadnezar te helpen afweren. En dat hij 't nu vlak omgekeerd doen moest, om trouw aan zijn God te blijven, en zulks ook deed, moge voor ons van achteren schier vanzelf spreken, maar een klaar inzicht in wat toentertijd bij dit alles in Jeremia's hart omging, doet ons dan toch beseffen, wat namelooze worsteling het *volharden* in die zending aan Jeremia moet gekost hebben, en ons te zekerder inzicht geven in de stelligheid van de inspiratie Gods, die hem vasthield en bij die zielsworsteling bedwong. Juist echter in verband hiermede doet 't ook na de verwoesting van Jerusalem zoo weldadig aan, dat Jeremia later lof noch loon voor zijn optreden bij de mannen van Babel zocht. En al hing dan over zijn ouden dag een sombere schaduw, toch staat Jeremia in onze schatting te hooger, nu hij zich terugtrok uit de positie, waar hij zou gestaan hebben, indien hij nog gepoogd had in Babel een plaats der eere te erlangen. Hij is ondergegaan gelijk het den knecht des Heeren betaamde, en zijn loon wachtte hem niet bij Nebucadnezar, maar na zijn verscheiden bij zijn God.

Juist echter in verband met dit somber verdwijnen van Jeremia uit dit aardsche leven treft te meer de heerlijke profetie, die hem gegeven werd met het oog op den Messias en het rijk der heerlijkheid, dat van dezen Messias zou uitgaan, en hiermee komen we vanzelf tot het derde stuk van Jeremia's Godsspraak, dat niet alleen met de Voleinding samenhing, maar er rechtstreeks op doelde, en juist

hierdoor zoo hoog verheven karakter droeg. Er was reeds een heenwijzing op de Voleinding in het eerste stuk waarop we wezen, t. w. in het oordeel over de volken. Over alle die volken beluisteren we de profetie, dat hun aardsche grootheid vergaan zou, doch dat tegelijk voor al wie tot deze volken behoorde, de weg des heils in Christus ontsloten zou worden. En evenzoo was het in 't tweede stuk, waarbij we ons bepaalden. Ook in de vernietiging van den Joodschen staat en in de ballingschap lag de klare profetie, hoe in het einde der dagen niet van Jerusalems aardsche koningen het rijk der heerlijkheid zou uitgaan. Maar al was reeds opzettelijk in onze beide stukken op die Voleinding gedoeld, rechtstreeks komt de profetie der Voleinding toch eerst in dit derde en laatste stuk aan het woord, nu Jeremia den last ontving, om ook zijnerzijds de komst van den Messias aan te kondigen en de gestalte te doen aanschouwen, waarin het rijk van den Messias zijn glorie openbaren zou. Eenerzijds moet daarom thans op de Messiaansche profetieën van Jeremia de aandacht gevestigd, en daarna in de laatste plaats op zijn profetie van het nieuwe Verbond, dat straks, zie 't in Jeremia 31, het oude vervangen zou.

Wat nu de Messiaansche profetieën betreft, zoo vindt ge wel verspreid door heel den bundel van Jeremia's Godsspraken velerlei aanduidingen, die de komst van den Messias onderstellen doen, maar de rechtstreeksche profetie van den Messias vindt ge slechts tweemaal in zijn Godsspraak, en zulks in bijna gelijkluidende termen en uitdrukkingen; iets waaruit valt af te leiden, dat voor Jeremia de verwachting van den Christus zich steeds meer in dezen vasten vorm gekleed had. De eerste maal komt deze Messiaansche profetie voor in Jeremia 23 : 5, 6, en den anderen keer in Jeremia 33 : 14—17. Woordelijk luidt deze machtige profetie de eerste maal: „Ziet, de dagen komen, spreekt de Heere, dat Ik aan David een rechtvaardige SPRUIT zal verwekken. Die zal Koning zijn en regeeren en voorspoedig zijn, en recht en gerechtigheid doen op de aarde. In Zijn dagen zal Juda verlost worden en Israel zeker wonen, en dit zal Zijn naam zijn, waarmee men Hem noemen zal: *„Jehovah Zidkeenoe,* d. i. Jehovah onze gerechtigheid." Het verschil tusschen deze eerste Messiaansche profetie, en de tweede, die in Jeremia 33 : 14 v.v. geboekt staat, is niet groot, maar er moet toch op gelet. Daar toch heet het: „Ziet, de dagen komen, spreekt de Heere, dat Ik het goede woord verwekken zal, dat Ik tot het huis van Israel en over het huis van Juda gesproken heb. In die dagen en te dien tijd zal Ik David een *Spruit* der gerechtigheid doen uitspruiten, en Hij zal recht en gerechtigheid doen op aarde. In die dagen zal Juda verlost worden en Jerusalem zeker wonen, en deze

is die haar roepen zal: „*Jehovah Zidkeenoe,* d. i. Jehovah onze gerechtigheid; want zoo zegt de Heere: Aan David zal niet worden afgesneden een man die op den troon van het huis Israels zitte." Uit deze beide, niet ganschelijk gelijkluidende plaatsen, ziet men nu aanstonds hoe hier de *Gerechtigheid* op den voorgrond staat, en zulks in verband met de groote profetie uit Jeremia 31, om een toestand te profeteeren, waarin het recht Gods weer heerschappij zal kunnen voeren. Noch bij Jesaja in hoofdstuk 53, noch bij Ezechiël, noch bij Daniël treedt die hoofdgedachte van de *gerechtigheid* zoo beslist naar voren. Op gerechtigheid doelt van zelf alle profetie, maar toch maakt 't onderscheid dat Jeremia geheel de Messias-idee in den triomf van de gerechtigheid samentrekt.

Dit nu zou nog minder de aandacht trekken, indien men mocht aannemen, dat de naam van „Jehovah Zidkeenoe" aan den Messias als zoodanig gegeven was, met het oog op Zijn verzoenend lijden en sterven. Dit is dan ook door meer den één uitlegger beweerd, en in tal van predicatiën is deze eerenaam voor den Christus metterdaad in dien zin gebezigd. Toch pleit de samenhang waarin deze profetie voorkomt, voor deze uitlegging niet. Bij Jeremia wordt in deze beide Messiaansche profetieën met zoo bijzonderen nadruk op de gerechtigheid gewezen, dat de zin en bedoeling van den eerenaam „Jehovah Zidkeenoe" d. i. Jehovah onze gerechtigheid, niet los van dit verband mag verklaard worden. In Jesaja 4 : 2, waar de profetie van de Spruit 't eerst voorkomt, staat van zulk een bijvoeging van *rechtvaardige* niets. Blijkbaar is dit wijzen op de *gerechtigheid* hier in Jeremia's beide Godsspraken iets bijzonders. Iets wat te sterker daardoor uitkomt, dat er nog zoo uitdrukkelijk bij staat: „Koning zijnde, zal hij regeeren en recht en *gerechtigheid* doen op aarde," een bijvoeging die evenzoo in Jeremia 33 : 15 terugkeert. Het gewagen van de *gerechtigheid* heeft bij Jeremia alzoo een bijzondere beteekenis, en let ge hierop, dan is het tevens duidelijk, dat hier van de gerechtigheid *niet* in den zin van vrucht van verzoening, maar als gerechtigheid in actieven zin sprake is. Het doelt hier niet op het verkrijgen van de rechtvaardigmaking door Christus' sterven, maar op het *doen*, het *plegen*, het *volbrengen* van de Gerechtigheid. Iets wat te meer klemt, omdat juist zoo de profetie van den Messias in rechtstreeksch verband treedt met de profetie van het Nieuwe Verbond in Jesaja 31, als een verbond dat komt en te weeg zal brengen, dat 's Heeren volk metterdaad in gerechtigheid leeft. Te meer dient hier op gewezen, daar de Hollandsche vertaling „de HEERE onze gerechtigheid", zoo licht kon worden opgevat, alsof de uitdrukking: de Heere, hier op Christus sloeg; iets wat zekerlijk niet kan, daar HEERE hier de

vertaling is van den Jehovah-naam, en alzoo niet rechtstreeks op Davids Zoon is toe te passen. Worden nu de uitdrukkingen „rechtvaardig" en „gerechtig" enz. hier in hoofdstuk 23 en 33 beide malen op den koning uit Davids huis zelf toegepast, daar hij heet de *rechtvaardige Spruit*, zoo wordt dit dan nader zoo uitgelegd, dat deze Spruit naar recht en gerechtigheid regeeren zal, en wel alzoo, dat Zijn volk in recht en gerechtigheid leeft en wandelt, en dan is het zonneklaar, dat hier gedoeld wordt op de werking van den Heiligen Geest die van Christus zal uitgaan en te weeg zal brengen, dat Zijn volk in gerechtigheid verkeert.

Hoe is 't dan te verstaan, dat de naam van dezen Davidszoon genaamd zal worden: „Jehovah Zidkeenoe?" Dit leidt zoo licht tot het vermoeden, dat hier gedoeld zou zijn op de *volstrekte* gerechtigheid die Zijn zoendood aan 's Heeren volk gebracht heeft. Toch mag ook aan deze voorstelling geen oogenblik toegegeven. Uit het feit toch, dat alzoo Zijn naam zal geheeten worden, volgt in 't minst niet, dat Hij daarom zelf „de Heere onze gerechtigheid" is. Dit kan zelfs niet, want Jehovah is niet de Zoonsnaam, maar de naam waarmee God Drieëenig zich 't eerst bij 't Braambosch aan Mozes geopenbaard heeft. Zulk een naamgeving als hier plaats grijpt, kan daarom niet anders beteekenen, dan dat het de Messias is, door en krachtens wiens optreden de „gerechtigheid van Jehovah" triomfeeren zal. De naam drukt dan niet het *wezen* van den Messias uit, noch ook wat Hij, krachtens Zijn last, te volvoeren had, maar wijst aan wat als *vrucht* van Zijn optreden tot stand *is* gekomen en *moest* komen. Er was dan in God Drieënig de alles in zich dragende gedachte, om het gevallen menschelijk geslacht toch weer in vernieuwden vorm als een volk dat gerechtigheid deed, te doen herleven. Nu was in het Paradijs het zedelijke vermogen iets, dat Adam en Eva alleen van God konden erlangen, en daarom vielen ze en verloren ze die gerechtigheid, en werden ze onbekwaam om die te volbrengen, zoodra ze aan satan in stee van aan hun Schepper gehoor gaven. Eveneens is op alle manier van 's menschen zij beproefd om zichzelf weer op te richten. Doch elke poging van dien aard is steeds op teleurstelling uitgeloopen. Te dier oorzake nu is God de Heere zelf tusschen beiden getreden, om door Zijn kracht te bewerkstelligen, wat de mensch niet tot stand brengen kon. Dit nu was de werking van Zijn heilsraad, en die heilsraad is volvoerd in Davids grooten Zoon. Daarom nu draagt Hij een naam, waarin als in een eere-titel staat uitgedrukt wat de rijke inhoud van den raad Gods was. Die inhoud nu kwam uiteraard hierop neer, dat de mensch, die door zijn val onbekwaam werd om de gerechtigheid te volbrengen, nu, door den Messias,

op een weg werd geleid, waarop tenslotte het weder volbrengen der gerechtigheid niet slechts mogelijk, maar tenslotte de zekere uitkomst zou blijken. En overmits het nu de Christus was, die door Zijn verschijning, Zijn lijden, Zijn kruis, Zijn opstanding en Zijn zitten aan Gods rechterhand deze gerechtigheid weer onder ons opbouwt, daarom zou: „Jehovah onze gerechtigheid" de eerenaam van den Christus zijn, als de volle uitdrukking van wat Hij aan ons gevallen geslacht kwam brengen. Dit nu is het nieuwe en het eigenaardige, dat Jeremia in de profetie moest aanbrengen. Dat ook hij op de *Spruit* wees, was slechts in aansluiting aan vroegere profetieën, met name aan die van Jesaja. Maar bij Jeremia komt als *nieuw element* die geheel andere gedachte van de *gerechtigheid* op, niet als door hem zelf verzonnen, maar als door God hem ingeprent, en deze gedachte hield in, dat eens het volk des Heeren weer in ongerepte gerechtigheid voor Gods aangezicht wandelen zou.

Te vermoeden valt, dat dit rechtstreeks saamhing met het voortschrijden van het zedelijk verval te Jerusalem, juist in de eeuw die op Jesaja's optreden volgde. Reeds Jesaja had bitterlijk geklaagd over dit ergerlijk verval van alle goede zeden onder het volk, en over het steeds meer nabootsen van heidensche gruwelen en ijdelheden onder de schaduw van Sion. Sinds echter was dit zedelijk verval nog op schromelijk stuitende wijze doorgegaan, en telkens met meer *afgodische* usantiën vermengd geraakt. De „hoer" was het beeld en type van het leven te Jerusalem geworden. Stond er niet reeds in Jeremia 2 : 33: „Wat maakt gij uw weg goed, daar gij boeleering zoekt? Waarom gij ook de booste *hoeren* uw wegen geleerd hebt". En zoo heet 't ook in Jeremia 3 : 3: „Gij hebt een *hoeren*voorhoofd en weigert schaamrood te worden!" Veel sterker zelfs nog in Jeremia 13 : 27: „Uwe overspelen en uwe hunkeringen, de schandelijkheid uws *hoerdoms* op heuvel en in 't veld! Ik heb uwe verfoeiselen gezien, o Jerusalem. Zult gij dan nooit rein worden? Hoe lang zal 't nog toeven na dezen?" Let op Jeremia 2 : 20, waar de profeet aan de inwoners van Jerusalem verwijt: „Op alle hooge heuvelen en onder alle groene boomen loopt gij om *hoereerende.*" „Gij, zoo heet het in Jeremia 3 : 1, hebt met vele boeleerders *gehoereerd,* keer nochtans weer tot Mij, spreekt de Heere." En nogmaals in Jeremia 3 : 9: „Ja, het geschiedde vanwege het gerucht harer *hoererij,* dat zij het land ontheiligde, want zij bedreef overspel met steen en hout." Jeremia 5 : 7 leert ons, hoe de mannen van Jerusalem „overspel bedreven, zich bij hoopen verzamelende in het *hoerenhuis.*" Nu doelen zeer zeker vele van deze uitdrukkingen vooral op de onheilige afgoderijen, die zoo

vaak in wellust verliepen en het volk zedelijk bedierven, maar dit neemt toch niet weg, dat juist deze afgoderij een uiting van zedelijk verval was, en op stuitende wijze het zedelijk verval gestadig deed toenemen. Hieruit nu verklaart het zich, dat met name aan Jeremia Godsspraken werden toevertrouwd, die wezen op een toekomst, waarin de Heilige Geest in het volk des Heeren tot heerschappij zou geraken, en aan dezen sterken misstand een einde zou doen komen. Nu was het woord: „Gerechtigheid" de uitdrukking van een levensopenbaring, die lijnrecht tegen dezen staat van zedelijk verval overstond. Als wrange vrucht van val in 't Paganisme was het huis van Israel tot deze ontreiniging van zeden gekomen, maar als vrucht van het optreden van den Messias zou hier een leven van zedelijke reinheid tegenover staan. In stede van de *Ongerechtigheid,* die alsnog in klimmende mate alle leven onteerde, zou dan een *gerechtigheid* Gods tot heerschappij komen. De Messias zou van dezen keer de machtige bewerker zijn. En daarom zou aan den Christus de eerenaam toekomen van „Jehovah Zidkeenoe", wijl in Hem en door Zijn optreden de God der gerechtigheid zou triomfeeren.

Dit leggen nu van zoo hoogen nadruk op de „gerechtigheid" in hart en wandel, die eens de vrucht van de uitstorting des Heiligen Geestes zou zijn, hing bij Jeremia rechtstreeks samen met de roeping die tot hem kwam, om, gelijk in Jeremia 31 en 32 geschied is, den rijkdom van het *nieuwe verbond* voor Israel te ontplooien. Tot op zekere hoogte kan zelfs gezegd, dat de Godsspraken van Jeremia, in deze beide hoofdstukken vooral, noch in innigheid, noch in diepen ernst, ook maar eenigszins voor de prachtprofetieën van Jesaja onderdoen. Het is de principieele tegenstelling tusschen *Wet* en *Evangelie* die ook in deze beroemde Godsspraken van Jeremia aan het woord komt. Het zijn Godsspraken, die nauwelijks om toelichting vragen, zoo helder en doorzichtig is de taal waarin ze vervat zijn, en nog steeds bij 't lezen of hooren lezen ervan, voelt elk kind van God, wat weelde van hemelsche taal ze tot ons brengen. „Ziet," zoo heet het in Jeremia 31 : 31—34: „Ziet, de dagen komen, spreekt de *Heere,* dat Ik met het huis van Israel en met het huis van Juda een nieuw verbond zal maken. Niet naar het verbond, dat Ik met hunne vaderen gemaakt heb, en ten dage als Ik hunne hand aangreep om ze uit Egypteland uit te voeren, welk Mijn verbond zij vernietigd hebben. Maar dit is het verbond, dat Ik na die dagen met het huis van Israel maken zal: Ik zal mijn wet in hun binnenste geven, en zal die in hun hart schrijven, en Ik zal hun tot een God zijn, en zij zullen Mij tot een

volk wezen. En zij zullen niet meer een iegelijk zijn naaste, en een iegelijk zijnen broeder, leeren, zeggende: kent den *Heere;* want zij zullen Mij allen kennen van hunnen kleinste af tot hunnen grootste toe, spreekt de *Heere*, want Ik zal hunne ongerechtigheid vergeven en hunner zonde niet meer gedenken." En nogmaals beluisteren we dan in Jeremia 32:38—41 de zoo overheerlijke belofte: „Ja, zij zullen Mij tot een volk zijn, en Ik zal hun tot een God wezen. En Ik zal hun eenerlei hart geven en eenerlei wet geven, om Mij te vreezen alle de dagen hun ten goede, mitsgaders hun kinderen. En Ik zal een eeuwig verbond met hen maken, dat Ik van achter hen niet zal afkeeren, dat Ik hun weldoe, en Ik zal mijn vreeze in hun hart geven, dat zij niet van Mij afwijken. En Ik zal Mij over hen verblijden, dat Ik hun weldoe; en Ik zal hen getrouwelijk in dit land planten, met mijn gansche hart en mijn gansche ziel."

Hierin nu spreekt *de Voleinding*. Anders dan bij Jesaja, en toch geheel aan Jesaja aansluitend. Aan Jesaja werd het geopenbaard, hoe tenslotte zelfs uit het leven der natiën het laatste spoor van den vloek zou verdwijnen, en onder een nieuwen hemel en een nieuwe aarde de *heerlijkheid* zou gaan uitschitteren. Diezelfde gedachte nu licht ons ook de Godsspraak van Jeremia toe, maar als we ons zoo mogen uitdrukken, van de binnenzijde. Noch op den wolf met het lam, noch op de verwisseling van het zwaard in den sikkel wordt hier gewezen; wat in deze machtige Godsspraak in Jeremia 31 en 32 naar voren treedt, is de innerlijke geestesvernieuwing, die niet van 's menschen zijde, maar door de komst van den Messias en door de genade Gods het deel van Gods verkoren volk zal worden. Het innerlijk uitgangspunt wordt hier geheel omgezet. Onder het Oud'Verbond was het de gevallen mensch, die weer kennis erlangde van den wil des Heeren, en nu opgeroepen werd, om dezen wil des Heeren te volbrengen, *maar 't niet meer kon.* Die zedelijke onmacht zou dan 't volk in eigen oog klein maken, en waar in die kleinheid het besef van schuld en 't zelfverwijt der Godverlatenheid was opgekomen, stelde God zelf den priesterdienst in Zijn heiligdom in, om op den Grooten Verzoendag, met alle offerande die er aan voorafging, en er op volgen zou een *Levietische reinheid* te scheppen. Doch nu Israel hieronder bezweken was, en niet alleen die wet niet had kunnen volbrengen, maar zelfs in wat 't ten koste van die wetsvolbrenging offeren zou, ten eenenmale was te kort geschoten, was het uitgemaakt, dat het verbond, waardoor dit alles het volk aan zijn God had moeten verbinden, gebroken en vervallen was, en dat Israel aan het einde van zijn loopbaan bij niet anders dan bij de *ongerechtigheid* uit zou komen.

Een ongerechtigheid, die zelfs de ongerechtigheid der heidenen nog te boven ging, daar Israel tegen meerdere genade in was gegaan. Alle pogen, door vorsten en profeten beproefd, om dit zedelijk verval van Israel te stuiten, was dan ook ondoeltreffend gebleken. Nu en dan golfde het op en neder, zoodat er tijdelijk weer zekere verheffing van Israels geestelijke leven kwam, maar het hield geen stand, en ijlings sloeg de golfslag die even verrezen was, weer omlaag in de diepte weg. Heel Israels historie na Davids en Salomo's bewind, was vooral in Israel, maar grootendeels toch ook in Juda, één doorloopend bewijs van de zedelijke onmacht waarin Israel verkeerde, om zichzelf weer op te beuren. Veeleer ging 't steeds met Israel achteruit. Wat in en om den tempel heilig was, verviel steeds meer in vormendienst. En al mocht geroemd, dat er steeds nog een zevenduizend van 't echte Israel zelfs onder Achab overbleven, die de knie voor den Baäl niet gebogen hadden, en al verzamelde zich op de hooge feesten te Jerusalem nog steeds een niet zoo kleine groep van waarachtig geloovigen, die aan Jehovah zich vastklemden, toch was het volk *als volk*, en als *eigen staat,* reeds van Manasse af geheel inzinkende. Heel Israel en Juda's historie liep uit op één bittere teleurstelling, en het einde was dan ook, dat Jeremia van zelf *geheel* den volksstaat zag inzinken. Een driemaal herhaalde belegering en inneming van Jerusalem leverde het bewijs, dat de macht van Israels volksstaat zwichtte en verging. Een vrij, een onafhankelijk, een zelfstandig volk is het geslacht van Jacob na de verwoesting van Jerusalem en de verstoring van den tempel door Nebucadnezars trawanten, dan ook nimmer meer geworden.

Doch tegenover dien ondergang van Israels volksstaat in jammer en ellende verrees toen opnieuw allengs Israels *geestelijke* beteekenis, en het is dáárop, dat Jeremia's profetie van het komende verbond doelt. Israels optreden had van meetaf twee kanten. Eenerzijds heeft Mozes in wezenlijken zin een *staat,* een *rijk,* een *republiek* zoo men wil, gesticht, die onder Saul in een *monarchie* zich omzette. Maar onderscheiden van dezen volksstaat, dien het uit Egypte uitgetogen volk onder Mozes' leiding gesticht heeft, was de geestelijke samenvoeging, de *geestelijke* opleving der patriarchen. Van dezen geestelijken bond nu was wel Israel de drager geweest, maar die bond ging in Israel niet op. Bij Abrahams roeping was het van meetaf geweest, dat er ja, uit zijn lendenen een groot volk, een volk van God gezegend zou voortkomen, maar dat tegelijk die zegen uit zou gaan *onder alle volken der aarde.* Hierdoor erlangde het heil wel in Israel een nationaal uitgangspunt, maar tevens een

internationale, over heel het aardrijk zich uitstrekkende beteekenis. Dit uitsluitend nationaal karakter van Israels volksstaat, moet derhalve van het internationaal karakter dat de geestelijke bond draagt, scherp onderscheiden worden. Ook al leeft het nationale wezen van Israel nog steeds in de Joden voort, en al blijft dit ook voor de toekomst zijn beteekenis behouden, in dit Joodsch-nationale gaat de beduidenis van het aan Abraham toegezegde heil allerminst op. Al ging derhalve, na de drievoudige inneming van Jerusalem, in Jeremia's dagen de Joodsche volksstaat voor goed teloor, zóó, dat zelfs de exceptie van de Makkabeën geen herleving brengen kon, *de geestelijke bond* die in Abraham voor alle volk der aarde bezegeld was, leed hieronder allerminst schade. Het koningshuis van David mocht voor vijf eeuwen zoek raken, toch bleef het Davidisch geslacht schuilend voortbestaan, en al zijn er zeven eeuwen na Jesaja's sterven en bijna zes eeuwen na het heengaan van Jeremia verloopen, eer het wonder van Bethlehem geheel den stand van het wereldleven omzette, de Messias *is* verschenen, in Maria's kindeke is het Woord vleesch geworden, en straks kwam de uitstorting van den Heiligen Geest. Vandaar trad toen het volk Gods op in geheel andere gestalte, niet meer nationaal beperkt, maar internationaal zich over heel het aardrijk uitbreidend. Maar dan ook met dat volk saamlevend in een verbond, dat formeel vrij en ongebonden, uit zijn geestelijken wortel zou opbloeien. Het zou nu niet meer zijn een roepen van den een tot den ander: „Ken den Heere!" want de kennisse des Heeren zou 't deel van al Zijn wedergeborenen en bekeerden ten leven zijn. De kennisse Gods zou niet meer door het gehoor in de ziel dringen, maar binnen in de ziel door den Heiligen Geest zijn ingeplant, en van binnen uit naar buiten zich openbaren. Tijdelijk mocht dan nog de worsteling overblijven, om den strijd tusschen het geestelijk gerijpte volk en de ongeestelijke wereld tot beslissing te doen komen. Dit kan eerst de Voleinding ons aanbrengen. Maar het hoofdgegeven voor de Voleinding was er dan nu toch. De Christus zetelt nu in den troon Zijner heerlijkheid, en door Zijn Geest verlicht Hij de donkerheid in ons aardsche leven.

Gaan we nu over tot Ezechiël.

XXXI. Ezechiël.

Voorts zeide Hij tot mij: Menschenkind, vat al mijne woorden, die Ik tot u spreken zal, in uw hart, en hoor ze met uwe ooren. EZECHIËL 3 : 10.

BIJ het overgaan van Jeremia op Ezechiël heeft er, wat 't land aangaat, waarin hij optreedt, in de profetie een veelbeteekenende verschuiving plaats. Beiden, Jesaja en Jeremia, profeteerden te Jerusalem, in het altoos nog overeind staande rijk van Juda, veelal in verkeer zelf met 's konings hof. Beiden waren grootwaardigheidsbekleeders in gouvernement en hofstaat. Komt ge nu daarentegen op Ezechiël, dan raakt de profetie niet alleen van hof en gouvernement in Jerusalem geheel los, maar is ze zelfs geheel uit Jerusalem geweken, ver over de grenzen van Juda getogen, en nu als opgesloten in het land van den vijand, in het rijk van Babel, en wel verblijvende in het kleine stedeke Tel Abib. Daarheen was Ezechiël uitgetogen, hij was er gehuwd, en woonde daar met geheel zijn gezin, te midden van de hun land uitgezette en in ballingschap verkeerende Joden. Dieper opgevat beduidt dit, dat onder Jesaja's en Jeremia's profetie het rijk van de Joden nog als zelfstandige staat voortbestond, maar dat het rijk in de dagen van Ezechiëls Godsspraak was opgelost, en omgezet in een provincie, of liever nog, in een wingewest van het groote Babylonische rijk. Tenslotte was er geen Joodsche volksstaat, was er geen koning der Joden meer, en niet alleen geheel het Joodsche volk, maar ook het Joodsche land, met al zijn dorpen en steden, met al zijn gebergten en vlakten, was aan den machtigen koning van Babel onderworpen. En dit niet slechts tijdelijk, in den veelal gangbaren zin. Wel bestond er een aanzienlijk verschil tusschen de onderwerping van het rijk der Tien stammen door Sardanapolus, en de onderwerping van 't rijk van Juda onder Nebucadnezar, maar te volstrekt vatte men dit onderscheid niet op. Het rijk der Tien stammen onderging het hardste lot, in zoo verre, dat het nimmer, zelfs niet ten deele, zijn vroeger afgezonderde positie herwon, zelfs niet als provincie of wingewest. Juda daarentegen zag althans een deel van zijn ballingen in vrijheid terugkeeren, en heeft, tot aan de dagen van Titus toe, als wingewest toch zekere autonomie bezeten. Maar de staat *als staat*, het rijk *als rijk* was ook in Juda geheel opgelost en verdwenen. Zelfs het feit dat er later uit het geslacht van Herodes nog koningen en viervorsten van Galilea en Judea optraden, verandert hieraan niets.

Denk slechts aan Java. Ook op Java vindt ge te Djokja en te Solo nog gekroonde vorsten, met een eigen hofstoet, juist zooals het in Palestina met de vorsten uit het huis van Herodes den groote was. Maar gelijk op Java de sultans van Djokja en Solo een resident naast zich hebben, die namens onze Koningin over land en hof de heerschappij voert, zoo ook was het later met het als staat of rijk vervallen Juda. Wel toch keerden uit de ballingschap, onder Perzië's leiding, de Joden van de Euphraat naar den Jordaan terug, maar de koning van Perzië, te Suzan, bleef de monarch, die ook over Palestina regeerde, en het was dank zij zijn beschikking, en onder zijn autoriteit, dat de Joden in Judea, en ten deele zelfs noordelijker op, nog als inlanders zekere mate van autonomie behielden.

Wat nu Ezechiël persoonlijk aangaat, zoo was ook deze groote profeet van priesterlijke herkomst. Zijn vader heette Busi, en was uit Levi's stam gesproten. Het eerste feit, dat we uit zijn zoo eenvoudig levensverhaal kennen, is dat hij in het jaar 599 voor Christus te Jerusalem gevangen werd genomen, en toen onder de ballingen naar het land van Babel is uitgevoerd. Dit geschiedde niet bij gelegenheid van de verwoesting van Jerusalem onder Zedekia, maar onder koning Jojachin, die van 607 tot 597 te Jerusalem, onder het gedogen van den vorst van Babel, nog op den troon zijns vaders zat. De volle verwoesting van Jerusalem zou eerst elf jaren later volgen, toen het leger van Nebucadnezar voor de derde maal zich van de stad meester maakte. Maar ook nu reeds in 559 was het lot, dat Jerusalem trof, hard. Nu toch reeds greep de uitvoer plaats van de keur van Jerusalems bevolking, gelijk ons dit in 2 Koningen 24 verhaald wordt. Jojachin, de oversten van het Rijk, de adel, als we zoo zeggen mogen, al wie rijk of machtig, of als priester en geleerde invloedrijk was, werd toen reeds uitgevoerd en naar Babylons landelijke streken opgebracht. Onder deze eerste ballingen nu was Ezechiël. Zijn zoo vroege uitvoering hing vermoedelijk saam met zijn priesterlijke afstamming, en allicht ook wel met den indruk dien hij maakte, door reeds als jonge man iemand van beteekenis te zijn. Hij moet toen ongeveer meerderjarig zijn geweest, zeg een jong man tusschen de 20 en 25 jaren. En reeds op dien jeugdigen leeftijd is hij toen in Tel Abib aangekomen. Vijf jaren later eerst kwam tot hem de profetische roeping. Dit was alzoo in het jaar 595 of 594 voor Christus. En eenmaal als profeet opgetreden, is hij in dezen profetischen dienst over de 22 jaren werkzaam gebleven. In hoofdstuk 29 : 17 althans vermeldt hij zelf, dat zijn jongste gezicht hem te beurt viel in het 27e jaar na zijn verbanning, d. i. in het jaar 572 voor Christus. Verder brengt de sage wel geruchten over zijn later leven, en zijn, zoo het heet,

gewelddadig sterven, doch op deze geruchten is niet af te gaan. Zijn korte biographie komt alzoo hierop neer: Geboren ongeveer 620 voor Christus, en omstreeks 600 als balling het land uitgevoerd. In 595 tot profeet geroepen, en gevende in 572 zijn laatste profetie. In het heilige land was hij wel geboren, maar hij is er niet heen teruggekeerd. Hij is als balling in het land van Babel ondergegaan.

Een zeer eigenaardig karakter dragen Ezechiëls profetische gezichten daarin, dat ze in zoo hooge mate *visionair* zijn. Niet alsof het visioen, d. i. het gezicht der verbeelding, aan de overige profeten vreemd ware gebleven. Veeleer behoort het visioen als vast element in de heilige profetie thuis. Denk slechts aan het roepingsgezicht in Jesaja 6. Maar toch, in de maat en graad van dit zielkundig verschijnsel is onderscheid. Ge merkt dit vaak in het gewone leven. Er zullen in eenzelfde gezin drie kinderen zijn, en één van die drie zal 's morgens gedurig verhalen doen van droomen die hem 's nachts benauwden, terwijl dit bij de andere twee wel een zeer enkele maal, doch in den regel niet voorkomt. En zoo nu is het ook in de profetie. Het droomgezicht of ook het visioen, buiten droom om, is een telkens voorkomend profetisch verschijnsel. Het is een der middelen, en wel der zielkundige middelen, waarvan God de Heere zich in de zoo wondere profetie bediend heeft. Zeer sterk echter treedt 't verschil hierbij in tusschen profeet en profeet. Bij den éénen profeet leest ge van zulke gezichten weinig en bij den anderen iets meer, maar bij niemand onder de profeten was 't voorkomen van deze gezichten zoo sterk als bij Ezechiël. Zelfs Daniël gaat hij in dit opzicht te boven. Dit nu is de oorzaak, waarom een zeer groot deel van Ezechiëls bundel ons zoo vreemd aandoet. Er zijn zeer zeker ook in zijn profetie deelen en stukken die een meer algemeen karakter dragen. Die leest men dan ook met stichting en er wordt veel uit gepredikt. Komt men daarentegen aan die breede visionaire stukken toe, die niets dan wondere gezichten bevatten, dan gaat 't alles veelal buiten ons dieper besef om, en zijn er stukken, die dan ook noch in de prediking, noch in de lezing onder de gemeente leven.

Bij Ezechiël is het daarom noodzakelijk, met een kort woord op het visioen in te gaan. Vooral in de laatste dertig jaren hoort men gedurig van de hypnose, wat dan zeggen wil, dat er artsen of andere personen zijn, die door zekere bestrijkingen een niet te sterk aangelegd persoon, en daarom veelal vrouwen, in een geestestoestand weten over te brengen, dat ze ophouden zichzelf bewust te zijn, en dat de arts of belezer over hun denken en over hun voorstelling op zulk een wijs beschikt, dat hij naar willekeur voor-

stellingen in hen opwekt die hij wil. Dat bij de verhalen hierover veel misverstand en bedrog insloop, zij toegegeven, maar gelijk we in een vroeger hoofdstuk breeder aantoonden, kan er toch geen sprake van zijn, om de werkelijkheid van de zaak te loochenen. Ook de slaapwandelaar is ten deze een verwant verschijnsel. En vooral weet een oudere, hoe men op de verbeelding van jonge kinderen kan inwerken, zóó sterk zelfs dat ze er door in doodsangst kunnen geraken. Reeds vroeger wezen we er op, hoe ook de gezichten van Swedenborg soortgelijk verschijnsel waren, en hoe in 't algemeen de voorstelling, alsof ons bewustzijn eeniglijk aan ons verstand en aan ons denken hing, geheel bezijden de waarheid is. De mensch heeft wel ter dege ook een *verbeeldingsvermogen,* en dat verbeeldingsvermogen staat volstrekt niet uitsluitend onder zijn eigen beheersching. Iets van buiten kan hierbij op ons inwerken. En uitgemaakt is het thans wel in den meest stelligen zin, dat ook *een ander persoon* van ons verbeeldingsvermogen gebruik kan maken, om ons te doen zien *wat hij wil.* Geldt dit nu van den éénen mensch ten opzichte van den anderen, dan geldt het natuurlijk nog veel sterker van wat in onze verbeelding door gezichten, 't zij 's nachts in den droom, 't zij ook bij wakenden toestand, in 't visioen voor ons kan verschijnen.

Van droomen van dien aard lezen we zelfs bij Jezus' geboorte. In den droom is Jozef vermaand, om voor Herodes met Maria en het Kindeke naar Egypte te vluchten; en datzelfde inwerken op menschelijke droomen, om door zulke droomen iets te openbaren, komt in het Oude Testament gedurig voor. Doch nu springt het in 't oog, hoe al zulk droomgezicht of visioen bij geen profeet meer op den voorgrond treedt dan bij Ezechiël; en van hoog belang is 't hierbij, dat hij vooral omtrent de hemelsche en verborgen dingen zulke klare gezichten ontving. Jesaja verkreeg zulk een hemelsch gezicht ook bij zijn roeping, maar toch bleef een gezicht van dien aard bij Jesaja hooge uitzondering. Bij Ezechiël daarentegen is dit het kenmerkende, dat bij hem het visioen zelfs zeer sterk op den voorgrond treedt, en hem hemelsche gezichten schenkt, gelijk ze eeniglijk bij hem voorkomen. Dit is het dan ook, wat aan Ezechiëls profetie iets voor ons ongewoons geeft, en teweeg brengt, dat 't ons meer moeite kost om ons in zijn bundel thuis te gevoelen. In oogenblikken van onrust en strijd slaan we wel Jesaja op, om door zijn woord vertroost te worden, maar Ezechiël laten we dan dicht. Ook zijn verreweg de meeste Bijbellezers van Ezechiëls profetieën slechte kenners. Velen zijn er zelfs die Ezechiël ('t gezicht van de dooden die uit de graven opstaan, nu uitgezonderd) zoo goed als niet kennen. Vooral onze Westersche natuur leent er zich zoo

moeilijk toe, om in zulke wondere gezichten in te leven. We zijn nu eenmaal niet uit Sem, maar uit Japhet, om het onderscheid op 't kortst uit te drukken, en het in 't oog springend verschil tusschen deze beiden ligt voor hun afstammelingen vooral daarin, dat wij Westerlingen te eenzijdig op ons verstand en op ons denken afgaan, en dat daarentegen wat uit Sem stamde als vanzelf inleefde in de wereld der voorstellingen. Ook bij de zending treedt dit onderscheid soms pijnlijk op den voorgrond. Er komen dan verstandsmenschen als zendelingen onder de Oosterlingen, en juist door dit verstandelijke in hun optreden, en door hun gespeend zijn aan beeldspraak en aan visionaire voorstelling, missen ze het vermogen, om in het besef van den Oosterling genoegzaam in te leven.

Het sterkst komt dit visioen bij Ezechiël uit in het achtste hoofdstuk, waar hij het gezicht weergeeft, dat hem in Tel-Abib over Jerusalem ten deel viel. Voor het overzicht zij er hier vooraf op gewezen, dat Ezechiëls bundel zich duidelijk in twee groote deelen splitst. Het eerste van die twee deelen is het grootste en omvat de 32 eerste hoofdstukken, terwijl het tweede deel loopt van hoogstens 33 tot en met 48. Deze twee deelen staan nu hierin zoo goed als tegenover elkander, dat in de eerste 32 kapittels de toorn Gods veroordeelend en straffend tegen de zonde van Israel en tegen de zonde van de heidenwereld ingaat. Nader is dit eerste deel dan nog in zooverre onderscheiden, dat voorop Ezechiëls roeping gaat, dat dan in hoofdstuk 3 tot 24 de toorn Gods tegen Israel zich keert, en in de derde plaats in hoofdstuk 25 tot 32 het oordeel volgt over de volken der heidenen. Een zeer geleidelijk verloop derhalve: eerst Ezechiëls roeping, dan het oordeel dat hij aan Israel, en ten slotte het oordeel dat hij aan de heidenen heeft aan te zeggen. Is hiermee nu het grootste en eerste deel uit Ezechiëls bundel ten einde gebracht, dan volgt daarna in het tweede of laatste gedeelte van den bundel de vlak omgekeerde profetie, die geen *oordeel,* maar *troost* bedoelt te verkondigen. Ook dit laatste deel nu bestaat weder uit twee zeer onderscheiden gedeelten. Voorop toch gaat de aankondiging van de verlossing die aan de geloovigen, als volk des Heeren, zal te beurt vallen, met zijdelings daarnaast de finale ondergang, als bedoeld voor de heidensche volken. Dit stuk loopt van hoofdstuk 33 tot 39. En dan komt aan 't slot het machtige gezicht van het *nieuwe* land en den *nieuwen* tempel, besloten met den inval van Gog en Magog.

Toetst men nu deze onderscheidene gedeelten in Ezechiëls bundel aan het visioen, dan treft het aanstonds, hoe sterk dit visioen in zijn wijze van profetie terugtreedt in hoofdstuk 33 tot 39, waar de

belofte en de vertroosting tot het volk des Heeren uitgaat, en hoe sterk omgekeerd dit visioen op den voorgrond treedt, zoowel in zijn roeping als in de oordeelen die hij aankondigt, en in de slotvoorstelling van het nieuwe Palestina met den nieuwen tempel. In dit visionaire deel nu dient zich zeer onderscheiden tweeërlei inhoud aan. Eenerzijds zijn 't hemelsche gezichten, die den ziener in zijn verbeeldende voorstelling getoond worden, en zeer onderscheiden daarvan zijn er dan geschiedkundige werkelijkheden, die voor zijn zielsoog verschijnen, en tot deze laatste nu behoort ook het gezicht van den tempel en van het heilige te Jerusalem, dat met hoofdstuk 8 begint. Opmerkelijk is 't, hoe precies het hierbij, wat Ezechiël betreft, toeging. In het eerste hoofdstuk bericht ons het eerste vers, dat hem zijn roepingsvisioen te beurt viel in het 30e jaar, in de 4e maand, op den 5den dag, en wel in het jaar van de wegvoering van koning Jojachin. Deze preciesheid is natuurlijk juist bij het visioen. Komt de profetie der *inspiratie* in het gewone zielsbesef op, dan is het vaak moeilijk voor den profeet zich stipt nauwkeurig te herinneren, waar de overgang plaats greep. Treedt daarentegen het visioen in, zoodat het voorafgaand bewustzijn wegvalt en door de voorstelling uit het verbeeldend leven vervangen wordt, dan voelt men precies hoe dit toeging, en weet nauwkeurig wat er gebeurde toen de geest nog geheel wakker was, en wanneer de geest overging, toen het gezicht, het droomend of het wakend gezicht, het gewone zielsbesef terugdrong.

Dit nu kwam vooral zeer sterk uit, toen Ezechiël het visioen ontving omtrent den toestand te Jerusalem. Zelf was hij toen op grooten afstand van Jerusalem in Tel-Abib. Er staat toch in 8 : 1 en v.v.: „Het geschiedde nu in het zesde jaar, in de zesde maand, op den vijfden der maand, als ik in mijn huis zat, en de oudsten van Juda voor mijn aangezicht zaten, dat de hand des Heeren HEEREN daar over mij viel. Toen zag ik, en ziet er was een gelijkenis als de gestalte van vuur, en deze stak de gelijkenis eener hand uit, en nam mij bij 't haar mijns hoofds, en de Geest voerde mij op tusschen de aarde en tusschen den hemel, en bracht mij in de visioenen Gods te Jerusalem, tot de deur der poort van het binnenste voorhof op Sion; een deur die ziet naar het noorden. En ziet, de heerlijkheid des Gods van Israel was aldaar, naar de gedaante die ik gezien had in de vallei." Ezechiël ging derhalve bij dat gezicht geheel uit zichzelf uit. Hij zag niet meer om zich heen, in zijn huis te Tel-Abib, waar hij woonde, en feitelijk zitten bleef, maar verblind voor zijn werkelijke omgeving, was hij nu geheel opgenomen in het visioen en zag met volle klaarheid en tot in de kleinste bijzonderheden, wat in het visioen te zien was van Jeru-

salem, van den tempel en van hetgeen in dien tempel voorviel. Die gezichten gaan dan voort in hoofdstuk 8, 9, 10 en 11, en dalen tot in de kleinste bijzonderheden af. Zoo zag dan Ezechiël allen onheiligen gruwel, die in Jerusalem en in den tempel voorviel. En dit moest strekken om hem en, door zijn visioen, aan heel Israel op de meest overtuigende wijze te toonen, dat het oordeel over Jerusalem niet meer kon worden uitgesteld. Een Jerusalem waarin het zoo toeging als Ezechiël het in zijn gezicht ontwaarde, en welks heiligdom op zoo smadelijke wijze onteerd werd, kon noch mocht langer gespaard worden. Vandaar dat de volstrekte verwoesting van Jerusalem en zijn tempel straks dan ook plaats greep. Iets waarbij men er op lette, dat de verovering van Jerusalem en de verwoesting van stad en tempel niet op eenmaal finaal plaats greep, maar dat er drie veroveringen van Jerusalem door Nebucadnezar op elkander gevolgd zijn. De eerste, toen Jojakim het moest afleggen en gevangen werd genomen. Dit was de inneming die tot de eerste uitvoering van ballingen leidde, waaronder ook Ezechiël zich bevond. Van het jaar, waarin deze inneming van Jerusalem plaats greep, rekenen we dan de 70 jaren der ballingschap af. Reeds drie jaar later viel toen de als koning aangestelde prins weer van Nebucadnezar af, wat vanzelf leidde tot de tweede inneming, en tot de aanstelling van Zedekia. Die regeerde toen nog elf jaren, maar toen ook hij op zijn beurt verstandhouding met Egypte zocht, en insgelijks afviel, is de derde inneming van Jerusalem gevolgd, zoodat er van de 70 jaren reeds 14 jaren afgingen, en toen was het met Jerusalem uit.

Nu is 't opmerkelijk hoe dit groote visioen, dat hoofdzakelijk bedoelde den gruwel van Jerusalem klaar voor Ezechiël te doen uitkomen, en hierin de oorzaak aan te wijzen van Jerusalems ondergang en verwoesting, toch ook nog met een ingeving van vertroosting eindigt. Ge vindt dit in Ezechiël 11 : 16 v.v. Daar toch leest men: „Zoo zegt de Heere HEERE van Jacobs nageslacht: Hoewel Ik hen verre onder de heidenen weggedaan heb, en hoewel Ik hen in de landen verstrooid heb, nochtans zal Ik hun een weinig tijds tot een heiligdom zijn in de landen waarin ze nu gekomen zijn. Maar Ik zal u weder vergaderen uit de volken, en Ik zal u verzamelen uit de landen waarin gij verstrooid zijt, en Ik zal u het land Israels geven. En zij zullen daartoe komen, en al de verfoeiselen en al de gruwelen van daar wegdoen. En Ik zal hun eenerlei hart geven, en zal een nieuwen geest in het binnenste van hen geven. Ja, Ik zal het steenen hart uit hun vleesch wegnemen, en zal hun een vleeschen hart geven, opdat zij wandelen in mijn inzettingen,

en mijn rechten bewaren en die doen. En zij zullen Mij tot een volk zijn, en Ik zal hun tot een God zijn". Toen, zoo vervolgt nu het verhaal, trok het visioen zich terug. De cherubs hieven hun vleugelen op (vs 22), en de heerlijkheid des Gods van Israel was over hen van Boven. Daarna nam mij de Geest, zoo vervolgt Ezechiël dan in vs 24, daarna nam mij de Geest op, en bracht mij in het gezicht door den Geest Gods weer in Chaldea tot de ballingen; en hiermede trok het gezicht dat Ezechiël gezien had, zich van hem terug. Zoo ontwaakte hij uit zijn visioen, en zag de oudsten van Israel weer in zijn huis om zich zitten, in zijn eigen woning van Tel-Abib. Vanzelf vroegen die toen om een uitlegging van wat er met Ezechiël gebeurd was, en toen heeft Ezechiël, zoo verhaalt hij zelf in vs 25, „tot de gevankelijk weggevoerden al de woorden des Heeren gesproken, *die Hij mij had doen zien*".

Het verband, waarin we hier Ezechiëls Godsspraak te berde brengen, laat vanzelf geen ruimte, om al verder alle deze gezichten, die hij ontving, na te gaan. Dat behoeft ook niet. Naar tijdsorde zijn ze geregeld en achter elkander aangegeven, en ze loopen tot hoofdstuk 24 door, om daarna onmiddellijk door de oordeelen Gods over de heidenen gevolgd te worden. Daarentegen eischt *de eigenaardige vorm,* waarin de geheele bundel van Ezechiëls Godsspraken zich aan ons vertoont, nog nadere bespreking. Reeds voor lang is het vermoeden geopperd, dat de zoo sterk gekleurde visionaire vorm van Ezechiëls Godsspraken door hem zou zijn overgenomen uit de omgeving, waarin hij zich in Tel-Abib bevond. Het is toch buiten twijfel, dat in de Oostersche streken die sterke beeldspraak van den oosterling gewoonte was. Reeds bij de bespreking van Zacharia merkten we dit op. Een oosterling heeft een andere wijze van zich uit te drukken, omdat in zijn bewustzijn de dingen zich anders aandienen. De oosterling vraagt veel minder dan wij, hoe wat zich aan ons voordoet, in elkander zit, maar zoekt als vanzelf naar een beeld, om in dit beeld den indruk weer te geven, dien hij van de zaak of van het gebeurde ontving. Leeft men nu, gelijk Ezechiël, niet slechts voor korten tijd, maar zoo goed als levenslang, in zulk een Oostersche omgeving, dan kan het bijna niet anders, of men neemt hier iets van over, men went er aan, en geeft er weerspraak op. Wie van kindsbeen af naar Parijs toog, en daar zijn leven sleet, neemt ook voor wat hij in het Nederlandsch spreekt, allicht meer of min de Fransche wijze van uitdrukking aan. Men kent de Gallicismen die onze taal in zich opnam, en wie onze Staatsstukken, vooral uit het Bourgondische tijdperk, opslaat, staat schier verbaasd over de opeenstapeling van Fransche woorden en de Fransche manier van spreken, die in die

documenten bewaard is. Daarom doet men dan ook aan de profetie geweld aan, zoo men weigert te rekenen met den verbeeldenden invloed, dien het lang vertoeven onder de Babyloniërs op een man als Ezechiël wel *moet* gehad hebben.

Doch zelfs hierbij behoeft men niet te blijven staan. Gelijk ge het in uw eigen omgeving gedurig kunt opmerken, is de ééne geest meer dichterlijk, de ander meer prozaïsch aangelegd. Dit hangt aan aanleg, temperament en karakter. De ééne smelt in het muzikale als weg, de ander kent geen kunstschoon. Wat belet dan aan te nemen, dat een man als Ezechiël meer poëtisch dan prozaïsch was aangelegd, en dat hij er daarom reeds uit zichzelf toe neigde, om meer in de *voorstelling* dan in het *indenken* van de dingen zich te vermeien. Doch zelfs hierbij behoeft ge niet te blijven staan. Niets belet toch te belijden, dat God de Heere bij het roepen en uitzenden van Zijn profeten zich voegde naar de opkomende behoefte. Daar het nu vast stond, dat Ezechiël juist in een sterk Oostersch gekleurde periode zou moeten optreden, laat het zich uitnemend verstaan, dat aan Ezechiël reeds in zijn geboorte en in zijn geslacht zulk een aanleg was gegeven, dat hij als vanzelf in de verbeeldende voorstelling zou inleven, en rijk in taal zou zijn, om die rijke wereld van wat zich in zijn verbeelding aan hem vertoonde, te doen uitschitteren. Zoo voegt zich derhalve alles saam, om ons te doen verstaan, vanwaar het kwam, dat Ezechiël ten deze zoo sterk bv. van Jesaja verschilde. Jesaja leefde in een omgeving en in een periode, toen het oud-Israelietische nog den boventoon behield. Ezechiël, die daarentegen ver in het Oosten zijn profetische kracht moest oefenen, uitte zich en sprak zooals 't moest in het Oosten, om in het Oosten zijn volle uitwerking te doen.

Nog een laatste iets, doch van niet minder gewicht, komt hierbij. Met Jerusalems verwoesting was het voor de speciaal-Israelietische toestanden gedaan. Gelijk boven reeds is aangegeven, trad van nu af *het geestelijke* in de openbaring meer naar voren, en het *nationale* meer terug. Dit was niet slechts een gevolg en uitvloeisel van den loop der historie, maar het was strikte eisch van de openbaring. Die openbaring toch moest een tijdlang, als de door in het ei, geheel in het Israelietische kader bevangen blijven, maar de bestemming ervan was en bleef toch, dat de schaal van het ei ten leste bersten zou, en het levende kuiken er uit voort zou komen. Dat levende wezen nu was hier de geestelijke openbaring die in Christus, niet slechts voor Israel, maar voor heel de kerk zou voortkomen. Israel verloor, bij het ingaan der vijfde eeuw voor Christus, niet alleen zijn zelfstandig staatsbestaan, maar ook zijn

domineerend karakter voor alle geloovigen. O, zeer zeker, de Joden zouden uit de ballingschap terugkeeren, Jerusalem zou weer muur en wal en poort erlangen, en op Sion zou weer een tempel verrijzen, maar dit alles zou slechts een zeer *voorbijgaand* karakter dragen. Een eigen land, een zelfstandige staat, een rijk met eigen souvereiniteit werd Israel niet meer toebeschikt. De theocratie, gelijk ze in David was opgekomen, zou formeel *niet* worden voortgezet. Israel verdween uit de rij der staten en rijken. Alleen als *volk* bleef het, maar dat volk zou straks voor goed aan de heerschappij in allerlei land onderworpen worden. In het eind zou, ja, een herleving van Israel volgen, maar gaat men op den wortel van het wezen terug, dan is Davids groote Zoon, die straks de heerschappij zal aanvaarden, niet de zoon van Israel, maar *de Zoon des menschen.* Israels roeping was om de redding niet van de Abrahamieten alleen, maar van *heel de wereld* voor te bereiden. Daartoe nu moest de heilsweg buiten Israels grenzen kunnen loopen. En dit nu is de geestelijke openbaring die in Bethlehems kribbe aan de wereld geschonken is.

Juist dit *geestelijke,* niet alleen in het *wezen,* maar ook in den *vorm,* kon alleen in visioen geopenbaard worden. Het hemelsche staat te hoog om zich niet met een eigen taal aan ons, kinderen der menschen, te openbaren. De apostel Paulus, straks in den hemel visionair opgetrokken, zal in zijn visioen wel een hemelsche taal te beluisteren krijgen, maar die hemelsche taal kon ook hij niet in menschelijke taal weergeven. En zoo nu ook was het hier. Toen met Ezechiël de openbaring van het geestelijke niet Israelietisch bleef, maar in algemeen *menschelijke* openbaring overging, moest ze wel ten deele van het aardsche en nationaal-Joodsche worden losgemaakt, om zich op te heffen tot de hemelsche voorstelling. En nu is Ezechiël het instrument geweest, waarvan God de Heere zich bediend heeft, om ook dit hemelsche en geestelijke, voor wat den vorm betreft, in de openbaring te doen invloeien. In Ezechiëls vorm van zich te uiten, en ons de openbaring te brengen, lag een sprake der toekomst.

XXXII. Ezechiël. *(Vervolg.)*

> En Ik zal eenen eenigen herder over hen verwekken, en hij zal hen weiden, namelijk mijnen knecht David; die zal ze weiden, en die zal hun tot eenen herder zijn. EZECHIËL 34 : 23.

OM van Ezechiëls Godsspraken den juisten indruk te ontvangen, moet het onderscheid tusschen de visionaire en de geïnspireerde openbaring ons klaar voor oogen staan. Geschiedt de openbaring door bepaalde ingeving, dan is het de Heilige Geest, die het innerlijk denken van den ziener als instrument bezigt en er de openbaring door uitbrengt. Is er daarentegen bij den ziener meer sprake van een aan hem *vertoonen* door gezichten, dan blijft het visioen vreemd aan zijn innerlijk bestaan en het is iets dat als van buiten tot hem komt. Dat nu dit laatste bij Ezechiël op zeer besliste wijze het geval was, toont de wijze waarop zijn roeping als profeet blijkens hoofdstuk 1 en 2 plaats greep. In zekeren zin was ook deze visionaire openbaring een ingeving van den Heiligen Geest, maar men voelt dan toch het principieele onderscheid, of de Geest uit onszelf zekere heilige gedachte doet opkomen, dan wel of de Heilige Geest door een gezicht iets in ons verbeeldend leven inbrengt. Vandaar de onderscheiding. Desaangaande nu bericht Ezechiël ons in 2 : 8, dat tot hem gezegd werd: „Open uw mond en eet wat ik u geef," en onmiddellijk daarop zag hij, hoe in de hand des Heeren de rol van een boek was, en dat deze rol door die hand Gods naar hem werd uitgestoken. „En," zoo vervolgt het dan in vs 10, „de Heere spreidde die rol voor mijn aangezicht uit, en die rol was beschreven voor en achter, en daarin waren geschreven klaagliederen van zuchting en wee." Ter verduidelijking zij hier voor den lezer, die zelf zich niet in studie kan verdiepen, bijgevoegd, dat oudtijds zulk een boek veelal op één lang stuk pergament werd geschreven, en dat men dat pergament niet samenvoegde en inbond, maar het oprolde. Vandaar dat hier beurtelings van een boek en dan weer van een rol wordt gesproken. Van die rol nu werd tot Ezechiël gezegd: „Menschenkind, eet wat gij vinden zult, eet deze rol en ga, spreek tot de kinderen Israels." „Toen," zoo vervolgt het dan in 3 : 2, toen opende ik mijn mond, en Hij gaf mij die rol te eten, en betuigde en zei: „Menschenkind, geef uw buik te eten, en vul uw ingewand met deze rol die Ik u geef. Toen at ik, en het was in mijn mond als honig vanwege de

zoetigheid." Ligt hierin nu niet uitgesproken, dat de openbaring, die Ezechiël aan het volk zou brengen, niet uit hemzelf zou opkomen, maar in zeer stelligen zin als iets van buitenaf zich aan hem op zou dringen? Juist derhalve zooals het plaats grijpt bij openbaring door middel van het visioen.

Dit nu echter houdt tevens in, dat zulk een droomvisioen aan den ziener als ontdekte openbaring, hem zelf ten deele vreemd bleef. Hij deed daarbij slechts dienst als de harp, waarop de Geest speelde. We mogen dan ook niet onderstellen, dat een profeet, die visionair bewerkt werd, steeds geheel inleefde in wat uit zijn mond uitging. Als ge een klaren, helderen droom hebt gehad, dan weet ge bij 't ontwaken wel te zeggen, met welke personen ge in uw droom te doen hadt, en vaak ook wat zij zeiden, maar de geheele verschijning blijft u een raadsel, blijft u vreemd, en als ge straks ontwaakt zijt, trekken de beelden van uw droom zich weer van u terug. Zoo nu kan 't ook zijn bij gewone ingeving. Ook bij gewone inspiratie toch school er vaak in de gegeven openbaring meer dan de ziener op dat eigen oogenblik doorzag. Maar toch viel dit nog veel sterker op, als de Heere den ziener bewerkte door het visioen. Zulk een gezicht kwam altoos bij den ziener van buitenaf in, zooals dan ook de rol voor Ezechiël werd gelegd, en hij die eerst daarna opat, en in zich opnemen moest. Toen dan ook Ezechiël de wondere gezichten of visioenen voor zich kreeg van wat om den Troon Gods en onder de cherubijnen voorviel, bleef dit uiteraard aan zijn persoon vreemd. Het was iets dat buiten hem stond, waarvan hij slechts het beeld opving, en nu dit beeld in woorden omschreef. Dit nu noodzaakte om het beeld te schetsen in vormen en lijnen, die de ziener gelijksoortig in zijn eigen leven kende. Wel bezit het hemelsche zijn eigen vormen, maar overmits de mensch die hemelsche gestalten en vormen niet kent, moet de openbaring hem wel haar beelden toonen in vormen aan zijn eigen leven ontleend. Juist dit echter brengt dan te weeg, dat de aldus medegedeelde openbaring in vormen gewikkeld is, die slechts voor een tijd gelden, en straks zich wijzigen. Zoo nu is ook bij Ezechiël alle openbaring inzake het geestelijk Koninkrijk van Christus gegeven in Joodsche trekken, in vormen ontleend aan het Israelietische leven, en in beelden, die vaak den indruk achterlaten, alsof het Koninkrijk van Christus zelfs in zijn geestelijke voleinding steeds binnen de grenzen van het Israelietische leven zou besloten blijven. Voor ons moet bij de lezing hiervan het sterk sprekende onderscheid tusschen toen en nu steeds helder blijven spreken. Al is 't dan ook, dat de profetie schier geheel in de toenmalige Joodsche vormen is ingekleed, voor ons heeft dit alles dan toch niet anders

dan symbolische beduidenis. Het is juist daarom, dat de apostel Paulus zoo sterk belijnd het oude Israel afscheidt van het nieuwe, geestelijke Israel in Christus. En vooral bij een ziener, die hoofdzakelijk visionair zijn openbaringen ontving, mag dit geen oogenblik uit het oog verloren. De profeet zelf heeft dit niet doorzien. Hij bleef in de toenmalige vormen bevangen, en menige uitdrukking in zijn Godsspraak werd hierdoor bepaald, maar voor ons kan die Israelietische vorm niet bindend blijven. Voor ons heeft die vorm geen andere dan zinbeeldige beduidenis, en tot recht verstand moeten wij alzoo den inhoud van de Godsspraak uit het symbolische in het eeuwig blijvende en geestelijke vertolken. Reeds in het Messiaansche komt dit zoo doorzichtig uit.

Op twee plaatsen heeft Ezechiël de hem te beurt gevallen Messiaansche profetieën geboekt, in 34 : 23 en in 37 : 24. De eerste is verreweg de rijkste, de tweede geeft hierop weinig meer dan een echo, doch in die eerste Messiaansche profetie ligt dan ook een rijkdom, die toetsing vraagt. We lezen in Ezechiël 34 : 23, 24 dit: „En Ik zal een eenig herder over hen verwekken, en hij zal hen weiden, namelijk mijn knecht David; die zal ze weiden, en die zal hun tot een herder zijn. En Ik de Heere zal hun tot een God zijn; en mijn knecht David zal vorst zijn in het midden van hen. Ik de Heere heb het gesproken." En bijna gelijkluidend heet het in 37 : 24, 25: „Mijn knecht David zal koning over hen zijn, en zij zullen allen te zamen éénen herder hebben, en mijn knecht David zal vorst over hen zijn tot in eeuwigheid." Hoofdzaak nu in deze profetie is het beeld van *den herder*. Niet onwaarschijnlijk is dit hieraan te danken, dat Ezechiël op het platteland leefde, en hierdoor met het vee gedurig in aanraking kwam, en telkens de herders ontmoette. Maar dit daargelaten is het dan toch opmerkelijk, hoe door dit beeld van den herder hier de Messiaansche profetie verrijkt is. Ezechiël herhaalt niet wat Jesaja en Jeremia gaven, maar brengt de openbaring verder. Vreemd was daarom het beeld van den herder ook niet aan de vorige Godsspraken, maar toch eerst bij Ezechiël is dit beeld van den herder tot volle uitwerking gekomen. Bij Jesaja vinden we het tweemaal. In Jes. 40 : 11 heette het: „Hij zal zijn kudde weiden gelijk een herder. Hij zal de lammeren in zijn armen vergaderen en de zoogenden zal hij zachtkens leiden." En zoo wordt ook in Jes. 44 : 28 Cores de herder des Heeren genaamd. Ook bij Jeremia vinden we reeds hetzelfde beeld gebruikt, in 31 : 10: „Hij die Israel verstrooid heeft, zal het weder vergaderen en bewaren als een herder zijn kudde," terwijl hetzelfde beeld in Jer. 3 : 15 en 23 : 4 op de profeten en vorsten wordt

overgeleid. Ook zelfs is dit beeld van den herder bij Amos en Zacharia te vinden, doch beide malen in anderen zin. Ook in Psalm 23 : 1 en 80 : 2 vindt ge dit beeld, zelfs reeds in Numeri 27 : 17, en nogmaals in Pred. 12 : 11, iets wat bij een landbouwend volk licht begrijpelijk was; maar rijker uitgewerkt, ingedacht en doorgedacht is toch dit beeld van den herder eerst bij Ezechiël. Vooral in Ezechiël 34 is dit sprekende beeld op alle manier aangewend. Geheel de profetie verliest zich hier in de weide, in het vee dat op die weide graast, en in de herders die bij de kudde wacht houden. „Profeteer tot de herders," heet 't in vers 2. „Wee de herders Israels die zich zelven weiden! Zullen niet de herders de kudde weiden? Gij eet het vette, maar gij weidt de schapen niet. De zwakke sterkt gij niet en het kranke heelt gij niet, en het verlorene zoekt gij niet, maar gij heerscht over hen met hardigheid. Alzoo zijn zij verstrooid, omdat er geen herder is. Mijne schapen dolen op de bergen, ja, mijn schapen zijn verstrooid over den ganschen aardbodem. Daarom, gij herders, hoort des Heeren woord. Ik wil aan de herders, en zal mijn schapen van hun hand eischen. Want zoo zegt de Heere, zie, Ik, ja, Ik zal naar mijn schapen vragen en zal ze opzoeken. Gelijk een herder zijn kudde opzoekt, alzoo zal Ik mijn schapen opzoeken. Ik zal ze uitvoeren van de volken, en zal ze brengen in hun land, en Ik zal ze weiden op de bergen Israels. Op een goede weide zal Ik ze weiden. Het verlorene zal Ik zoeken, en het weggedrevene zal Ik weerbrengen, en het gebrokene zal Ik verbinden. Want gij, o, mijn schapen! de Heere HEERE zegt alzoo: Ziet, Ik zal richten tusschen klein vee en klein vee, tusschen de rammen en de bokken. Omdat gij al de zwakken met uw zijde en met uw schouder verdringt, en met uw hoornen stoot, daarom zal Ik mijn schapen verlossen, dat zij niet meer ten roof zullen zijn, en Ik zal een eenigen herder over hen verwekken en deze zal hen weiden, namelijk mijn knecht David, die zal ze weiden, en die zal hun ten herder zijn. En Ik, de HEERE, zal hun tot een God zijn, en mijn knecht David zal vorst zijn in het midden van hen. Ik de HEERE heb het gesproken" (34 : 2—24).

Hier is alzoo het beeld van den herder *het* vertoonende beeld geworden. Wat reeds vroeger bij psalmist en profeet als zijdelings aangehaald was, is hier tot rijke ontplooiing gekomen, en het is in het Nieuwe Testament, dat vooral uit Ezechiël dit sprekende beeld is overgenomen. Jezus zelf teekent er Zijn eigen roeping in, en even breed als Ezechiël heeft de Christus zelf dit beeld uitgewerkt, toen het in Joh. 10 heette: „Ik ben de goede herder, en mijn schapen hooren mijn stem." Daarna is hetzelfde beeld ook door Petrus in 1 Petrus 2 : 25 gebezigd, en vinden we het evenzoo in Hebr. 13 : 20, waar

de Christus „de groote Herder der schapen" genoemd werd. Van den Christus is dit beeld van den herder op Zijn dienaren en Zijn Kerk overgebracht. Als de Duitschers van *pastor,* de Roomschen van pastoor, en wij van „herder en leeraar" gewagen, het is onder al deze vormen niet anders, dan een wederopvatten van het beeld van Ezechiël. En zoo is dit Messias-beeld van Ezechiël als vanzelf het meest-gebezigde, het overal voorkomende en liefelijk aandoende beeld van de geestelijke zorge geworden. De eeretitel van Vorst en Koning is voor den Messias verheffend, Verzoener is de eerenaam van den Christus, die ons den vrede door het bloed des Kruises hergeeft, maar als de Redder onzer ziel, als onze Goede Herder tot ons verborgen zieleleven nadert, is het uit den beker van Goddelijke ontferming dat we de volle teugen indrinken.

In aansluiting nu aan deze hoogstaande Messiaansche profetie, werd 't nu aan Ezechiël gegund, in zijn tweede periode een uitredding uit de ballingschap en een tweede historisch leven in Palestina aan te kondigen. In hoofdstuk 36 tot en met 39 vinden we hier de uiting van. Het is Gode nu tot ergernis en wrevel geworden, dat de heidenen de overmacht over zijn volk hadden verkregen. Die overmacht zal hen dan ook nu weder ontroofd worden. En alle volk dat zich aan Israel vergreep, zal voor dit euvel doen zijn gerechte straf dragen. Al wat tegen Israel door de volken misdaan werd, kwam hierop neder, dat de heidenen tegen Jehovah opdrongen, om den eenigen Naam te niet te doen. „Daarom, zoo zegt de Heere (36 : 7), Ik heb mijn hand opgeheven: Zoo niet de heidenen, die rondom u zijn, zelve hunne schande zullen dragen". Voor Israel daarentegen daagt nu reeds de ure der verlossing. Slechts zestig jaren zouden verloopen na de eerste wegvoering uit Jerusalem onder Jojakin, en reeds dan zou vanzelf de eere van het heilig volk weer doorbreken, en Jehovah zelf zou Zijn volk naar de heilige erve, die eens de patriarchen was toegezegd, terugleiden. Zoo toch heet het in 36 : 8—12: „Maar gij, o bergen Israels, gij zult weder uw vrucht voor mijn volk Israels dragen, want ziet, Ik ben met u, en Ik zal u aanzien, en ge zult gebouwd en bezaaid worden. Ik zal menschen en beesten op u doen vermenigvuldigen, en Ik zal u doen bewonen, als in uw vorige tijden, ja Ik zal het beter maken dan in uw begin, en gij zult weten dat Ik de Heere ben. En Ik zal menschen op u doen wandelen, namelijk mijn volk Israel". Scherp wordt hierbij echter op den voorgrond geplaatst, dat deze herleving Israel niet overkomt om zijns zelfs wille, want Israel heeft door eigen schuld zijn toekomst verzondigd, maar de Heere kon Israel *tegenover de heidenen* niet prijsgeven, om Zijns eigen Naams

wille. „Daarna zoo zegt de HEERE (36 : 22—27): Ik doe het niet om uwentwil, gij huis Israels, maar om mijn heiligen Naam, dien gijlieden ontheiligd hebt onder de heidenen. Want Ik zal mijn grooten Naam heiligen onder de heidenen, dien gij onder hen ontheiligd hebt, en de heidenen zullen weten, dat Ik de HEERE ben, als Ik door u voor hun oogen zal geheiligd worden, want Ik zal u uit de heidenen halen, en zal u in uw land brengen, en ook zal Ik rein water op u sprengen, en gij zult rein worden van al uw onreinigheden. En Ik zal u een nieuw hart geven, en zal een nieuwen geest geven in het binnenste van u, en Ik zal het steenen hart uit uw vleesch wegnemen en zal u een vleeschen hart geven. En Ik zal mijn Geest geven in het binnenste van u, en Ik zal maken dat gij in mijne inzettingen zult wandelen, en mijn rechten zult bewaren en doen." En dan komt tenslotte nogmaals het beeld van de schapen met den herder (zie vs 37 en 38): „Alzoo zegt de Heere HEERE: Ik zal ze vermenigvuldigen van menschen als schapen. Gelijk de geheiligde schapen, gelijk de schapen van Jerusalem op hun gezette hoogtijden, alzoo zullen de steden vol zijn van menschenkudden, en zij zullen weten dat Ik de HEERE ben."

Zoo komt hier dan ook 't beeld van de lammeren der kudde terug, maar nu met verwijzing naar den offerdienst in 's Heeren tempel. Zoo zijn de schapen eerst het beeld van de liefelijke bevolking der landouwen. Dan zijn de lammeren de achtergeblevenen en de verdrukten, die door den herder gered, beveiligd en verzorgd worden. Maar tenslotte zijn de lammeren de uitdrukking van wat Israel op Sion zijn God en zijn Koning als offerande opdraagt. Het is als de terugslag op hetgeen in Ezechiël 34 : 31 staat: „Gij nu, o mijn schapen, schapen mijner weide, gij zijt menschen, maar Ik ben uw God, spreekt de Heere HEERE." Er lag alzoo geen zweem van overdrijving in, toen we opmerkten, hoe eerst bij Ezechiël het beeld van den Herder tot volle ontwikkeling is gekomen, en hoe hierin de voortschrijding merkbaar is van de geheele openbaring op den weg naar haar voleinding. Al is 't dan ook, dat Jesaja's profetie is en blijft de voltooide verwezenlijking van wat de profetie in Israel op het hoogste hoogtepunt van haar ontplooiing is geweest, en al dient erkend, dat noch Micha, noch Habakuk, noch Jeremia, noch Ezechiël de profetie als eigenaardig levensverschijnsel in Israel tot nog hooger ideale uiting hebben opgevoerd, toch volgt hieruit in het minst niet, dat de na Jesaja's profetie opkomende Godsspraken evengoed hadden kunnen gemist worden, zoodat ze welbezien, ons als een overtolligheid zouden aandoen. Integendeel, de verrijking der profetie is ook na Jesaja doorgegaan, en de doorvoering van het beeld van den herder met zijn schapen, gelijk wij die bij Ezechiël

vinden, brengt ons metterdaad opnieuw een schrede verder naar de voltooiing van Gods toespraak tot Zijn volk, om als voorspel te zijn op het Evangelie dat straks komen zou.

Nog sterker komt dit uit, zoo we thans overgaan tot de Godsspraken vervat in Ezechiël 37, de zoo boeiende Godsspraak van het doodenveld. Ezechiël, zoo vermeldt hij zelf, werd onder aandoening van den Geest uitgeleid in de woestijn, in een vallei, en in die vallei zag hij op den bodem van allen kant en van heinde en ver niet anders dan doodsbeenderen van menschen liggen. Hij kon dit gezicht niet stil blijven aanzien, maar werd gedreven en rondgeleid tot hij in heel deze vallei rond was gegaan en al die doodsbeenderen in oogenschouw had genomen. Het gezicht van die doodsbeenderen trok hem niet aan, doch stootte hem eerder af. Immers het waren niet alleen alles doodsbeenderen, maar die doodsbeenderen zagen er onoogelijk uit, „want ze waren zeer dor" (vs 2). Daarop hoorde hij, dat de Heere deze vraag tot hem richtte: „Menschenkind, zullen deze beenderen weder levend worden?" En Ezechiël antwoordde op die vraag: „Heere, niet ik, Gij weet het!" En daarop gaf toen Jehovah aan Ezechiël dezen last: Profeteer van deze doodsbeenderen, en zegt: „Gij dorre beenderen, hoort des Heeren woord." Want alzoo zegt Jehovah tot deze beenderen: „Ziet, Ik zal den Geest in u brengen en ge zult levend worden, en Ik zal zenuwen op u leggen, en vleesch op u doen opkomen, en een huid over u trekken, en den geest in u geven, en gij zult levend worden, en gij zult weten dat Ik de HEERE ben." Toen, zoo gaat dan Ezechiël voort, gehoorzaamde ik aan dezen last, en profeteerde gelijk mij bevolen was. Daarop nu hoorde hij een geluid, en kwam er onder en in die doodsbeenderen een beroering. Ze verplaatsten zich, en trokken naar elkander toe, elk been tot zijn been. Hierop nu zag Ezechiël, dat er zenuwen eerst, en toen vleesch, op die beenderen kwam, en er zich een huid om plooide, maar 't bleef alles nog dood. Er was nog geen geest in. Doch toen ging er een nieuwe last van Jehovah tot hem uit, en hij hoorde zich toeroepen: „Profeteer tot den geest, profeteer, gij menschenkind, en zegt tot den geest: Zoo zegt de Heere HEERE: Gij, geest, kom van de vier windstreken, en blaas in deze gedooden opdat ze levend worden." Dit deed toen Ezechiël, en toen zag hij voor oogen, hoe de levensgeest in deze beenderen voer, zoodat ze levend werden. Ja, zelfs verrezen ze. Ze bleven niet liggen, maar stonden op, ze stonden levend op hun voeten, en zoo stonden ze daar in groote menigte, of zooals er letterlijk staat, „een gansch groot heir" (vs 10).

Dit was het visioen, en hierop gaf de HEERE zelf hem bij dat visioen deze toelichting: „Menschenkind, deze beenderen zijn het gansche huis Israels: Zie, zij zeggen, onze beenderen zijn verdord, en onze verwachting is verloren. Wij zijn afgesneden. Daarom profeteer tot hen: Ziet, Ik zal uw graven openen, en zal u uit de graven doen opkomen, o, mijn volk! en Ik zal u brengen tot het land Israels, en gij zult weten dat Ik de Heere ben, als Ik uw graven zal hebben geopend en ulieden uit uw graven zal doen opkomen, o mijn volk! En Ik zal mijn Geest in u geven, en gij zult leven, en Ik zal u in uw land zetten, en gij zult weten, dat Ik de Heere dat gesproken heb." Bleek ons nu vooruitgang en verdere ontplooiing van Gods raad te zijn in wat Ezechiël over den Messias, als herder, mocht profeteeren, datzelfde geldt ook hier. Het nauwst sloot Ezechiëls Godsspraak zich ook hier aan bij Jeremia. Wat we in Jeremia 31 vonden, het nieuwe Verbond dat de Heere aan Israel zou geven, en wat van dat verbond de hoog geestelijke strekking zou wezen, herhaalt zich hier bij Ezechiël, maar 't blijft niet bij een bloote herhaling, doch gaat ook hier verder door. Slechts rees bij deze zoo bekende profetie over de doodsbeenderen van meet af als vanzelf de vraag, wat men zich als realiteit bij deze profetie te denken had. Hierbij nu lag 't voor de hand, dat de meer algemeene gedachte er toe neigde, om vooral te hechten aan de opstandingsgedachte die hier in beeld belichaamd voor u treedt. Vergeet toch niet, dat vooral oudtijds, toen geen exemplaar van de Heilige Schrift ter ieders beschikking gereed lag, en verreweg de meeste lieden ook deze Godsspraken van Ezechiël enkel van het voorlezen onder den heiligen dienst kenden, niet zoo nauwkeurig op 't verband en op de letterlijke woorden kon gelet worden. Slechts zeer enkelen waren toch in staat, om iets meer dan geheel oppervlakkig in wat ze beteekenden in te leven. Van den samenhang van de onderscheiden profetieën had men destijds geen denkbeeld. En waar nu in bepaalde Godsspraken van Ezechiël een visioen gegeven werd, dat 't hart zoo toesprak, was het geheel natuurlijk, dat vooral de opstanding der dooden hier als hoofdpunt uit werd gelicht, dat op 't verband nauwelijks gelet werd, en dat men zich zielsinnig verkwikte, dat hier nu toch zoo breed, zoo teekenachtig en zoo sprekend schoon de zoo geliefkoosde waarheid van de opstanding der dooden aan de kerk geleerd werd. In 't gemeen genomen kan men zeggen, dat niets gemeenlijk zoo sterk de aandacht trekt, en in het geheugen zich inprent en vastzet, als alles wat betrekking heeft op het sterven, op het graf, en op de verrijzenis. En waar het nu juist dat sterven en opstaan was dat hier, in zoo scherpe lijn, zich voordeed, was

het volkomen begrijpelijk, dat op het verband en op den samenhang, waarin dit visioen Ezechiël overkwam, nauwelijks gelet werd, en dat bijna een ieder naar dit visioen met geen andere verwachting greep, dan om er de zekerheid van de opstanding der dooden in bevestigd te vinden.

Hierin nu ligt dit ware, dat geheel dit visioen zijn zin verliezen zou, indien ons in het laatst der dagen geen opstanding uit de dooden te wachten stond. En daar nu in het Oud Verbond op de opstanding uit de dooden weinig nadruk werd gelegd, zoodat zoo goed als nergens een eenigszins breede teekening van die opstanding gegeven werd, laat 't zich zeer wel begrijpen, dat de geloovigen van meetaf aan dit visioen geheel bijzondere waarde hebben gehecht, om zich daardoor omtrent de opstanding uit de dooden te vergewissen. Gelijk uit 1 Cor. 15 blijkt, was toen de Christelijke kerk en van hieruit ook het Oud Verbond de wereld inging, onder de heidenen het geloof aan een opstanding uit de dooden en van een leven na dit leven, ten zeerste in de schaduw gesteld. Hoe kon 't dan anders, of tegenover de twijfelzucht die uit de heidenwereld nog gedurig opsteeg, moest de Christelijke kerk zich met bijzondere voorliefde aan dit doodenvisioen vastklemmen, daar hier toch, niet als in het voorbijgaan, en als ter loops, maar in zeer breede trekken van een opstanding uit de dooden sprake was. Wat hier van die opstanding gezegd werd, sprak zoo sterk, en in zoo levendige taal, dat de zielen die naar wederopstanding dorsten, er in genoten, en de predikers schier als vanzelf telkens weer op deze Godsspraak van Ezechiël wezen, om het geloof in de wederopstanding post te doen vatten en stand te doen houden. Doch even natuurlijk is het dan ook, dat wie eenigszins dieper in de profetische litteratuur indrong, en regel voor regel, ja woord voor woord naging wat hier stond, niet kon aflaten van de bedenking, dat hier toch eigenlijk slechts van de opstanding van één volk, en wel van 't volk van Israel, sprake was, en dat dit geschiedde in termen, die terugwezen niet op 't sterven in het algemeen, maar zeer bepaaldelijk, op het sterven derzulken die door het zwaard of althans door aangedaan geweld, den dood waren ingegaan. Met name in vs 9 wordt voor „de dooden" een woord gebezigd, dat op gewone dooden zelfs niet past. Er staat zoo duidelijk in vs 11: „deze beenderen zijn het gansche huis Israel", wat aldus van de menschheid in het gemeen niet kan gezegd worden. Wie van het oppervlakkige kan aflaten, moet dan ook als vanzelf tot de erkentenis komen, dat de in vs 11—14 gegeven toelichting het visioen zeer stellig bindt aan de wederopstanding van het geplaagde en gemartelde Israel uit

de bange verdrukking, die aan Gods volk van de zijde der heidenen overkomen was. Dit echter neemt niet weg, dat het hier gebruikte beeld; ja, dat de vorm waarvan de Geest zich in dit visioen bedient; en dat de teekening van het doodenveld in verband met wat daarna komt, zeer stelliglijk de mogelijkheid niet alleen, maar ook de zekerheid aangeeft van de opstanding der dooden in het gemeen. Overmits naar Gods openbaring bij het gewagen van zoo ernstige en heilige dingen van zelf niet anders dan beelden en gezichten blijven heerschen, die in zich zelf waarachtig zijn, zoo blijft 't ook hier voor ons vaststaan, dat het bezigen van dit beeld een zeer stellige bevestiging is van het zoo op den voorgrond tredende stuk in onze belijdenis, dat over de wederopstanding der dooden handelt. Stond zulk een wederopstanding ons niet te wachten, zoo kon ze hier niet door God zelf in dit visioen zijn opgenomen. Dat ze er nu niet slechts in is opgenomen, maar zoo breed en omslachtig er in geteekend werd, blijft daarom zeer terecht nog steeds in Christus' kerk gelden voor een stellige aanwijzing, dat er, in de door God beschikte ure, voor ons zulk een opstanding te wachten is. Ook al wordt de opstanding der dooden hier slechts in oneigenlijken zin als beeldspraak voor Israels herstel gebezigd, het gebruik van dit beeld onderstelt dan toch de realiteit van wat er zich in uitdrukt. Ware er niet waarachtiglijk na den dood een opstanding, zoo zou dit beeld *van Godswege* hier niet gebezigd zijn.

XXXIII. **Ezechiël.** *(Vervolg.)*

> Alzoo zal Ik Mij groot maken, en Mij heiligen, en bekend worden voor de oogen veler heidenen; en zij zullen weten, dat Ik de HEERE ben. EZECHIËL 38:23.

HET laatste gedeelte van Ezechiëls profetie draagt in volstrekten zin een visionair karakter. Het is één doorloopend visioen, een onafgebroken gezicht, dat hier aan Ezechiël vertoond werd, en waarvan hij stipt getrouw eene zeer nauwkeurige mededeeling doet. Gelijk Ezechiël begon met ingluringen in de hemelen en gezichten van den troon Gods, zoo eindigen zijn Godsspraken met even besliste visioenen, die ons raadsel na raadsel voorleggen. In verband nu met dit sterk in het oogloopend visionaire karakter

van wat ons op Ezechiëls naam is overgeleverd, dient vóór alle dingen gelet op den titel, waarmede God de Heere in deze Godsspraken den profeet aanspreekt. Die titel toch is vast en bestendig geen andere dan die van: *Menschenkind.* Deze wijze van Ezechiël toe te spreken, begint reeds in Ez. 2 : 1, waar het heet: „Menschenkind, sta op uwe voeten, en Ik zal met u spreken. Zoo kwam in mij, als Hij tot mij sprak, de Geest, en Ik stelde mij op mijne voeten, en ik hoorde Dien, die tot mij sprak." En zoo gaat deze wijze van aanspreken door alle Godsspraken van Ezechiël heen. Het is altoos weer met de toespraak: „Menschenkind", dat de toespreking begint. En dit gaat door tot in Ez. 47 : 6, op één na het laatste hoofdstuk. Alles saam komt deze wijze van Ezechiël toe te spreken, dan ook een kleine honderd maal voor. Precies is het 95 maal. Daar nu Ezechiëls bundel slechts 48 kapittels bevat, voelt men hoe sterk overwegend dit is. En dit feit nu van Ezechiëls gestadige en bestendige toespreking met den naam van „Menschenkind", trekt daarom te meer de aandacht, omdat bij geen der andere profeten zulks plaats greep, ook niet met een anderen eeretitel. Het is uitsluitend bij Ezechiël dat dit verschijnsel zich voordoet, en zóó constant zich voordoet, dat er een zeer beteekenisvolle duiding in schuilen moet. Vraagt ge nu, welke die beteekenis is, dan moet klaarlijk ingezien, dat de titel van „Menschenkind" in de Schrift tweeërlei strekking heeft: de ééne om den profeet neer te buigen, de andere om hem op te heffen. Het is niet moeilijk in te zien, hoe die tweeërlei tegenovergestelde duiding in denzelfden klank schuilen kan. Wordt „Menschenkind" als tegenstelling tegenover God in Zijn Almacht geplaatst, dan vernedert die zegswijze. Is het daarentegen dat „Menschenkind" gebezigd wordt in tegenstelling met dier en plant, of ook met het oog op de aanhoorigheid tot een veel kleiner, slechts nationaal deel van ons geslacht, dan is *Menschen*-kind een zegswijze, die hem tot wie ze gericht wordt, verheft en verhoogt. Vernederend is de zegswijze bv. in Job 25 : 6: „Hoeveel te min de mensch, die een made is, en het menschenkind, dat een worm is." Of in Jesaja 51 : 12: „Ge zult u niet vreezen voor een menschenkind, dat hooi worden zal." En daarentegen ligt er een ander maal hooge eere in de zegswijze van 't kind des menschen. Zoo in Psalm 36 : 8: „Dies de menschenkinderen onder de schaduw uwer vleugelen toevlucht nemen." Of in Spreuken 8 : 31, als de Christus zegt: „Mijne vermakingen zijn met de menschenkinderen."

Vraagt men, welke nu in de toespraak tot Ezechiël de beteekenis van dit *Menschenkind* moet zijn, dan spreekt 't wel vanzelf, dat hier alle aanleiding ontbrak, om Ezechiël op vernederende en

afbrekende wijze toe te spreken. Er viel hier niets te wraken of te bestraffen, maar hem werd het hooge voorrecht gegund, om Gods volk te vertroosten en door een blik op de Voleinding te sterken in zijn levensleed en in de ballingschap. Niet één der profeten wordt op vernederende wijze toegesproken. Waarom zou dit dan bij Ezechiël het geval zijn? En bovenal, waarom zou die vernedering dan het begin van alle Godsspraak geweest zijn, en door elkander genomen, tot tweemaal toe in elk kapittel herhaald zijn? Toch moet er een bepaalde reden geweest zijn, waarom het alzoo bij Ezechiël plaats greep. Van een toevalligheid kan hier geen sprake wezen. Als God de Heere 95 maal één bepaalden persoon met deze zegswijze: „Menschenkind" toespreekt, is de vraag niet te ontgaan, wat hierbij de beweegreden geweest zij. En dan zij er al aanstonds op gewezen, dat, zoo we Daniël hierbij in oogenschouw nemen, zich hier het opmerkelijk feit voordoet, dat Ezechiël steeds een zoon, *het kind des menschen* heet, en dat straks ook de Messias, bij Zijn komen, in wordt geluid met den naam: *Zoon des menschen.* Zie 't Daniël 7 : 13, daar toch staat: „Verder zag ik in de nachtgezichten, en ziet, er kwam een met de wolken des hemels, als een *Zoon des menschen,* en hij kwam tot den Oude van dagen, en zij deden hem tot dezen naderen." Dezen titel, deze zegswijze nu heeft Jezus, gedurende Zijn omwandeling op aarde, gedurig op zichzelven toegepast. Zone Gods, maar evenzoo Zoon des menschen te zijn, was de blijvende uitdrukking, waarin Jezus zich voor Zijn discipelen ontsloot. Heeft men nu een oog voor het verband tusschen deze beide verschijnselen in Ezechiël, in Daniël en in Jezus' eigen spreekwijze, dan ontvangt men vanzelf den indruk, dat bij Ezechiël in dezen eerenaam iets geopenbaard is, dat voorheen, en bij de oude profeten, niet zoo op den voorgrond trad. Dit nieuwe, dat zich 't eerst bij Ezechiël, en dat met zooveel klem en kracht, openbaarde, moet dan uit het verband van zijn Godsspraak aanwijsbaar zijn, en zoo eerst komen we er toe, om te verstaan, wat dit gedurig wederkeerende „Menschenkind" bij Ezechiël te beduiden had.

Nu lette men er aanstonds op, dat Menschenkind, zoon des menschen, kind des menschen, wel verschillende uitdrukkingen in de vertaling zijn, maar in 't Hebreeuwsch éénzelfde gedachte weergeven. Zelfs ontga het onze aandacht niet, dat bij Ezechiël de zegswijs „Menschenkind" de vertaling is van: *Ben Adam.* Uit het verschil tusschen *kind* en *zoon* mag hier alzoo niets worden afgeleid. Zoon des menschen of kind des menschen, en kind des menschen of kind van Adam, zijn gelijkluidende wijzen van uitdrukking. Het gedurig en constant gebruik van deze zegswijze bij Ezechiël

kan daarom niet anders bedoelen, dan op een tegenstelling te wijzen, die in het werkelijke leven bestaat en uitkomt tusschen het algemeene karakter van ons *mensch*-zijn en ons zijn daarnevens van iets individueels, iets bijzonders of iets meer bepaalds. Mensch kan duiden op de beide geslachten, terwijl man of vrouw dan het bijzondere aanduidt. En zoo ook kan mensch duiden op onze herkomst van Adam, terwijl Griek, Romein of Jood wijst op de bijzondere nationaliteit waartoe we behooren. Menschenliefde is naastenliefde, en is onderscheiden van de liefde voor onze landgenooten of familieleden. En zoo nu trad bij Israel tweeërlei aanhoorigheid zelfs zeer scherp op den voorgrond. Men was *mensch* evenals de heiden een mensch was, maar onderscheiden van dien was men in meer specialen zin: *een kind Abrahams,* een *Israeliet,* een *Jood.* Daar nu de geheele openbaring, in haar bijzonder karakter, niet aan den *mensch* in het gemeen, maar zeer bijzonder aan de Israelieten gegeven was, bezat Israel een bijzondere openbaring die van de Gemeene Gratie, die aan alle volken geschonken was, te onderscheiden bleef. Dit nu had in Israel als vanzelf zekere zelfverheffing gekweekt. De heiden van veel minder ras, de Jood een kind Abrahams. Dit nu zou er licht toe geleid hebben om het heil in Israel op te sluiten. Juist dit echter was reeds bij de eerste belofte in Gen. 12 : 2 aan Abraham uitgesloten. Op den zegen die hem te beurt viel, mocht niet voor Israel alleen beslag worden gelegd: „In u, zoo heette het tot Abraham, zullen *alle geslachten der aarde* gezegend worden. Israel riep steeds: „Wij hebben Abraham tot een vader", maar juist hier tegenover stelt Jezus' Voorlooper, Johannes de Dooper, het getuigenis: „Ik zeg u dat God ook uit deze steenen Abraham kinderen verwekken kan". Het is dan ook alleszins begrijpelijk, en volkomen natuurlijk, dat bij het naderen van het einde der profetie, vooral ook deze gedachte op den voorgrond moest treden, dat het groote werk der verlossing niet tot heil van één enkel volk, maar *van alle volk* zou dienen, en dat niet enkel Jacobs nakomelingen, maar de zonen van Adam, als menschenkinderen, uitzicht erlangden, om in den Messias 't eeuwige heil te ontvangen. Doch dan kwam 't er ook op aan, om deze waarheid sterk en beslist op den voorgrond te doen treden. Het moest dan in de openbaring zelve uitkomen, dat wel Israel de geleider van het heil was geweest, maar dat 't heil van den Zoon *des menschen* op alle kinderen *der menschen* doelde, voorzoover ze 't geloof beleden, en dat 't alzoo een Menschenkind, een Adamskind en een Kind des Menschen was, die het vergezicht ontsloot van de Voleinding.

Waarom komt nu die niet te mijden, die noodzakelijke tegen-

stelling nu juist 't eerst bij Ezechiël uit? En niet bv. reeds bij Jesaja of Jeremia? Dit kon niet anders en moest zoo, omdat Ezechiël *balling* was. Jesaja en Jeremia leefden nog in het koninkrijk van Juda, onder een koning uit Davids Huis, doch met Ezechiël was dit niet meer het geval. Toen Ezechiël in Tel Abib als profeet optrad, deed hij dit als onderdaan van Nebucadnezar, niet van een koning uit Davids Huis. Jerusalem was nu bij Nebucadnezars derden inval geheel verwoest, de tempel op Sion was verbrand. Zedekia was een spotkoning aan 't hof van Babel geworden, en de prinsen waren voor de oogen van hun volk vermoord. Het was nu met Juda als koninkrijk uit. Van die ure af en tot nu toe is het heilige land steeds in handen van een vreemden heerscher geweest. Alleen de Maccabeesche periode kondt ge in zekeren zin uitzonderen. Maar voor het overige was de Joodsche volksstaat voor goed teniet gegaan. Toen Jezus verscheen stond het Sanhedrin onder Pontius Pilatus. In 586 is de Joodsche volksstaat teniet gegaan, en van herstel is nooit sprake meer geweest. De natie als natie bleef, gelijk ze dit nog doet. Zekere provinciale autonomie heeft Palestina ook onder de groote wereldmachten bezeten, maar voor het overige zijn de Joden van deze ure af, achtereenvolgens onderdanen van Perzië, van Griekenland en van Rome geweest. Daarna zijn hun landen onder andere volken, en ten leste onder de Turken gekomen, waaronder ze nog zijn. Deze overgang nu trad in, niet onder Jesaja, noch onder Jeremia, maar onder Ezechiël. Wel toch heeft ook Jeremia dezen ondergang van Israels souvereiniteit nog beleefd, maar toen had hij als profeet reeds afgedaan. Ezechiël daarentegen leefde te Tel Abib in de ballingschap, en is als profeet in deze ballingschap vanzelf onder een heidenschen vorst opgetreden, om Israel nu niet meer nationaal, doch *geestelijk* te leiden. En zoo kon het niet anders, of de groote overgang van het kind van *Abraham* op 't kind van *Adam,* d. i. van het specifiek Joodsche op het algemeen *menschelijke* element, moest toen in de openbaring uitkomen, om vijf eeuwen daarna te Bethlehem verwezenlijkt te worden. Maria's Kindeke te Bethlehem was, ja, uit Joodsch bloed, maar toch allereerst en allermeest Menschenkind, Zoon des Menschen. Bij Ezechiël wordt alzoo in de openbaring de groote schrede gedaan, die van Ur der Chaldeën naar het Paradijs terugleidt, en nu heenwijst op het Vrouwenzaad, dat, in het Paradijs aan Eva beloofd, te Bethlehem als Kind des menschen stond geboren te worden.

In zooverre nu beheerscht dit toespreken van Ezechiël als Menschenkind niet alleen geheel zijn optreden in zijn profetie,

maar ook de Voleinding zelve, en wel op deze merkwaardige wijze, dat eenerzijds alle toekomstig menschelijk heil in Israel opgaat, maar dat tegelijk anderzijds het heilig Israelietische van nu af aan het *algemeen menschelijke* omsluit. Israel was van nu af aan steeds meer de geheiligde naam, volstrekt niet alleen voor wat naar den bloede Israelietisch van herkomst was, maar de naam voor al wat, door het geloof, en dank zij het optreden van den Messias, onder alle menschenkinderen Gode zou worden toegebracht, en dit geeft immers de intreding *van het Nieuwe Verbond,* waarop met name door Jesaja met zooveel nadruk gewezen was. Wat nu voorts bij Ezechiël ter verheerlijking van Israel geprofeteerd wordt, doelt volstrekt niet eeniglijk op wat uit het geslacht van Abraham was, maar wijst heen naar alle kinderen Gods, die door het geloof, onder den Messias, in het Koninkrijk der hemelen zouden bloeien. Niemand klaarder dan de apostel Paulus heeft over deze geestelijke beteekenis van Israel het volle licht doen opgaan. Onder den naam: *Israel* waren nu voortaan saamgevoegd volstrekt niet alleen zij die uit Abrahams zaad verzoend werden, maar alle diegenen die uit het geheele menschelijke geslacht in den vrede door het bloed des Kruises roemen. Het is niet meer eeniglijk het *Jodenkind,* maar het is het *menschenkind,* dat drager wordt van de belofte der Voleinding. Jood of Griek, daarin is op 't eind geen onderscheid meer. Wel blijft er heugenis van de belofte in de afstammelingen van Abraham, doch dit is iets aparts, dat bij het groote Koninkrijk bijkomt, en er in het eind der dagen een eigen plaats in ontvangen zal. Het *geestelijke* Israel daarentegen gaat nu van Abrahams zaad op de kinderen *der menschen* over. En hieruit verklaart het zich, dat God de Heere tot 95 malen toe Zijn profeet Ezechiël met dien eigenaardigen naam van *Menschen*kind heeft toegesproken, om hem, en door hem alle geloovigen, wel te doen verstaan, hoe de binding van het heil aan hen, die uit Abraham afstamden, thans een einde had genomen, en hoe van nu af onder Israel zou te verstaan zijn, al wat geestelijk aan den Messias zou toebehooren. Nu is dit zeer zeker niet plotseling toegegaan. Van 580 tot Bethlehem heeft 't nog vijf eeuwen geduurd, eer dit historisch proces gerijpt was. Zelfs kan gezegd dat eerst in 70 na Christus de tweede verwoesting van Jerusalem dezen overgang bezegeld heeft. Maar, ook afgezien hiervan, was de overgang principieel toch reeds in Ezechiëls dagen een onloochenbaar feit geworden. De souvereine Joodsche volksstaat was te niet gegaan. Alles wees en doelde nu op den Zoon des Menschen, en door dezen Messias zou niet een tweede Salomonisch rijk, maar de kerk der gedoopten en toegebrachten bezegeld worden. Vandaar

Ezechiëls persoonlijke toespreking als kind niet van Abraham, maar van Adam, niet der *Joden,* maar des *menschen.*

Opmerkelijk hierbij is 't nu alleen, dat het laatste gedeelte van Ezechiël ons volstrekt geen *algemeene* belofte, maar veeleer een scherp geteekend speciaal visioen van een nieuw Jerusalem en van een nieuwen tempel en daarin van een nieuwen tempeldienst voorlegt. Dit doet ons daarom te vreemder aan, omdat wij gewoon zijn, 't geen nog komen moet, ons liefst in zeer *algemeene* vormen voor te stellen. Denkbeelden omtrent de toekomst zijn bij ons meest vaag. Niet alleen wat ons gezin, onze familie, ons vaderland, en 't lot der wereld betreft, maar zelfs wat betreft onze persoonlijke toekomst. We kiezen ons een beroep, of dat beroep wordt voor ons door onze ouders uitgekozen, maar veelmeer dan dit of dat ambt, dit of dat ambacht noemt ons dit alles niet. Dit *moet* zoo zijn, en *kan* niet anders, omdat al wat toekomstig is voor ons in het duister ligt. Onze groote fout hierbij is nu maar, dat we hetgeen bij ons zelf zoo is, nu ook op onzen God willen overbrengen, en ons maar al te veel inbeelden, dat 't ook bij God veelal niets dan een *algemeene* voorstelling en een *algemeene* overdenking zal zijn, zonder dat in 't beeld der toekomst zich ook het *zeer bijzondere* voor onzen God zal afteekenen. Dat we ons dit zoo voorstellen is niet onnatuurlijk. In wat we aldus zelven gissen en raden, voelen we ons ganschelijk vrij, en als we mistasten, en in zonde vallen, kunnen we dit ons niet anders voorstellen, dan dat God dit wel waarneemt, maar 't niet zoo besteld heeft. Gods Albeschikking en onze schuld treden hierbij gedurig tegen elkander op. Keeren we daarentegen tot de mystiek van ons geloof in, dan staat 't al spoedig voor ons vast, dat Gode alle ding van eeuwigheid bekend moet zijn, en zulks niet in den grove en in het algemeene, maar tot in het bijzondere en tot in het zeer bijzondere, zoodat er ten slotte niets meer denkbaar blijft, dat niet tot in zijn kleinste details alzoo van eeuwigheid af voor God in 't klare beeld zou gestaan hebben. Algemeenheden zijn bij ons menschen natuurlijk, bij God daarentegen zijn zulke vage algemeenheden een lijnrechte tegenspraak, die zich met Gods bestel, met Zijn voorbeschikking, met Zijn Godsbestaan en met Zijn Alwetendheid niet rijmen laat. Wel verre van te zeggen, dat *wij* alle kleine bijzonderheden kennen, en dat God de Heere zich veel meer als verliest in het algemeene, moet daarom veeleer omgekeerd beleden worden, en wel zoo, dat in Gods wetenschap haarfijn alle kleine en schijnbaar nietige bijzonderheden vaststaan, terwijl wij, ook bij ons diepste indenken, toch nooit de bijzonderheden van wat te

komen staat, kunnen doorzien. De tabernakel levert ons hierbij 't voorbeeld.

De tabernakel is op last van Mozes, door Aholiab en Bezaleël in de woestijn van Sinaï opgericht, maar hoe? Was Mozes vrij in de orders die hij voor den bouw gaf? Konden Aholiab en Bezaleël eigen fantasie en inzicht bij den bouw volgen? Stellig niet. Uitdrukkelijk toch staat er in Exodus 25 : 40: „Zie dan toe, dat gij den tabernakel maakt naar het voorbeeld, 't welk u op den berg getoond is." Toen Mozes op den Sinaï doordrong en al de ordinantiën Gods over Israels volksbestaan en eeredienst ontving, zijn hem alzoo niet eenige algemeene denkbeelden op 't hart gebonden, maar is zelfs van den bouw van den tabernakel het concept, het plan, het ontwerp aan Mozes getoond, en getoond zoozeer tot in bijzonderheden, dat de tabernakel die straks verrees, geheel en tot in bijzonderheden beantwoordde aan het beeld ervan, dat God zelf aan Mozes op den Sinaï heeft doen zien. Ook Stephanus wees er in zijn rede voor het Sanhedrin op, dat „deze tabernakel onder onze vaderen in de woestijn was geweest, gelijk geordineerd had Hij die tot Mozes zeide, dat hij denzelven maken zoude naar de afbeelding die hij gezien had" (Hand. 7 : 44). Evenzoo lezen we ook in den Hebreënbrief, 8:5, dat Mozes door Goddelijke aanspraak vermaand was, als hij den tabernakel volmaken zoude, „want zie, zegt Hij, dat gij het alles maakt *naar de afbeelding die gij op den berg gezien hebt.*" Het is dus niet alzoo toegegaan, dat God aan Mozes een algemeen denkbeeld gaf van een heiligdom dat verplaatsbaar zou zijn, en dat daarna Mozes saâm met Bezaleël en Aholiab, voor zulk een heiligdom een plan ontwierp. Neen, God heeft aan Mozes op den Sinaï een *compleet* ontwerp getoond. En zooals God het hem getoond had, zoo moest het gemaakt worden. Hierop nu moet nauwkeurig gelet, zoo ge Ezechiël in zijn slotkapittels verstaan wilt. Gelijk toch Mozes *gezien* heeft *het plan* van den tabernakel, zoo heeft Ezechiël *gezien het plan* van den geestelijken tempel, gelijk dit ons nog altoos in Ezechiël 40, 41 en 42 bewaard is. Stichting onder de lezing geeft ons dit niet, wijl het tot in de kleinste bijzonderheden afdaalt, maar die kleine en schijnbaar nietige bijzonderheden toonen aan, dat niet Ezechiël 't zoo verzon, maar dat God het zoo aan Ezechiël zien liet. Zelfs bij het te boek stellen van de gedetailleerde beschrijving is de Geest des Heeren Ezechiëls leidsman geweest. En zoo heeft nu Ezechiël ons drieërlei geboden. *Ten eerste* een zeer nauwkeurige beschrijving van 't nieuw Jerusalem en den nieuwen tempel, en dit tot in de kleinste bijzonderheden, met opgave van hoogte, breedte en voorkomen van 't gansche *gebouw*, dat zich voor hem afspiegelde. In de *tweede*

plaats heeft hij evenzoo tot in bijzonderheden gezien de geheele inrichting van *het heilige land.* En in de *derde* plaats heeft Ezechiël tot in 't nauwkeurigst gezien *den eeredienst,* die in dezen nieuwen tempel door David, den koning, met zijn priesters zou worden bediend.

Doch hoe stipt nauwkeurig aan Ezechiël dit alles ook tot in de kleinste bijzonderheden getoond werd, het wordt alles misverstaan, zoo ge 't opvat alsof nu precies zulk een tempel, in precies een aldus verdeeld land, zou gebouwd worden, en alsof precies zooals daar staat de herleefde koning David, jaar in jaar uit, eeuw in eeuw uit, het altaar bedienen zou. Moest 't zóó worden verstaan, dan zou 't al pure verzinning en verdoolde fantasie zijn, wat hier voor ons ligt. Want 't is niet geschied zooals 't daar staat. Zulk een tempel is nimmer verrezen. Zulk een eeredienst is nooit ingetreden. En zelfs het zekere uitzicht faalt, dat 't ooit in de toekomst zoo worden zal. Uit alles blijkt dan ook, dat we hier met niet anders te doen hebben dan met een *symbolische* profetie. Wat ons hier uitgebeeld wordt, zijn zichtbare, waarneembare vormen, maar die een hoogere realiteit afbeelden. En wel een realiteit die in dien vorm doelt op wat metterdaad òf sinds reeds geschied is òf nog te komen staat. De vraag is nu maar, waaraan de vormen ontleend zijn, om ons deze zinbeeldige voorstelling aanschouwelijk te maken. En dan kan hier geen sprake zijn van fantasie. Goddelijke fantasie, in den zin waarin wij dat verstaan, is er niet. In het Goddelijk bewustzijn is eenerzijds de rijkdom der heilige ideeën, en anderzijds de rijkdom en weelde der beeldvormen, die met deze ideeën overeenkomen. In het Goddelijk bewustzijn past dit alles met volkomenheid het één op het ander. Voor een reeks van bepaalde denkbeelden is er, in elk verband, evenzoo een vaste reeks van bepaalde voorstellingen. Nu zijn de voorstellingen die we in het laatste deel van Ezechiël vinden, visionaire voorstellingen, die ontleend zijn aan tempel en tabernakel en aan den dienst die in beide plaats greep. Niet zóó echter alsof God, zij 't met eerbied gezegd, deze vormen en beelden afgezien en ontleend had aan den tempel op Sion. Juist omgekeerd immers waren deze vormen van tabernakel en tempel afgenomen van het beeld ervan dat God op den Sinaï aan Mozes getoond had. Er is hier alzoo geen willekeur noch uitdenksel van weelderig vernuft. Het beeld dat hier getoond wordt, treedt op in een samenvatting van zulke trekken, als beantwoordend aan den geestelijken achtergrond en de geestelijke bedoeling.

Dat er in dit alles geen sprake van is, alsof eens een letterlijk aldus bedoelde realiteit te komen stond, blijkt uit heel den inhoud. Hoe zou ooit op de kleine erve van Palestina heel de kerk van

Christus kunnen saamwonen, en van een groep er uit in bepaalde getallen is hier geen sprake. Jerusalem en tempel zijn hier gescheiden. Jerusalem heeft zijn eigen geloovigen, maar niet evenzoo den tempeldienst. De vorst die komen zal is afgebeeld in David zelf, niet in Davids zoon. David zelf komt terug en zal eeuw in eeuw uit regeeren. En als vorst zal David, de koning, zelf de hoogepriester zijn die het altaar bedient. Ook zullen de twaalf stammen niet gelijk het voorheen was, onderscheiden zijn naar landstreek en aantal bewoners. Uit geheel de voorstelling spreekt veeleer 't klaar en duidelijk besef, dat al deze details niet dan een beeld vertoonen in *zichtbare* vormen van wat *geestelijk* te gebeuren stond; en zulks niet aanstonds, maar eerst na een periode van vijf eeuwen, en daarna nogmaals van ten minste twintig eeuwen. Alleen is alle willekeur hier uitgesloten. Zal 't ons hiernamaals gegeven worden, om voor de vervulling der profetie tot in de kleinste details God te prijzen, en deze details met de profetische reeks in hun geïnspireerden en visionairen vorm te vergelijken, dan zal 't een juichtoon aan ons hart ontlokken, zooals 't blijken zal, hoe beide op 't uitnemendst op elkander passen, ook waar hier op aarde voor ons schier alle inzicht in de visionaire beelden te kort schoot. Het duidelijkst komt dit uit in het volkenheir. Er is toch, naar wat Ezechiël profeteert, geen sprake van dat er in de Voleinding drie deelen zullen zijn: 1°. een Joodsche *élite*, dan 2°. een heidensche middenstof en 3°. een demonisch deel; doch alles lost zich ten slotte op in het eerste en laatste. Er is geen middenstof meer. Zooals hier het volle beeld zich aan ons voordoet, zijn de heidenen geoordeeld en verdwenen. Uit die heidenen is wat God verkoren had, in het Israel des Nieuwen Testaments overgegaan. En geheel buitenaf is in Gog en Magog niet anders overgebleven dan een demonische volksgroep, die tot op 't allerlaatste der dagen den strijd tegen Gods volk voort poogt te zetten. Vooral op dezen eindafloop blijve thans het onderzoekend oog gericht. Ge merkt 't niet in een wereld die buiten Palestina ligt, hoe de groote veelheid der volken thans nog hun leven voortzetten. Het heeft nu alles zijn eindpaal bereikt. Over de volken die onder zouden gaan, is het eindoordeel gekomen. Ze tellen niet meer mede. Wat uit de heidenvolken ten leven kwam, is in het Israel des Nieuwen Verbonds opgenomen. En in dat Israel des Nieuwen Verbonds is het nu de Vorst uit Davids huis, d.i. de Christus zelf, die den dienst ter verzoening verricht en ten slotte de Voleinding doet ingaan. Dit alles op te willen vatten als *letterlijke realiteit,* is van wat kant ook bezien, een volstrekte ondenkbaarheid. Maar ook omgekeerd is geen enkele trek in het rijke beeld uit bloote verzinning opgenomen. Voor zoover ge toch ook

in het Goddelijk bewustzijn van de weelde der fantasie zoudt willen gewagen, is elke trek in deze heilige fantasie correspondeerend met een trek in de hier afgebeelde realiteit. Het opkomen van Gog en Magog laten we thans voorshands rusten. Dit komt vanzelf bij het duizendjarig rijk aan de orde. Dáár alleen hoort dit thuis.

XXXIV. **Daniël.**

> Hij verlost en redt, en Hij doet teekenen en wonderen in den hemel en op de aarde. Die heeft Daniël uit het geweld der leeuwen verlost. DANIËL 6 : 28.

WE komen thans tot Daniël, op wiens geschrift we iets uitvoeriger moeten ingaan. Tweeërlei dringt hiertoe. In de eerste plaats de vèr strekkende beteekenis van geheel Daniëls optreden en van wat hij onszelf desaangaande bericht heeft, en ten andere de loochening van de echtheid van zijn ons achtergelaten geschrift, gelijk dit begon in de laatste jaren der achttiende eeuw, klimmend in de negentiende eeuw doorging, en nog steeds ook van ethische zijde wordt doorgezet. Ook toch onder de ethische godgeleerden ging de bestrijding van de echtheid van het boek Daniël met zulk een hand over hand toenemende kracht door, dat ons noch ten onzent, noch in Duitschland ook maar één theoloog meer bekend is, die historisch aan Schleiermachers school zich aansloot, en toch voor de echtheid van het boek Daniël het pleit nog dorst opnemen. We behoeven slechts Kliefoth, Kranichfeld en Zündel te noemen, om te doen uitkomen, hoe Daniëls geschrift ook onder de streng wetenschappelijke exegeten in Duitschland nog warme verdedigers vindt, maar even stellig staat vast, dat ge deze pleitbezorgers onder de ethischen niet meer vindt. Men moet zich, vooral wat het boek Daniël betreft, den loop van zaken helder voorstellen. In de pas opkomende kerk des Nieuwen Testaments is het geloof aan de echtheid van het boek Daniël als vanzelf uit de heilige traditie van Israel overgegaan. Alleen van Porphyrius, een heidensch zeloot, die het Christendom in zijn eerste opkomen fel bestreed, wordt ons gemeld, dat hij de loochening van de echtheid van Daniëls geschrift aandorst. Dit feit is ons door den kerkvader Hiëronymus medegedeeld, die tevens op de onbeduidendheid en nietszeggendheid van Porphyrius' beweren afdoende critiek

gaf. Sinds echter is de echtheid van het boek Daniël alle eeuwen door zoo onder de Oostersche als onder de Westersche Christenen, en evengoed onder de Roomsche als onder de Protestantsche theologen, vaste regel geweest, iets wat gelijkelijk geldt van de Luthersche en de Gereformeerde exegeten. Eerst in den jammerlijken tijd van geloofsverval die met de opkomst van het Rationalisme inging, heeft het ongeloof, even beslist als tal van andere heiligheden in de Schrift, zoo ook het boek Daniël aangetast. Het begon bij Michaelis. Dit vond bijval bij diens geestverwanten Berthold en Gesenius, en later vooral in de Wette, en na hen en op hun voetspoor hebben toen Rosenmuller, Hitzig, Knobel, Ewald en Lücke den strijd tegen dit Oud-Testamentisch geschrift voortgezet. En sinds hebben Kamphausen, Gall, Riessler en Marti, naar ze zich inbeeldden, voorgoed aan dit Oud-Testamentisch geschrift den genadeslag toegebracht. Een hunner schreef zelfs in 1901: „De poging, nog tot in den laatsten tijd aangewend, om ter wille van de oude traditie de herkomst van het boek Daniël uit den tijd der ballingschap te handhaven, verdient zelfs geen wederlegging meer".

Nu staat hier van Hengstenberg tot Zündel gelukkiglijk een even achtbare reeks van mannen der wetenschap tegenover, die, aan deze critiek alle eere der wederlegging gevend, met beslistheid voor het standpunt der vaderen zijn opgekomen. Men versta dus wel, dat de kerk van alle eeuwen zich onder het oud en het nieuw verbond aan de volstrekte geloofwaardigheid van Daniëls geschrift heeft vastgeklemd, en dat de tegenspraak der critiek nog geen anderhalve eeuw zich geroerd heeft, opgekomen is in de geloofflooze dagen van het kilste Rationalisme, en, zoo men de ethische school ter zijde afschuift, dusver nog uitsluitend onder de modernen en half afgedoolden bijval vond. Hengstenberg, Hävernick, Ebrard, Delitzsch, Hofmann, Auberlen, Keil, Kliefoth, Kranichfeld en Zündel, om alleen deze gevierde namen te noemen, hebben, wel verre van met deze geloofflooze critiek meê af te dolen, veeleer geen moeite ontzien, om alle tegenspraak in haar onhoudbaarheid ten toon te stellen, en met kracht en beslistheid voor de volwaardigheid van het boek Daniël op te komen. Ook onder de Joden houdt het geloof aan het boek Daniël nog steeds aan. Zelfs is in Gallicië van den Jood Peisach Thau, te Vöslau-Gairnfahren, nog pas een geschrift in twaalf hoofdstukken verschenen, ten betooge, dat ook de tháns woedende wereldoorlog geheel beantwoordt aan wat door den profeet Daniël was aangekondigd. Al kan nu aan dit geschrift van Peisach Thau, daar hij koopman was en geen rabbijn, geen hooge wetenschappelijke beteekenis worden toegekend, toch verdient het

de aandacht, dat ook onder Israel het vasthouden aan Daniëls profetie zulk een beteekenis behield.

Natuurlijk mag en moet van meetaf op dit eeuwenlange gebruik van Daniël zoo in de oude als in de Christelijke kerk volle nadruk worden gelegd. Het is steeds in hooge mate verdacht, indien het geloof aan een indrukwekkende verschijning of gebeurtenis eeuw na eeuw stand houdt, en daarna voor het eerst aangetast en verzwakt wordt in een periode, waarin twijfelzucht en ongeloof de vastigheid der belijdenis in Christus' kerk begint los te wrikken. Kon men zeggen, dat Michaelis en zijn medepleiters voor het overige warm-geloovige mannen waren geweest, en dat ze slechts op dit ééne punt van Daniël ernstige tegenspraak hadden doen verluiden, men zou vanzelf aan hun protest nog meerdere waarde kunnen toekennen. Maar zoo stond het van meet af niet. Het stond bij het eerste verzet dat opkwam, zoo heel anders. Michaelis en de zijnen waren nog niet wat wij „modernen" noemen. Er was in hun overtuiging een nog te waarneembare supra-natureele neiging. Maar zóóver was bij deze mannen toch het ongeloof reeds voortgeschreden, dat ze met de groote geloofsmysteriën reeds gebroken hadden, en op tal van wondere heiligheden met twijfelenden blik neerzagen. Zoo had men in hen niet te doen met vurige geloofshelden, die slechts op dit ééne punt aan het wankelen waren geraakt, maar moet veeleer erkend, en steeds in het oog gehouden, dat in heel dezen kring van tegensprekers anker na anker was prijsgegeven, en dat hun geloofssterkte, althans bij hun studiën en in hun wetenschappelijke werken, reeds met 40 van de 100 pCt. gedaald was. Steeds is die geloofsverwatering bij deze geknakte belijders toen verder doorgegaan. Schier in elk tiental jaren werd opnieuw een fundamentstuk van onder het geloofsgebouw van deze mannen weggenomen. En nu zijn velen reeds zoover, dat ze niet aarzelen zelfs de zondeloosheid en onbesmette heiligheid van den Christus prijs te geven.

Heil tegenover dit loslaten van de H. Schrift werd toen door deze mannen steeds meer in het subjectieve gezocht, en het is hieraan, dat ze een tijdlang zeker succes dankten. Vergeet toch niet, dat de meer getrouwe belijders bij hun vasthouden aan de Heilige Schrift maar al te vaak verliepen in een te eenzijdig nadruk leggen op het *uitwendige* van de openbaring. Hoeveel reeksen van predikers hebben niet eeuw na eeuw de Gemeente Gods van hun kansel pogen te stichten met vast beroep op de wondere feiten en gebeurtenissen, waarvan de Schrift meldt, zonder dat ze er ook maar van verre in slaagden, tolk te zijn van den geest die achter

die openbaring school en ze had voortgebracht. Hoevelen zijn er niet, die nu nog de Godsspraken uit de Schrift lezen, zonder dat de geestelijke bezieling die er in tintelt, tot hun eigen ziel doordringt. Het is, helaas, eenmaal zoo, dat slechts weinigen er in slagen om de beide zijden van het geloofsleven even krachtig tot gelding te brengen. Zij die 't mystieke geestelijke minnen, laten zoo licht de feiten en de stellige uitspraken los, en omgekeerd, diegenen die met klem en kracht aan de feiten en aan die vaste uitspraken vasthouden, verstijven zoo vaak in een geestelijke ongevoeligheid. 't Rijkst zijn uiteraard zij er aan toe, die met vasten blik op de feiten, van het heilige weten te getuigen, en met vaste klem van het geloof de uitspraken op heilig gebied in zich weten op te nemen, maar die dan ook tegelijk in de ziel den geestelijken drang, de heilige aandrift gevoelen, die uit die feiten en uit die woorden tot hen komt. Hieruit vooral nu is het te verklaren, dat vrijere geesten de feiten meer naar eigen zin en lust poogden te vervormen en het geopenbaarde woord meer op den klank af aanpasten aan hun eigen overleggingen, ten einde op die wijs niet anders vast te houden, dan wat voor hen persoonlijk leefde, en hen bezielen kon. Men wilde nu eenmaal geen letterknecht, men wilde geen naprater wezen. En zoo kwam het er dan tenslotte toe, dat men eenerzijds warme geestelijke kringen kreeg, maar die alle vastigheid opsmolten, en dat daartegenover tenslotte een kring van stoere belijders stond, maar die geestelijk schier doof was. Het was dit proces tusschen het vaste in zijn vorm en het geestelijk plooibare en vrije waaruit door Schleiermacher ook ten onzent de ethische school opkwam. Vandaar dat het geen zweem van verwondering behoeft te wekken, dat ook ten onzent de ethische school reeds in 1875 geneigd bleek, Daniël prijs te geven. Daniël was nu eenmaal niet echt, en daarom Daniël moest steeds meer door de kerk worden losgelaten.

Deze houding van de rationalisten, de modernen en de ethischen zou op zichzelf nog minder geschaad hebben, indien deze alsoortige bestrijders tegen het boek Daniël met spot en felheid waren losgebrand. Felheid hunnerzijds zou vanzelf geleid hebben tot onverzettelijkheid van geloovige zijde. Maar juist dat meed men. Veeleer is geen critische strijd zachtzinniger gevoerd dan juist de critiek op het boek Daniël. Hiervoor nu bestond een sterk sprekende reden, een reden hierin met name gelegen, dat wie de echtheid van het boek Daniël aanrandde, rechtstreeks in botsing kwam met de stellige uitspraken van den Heer. Ook onzerzijds moet daarom op het hier intredend getuigenis van Christus en Zijn apostelen met vollen

nadruk gewezen worden. We zullen dit zelfs met eenige uitvoerigheid doen, wijl het voor ons en voor een ieder die vast met zijn geloof in Christus staat, de zaak uitwijst. Eerst echter moet er op gewezen, hoe 't mede uit het beroep, dat de Christus op Daniël deed, verklaard moet worden, dat de bestrijders van Daniëls echtheid zoo zachten toon aansloegen. Geen woord van berisping zelfs kreeg men ten laste van de valsche verzinners van Daniëls boek te beluisteren. Veeleer werd over die verzinners op de meest eervolle, op een bijna vereerende wijze geoordeeld. Zelfs poogde men den indruk te vestigen, alsof zij, die in den Makkabeëntijd dit boek hadden opgesteld, het niet anders hadden gedaan dan met een goed en nobel doel. Deze opstellers en verzinners, hetzij één schrijver of meerderen saam, doorleefden zelven, zoo zegt men dan, den jammer en de ellende, waarin Antiochus Epiphanes de vromen te Jerusalem gedompeld had. Het was nameloos wat deze heiligen te Jerusalem te verduren hadden. Het scheen hun of het einde nabij was. Om zich heen ziende, ontwaarden ze dan ook, hoe hoog het gevaar onder de vromen klom, om ten slotte onder den niet meer uit te houden druk te bezwijken, en van hun geloof af te vallen. Dit waarnemende, heeft toen de samensteller van dit boek zijn durf doen dienen, om aan deze vervolgde vromen nieuwen geloofsmoed in te boezemen. Zij die dit boek samenstelden, zegt men dan, waren mannen met staatkundig doorzicht, die reeds de voorteekenen bespeurden van den val van Antiochus. Het kwam er dus nog maar op aan, om de vervolgde en gepijnigde vromen voor zeg een drietal jaren stand te doen houden. En om dit te bewerken, stelden ze toen dit geheele boek van Daniël saam. Daaruit toch moest blijken, dat, zoo men nog maar een drietal jaren volhield, de redding uit Egypte nabij was.

Dit nu vonden de verwerpers van Daniëls echtheid zoo teeder bedacht, dat ze over de fantasie die toen te hulp werd geroepen, als over een goede, onschuldige inkleeding heenzagen, en het veeleer loofden en bewonderden, dat er toen althans nog een enkele Jood te Jerusalem werd gevonden, die blijkbaar door zulk een verzonnen verhaal als hier werd opgedischt, zijn volk nog poogde te redden. Het was dan wel alles verzinsel en geheel onware voorstelling, maar het was toch zoo lief, zoo echt patriottisch, en zoo geloovig bedoeld, dat er hier althans zeer wel van een heiliging van het middel door het edele doel mocht gesproken worden. Deze beschouwing nu bracht teweeg, dat de verwerpers van Daniëls geschrift geen hard woord uit hun pen lieten vloeien, en veeleer den nobelen zin loofden, die de productie van dit verzonnen geschrift had ingegeven. Hoe hard en wreed de handlangers van

Antiochus Epiphanes te Jerusalem ook te werk gingen, er was dan toch een kleine schaar van vromen, die tot den einde toe volhard heeft. De Makkabeën hebben het initiatief voor hun heroïsme juist aan Antiochus' wreedheid ontleend. En al is 't niet meer tot een herstel van Davids koningschap gekomen, de uitkomst leidde dan toch tot vlak het tegendeel van wat Syrië's wreede koning bedoeld had. Zijn toeleg was geweest om den dienst van Jehovah eens en voor altijd teniet te doen, en de uitkomst leidde er toe, dat juist omgekeerd in de tweede helft der tweede eeuw vóór Christus het geloof zich te Jerusalem vaster inzette, dan het dit zelfs in Davids dagen vermocht.

Dat nu de rationalisten eerst, en na hen de modernen, voor dit spel der fantasie, gelijk dit in Daniëls boek voor ons zou liggen, niets dan waardeering hadden, laat zich begrijpen. Wie van de vastigheden der Schrift overstapt in de dichterlijke verzinning, en de fantasie meent te mogen eeren, voelt zich tenslotte aan niets meer gebonden, en kan in een spelen met het heilige, gelijk de pseudo-Daniël zich dan zou veroorloofd hebben, moeilijk iets zondigs zien. Maar althans de ethischen hadden zich nooit mogen laten verleiden om hetgeen ons in Daniëls geschrift geboden wordt, aldus te verklaren. Op hun standpunt hadden deze ethische critici zonder bedenking kunnen toegeven, dat in de zware, harde tijden onder Antiochus Epiphanes een pseudo-Daniël zich had aangediend, om het bang-benarde volk te sterken en te bemoedigen. Stel een geestelijk ziener in die dagen had zich veroorloofd onder den naam van Daniël een geschrift uit te geven, dat bemoedigende taal te hooren gaf en een profetie inhield van een eindelijke verlossing die ten slotte toch op deze verdrukking volgen zou, het zou ons niet hebben toegelachen, en we gelooven niet, dat zelfs zulke schijnbetiteling er mee zou hebben door gekund, maar ware het hierbij gebleven zoo kon men er een poëtische uiting in zien van wat ter bemoediging van het arme, bedrukte volk moest strekken. Alleen maar, en dit is het hoofdbezwaar, waarop men hier stuit, wat Daniëls geschrift ons biedt, is volstrekt niet enkel een bemoedigende poëtische en profetische toespraak, veeleer is het in hoofdzaak een *mededeeling van feiten,* en wel een mededeeling van beweerde feiten, die volstrekt verzonnen en gelogen waren, waarvan niets aldus geschied was, en zulks wel van feiten met inlasschingen van Goddelijke verschijningen en openbaringen, die puur uit 's mans eigen bedenkselen waren bijeengevoegd. En dit nu overschrijdt zeer verre de grens die zelfs voor de stoutste fantasie des geloofs toelaatbaar is. Zoo speelt men met het heilige niet, en zoo mag men er niet mee spelen. Onder artisten ver-

oorlooft men zich alles, maar op heilig terrein als geloovig kind Gods aldus met het heilige, met den Naam Gods, met de engelen en hemelgeesten, en met de bezweringen Gods om te springen, is voor een kind van God dat 't niet maar heet, doch waarlijk is, volstrekt ondenkbaar. En stel al, er ware toentertijd een Jood geweest, die zulk een stoute verzinning en zulk een spelen met het heilige had aangedurfd, dan zou 't ons in elk geval voegen, dit met geen woord te verontschuldigen, maar zou 't onze plicht en roeping zijn, al zulks onvoorwaardelijk en wel zeer gestrengelijk af te keuren. Dat de heidensche fantasie aldus met de afgoden en hun satellieten speelde, zij daar gelaten, maar op Israelietisch terrein was voor zulk een met het heilige spelen der fantasie geen plaats. Ze dook in Israel nimmer op. De eerbied voor Jehovah verbood het. En nu zich in te beelden, dat zulks toch in Israel niet alleen geschiedde, maar geoorloofd was, en zelfs prijs en lof verdiende, juist op een oogenblik toen de worsteling om leven of dood op 't hoogst gespannen stond, is met de belijdenis van een waarachtig geloof volstrekt onvereenigbaar.

Rationalisten en modernen moeten voor zichzelf weten, of zij metterdaad kans zien, een fantasie, gelijk dan in Daniël voor ons zou liggen, historisch in Israels omgeving en levensovertuiging plaats te geven. Wat ons aangaat, we ontkennen met beslistheid, dat dit kan. Zulk een puur verzinsel, zulk een looze poëzie, zulk een geheel zwevende fantasie, als naar de bedoelde voorstelling in Daniëls boek voor ons zou liggen, is in het milieu waarin het dan verschenen zou zijn, ten eenenmale onverklaarbaar. Die verzinner toch leefde dan niet in het Oosten, niet te Ecbatana of te Susan, maar in Jerusalem zelf, en wel op een oogenblik toen de strijd voor den Jehovah-dienst er op 't uiterste gespannen was. En bij zulk een Jood kon van een fantasie als hier dan voor ons zou liggen, eenvoudig uit letterkundig en historisch oogpunt geen sprake zijn. Een letterkundig product als hier voor ons ligt, zou bij een omgeving als Jerusalem in Antiochus' dagen aanbood, gepast noch gevoegd hebben. Vooral voor de ethischen bestaat zelfs de mogelijkheid niet, om in de uitvlucht der rationalisten en modernen mee af te dolen. Voor hen toch zou een verzinner, die uit pure fantasie, alle feiten en gebeurtenissen ons voorspiegelde, gelijk ze in Daniëls zeven eerste hoofdstukken voor ons liggen, niet een artist, maar een man der leugen zijn geweest, die zich niet ontzag, onder inroeping van Gods bestel en onder de aandrift des Geestes, heel een reeks van gebeurtenissen te verhalen, waarvan niets geschied was, en die hij eenvoudig, wat wij platweg noemen, uit zijn duim had gezogen. Zulke verzinnende verhalen kunnen artistiek zelfs schoon zijn,

indien ze blijven op het hun aangewezen terrein van het gewone, menschelijk leven, maar ze zijn in Israel voor een ieder die gelooft, ontoelaatbaar, wanneer ze, gelijk in Daniëls geschrift, als handelingen, daden en wonderen Gods worden voorgesteld, die met Goddelijke overmacht in het menschelijk leven indrongen. Beweert derhalve een ethisch Godgeleerde of ethisch belijder, dat ook hem de grens die het heilige van het onheilige scheidt, nog volle ernst is, dan mag ook hij 't niet voorstellen, alsof zulk een pseudo-Daniël zich aan een onschuldige fantasie zou hebben overgegeven, en zou hij veeleer met ons een spelen met het heilige als in zulk een geval zou hebben plaats gevonden, onvoorwaardelijk moeten afkeuren.

Geldt dit nu reeds voor wie ethisch van professie is, dan geldt het natuurlijk in nog voller zin voor wie Gereformeerd belijder zegt te zijn. De mogelijkheid zelfs van een pseudo-Daniël is voor ons uitgesloten. Is wat in het boek Daniël voor ons ligt, niet echt, niet van Daniël zelf herkomstig, en niet in de 6e eeuw voor Christus te boek gesteld, maar eerst in de tweede eeuw voor Christus valsch verzonnen, dan mag hier het doel nimmer geacht worden het ongeoorloofde middel te verschoonen. Bovenal, er zou dan geen sprake van mogen zijn, om zulk een pseudo-Daniël nog langer in onzen Bijbel te dulden. De opsteller van dit boek zou dan, hoe goed ook zijn bedoeling ware geweest, zich door het schrijven en publiek maken van dit werk veeleer aan zeer ernstige zonde tegenover zijn God hebben schuldig gemaakt. Dan toch ware het een boek der meest plompe bedriegerij. Doch juist daarom moet dan ook met name op wat de Christus omtrent het boek Daniël betuigde, worden teruggegaan. Ook maar te onderstellen, dat ook de Christus door zulk een bedriegelijke fantasie misleid zou zijn, en zou geëerd hebben als een openbaring Gods, wat dan enkel product van een onheilige fantasie ware geweest, zou niet slechts aan de H. Schrift, maar aan de eere en de majesteit van Christus zelven te kort doen. Uit wat de Christus ten deze betuigde, blijkt toch, dat de Christus het boek Daniël gelezen had, de verhalen kende die er in stonden, en die verhalen geloofd heeft. Vrage, zou dit nu ook bij Jezus zelfbedrog en misleiding des geloofs zijn geweest?

XXXV. **Daniël.** *(Vervolg.)*

> En gij, Daniël, sluit deze woorden toe, en verzegel dit boek, tot den tijd van het einde. Velen zullen het naspeuren, en de wetenschap zal vermenigvuldigd worden. DANIËL 12 : 4.

OVER de toedichting aan den schrijver van het boek Daniël van pertinente leugen in het heilige mag niet worden heengegleden. Fantasie is niet slechts oorbaar, en komt zeer zeker ook in de Heilige Schrift, en tot zelfs in de Openbaring, aan het woord, maar ook de fantasie heeft natuurlijk grenzen, en één dier grenzen is, dat ze op heilig terrein nimmer kan gebezigd worden, om als feiten te doen gelden, wat niet dan opzettelijke verzinning is, en dat met name in heilig dichterlijke poëzie nooit en nimmer met het doen en spreken Gods mag gespeeld worden; en toch, juist dit neemt aan, wie in Daniëls geschrift niet anders ziet dan een opzettelijk in 't leven geroepen verdichtsel. Er is hier geen sprake van een sage die uit de oudheid allengs opkwam en allengs vaster vorm aannam, maar men neemt aan, dat er in het midden der tweede eeuw vóór Christus te Jerusalem een patriot zou zijn opgetreden, die om zijn volk in de worsteling met Antiochus Epiphanes den moed niet te doen verliezen, een verdichtsel is gaan verzinnen, en dit verdichtsel van zijn fantasie als ware het een product des Heiligen Geestes onder zijn volk verspreid heeft. Die verzinner zou dan bij zichzelf gedacht hebben: „Hoe moet ik mijn geschrift aanleggen, om te maken, dat 't volk me gelooft, en metterdaad voor zeker en waar aanneemt, dat aldus reeds eeuwen geleden van Godswege over den afloop van Antiochus' tyrannie geprofeteerd is." Nu had daarbij een geheel andere weg kunnen zijn ingeslagen. Onder de profeten, wier geschriften ons bewaard bleven, zijn er zeer zeker enkele, gelijk Jesaja en Jeremia, en ten deele ook Zacharia, aan wie een *dubbele* taak ten deel viel, in zooverre ze wel in hoofdzaak heerlijke vergezichten aan het volk ten beste gaven, maar toch ook ten andere geroepen werden om in de historie in te grijpen. In verband hiermede had ook de schrijver van dit boek in hoofdzaak vergezichten ten beste kunnen geven, en bovendien den onderstelden Daniël op een enkel punt kunnen voorstellen, als ingrijpende in de historie van zijn volk. Ook dan zou elke mededeeling van een gebeurtenis als waarlijk voorgevallen, die toch enkel in zijn verzinning was opgekomen, een

min heilig karakter hebben gedragen en niet aan alle blaam en berisping ontkomen kunnen. Dan echter zou zulks voor zijn eigen besef een daad zijn geweest, die hij aandorst, om, kon het, er zijn volk door te bezielen. Edoch, dan zou wat hij historisch onwaar voorstelde, zich geheel en uitsluitend bepaald hebben tot een romantische inkleeding van den persoon dien hij verdichtte. Ook dan ware zulks op heilig terrein reeds uiterst gewaagd geweest, maar het liet zich althans denken.

Zoo echter is wat het boek van Daniël ons als lectuur voorlegt, volstrekt niet. In dit rijke geschrift wordt ons een breed verhaal gegeven van een lange reeks gebeurtenissen, die zich niet bepalen tot hetgeen uit menschelijk pogen en bedoelen opkomen kan, maar van een reeks feiten, die rechtstreeks door God gewerkt zouden zijn; feiten waarin God als handelende optreedt; en feiten waarin een geheele historische ontwikkeling ons wordt aangeboden die òf door God zelf òf op Zijn last door Zijn engelen en trawanten, in menschen en onder menschen zou zijn uitgevoerd. En dit nu zou op geenerlei wijze, ware het alzoo verzonnen of te boek gesteld, voor verontschuldiging vatbaar zijn geweest. Stel, de zaak had zich metterdaad zoo toegedragen, dat de schrijver van dit boek dit alles puur verzonnen en in dien heiligen vorm had ingekleed, en het ware uitgekomen, zoo zou het vrome volk hem als een schandelijken bedrieger, als een speler met het heilige en als een God tergend verzinner uitgeworpen en gesteenigd hebben. Immers ondersteld wordt dan, dat de schrijver van dit werk dit alles regel voor regel heeft neergeschreven, *wetende dat er geen woord van waar was.* Het waren dan geen traditiën die hij opving en boekte, het waren geen volkssagen die hij in kleed bracht, het hield ons niet voor, wat hij zelf voor waar hield en, als uit de traditie opgevangen, nu poëtisch inkleedde. Neen, die schrijver is dan op zijn kamer gaan zitten, en heeft er dagen lang over geschreven, precies wetende, dat van al wat hij beschreef als gebeurd, geen woord en geen letter waar was. De man heeft dan onder al zijn schrijven klaar geweten, dat hij van vers tot vers neerschreef wat aan het volk werd diets gemaakt, en waar geen schijn of schaduw van iets waars in te ontdekken viel. Daar nu in deze verhalen niet enkel de mensch optreedt, maar in hoofdzaak zelfs God de driemaal heilige als auteur en bewerker wordt ingelascht niet alleen, maar zelfs op den voorgrond wordt gesteld, zoo zou heel 't gedoe neerkomen niet enkel op fantasie en poëtische inkleeding, maar op verzinning, bedrog en leugen, en zulks met toepassing op den Alwetenden God. Uit niets zoozeer blijkt dan ook de loosheid en voosheid van wat Michaelis en anderen aan-

dorsten, als juist daaruit, dat ze zelven, persoonlijk, voor zulk een spelen met het Heilige geen verafschuwing gevoelden, en dat ze het gewaagd hebben, een zoo driest en niets ontziend bedrog in het Heilige, om 't goede doel dat beoogd werd, te verschoonen, ja zelfs te prijzen.

Hier komt nog iets bij.

Gelijk het boek van Daniël met geheel zijn inhoud voor ons ligt, geeft het de klare voorstelling van een geheele reeks gewichtige gebeurtenissen, die, naar de schrijver het doet voorkomen, volstrekt niet geheim waren gebleven. Men vergisse zich hier niet. Zeer zeker komt in de laatste twee hoofdstukken een profetie over de toekomst voor, die, tot op zekere hoogte althans, in 't geheim wordt ingewikkeld, maar dit geldt in het minst niet voor wat in de eerste hoofdstukken als *historisch* wordt voorgesteld. Van dit alles toch bericht de schrijver ons, dat het feiten en gebeurtenissen betrof, die zoo publiek mogelijk aan de hoven van Babylon en ten deele in Medië en Perzië waren voorgevallen. Sterker zelfs nog, wordt veel hierin ons voorgesteld als gebeurtenissen, waarvan aan die hoven niet enkel een vertrouweling van den vorst kennis droeg, maar we hooren van dingen die geheel in het publiek zich hadden toegedragen. We vernemen van wonderen die als voor aller oog plaats grepen. En van de uitwerking van die wonderen wordt nu keer op keer zulk een veelomvattende voorstelling gegeven, dat niet slechts eenige honderden, maar veeleer duizenden er van hooren moesten.

Hoe wil men nu aannemen, dat deze pseudo-Daniël dit alles puur wat men noemt als uit zijn duim zoog, en het toch aannemelijk wist te maken, dat dit alles metterdaad drie en een halve eeuw geleden alzoo geschied zou zijn, zonder dat er bij de priesters of leeraren of bij het vrome volk eenige heugenis, eenige heilige traditie van zou zijn overgebleven? Wie dit zoo durft voorstellen, toont de macht eener heilige traditie niet te verstaan. Aangenomen dat 't alles zich feitelijk had toegedragen, gelijk het hier wordt aangegeven, dan kon in zoo korte periode als tusschen Nebucadnezar en Antiochus viel, onmogelijk alle heugenis van deze sterksprekende gebeurtenissen zijn uitgesleten. Juda's laatste koning verloor zijn scepter in 586, en de eerste Makkabeër treedt in 167 voor Christus op. Er ligt alzoo een periode tusschen van niet langer dan even drie eeuwen. Rekenen wij nu van 1916 drie eeuwen terug, dan komen we op 1616, en hoe ter wereld wil men ons nu doen gelooven, dat in zulk een kort en snel verloopen tijdvak, alle heugenis van wat Daniël beleefde, zoo volstrekt zou zijn uitgesleten,

dat niemand zelfs den naam van Daniël meer gehoord had. Met zulke ondenkbaarheden had men niet voor den dag moeten komen. Was het gebeurd zooals de schrijver 't dan toch voorstelde, zoo moest de heugenis ervan onder het volk zelfs in breeden kring naleven. En stond omgekeerd vast, gelijk de critici dan beweren, dat er niets van kon naleven, omdat er niets van had plaats gehad, en niets hoegenaamd van gebeurd was, dan kon ook de pseudo-Daniël in de dagen van Antiochus geen gehoor en geen geloof vinden, want een ieder zou hem op staanden voet voor een overmoedigen verzinner, voor een driesten leugenaar, en voor een speler met het heilige hebben gehouden, ja als beleediger van Jehovah hebben afgewezen. En werpt men nu tegen, dat in den toenmaligen tijd, bij gemis aan drukpers, de traditie niet zoo licht zich vastzette, en dat het zich daarom zeer wel denken laat, dat er niets van plaats greep, en dat 't volk 't nu toch opnam, als ware het alles waarachtiglijk voorgevallen, dan dienen de feiten ook hiertegen protest in. Wat de verbeelding aangrijpt, leeft in de traditie steeds vanzelf voort. Zie 't maar aan het turfschip van Breda. Daar heeft ieder van gehoord, en de heugenis ervan heeft zich als vanzelf van eeuw tot eeuw voortgeplant. De moord op den Zwijger gepleegd, kon niet vergeten worden. En zoo loochent dan ook niemand, dat de teekenende, aangrijpende, vooral de verbeelding prikkelende verhalen van gebeurtenissen uit de 16e en 17e eeuw niet konden uitsterven, en dan ook geen oogenblik uitgestorven zijn. Stond er dan ook iemand op, die een boekske de wereld inzond, waarin omtrent Oldebarneveldt, omtrent Marnix, omtrent den Zwijger een geheele reeks van ontzettende verhalen waren opgenomen, waar niets van aan was, wie ter wereld zou 't gelooven, en wat fantasist zou 't bestaan.

Denk er nu wel om, dat in de drie eeuwen van onze vaderlandsche historie, waarom het dan gaan zou, niet dan *gewone* gebeurtenissen zijn voorgevallen, althans in dien zin gewoon, dat er destijds van *wonderen* in eigenlijken zin geen sprake viel. In wat het geschrift van Daniël ons bericht, kwamen daarentegen allerlei berichten voor, die wijzen op een wondere inwerking Gods in het leven van Daniël niet alleen, maar ook van Nebucadnezar, van Darius, en van het Medisch-Perzische rijk. De redding van Sadrach, Mesach en Abednego uit den brandenden oven en van Daniël uit den leeuwenkuil, en zoo ook het handschrift van het *Mene, Tekel, Upharsin* in de feestzaal van het koninklijk paleis, waren geheel buitengewone dingen, die sterk op de verbeelding werkten. Het zijn daarom juist

zulke gebeurtenissen, die zich aan de verbeelding als vastklemmen, en er niet uit *kunnen* verloren gaan. Nu nog ziet men dit. Er is geen boek in de Heilige Schrift waarvan de inhoud de kinderlijke verbeelding zoo sterk toespreekt, als juist het boek Daniël. Wat daaruit in het geheugen der kinderen overgaat, blijft er in hangen. Men kent heel zulk een verhaal. Men blijft in alle bijzonderheden het in zijn geheugen bewaren. En veilig mag gezegd, dat er geen geschrift van den Bijbel tot de jeugd komt, waarvan de inhoud zoo pakt en aangrijpt als juist het boek Daniël. Reeds op zichzelf moet 't daarom als ondenkbaar bestreden worden, dat onder Israel de heugenis van dit alles zoo geheel binnen een tijdperk van drie eeuwen zou zijn uitgestorven, als Bleek c. s. het aan hun lezers pogen voor te stellen. Ware er tijdens de zeventig jaren der ballingschap niets hoegenaamd geschied van wat Daniëls boek aangeeft, dan zou drie, vier eeuwen later een schrijver, die een reeks van zulke pakkende en wondere gebeurtenissen voorgaf als geschied te zijn, bij niemand geloof hebben gevonden. Zijn boek zou niet gelezen, het zou straks veeleer verbrand zijn.

In te ernstiger zin geldt dit voor de toenmalige periode van Israels bestaan. In het gemeen vergist zich ten eenenmale, wie zich inbeeldt, dat in Israel alles op hooren zeggen ging, en dat van een historisch opteekenen en van archiefbewaring destijds nog zoo goed als geen sprake was. Reeds wat in de Schrift uit oude tijden bewaard werd, getuigt van het tegendeel, en bovendien denke men steeds aan het Kirjath Sêpher, het stedeke niet ver van de Jordaan, waar, gelijk reeds de naam: *Stad der Schrifturen,* aanwijst, allerlei archief was saamgebracht. Men vergist zich daarom ten eenenmale indien men het zich voorstelt, alsof heel de historie op louter geheugen dreef. Veeleer mag zelfs gezegd, dat ten eerste binnen een verloop van drie, vier eeuwen de historie van zulke wondere, ingrijpende en de verbeelding prikkelende feiten niet kon uitsterven; maar dan ook ten tweede, dat met name in Israel de heilige traditie met veel zorge bewaard werd. Doch dan komt hier in de derde plaats nog bij, dat 't scheelt, met welke periode men in Israels geschiedenis te doen heeft, en dan staat vast, dat juist de periode die in deze drie, vier eeuwen valt, de herinnering aan het met Daniël gebeurde, van vader op kind levendig *moest* houden. Wat van Daniël geboekt staat, betrof toch gebeurtenissen, die alle betrekking hadden op de groote tegenstelling tusschen Israel en het Paganisme, het volk Gods en de volkeren der afgoderij. Die drie eeuwen bleef Israel onder den druk van het Paganisme, en moest de hope van het geloof tegen den feitelijken toestand in getuigen. Al wat Israels recht van Godswege op zelfstandigheid

deed uitkomen, en de tegenstelling met het Paganisme levendig hield, moest van vader op kind voortgeplant worden. En juist met het oog hierop is het zoo ten eenenmale ondenkbaar en onaannemelijk, dat gelijk Bleek c.s. beweren, de priesters en het volk in de 2e eeuw voor Chr., enkel afgaande op het romantisch verhaal van een geheel ongenoemd persoon, metterdaad geloofd zouden hebben wat deze als pure verzinning neer dorst schrijven, bijaldien de volkshistorie zijn beweren in geen enkel opzicht steunde. Niet alleen derhalve, dat het voorgeven van deze critici geheel ondenkbaar is met het oog op een traditie van niet meer dan drie, vier eeuwen, maar geen kundig, geloovig Jood zou in de dagen van Antiochus zulk een geschrift ooit op het pergament gebracht en rondgedeeld hebben, zeer wel wetend, dat niet één ernstig Jood hem gelooven zou.

Ja, men moet nog verder gaan, en zonder zweem van aarzeling uitspreken, dat geen kundig en geloovig Jood in Antiochus' dagen ondersteld mag worden, zoozeer vreemdeling in eigen huis te zijn geweest, dat hij, zoo hij wist dat hij verzon en bedroog, ooit op aanneming van zijn fantasie-product zou hebben kunnen rekenen en hopen. Hij zou 't zelf niet aangedurfd hebben, omdat hij wist zich tegen God te bezondigen door Hem den Heilige toe te dichten, wat hij wist dat slechts het voortbrengsel was van zijn eigen verzinning. Maar zelfs al neemt men aan, dat zoo iets uit liefde voor zijn volk toch in hem bestaan kon, zoo zou hij toch nooit met dit doel den vorm hebben gekozen, dien men hier aannam. Ieder voelt en erkent, dat de schrijver van dit boek in elk geval een warm meelevend persoon was, die zijn volk kende en wist hoe hij zijn volk bezielen moest. Wat had nu steeds den rijksten invloed op het vrome volk gehad? Wat anders dan de bezielde Godsspraak, zich aansluitend aan wat van de vaderen was overgeleverd? Om te slagen had wie met deze bedoeling optrad, daarvoor veeleer de toon of taal van Jesaja of Ezechiël moeten nabootsen; en had hij zijn profetie willen steunen door een beroep op feiten van het verleden, zoo bood de aloude historie, met name uit de Egyptische periode, hiertoe de stof te over aan. En zelfs al had hij zijn woord willen steunen en sterken door iets pikants, zoo zou hij 't op zulk een wijze hebben ingekleed, dat elk conflict met de in Israel levende traditie gemeden ware.

Uit het later verloop ziet men dan ook, hoe de inhoud van Daniëls geschrift steeds onder Israel is blijven leven; wat sterk spreekt, zelfs meer dan Jesaja's Godsspraken; en hiermede hangt dan ook saam, dat in het Nieuwe Testament de heugenis ervan zoo sterk

voortleeft, en dat wel in zulk een zin, dat de heugenis geloof wekt, en dat niet alleen door Jezus' tijdgenooten, maar onder hen ook door de apostelen, ja, door Christus zelf de echtheid van Daniël bezegeld is. Gelijk we reeds aangaven, bespreken we dit laatste veelzeggende feit afzonderlijk. Vooraf zij er echter nog met nadruk op gewezen, hoe de critiek tegen den dusgenaamden pseudo-Daniël in zeer breeden kring almeer het geloof aan de Heilige Schrift in onzen zin ondermijnd had. Ga maar rond in uw omgeving, en ge zult steeds bespeuren, dat wie aan het wankelen en weifelen gaat, bijna als vaste regel het eerst met Daniël breekt. De kenner weet, hoe de critiek van het ongeloof even beslist het Evangelie van Johannes terzijde werpt, brief na brief van het apostolaat aantast, van Jesaja niet veel overlaat en van lieverlede al meer alle vast geloof aan de Heilige Schrift aan het wankelen bracht. Daartegen nu komen de vromen onzerzijds nog steeds in verzet. We kunnen ons nauwelijks een onzer denken, die het dulden zou, dat op den kansel aan de autoriteit van Johannes den Evangelist of van Jesaja den profeet getornd werd. Daar zal men van afblijven. Het hoog gezag van deze geheel eenige geschriften mag niet verzwakt worden. Aan zulke geschriften staat onder ons het geloof dan ook nog vrijwel vast. Alleen maar, er zijn dan toch zoo enkele steeën in de Schrift, waarvan men de voosheid toegeeft. Hoevelen zijn er niet reeds, die van Bileams ezel niet meer hooren willen, en die, voor wat enkele andere concrete, critieke punten betreft, in hun geloof uitzondering toelaten. Onder dezulken nu komt het een enkel maal reeds voor, dat ze u zeggen zullen: „De Schrift is voor mij alles, alleen maar Daniël, dat schijnt toch niet geheel in den haak", om dan te vragen: „Zou Daniëls boek toch niet goed bedoelde verzinning uit de dagen van Antiochus kunnen zijn?" Reeds wezen we er op, hoe dit bij vele ethischen reeds een onloochenbaar feit is geworden, en we zouden er niet aan durven toevoegen, dat dit ethisch, min gelukkig voorbeeld, niet ook in den meer objectieven geloofskring hier en daar een enkel maal bijval en navolging had gevonden. Men gelooft dan altoos nog in heel de Schrift, o ja. En ook in Daniël is veel dat aantrekt. Alleen maar, Daniël kan men toch zoo niet in zijn geheel voor goede munt verklaren. Daar schijnt toch een steekje aan los. En dit nu is daarom zoo uiterst gevaarlijk, omdat wie eenmaal Daniël losliet, of althans de volkomen vertrouwbaarheid van zijn geschrift prijs gaf, zoo licht ook verder van de vastigheid der Schrift afgaat, en zoo de eerste schrede zet op den gevaarlijken weg, aan welks einde het rusten van de ziel in Gods Woord ophield zalig te maken.

Hierbij dichte men ons niet een verkeerde bedoeling toe. Nimmer is onzerzijds iets beweerd, alsof de objectieve aanvaarding van de Heilige Schrift het zegel der zaligheid in zich sloot. Maar al te vaak komt het zelfs uit, hoe de objectieve geloovigen de teederheid van het subjectieve nabij God zijn missen, en wat waarborg voor hun eeuwig heil zou dan in het vasthouden aan de Schrift kunnen geboden zijn? Het subjectieve is hetgeen ruischt en tintelt in de verborgenheden van ons eigen zielsleven. Zonder deze subjectieve mystiek mist het geloof alle hoogere realiteit, en de uitkomst heeft dan ook getoond, hoe zulk een zich verliezen in een puur objectief aannemen met zoo bittere geestelijke ellende kan gepaard gaan. Alleen maar, het subjectieve in ons geloofsleven moet een vast steunpunt bezitten in wat niet eenig mensch, maar in hetgeen God ons geopenbaard heeft, en vandaar de besliste noodzakelijkheid om wat subjectief in ons leven zal zijn, een objectieven grondslag in Gods Woord te doen vinden. En dit nu juist gaat wankelen, en van dit vaste steunpunt raken we af, zoo we ons vermeten een stuk van de Schrift, welk ook, dat Jezus heilig gekeurd heeft, op de pretentie der critiek afgaande, feitelijk te *verwerpen.* Is toch het boek Daniël een opzettelijk verzinsel, en als zoodanig bedoeld, dan is de Heilige Schrift zelve voor ons aangerand, en ontbreekt elk heelmiddel, om wat we op zoo jammerlijke wijze prijs gaven, op andere manier weer vast voor anker te leggen.

Dit nu komt er op neer, dat we den val in het Paradijs in zijn bittere gevolgen niet laten doorwerken op de openbaring. Wie erkent, dat als gevolg van dien val 's menschen geest inzake het heilige verduisterd is, en alzoo niet kan gered, en niet tot het licht kan komen, dan door objectieve openbaring van Gods zijde, roept om die objectieve openbaring gelijk het hert schreeuwt naar de waterstroomen. Niet ons subjectief inzicht moet immers die openbaring, maar die openbaring moet onze overtuiging beheerschen. En dit juist is het, wat de kerk van Christus steeds in de aanvaarding van de Heilige Schrift als Gods Woord heeft beleden.

XXXVI. **Daniël.** *(Vervolg.)*

> Wanneer gij dan zult zien den gruwel der verwoesting, waarvan gesproken is door Daniël, den profeet, staande in de heilige plaatse (die het leest, die merke daarop). MATTHEÜS 24 : 15.

THANS moet nader teruggekomen op wat we in een der machtige profetieën van den Christus zelf over het verder verloop der eindgebeurtenissen vinden opgeteekend, met name in Mattheüs 24 : 21 en 22, en daaraan voorafgaande in Mattheüs 24 : 15. Slechts zijdelings zij er bovendien nog op gewezen, dat Markus en Lukas ons ten deze schier gelijkluidend bericht gaven. Nemen we eerst dan den rijken tekst, gelijk we dien bij de evangelisten voor ons vinden. In Mattheüs 24 ontvangen we de mededeeling, dat Jezus op een der laatste dagen die aan Zijn gevangenneming voorafgingen, tegen het einde van den dag, met Zijn discipelen den tempel verliet, en dat de discipelen toen, terugziende op de pracht waarmede de tempel van Herodes zich aan hun oog vertoonde, er met bewondering op staarden. Naar aanleiding hiervan nu deed Jezus hun de aangrijpende vraag, of ze er ook maar het flauwste begrip van hadden, hoe de algeheele verwoesting van deze tempelpracht voor de deur stond. „Ziet gij niet al deze dingen?" vraagde Jezus hun, en voegde er toen als in één adem bij: „Voorwaar, zeg Ik u, hier zal niet één steen op den anderen gelaten worden, die niet afgebroken zal worden." Hierbij liet Jezus het voor het oogenblik, wandelde toen met Zijn discipelen de stad uit en ging met hen op den Olijfberg, waar niet Jezus begon, maar de discipelen Hem de vraag deden: „Zeg ons, wanneer zullen deze dingen geschieden? en welk zal het teeken zijn van uw toekomst, en van de voleinding der wereld?" Op die vraag ontvingen toen de discipelen van Jezus een antwoord, dat strekte, om hen te doen verstaan, dat het einde nog verre ligt; dat nog eer dat einde komt, o, zoo velerlei gebeuren moest; en dat eerst ten slotte *het einde aller dingen* te komen stond. De discipelen liepen gevaar zich in hun blik op de toekomst ten eenenmale te vergissen, en reeds voor het einde aan te zien, wat nog niet anders zijn zou dan een eerste stadium in het groote proces der dingen die te komen stonden. Vandaar Jezus' vermaan tot Zijn jongeren: „Ziet toe, dat u niemand verleide, want er zullen er velen komen, die voorgeven dat ze de Messias zijn, en dat alzoo het jongste oordeel reeds staat

in te treden. Doch al deze dingen zijn nog volstrekt het einde niet, ze zullen veeleer nog slechts „*een begin* zijn der komende smarten". Toch, zoo voegt Jezus er aanstonds aan toe, zal reeds vooraf een groote vervolging van mijn getrouwen plaats hebben. „Ze zullen u overleveren in verdrukking en zullen u dooden," en „gij zult gehaat worden van alle volken om Mijns Naams wille."

Het zal er dan maar van afhangen, wie ten einde toe getrouw zou blijven, en dit drukt Jezus uit in het krachtige zeggen: „Wie volharden zal ten einde toe, die en die alleen zal zalig worden." Dan echter zal de loop van het Evangelie allengs heel de wereld doorgaan. „Dit Evangelie toch, zegt Jezus, zal in de geheele wereld gepredikt worden tot een getuigenis allen volken." En dan eerst als de prediking van het Evangelie aldus zijn loop zal volbracht hebben, dan zal het einde komen. En in verband hiermede nu wijst Jezus terug op Daniël. Met het oog daarop toch heet het dan in vs 15: „Wanneer gij dan zult zien den gruwel der verwoesting, waarvan gesproken is door Daniël, den profeet, staande in de heilige plaats (die het leest, die merke daarop), dat alsdan die in Judea zijn, vlieden op de bergen." En dat „vlieden op de bergen" wordt dan in vs 21—22 nader toegelicht en aangedrongen, door een terugslag op wat Daniël in hoofdst. 12 : 1 neerschreef, en zulks wel in dezer voege: „Want alsdan zal groote verdrukking wezen, hoedanige niet geweest is van het begin der wereld tot nu toe, en ook niet zijn zal." Een uitspraak waarop dan de verklaring volgt: „En zoo die dagen niet verkort werden, geen vleesch zoude behouden worden; maar om der uitverkorenen wil, zullen die dagen verkort worden". Hieruit mag natuurlijk niet afgeleid, dat de Christus de kennis van wat te komen stond, ook voor zich zelf uit Dan. 9 : 27 en 12 : 1 geput had, maar wel volgt er uit, dat Jezus Zijn discipelen op deze uitspraken wijst, en zulks wel als op uitspraken van *profetisch* karakter. Jezus noemt toch Daniël niet enkel als den schrijver van het boek, maar voegt er uitdrukkelijk bij, dat deze Daniël *een profeet* des Allerhoogsten was, en dat deswege zijn woord beslissend gezag ook voor de discipelen had.

De Evangelist Markus geeft ons van dit moment in Jezus' leven en van wat Jezus toen sprak, een bijna geheel gelijkluidend bericht. In Mark. 13 : 14 toch heet het: „Wanneer gij dan zult zien den gruwel der verwoesting, waarvan door den profeet Daniël gesproken is, *staande waar het niet behoort* (die het leest, die merke daar op) dat alsdan die in Judea zijn, vlieden naar de bergen." Doch al geeft de uitdrukking: „staande waar het niet behoort", hier een anderen klank, zakelijk verschil is hier toch niet aanwezig. Alleen bij Lukas (zie hoofdst. 21 : 20)

vindt ge wel de zaak, maar niet het citaat. Daar toch heet het: „Maar wanneer gij zult zien dat Jerusalem van heirlegers omsingeld wordt, zoo weet alsdan, dat hare verwoesting is gekomen" en dan volgt er op: „Want deze zijn de dagen der wraak, opdat alles vervuld worde, wat geschreven is." Bij dit laatste verwijzen nu onze kantteekenaren van zelf naar Daniël 9 : 26 en 27, om aan te duiden, dat ook wat Lukas schreef naar Daniël verwees, alleen met dit onderscheid, dat de naam van Daniël bij Lukas hier niet genoemd wordt. Dit niet noemen van Daniël hangt dan weer saam met de lezers die de Evangelist Lukas zich voorstelde, en die, gelijk uit Lukas 1 : 1—4 blijkt, met name *onder de niet-Joden* te vinden waren. Zakelijk is er niet 't minste verschil: ook Lukas toch geeft aan, dat Jezus bij het uitspreken van dit getuigenis zich beroepen heeft op de aloude profeten, en daar nu de woorden die Jezus citeert, niet anders dan in Daniël te vinden zijn, kan er niet de minste twijfel bestaan, of ook Lukas bedoelt, dat de Heere zich hier beriep op het profetisch getuigenis van Daniël. Uit dit drieledig betuigenis der Evangelisten nu is door *alle* uitleggers van geloovige zijde steeds de conclusie getrokken, dat hiermede elk pogen der critici om het boek Daniël tot een pseudo-product van een Jood, die 3 à 4 eeuwen later leefde, te verlagen, te niet is gedaan.

Wie eenmaal goedvindt een geheel subjectief ongeloovig standpunt in te nemen, voelt in deze uitspraak uiteraard niet de minste klem. Men vraagt dan, welk bewijs er bestaat, dat Jezus metterdaad zoo gesproken heeft als in Matth. 24 : 15, 21 en 22 staat opgeteekend. Waarom zou de Evangelist deze uitspraak niet geheel eigenmachtig aan Jezus in den mond kunnen gelegd hebben? En gesteld al, dat Jezus metterdaad zich zoo heeft uitgelaten, welk bewijs, zoo vraagt men u dan, ligt er dan nog in voor de waarheid en geldigheid van wat gij bewijzen wilt? Jezus moge in idealen zin nóg zoo hoog hebben gestaan als ge 't onderstellen wilt, toch was en bleef Jezus *mensch*, en als mensch kon Hij niet uit zichzelf weten, wat vier, vijf eeuwen vroeger al dan niet gebeurd was. Met alle geloovige Joden, zegt men u dan, zal Jezus natuurlijk diepen eerbied voor die schriften van Daniël gekoesterd hebben. En al blijkt nu van achteren, dat in het boek van Daniël geen woord, geen letter van Daniël zelf staat, en dat 't al van hoofdstuk 1 tot en met 12 puur verzonnen is, *Jezus wist dit niet,* Jezus had geen critische studie gemaakt, hij ging alzoo mee met het volksgeloof in de traditie, en die traditie zag nu in de eeuw waarin Jezus leefde, zonder aarzeling of twijfel in niemand anders dan in Daniël den schrijver van dit boek, en nam voor waar aan al wat er in stond. Had Jezus in onze dagen geleefd, zoo gaat men dan voort, dan ware er geen

de minste twijfel, of ook Jezus zou heel dit geschrift als een onwaar verzinsel ter zijde hebben geworpen. Nu echter kon Jezus niet anders doen dan met de traditie, die hij vond, meegaan, en zoo sprak dan ook Jezus van Daniël als den profetischen schrijver van dit boek, maar zonder dat hieruit ook maar voor 't minste volgen kon, dat 't waar was. Jezus toch, zoo durft men dan beweren, kon zich evengoed vergist hebben als Petrus of Paulus, als Mattheüs of Markus. Aan Jezus stonden geen andere gegevens ten dienste om achter de historische waarheid te komen, dan waarover Zijn tijdgenooten te Jerusalem of in Galilea beschikten. Daar nu Zijn tijdgenooten wel dupen van de traditie zijn moesten, kon ook Jezus zich aan de onwaarheid der traditie niet onttrekken. Jezus' tijdgenooten verkeerden in dwaling *en Jezus dwaalde met hen.* Maar juist daarom kan aan Jezus' uitspraak ten deze niet 't minste beslissend gezag worden toegekend. Hoe hoog Jezus ook staan mocht, Jezus was en bleef *mensch* en de grenzen der menschelijke beperktheid kon ook Jezus niet overschrijden.

We gaven dit betoog, hoe stuitend het ook zij, en hoe pijnlijk het ook aandoe, in onbenevelden vorm weer, en aarzelen niet te erkennen, dat de modernen, op hun ongeloovig standpunt, tot geen ander betoog komen konden. Men versta wel, wat wij hiermede bedoelen. Het ongeloof heeft het gezag der Heilige Schrift niet met één stoot omver geworpen. Onder hen die allengs afdoolden van het voorvaderlijk geloof, bestond vooral in den aanvang verschil. De één ging zooveel verder dan de ander. De ernstigste mannen onder deze twijfelaars begonnen met eerst enkel het *al te sterk* wonderbare opzij te zetten, en namen voorshands hetgeen dan overbleef, nog voor waar aan. Aan Jezus' geboorte uit een maagd werd aanvankelijk nauwelijks getornd. Jezus' Opstanding uit de dooden werd tot zelfs in de vijftiger jaren der vorige eeuw nog aan de Leidsche Universiteit verdedigd. Het volle geloof boette wel reeds veel van zijn kracht in, maar toch hield ook niet weinig nog lange jaren stand. Toch was dit uiteraard niets dan inconsequentie. Er moest hier eenmaal gekozen of gedeeld worden. Neemt men het wonder nog aan, of verwerpt men het principieel? Ziet men in Jezus nog „God geopenbaard in het vleesch", of enkel den hoogerstaanden, idealen mensch? Gelooft men aan openbaring van Godswege in 't woord en in 't visioen, of acht men dit alles zelfbedrog? Hier moet tenslotte een besliste keuze gedaan worden. Men kan wel eerst met de supranatureelen, en eerste rationalisten, nog iets, nog veel zelfs van het bovenmenschelijke in Jezus en in de Schrift vasthouden, maar dit is niets dan een quæstie van tijd. Wat men dan nog vasthoudt, neemt al af en mindert, van het eene tiental

jaren op 't andere; van het geslacht dat voorafgaat, is het in mindering bij het geslacht dat daarna komt. Wat men in deze kringen een kwart eeuw geleden nog niet zou hebben durven zeggen, stoot nu reeds een iegelijk in deze kringen o zoo geheel vrij en onbelemmerd uit. We hebben er daarom niets aan, of we ons al bij deze halfheden ophouden. We hebben ook hier naar de consequentie van het uitgangspunt en naar de drijfkracht van het beginsel te vragen, en dan natuurlijk komt het er ook in het nu door ons besproken geding op neer, dat hetgeen in de Schrift voor ons ligt, ten eerste elken afdoenden waarborg mist, dat hetgeen Jezus zou gesproken hebben, ons juist en precies zou zijn meegedeeld; dat in de *tweede* plaats, al kon men voor de juistheid van deze mededeeling instaan, toch elke waarborg ontbreekt, dat Jezus zich niet kan vergist hebben; en dat in de *derde* plaats ook bij Jezus altoos met den tijd waarin Hij leefde, moet gerekend worden, overmits de traditie ook voor Jezus een gegeven was, waaraan Hij zich niet *kon* onttrekken. We geven daarom zonder voorbehoud toe, dat wie elk wonder afwijst, in de Schrift niet anders dan menschelijk product ziet, en in Jezus niets boven het menschelijke aanbidt, tenslotte tot de conclusie die we aangaven, *moet* komen, ja, dat zoo een dergenen, die tot dezen kring behoorden, het nog zoo half voor de oude traditie blijft opnemen, hij een onklare geest is, die de consequentie van zijn eigen uitgangspunt niet doorziet.

Voor een iegelijk daarentegen, die met den apostel van Tarsen belijdt, „dat de Christus is het beeld des onzienlijken Gods, de eerstgeborene aller creaturen, door wien alle dingen geschapen zijn, die in den hemel en die op de aarde zijn, die zienlijk en die onzienlijk zijn, die er vóór alle dingen was, zoodat alle dingen tezamen bestaan door Hem, zoodat Hij dan ook is het Hoofd des Lichaams, Hij die 't begin is, en de eerstgeborene uit de dooden, opdat Hij in alles de eerste zou zijn", — voor een iegelijk die dit met Paulus belijdt, is het aanvaarden van al zulk beweren uitgesloten. Natuurlijk wordt zonder voorbehoud toegegeven, dat Jezus zich niet in tekstcritiek verdiept heeft, geen handschriften heeft vergeleken, en geen inleiding op de boeken der H. Schrift bestudeerd heeft. Maar hieruit af te leiden, dat derhalve Jezus op één lijn stond met een pas beginnend theologisch student, is een voorstelling welke den denker onteert, die ze ook maar een oogenblik in zijn beweren op durft nemen. Onder de geloovigen werken hier twee motieven, het ééne intellectueel en het ander mystiek-geestelijk, en wie tot de Schrift eeniglijk met zijn intellectueele hulpmiddelen komt, zal ze nooit verstaan. Zoo min als iemand zonder artistiek gevoel het schoone weet te waardeeren, even onbekwaam is, om

op heilig gebied mee te spreken, al wie stomp in het geestelijke is, en oog en oor mist om 't geestelijke te verstaan.

Al belijdt ge nu met de kerk aller eeuwen, dat ook de menschelijke natuur in den Christus niet schijn, doch wezen was, zoodat Jezus als mensch niet over elke grens van het menschelijke kon heengrijpen, toch spreekt 't wel vanzelf, dat wat aan onze menschelijke natuur als geestelijk vermogen is toebedeeld, in den Christus tot de hoogste, de rijkste en de rijpste ontwikkeling was gekomen. Hing 't ook hier aan de intellectueele factoren, zooal niet uitsluitend dan toch in hoofdzaak, zoo zou hier door ons niet te vorderen zijn, daar het intellectueele bijna geheel aan het persoonlijke inzicht hangt. Nu 't daarentegen bij geheel dit vraagstuk allereerst en allermeest op de *geestelijke voelhorens,* als we ons zoo mogen uitdrukken, aankomt, nu spreekt 't vanzelf, dat hetgeen de *geestelijke voelhorens* uit kunnen wijzen, bij Jezus tot een zoo vaste en ruime conclusie *moest* komen, en *is* gekomen, als dit bij niet één eenig mensch ooit te vinden was geweest. Reeds in het gewone leven spreekt het onderscheid zoo duidelijk tusschen het hoogere en het lagere geestelijke standpunt. Neem humor en scherts, en ge doorziet 't aanstonds, hoe er op dit spelend terrein een laffe, minne spot kan heerschen die u weerzin inboezemt, maar hoe ook anderzijds op datzelfde terrein zoo hooge, fijne geestigheid zich kan uiten, dat ge ze den man benijdt, die ze al spelend voortbracht. En zoo nu is het op elk gebied van het leven des geestes. Niet al wat geestelijk zich aandient, staat op gelijke trap. Eer integendeel is op elk geestelijk terrein een sterk sprekend verschil der gaven heerschend, dat zich duidelijk gevoelen doet. Onder de lager staande geesten geniet men in het ordinaire en soms zelfs in het lage. Op hooger terrein daarentegen en in nobeler kring heerscht een zooveel machtiger geestesformatie, dat men er het laffe en slappe en lage als vanzelf uitbant, en dat alleen ten volle mee kan doen, wie ook zelf van hooger geestelijken aanleg is, en dien aanleg wist te ontwikkelen. Tenslotte kwam 't dan neder op de *persoonlijke* hooge vlucht die de scheppende geesten konden nemen, en zoo schitterden dan een Michaël Angelo en Rembrandt, een Vondel en Goethe en Shakespeare, een Beethoven en een Händel.

Geheel ditzelfde nu gaat door *op 't heilige gebied,* dat van boven tot ons nederdaalt, maar toch evenzoo in het menschelijke een aansluiting vindt. Het feit dat God den mensch naar Zijn beeld schiep, dringt nog in alles door. Doch ook hier is het een *graadverschil,* ja meer dan dit, ook het nog sterker sprekend verschil tusschen het *geniale* in den aanleg en het *ordinaire.* Altoos weer

hebt ge met het onderscheid in het alphabet te doen. Er zijn op elk terrein, en zoo ook op het heilige erf, enkele klinkers en vele medeklinkers, een onderscheid, dat hier vooral sterk spreekt. Dit onderscheid zou meegesproken hebben, ook al ware er geen breuke tusschen God en ons gekomen, maar nu die breuke kwam, spreekt dit verschil zelf *zeer sterk* mee. Ge merkt 't nog gedurig om u heen. Ge vindt om en bij u broeders, die o, zoo warm geestelijk van aanleg zijn, dat er nauwelijks een heiliger toon behoeft te worden aangeslagen, of er vlamt iets op in hun oog en ze genieten mee. Bij anderen daarentegen kan dit gevoel wel werken, maar gelukt 't u slechts enkele malen het krachtig op te wekken. En dan nog weer zijn er de vele nog lager staande naturen, die nimmer wakker kunnen worden dan door een treffend sterfgeval in eigen kring of door een bangen druk die hun leven komt benauwen. Wat men dan bij een epidemie die invalt, of gelijk nog onlangs bij 't opkomen van den bangen oorlog waarneemt, toont u, hoe zelfs in de meest ongevoelige harten nog altoos zekere snaar aan 't trillen is te brengen.

Doch neem nu op dit terrein het hoogst denkbare, en ge nadert onwillekeurig de eminentie van den Christus. Bij Hem geen breuke uit den val in het Paradijs, maar een *nabij God zijn* in de volkomenheid, en een nabij God *zich gevoelen* en *bevinden,* waarbij nooit en nimmer stoornis kon intreden, dan alleen op dat ééne oogenblik aan het Kruis, toen het ging om den vloek die van ons moest afgewenteld, en het *Eli, lama Sabachtani!* over Jezus' stervende lippen sloop. De inwerking van den Geest was daarom bij Jezus een *bestendige.* Doch in de tweede plaats was het in Jezus een werking des Geestes, die noch verslapping noch afmatting kende, en zich steeds naar het Zenith bewoog. Daarbij kwam dan in de derde plaats, dat in Jezus het geestelijk mensch-zijn een centraal karakter droeg. Dit verschil kunt ge ook onder de geloovigen bespeuren. Ge zult een vader of moeder vinden, die persoonlijk en voor zichzelf sterk leven, maar de overige leden van het gezin meest aan zichzelf overlaten. Elders daarentegen zult ge een moeder ontdekken, die geheel haar gezin op 't hart draagt, zoodat ze minder voor zichzelf, maar meer voor haar gezin leeft, en heel haar gezin centraal in zich opneemt. Dit nu is de volkomenheid geweest van het centraal-menschelijk karakter dat in Jezus uitblonk, en nog steeds uitblinkt. Als mensch, en met ons deelgenoot van de menschelijke natuur, is Jezus niets voor zichzelf, maar als met heel Zijn wezen uitstralend in het Lichaam der uitverkorenen. Het is alles in Hem centraal. Hij voelt niet alleen voor zichzelf, maar doorvoelt het geestelijk zijn van heel het Lichaam, waarvan Hij 't Hoofd is. En dan in de vierde plaats kon Jezus zeggen: Eer Abram was, ben Ik.

Zijn duur was niet de levensduur van drie en dertig jaar, maar Zijns was een terugleven, en een meeleven en een vooruitleven. Een terugleven tot in het Paradijs, een meeleven met de geloovigen in elk tijdperk, en een vooruitleven tot in de zalige Voleinding.

Hieruit nu vloeide vanzelf voort, dat, zoo 't niet te oneerbiedig is, om deze uitdrukking ook van onzen Heiland te bezigen, de geestelijke voelhorens bij Jezus volmaakt in aard en graad waren. Het heilige in Jezus droeg een gestalte van de hoogst denkbare artistieke ontwikkeling, in Hem zooals in niemand buiten Hem, en nooit anders dan door Hem. Hoe ter wereld wil men ons dan de valsche en onhoudbare voorstelling opdringen, dat het Boek dat Daniëls naam draagt, niet anders dan verzonnen verhalen zou bevatten, geheel leugenachtig en gefantaseerd zou zijn, en dat Jezus de geestelijke gave zou gemist hebben, om dit onwaarachtige in dit verzonnen product, onmiddellijk te voelen, gewaar te worden, te brandmerken en te veroordeelen. Was het boek van Daniël metterdaad het geschrift van onware verdichting en brutale speling met het heilige, gelijk de critici sinds Michaëlis, en vooral sinds Bleek, voorgaven, zoo zou het geestelijke waarnemingsvermogen en het geestelijke bevattingsvermogen bij Jezus, zoo Hij dit niet ontwaard en niet gemerkt had, op zeer laag peil, instee van op 't hoogste peil, hebben moeten staan, en zou onze Heiland van Zijn geheel eenige hoogte, ook voor wat Zijn menschelijke natuur aangaat, tot een peil dalen, dat op artistiek terrein onder onze corypheeën slechts verachting zou inboezemen.

Als heel het boek van Daniël verzonnen en valsch ware, en het geestelijke bevattingsvermogen van Jezus had dit *niet* ontwaard en *niet* gevoeld, zoo zou Jezus ook binnen de grenzen onzer menschelijke natuur niet meer 't Hosanna aan ons hart kunnen ontlokken.

XXXVII. **Daniël.** *(Vervolg.)*

> En Mozes werd onderwezen in alle wijsheid der Egyptenaren; en was machtig in woorden en werken.
> HANDELINGEN 7 : 22.

ZOO bleek dan op overtuigende wijze, hoe bij het gewagen van een pseudo-Daniël veel meer op 't spel staat, dan de betrouwbaarheid van het verhaal, dat in dit Bijbelsche geschrift voor ons ligt. Neemt men toch de zaak gelijk ze zich voor ons

aandient, dan tast het beweren, dat Daniëls boek geheel onecht zou zijn, niet slechts Daniël, maar Christus zelf aan. Stel u toch duidelijk voor, hoe, bij die veronderstelling, de houding van den Christus uitkomt. Jezus kende het boek van Daniël. Hij had ook dit geschrift uit de heilige verzameling gelezen. Onder dit lezen heeft Jezus geheel den inhoud van dit geschrift voor waar aangenomen. Jezus geloofde, dat waar was wat Hij las. Immers Hij heeft er zich met het oog op de machtige worsteling van het Koninkrijk Gods in Israel tegenover de heidensche overmacht op beroepen, en er letterlijk uit geciteerd. Ware 't nu gelijk de modernen, en, helaas, ook het meerendeel der ethischen, beweren, en hadden we in het boek Daniël niet anders voor ons dan een uit verzinsels samengeflanst geschrift, dat wel verre van ons waarheid te melden, ons niets dan verzinsels en uitdenksels van een valschen auteur ter lezing aanbood, dan zou de bijeenvoeging van deze twee, dat Daniël een verzinsel was, en dat Jezus het niettemin voor geheel waarachtig aannam, een blaam op Jezus' geestelijke bevatting leggen, die geheel onze belijdenis van den Zone Gods zou aantasten. De intellectueele vraag van het uitwendige onderzoek laten we hierbij ter zijde. Ook daarover ware nog heel wat op te merken, maar we laten dit met opzet rusten, wijl er de beslissing niet aan hangt. De beslissing hangt ten deze in den meest-volstrekten zin af van de vraag, of onze belijdenis van den Christus, gelijk die onveranderlijk bij ons vast ligt, zulk een pijnlijke vergissing van Jezus toelaat, dat Hij zulk een bedriegelijk geschrift voor echt zou hebben aangenomen, en er zich, als ware 't een Goddelijke autoriteit, op zou beroepen hebben. We nemen geheel het geding alzoo uitsluitend van de geestelijke zijde, en spraken daarom van geestelijke voelhorens. Daar nu Jezus onder allen die ooit het boek Daniël lazen, geestelijk het hoogst niet alleen, maar eenig hoog stond, zoodat geestelijk zelfbedrog bij Jezus geheel is uitgesloten, en in Jezus op geestelijk terrein een waarnemend gevoel werkte, dat Hem niet bedriegen kon, zoo zou metterdaad de persoon van Jezus zelf in Zijn eenig hoog karakter worden aangetast, indien Jezus zulk een uitdenksel der fantasie en bewust verzinsel als het boek Daniël dan zijn zou, voor echte munt had aangenomen, er in letterlijken zin op ware afgegaan, en zich derwijs met alle andere lezers door de traditie had laten bedriegen. Dit nu zou niet alleen Jezus onwaardig zijn geweest, maar ware het zoo metterdaad toegegaan, zoo zou Jezus ophouden voor ons te zijn, wat Hij steeds blijkens onze belijdenis voor ons geweest is. Het critisch geding gaat dan niet meer om de twaalf kapittels van Daniël, maar om Jezus, om onzen Heiland, om onzen Middelaar bij den Vader.

Het was hierom, dat we zoo vollen nadruk legden op de geeste-

lijk-artistieke vraag, die hier het geding beheerscht. Als er een pseudo-Rubens of een pseudo-Rembrandt te koop wordt geboden aan iemand, die op artistiek gebied een vreemdeling is, kan hij zich aanstonds laten bedriegen; maar als de nabootser een modern stuk van eigen makelij als een stuk van Rembrandt aan een kunstkenner te koop voorhoudt, dan ziet die kenner dadelijk, dat hij met bedrog te doen heeft, en verzoekt den bedrieger hem niet op te houden, maar hoe eer hoe beter met zijn valsch product zijn huis te verlaten. Zoo is het op het erf van de schilderkunst, zoo is het op het erf der hooge poëzie, zoo is het met den beeldhouwer. Op elk van deze drie terreinen loopt de niet-kenner er gedurig in, maar niet de wezenlijke kenner, en vooral niet wie zelf in het vak een virtuoos is. Zulk een toch proeft en ruikt als 't ware onmiddellijk, dat hij met bedrog te doen heeft, en kan zich niets op de mouw laten spelden. Bovenal geldt dit van hoogstaande Kunstgenieën, van mannen wier naam straks ook na hun dood met eere aan de kunstzaal verbonden blijft. En geheel ditzelfde geldt nu op geestelijk terrein. Ook op heilig, geestelijk terrein is er verschil van gewaarwording, en van zien. Dit gaat naar graden. Er is hier klimming. De ordinaire mensch kan 't soms wel voelen, maar zulks is niet altoos het geval. Wie hooger staat, is reeds niet zoo spoedig te bedriegen. En komt ge ten slotte bij de fijnst gevoeligen en rijkst begaafden, dan wordt alle onderstelling, alsof zelfbedrog nog mogelijk ware, een pure belaching. Ook hier geldt de wet en regel van het artistieke. Is daarom, conform onze belijdenis en de belijdenis onzer vaderen, Jezus metterdaad niet enkel geestelijk hoogstaand geweest, maar was het geestelijk besef, de geestelijke gewaarwording in Jezus de volstrekt volkomene, dan is het hiermede uitgesloten, dat onze Heiland ooit een valsch stuk voor echt zou hebben aangezien, en is het aannemen, alsof Jezus in heilige eenzaamheid voor Gods aangezicht een geheel valsch boek, gelijk Daniël dan zijn zou, voor echt zou hebben aangezien, en er met zijn ziel op in zou zijn gegaan, een in volstrekten zin verwerpelijke voorstelling.

De aard van onze artikelen, gelijk ze thans op elkander volgen, laat nu niet toe, dat we hier een geheel zielkundige beschouwing van den persoon van den Heiland zullen geven, maar zooveel mag en moet dan toch herinnerd, dat er in geheel Jezus' optreden gedurig allerlei voorkomt, dat aan Zijn geestelijk perceptie-vermogen een geheel eenig karakter toekent. Ge ziet 't aan Nathanaël. Deze vrome Israeliet had nog van verre geen vermoeden, dat Jezus hem ook maar kende, en toch blijkt van achter, hoe Jezus hem reeds

geestelijk doorgluurd had, en zulks niet in dien persoonlijken zin, dat Hij zijn karakter van zijn gelaat gelezen had, maar zoo ten volle geestelijk, dat Jezus aanstonds getuigen kon: „Zie, waarlijk een Israeliet *in welken geen bedrog is.*" Denk u nu, dat de beweerde pseudo-Daniël, evenals Nathanaël, tot Jezus ware gekomen, zeg zelf, zou Jezus dan ook tot hem kunnen gezegd hebben: „Ik eer u als een zoon Israels, in wien waarlijk geen bedrog was", terwijl toch heel zijn optreden op goed bedoelde, maar dan toch op feitelijke bedriegerij zou hebben gesteund. Dit geestelijke waarnemingsvermogen van Jezus komt gedurig uit, zoo bij vriend als bij vijand. Jezus doorziet en voelt wat Judas in den zin heeft. Jezus doorziet en voelt wat Petrus straks overkomen zal. Jezus merkt dat er genezende heilskracht van Hem uitging op die vrouw die aan gevaarlijke vloeiing leed. Waar het op contact met den geest van andere menschen aankomt, merkt ge nooit dat Jezus *verrast* wordt. Steeds ontvangt ge den indruk, dat Jezus alles voelt wat komen zal, er op voorbereid is, en er zich naar schikt. Er spreekt uit Jezus een rijk geestelijk waarnemingsvermogen, dat nooit en nimmer overtroffen is. Soms is het, of het onderscheid tusschen wat reeds te zien is en wat nog komen moet, bij Jezus geheel wegvalt, en alsof Hij door alle tijdphasen heen de werkelijkheid tast, gevoelt en waarneemt. Juist dus wat ge op kunstgebied artistiek bij de groote meesters waarneemt, vindt ge evenzoo bij Jezus op heilig-geestelijk terrein, en dan in de volkomenheid. Dit gaat bij Jezus zoover, dat Hij tot Zijn jongeren zeggen kon: „Ga heen, in het vlek dat tegen u over is, en gij zult terstond een ezelin, en een veulen met haar, vinden." Evenzoo betuigt Jezus tegen allen geheel anderen schijn in, dat na twee dagen het Pascha is, en dat vooraf de Zoon des menschen overgeleverd zal worden, om gekruisigd te worden. Jezus heeft een waarnemingsvermogen dat alle gewone grens overschreed, en Zijn bewustzijn in alles door liet dringen.

Gaat dit nu reeds door voor wat zulke uitwendige bijzonderheden aangaat, veel, veel rijker nog bewoog zich dit geestelijke vermogen van den Christus op geestelijk terrein. Hierin vooral is zijn waarneming en gewaarwording klaar, helder en juist werkend. Wat onder menschen slechts ten deele voorkomt, dat ze vooruit niet maar gissen, maar met vasten blik al zien wat te komen staat, denk bijv. aan Swedenborg, was bij Jezus een volkomenheid. Vergelijk in den bangen wereldoorlog dien we doorworstelen, wat een gewone burger durft gissen, en wat een doorkneed staatsman en veldheer vooruit al ziet, en ge ontwaart terstond, hoe de doorknede staatsman die over alle gegevens beschikt, een blik om zich heen en in de toekomst kan werpen, die ieder ander verbaast. En zoo

ook is 't hier. Wat de gewone geloovige op dit geestelijk terrein vooruit voelt en als van verre ontwaart, heeft ook zeer zeker beteekenis, maar het beteekent zoo goed als niets, zoo ge het vergelijkt met wat Jezus voorzag, doorzag en inzag. Het kleed der geheimenis was voor Jezus van alle zijden althans zoover opgelicht, dat 't verschijnsel geheel in klaarheid op Hem aandrong. En daarom is het zoo met geheel de verschijning van den Zoon des menschen in onverzoenlijken strijd, u te denken, dat Jezus zulk een boek van Daniël, als 't onecht was, in stille heilige aanbidding zou doorlezen en er den inhoud van als heilig in zich zou hebben opgenomen, indien 't metterdaad niets anders ware dan een aaneenrijging van verzinselen, op 't heilig terrein aangedurfd, doch waarvan geen woord waar was. Jezus' geestelijk vermogen van voorvoeling en gewaarwording zou Hem op onfeilbare wijze, de onware nabootsingskunst, die in dezen pseudo-Daniël voor Hem lag, onthuld en ontdekt hebben, en Jezus zou heel dien valschen Daniël van zich hebben geworpen, ja, er Zijn discipelen tegen hebben gewaarschuwd. Maar dan gaat ook omgekeerd onze tegenovergestelde conclusie door. Nu vast staat, dat Jezus met dit absolute, artistieke toetsingsvermogen op het heilige, geestelijke gebied gewapend was en dus ook Daniël las, zich in Daniël verdiepte, al wat in Daniël stond voor waar aannam, en Zijn discipelen met een beroep op Daniël de toekomst ontsluierde, nu randt, wie Daniël, als in bedriegelijke gestalte voor ons tredend, ontmaskeren wil, de geestelijke perceptie van den Christus zelven aan, en het gaat dan niet meer om een pseudo-Daniël, maar om een pseudo-Messias.

Doch ook nog uit ander oogpunt moet tegen de vernietigende critiek, die op Daniël is toegepast, van Schriftgeloovige zijde protest worden ingediend. Vergeet toch niet, dat de volstrekt ongeloovige en de moderne even beslist in verzet komen tegen hetgeen ons in den Pentateuch omtrent Mozes' optreden wordt bericht. Ook op die periode toch in Israels geschiedenis passen de zoodanigen den stelregel toe, dat 't wonder een ondenkbaar iets is, en dat uit dien hoofde al het mirakuleuse, dat ons omtrent de plagen in Egypte, en zooveel meer, uit Mozes' leven verhaald wordt, niet anders dan product van fantasie zijn kan. Men mijdt dan wel de aanklacht van bedrog. Men stelt 't dan voor alsof de eenig groote persoonlijkheid die uit Mozes sprak en in Mozes handelde, een indruk achterliet dien de sage kweekte, en hoe uit deze sage alstoen een breede historische voorstelling is opgekomen, die te goeder trouw allerlei fantastisch getinte en beeldsprakige figuren in het verhaal opnam, alsof ze echt gebeurd en volkomen werkelijk geweest waren.

Doch hoe men dan ook de misleiding der sage verzwakt, het blijft er dan toch altoos op neerkomen, dat 't geen gezegd wordt geschied te zijn, feitelijk *niet* alzoo geschied is, en dat zoo met name van de Egyptische plagen niet kan noch mag worden aangenomen, dat ze plaats grepen conform het verhaal. Hoe hoog men Mozes dan ook nog stelle, het kleed der fantasie moet dan ook hem van de schouders worden genomen, en ook van de verhalen die ons gewagen van allerlei miraculeuse voorvallen en gebeurtenissen in zijn leven, moet dan erkend, dat ze ons geen historie geven, maar slechts wat louter verbeelding van de historie gemaakt heeft.

Plaatst men zich op dit standpunt, dan loont 't vanzelf niet meer, het vraagstuk van Daniël nader te onderzoeken. Dan toch is er geen val geweest, en greep er geen verandering in de orde der dingen plaats; en dan is er van een openbaring die tot in bijzonderheden afdaalde en aan 't vaste woord gebonden zou zijn, geen sprake meer. Er is dan, van de eerste ontkieming der atomen af, niet anders geweest dan een natuurproces. Weg valt dan alle wonder. Mozes is dan niet anders dan een vaardig wetgever en kundig volksleider geweest, en met al het wondere dat ons van Mozes bericht wordt, valt dan uiteraard ook al wat van Daniël geboekt is, in 't niet terug. Zoo echter oordeelt wie in Christus zijn Verzoener belijdt, niet. Wie aan de Schrift in 't gemeen blijft vasthouden, blijft dan ook belijden, dat in Egypte metterdaad, in de dagen van Mozes, een geheel eenige reeks van gebeurtenissen heeft plaats gegrepen, die een geheel buitengewoon karakter droegen, en die, keer op keer in het wonder als ware ingekleed, door dat geheel exceptioneel karakter de tegenstelling tusschen de heidensche wijsbegeerte en de wijsheid van Israel aan 't licht brachten. En dit nu zoo zijnde, schijnt 't niet wel voor tegenspraak vatbaar, dat hetgeen tusschen Israel en de heidenwereld in Egypte onder Mozes is afgespeeld, schier riep om herhaling, toen Israel onder de volken als verplet, in geheel gewijzigde verhouding tegenover de heidenwereld kwam te staan. Alles loopt dan geleidelijk en als van zelf, zoo men belijdt, dat de eerste regeling der verhouding tusschen Israel en het volk van Egypte onder Mozes tot stand kwam, en dat daarna, toen Israel als vrij en zelfstandig volk onderging, geheel gelijke verhouding zich opnieuw geregeld heeft, onder Daniël aan het hof van Babylon en Susan. Zoo moest zich wat onder Mozes in Egypte voorviel, bij het ingaan van Israels geheel gewijzigde verhouding, herhalen. En dit is dan ook geschied. Onder Daniël is een gewijzigde verhouding tusschen Israel en de volken tot stand gekomen, en wie hier de profetie niet mee laat spreken, maar aan Daniël het zwijgen oplegt, kan

den overgang van Israels historie uit zijn eerste in zijn tweede periode op geenerlei wijze zich duidelijk maken.

Het uitgangspunt ligt hier uiteraard in Abrams roeping uit Ur der Chaldeën; maar wat we van Abraham, Isaäc en Jacob lezen, vestigt voor het opkomend volk van God in verband met de heidenwereld nog geen nieuwen, geheel eigenaardigen toestand. We hooren wel van geloofsworstelingen, van een uittrekken naar Kanaän, zelfs van een krijg tusschen Abraham en Kedor Laomer met de zijnen, maar tot de vestiging van een volk Gods in Kanaän komt 't nog niet. Al wat zich vertoont, is voorbijgaand. Veel anders dan de grafspelonk van Machpela kent 't land van Kanaän ten slotte van den patriarch niet, en al wat uit de drie patriarchen het geroepen volk van God zou doen voortkomen, is uit Kanaän uitgetreden, verloor straks alle eigen terrein, en werd verplaatst naar het land van Egypte, waar alsnu Israels verblijf, ook al duurde het vier eeuwen, toch slechts van voorbijgaand karakter zou zijn. Het heilige *volk,* dat nog niet veel meer dan in de belofte bestond, moest ingeleid in de gemeenschap met een der destijds hoogst ontwikkelde heidensche volken. De keuze stond hier tusschen Babylon en Egypte. Dat waren destijds de twee machtigste heidensche cultuurstaten. Nu kon Babylon hier voor Abrahams zonen geen dienst doen, omdat de patriarchen zelve uit der Chaldeën land waren, en alzoo een nationale ontwikkeling en opvoeding in Babylon, Israels eigenaardig karakter zou hebben doen te loor gaan.

Egypte was daarom als aangewezen. In Egypte stond de cultuur, destijds vooral, zeer hoog, en toch lag er tusschen de Egyptenaren en de Israelieten een te hemelsbreed verschil in afkomst en volkskarakter, om te vreezen dat Israel in het Egyptische leven op zou gaan. Dat is dan ook niet geschied. In Gozenland bloeiend, is Israel later op ruwe wijze door een lateren koning van Egypte geknecht en terneergeslagen, en zoo was de tijd gerijpt, om het tot een volk uitgegroeid patriarchaat geheel zelfstandig, en nu in het Kanaän der belofte, te laten optreden. Zoo moest Israel derhalve uit Egypte uit, door de woestijn naar Kanaän worden overgebracht, en eerst in Kanaän zou het als een zelfstandig volk, en wel als 't volk Gods, kunnen optreden.

Daarom nu heeft 't God beliefd destijds een eenig man te verwekken, en door dien man Gods Zijn volk te verrijken en tot een volk van nationalen zin te vormen. Nu was heel Mozes' levensloop er op aangelegd, om hem voor die hooge bestemming te doen rijpen. Hij wordt als kindeke in de wieg naar het hof gedragen.

Een prinses is zijn pleegmoeder. En in de hoogste kringen der toenmalige Egyptische maatschappij wordt Mozes opgevoed „in al de wijsheid der Egyptenaren," terwijl van Mozes geheel afgescheiden, een Aholiab en Bezaleël reeds als voorbereid werden voor de taak die hun bij het bouwen van den Tabernakel wachtte. Naast die aristocratische, wereldsche opvoeding aan het Egyptische hof, komt dan tweeërlei geestelijk element te staan. Vooreerst de rechtstreeksche openbaring die aan Mozes in het Braambosch te beurt valt, en in de tweede plaats de nawerking van wat bij zijn schoonvader in Midian nog van de oude heilige traditie te vinden was. Aldus voorbereid, onderneemt Mozes dan ten slotte op Gods bevel de groote worsteling. Bij die worsteling treedt gedurig het miraculeuse in. En de einduitkomst is, dat Mozes zijn volk tot op de grenzen van Kanaän kon brengen; dat Jozua, als Mozes sterft, de leiding op zich neemt; en dat het woord van Mozes achter blijft als een profetie van een heerlijke toekomst.

Na Mozes' heengaan op den Pisga, is toen eerst de historie van het eigenlijke volk gevolgd, en die historie is doorgeloopen van Jozua tot op Zedekia. Mozes stelt men dan in 1320, Zedekia in 586, alzoo een tijdperk van ruim zeven eeuwen. Doch toen viel Jerusalem, de tempel werd verwoest, het volk in ballingschap weggevoerd; en al is onder Cyrus of Kores een deel van het volk nog naar Palestina teruggekeerd, en al heeft zich daarop nog een eigen Joodsch leven in den zin van strenge orthodoxie ontwikkeld, vrij en onafhankelijk is toch het Joodsche volk nimmer meer geworden. Uit de handen der Assyriërs en Babyloniërs ging het over onder de macht der Perzen. Toen kwam het onder Alexander den Groote. Na hem onder de Syriërs. En ten slotte hebben de Romeinen aan Israel tot in Jerusalem hun overmacht doen gevoelen. Zoo sterk zelfs, dat, toen 't tot opstand kwam, het einde van Jerusalem intrad en alle sprake zelfs van eigen volk verdween en te loor ging.

Die derde, geheel nieuwe periode van Israels bestaan droeg van zelf een geheel ander karakter, dan eigen was eerst aan het verblijf in Egypte, en daarna aan het vrije bestaan in Kanaän. De ballingschap leidde deze derde periode in, en het was in Daniëls verschijning dat ze getypeerd werd. En nu ziet ge dan ook, hoe Daniël, evenals Mozes, leeft in het heidensche land, dat heerschappij over Israel uitoefende; hoe ook Daniël evenals Mozes aan het hof der heidensche potentaten in eere is; hoe ook Daniël de heidensche cultuur van die dagen in zich opnam; en hoe 't Daniël was, die evenals Mozes de bemiddelaar mocht zijn van de

wondere dingen, welke 't God beliefde aan Zijn volk bij het ingaan van deze derde nationale periode te betoonen. En met deze drie perioden is 't nog niet uit. Thans verkeert het Joodsche volk in een periode, die als *vierde* weer een geheel eigenaardig karakter draagt. Het geslacht sterft niet uit. Eer is het talrijker dan 't ooit in vroeger dagen geweest is, en telt meer dan tien millioen. Maar 't is onvrij. Het kan zich niet meer als volk onder eigen koning aandienen, en wat de Sionisten beproeven, het mikt wel op beter verschiet, maar 't kan het Joodsche volk als natie niet tot zelfstandig bestaan leiden. Het is en blijft een maatschappelijk werk wat deze Sionisten doen. Oeconomisch, en niet politiek van aard. En daarom, de afwikkeling van deze vierde periode kan eerst in het einde komen, als naar de belofte van het Nieuwe Testament, een geheele heirschare uit Israel tot den Christus zal bekeerd worden. Voorshands echter spreken de voorzeggingen zich klaar en duidelijk uit. De aanvankelijk patriarchale periode eindigde met Jozef als onderkoning in Egypte. Toen verliep de eerste volksperiode van Egypte tot op Mozes. De tweede periode is de politieke belichaming van wat in den persoon van Mozes zoo wonderbaar door God gegeven was, en deze periode loopt door tot op de vernietiging van Israels zelfstandig volksbestaan in de ballingschap. Wat daarna komt, toont dan nogmaals schier gelijke verschijnselen. Voor Mozes staat thans Daniël. Het heidensche land is thans niet Egypte, maar Babylon, gevolgd door Meden en Perzen. Ook nu komt wonder na wonder de positie van den Godsman bevestigen en sterken. Ook Daniël heeft zijn getrouwe hulpen in Sadrach, Mesach en Abednego, gelijk Mozes in Aäron en Jozua, met de zeventig oudsten. En ook nu evenals in Mozes' periode komt en blijft de profetie zich op den Messias richten. Op dien Messias wees Mozes, op dien Messias heeft ook Daniël gewezen. Het machtige wonder ziet ge zoowel bij Mozes als bij Daniël schitteren. En het principieele verschil tusschen beider optreden is, dat Mozes stichtte en opbouwde wat een vrij, echt nationaal bestaan zou geven, terwijl Daniël de Godsman werd, toen Israels nationaal bestaan juist onderging. Zóó echter, dat Daniël even vast en beslist als Mozes op den Messias aanhield, tot straks de geboorte te Bethlehem van Maria's Kindeke het doel van Israels voortbestaan ook in die laatste periode in het licht stelt.

XXXVIII. **Daniël.** *(Vervolg.)*

Geloofd zij de HEERE God, de God Israels, die alleen wonderen doet. PSALM 72 : 18.

NADRUK zij hier vooral gelegd op 't geen zich in den Christus zelven aandient. De verschijning van de patriarchen, het optreden van Mozes, en zoo ook in de ballingschap de breede actie van Daniël, vonden haar doel niet in zichzelf, maar wezen al te gader op den Messias die komen zou. Juist daarom ligt hier zulk een afdoende beslissing in wat de Evangeliën ons van den Christus zelven betuigen. Desaangaande nu staat het voor wie de Schrift leest, onomstootelijk vast, dat de Christus zich niet bepaald heeft tot het doen van predicatiën en het uitspreken van boeiende redenen, maar dat heel Zijn verschijning ook een *zakelijk* karakter in bepaalde feiten droeg, en dat in dit zakelijke gedurig het *wonderbare* intreedt, en dit wel zoo, dat de gewone norm van 't leven op Jezus blijkt niet van toepassing te zijn. In geheel Jezus' verschijning treedt een hoogere realiteit op die in ons gewone leven zich zóó niet aandient. De sfeer van dit ons gewone aardsche leven is niet de sfeer des levens waarin Jezus voor ons optreedt. Men voelt het, hoe uit elke bladzijde van het Evangelie een hoogere levensadem tot ons komt, en zich een leven aandient waarop een *hooger* niet alleen, maar ook een *ander* stempel staat afgedrukt, dan aan ons gewone menschelijke leven eigen is. In Jezus verscheen, wat in geen mensch ooit aanschouwd was, Jezus kwam op niet uit ons laag en ingezonken leven, maar uit een leven van hoogere orde, en wat Jezus ons bracht, was iets, dat uit de heilige sfeer daarboven in ons lagere en gezonken leven werd ingedragen om dat op hooger peil te zetten. Wat na Bethlehem aanschouwd werd, stond alzoo veel hooger, dan wat in de patriarchen, van Mozes af, met Daniël incluis, aan 't licht trad; maar toch, en daarom dient er hier op gewezen, het was in Jezus de nu volkomen geworden openbaring van wat bij Abraham, Mozes en Daniël reeds in zoo duidelijke trekken was voorafgeschaduwd. In *soort* stond wat in de vroegere openbaring getoond was, op één lijn met wat bij Bethlehem verscheen, doch er was sterk sprekend verschil in *graad.* Wat bij de vroegere dragers der openbaring slechts ten deele en als in schaduw was uitgekomen, openbaarde zich bij den Christus in volle klaarheid in 't zuivere licht, en als in zijn voleinding.

Daarom juist nu is het van zoo afdoend gewicht, duidelijk te doen uitkomen, dat ook hetgeen in Jezus verscheen, niet alleen van dezelfde hoogere levensorde was, als hetgeen in de profetie te waardeeren viel, maar dat dit van hooger intredende element in Jezus zijn volkomenheid bereikt. Stond het nu zoo, dat in Jezus' geheele optreden eeniglijk het hooger *geestelijke* uit was gekomen, zoo in de keur van Zijn gesprekken, als in Zijn profetieën en redevoeringen, zonder dat er bij Jezus van 't *wonderbare* ook maar iets in de werkelijkheid ware bijgekomen, zoo zou men althans de vraag kunnen stellen, of wat bij de patriarchen en profeten van 't wonderbare in feiten en gebeurtenissen gemeld werd, niet òf op onjuiste voorstelling had berust òf althans bijzaak ware geweest. Zien we daarentegen, dat bij Jezus dat wonderbare veeleer nog sterker dan oudtijds op den voorgrond treedt, en dat 't verhaal van deze wonderbare realiteit verreweg op het grooter deel van de evangelische verhalen beslag legt, dan kan aan zulk een minder waardeerenden blik op de patriarchen en profeten geen plaats worden ingeruimd, en erlangt dit zakelijke en reëele ook bij hen veeleer een verhoogde beteekenis. Nu wezen we er in ons vorig hoofdstuk reeds op, hoe de kennisse van den Christus op allerlei manier de gewone grenzen van onze menschelijke kennis overschreed, doch thans moet er evenzoo bijgevoegd, dat de werkelijkheid, de realiteit, die in geheel Jezus' optreden openbaar werd, evenzoo, ja in nog sterker mate, den indruk vestigt, dat we in Jezus' optreden met het zich ontplooien van een *hoogere* levenssfeer te doen hebben. Zeker, in een vrij groot aantal bestonden deze wonderwerken, die ons van den Christus verhaald worden, in de werking van genezende krachten, en ten deele althans kan worden toegegeven, dat meer dan eene krankheid als bij benadering door overwegenden invloed op het zenuwleven voor genezing bleek vatbaar te zijn. Ook wezen we er reeds op, hoe in het mesmerisme, in het magnetisme en vooral in het latere hypnotisme soms genezende factoren hebben gewerkt, die daarom toch niet het karakter vertoonden van het wonder. Doch geheel afgescheiden hiervan, treedt in Jezus een levensbeeld voor ons op, dat van allen kant het beeld van het gewone menschenleven op zij schuift. Dit begon reeds bij de verzoeking in de woestijn. Verleiding en verzoeking komt voor ieder onzer, maar een in aanraking treden met satan zelf, gelijk het hier in de woestijn bij den Jordaan tusschen Jezus en den duivel plaats greep, kent geen onzer. Op alle manier komt 't hier uit, hoe de worsteling die van het Paradijs af tusschen de vrome zielen en satan had voortgewoed, hier plotseling een geheel eenig karakter aannam en steeg tot den hoogst denkbaren graad.

En ook hierbij bleef het niet. Ook onder de gewone natuurverschijnselen komt bij Jezus een macht en heerschappij uit, die de sfeer van het gewone geheel achter zich laat. Vooral bij de wonderbare spijziging komt dit uit. Er was ook zeer zeker het wandelen op de wateren der zee, er was ook het aanwijzen in den bek van een te vangen visch van een zilveren penning, er was ook het plotseling doen verdorren van den vijgeboom, maar wat vooral steeds de aandacht trok was de spijziging van eenige duizenden personen die Jezus gevolgd waren, en wel door het leggen in enkele brooden en in enkele vischkens van een zich steeds vermenigvuldigende en uitzettende kracht. De substantie die hier werd aangewend, zou nauwelijks voor een twee dozijn personen volstaan hebben, en nu toont Jezus het wondere vermogen te bezitten, om deze bitter kleine hoeveelheid zoo van binnenuit uit te zetten en te vermenigvuldigen, dat niet alleen die duizenden personen hun honger konden stillen, maar zelfs zóóveel ontvingen, dat de voorraad niet eens werd opgebruikt, en dat er schier meer overbleef dan er aanvankelijk geweest was. Dit nu zou zich voor wat 't brood aangaat, nog op zekere wijze verklaren laten alsof het teeltproces slechts verhaast werd; doch zelfs dit laat u in den steek, waar 't op de visschen aankomt, en toch, ook deze werden op zoo schier ongelooflijke wijze vermenigvuldigd. Dat deze overmacht van Jezus over de natuur zóóver ging, dat tenslotte Lazarus uit zijn doodsteê weer het leven inging, is slechts een verhooging van beteekenis in Jezus' macht over de natuur, maar vast staat dan toch, dat althans voor wie de Evangeliën gelooft, in Jezus' optreden evenals in het optreden van Mozes en Daniël sprake komt van aangrijpende inwerkingen op de natuur van ons gewone leven, en dat zelfs wat we bij Jezus zien, in strekking alle vroegere wonderen nog verre te boven gaat. Juist nu op dat in kracht te boven gaan van de natuurkrachten komt 't hier aan. Bij Mozes ziet men het in de plagen van Egypte, hoe in steeds klimmende mate een macht van Godswege over de natuur uitging, die alle Egyptische toovenaars verstommen deed: macht over de wateren van de Nijl, macht over het licht dat in duisternis verkeerde, macht over de insecten die heel de atmosfeer bedierven, en macht tenslotte over het leven der eerstgeborenen, die stierven, dat er geen hope bleef. Zoo nu ook lezen we in Daniël van een macht die den muil der leeuwen toesloot, en de kracht van het vuur in den oven dempte. Doch wat ook voorafging, in Jezus is ook geheel dit verschijnsel tot zijn hoogtepunt opgevoerd. En op dit hoogtepunt bleek dan een macht openbaar te worden, die de vernieling door den val in het natuurleven gebracht, weer te boven kwam, en over alle breuke die in het leven was ingedragen, triumfeerde.

Komt het zoo nu feitelijk bij Jezus uit, dan moet ook hier een ieder die al zulk wonder weigert toe te laten, van tweeën één doen, en wel òf heel het Evangelie òf heel Jezus' optreden eigenmachtig in het schrale beeld van het gewone leven omzetten. De modernen doen dit dan ook, en de Rationalisten gingen er hun ten deele in voor. Doch dan is ook geheel het geloof prijs gegeven, en ontzinkt aan ons wat de belofte der eeuwen was. Doet ge dit nu uit dien hoofde niet, en voelt ge, dat 't bij 't lezen der Schrift ook u voegt, met stillen eerbied als te staren op de hooge realiteit van het wondere, dat in Jezus' geheele optreden uitkomt, dan spreekt u hierin een tegenstelling toe. Ge hebt dan eenerzijds het gewone, gebroken, beperkte en ingezonken leven der gewone menschheid; ge hebt dan, als daar reeds ten deele boven uitgaande, het zooveel rijkere leven der geloovigen; maar bovenal hebt ge dan in flagrante tegenstelling hiermede hetgeen van Jezus' leven openbaar werd. En dan immers ontwaart ge in Jezus niet slechts een graadverschil, maar een verschil in uitgangspunt. Dan is en blijft het eenerzijds het leven waarin ge zelf nog verkeert, met al de bittere gevolgen van den val die daarin verontreinigend en verslappend nawerken, en waarin geen enkele tempering is aangebracht dan door de Gemeene Gratie voor een ieder die viel, en van de zijde der ziel door Gods nabijheid onder de geloovigen. En hiertegenover staat nu Jezus, als uit een nog ongeschonden levenssfeer tot u komend, opnieuw de macht openbarend die in het nog ongeschonden leven eens zoo heerlijk werkte, en nu u aanvattend, u en uw geheele levenssfeer, om te redden wat nog redbaar is, te heiligen wat nog geheiligd kan worden, en de hooge heerlijkheid als te doen voorgevoelen, die u hiernamaals wacht. Dit nu raakt niet alleen het *geestelijke,* maar evenzoo het *natuurlijke* leven. Ook de natuur in het Paradijs ging onder en uit haar bezoedeling kwam, wat thans ons zooveel ellende baart. Vandaar dat Jezus bij Zijn komst tot onze aarde volstrekt niet alleen ons *den geest* met nieuw leven bezielt, maar ook de natuur om ons heen opnieuw met hoogere kracht doortintelt, deels ten verderve, en deels ten zegen. Staat alzoo het leven, gelijk het u de uitkomst van val en Gemeene Gratie toont, in uw ordinaire omgeving voor u, dan is het uit Jezus dat telkens, dank zij het wonder, een geheel andere, een hoogere sfeer op u aandringt. En die hoogere sfeer, die in het wonder zich kenmerkt, triomfeert nu wel bij Jezus op 't hoogst, maar was toch van den aanvang af ten deele reeds bij de patriarchen en profeten uitkomend, en het was met name bij Mozes, en zoo ook bij Daniël, dat deze hoogere sfeer zich in feiten ook op het gebied der natuur geopenbaard had.

Zoo is het dat *wondere* dat in heel de Heilige Schrift telkens op den voorgrond treedt, in Israel nauwelijks iemand vreemd aandeed, en ook in de eerste achttien eeuwen van het Christelijk kerkelijk leven is er ten deze van geen vreemd aandoen sprake geweest. Daniël in den leeuwenkuil en de drie jongelingen in den brandenden oven waren zelfs op onze scholen en in onze bedehuizen twee machtige feiten der oudheid, waarop met name onze martelaren steeds jubelend terugzagen. Niet vreemd, maar veeleer natuurlijk en als vanzelfsprekend deed het aan, dat het contact met het wondere, dat in Jezus 't hoogst geklommen was, ook reeds vroeger ten deele was uitgekomen. De plagen van Egypte en de wonderen uit Daniëls historie leverden aan het Christelijk bewustzijn een inhoud, die, geheel in concordantie met Jezus' verschijning, niet kon gemist worden, en een ieder toesprak. Er ging troost, er ging kracht, er ging bezieling van uit, en konden onze vaderen uit de eeuwen onzer worsteling uit hun dooden opstaan, en vernamen ze, hoe thans zelfs in subjectief nog geloovige kringen, op dit wondere en hooge met twijfelzucht wordt neergezien, ze zouden zich tot in het merg van hun ziel er over ergeren, en het op het diepst betreuren, dat de periode van ongeloof, die in het eind der 18e eeuw opkwam, derwijs heeft kunnen doorwerken, dat thans zelfs menig anders geloovig prediker het roemen op Daniël in den leeuwenkuil niet meer aandurft.

Het geloof aan de openbaring die we aan Daniëls roeping en bezieling danken, was vóór dezen boozen tijd dan ook zoo muurvast, dat er noch in Jezus' omgeving, noch na Zijn Hemelvaart, in de Christelijke kerk van de eerste achttien eeuwen ook maar aan de mogelijkheid gedacht werd, om het geloof aan dit wonderbare los te laten. In Israel was de ontplooiing en de heugenis van de wonderen Gods een zoo diep in heel het volksleven ingrijpend verschijnsel geweest. Herlees slechts wat Asaf in Psalm 78 aan zijn volk toeriep. Vooral na Caspari's pleidooi mag aan het feit dat Asaf dezen Psalm van Israel uitzong, niet getwijfeld worden. En nu is het toch opmerkelijk, dat reeds in de dagen van David een zijner getrouwe helpers een zoo ernstige opvatting tot gelding bracht van de heilige, nationale traditie. „O, mijn volk — zoo zong Asaf in dezen buiten kijf echten Psalm Israel toe — o, mijn volk, neem mijn leer ter oore, en neig ulieder oor tot de redenen mijns monds. Ik zal verborgenheden overvloediglijk uitstorten, die wij van onze vaderen gehoord hebben. Wij zullen ze niet verbergen voor hun kinderen, vertellende de loffelijkheden des Heeren en Zijn wonderen die Hij gedaan heeft. Want Hij heeft een getuigenis opgericht in Jacob en een wet gesteld in Israel, dat zij ze hun kinderen zouden bekendmaken,

opdat het navolgend geslacht ze weer vertellen zou aan de kinderen die dan zouden geboren worden, en dat die ze weer vertellen zouden aan hùn kinderen". Reeds Mozes had (zie Deut. 4:9) verordend, dat een ieder de wonderen, die de Heere in Egypte gewrocht had, aan zijn kinderen en kindskinderen vertellen zou. Zoo sterk drong Mozes hierop aan, dat hij in Deut. 11 : 18 en 19 het aan Israel op het hart drukte: „Leert uw kinderen wat u geopenbaard is, sprekende daarvan, als gij in uw huis zit, en als gij op den weg gaat, en als gij nederligt en als gij opstaat." Nu gold dit ten deele vroeger tamelijk algemeen, maar toch kan niet ontkend, dat het in Israel, meer nog dan elders, zet en regel werd, dat de heugenis van het verleden onder het nakomend geslacht moest voortgeplant. Israel bezat wat geen enkel ander volk ontvangen had, t. w. eene bijzondere existentie van Godswege, en eene tot het volk uitgegane openbaring in machtige feiten en in aangrijpende wonderen. En daargelaten nu de vergeetachtigheid die bij het flauw-geloovende volk toen wel evenzoo als elders zal geheerscht hebben, ligt in dit getuigenis van Mozes en van Asaf toch klaar en duidelijk uitgesproken, dat in de geloovige gezinnen een heilige traditie niet slechts sleepend het leven nakroop, maar een bezielende kracht in heel 't samenleven was. Juist daarom kan noch mag dan ook maar een oogenblik ondersteld worden, dat door een pseudo-Daniël aan het volk kon worden diets gemaakt al wat het boek inhield, en dat, zoo niets hiervan waar, en 't al verzonnen was geweest, de geloovige vaderen niet onmiddellijk protest zouden hebben aangeteekend, alsof wat nauwelijks voor vier eeuwen zou hebben plaats gehad en zulk een machtige aangrijping van Godswege in rijke wonderen zou geweest zijn, volstrektelijk uit de traditie van het volk zou zijn uitgesleten geweest en uit de heugenis van het volk totaal zou zijn verdwenen. Dit is met het oog op wat Asaf zong en op wat Mozes in Deuteronomium verordende, een volstrekt onaannemelijk beweren, waar reeds in onze historische heugenis voor Nederland, maar vooral bij het heilig volk in Palestina, geen plaats voor te vinden zou zijn.

Van minder scherp omlijnde gebeurtenissen en minder sterk sprekende voorvallen is het zeer zeker denkbaar, dat ze uit de heugenis van het volk teloor gaan. Is er daarentegen sprake van feiten die zich in een scherp geteekend beeld aan de heugenis van heel het volk aanbieden, dan is de volkstraditie veel te machtig om reeds na drie, vier eeuwen alle herinnering er aan te doen uitslijten. Jeanne d'Arc vergeet het Fransche volk nooit, zoomin als bij ons ooit Kenau Hasselaar een vergeten vrouw zal worden. Gewone verhalen van veldslagen, van 't besprokene en verhandelde

in vergaderingen of van regeeringsbesluiten vergeet het volk vanzelf; maar grijpen er gebeurtenissen plaats die in scherpe lijnen en in sterke kleuren aan het bewustzijn zich opdrongen, dan vormt zich hiervan in het volksbesef een levend beeld, dat van geslacht op geslacht overerft. Juist daarom was het dan ook 't onmogelijke aan de historie opdringen, toen men ingang poogde te geven aan de voorstelling, alsof er feitelijk wel niets van dien aard als ons in Daniël verhaald wordt, zou zijn voorgevallen, maar dat één of twee verzinners zulk een verhaal van zoo prikkelenden inhoud en van zoo scherp zich afteekenende feiten, er bij het volk in de tweede eeuw hadden doen ingaan, alsof 't alles voor pas drie, vier eeuwen had plaats gehad, terwijl toch niemand er ooit van gehoord had, en veel min er iets omstandigs van wist. Gesteld, er ware zulk een verzinner in Israel in de tweede eeuw opgestaan, die, zij 't al met een goed doel, toch zijn volk op die wijze had willen misleiden, dan zou aanstonds al wie man van invloed was, tegen zulk een beweren in verzet zijn gekomen, en luid zou van allen kant de tegenspraak zijn opgegaan. De verzinner zou òf een onnoozele hals geweest zijn, die er terstond inliep, òf was hij een man, die de pen hanteeren kon, dan zou hij zulk een leugenachtige historie reeds na verloop van drie, vier eeuwen niet aan zijn volk hebben durven voorhouden, zeer wel vooraf wetend, dat er geen sprake van kon zijn, dat hij geloof vond.

Hier komt nog iets anders bij, waarop evenzoo gelet dient. Het boek van Daniël draagt dit eenigszins vreemde karakter, dat 't in twee talen geschreven is, ten deele in het Chaldeeuwsch en ten deele in het Hebreeuwsch. Nu was het Chaldeeuwsch, gelijk het thans in hoofdstuk 2 tot 7 gebezigd is, de taal die aan het hof van Nebucadnezar gesproken werd. Daarnaast liep ook nog wel het Sumerisch, dat van Arischen oorsprong was, en in meer dan één provincie leefde nog wel een vroegere taal na, of verliep men in een dialect, maar in de hooge kringen aan 't hof was de algemeen gebezigde taal het Chaldeeuwsch, en nu vindt, wie het boek Daniël opslaat, dat het niet van den aanvang af tot in het 12e hoofdstuk toe, in éénzelfde taal voor ons ligt, maar dat het boek in twee deelen, wat de taal betreft, uiteenvalt. En dit wel zoo, dat aan die beide deelen in kapittel 1 een korte inleiding in het Hebreeuwsch is voorgevoegd. Vanzelf maakte dit den indruk, dat dit boek van Daniël niet achter elkander is afgewerkt, maar dat het breede stuk van zes hoofdstukken, dat tot en met het zevende kapittel loopt, reeds vooraf in gereedheid was gebracht, en dat er daarna eerst aan gedacht is om er een tweede deel in hoofdstuk

acht tot en met twaalf op te laten volgen. Deed zich toen later alzoo een gereede aanleiding voor, om het eerstgeschrevene aan te vullen en alzoo 't geheele werk tot een gelukkig einde te brengen, dan laat 't zich aanzien, dat veranderde omstandigheden er toe gebracht hebben om het tweede stuk in een later meer door den schrijver gebezigde taal te schrijven, en het zoo saam in het eerste stuk te voorzien van een korte inleiding. Heeft nu Daniël het eerste deel, 2—7, te boek gesteld toen hij nog bij den Eufraat vertoefde, dan is het alleszins natuurlijk, dat hij hiervoor een taal koos, die in den kring waarin hij zich toentertijd bewoog, gangbaar was. Maar dan is 't ook even natuurlijk, dat hij later, in geheel anderen kring overgeplaatst, die eerst gebezigde taal varen liet, en waar men nu om hem heen Medisch of Perzisch sprak, er de voorkeur aan gaf, om dan nu weer de taal van zijn eigen volk op te nemen, en zoo het geschrift te voleinden. Alles loopt dan natuurlijk, en er is niets waarop ge stuit.

Heel anders daarentegen komt 't te staan, zoo de verzinner en schrijver van dat werk als een pseudo-Daniël geleefd had in de tweede eeuw voor Christus. De drukkende vervolging die van Antiochus Epiphanes uitging, zou dan een ongenoemden en onbekenden schrijver op het denkbeeld hebben gebracht, om zulk een verhaal te verzinnen, en het onder het hard verdrukte volk te verspreiden. Dan echter kwam het er juist op aan, het tot een stuk te maken, dat er, voor wat de taal aangaat, grif bij het toen levend geslacht te Jerusalem inging. Vooral in een tijd als toen, een tijd waarin de verspreiding van een geschreven boek niet dan langzaam in haar werk ging, moest er dan alles op aangelegd zijn, om elk vermoeden van verzinning buiten te sluiten, en het geschrift er als vanzelf bij het volk te doen ingaan. Doch dan kon er van zulk een opstellen van 't stuk in twee talen ook geen sprake zijn, en zou het zich zelfs hebben aanbevolen, om de taal der aloude profeten in eere te brengen. De bedoeling was dan toch, het volk, voorzoover het nog aan de zake Gods vasthield en voor het martelaarschap zich voorbereidde, metterdaad te doen gelooven, dat dit zonderlinge boek een echt, van God ingegeven, profetisch geschrift ware. Doch juist om deze voorstelling ingang te doen vinden, moest het pseudo-geschrift dan ook zooveel doenlijk op de oude, echte profetische geschriften gelijken. Alleen zoo 't daar sterk op geleek, kon het bij het volk in breeder kring gereeden ingang vinden. De schrijver zou derhalve, om zijn toeleg te doen gelukken, zijn verzonnen geschrift zoo na mogelijk, wat den vorm betreft, op de aloude profetieën, of althans op Zacharia, hebben doen gelijken. Doch zelfs van eenige poging van dien aard valt in het boek Daniël niet het allergeringste

spoor te ontdekken. Van nabootsing van de aloude, echte en algemeen gangbare profetie is geen sprake. Het boek Daniël gelijkt er in niets op. Iets wat vooral zoo bijzonder uitkomt in die tweeheid van taal. Die tweeheid van taal toch past geheel op den feitelijken toestand, indien er sprake is van twee geheel verschillende perioden in Daniëls leven, de ééne doorleefd aan het hof te Babylon, en de andere meer in contact met het hof van Susan. Het zijn dan twee uitingen van verstrekkende openbaring, die aan Daniël zijn ten deel gevallen. De twee kringen van die profetie heeft hij dan in twee verschillende perioden te boek gesteld. En hetgeen hij uit die twee perioden ons ten beste biedt, is dan in een daarbij passende taal gebracht, met een korte inleiding in kapittel één, die vanzelf de taal van het tweede gedeelte moest te lezen geven.

XXXIX. **Daniël.** *(Vervolg.)*

> Ofschoon deze drie mannen, Noach, Daniël en Job, in zijn midden waren; zij zouden door hunne gerechtigheid alleen hunne ziele bevrijden, spreekt de Heere HEERE. EZECHIËL 14 : 14.

DE gewichtige beteekenis van 't feit, dat de Christus zelf (en zoo ook Zijn apostolaat) zich op Daniël beriep, doet nu in de tweede plaats de vraag rijzen, of ook onder tijdgenooten van Daniël heenwijzing naar zijn optreden plaats greep. Noodzakelijk is dit niet, en van meer dan één profeet, aan wiens profetisch optreden zelfs geen twijfel opkwam, is in geen der andere profeten of in andere Oud-Testamentische geschriften ook maar een spoor te ontdekken. Zoo wordt Habakuk niet anders genoemd dan in zijn eigen geschrift door hemzelf, en zulks niettegenstaande de zoo bekende uitspraak in Habakuk: „De rechtvaardige zal door het geloof leven" (2 : 4) zich door kortheid zeer wel tot aanhaling leende, en vooral na de Reformatie een der sterkst bezegelde uitspraken werd. Ook al ware het derhalve, dat in geen ander boek van het Oude Testament van Daniël of van zijn Schriftuur melding ware gemaakt, zoo zou hieruit toch in geen enkel opzicht eenige grond van bewering tegen de echtheid van zijn boek te ontleenen zijn. Het is dan ook geheel toevallig, dat met name in de profetie van Ezechiël een zoo hoogst opmerkelijke verwijzing naar Daniël

plaats greep. Die aanhaling vindt men bij Ezechiël in hoofdstuk 14 : 14 en 20, en nogmaals in hoofdstuk 28 : 3. Hierop lettende, zou de gewone lezer aanstonds zeggen, dat die getuigenissen van Ezechiël op zeer in het oog loopende wijze het historisch bericht omtrent Daniëls optreden versterkten. Hier echter doet zich nu het uiterst zonderling verschijnsel voor, dat de critici, die Daniël tot gefingeerd profeet pogen te verlagen, zich juist op deze getuigenissen van Ezechiël beroepen, om het boek van Daniël als geheel onecht ten toon te stellen. Ziehier, hoe dit dan in zijn werk gaat. Ezechiël, zegt men dan, spreekt wel van *zekeren* Daniël, doch met geen woord van een Daniël die zou zijn opgetreden in de dagen van Nebucadnezar, Belsazar of Cyrus. De Daniël, waarvan Ezechiël gewaagt, hoort thuis in een veel vroegere periode van Israels geschiedenis, en moet zelfs vóór Job geleefd hebben; hij kan alzoo met een hofbeambte uit Nebucadnezars dagen geen de minste overeenkomst hebben. Er komen in de Heilige Schrift meerdere Daniëls voor. Zelfs onder de eigen zonen van David wordt in 1 Kronieken 3 : 1 een Daniël vermeld. Onder hen die met Ezra uit de ballingschap naar Jerusalem terugkeerden, lezen we ook van een Daniël in Ezra 8 : 2 en in Nehemia 10 : 6. Reeds hieruit blijkt, dat men verkeerd doet, met aanstonds aan den Daniël uit Nebucadnezars dagen te denken, als het geschrift, dat op Daniëls naam loopt, ons voor wordt gelegd. Veeleer staat zelfs onherroepelijk vast, dat Ezechiël *niet* den Daniël, die uit den leeuwenkuil zou gered zijn, bedoeld *kan* hebben.

Op wat grond rust nu dit beweren? Uitsluitend hierop, dat Ezechiël van zekeren Daniël spreekt in verband met Noach en Job, als vormende saâm een drietal mannen, een zeker triumviraat, dat in zeker opzicht bijeenhoort. Had nu Ezechiël geschreven: „Noach, Job en Daniël," zoo zou men hierop niets hebben aan te merken gehad, en zou men er ook geen enkele gevolgtrekking tegen de echtheid van het boek Daniël uit hebben kunnen afleiden. Juist zóó echter nam Ezechiël het intusschen niet. Hij schreef in 14 : 14 in geheel andere orde van opeenvolging deze drie namen aldus: „Ofschoon deze drie mannen Noach, Daniël en Job, in het midden van dit land waren, zij zouden door hun gerechtigheid alleen hun eigen ziel bevrijden, spreekt de Heere HEERE." En uit deze lectuur leidt men dan af, dat de Daniël waarvan Ezechiël hier gewaagde, *vóór Job* moet geleefd hebben. Ook zij toch, die ook in Job niets dan een produkt der verdichting zien, zijn toch vrij eenparig van oordeel, dat het boek Job van omstreeks 650 dagteekent, en daar nu Daniël eerst in 594 vermeld wordt, zou in elk geval de volgorde van deze drie mannen niet kunnen geweest

zijn: „Noach, Daniël en Job," maar had ze moeten wezen: „Noach, Job en Daniël." Job ware dan de oudere, en Daniël de jongere. Iets waarop dan hier te meer nadruk zou moeten worden gelegd, omdat Ezechiël, die deze drie mannen in een andere orde op elkander volgen laat, geheel op de hoogte van de werkelijke leeftijdsverhouding moet geweest zijn. Naar de onderscheiden gegevens die ons ten dienste staan, mag en moet toch aangenomen, dat Ezechiël in 599 v. Chr. uit Jerusalem naar Tel Abib in Mesopotamië is weggevoerd, en dat hij toen reeds over de 25 jaren oud was. Zijn openlijk optreden in het Zuiden van Mesopotamië dagteekent toch van 574 of juister nog van 572 v. Chr. Ezechiël woonde derhalve vlak bij het terrein, waar Daniël als hofambtenaar is opgetreden, en hij deed zulks ongeveer in denzelfden tijd, waarin Daniël in het midden van Azië van zich hooren liet. Ezechiël wist alzoo, dat Job voorafging, en hoe zou hij dan de zoo verkeerde volgorde genomen hebben, om na Noach eerst Daniël, en daarna pas als laatste van de drie Job te noemen?

Zoo oppervlakkig bezien, schijnt deze opmerking van de critische heeren zoo aannemelijk, dat niet weinigen ze aanstonds overnamen. En waarop zou 't dan, naar luid van hun voorgeven, neer zijn gekomen? Hierop, dat hetgeen in het geschrift van den pseudo-Daniël voor ons ligt, eerst dagteekent uit de dagen der Makkabeën, en alzoo eerst diep in de tweede eeuw voor Christus te boek zou zijn gesteld, zoodat Ezechiël van den pseudo-Daniël zelfs niet kon spreken wijl hij niets van hem afwist. Het verschilde toch drie à vier eeuwen. Daar hij nu evenwel toch van zekeren, overigens ongenoemden, Daniël gewag maakt, zoo is hieruit af te leiden, dat die Daniël, waarop Ezechiël doelt, een geheel andere profeet, zegt men, moet geweest zijn, uit een veel vroegere periode, en een man die lang vóór de ballingschap optrad. Zoo zou derhalve de orde, waarin Ezechiël deze drie getuigen neemt, Noach eerst, daarop Daniël en lang na hem Job in de 7e eeuw, juist zóó uitkomen zooals ze in hoofdst. 14: 14 genomen wordt, en alle moeilijkheid en onwaarschijnlijkheid zou ten eenenmale wegvallen. — Doch al laat zich dit, zóó voorgesteld, zeer wel hooren, een nader inzien van den tekst, dien we bij Ezechiël in hoofdst. 14 vinden, leidt toch tot een geheel andere slotsom. Men behoeft, om dit in te zien, het verband slechts na te gaan, waarin Ezechiël deze drie groote mannen noemt, om zich de juistheid van de orde die Ezechiël koos, en wel met het oog op den Daniël uit Nebucadnezars dagen, van allen kant bevestigd te zien. Ook hier echter ga een historische opmerking vooraf. Als Ezechiël zijn tijdgenooten op Noach en op

Job wijst, roept hij in hun voorstelling hiermede twee mannen op, die elk van zijn tijdgenooten bij name kende. Er was geen kind of 't had van Noach, en er was geen jongeling of hij had van Job gehoord. In dit verband kon alzoo niet van een derden persoon, hij mocht dan Daniël of hoe ook heeten, melding gemaakt zijn, of 't moest evenzoo een man uit het grijze verleden zijn, wiens optreden in de historie tot de gereede kennis van elken Jood en van elke Jodin in Ezechiëls omgeving was doorgedrongen. Men verlieze toch niet uit het oog, dat de kring waarin zich Ezechiël bewoog, uit vrome, geloovige ballingen bestond, die in de heilige historie doorkneed waren. Ook ten onzent zijn het met name nu nog de geestelijke erfgenamen der Calvinisten, die het best in de historie der 16de en 17de eeuw thuis zijn. En zoo was het uiteraard ook in Tel-Abib, of wil men, aan de Chebar. Van Noach en Job wist in dien kring een ieder.

Noemde nu Ezechiël in rechtstreeksch verband met Noach en Job nog een derden getuige, dan moest dit vanzelf ook een overbekend persoon zijn. Dan moest ook het optreden van dezen onderstelden Daniël een historische beteekenis in het verleden hebben gehad. En dan moest ook het geloovig geslacht, waartoe hij sprak en waarvoor hij schreef, bij het eerste hooren van den naam van Daniël zich onmiddellijk hebben kunnen te binnen brengen, wie die Daniël geweest was, en waardoor deze Daniël, evenals Noach en Job, historisch een der groote mannen uit het verleden was geworden. Aan dien stelligen en onontwijkbaren eisch voldoet nu echter wat de critische heeren hier aanmerken, *in geen enkel opzicht.* Naar zij 't toch voorstellen, was de Daniël dien Ezechiël bedoelde, een persoon uit een vroegere periode, op wiens getuigenis Ezechiël zich beroepen kon. Alleen maar, als men nu het bewijs vraagt, dat deze Daniël geleefd heeft, dat hij een man van historische beteekenis is geweest, en dat hij onder de toenmalige vromen een man van heilige heugenis was, dan weet niemand hunner ook maar met een letter op deze noodwendige vraag te anwoorden. Ze erkennen toch, dat van zulk een wonderen Daniël in het verleden onder de toenmalige Joden *niets hoegenaamd bekend was.* De onderstelde Daniël uit de 7e eeuw is ook voor hen niets dan een N. N., omtrent wien niemand iets naders weet mede te deelen. Dit nu is ten eenenmale onhoudbaar. Als de profeet zich op het heilig verleden beroept, en in dien zin verwijst naar Noach en Job, kon en mocht hier geen Daniël als derde aan zijn toegevoegd, of de vromen uit die dagen, tot wie Ezechiël zich richtte, moesten ook dezen Daniël evengoed bij name gekend hebben, en hem in de traditie van het volk als een der groote getuigen des Heeren hebben

opgenomen. Nu daarentegen, naar luid van wat deze critische heeren voorgeven, die derde persoon, die hier met Noach en Job in één adem wordt genoemd, een persoon moet geweest zijn, *van wien men verder hoegenaamd niets afweet,* zoo is het een volstrekte ondenkbaarheid, dat een profeet als Ezechiël, onder de bezieling des Heiligen Geestes getuigende, een klank zou misbruikt hebben, die voor het vrome volk niets zei.

Toch valt het volle licht op den blunder, waaraan deze heeren zich hier schuldig maakten, eerst zoo men den tekst in het verband nader beziet, waarin Ezechiëls beroep op Noach, Daniël en Job voorkomt. Alleen, om dit in te zien, moet op den tekst van Ezechiël nader worden ingegaan. In het laatste gedeelte van Ezechiël 14, waarin de opsomming van de drie namen: Noach, Daniël en Job voorkomt, betuigt Jehovah door Ezechiël aan Zijn volk, dat geen vroom vertoon ook maar iemand zal kunnen redden, en dat eenigLijk wie tot de gerechtigheid wederkeert, en zijn leven naar Gods ordinantiën instelt, aan het bederf en verderf zal kunnen ontkomen. En om dit nu met alle kracht aan te dringen, opdat een ieder wel versta, dat geen hooge levenspositie, of wat ook, hem aan de klem van deze betuiging kan doen ontkomen, betuigt de profeet Ezechiël hun in den naam des Heeren, dat al waren het Noach, Daniël en Job zelven, deze hooge historische positie hun in niets baten zou, en dat hun ziel niet zou kunnen bevrijd worden, indien ze niet klaar en duidelijk tot de gerechtigheid des Heeren terugkeerden. En in dit verband staat er nu in vs 14: „Ofschoon Noach, Daniël en Job in uw midden waren, ook zij zouden alleen door hun gerechtigheid hun ziel bevrijden kunnen", waarop dan gevraagd wordt: Hoeveel meer geldt die eisch dan niet voor u? Doch hierbij blijft het niet. De Heere stelt een tweede geval: „Zoo Ik het boos gedierte make door het land te gaan, om het van kinderen te berooven, zoodat er niemand meer door kan gaan vanwege het verscheurend gedierte, toch zouden zelfs Noach, Daniël en Job het onheil hoogstens alleen voor zichzelf, maar nimmer voor hun zonen en dochteren ontkomen. Zij zelven, persoonlijk alleen, zouden bevrijd worden, maar het land zou verwoest worden." Hierop nu volgt de derde bedreiging in vs 17: „Of als Ik het zwaard brenge door ditzelve land, en tot dat zwaard zeg: Ga door, zoodat Ik daarin uitroei menschen en beesten, ofschoon Noach, Daniël en Job in het midden van dit land waren, zoo waarachtig als Ik leef, spreekt de Heere HEERE, zij zouden zonen noch dochteren bevrijden, maar zij zelven alleen zouden bevrijd worden". En nu de vierde onderstelling, die ge in vs 19 en 20 vindt en die spreekt van het

geval, dat de Heere een pestilentie in het land mocht zenden: „Of als Ik de pestilentie in ditzelve land zende, en Mijne grimmigheid daarover met bloed uitgiete, om daarin de menschen en beesten uit te roeien, ofschoon Noach, Daniël en Job in het midden van dit land waren, zoo waarachtig als Ik leef, spreekt de Heere HEERE, zoo zij een zoon, of zoo zij een dochter zouden bevrijden. Ook zij zouden alleen hun eigen ziel bevrijden door hun gerechtigheid." En ten slotte voegt vs 21 er dan nog aan toe, dat dit alles nog te dieper zal ingrijpen, indien de Heere de vier plagen tegelijk zendt: het zwaard, den honger, het booze gedierte en de pestilentie, alles op eenmaal.

Waarop slaat nu deze breede uiteenzetting historisch terug? Tot dusver had het nationaal verband in Israel het volk als volk saamgehouden, en telkens weer tot zijn uitredding geleid. Thans echter kwam het oordeel. Het volk als volk ontviel nu aan de genade, en wat nog ontkomen kon, zou eeniglijk ontkomen door *persoonlijke* zielsaansluiting aan Jehovah. Hierin nu kon echter zeer stellig een graadverschil optreden, omdat er hierbij verschillende gevallen denkbaar bleven. In de eerste plaats konden *allen* onder het oordeel wegvallen, met uitzondering van *één enkel* man met zijn gezin. Zoo nu was het met Noach. Alles ging toen in den Zondvloed onder, en alleen Noach ontkwam, en zulks wel met zijn gezin, om aldus een nieuw menschelijk geslacht te doen opkomen. Harder nog ging 't toe met Daniël, aan wien niets overbleef dan een drietal vrienden, Sadrach, Mesach, en Abednego, en bij wien zelfs van geen voortplanting van zijn geslacht sprake was. Maar het scherpst sloeg het oordeel toch altoos in bij Job, wiens zonen en dochteren *allen* stierven, en wiens drie vrienden Elifaz, Bildad en Zofar, niet alleen hem niet steunden, maar zelfs zijn leed nog kwamen verbitteren. Zoo blijkt dan hier vanzelf, hoe er geen sprake van *kan* zijn, om Job vóór Daniël te nemen. Het *laatst* van de drie moest *hij* genoemd, wiens berooving en wiens isolement het *verst* en tot op het *uiterste* ging, en dát greep plaats bij Job op den aschhoop, die zelfs in een verbijsterend oogenblik zijn dag vervloekte. Verder dan Job kon het niet gaan. Noach ging dan nog in de ark met zijn gezin en met de dieren van het aardrijk. Bij Daniël gaat 't lijden tot op den dood, die dreigt van het wild gedierte. Dit is hier de tegenstelling met Noach, die niet alleen zijn gezin behield, maar ook de dieren in de ark met zich nam. Doch aan Daniël blijven tenminste nog zijn drie vrienden. Bij Job daarentegen vallen ook die weg, en wordt het in 't tegendeel verkeerd. De vrienden toch vertroosten Job niet op den aschhoop, maar benauwen hem nog te meer. Bij Job bereikt daarom de verlating de hoogst denkbare ellende. Job behoudt *niets* meer.

Alles is tegen hem. Ja, hij komt tot zelfvervloeking. De orde: Noach eerst, dan Daniël, en dan eerst Job, is alzoo in 't minst geen vergissing en geen feil, maar juist wat 't hier zijn moest. Naar graadverschil is de verlatenheid het minst bij Noach in de ark, veel banger reeds bij Daniël, maar het zwaarst en bangst van allen bij Job. Van een gewijzigde orde kan alzoo geen sprake zijn. Het *moet* zijn, gelijk 't er staat, eerst Noach, dan Daniël en ten slotte Job.

Let er daarop wel op, dat de naam Daniël een gansch gewone naam in de Joodsche geslachten was, zelfs een naam die gegeven werd aan geheel onbeduidende personen, gelijk we er boven uit Ezra en Nehemia, en zelfs uit de Kronieken, de proeve van aangaven. We moesten hier aldus op ingaan, omdat de namen van Jesaja, Jeremia en Ezechiël, en zoo ook die van Daniël, op óns zoo licht den indruk maken namen te zijn, die uitsluitend en eeniglijk door deze profeten gedragen zijn. Dit nu is wel het geval met den naam van Ezechiël, maar niet met die van Jesaja en Jeremia, en zoo ge de Concordantie van Trommius naslaat, ziet ge aanstonds, dat er naast de profeten, ook nog heel andere Jesaja's en Jeremia's in de geslachtsregisters vermeld worden. Juist het feit echter, dat niemand hieraan ook maar even denkt, toont, hoe onbeduidend en onbeteekenend die andere Jesaja's en Jeremia's geweest zijn. Niemand weet er bijna iets van. En zoo nu is het ook met den naam van Daniël. De geslachtsregisters toonen ook hier, dat er vele Daniëls in Israel geweest zijn. Gelijk we zagen, was er zelfs een zoon van David die dezen naam droeg. Alleen maar, van deze andere Daniëls is ons niets overgeleverd. Het waren blijkbaar onbeduidende en onbekende personen, van wier bestaan zelfs de minste heugenis niet in de historie was overgebleven. Doch al is dit onbetwistbaar, dit neemt toch het feit niet weg, dat Ezechiël zich dezelfde trits van personen van Noach en van Job, van wie een ieder afwist, niet als één kon denken met den naam van een geheel onbekenden Daniël. Zou Ezechiël in ééne orde van samenvoeging van Noach, van Daniël en van Job kunnen spreken, dan moest in de heugenis van het volk van dien Daniël even goed als van Noach en van Job algemeen bekend zijn, wat deze Daniël te beduiden had gehad en wie hij geweest was.

Noach was een op den voorgrond tredend persoon in de heilige openbaring. Geheel hetzelfde kan van Job worden gezegd. Het wereldprobleem toch van den samenhang tusschen gerechtigheid en voorspoed was voor Israel in hem verpersoonlijkt. Zou hier nu Daniël als derde in de trits aan worden toegevoegd, dan moest ook die Daniël een algemeen bekend drager van de heilige Gods-

openbaring zijn geweest, zoodat een ieder, die dit stuk van Ezechiël las, aanstonds het verband begreep tusschen Daniëls geestelijk schoon en zijn sociaal leed in de uitwendige levensopenbaring. Doch juist dit konden de critische betweters niet met een enkel gegeven aantoonen. Integendeel, ze moesten erkennen, dat ze van dezen Daniël uit den voortijd, waarop ze zich beriepen, niets hoegenaamd afwisten. Hij was ook hun een volstrekt onbekende persoon. En dit nu klopt niet. Wilt ge u, in één adem met Noach en Job, beroepen op een Daniël uit de periode die aan Job voorafging, dan moet die onderstelde persoon, waarop ge u beroept, ook een sterk meetellend getuige in de heilige openbaring zijn geweest; dan moet evenals van Noach en van Job ook van hem bekend zijn geweest, wat God de Heere aan hem betoond heeft; en dan vordert ge in uw verzonnen betoog geen schrede, door kortweg en zonder nadere aanwijzing, zulk een denkbeeldigen Daniël in één adem met op den voorgrond tredende personen als Noach en Job te noemen. En nu komt hier in de tweede plaats bij, dat alle pogen, om hier de orde van drie getuigen chronologisch te maken, falen moest. Er is hier van chronologische orde of van geregelde tijdsopvolging geen sprake. Het kwam er hier op aan, om voor Israel klaar en duidelijk te maken, dat zij niet ontkomen zouden aan het over hen dreigend oordeel, waaraan, blijkens de algemeen bekende historie, zelfs drie zoo hoogstaande Godsmannen zich niet zouden kunnen ontworstelen. Dat hierop, en hierop alleen, bij het noemen van deze drie mannen in deze bepaalde volgorde gedoeld wordt, blijkt uit de climax die in het drievoudig oordeel optreedt. Eerst Noach, de man die heel de wereld onder zag gaan en alleen met zijn gezin overbleef, omdat hij aan God had vastgehouden en in zijn God geloofd had. In tweeden graad na Noach is het Daniël, die alles verloor en alleen zijn drie vrienden overhield. En ten slotte is het eerst in Job de voltrekking van het volstrekte oordeel, waar zelfs alle zonen en dochteren hem ontroofd waren, en zelfs de vrienden die bij Daniël nog steun boden, hier den lijder eer nog banger verschrikten.

Het hier noemen van Daniël is alzoo geheel op zijn plaats, en waar hij genoemd werd, moest hij vóór Job genoemd, en kon hij niet op Job volgen. De insnijdende tegenstelling tusschen de vroomheid en het met die vroomheid gepaard gaande lijden, ging toch niet bij Daniël, maar bij Job het verst. Israel moest in de ballingschap 't hooren, dat, bekeerde het zich niet, aan het volk niet alleen zou overkomen, wat aan Noach was opgelegd, d. i. een verliezen van heel de wereld, om alleen in eigen kleinen kring over te blijven. Dan evenzoo verstaan, dat nu het volk niet alleen zou te dragen

hebben wat aan Daniël overkwam, want Daniël had altoos nog zijn vrienden. En dat alzoo, wijl hier 't oordeel op 't hoogst en op 't scherpst zou gaan, het lot en het lijden van Job, d. i. hier het lijden in zijn bittersten vorm, aan Israel, zoo 't zich niet hartgrondig bekeerde, te wachten stond. Dit nu kwam tot uitdrukking in de vier voorspiegelende oordeelen van het zwaard, den honger, het wild gedierte en de pestilentie, en het kwaad der bedreiging klom tot de *uiterste* hoogte, toen deze vier jammeren geconstateerd waren, en de Jood alsnu geplaatst werd tegenover een uitkomst, waardoor deze vier oordeelen, alle saam, en als op eenzelfde oogenblik, den vrome, die niet hartgrondig zich naar Jehovah keerde, te wachten stonden.

Natuurlijk is hieruit geheel ten onrechte afgeleid, alsof Ezechiël de verkiezing op zij schoof, en geheel in strijd met de overige openbaring zekere historie van werkheiligheid opzette, en dat hij nu, met het oog daarop, het vroeger bestaan van een zekeren Daniël had aangenomen, iets waardoor de werkheiligheid haar toppunt zou hebben bereikt. Zoo kan men natuurlijk in zeer lichten trant een quasi-historie verzinnen, maar wie hecht aan zulk een voorstelling ook maar de minste waarde of beteekenis. Nooit is in de Heilige Schrift geopenbaard, dat in de opbouwing van ons heil ons persoonlijk geloof, onze persoonlijke gedraging, of ons persoonlijk lijden niet zou meetellen. Geheel de Schrift toont ons veeleer, hoe juist de beide elementen, dat van Gods genade en dat van de persoonlijke bekeering en heiliging, steeds saamwerken en ineenvloeien, om de gewenschte uitkomst mogelijk te maken. Hier nu spreekt zich dit ethisch mysterie juist daarin uit, dat na de ballingschap het volk als volk in zijn nationale beteekenis niet herleven kon, en dat 't veeleer als volk wegzonk, om ten slotte alleen in den Messias zijn rijke toebedeeling te doen uitkomen. Voorshands bleef het nu daarom voor den Jood een *persoonlijk* geding, of hij den Messias aanvaarden zou. Zijn volk doet dit niet. Israel als volk bezondigt zich veeleer ten doode toe aan den Messias dien het van Jehovah ontving. Elke apostel komt nu persoonlijk uit, elk geloovige sluit zich persoonlijk aan, en het volk als volk zinkt terug onder het oordeel, dat eerst tot ontspanning zal komen, als in het eind der dagen het volk *als volk* weer in de genade ingaat, en heel Israel, voor zooveel 't dan in Christus leeft, zalig zal worden.

Het is daarom geen bijzaak, of men Ezechiël 14 misduidt. Zij, die dit in oppervlakkigheid deden, toonden het geestelijk contact met het bestel van Jehovah over Zijn volk te missen. Had dit besef in hen gewerkt, zij zouden zulk een averechtsche voorstelling van het profetisch beleid niet kunnen gegeven hebben.

Juist wat Ezechiël van Daniël schrijft, bevestigt de historische realiteit van zijn optreden, en stemt geheel overeen met wat in de historie van den echten Daniël en van het woord dat van hem uitging, bericht werd. Doch in dit verband zij er dan ook op gelet, dat wel Job het diepst werd aangegrepen, maar dat Job dáárin het gelukkigst was, dat hem na het diepste en hoogste leed, ook de hoogste en rijkste vreugdevergoeding ten deel viel. Bij Job toch is de uitkomst van geheel den geloofsstrijd de kroning in het einde. Uitdrukkelijk staat er toch in Job 42 : 10, dat God hem na zijn lijden „*dubbel zooveel* schonk", en dat Jehovah Jobs laatste *meer* zegende dan zijn eerste, zoo in zijn zonen en dochteren, als in zijn rijkdom aan vee, en in zijn lange leven. Job stierf oud en der dagen zat. Bij Job ging 't eerst zoo tragische ten slotte in aardsche weelde over.

Zoo nu was het bij Daniël *niet*. Vandaar dat hij de tweede in de orde blijft en Job de derde wordt.

XL. **Daniël.** *(Vervolg.)*

In het derde jaar des koninkrijks van Jojakim, den koning van Juda, kwam Nebucadnezar, de koning van Babel, te Jerusalem, en belegerde het. DANIËL 1 : 1. [1])

KOMEN we thans op de bijzondere bedenkingen, die tegen de echtheid van het boek Daniël zijn ingebracht, zoo kan er uiteraard geen sprake van zijn, dat we voor gewone lezers op alle deze bijzonderheden zouden ingaan. Dit zou voor hen, die

[1]) Voor verreweg de meeste lezers kan niet nader op het verschil tusschen het 3e en 4e jaar van Jojakim, dat zich hier voordoet, worden ingegaan. Toch zij hier in een noot een korte nadere toelichting aan toegevoegd voor hen, die de noodige kennis bezitten om de gereede oplossing van dit geschil in te zien. Uitgangspunt is hierbij dan dat Nebucadnezar niet pas toen hij aan het bestaan van den Joodschen Staat feitelijk een eind maakte, Jerusalem aanviel, belegerde, innam, plunderde en verwoestte, maar dat hij reeds vooraf in een vroegere expeditie Jerusalem zijn overmacht deed gevoelen, het aan zich onderwierp, en het noodzaakte èn door het afstaan van ballingen, èn door het toestaan van tempelberooving, te zwichten voor geweld; en het is deze eerste verovering van Jerusalem, waarop Daniël dan doelt, als hij in 't eerste vers van zijn boek mededeelt, dat in het derde jaar van Jojakims regeering Nebucadnezar tegen Jerusalem optoog. Het was toen deze eerste expeditie haar macht aan Jerusalem gevoelen deed, naar luid van hoofdstuk 1 : 1, het *derde* jaar van Jojakims bewind, en voor heel het toenmalige Oosten een zeer spannend moment. Assyrië was teruggedrongen en Babel naar voren getreden, maar tegelijk was in Egypte Pharao Necho heerscher geworden, en deze zon er op om in West-Azië zijn oppermacht te bevestigen en het optreden van een groote macht bij Tiger en Eufraat tegen te gaan. Hij vestigde daartoe een sterke militaire macht bij Karchemis, en was er in geslaagd te Jerusalem koning Jojakim als zijn vasal de kroon te doen aanvaarden. Hij had

niet in de geschiedenis van het Oosten uit die dagen gekonfijt zijn en de talen niet kennen die destijds in die streken golden, onleesbaar en niet te volgen zijn. Elders zou zeer zeker een nauwkeurige beoordeeling van elk dezer tegenwerpingen thuis hooren, in artikelen als hier geboden worden, niet. Al brengen we dan ook een enkel punt uit deze critiek iets uitvoeriger ter sprake, voor heel het geding dat hier aan de orde is, moeten we ons bepalen tot wat van meer algemeene strekking is. Met het oog hierop nu ga een woord vooraf over het *notarieel* karakter, dat

---

daartoe Josia's leger moeten overrompelen, en toen na diens dood Joahaz als koning te Jerusalem was uitgeroepen, besloot hij dezen Joahaz op zij te dringen, en zoo besteeg toen Jojakim in diens plaats en als Pharao's vasal, in de laatste maand van 610 v. Chr. den troon van David. Te Babel zag men het zeer ernstig gevaar van dit opdringen van de Egyptische macht terstond in, en de toenmalige koning van Babel, Nabopolassar, achtte het in overleg met zijn ministers noodzakelijk, niet langer te aarzelen, maar zoo mogelijk aan Pharao den steun dien deze in Jojakim vond, te ontnemen. Daarom zond hij toen in 607 een aanzienlijk leger naar het Westen, en zoo ook naar Jerusalem, om hier de Egyptische overmacht zoo mogelijk te breken. Het leger, dat hij daartoe uitzond, stelde hij onder het bevel van den toenmaligen kroonprins Nebucadnezar, en dit te eer, daar toen reeds meer en meer bleek wat geniale persoonlijkheid, wat machtig veldheerstalent, en wat regeerzin in dezen kroonprins al meer aan het licht kwam. Deze veldheer-kroonprins Nebucadnezar toog toen eerst tegen Egypte op, en versloeg bij Karchemis in de vierde maand van het jaar 607 v. Chr. de hoofdmacht van Pharao's leger en slaagde er kort daarop in, ook op het gebied van Palestina de bezettingen en de legerafdeelingen die Pharao er had weten te vestigen, zoo doortastend aan te grijpen, dat Pharao's macht hier voor goed gebroken was. Dit nu sloot in, dat ook de invloed, dien Egypte zich in Jerusalem had weten te verzekeren, door Jojakim als vasal-koning aan te stellen, geknakt moest worden. Jerusalem was een sterke vesting, en het beleg van Jerusalem kostte tijd. Toch werd in de 9e maand van 607 v. Chr. de tempelstad ingenomen. Met Jojakim werd toen een accoord gesloten, en te Jerusalem kocht men den tijdelijken vrede door in tempelroof en in het uitvoeren van ballingen te berusten. Als ballingen koos de overwinnaar toen eenige talentvolle jonge mannen van aanzienlijke families uit. Deze werden te Babel terstond aan een Chaldeeuwsche priesterinrichting toevertrouwd, om ze geheel in het Chaldeeuwsche recht en in de Chaldeeuwsche hof-usantiën op te voeden. Drie jaren zou die leertijd ook voor Daniël en zijn drie vrienden duren, en daar deze paedagogische opleiding begon in het jaar 607 v. Chr., moet ze in het jaar 604 v. Chr. afgeloopen zijn geweest. Nebucadnezar nam met dit doel deze jonge mannen niet zelf mede, maar zond ze onder hooge escorte naar Babylon vooruit, terwijl hij zelf alsnog in West-Azië achter bleef, om zoo mogelijk aan de Egyptische macht elk weeropkomen te beletten, en van de Tiger tot aan de Middellandsche Zee de Babylonische macht te grondvesten. Aan dit voornemen nu in West-Azië kon hij intusschen geen afdoend gevolg geven, daar in het midden van 605 hem het bericht uit Babylon bereikte, dat zijn vader Nabopolassar gestorven was, en hij alzoo als troonopvolger de kroon had te aanvaarden. Jojakim werd dan ook niet afgezet, maar bleef, nu onder Babylons oppermacht, koning. Van trouw aan Nebucadnezar was echter bij hem geen sprake. Het samengaan met Egypte bleef hem aldoor veelmeer bekoren. Zoo verliepen er drie jaren na de eerste verovering van Jerusalem door Nebucadnezar, dat de verhouding onbeslist bleef, maar toen achtte Jojakim het oogenblik gekomen om voorgoed en openlijk af te vallen van zijn opperheer. In het derde jaar na het eerste aangegane accoord, en alzoo in 604 v. Chr., ging Jojakim hiertoe over. Nebucadnezar zag toen geen kans om Jojakim hierin onmiddellijk tegen te gaan, zoodat Jojakim gedurende vier jaren aan Egypte's leiband liep. Maar eindelijk verdroot hem dit toch, en toen in het zevende jaar van zijn koningschap, en alzoo in het elfde jaar van Jojakims bewind, d. i. in het jaar 599 v. Chr., besloot hij een machtig leger tegen Jerusalem uit te zenden, nam het na een niets sparende belegering in, en Jojakim verloor zijn leven.

Het tegenstrijdige in de tijdsopgave ligt alzoo hierin, dat Daniël in den aanhef van zijn boek spreekt van het *derde* jaar van Jojakims regeering, terwijl uit de

de bestrijders van Daniëls echtheid telkens weer van den tekst der Heilige Schrift willen eischen, want juist hieraan beantwoordt wat ons de Heilige Schrift, volstrekt niet enkel in Daniël, maar in alle stukken van Oud- en Nieuw Testament biedt, volstrekt niet. Overduidelijk ziet men dit reeds in de berichten, die door de evangelisten tot ons kwamen, en, omtrent hetgeen door den Christus bij onderscheiden gelegenheden gesproken is. Komen toch die mededeelingen bij meer dan één evangelist voor, dan wijkt het ééne verhaal dat de Schrift ons hiervan biedt, lang niet zoo zeld-

overige gegevens bij Jeremia, in het boek der Koningen en der Chronieken volgt dat, zuiver chronologisch genomen, de eerste aanval op Jerusalem plaats greep in het *vierde* jaar van Jojakims bewind. Stel dat Jojakim in de laatste maand van 610 den troon beklom, en dat Nebucadnezar in de eerste maand van het jaar 607 als legerhoofd optrad, en in de vierde maand van dat jaar bij Karchemis het Egyptische leger versloeg, en in de negende maand van 607 Jerusalem innam en Jojakim onderwierp, dan kan en moet men, zuiver rekenend, chronologisch, zeggen, dat Jerusalem werd veroverd in het *vierde* jaar van Jojakims bewind. Maar vraagt men, enkel op den duur van zijn bewind ziende, hoeveel jaren hij toen reeds regeerde, dan was het toch feitelijk eerst Jojakims derde regeerjaar, juist zooals Daniël in hoofdstuk 1 : 1 't zegt. Het is er mee als met de berekening van onzen eigen leeftijd naar onzen geboortedag. Wie in December 1900 geboren is, wordt eerst in December 1902 twee jaar. Doch naar den Almanak gerekend, was hij er reeds in 1900, doorleefde 1901 geheel, en nu ook 1902 bijna. Hij wordt dus pas twee jaar, maar is er toch in drie achtereenvolgende kalenderjaren reeds geweest.

Volgt nu Daniël 2 : 1 v.v., dat in het tweede jaar van Nebucadnezars koningschap Daniëls koningsdroom van het beeld met de vier metalen inviel, dan bleek toen de proeftijd van drie jaar te Babylon reeds achter hem te hebben gelegen. Ook dit echter levert geen bedenking op. Aan Nebucadnezar wordt in de H. Schrift een regeeringstijd van 45 jaar toegeschreven, terwijl Berosus hem op slechts 43 jaren stelt. Dit nu is daaraan toe te schrijven, dat Daniël rekent van af zijn optreden bij Karchemis, en tusschen den grooten slag bij Karchemis en zijn kroning te Babylon verliepen metterdaad twee jaren. Vandaar dat eenerzijds van 45 en anderzijds van een regeering van slechts 43 jaren gesproken wordt. Daar nu in Daniël 2 : 1 v.v. niet gedoeld wordt op wat Nebucadnezar als kroonprins-veldheer voor de poort van Jerusalem deed, maar eeniglijk op zijn feitelijk zitten op den troon van Babylon, kon hier niet anders gesproken worden dan van het *tweede* jaar van Nebucadnezars koningschap. Saam is er alzoo sprake van vier jaren. De leertijd van Daniël, Sadrach, Mesach en Abednego, had derhalve reeds een jaar geleden zijn einde bereikt, en zoo ligt er niets strijdigs in, dat Daniël als reeds volleerd droomduider reeds in het tweede jaar van 't feitelijke koningschap van Nebucadnezar zijn plaats aan het Hof te Babel had ingenomen. Terecht is bovendien door de geloovige uitleggers van Daniëls geschrift opgemerkt, dat in Daniël 1 aansluiting bestond aan het leven van Gods volk, en dat daarom in het eerste hoofdstuk te rekenen viel met wat te Jerusalem de beslissing gaf, en alzoo twee jaren vroeger viel, doch dat daarentegen bij den droom van Nebucadnezar Israel uitviel, en alleen te rekenen was met Nebucadnezars Babylonisch bewind. Wie dezen gang van 't betoog in de Schrift wil nalezen, heeft, gelijk we reeds aangaven, in het tweede boek der Koningen het verhaal na te slaan vanaf hoofdstuk 23 : 34 tot 24 : 7, in het tweede boek der Chronieken hoofdst. 36 : 4—8. En voorts vooral Jeremia 46 : 2, dan hoofdst. 25 : 1 v.v. en ten slotte hoofdst. 36 : 1 v.v. En hierbij komt dan het veelzeggende stuk uit het verhaal van Berosus, dat in Flavius Josephus en Appius' citaten voor ons bewaard bleef. Op Berosus dient hier nauwkeurig gelet. Hij leefde toch in Babel, als heidenpriester in den tempel van Bel, toen Alexander de Groote Babylon binnentoog. Hij schreef in het Grieksch een werk in drie afdeelingen over de Chaldeeuwsche geschiedenis onder den titel *Chaldeïca*. Het archief van den tempel had hem hierbij als bron gediend, en van meetaf genoot dit werk in heel Griekenland en West Azië groot aanzien. Het werk zelf bezitten we niet meer, doch rijke citaten er uit staan nog ten dienste, die door Muller in 1848 te Parijs in de Fragmenta historica Graecorum zijn uitgegeven. Breeder mag deze noot niet worden. Ze geeft slechts een proeve van 't pleidooi voor Daniëls echtheid, gelijk dit in tal van kundige schrijvers ons ten dienste staat.

zaam van het andere, op meer of minder in het oog loopende wijze, af; en zelfs daar waar die afwijkingen van zeer ondergeschikte beteekenis zijn, vinden we toch in den regel geenszins een viertal van geheel eendere, en tot op elke letter overeenkomende, teksten. Nu trekken we dit niet te ver. De Zaligsprekingen b.v. die we in de Bergrede ons door den evangelist Mattheüs zien voorgelegd, wijken zoo in 't oogloopend af van wat de evangelist Lukas ons in zijn 6e hoofdstuk biedt, dat hierin zeer wel aan twee onderscheidene tafereelen uit Jezus' leven te denken is, die, al waren ze verwant, toch ook weer aanmerkelijk uiteenliepen en verschilden. Doch ook waar blijkbaar gedoeld wordt op hetzelfde voorval in de historie van Jezus' optreden, zoodat een ieder bij het lezen voelt, dat hier geheel hetzelfde ons bericht wordt, is er toch tusschen hetgeen bij Mattheüs en anderzijds bij Marcus of Lukas te lezen staat, in de keuze der woorden en in de wijze van uitdrukking vaak zulk een tastbare afwijking, dat elk *notarieel* karakter van gelijkluidendheid ten eenenmale ontbreekt.

Dit gaat zelfs door ten aanzien van het „Onze Vader". Op zichzelf zou men gemeend hebben, dat althans bij de mededeeling van de Zaligsprekingen, en sterker nog bij het Gebed dat Jezus den Zijnen te bidden gaf, een zoo preciese nauwkeurigheid zou gevolgd zijn, dat alle vier de evangelisten althans deze beide stukken in volkomen ongereptheid van vorm zouden hebben medegedeeld. En toch is dit niet zoo. Het „Onze Vader" staat niet in Marcus, en is evenmin bij Johannes te vinden, en voorzooverre dan tenminste Mattheus en Lukas er mededeeling van doen, wijkt toch weer beider bericht van elkander af. Vergelijk slechts den tekst ervan, die in Matth. 6 : 9—13 en in Luk. 11 : 2—4 ons geboden is en ge ziet het vrij aanmerkelijk onderscheid. Het eerste deel van het „Onze Vader" is bij beide evangelisten geheel eender, en luidt dan: „Onze Vader die in de hemelen zijt, Uw naam worde geheiligd. Uw koninkrijk kome. Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde." Dan echter volgt reeds in de bede om ons levensonderhoud zeker verschil. Die bede toch luidt bij Mattheus: „Geef ons *heden* ons dagelijksch brood", terwijl ze bij Lukas dezen vorm aannam: „Geef ons *elken dag* ons dagelijksch brood". Geheel 'tzelfde, maar toch niet in notarieel precies eenderen vorm. Sterker nog is het onderscheid van wat daarna volgt. Dan toch heet 't bij Mattheus: „En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren", waarvoor bij Lukas staat: „En vergeef ons onze zonden, want ook wij vergeven aan een iegelijk die ons schuldig is". Geheel gelijk is dan weer wat volgt in de bede: „En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van

den Booze", maar voorts valt dan ook alle gelijkenis weg. Dan toch heeft Mattheus nog dit besluit van het Gebed: „Want U is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen", terwijl bij Lukas geheel deze slotzinsnede ontbreekt, en zelfs het *Amen* als besluit niet gevonden wordt. Nu heeft de kerk van Christus steeds, om verwarring te voorkomen, één bepaalden vorm voor dat gebed geijkt, en daarbij de voorkeur gegeven aan den tekst uit de Bergrede, naar de lezing van Mattheus. Vrijwel kan dan ook nu gezegd, dat de Christenheid in alle land en onder alle volk, alleen met den tekst, dien Mattheus in de Bergrede bood, rekent. Dit kon dan ook niet anders. Elke kerk in haar liturgie moest wel een vasten vorm aannemen. In de liturgie is zulk een notarieel-vaste vorm zelfs onmisbaar. Bij den heiligen dienst kan die vaste vorm niet worden gemist. Maar juist hierom is het zoo hoogst opmerkelijk, dat de Schrift zelve ons, niet alleen in het gemeen, maar zelfs bij de Zaligsprekingen en bij het Onze Vader, niet aan de notarieele nauwkeurigheid en het precies eendere bond. Van de vier evangelisten zijn er slechts twee die het Onze Vader ons brachten, terwijl Marcus en Johannes er van zwijgen. En bij de twee die 't ons dan overleverden, is er dan nog, gelijk we aangaven, zeer in 't oogloopend verschil.

Veel sterker nog is dit verschil waar het andere bijzonderheden, niet enkel uit de redevoeringen en gesprekken van den Heiland, geldt, maar zelfs waar ons berichten uit Jezus' leven worden medegedeeld. Denk b.v. aan de Kruiswoorden, die bij alle vier variëeren. Denk aan de gesprekken eer Jezus Gethsemané bereikte. Kortom, in niets bijna vindt ge die tot in bijzonderheden afdalende precisiteit, die 't alles gelijkluidend en eender maakt. Neem b.v. slechts hetgeen ons bericht wordt omtrent Jezus' Opstanding, en omtrent hetgeen van Zijn Opstanding tot aan Zijn Hemelvaart vermeld staat, en telkens bespeurt ge zeker onderscheid. We zeggen niet tegenspraak of tegenstrijdigheid, maar dan toch een variatie die soms zelfs zeer sterk in het oog springt. En geheel ditzelfde gemis van notarieele nauwkeurigheid en gelijkheid ontmoet ge nu niet minder daar, waar sprake is van aanhalingen uit het Oude Testament door Jezus of Zijn apostelen. Men kan volstrekt niet zeggen, dat de teksten uit het Oude Testament, waarnaar verwezen wordt, steeds letterlijk en met volledige nauwkeurigheid werden overgenomen. Soms zelfs is de afwijking zoo sterk, dat het lang niet zoo licht was, om in het Oude Testament den tekst terug te vinden waarop gedoeld werd. Ook worden soms deelen van twee onderscheidene Oud-Testamentische uitspraken in het Nieuw-Testamen-

tische citaat met elkander verbonden. Zoo wanneer in Rom. 9 : 33 staat: „Gelijk geschreven is: Ziet, Ik leg in Sion een steen des aanstoots en een rots der ergernis; en een iegelijk die in Hem gelooft, zal niet beschaamd worden", dan toch wisten onze kantteekenaren in hoofdzaak alleen naar Psalm 118 : 22 en Psalm 2 : 12 te verwijzen, waar staat: „De steen die door de bouwlieden verworpen was, is tot een hoofd des hoeks geworden" en: „Welgelukzalig zijn allen die op Hem betrouwen"; om dan voorts zich nog te beroepen op Jesaja 8 : 14, en 28 : 16, alsmede voor het tweede deel van den tekst op Spreuken 16 : 20, Jesaja 28 : 16 en Jeremia 17 : 7. Hieruit ziet men, hoe indrukwekkend de apostel gevoelde, dat hij wat hij betuigde, uit het Oude Testament overnam, maar dan toch tevens, hoe weinig sprake er van was om precies en met notarieele nauwkeurigheid de sprake van het Oude Testament over te nemen. Het is telkens weer een *vrij gebruik* van wat in de geschriften des Ouden Testaments geboekt stond.

Hierbij nu worde tweeërlei in het oog gehouden. Het eerste is dat de geestesneiging in het Oosten, waar de profeten, waar Christus zelf en waar de apostelen optraden, niet dezelfde is, als bij de Europeesche volkeren. Bij ons komt telkens de verstandsrichting naar voren. Al wat ons bezighoudt of waarmee we bezig zijn, moet steeds in klare, preciese gestalte zich voor ons afspiegelen. De mystieke vorm is in het bij ons heerschende leven niet gemind, zelden gewild en meest bestreden. Alleen in kunstkringen en in de kringen der geloovigen vindt ge hierop uitzondering, maar, in het gemeen genomen, kunnen wij Westerlingen, van den technisch-preciesen vorm niet wel aflaten. Hierin steekt vanzelf geen geringe verdienste. Het is toch aan deze neiging van den Europeeschen geest, dat we onze machtige vindingen op technisch gebied danken en een zoo ongemeene helderheid in de voorstelling verschuldigd zijn. In het Oosten daarentegen, waar de openbaring Gods aan Zijn volk gebloeid heeft, treedt dit verstandelijke op den achtergrond, en treedt het leven van het gemoed en van de verbeelding meer naar voren. Vandaar dat de wijze van uitdrukking hier veel vrijer en meer gevarieerd is, en de sfeer van het mystieke steeds meespreekt. En het tweede is, dat de openbaring juist in verband hiermede steeds onder de bijzondere leiding van den Heiligen Geest stond. Bij het zeer vrije gebruik dat Christus en de apostelen van het Oude Verbond maakten, ontbrak toch geen oogenblik een innerlijke leiding. Dank zij die innerlijke leiding werd de zin en de bedoeling van hetgeen de openbaring in het Oude Testament bood rechtstreeks van binnen uit gegrepen, en geheel onder diezelfde leiding des Geestes weergegeven in ziel en

oor, gelijk zulks voor de kerk des Nieuwen Testaments noodzakelijk bleek. Het onderscheid dat hier spreekt, is duidelijk. Wie letterlijk citeeren zal, leert van buiten. Bij dien is het geheugenwerk. Een geheugenwerk, waarbij de geest van wie optreedt verstompen kan. Treedt daarentegen, gelijk in den apostel, een man van hooge roeping en van vrijen geestesaanleg op, en wordt zulk een schrijver bezield door den Heiligen Geest, dan is het gebruik dat zulk een apostel van het Oude Verbond maakt, niet een van buiten leeren en nazeggen, maar een innerlijk verwerken ervan om het geestesvoedsel, dat er in schuilt, naar nieuwen aandrang, en met het oog op de nieuw gerezen behoefte, bezield en tintelend van leven weer te geven.

Geldt dit nu reeds ten aanzien van die apostolische lectuur die bestemd was voor de Grieksche en Romeinsche wereld van Rome, Corinthe en Philippi, dan behoeft 't wel geen betoog, dat zulks nog veel sterker gold voor den kring waarin Daniël gevormd was. Reeds bij Ezechiël die in Tel Abib zijn leven sleet, en zoo ook bij Zacharia die nog later verscheen, treden dan ook die Oostersche inkleeding en gedachten steeds sterker op den voorgrond. Er was in Assyrië en Babylon, deels uit Egypte overgenomen, een zeer sterk indringen van het mystieke merkbaar geweest. Zelfs de astrologie was voor den Chaldeër heel iets anders en iets meer dan een spel der verbeelding. Ook in de Wijzen uit het Oosten bleek dit. Scherp en sterk stonden dan ook de twee bewustzijnswerelden, eenerzijds van den Grieksch-Romeinschen, en anderzijds van den Babylonisch-Egyptischen kant, tegen elkander over. Zelfs de apostel Paulus schrijft op geheel andere wijs en in een geheel anderen toon naar de intellectueel ontwikkelde Christenen in Rome en Corinthe, dan naar de Aziatische christenen in Epheze en Galatië; en in de Openbaring van Johannes spreekt het apocalyptisch karakter van de revelatie zich zóó sterk uit, dat zelfs de naam en titel van Apocalypse, d. i. van openbaring, hier gekozen werd. Zeer begrijpelijk is het dan ook, dat er in de reeks der groote profeten een zeer sprekend verschil te bespeuren valt, zoodra ge uit de klare, heldere, rijke periode van Jesaja overgaat in de apocalyptisch getinte sprake van Ezechiël, Zacharia en Daniël. Wie gelijk Daniël het grooter deel van zijn leven slijt in den kring van een Oostersch hof, geniet bijna niet van die heldere nuchterheid die den profeet in Israel beheerschen kon. Vergeet niet, dat de Joden meest landbouwers waren, dat het stadsleven onder hen niet den toon aangaf, en dat ze niet door een on-Goddelijke cultuur misleid werden. In den kring der Babyloniërs daarentegen stond dit geheel anders. Hier stond de Oostersche cultuur op den voor-

grond. Hier was menschelijke kunst opgebloeid. Hier was een rijke menschelijke ontwikkeling steeds verder voortgeschreden. Ezechiël te Tel Abib en Daniël in Babylon moesten alzoo wel in dit rijker ontwikkelde mystieke leven indringen, er de termen van in eigen taal voor zich opnemen, er zelf de bewerking van ondergaan en tenslotte, Daniël vooral, in het apocalyptische doordringen. Zelfs kan het niet de minste verwondering baren, dat de latere Joodsche samenstellers van den canon niet konden voelen noch inzien, dat Daniëls geschrift, ook al bevatte het vele Godsspraken met het oog op de toekomst, in den bundel der Israelietische profetieën thuis hoorde.

Zij, die zonder oog hiervoor den onder ons veelal geldenden intellectueelen, notariëelen eisch aan het boek Daniël hebben gesteld, moesten daarom wel gedurig stuiten op gegevens en mededeelingen, die ze niet thuis wisten te brengen. Dat kunnen Europeesche geleerden niet wier geest geheel vreemd is aan de tinctuur van den Oosterschen geest. Het is dezelfde tegenstelling die zich thans aan ons almeer op Java voordoet, alsook in onzen verderen Archipel. Ook met het oog hierop wisten de intellectualistisch gevormde liberalen nooit anders te doen, dan de Javaansche bevolking aan geheel dezelfde leermethode te onderwerpen, die ten onzent gold, en hun vanzelf te abstract was, en die ze nu voor Indië schier geheel naar Europeesch model poogden in te richten. Eerst de laatste jaren kwam hier eindelijk dan toch een breuke in. Men wil dit thans zelf niet meer. Men ziet het averechtsche ervan in. En nu legt men zich er veeleer op toe, om voor de Javanen een methode van opvoeding en levensbestudeering in te voeren, die beter past bij hun aard en zich aan het Oostersch element in zijn geest kan aansluiten. Dat met name enkele Javaansche geleerden die naar Holland overkwamen, dit nog steeds eer bestrijden dan aanbevelen, is natuurlijk. Dit zijn dan Javanen, die jammer genoeg geheel ge-Europaïseerd zijn, en hun Oostersche natuur ten deele hebben afgelegd. Juist daardoor echter kan men aan hun getuigenis niet de minste waarde hechten, en het is veeleer de Christelijke missie zelve, die aan de Javanen op pædagogisch gebied den pols kan voelen, en kan aanwijzen welke methode hun 't leven tot rijpere en rijkere ontwikkeling brengen kan. Doch geheel datzelfde moet dan ook bij de inspiratie der Heilige Schrift in aanmerking genomen worden. De Heilige Geest heeft zich steeds gericht naar den onderscheiden aard, die krachtens de Schepping en de historische ontwikkeling, vooral na Babels torenbouw, tusschen het Oostersche en Westersche leven zich vertoond had. Vandaar dat de werking der inspiratie op andere manier toeging, toen een man als Paulus

naar *Rome,* dan toen hij naar *Efeze* schreef, en dat evenzoo de inspiratie zich op andere wijs uitte, toen ze werkte in een Jesaja en Micha, dan later in een Ezechiël of Daniël. Dit nu hebben de critici die Daniël aanvielen, niet verstaan. Zelven niet aan inspiratie geloovende, en zelve in eigen persoon de bekeerende kracht van den Heiligen Geest niet ervaren hebbende, misten ze den zin en den smaak voor het mystieke en waanden op grond hiervan ook aan Daniël een maatstaf te kunnen aanleggen, die ten eenenmale niet bij Daniël past. Zoo min als een keurig mozaïek-toovenaar de problemen van het Pantheon kan doorzien, waren zij in staat om een hun geheel vreemde mystiek, die geheel Daniëls optreden beheerscht heeft, te doorgronden. Hoevelen zijn er niet, die de Moedermaagd van Holbein voorbijgaan, en alleen de Moedermaagd van Michel Angelo ideaal vinden, eeniglijk omdat de warmere vrouwelijke figuur hen boven de te sterk spiritueel getinte aantrekt.

En zoo nu ook is het hier. Zoo heeft men van critische zijde bedenking tegen Daniëls echtheid op bedenking gestapeld. Men stuit op historische onnauwkeurigheden. Men acht dat Daniël, zoo hij waarlijk een profeet des Heeren ware geweest, niet met zulk een hooge waardschatting van zichzelf zou hebben gesproken, als dit hier in dit geschrift voorkomt. Men acht dat er in dit boek verhalen voorkomen, die te ongelooflijk zijn om ze voor goede munt aan te nemen. Men brengt tegen dit geschrift in, dat er dogmatische voorstellingen in zijn opgenomen, die niet te aanvaarden zijn. Men merkt op, dat er woorden en maten en munten in voorkomen, die uit de Grieksche wereld en niet uit het Oostersche leven genomen zijn. Men is van oordeel dat de Chaldeeuwsche en Hebreeuwsche taal, die men hier te lezen krijgt, onzuiver is. En tenslotte zoekt men dit boek van Daniël zóó uit te leggen, dat het in zijn profetische taal niet verder reikt dan tot aan Antiochus Epiphanes, op wien het dan eeniglijk doelen zou. Op elk van deze punten nu zijn de inbrengers van deze bedenkingen te woord gestaan, en zulks wel door wetenschappelijk zeer hoogstaande mannen, doch die in de mystieke actie van hun gemoed rechtstreeksche aansluiting genoten aan wat Daniël zelf bezield heeft. Niet die critische aanklagers, maar deze geloovige geleerden *verstonden* Daniël. Geheel hetzelfde deed zich hier voor, wat men gedurig in het leven kan opmerken. Als een stroef, streng intellectualist met een teeder gemoedsmensch in contact komt, dan blijkt aanstonds, dat deze twee niet met elkander overweg kunnen. Ze zien de dingen anders, ze denken anders, en vooral de saamvatting van hun indrukken is een geheel andere. Het resultaat is dan ook gemeenlijk, dat twee zulke mannen al

spoedig van elkander afraken, en elkanders omgang en verkeer eer schuwen dan zoeken. Meestal zelfs vonden ze het de moeite niet waard, naar elkanders betoogen, opmerkingen en antwoorden te luisteren. Ze passen niet bij elkander, en hun wereld van denken en voorstellen is een andere. Ook hier geldt 't daarom een wetenschappelijken strijd die nimmer zal zijn uit te maken. Wie zelf vreemd is aan de wereld van voorstellingen, gedachten en aandoeningen, die in Daniël aan de orde kwamen, zal nimmer voor de uitspraak van het geloof hier zwichten kunnen; maar ook omgekeerd zal wie gelooft en met mystieke overmacht in de geestenwereld in werd geleid, eerbied voor de aanraking van het heilige kunnen hebben, die hij voelt dat hier plaats grijpt.

De eeuwen pleiten hier voor Daniël. Reeds in de vier, vijf eeuwen, die aan Bethlehem vooraf gingen, was de indruk van Daniël zoo overmachtig geweest, dat de Christus en Zijn apostelen er Gods getuigenis uit opvingen. Na de verwoesting van Jerusalem is bijna acht eeuwen lang, Porphyrius dan uitgezonderd, in heel Christus' kerk al wat 't boek Daniël ons bericht, voor waarachtig aangenomen en geëerd. En hier staat nu niets anders tegenover, dan dat sinds nog geen anderhalve eeuw, in een periode toen het ongeloof zijn verwoestingen begon, in van den Christus afwijkende kringen, de twijfel aan de echtheid van zijn geschrift allengs opkwam, voortdurend veld won, en nu tenslotte den doorslag gaf. In het oog vallend is het, dat de vijl der critiek ten deze reeds bij het eerste vers van Daniëls geschrift aan het raspen ging. In dat eerste vers toch staat te lezen: „In het derde jaar des koninkrijks van Jojakim, den koning van Juda, kwam Nebucadnezar, de koning van Babel, te Jerusalem en belegerde haar". Zie hier nu aanstonds, zoo roepen de critici u toe, de historische onbetrouwbaarheid van dit geschrift. Immers Nebucadnezar is eerst in het jaar 605 voor Chr. tot koning van Babylon uitgeroepen, terwijl Jojakim regeerde van 607—597. Wie dan ook eeniglijk rekening hield met die laatste belegering van Jerusalem, die tenslotte tot de vernietiging van het Israelietisch volksbestaan geleid heeft, zou moeten toegeven, dat het hier beweerde met de historie niet klopte. Doch wat blijkt nu? Dit immers, dat Nebucadnezar, reeds eer hij later tot den beslissenden aanval op de heilige stad overging, en haar positie te niet deed, enkele jaren vroeger een voorloopige belegering tegen haar ondernam, en er in slaagde haar zeer scherp zijn meerderheid te doen ondervinden, zoo in het rooven van veel uit den tempelschat, als door de wegvoering van ballingen, onder welke dan ook Daniël, met Sadrach, Mesach en Abednego behoord hebben. Dat de heugenis van deze *twee* belegeringen en het onderscheid tusschen beide later

niet meer met zulk een klaarheid door de historie in heugenis werd gehouden, kan niet verwonderen; maar juist daarom is het te opmerkelijker, dat we hier in Daniël deze juiste en onderscheidende toedracht van het gebeurde met zulk een precisiteit vinden aangegeven, en blijft het alleen verwondering baren, dat Nebucadnezar reeds bij dat eerste beleg als „koning van Babel" wordt ingevoerd, terwijl toch vast stond, dat destijds Nabopolassar nog de koning in Babel was, en dat Nebucadnezar eerst na diens dood, alzoo bijna twee jaar later, zich de kroon op den schedel kon zetten.

Doch ook dit behoeft ons niet op te houden. Nebudcadnezar was destijds nog wel niet gekroond, maar hij was de kroonprins; en juist zooals bij Verdun de Duitsche kroonprins op 't gevaarlijkste punt met het opperbevel werd belast, zoo is het uitnemend te verstaan, dat ook Nabopolassar den toenmaligen kroonprins, en dat was toen Nebucadnezar, met het opperbevel over de militaire expeditie tegen Jerusalem belast heeft. Vooral met het oog op het ernstig gevaar dat voor Babylon nog steeds van den kant van Egypte dreigde, was het alleszins zaak zoo mogelijk Jerusalem en Juda dra aan het Rijk te verbinden, en het althans van Egypte af te zonderen. Nu was Nebucadnezar, gelijk uit de geheele latere historie blijkt, een generaal en legeraanvoerder van eerste orde. Het was daarom volkomen begrijpelijk, dat hij doortastte, en dat Jerusalem met Juda, al was het nog niet nominaal, toch feitelijk toen reeds onder Babel kwam te staan. De moeilijkheid zou alzoo alleen daarin schuilen, dat Daniel, om precies te zijn, had moeten schrijven: In het derde jaar des koninkrijks van Jojakim, den koning van Juda, kwam Nebucadnezar, *de kroonprins van Babel,* te Jerusalem. En dit nu staat er niet. Er staat: de *koning* van Babel. Doch wat ligt hierin nu hinderlijks? Daniël schreef dit eerste hoofdstuk in 't Hebreeuwsch en alzoo zeer vermoedelijk lang na zijn in gereedheid brengen van de hoofdstukken 2—7, die reeds voor lang in het Chaldeeuwsch waren opgesteld, toen hij het tweede deel veel later aan het eerste deel toevoegde en saam hoofdstuk 8—12 in het Hebreeuwsch stelde. Dit kon moeilijk anders geweest zijn, daar toen de Perzen de leiding hadden verkregen, en het met Nebucadnezar gedaan was. Daniël sprak derhalve in hoofdstuk 1 : 1 uit de herinnering van voor vele jaren, toen de kroonprins reeds lang niet alleen koning geworden was, maar zijn rijk ten slotte had zien ondergaan. Voor een man nu als Daniël, die zelf jarenlang aan het hof van koning Nebucadnezar geleefd, gebloeid en geheerscht had, was het volkomen natuurlijk, dat hij, op 't verleden teruggaande, reeds in het derde jaar van Jojakim van hem, niet precies als kroonprins, maar als van den grooten koning sprak, wiens luister hij van zoo nabij ge-

kend had. Wie thans nog van den eersten Napoleon spreekt, maakt in zijn verhaal geenszins altoos een onderscheid tusschen Napoleon als consul en als keizer. Het is altoos Napoleon als keizer, waaraan de latere historieschrijver denkt, als hij van den grooten Napoleon te getuigen heeft.

Hier komt dan nog bij, dat de Grieksche historieschrijvers, met name Herodotus, blijkbaar niet geheel op de hoogte van het gebeurde waren, en dat zelfs Xenophon zich vergiste. Veeleer schijnen Berosus, de Babylonische priester, en anderen de juiste toedracht der zaak in het oog te hebben gehouden. Men leze en herleze dan ook slechts de uiterst nauwkeurige en breede betoogen, die niet alleen Kliefoth, Zündel en Kranichfeld, maar met hen Keil en zoovele anderen, ter bestrijding van deze onjuiste uitspraak der critiek, ten beste gaven. Er is in geheel deze critiek geen enkel punt, hoe onbeduidend ook, dat niet door bestrijding, stiptelijk en met onweerlegbare gegevens, weerlegd is. En nu teruggaande op wat we over het nimmer notarieele karakter van de uitlatingen en mededeelingen der schrijvers van de heilige boeken zoo straks opmerkten, treft het te meer, dat hier de volstrekte wederlegging van de geopperde bezwaren door mannen van den eersten rang niet slechts ondernomen, maar met kracht doorgezet is. Met zulk een kracht zelfs, dat thans de poging om reeds het eerste vers van Daniël als geheel onjuist voor te stellen, almeer omsloeg in een aan het licht doen treden van de bijzondere beteekenis, die juist deze mededeeling in het eerste vers voor een juist inzicht van het gebeurde ons biedt. En of men nu van de zijde der critici al beweert, dat verdere bestrijding van de echtheid van Daniël veilig uit kan blijven, daar het nu reeds uitgemaakt is, dat het enkel verzinselen ons aanbiedt, de indruk dien deze taal der hooghartigheid achterlaat, is toch geen andere, dan dat wie zóó spreekt, gemeenlijk de voelhorens mist, om met kennis van zaken in dit heilige geding mee te spreken, maar zich van dit gemis niet bewust is.

XLI. Daniël. *(Vervolg.)*

> De koning antwoordde Daniël en zeide: Het is de waarheid, dat ulieder God een God der goden is, en een Heere der koningen, en die de verborgenheden openbaart, dewijl gij deze verborgenheid hebt kunnen openbaren. DANIËL 2 : 47.

NA het dusver opgemerkte kan thans gereedelijk tot de bespreking van den inhoud van Daniëls geschrift worden overgegaan. Het zou toch niet loonen nog op enkele bedenkingen in te gaan, waaraan toch geen houvast is. Zoo heeft men opgemerkt, dat de Talmud der Rabbijnen zich een enkele maal op aarzelende wijze over het boek Daniël uitlaat; dat Jezus Sirach in zijn lofzang op de vaderen Daniël niet noemt; alsook dat, ware Daniëls boek een echt profetisch geschrift, het in het Hebreeuwsche Oude Testament dan ook onder de profeten zou zijn opgenomen, gelijk dit thans ook in onzen Nederlandschen Bijbel geschiedt, terwijl het, in strijd hiermede, zijn plaats vond onder de derde serie Schrifturen, waartoe de Psalmen, Job enz. behooren. Al zulke opmerkingen zijn echter reeds zoo herhaaldelijk, als metterdaad niets beduidend, wederlegd, dat het tijdverspilling zou zijn, er hier nogmaals op in te gaan. Te kust en te keur liggen de afweringen van deze bedenkingen in heel een reeks van geleerde geschriften ter inzage. We houden er ons daarom niet langer bij op, en wenden ons nu aanstonds tot den inhoud zelf van het boek Daniël. De indeeling van dien inhoud gaven we reeds aan. Van het tweede tot en met het zevende hoofdstuk loopt het Chaldeeuwsch, daarna komt van hoofdstuk 8—12 de Hebreeuwsche tekst, en heel het boek in zijn twee deelen wordt ingeleid door het eerste hoofdstuk dat evenzoo in het Hebreeuwsch geschreven is. Dit nu toont, dat Daniël eerst hoofdstuk 2—7 te boek stelde, en wel in 't Chaldeeuwsch, de taal die in Babel destijds gesproken werd, en dat hij niet aanstonds, maar eerst veel later, aan dit Chaldeeuwsche stuk een heel ander stuk in het Hebreeuwsch heeft toegevoegd, ons nu ten dienste staande in de vijf laatste hoofdstukken. Toen hij nu dit oude Chaldeeuwsche stuk saamverbond met dit latere Hebreeuwsche deel, heeft Daniël er als eerste hoofdstuk een korte inleiding voorgevoegd, en ook dit deed hij natuurlijk in het Hebreeuwsch. Die inleiding van het eerste hoofdstuk geeft dan ook geen profetie, geen historisch visioen, geen blik op de toekomst

van Israel of van de volken, maar zet enkel kort uiteen, hoe Jerusalem in belegering kwam, hoe in die belegering Jojakim het onderspit dolf, en hoe ten gevolge hiervan Nebucadnezar of zijn veldoverste een deel van den tempelschat aan Sion ontroofde en naar Babel liet wegvoeren, om er een van Babels tempels mee te verrijken. Doch dit niet alleen, en dit andere was hier zelfs de hoofdzaak: Gelijk destijds na een geslaagden militairen aanval de gewoonte was, legde de overwinnaar tevens beslag op een vrij groot aantal van de voornaamste en beste elementen onder de Jerusalemsche jongelingschap, en onder deze jonge mannen, die uit Jerusalem werden weggevoerd, behoorde toen ook Daniël zelf, en met hem drie van zijn vrienden Hananja, Misaël en Azarja. Die vier jongelingen zijn toen op Nebucadnezars last door een van zijn veldheeren naar Babel gevoerd, en daar zonder verwijl, wij zouden zeggen, hun Chaldeeuwsche studiën begonnen. Ze moesten daar toch in Babel de usantiën van Babel, de hofgewoonten, en de Babylonische hooge wetenschap zich eigen maken. De vier jonge mannen kwamen toen onder zekeren Melzar als paedagoog te staan, en de verdere beschikking over hen kwam aan den Overste der kamerlingen. Gedurende die Babylonische opleiding en instructie achtte Daniel het toen geraden zich niet in de weelde van het Babylonische hof te verliezen, en liever vegetariër te zijn. In den haak was dit naar de hofusantiën wel niet, doch het gelukte Daniël het door te zetten. Zoo voleindde hij zijn proeftijd van drie jaren, en na afloop daarvan ging Daniël met zijn drie speciale vrienden uit de leerschool in den hofdienst over.

Van meet af had de Overste der kamerlingen daarbij de namen van de vier jonge uitverkorenen veranderd, Daniël zou voortaan Beltsazar heeten (niet Belsazar), en zijn drie vrienden kregen nu de namen van Sadrag, Mesach en Abednego. Deze naamsverandering schijnt voor de drie vrienden van Daniël te zijn doorgegaan, voor Daniël zelf echter niet. Daniël was een zoo indrukwekkende persoonlijkheid, dat hij feitelijk toch zijn oud-Joodschen naam behield. Reeds na zijn eerste opneming aan het hof onder de hooge beambten, kon dan ook geconstateerd worden, dat men hier stond voor een rijpheid van inzicht en doorzicht, die tienmaal boven al de toovenaars en sterrekijkers, die in het gansche koninkrijk waren, uitblonk (1 : 20). Op dat veranderen van de oorspronkelijke namen lette men intusschen. Te Jerusalem was dit uitzondering, maar in het verdere Oosten, en met name te Babylon, kwam dit veelvuldig voor. Men zag minder op herkomst en familieverband, dan wel op de in het oog springende hoedanigheden van den persoon, of op de waardigheid en gunst die hem vanwege de Overheid betoond

werd. Nog bij Paulus, en ten deele ook bij Petrus hebben we van zulk een naamswijziging op heilig gebied het voorbeeld. Petrus zou de rotssteen, en Paulus de in eigen oog nietswaardige zijn. En ditzelfde nu, maar meer in den zin van uitwendig gebruik, vond men ook in Babel. Sadrach, Mesach en Abednego ontvingen hun Babylonische namen niet, om evenals bij Petrus en Paulus, uit te drukken wat in hun karakter en roeping school. Daarvan althans wordt hier met geen woord gerept. In Babel beduidde de naamsverandering veeleer, dat men brak met zijn herkomst, en nu in deze nieuwe levensomgeving als een eigen creatuur van die omgeving optrad, en daarom ook een nieuwen naam aan het gebruik van die nieuwe omgeving ontleende.

Na een oefeningstijd van drie jaren aldus aan het hof gekomen, werd Daniël reeds kort na zijn installatie door Nebucadnezar ten paleize geroepen ter oorzake van een gansch wonderbaren droom die den koning 's nachts verontrust had. Het droomgezicht spreekt in de Oostersche omgeving veel sterker mee, dan onder ons. Met name de droom, die kort aan het ontwaken voorafging, trok steeds zeer de aandacht. Gemeenlijk toch pleegt men in de lange uren van stille nachtrust niets van zulk droomen te bespeuren of er bij zijn ontwaken van af te weten, maar als tegen den naderenden morgen de slaap minder diep gaat worden, schijnt de flauwe werking van het weer opkomend bewustzijn zich hierin te mengen, zoodat we van die laatste uren bij het ontwaken nog 't beste heugenis hebben. Een raadsel blijft zulk droomen nog altoos, en nog steeds is niet met zekerheid uit te maken, of alle slaap van dat we insluimeren tot dat men wakker wordt, ons met droomen bezet, dan wel of we alleen dan droomen, als we 't ons bij 't ontwaken herinneren. Doch dit daargelaten, blijkt het niet alleen uit de Heilige Schrift, maar evenzoo uit andere geschriften, die uit oude tijden en vooral uit het Oosten tot ons kwamen, dat een beteekenisvolle droom in die streken veelszins placht voor te komen. Dit kan nu gelegen hebben aan de levendiger verbeelding die aan de bewoners van het Oosterland eigen is, en in 't gemeen aan hun minder intellectueele levensopvatting. Wij droomen ook wel, maar ons overkomt het maar zelden, dat onze droomen op beteekenende wijze aan ons gewone leven stof, inhoud en vorm ontleenen. Gelijk we vroeger poogden aan te geven, hangt de droom wel saam met wat in de hypnose zich voordoet en met uitzonderingsgevallen gelijk ze bij Swedenborg voorkwamen; maar toch schijnt de beteekenis van den droom bij ons in de verte niet te halen bij de veelzijdige beduidenis die de droom in het Oosten

erlangde. Geheel het optreden in het Oosten, en niet 't minst bij de Babylonische cultuur, van toovenaars, guichelaars, sterrekijkers en droom-uitleggers spreekt uit heel de historie, en we weten hoe reeds Mozes waarschuwt tegen het misbruik dat hiervan ook onder Israel dreigde in te sluipen. Maar hoe onzuiver dit alles ook liep, voor wat de droomgezichten betreft, valt toch niet te ontkennen, dat het God beliefd heeft, in onze natuur de mogelijkheid van het hebben van droomgezichten bij onze schepping in te leggen, alsook om er zelf voor de hooge doeleinden der openbaring herhaaldelijk gebruik van te maken. En zulks wel niet alleen wat betreft droomen, die aan de Godsmannen in werden gegeven, maar evenzoo wat aangaat droomen, die opkwamen in het brein van personen, die geheel buiten de openbaring stonden. In de gevangenis van Pharao had de hofschenker en had de hofbakker zulk een droom, en kort daarop overviel zulk een geïnspireerde droom aan Pharao zelf, t. w. de droom van de koeien die uit den Nijl opdoken, en van de zeven aren van rijke dracht, die verslonden werden door de aren van angstige magerheid. Pharao was in elk geval aan alle geloof vervreemd, en de hofbakker die straks ter dood werd gebracht, was zelfs een misdadiger. En toch valt niet te ontkennen, dat de droomen waarvan hier sprake is, niet toevallig opkwamen, maar geïnspireerd werden, en een speciale beteekenis hadden voor den loop der openbaring. Tot zelfs in de historie van Jezus' kindsheid telt de droom dien Jozef had, mee als middel om het Kindeken Jezus aan de moordzucht van Herodes te ontrukken. En zoo nu is het ook hier. Nebucadnezar wordt bezet met bange, benauwende droomen, die historie maken, maar ook Daniël zelf werd (zie hoofdst. 7 : 1) terwijl hij in het nachtelijk uur op zijn leger rustte, door aangrijpende droomen verontrust.

En toch is hier verschil. Er is de *gewone droom*, die louter spel der verbeelding is, en niets beduidt. Er is in de tweede plaats *de ingegeven droom*, die een verwijtende, leerende of onderwijzend-waarschuwende beduidenis heeft. Maar er is ook in de derde plaats *het visioen.* En ten leste is er nog een vierde, een zien „van aangezicht tot aangezicht", gelijk het bij Mozes voorkwam, en zooals de apostel Paulus het in 1 Cor. 13 ons als toekomstige heerlijkheid voorspiegelt. Deze *vier* vormen verschillen nu zeer zeker in graad van klaarheid en van geestelijke verheffing, maar toch bestaat er onderlinge samenhang tusschen; zelfs zou men kunnen zeggen, dat er tusschen deze vier vormen slechts graadverschil bestond. De droom is meest aan den nacht en den slaap gebonden, het visioen of gezicht reeds niet. Dit komt ook bij vollen dag voor, maar het grijpt sterker aan. Het visioen is een terugdringen van

ons gewone bewustzijns-leven, en een ingaan van ons besef in een wereld geheel buiten ons liggend. Klaar en duidelijk ziet men in zulk een visioen de beelden, die God ons toont, en waarin Hij Zijn openbaring inkleedt. Van zulk een visioen nu is dit het eigenaardige, dat we voor een wijle ons gewone besef verliezen, en geheel wakker zijn in een andere wereld die voor ons innerlijk oog zich ontsluit. En dit nu kan, gelijk bij Mozes, nog verder gaan, zóó zelfs, dat men tegelijkertijd èn in zijn omgeving hier beneden èn in die hoogere sfeer inleeft. Voor Mozes was dit een zien van God van aangezicht tot aangezicht. Soms verneemt men van stervende geloovigen, die evenzoo klare inzichten erlangen. En in elk geval bij het opwaken na het sterven in de eeuwige zalen des lichts, zal het zielsbesef in gelijke klaarheid zich geestelijk vermeien. Hieruit blijkt, dat 's menschen geest voor zulke openbaringen uit een andere wereld en uit een andere gedachtensfeer vatbaar is. Dat voorts deze vatbaarheid bij 't zondige bewustzijn tot zondige guichelarij kan leiden, die bestraft moet. Dat al verder deze werking in 't gewone leven zelfs ons te hulp kan komen, om ons te waarschuwen en den geest te verhelderen. En dat ten slotte ook in den grooten gang der openbaring dit ons *doen zien* van wat anders ons vreemd is, en niet uit onszelf opkomt, een der middelen is waarvan God de Heere zich bediend heeft, zoowel bij ongeloovigen, als bij geloovigen, om Zijn openbaring te verrijken; iets wat voor de geloovigen dan niet anders is dan reeds vooruit in hen een verheldering doen werken, gelijk eens voor eeuwiglijk ons deel zal zijn. Hiertoe leende zich nu het Oostersche leven meer dan het onze. Vandaar de droom en het visioen en het „doen zien" in de Schrift.

Het eerste, veelzeggende droomgezicht, waarvan nu Daniël ons meldt, overkwam aan Nebucadnezar, en gaf de profetie van het beeld dat gezien werd, deels in goud en zilver, deels in koper en ijzer, en dat bij 't ijzer vermengd was met „modderig leem". Dit droomgezicht nu overviel Nebucadnezar kort nadat hij koning was geworden, en evenzoo kort nadat Daniël aan zijn hof in dienst was gesteld. Reken nu met Nebukadnezars hoogstaande persoonlijkheid. Hij heeft 45 jaar zijn macht uitgeoefend, en hiervan 43 met koninklijken scepter, en uit alles blijkt, dat hij als veldheer niet alleen, maar evenzeer als staatsman, als regent en als volkerenhoofd een man van eerste orde was, dien we met Alexander den Groote, met Caesar en met Napoleon op één lijn hebben te stellen. Hij geen westerling maar eene oosterling zijnde, bracht dit vanzelf met zich, dat zijn in beelden zich vormend bewustzijn zeer sterk in hem ontwikkeld was. Vandaar zijn hooge zelf-inbeelding

zijn alles te bovengaande trots, en het in hem dringen van een besef, alsof heel de wereld zijns was, en alsof hij, met de goden in hoogheid gelijk, naar eigen inval en inbeelding al 't menschelijke leven omvatten kon. In zijn besef en voorstelling waren derhalve schier alle gegevens aanwezig, om een alomvattenden historischen wereldindruk te ontvangen, en het is die indruk, dien God in Nebucadnezars ontvankelijke brein inprentte, toen hij het droomgezicht ontving van het uit vier metalen samengestelde wereldbeeld, het beeld van goud en zilver, van koper en van ijzer. Voor Nebucadnezar, gelijk hij uit en in zichzelf was, stond het zoo, dat zijn wereldrijk duurzaam zou standhouden, en dat, welbezien, hij in eigen persoon bij dat wereldrijk duurzaam verblijven mocht als hoofd en bezitter ervan. En het is juist deze conclusie die hij uit zijn eigen persoon trok, waardoor ten slotte zijn redelijk verstand het aflegde, en hij in waanzin en razernij als een dier in 't woud omdolen moest. Maar dit belette niet, dat juist door dit eigenaardige van zijn persoonlijkheid in hem de gegevens aanwezig waren, om het droomgezicht van den wereldgang in hem te doen opdoemen. En zoo waren hier alle gegevens bijeen, om het profetische gezicht te doen uitschitteren, terwijl in Daniël de man van Godswege gegeven was, die 't zou vertolken.

In dat droomgezicht nu stond, naar de uitlegging die Daniël er van geven kon, Nebucadnezar zelf in het wereldrijk van Babylon eenig hoog. Vandaar dat het werd afgebeeld in wat aan het menschelijk lichaam boven alles uitgaat, in *het hoofd* van 't beeld. En hier kwam dan nog bij, dat 't hoofd van dat beeld vanzelf *één* was, en niet gelijk de verdere deelen van 't lichaam gesplitst in deelen. Nu zou men, ware dit beeld door een guichelaar verzonnen en aan Nebucadnezar voorgehouden, hebben kunnen vermoeden, dat hierin vleierij stak, en dat men door de voorstelling van Nebucadnezars wereldrijk, van 't hoofd van 't beeld, en dat hoofd van goud de gunst van den vorst had pogen te winnen. Daarvan echter kon hier geen sprake zijn, want 't beeld is door Nebucadnezar in zijn droom gezien, nog eer Daniël wist dat de koning gedroomd had. Er moet daarom op gelet, dat het de Heere zelf is, die in dit beeld uitdrukt wat vergelijkenderwijs nog hooge plaats de Babylonische cultuur innam, en hoe 't in de rijken die na Babylon kwamen, niet beter, maar steeds gebrekkiger werd. De latere ontdekkingen van het Babylonische leven zijn dit dan ook op verrassende wijze komen bevestigen. Machtig woelde de zonde op alle manier ook in dat Babylonische rijk, maar er werkte toch in dat rijk en in zijn cultuur nog zoo verrassend veel van 't heilige en edele na, dat op dit machtige Babylonische rijk metterdaad een

nog zoo aantrekkelijk stempel van hooge cultuur stond afgedrukt. Zooals het wondere beeld voor Nebucadnezars besef verrees, is er dan ook geen sprake van toenemende veredeling van 't menschelijk aanzijn, maar eer van een gestadig verstijven en verharden van ons menschelijk bestaan, ja, alles wijst op een verloop, dat steeds achteruit doet raken, tot ten slotte de Messias komt, en de steen uit den Hooge nedervalt, die heel 't beeld omverwerpt, en het verschiet van een geheel nieuw menschelijk leven opent. Dat voor het geheele tooneel het beeld van *een mensch* gekozen werd, kan niet bevreemden. Heel de voorstelling moest toch doen uitkomen, hoe er zoo letterlijk niets van onze arme wereld zou terecht komen, zoo die in 's menschen handen bleef, en ze niet Gods, maar 's menschen maaksel zou zijn. Een wereldrijk der eeuwen, dat ten slotte niets dan menschelijke productie-kracht zou uitbeelden, kon niet juister en niet in ernstiger zin zijn beeld zoeken en vinden, dan in een alles beheerschenden en alles uit zichzelf voortbrengenden *mensch*. Doch juist daarom moest dan ook dit beeld al afdalen en minderen in beteekenis. Begon het met goud, eens zou het in modderig leem zijn ondergang vinden, en dan zou er naast de vergane en vervuilde stukken van dat beeld, een van Boven neergerolde steen liggen, en die wondere steen, omdat die van Boven was, zou de toekomst beheerschen door Messias.

In de lichaamsdeelen van dat beeld spraken nu de groote overgangen van de vier allesbeheerschende perioden der wereldgeschiedenis. Het gouden hoofd beeldde af de glorie van het Babylonische rijk. In de zilveren borst ziet ge het rijk der Perzen onder Cyrus uitkomen. In het koperen onderrif treedt de macht van Alexander den Groote met die van zijn vazallen op. En in wat de beenen en voeten in ijzer en leem te zien gaven, dient zich de macht van het Romeinsche wereldrijk aan. Wel heeft men dit anders willen duiden, maar dat kan niet. Men stelde het dan voor, alsof wel het gouden hoofd Babylon, de zilveren borst het Perzische rijk, en het koperen onderlijf het Macedonische rijk beduidde, maar alsof het onderste rijk van ijzer en modderig leem verwees naar wat Antiochus Epiphanes, de groote Epigoon, teweegbracht. In deze uitlegging mag intusschen in geenen deele berust. Ze moest wel bepleit worden door hen, die de echtheid van Daniël loochenen, en ontkenden dat in dit boek de toekomst tot op Messias ontsluierd wordt, met uitbreiding tot op wat de eeuwige heerlijkheid ons geven zou. Dan natuurlijk kon er van het Romeinsche wereldrijk hier nog geen sprake zijn, en moest wel het Syrische rijk van Antiochus Epiphanes dienst doen, om voor het vierde deel van het

beeld den drager aan te wijzen. Doch juist deze vinding toont, hoe doelloos het pogen is, om de echtheid van Daniël te na te komen. Babylon, Perzië, Macedonië en 't Romeinsche rijk geven een geheel, gedeeld in vier gelijksoortige en gelijkwaardige deelen. Neemt ge daarentegen Babylon, Perzië, Macedonië, *en Syrië,* dan hebt ge drie groote wereldrijken met een veel kleiner aanhangsel, dat slechts een deel van het derde was. Ge krijgt dan niet eens drie en een half, maar slechts drie en een vierde, want Syrië was allerminst de helft van Alexanders rijk. Ook komt, als ge aan Syrië blijft hechten, de rijke beteekenis van de tien koninkrijken waarvan sprake volgt, in geen enkel opzicht tot zijn recht. Ja sterker nog. Neemt ge in volgorde, eerst het Assyrisch-Babylonische rijk, dan het Medisch-Perzische wereldrijk, daarna het groote wereldrijk van Alexander, straks gesplitst in zijn vier deelen, en ten slotte het Romeinsch-kosmische rijk, dat drie werelddeelen onder zich brengt, dan is er een zuivere klimming, en dit niet alleen, maar dan is er tevens een proces waarneembaar, waaraan ten slotte ons eigen zijn zich aansluit. Er is dan geregelde gang in de ontwikkeling, ge ziet achter elkander de Oostersche, de Arisch-Perzische, de Grieksche en de Romeinsche stukken van het menschelijk leven naar allen kant de vleugels uitslaan, en zoo wacht het dan nu alles naar de wederkomst des Heeren, die eerst het Goddelijke wereldrijk in herboren gestalte voor ons ontsluieren zal.

Vergeet toch niet, dat 't ook heden ten dage nog altoos Rome's Caesar is, waarvan de regeerende macht in het wereldleven uitgaat. Niet alleen toch, dat het Romeinsche recht nog in zoo breeden kring als *het* recht geldt, maar in dit Romeinsche opzet wordt nog steeds de oorsprong gezocht en de regel gevonden van wat in het staatsleven gelukkig zal maken. Al is toch in den bundel van het Romeinsche recht ten slotte de belijdenis van God Drieëenig als ingeplakt, en zulks wel onder den invloed van de christen-keizers, dit was toch niet anders dan het plakken op dien bundel van een etiket, dat aan den inhoud geheel vreemd was. Zie 't maar hoe bij verreweg de meeste christen-staatslieden, evenals vroeger, zoodra men op juridisch terrein overgaat, aanstonds de Schrift wordt losgelaten, en aan Rome's ontwikkeling de regel wordt ontleend. Nog altoos blijkt het een staatsleven, keurig naar het uit Rome's keizerrijk opgekomen recht gefatsoeneerd, en ook bij en naast dit Romeinsche toonaangevende recht, *de persoonlijke vroomheid* van den belijder, maar zonder dat belijdenis en rechtsformatie het accoord in heilige harmonie kunnen vinden. Men weet uit de historie hoe het „Heilige Römische Reich" de lust van Duitschlands keizer was, en hoe dit later wel op Oostenrijk overging, maar toch

altoos zoo, dat Rome's Caesars het groote voorbeeld blijven, waarnaar nog steeds alles zich conformeert. Zelfs kerkelijk in het Caesaropapisme der tsaren, en ten deele zelfs nog in den bisschoppelijken titel van Pruisens koningen. De Engelsche staatskerk sloeg een anderen weg in, en de *Defensor of Faith*, gelijk de koning van Engeland zichzelf toen betitelde, stond aanvankelijk zelfs zeer tegen het „Heilige Römische Reich" over. Doch ook hierin kwam keer. De oud-Romeinsche wereld-idee sloeg ten slotte ook op Engeland over, en wat in christenlanden gezien is, en in de *Empire* beproefd wordt, komt ten slotte op niets anders dan op een, in anderen vorm, weer doen herleven van de oud-Romeinsche staatsopvatting neer. Hoe wil men dan nu, dat in het beeld dat Nebucadnezar voor zich zag, wel de drie eerste ontplooiingen van de wereldmacht zich aandienen in Babylon, Perzië en Alexander den Groote, maar dat er dan als slot, d. i. in de voeten, niet anders meer komen zou dan een klein deel van wat voorafging, zonder eigen type of eigen toekomst, en zulks in Syrië.

Ook baat het niet, of men al tegenwerpt, dat de steen die van Boven af komt rollen, en het beeld vergruizelt, toch niet doelen kan op de vergruizeling van het Romeinsche Rijk, dat nog eeuwen zelfs na Christus' geboorte stand hield. Immers de profetie van het Beeld doelt er in het minst niet op, dat met Bethlehem de eindbeslissing reeds komen zou. De eindbeslissing in beginsel voorzeker, want het is het Kindeke van Bethlehem, dat eens als van God gezalfde Koning over alle wereldrijken triumfeeren zal, om daarna zijn eigen wereldrijk in vollen luister, en voor eeuwig, te doen schitteren. Hiermede echter was in 't minst niet uitgesproken, dat het Romeinsche Rijk, zoodra de kribbe te Bethlehem het Goddelijk Kindeke ontving, ineen zou storten. Zelfs als machtig wereldrijk heeft het nog eeuwen daarna in Rome en Byzantium gebloeid. En al is 't zoo, dat het dan toch tenslotte als finaal ineengestort Rijk door de Galliërs en Goten te Rome, en door de Turken te Constantinopel, vernietigd is, het Romeinsche rechtskader en de Romeinsche geest blijven daarom niettemin nog steeds hun schier overheerschenden invloed in het politieke en sociale leven uitoefenen. Het is zoo pijnlijk om na te gaan, hoe weinig, ja, hoe bitter weinig zelfs, ons huidig rechts- en staatsleven aan de kribbe van Bethlehem heeft ontleend, en hoe nog steeds in de toonaangevende Staatslieden het uitgangspunt voor alle recht en heerschappij in de organisatie van recht en leven, gelijk die onder de Cæsars van Rome bloeiden, gezocht wordt. Er mag daarom niet worden toegegeven, dat de reeks zou kunnen zijn: Nebucadnezar, Cyrus, Alexander de Groote, en *Antiochus Epiphanes*. De reeks is en

blijft: Nebucadnezar, Cyrus, Alexander de Groote, Cæsar, *en de Christus.* Een Messias die dan wel midden in het Romeinsche rijk inschuift en door zijn kerk een religieuse en zedelijke omzetting in het leven der menschheid laat aanvangen, maar die toch van den Olijfberg zich in de hoogste hemelen terugtrekt, om van daaruit deze wereld haar laatste toekomst tegen te voeren. In wat men hier tegenover stelt, ontbreekt alle historische logica, er zit geen gang der gedachten en geen gang van 't gebeuren in. Een loop der historie als hier aan de orde kwam, moet vanzelf op *een rustpunt* uitloopen. En hoe ter wereld zou dit rustpunt der historie in een Antiochus Epiphanes, en in de doorzettende dwingelandij van een Syrisch vorst kunnen gegeven zijn. Zeer is 't dan ook te betreuren, dat er zelfs onder verdedigers van de echtheid van Daniël een enkele geweest is, die van de vier deelen van het groote beeld den Caesar te Rome uitsloot. De loop gaat hier niet over onderdeelen, maar over de vier groote, machtige stukken waarin het geheele levensproces der menschheid zich heeft aangediend, en daarom moet wat onzen levensgang beheerscht, op den Christus, en tegenover den Christus niet op Antiochus, en zelfs niet op Caesar, maar op den *Antichrist*, uitloopen, gelijk zich dit zoo duidelijk in het elfde hoofdstuk afteekent.

Of nu Nebucadnezar dit droomgezicht metterdaad, toen hij wakker werd, zich niet meer te binnen kon brengen of dat hij zulks alleen beweerde, om de uitleggers op de proef te stellen, zij daargelaten; de uitkomst van geheel dit in den nacht gebeurde was, dat de droomuitleggers van Babylon en alle wijzen uit het Oosten verstomden. Op geen manier konden ze uitdenken, wat Nebucadnezar zou gedroomd hebben, veel minder nog wat die droom beduidde. Daarop is toen Daniël te hulp geroepen. Eerst zóó toch kon in dat wondere beeld en in wat met dat beeld plaats greep, een zekere, een stellige, een alomvattende profetie van het wereldproces, onder Goddelijk stempel gegeven worden. God gaf niet enkel aan Nebucadnezar den *droom*, maar ook aan Daniël *de uitlegging* van wat die droom inhield, en van wat die droom beteekende. Zoo is er hier niets uit den mensch. Het is alles, van den aanvang af tot aan het einde toe, louter Goddelijke openbaring en van God gegeven, en juist daarom behoudt dat beeld, dat Nebucadnezar in zijn droom zag, alle eeuwen door, en tot den einde toe, zijn hooge beteekenis, en ontleent het ook aan de groote wereldtragedie onzer dagen zijn duiding.

XLII. **Daniël.** *(Vervolg.)*

> Doch in de dagen van die koningen zal de God des hemels een koninkrijk verwekken, dat in der eeuwigheid niet zal verstoord worden; en dat koninkrijk zal aan geen ander volk overgelaten worden; het zal alle die koninkrijken vermalen, en te niet doen, maar zelf zal het in alle eeuwigheid bestaan.
> DANIËL 2 : 44.

DE fabel, dat Daniëls boek de tweede eeuw voor Christus door een falsaris verzonnen zou zijn, kon nog eenigermate aannemelijk schijnen, indien er slechts sprake ware geweest van drie deelen die in het groote beeld uitkwamen. Van de Babylonische wereldheerschappij, die reeds voor lang inzonk, was men in de tweede eeuw nog geheel op de hoogte, evenzoo van de Perzische wereldoppermacht, en ook de exploiten van Alexander den Groote behoorden reeds tot het verleden. Ware derhalve het vierde stuk van het beeld uit het verhaal weggebleven, en ware als vierde stuk niet anders aangekondigd, dan dat uit het koperen middenstuk van het lichaam zich een ijzeren onderdeel in de beenen en voeten zou ontwikkelen, zoo zou dit op Antiochus Epiphanes hebben kunnen slaan. En ware daarop dan de profetie gevolgd, dat deze ijzeren overmacht gebroken zou worden, zoo had dit een profetisch uitzicht kunnen geven op de verlossing in de dagen der Makkabeën. Het ware dan zelfs denkbaar geweest, dat de verzinner van dit alles geen bedrieger, maar een *echte* profeet ware geweest, en het was er dan slechts op aan gekomen, om dien profeet niet den naam van Daniël te geven, om metterdaad heel deze averechtsche voorstelling zeer geleidelijk ingang te doen vinden. Al zulk pogen echter werd ten eenenmale uitgesloten, toen ook aan het vierde stuk van het beeld *een eigen beteekenis* werd gegeven, en dit vierde stuk zelfs breeder werd toegelicht dan de voorafgaande drie. Nu toch moest hetgeen van dit vierde stuk of deel verhaald werd, dan ook precies op Antiochus en wat na hem kwam passen, of deed het dit *niet,* dan gluurde het bedrog vanzelf door de reten, en kon de falsaris geen oogenblik de hope koesteren van gehoor te zullen vinden. Wie zijn omgeving bedriegen wil, moet voorzichtig in zijn uitlatingen, slim en zelfs ten deele sluw zijn. Merken toch wie zulk een bedrieger hooren of zijn geschriften lezen, dat hetgeen hij hun diets poogt te maken, niet klopt op de historie, en in strijd is met wat nog

in de herinnering uit de historie voortleefde, dan vindt hij niet alleen geen gehoor, maar wekt zelfs achterdocht. En juist dit nu beweegt steeds wie misleiden wil, zij 't al met de beste bedoeling, om uit wat hij vertelt of verhaalt liever alle bijzonderheden weg te laten, en zich te bepalen tot meer algemeene verklaringen. Hier echter zou men dan integendeel juist op 't meest critieke punt geheel omgekeerd hebben gehandeld, en zich juist op dit bedenkelijke punt aan de breedste uiteenzetting van vermoedens hebben overgegeven. Dit nu is nimmer aannemelijk te maken. Op die wijze zou de verzinner zich zelf, geheel onnoodig, hebben bloot gegeven, en nimmer zou zijn verdichting en het product van zijn fantasie in een eenigszins breeden kring, die uiteraard van het verleden op de hoogte was, ingang hebben gevonden. Van zelf wordt gaarne toegegeven, dat lang niet elke Jood, en zelfs niet elke inwoner van Jerusalem, uit de zesde of zevende eeuw, nog de heugenis van het verleden in de tweede eeuw klaar voor zich had staande. Maar wel staat vast, dat *onder de leiders* van den vromen kring de bekendheid met het verleden een zoo volledig mogelijke was, en dat bij dezen kring van wat men historische fopperij zou kunnen noemen, geen oogenblik sprake kon zijn.

Gaat men nu met eenige nauwkeurigheid de uitlegging na, die in hoofdstuk 2 door den pseudo-Daniël van Nebucadnezars droom zou gegeven zijn, dan is het eerste, tweede en derde stuk in die uitlegging zeer in het algemeen gehouden, en ontwijkt alle bijzonderheden. Eerst gaf hij dan in hoofdst. 2 : 31—35 het droomgezicht zelf. Hij betuigt, dat het beeld in hooge mate indrukwekkend was. Er staat toch: Dit beeld was treffelijk, en deszelfs glans was uitnemend, maar zijn gedaante was schrikkelijk, om wat er zich in uitsprak. Dan volgt hierop niets dan de algemeene verklaring, dat het hoofd van goud, de borst met de armen van zilver, de buik en de dijen van koper, en de schenkelen van ijzer waren. Doch nu juist daar, waar het aan het vierde stuk van het wondere lichaam toekomt, verliest de verhaler zich in bijzonderheden. De schenkelen toch waren van ijzer, doch de voeten reeds niet geheel. Ze waren deels van ijzer en deels van leem. En tegen die schenkelen, die knieën en die voeten kwam toen een stuk rotssteen hoog van de bergen aanrollen, en dat stuk rotssteen brak geheel het onderstuk van 't beeld, zoodat 't op eenmaal geheel vermorzeld werd. Daarop zette toen dat stuk rotssteen zich uit tot een machtigen berg. Die berg wies zelfs zoo aan, dat hij tenslotte „de geheele aarde vervulde". Van al 't overige van het beeld bleef daarentegen niets over. Te zamen werden vermaald, zoo staat er in vs 35, het ijzer, het leem, koper, zilver en goud, ja vermaald

als tot kaf van den dorschvloer des zomers, zoodat de wind 't alles wegnam, en er geen plaats voor iets ervan meer werd gevonden. Zoo was, zegt de tekst, de droom, dien Nebucadnezar gezien had. Ware nu dit vierde stuk uitgebleven, zoo kon de voorstelling zijn geweest, dat Cyrus Babylon, Alexander de Groote de Perzen had ter nedergeslagen, en dat nu onder Alexanders epigonen een schrikbewind heerschte, waarbij Israel met name van den epigoon Antiochus Epiphanes zoo bitter te lijden kreeg. En dan had daarop niet anders moeten volgen dan dat van Godswege hulp tegenover Antiochus zou opdagen, dat deze hulpe door Messias zou verleend worden, en dat aldus het Koninkrijk Gods zou ingaan, om als een eenige heerlijke Wereldmonarchie de valsche en zondige wereldrijken te vervangen.

Zoo echter loopt 't verhaal niet. Juist waar het verhaal uit moest zijn, om den overgang te erlangen van Antiochus op den Messias, en van het wereldrijk op het Koninkrijk Gods, treedt op eenmaal een vierde stuk, een vierde moment, een vierde ontwikkeling in, en juist dit vierde stuk doet 't meest vreemd en 't meest verrassend aan. Het werd toch veel breeder en uitvoeriger geteekend, en het verliest zich vooral bij de uitlegging in verrassende bijzonderheden. Vergelijkt men immers met de teekening van het beeld, die vs 31—35 biedt, de duiding of uitlegging, die nu in vs 37—45 volgt, dan valt het terstond op, dat over de drie eerste stukken historie bijna wordt heengegleden, en dat daarentegen juist dit vierde of laatste stuk in al zijn deelen wordt uitgemeten. Van de drie eerste historische stukken wordt toch slechts in vs 39 gehandeld, en daarop volgt in vs 40—43 zeer breed de duiding van het vierde Koninkrijk, met het Messiaansche slot in vs 44 en 45. En zulks wel niet in algemeene trekken, maar tot in bijzonderheden die zeer onderscheidenlijk worden aangegeven. En juist na dit tweede gedeelte der uitlegging, of daardoor, voelde Nebucadnezar zich op eenmaal overweldigd, viel hij op zijn aangezicht ter aarde, en aanbad Daniël. Nu laat het zich op zich zelf zeer goed hooren, dat men zegt: Het sprak van zelf dat de verzinner van dit verhaal zich om 't verleden minder bekreunde en hier overheen liep, en dat hij juist zijn fijnere teekening saamtrok op de periode, die de Makkabeën deed opkomen, daar het hem immers er om te doen was, om voor die periode hope te wekken, en zijn volk nog aan een toekomst, die heil en eere zou brengen, te doen gelooven. En dit is ook zoo. Alleen maar, dan had die gedetailleerde teekening op een toestand moeten slaan gelijk die zich onder de tyrannie van Antiochus Epiphanes metterdaad voordeed, enkel de stuiting

van die tyrannie moeten aandurven, en voorts moeten lokken en roepen naar het rijk van den Messias. Doch zoo liep de duiding in vs 40—43 in het minst niet. Veeleer treedt hier een zeer specifieke teekening in van wat te komen staat, en zulks op een wijze, die ja wel in den aanvang, maar geenszins in den voortgang en in de voleinding van de teekening, op Antiochus doelen kon.

Zie hier toch, wat Daniëls duiding van den droom aangeeft. Van Nebucadnezars eigen wereldrijk Babel hoort ge alleen, dat aan den vorst van dat eerste wereldrijk gegeven was „macht en sterkte en eere", waarbij alleen opmerkelijk is, dat hier zoo bijzondere nadruk wordt gelegd op de heerschappij ook over de dierenwereld. Zoo toch staat er in vs 38: „En overal waar menschenkinderen wonen, heeft God de beesten des velds en de vogelen des hemels in uwe hand gegeven en heeft u gesteld tot een heerscher over al dezelve, d. i. over menschen en dieren". Onwillekeurig denkt men hierbij aan wat later Nebucadnezar trof, toen hij van zinnen beroofd op het veld en in de wouden onder de dieren omzwierf, en het scheen alsof zijn heerschappij haar einde had gevonden. Uit die vervaardheid is Nebucadnezar toen later weer opgericht, en heeft toen nóg machtiger heerschappij gevoerd, maar aangeduid was dan toch reeds hierin, hoe ook de dierenwereld een gewichtige beteekenis in zijn leven zou erlangen. Vooral de wilde dieren speelden in Babylon en Assyrië, gelijk zelfs nu nog in Voor-Indië, een groote rol. In Ninevé was een machtige collectie wilde dieren als in een zoölogische verzameling bijeen. Ook in Babel had men leeuwen in kuilen. En steeds moest de Overheid in die streken, vooral destijds, er op bedacht zijn, om haar onderdanen ook tegen die vijanden in het dierenrijk te verweren. Maar dit alles was uiteraard geen historie, het gaf niet anders dan teekening van den feitelijken toestand. Teekening van wat in het tweede en derde rijk te komen stond, ontbreekt dan ook geheel. Niets hoegenaamd vernemen we van wat onder de Perzen en onder Alexander den Groote geschied is. Dit alles wordt alleen als een reeks van feiten vermeld, en wel zoo kort mogelijk, zonder eenige bijvoeging. Zoo toch staat er: Na u zal een ander koninkrijk optreden, lager dan het uwe; daarna weer een ander, het derde koninkrijk, van koper, en dat zal heerschen over de gansche aarde; en dan komt het vierde koninkrijk, en dat zal zijn van ijzer en leem. Dit houdt alzoo geen enkele bijzonderheid in. Men hoort er niet van, hoe deze wereldrijken zich zullen aandienen, wat hun afzonderlijk karakter zal zijn, en tot welke groote gebeurtenissen hun vorsten zullen medewerken. Er wordt in letterlijken zin niet anders geconstateerd, dan dat er van omstreeks 600 tot omstreeks 200 v. Chr., alzoo gedurende

vier eeuwen, een opeenvolging van de machtige wereldheerschappijen zal plaats grijpen. Er is resumtie, maar geen teekening. Ge leert er niets uit. Het geeft niet anders dan wat in een geschiedenisboek een tabel u geven zou, en zelfs nog minder, daar zelfs ook de duur van deze rijken niet wordt aangestipt. Er wordt alleen op gewezen, dat deze rijken er komen zullen, komen zullen het ééne na het andere. Doch eigenlijk doen ze weinig meer dan den overgang vormen van Nebucadnezars glorie in Babel tot wat in het vierde, geheel nieuwe rijk opkomen zou.

Nu, aan dit vierde stuk, van het beeld toegekomen, verandert echter geheel de toon en de teekening, en wordt de lezer gewezen op allerlei bijzonderheden, die de toekomst ontsluieren zal. In de eerste plaats wordt niet alleen gemeld, dat het vierde rijk van *ijzer* zal zijn, maar dit metaal wordt in zijn eigenaardig karakter geteekend. Van de overige drie rijken werd wel gezegd, dat ze van goud, zilver en koper zouden zijn, maar over den aard van het goud, de natuur van het zilver, en de beduidenis van het koper vonden we geen woord. Het feit dat deze drie metalen elk een wereldrijk zouden afbeelden, werd niet dan vluchtig aangestipt, doch voorts werd er geheel over heen geloopen, en nog uit het goud, noch uit het zilver, noch uit het koper, wordt ook maar eenige gevolgtrekking afgeleid. Toch zou men hier, zoo bedrog in het spel was geweest, juist 't omgekeerde hebben moeten verwachten. Wat ijzer is, weet een ieder op 't land en in de steden, en evengoed in de hoogste als laagste klasse der maatschappij. De groote massa der bevolking daarentegen komt weinig met goud in aanraking, iets meer met zilver, soms vrij veelvuldig met koper, maar met het ijzer algemeen. Vork, mes en lepel, bijl, hamer en vijl, 't zijn altemaal handgereedschappen, die in de eerste ontwikkeling van het samenleven opkomen; de ketel, de pot, de pan en zooveel meer, moge meest van steen gebakken zijn geweest, veelal kende men ze toch ook van ijzer. Nu echter doet zich hier het in het oogvallend feit voor, dat de profeet over het goud, het zilver en het koper, dat de massa veelal minder kende, heenloopt, en daarentegen over het ijzer en het leem veel breeder uitweidt. Dit nu laat zich kostelijk verstaan, zoo Daniël echt is, en alzoo heel de teekening en duiding van dit beeld er op doelt en er op moet uitloopen, om de nietigheid der wereldrijken, en de treffelijkheid van het rijk van den Messias te doen uitkomen, maar zou geenszins zin hebben, zoo 't alleen strekken moest, om de onduldbare, maar kortstondige tyrannie van Antiochus Epiphanes te verklaren. Wat Antiochus wrocht en deed, was tyrannieke exploitatie van Israel ten bate van zijn zeer beperkt

koningschap; een tyrannie die over weinig meer dan 't vierde van een eeuw liep, en in elk geval in niets een wereldbeteekenis had, om zelfs de komst van den Messias en den ingang van het eeuwig koninkrijk eeniglijk als een uitkomst uit het lijden, dat Antiochus Israel aandeed, voor te stellen.

Van dat ijzer, dat iedere boer in Juda natuurlijk zeer goed kende, wordt nu opzettelijk vermeld, dat het ijzer *hard* zal zijn, dat het *ijzer* alles „zal vermalen" en vernietigen. Nogmaals wordt uitgesproken dat „het ijzer alles vermaalt en verbreekt". Doch nu treedt de uitlegging van den droom nog veel verder in de bijzonderheden in. Er wordt nu onderscheid gemaakt tusschen de beenen en de voeten, en tusschen die voeten en de teenen waarin de voet uitloopt, en er wordt bij opgemerkt, dat die voeten en die teenen „ten deele van pottenbakkersleem zijn, en ten deele van ijzer". De beduiding hiervan wordt dan in dezer voege aangegeven, dat het vierde koninkrijk „een gedeeld koninkrijk zal zijn", zoo echter dat er toch altoos „van des ijzers vastheid in zal wezen". En daarna, zoo wordt er nogmaals opzettelijk bijgevoegd, „hebt ge gezien dat het ijzer was, ja, maar vermengd met modderig leem". Daarop wordt nu in vs 42 nogmaals opzettelijk vermeld dat met name „de *teenen* der voeten, maar ook de voeten zelf, ten deele ijzer zullen zijn en ten deele leem" en hiervan wordt de beduidenis aldus aangegeven: „Dat koninkrijk zal ten deele hard zijn en ten deele broos". Daarop volgt dan in vs 43 enz. een vrij breede, opzettelijke verklaring van die bijeenvoeging van ijzer en leem. Zoo toch leest men in vs 43: „En dat gij gezien hebt ijzer vermengd met modderig leem, zij zullen zich wel door menschelijk zaad vermengen, maar zij zullen den een aan den ander niet hechten, gelijk als zich ijzer met leem niet vermengt". Zij nu al toegegeven, dat hier niet enkel op Antiochus zou te letten zijn, maar dat ook op de epigonen van Alexander kon worden gedoeld, geheel de toelichting zou er dan toch heen duiden, om in het bijzonder het optreden van Antiochus te verklaren, en diens ondergang te voorspellen; en wel een ondergang die dan in dier voege zou moeten plaats hebben, dat uit zijn wegvallen en de vernietiging van zijn rijk, onmiddellijk het rijk van Messias zou opdagen, om voorgoed niet alleen aan Juda's lijden een einde te maken, maar tegelijk ook aanstonds de glorie van het groote Godsrijk te doen ingaan.

Komt men nu tot aan het 45ste vs, dan spreekt Daniël overduidelijk uit, waarop al het gebeurde moet uitloopen. „Daarna, zoo staat er toch, hebt gij gezien dat uit den berg een steen zonder handen afgehouwen is geworden, en dat die steen het ijzer, koper,

leem, zilver en goud vermaalde. Hiermede nu heeft de groote God den koning bekend gemaakt, wat hierna geschieden zal, de droom nu is gewis en zijn uitlegging zeker." Na deze profetische teekening aangehoord te hebben, werd Nebucadnezar dan ook zoo geweldig in heel zijn donker besef aangegrepen, dat hij neerviel en zelfs aan den God van Israel eere gaf. Wat nu zou de opsomming van al die metalen, van dat leem, van dat modderig leem, en zoo ook de afzonderlijke aanduiding van de schenkelen, de beenen, de voeten en de tien teenen te beduiden hebben gehad, zoo dit alles eeniglijk verzonnen en uitgedacht ware geweest, om Juda en Jerusalem, toen het onder Antiochus' geweldenarij zoo bitter leed, aan te zeggen, dat Antiochus het tenslotte af zou leggen, en om door de voorspiegeling van een Joodsch weeropleven dat daarna als vanzelf in zou treden en onder de Makkabeën dan ook ingetreden is, er den moed in te houden? Die beenen noch die voeten zouden dan zin hebben. Deze toch kunnen niet anders doelen dan op een toekomst, waarin het komen zou tot een heerschappij, die zich splitsen zou in *tien* koninkrijken en wel in twee tegenover elkaar staande groepen. Twee schenkelen, twee beenen zijn er dan, en zoo ook twee voeten, en aan die twee vertoonen zich straks twee maal vijf teenen, samen tien in aantal, en zoo verwijst deze aanduiding naar een toekomst, waarin er zijn zou een tiental koninkrijken, en wel in twee groepen gedeeld. Hiervan nu is nooit onder Nebucadnezar, noch onder Cyrus, noch onder Alexander sprake geweest, en het voor te stellen alsof dit slaan kon op de kleine rijken der epigonen, en nader in bijzonderen zin op Syrië onder Antiochus Epiphanes, zou niet alleen aan geheel de voorstelling geweld aandoen, maar het zou niets hoegenaamd verklaren, zoodat men aanstonds voelt, dat de aanduiding die Daniël aan het vierde deel van het droomgezicht geeft, niet op de twee eeuwen vóór Christus slaan *kon*, maar doelen *moest* op een geheel andere periode der historie, die eerst veel later zou intreden. Gaat men toch de historie van Nebucadnezars dagen af, tot, zeg in de 3e eeuw na Chr., na, dan is het aan geen twijfel onderhevig, of, van die *tien* koninkrijken is noch in de oude geschiedenis, noch zelfs in de eerste jaren van onze jaartelling sprake. Van die *tien* koninkrijken kon eerst sprake komen, toen tenslotte eindelijk het Romeinsche keizerrijk eerst in tweeën gesplitst werd, om daarna in zijn Westersch deel geheel uiteen te vallen en in zijn Oostersch deel aan de Turken te komen.

Bovendien behoeft nauwelijks opgemerkt, dat het getal *tien,* waar het van de tien teenen van het beeld gebezigd werd, geen cijfer van optelling in de historie wil geven. *Tien* is een nominaal cijfer, dat strekt om een zekere groep, deels in haar omvang, deels in haar beperktheid, aan te duiden. *Tien* als nominaal cijfer duidt aan,

dat het aantal wel over de 3, 4, 5, 6 heengaat, maar toch ook anderzijds, dat het niet in de tientallen en honderdtallen oploopt. Het kan doelen op een dozijn en op driemaal vier, op tweemaal vijf, maar in geen geval mag geacht, dat als 't op negen of twaalf loopt, het meergenoemd cijfer van de *tien* ontredderd zou zijn. Aangeduid wordt door dat tiental van de *teenen* alleen, dat na den val van het Romeinsche rijk de macht en de beteekenis van dit reusachtig wereldrijk gebroken wordt, dat 't zijn eenheid verliest, en dat 't in deelen uiteengaat. Juist zooals het in de historie dan ook liep. Voor het ééne rijk van het keizerlijk Rome, gelijk het nog onder Trajanus in zoo hoogen bloei stond, zijn allengs *zeker aantal kleinere rijken,* voor Europa althans, in de plaats getreden, en er is daarna geen nieuwe wereldheerschappij meer opgekomen die als vijfde de viervoudige verving. Ook nu nog grenst rijk aan rijk, en ook nu weer staan ze in twee groepen tegenover elkander. Veelal sprak men dan van zes groote mogendheden, Frankrijk, Engeland, Duitschland, Oostenrijk, Rusland, met Italië, en daar kwam dan in Amerika de Unie, en voorts in Azië Turkije en Japan bij, wat samen *negen* uitmaakt. Maar of nu dit aantal van negen tijdelijk tot zeven slinkt, of wel tijdelijk van negen tot twaalf klimt, dit alles deert in niets aan de algemeen magische beteekenis van het *tien*-tal. Immers het feit is en blijft, dat er niet meer, na het Cæsarisme in Rome, één nieuwe wereldheerschappij is opgekomen, die al 't overige land in zich opslorpte, maar dat het *ééne* groote wereldrijk thans niet meer bestaat, en dat hiervoor het magische tiental in de plaats is getreden. Niet dat daarom alle nawerking van het Romeinsche wereldrijk verdween. We wezen er reeds met eenigen nadruk op, hoe volstrekt niet alleen in het rechtswezen, maar evenzoo in het diplomatiek beleid, nog altijd de traditie van den Cæsar nawerkt. Men weet hoe Napoleon hierin zelfs zóóver ging, dat hij den adelaar weer op zijn legervaan afbeeldde, en den naam van consul uit Rome's oudheid terugriep, ja, zelfs in alle kunst en industrie een imperialistischen, oud-Romeinschen stijl deed opleven. Ongetwijfeld woelt en werkt onder de groote Mogendheden, zoo in het Oosten als in het Westen, nog altoos de nooit uitgestorven begeerte om het groote machtige wereldrijk te doen herleven. Zelfs ziet men, hoe met name na Napoleons val, het Britsche rijk er in is geslaagd dit aloude ideaal niet slechts in de idee, maar ook in de werkelijkheid, althans van de zeezijde te doen herleven. De *Empire*-gedachte van Chamberlain is niet anders dan een doelen op wereldheerschappij. Zelfs kan naar waarheid betuigd, dat er, van Nebucadnezars dagen af, nooit en nergens een wereldrijk is opgetreden, dat ook maar van verre, gelijk thans Groot-

Brittanje, een vierhonderd millioen onderdanen insloot en geheel den Oceaan beheerschte. Maar toch is dit nog geenszins *het* „wereldrijk" zooals de Cæsars het gedroomd en ten deele gerealiseerd hebben, noch ook gelijk Napoleon het een tiental jaren najoeg. Van een zich onderwerpen van alle wereldrijken aan Groot-Brittanje zooals men zich aan de Cæsars onderwierp en ook Napoleon het beoogde, is geen sprake meer. Wat in Daniël geprofeteerd is van de *tien* teenen aan de *twee* voeten van het wereldbeeld, is en blijft nog steeds waar. De *tien* zijn er nog, en ze kunnen niet verdwijnen, althans niet zoolang als het einde van het tegenwoordige aardsche leven niet intreedt, en de Wederkomst van den Christus geen feit is geworden.

Hoe 't dan ook loope, een iegelijk die op ernstige en eenigszins nauwkeurige wijze met Nebucadnezars nachtgezicht en met de Goddelijke duiding ervan door Daniël, rekent, moet òf alle geloof terzij zetten, en met zoo menig moderne het er voor houden, dat heel Daniëls boek evenals de boeken van Mozes en zoo ook de Evangeliën, op naief bedrog of misvatting berust, òftewel, hij kan geen oogenblik voor waar houden, dat al wat in dit beeld en in de duiding ervan, met name van de ijzeren periode geprofeteerd werd, eeniglijk op de periode van Antiochus zou slaan, en in den Makkabeëntijd zijn vervulling zou hebben gevonden. Dit kan niet. Wie dit alles stiptelijk en onderscheidelijk nagaat, kan zich in zulk een ongerijmde voorstelling geen oogenblik thuis gevoelen. En te beweren, dat een verzinner uit de tweede eeuw voor Christus dit alles zoo uit eigen brein zou hebben doen opkomen, om aan Jerusalem een verlossing van onder Antiochus' tyrannie voor te spiegelen, is stuitende ongerijmdheid. Iets wat te beslister moet uitgesproken, omdat de geheel hiervan afwijkende opvatting van Nebucadnezars droom en van de duiding ervan, die in het boek Daniël is gegeven, uit dit boek der H. Schrift een profetie voor de verre toekomst, en tot aan de parousie, doet opkomen, die geheel het historisch verloop van Babel af tot Jezus' Wederkomst samenvat in welineensluitende, ongestoorde eenheid, en ook voor ons in de 20e eeuw haar volle beteekenis blijft behouden.

Zóó nu verstaan, wordt ons in Daniëls tweede hoofdstuk een openbaring Gods medegedeeld, die van dit oogenblik af zoo goed als heel de historie der wereld tot den ingang van het eeuwig Koninkrijk van Christus omvat. Het was alzoo niet maar „een droom" van dezen koning, die nu bleek zoo interessant geduid te kunnen worden, maar het was veeleer *een hooge en heilige declaratie van Godswege* dat zijn heilig plan en zijn allesbeheerschend doen gelijk het toen aanving, ook tot den einde toe zou doorloopen. Dit

nu bracht met zich, dat dit nachtgezicht van Nebucadnezar niet alleen in zijn wetenschap kon blijven, om er hoogstens aan het hof van Babel een verhaal te laten ronddragen en de Chaldeeuwsche magiërs naar te laten gissen. Die openbaring in het nachtgezicht aan dezen wereldbeheerscher was veeleer bestemd om in de geheele wereld te worden rondgedragen, en nog na twintig eeuwen de geesten te beheerschen. Vandaar dan ook, dat dit nachtgezicht van den wereldvorst, en evenzoo de duiding van dit gezicht, de wereld zijn ingegaan en dat Gods profeet hiertoe het middel en hiervoor het instrument is geweest. Geen profetische uiteenzetting of profetische teekening is dan ook in heel de Schrift te vinden, die zoo in 't oog loopend al wat sinds in Oost en West voorviel, verklaart. Waar thans vooral, onder de worsteling van den bangsten oorlog die ooit gevoerd is, zwoegend de denkers en de leiders der volken de vraag opwerpen, hoe deze tegen-elkaar-stooting van heel Europa te verklaren is, en hoe ze tot oplossing zal kunnen komen, is het dit oude nachtgezicht dat vóór bijna drieduizend jaar in Babels vorstelijk paleis gedroomd is, 't welk beter dan welke gissing ook, ons in staat stelt, om reeds nu in te zien, waarop 't alles uit zal loopen. Alle verwachting toch, alsof het straks weer tot een zoen en bond in volkenrechtelijken zin tusschen alle volken zou komen, en alsof daarmede een altoosdurende, internationale vrede zou kunnen ingaan, is niets dan een zelfbedrog, dat op de bitterste teleurstelling zal uitloopen. Alleen in den „steen, die van omhoog neder zal komen en straks tot een berg worden zal", en die 't al beheerscht, ligt de oplossing van het raadsel dat in 't machtig wereldprobleem zich altoos weer aan ons opdringt.

XLIII. **Daniël.** *(Vervolg.)*

> Daarom wordt van mij een bevel gegeven, dat alle volk, natie en tong, die lastering spreekt tegen den God van Sadrach, Mesach en Abednego, in stukken gehouwen worde, en zijn huis tot een drekhoop gesteld worde; want er is geen ander God, die alzoo verlossen kan. DAN. 3:29.

AL schijnt het verhaalde in Daniël 3 geheel nieuw in Nebucadnezars historie in te treden, toch hangt het ongetwijfeld met zijn droom van het beeld der vier metalen saam. Het komt er maar op aan zich in Nebucadnezars persoon en doen

in te leven, om dit aanstonds te doorzien. Veel zou 't waard zijn indien een vaardig menschenkenner en ingrijpend schrijver ons een levensbeeld van dezen Babylonischen koning schonk. De Keilopschriften gaven blijkbaar, vooral over de krijgstochten in zijn eerste jaren, van 43/45, te weinig, om tot het ondernemen van zulk een teekening te verleiden. Alleen blijkt uit wat Strossmeier verzamelde genoegzaam, hoe Nebucadnezar vooral in prachtbouw een kunstenaar van den eersten rang was. Toch geeft deze studie van Strossmeier nog slechts een stuk van zijn omvangrijk doen, en er komt nog op verre na niet genoeg in uit, welk een eminente plaats deze vorst van Babylon in geheel de historie der wereld inneemt. Die wereldhistorie was, toen Nebucadnezar optrad, juist tot een gewichtig keerpunt gekomen, waarin een verleden zich afsloot, en een nieuwe toekomst zich aankondigde. Zijn rol in de historie was daarom van zeer hoogstaande beteekenis, en wie niet inziet hoe Nebucadnezar niet slechts een Napoleon in zijn dagen was, maar zelfs verre boven Napoleon in wereldbeduidenis uitsteekt, verstaat noch den toestand in het Oosten toen hij optrad, noch de rijke persoonlijkheid, die in hem verschenen was. Sterk kwam dit zeer zeker daarin uit, dat hij zelf in den droom van het viermetalenbeeld de *gouden* koning is, en niet minder blijkt dit uit zijn gedurig berouw, en uit zijn gedurig op en neerslingeren tusschen een buigen voor Gods oppermacht en het boven alle goden verheffen van zijn eigen persoon; iets wat uitliep op zijn waanzin. De traditie uit het Paradijs en van den Zondvloed was destijds ook aan Tigris en Euphraat nog niet geheel uitgestorven. Er spreekt in Nebucadnezar en in zijn hof nog een, zij 't al zeer zwakke, gemeenschap met de heiligheden Gods, en dit had daarom te meer beteekenis, omdat het God beliefd had, in hem een zoo overrijken mensch te doen optreden. Van dit laatste nu sprak het beeld, dat hij in zijn droom zag. Hij toch was de *gouden* kop, en wat na hem kwam daalde af in zilver, koper en ijzer. Wat zich hierin uitsprak, heeft blijkbaar den koning van lieverlede almeer aangegrepen. Hij begon zich steeds meer te voelen. En als we nu, vermoedelijk 16 jaar later, hem in de vallei van Dura het machtige gouden beeld zien oprichten, dat door heel het volk moest aangebeden worden, ligt de gedachte niet verre, dat het eerste droomgezicht, waarin hij de gouden kop was, hem steeds bij bleef en steeds meer geprikkeld heeft, en dat ten slotte het denkbeeld bij hem postvatte, om dan ook in den vorm van een *beeld van goud* zich door alle volken, die hij onder zijn heerschappij had geplaatst, met goddelijke eere te laten huldigen.

Wat die „goddelijke eere" betreft, versta men hier wel de eigen-

lijke bedoeling. Waar het monotheïsme tot heerschappij is gekomen, d. i. de overtuiging dat er niet meer dan één God kan zijn, gelijk dit bij de Joden, later bij de Christenen, en ten slotte bij de Mohammedanen uitkwam, kon werkelijk goddelijke eere alleen en eeniglijk aan dien eenen God worden toegebracht. Doch heel anders komt het te staan in het Polytheïsme, d. i. in het Veelgodendom. Drijft eenmaal bij een volk de overtuiging boven, dat er *vele* goden zijn, zoodat elk volk zijn eigen god heeft, en dat zelfs bij eenzelfde volk aan meerdere goden eere kan worden toegebracht, naar gelang de ééne god steunt in den krijg gelijk Mars, of een ander in den handel gelijk Mercurius, of een derde in de wetenschap, zooals dit van Minerva werd geloofd, immer is en blijft het dan een in deelen gebroken religie; en komt er nu een poging om vele van die volken onder één staatsbewind tot één machtigen staat of wereldrijk te vereenigen, dan leeft van zelf de behoefte op, om ook in dien eenheidsstaat, en voor de vastigheid van dat wereldrijk, één saamvattend goddelijk steunpunt te vinden. Zulk een saamvattend steunpunt kon nu alleen gevonden òf door alle afgoden op zij te werpen, gelijk de Jood, de Christen en de Mohammedaan zulks doet, óf door boven alle die afgoden saam één enkele goddelijke macht te plaatsen, die 't alles overschaduwt en beheerscht. Voor dit doel kon men nu niet volstaan met naast de afgoden die men reeds aanbad, nog een nieuwen afgod te plaatsen. Deze toch zou nooit anders dan *naast* de anderen gestaan hebben, en nimmer ze allen hebben overheerscht. Met Jupiter is dit wel beproefd, maar gelukt is het nooit. Om éénheid in de religie te krijgen, en wel een éénheid die rechtstreeks ook het politieke leven in den machtigen eenheidsstaat beheerschen zal, moet er een macht zich vertoonen, die *boven* alle afgoden staat, en die dus haar oppermacht boven alle afgoden, desnoods met geweld, weet door te zetten. Zoo is het dan ook ten slotte de Christenen in 't Romeinsche keizerrijk vergaan. Men zou ze vrij laten, alleen maar, ze moesten den „*Divus* Augustus", d. i. aan de keizerlijke macht, goddelijke eere bewijzen, en toen de Christenen dit van zelf weigerden, kwam het martelaarschap.

Ditzelfde verschijnsel nu, de noodzakelijkheid namelijk voor een heidensch wereldrijk, om niet maar *naast,* doch *boven* allen dienst der afgoden, de eerebieding aan het staatshoofd, als *boven* alles staande, te doen toekomen, sprak, eer de keizer van Rome deze eerebieding in practijk bracht, reeds in wat Antiochus Epiphanes te Jerusalem afdwong, en zelfs daar vindt ge dat verschijnsel niet het eerst. Reeds in Nebucadnezar was het opgekomen. Wat in het derde hoofdstuk van Daniël ons bericht wordt, komt dan ook in

hoofdzaak op niet anders neder, dan dat men het gevaar inzag van de saamvoeging van die vele volken die elk hun eigen afgod eerden en zoo de religieuze eenheid van het rijk niet tot haar recht lieten komen. Om in dit gebrek te voorzien, rees toen bij Nebucadnezar en zijn staatslieden het denkbeeld op, niet om, gelijk onder de latere Caesars te Rome, rechtstreeks den keizer zelf voor God te verklaren, maar om 't van zijn persoon af, te leiden op een beeld, en 't is moeilijk anders op te vatten, dan dat de idee, die hiertoe aanzette, uit den eersten wonderen droom van het beeld met de vier metalen bij Nebucadnezar is opgekomen. Dit laat zich dan ook uitnemend verstaan. In het beeld van de vier metalen toch was ongetwijfeld niet weinig dat Nebucadnezar streelde. Hij en zijn bewind alleen van goud, en na hem de staatsmacht steeds afdalend, van goud op zilver, en van koper op ijzer, en tenslotte bezwijkend in het modderig leem. *Hij* stond bovenaan. Hij stak boven allen uit. Alleen maar, er lag dan toch 'n profetie in, dat na zijn verscheiden zijn rijk bezwijken zou, dat de wereldmacht dan op een bewind van lagere orde zou overgaan, en dat deze gestadige achteruitgang niet tot ruste zou komen, eer het in het modderige slijk zijn eerloos eind bereikte. Dit nu moest Nebucadnezar wel grieven, gelijk het elk wereldheerscher ergert, zoo hij niet ook na zijn dood zijn schepping kan doen voortduren. Hoezeer derhalve de droom van het vier metalen beeld Nebucadnezar eenerzijds streelde, moest het toch van den anderen kant zekeren wrevel bij hem wakker roepen. Zijn rijk mocht met zijn sterven niet ondergaan. En zoo kwam vanzelf de gedachte in hem op, om het religieus karakter van zijn eenheidsrijk op zichtbare wijze tot uiting te brengen, en in een uitwendig teeken en in een uitwendige daad aan dit eenheidsrijk de toekomst te verzekeren.

Zoo gaf het vier metalen beeld aan Nebucadnezar een gedurig bezig zijn met de vraag, hoe de hooge eere die in dit beeld uit den gouden kop hem toesprak, zou kunnen verzekerd worden van een afwending van den smaad die er voor *de toekomst* van zijn rijk in lag. Hij is dan ook niet aanstonds na dit droomgezicht tot de oprichting van het gouden beeld in de vallei van Dura overgegaan. Zelfs acht men te kunnen verzekeren, dat er ander-half decennium, d. i. iets meer dan vijftien jaren, tusschen beide verloopen zijn. Men pleegt te spreken van 18 jaren, doch uiteraard duidt dit jaarcijfer op de inhuldiging van het beeld, en wie voelt niet dat het plan ervan lang vooruit moest opkomen, om 't alles voor te bereiden. Nu houde men wel in het oog, dat in de omstreeks vijftien jaren die er alzoo tusschen liggen, Nebucadnezars macht steeds meer was uitgebreid, en steeds meer alzijdig gevestigd was. Hij was

metterdaad allengs heer en meester van heel het hart van Azië in het Westen geworden, en steeds nieuwe volken had hij zich onderworpen. Hiermede klom echter het gevaar van verdeeldheid, en die verdeeldheid kon zoo licht een godsdienstig karakter aannemen. Alle deze volken toch offerden aan een eigen afgod, en bij elk dezer afgoden hoorde een priestercorps, en elke priesterkaste stond weer in verband met astrologen en wijzen, die mede op politiek gebied pleegden mee te spreken. Het gevaar was derhalve verre van denkbeeldig, dat er verdeeldheid op zou komen; dat revolutionnaire bewegingen zich zouden voordoen, en dat hierdoor gelijk het dan ook feitelijk geloopen is, tenslotte de macht van Babylons koning zou worden gebroken. Er op zinnende, hoe dit dreigend gevaar te keeren, is toen Nebucadnezar tenslotte op het denkbeeld gekomen, om een eigen beeld op te richten, waarin zijn rijksbewind als verpersoonlijkt was, en na de oprichting van dit beeld aan alle volken den eisch te stellen, dat ze, behoudens hun eigen afgodendienst, waar een ieder dan vrij in bleef, hierin allen één lijn zouden trekken, dat ze voor dit wondere beeld allen saam de knieën bogen, om daarna terug te keeren en alsdan thuis weer elk voor zijn eigen afgod en in zijn eigen tempel het vuur op het altaar te ontsteken. Hiermede vervalt dan ook de bedenking der loochenaars van Daniëls echtheid, die beweren, dat van een geloofsvervolging, gelijk hier verhaald wordt, geen sprake kon zijn, daar de verdraagzaamheid der heidensche vorsten voor elke nieuwe religie onbegrensd was. Dit was ze ook, alleen men zag voorbij, dat juist dit zijn dulden van alsoortige afgoderij, de noodzakelijkheid insloot om, ter wille van de rijkseenheid, één eeredienst boven alle andere te stellen, en van heel het volk af te eischen, en dat deze uiting van religie-eenheid zich niet anders kon hechten dan aan den vorst zelf, aan zijn persoon, aan zijn geslacht of aan zijn staatsbewind.

Hierbij nu trekt het de aandacht, dat Nebucadnezar wel zulk een rijks-religie instelt, en dat hij er zelfs een beeld voor opricht in de vallei van Dura, maar dat hij er geen tempel voor bouwt, er geen priesterstand voor instelt, ja er geen liturgie voor verordent. Wat nu komt is ten eerste het beeld, dat zal moeten worden aangebeden, ten tweede de ordinantie dat uit alle deelen des lands de representanten zullen moeten opdagen om op een verordenden tijd voor dit beeld te knielen, en voorts in de derde plaats dat de dienst van dit beeld zal bestaan in louter muziek. Het priesterelement wordt hier geheel op zij gedrongen, en wat hiervoor in de plaats treedt, is de toenmalige cultuur. Het is dan ook passend in het geheel, dat hier niet slechts in het algemeen van muziekinstrumenten ge-

sproken wordt, maar dat in tegendeel de samenstelling van de muziek zoo uitgebreid is als 't slechts even kon, en tot in alle bijzonderheden beschreven wordt. „Al dit volk," zoo staat 't in vs 7, „moet hooren het geluid van den hoorn, van de pijp, van de citer, van de vedel, van het psalter, en voorts van allerlei soort van muziek." Vijf muziek-instrumenten worden alzoo bijzonderlijk opgenoemd, in vs 10 wordt er nog het koorgezang afzonderlijk bijgemeld, en dan wordt er nog bijgevoegd: „allerlei soorten der muziek". De muziek vervangt alzoo hier alles wat in den tempel den dienst deed schitteren. Er staat zelfs niet bij, dat die muziek een religieus karakter zou dragen. Het beeld moet er zijn, naar de vallei, waarin dit beeld prijkt, moeten uit alle volken representanten van die volken saamstroomen, maar als deze volken saam het beeld omstuwen, zal er niet anders gebeuren dan dat allen saam voor 't beeld neerknielen en dat onderwijl de prachtigste en de rijkste muziek dreunt in de atmospheer, die het beeld omringt. De koning-god van goud zal niet een afgod naast de afgoden zijn, zijn eeredienst zal niet een dienst naast dien in den tempel zijn. Het geheel zal een eigen karakter dragen. Het zal de staatsmacht zelve zijn, die met Goddelijk gezag optreedt, en deze goddelijke staatsmacht zal aan alle volken ontzag moeten inboezemen. Vandaar dan dat voor de aanbidding van dit beeld, ja alle volken worden gezegd opgeroepen te zijn, maar dit beduidt dan toch niet, dat alle deze volken er hun millioenen en nogmaals millioenen heenzonden, maar dat uit alle volken de *magistraten* kwamen opdagen en die *magistraten* alleen, die alzoo geacht werden de volken zelve te vertegenwoordigen.

Zeer ten onrechte is hier derhalve een beroep geschied op de godsdienstige verdraagzaamheid, die onder de heidenen heerschte. Verdraagzaam was men tegenover elken afgodendienst, alleen maar deze politieke eeredienst die door de regeeringsmacht werd afgedwongen, kon geen verdraagzaamheid toelaten, wijl gemis aan eerbied bij dezen dienst een opzeggen van de onderworpenheid aan het regeeringsgezag insloot. Vandaar dat bij dezen eeredienst het geweld van het zwaard of van den brandstapel de gehoorzaamheid kwam afeischen. Wie hier zich verzette, botste tegen geheel de regeeringsmacht in, en het rijksbewind moest den onverlaat dan ook zijn volle geweldmacht doen gevoelen, tot hij er voor bukte of te niet werd gedaan. Er lag dan ook niets vreemds in, dat er in de vlakte van Dura niet enkel een beeld stond, maar dat men er ook op bedacht was geweest, om 't crimineele recht te doen gelden tegen den overtreder. De vuuroven was als strafmiddel gekozen, en die vuuroven brandde hel en fel toen de ure der algemeene verschijning gekomen was. Het was toch

niet genoeg dat de geroepenen opkwamen en present waren, maar ter plaatse aangekomen moesten ze ook in den eeredienst meedoen, en voor wie dit niet deed, dreigde op de plaats zelf een heetgestookte oven. Deze oven zal wel goeddeels in den bodem ingegraven zijn geweest, zoodat men op korten afstand alles zien kon wat in dien oven plaats greep, en tevens zal er wel een muur op zulk punt zijn aangebracht geweest, van waaruit men in den brandenden oven kon gluren, zonder door den gloed benauwd te worden. Zoo toch verklaart het zich dan ook, dat Nebucadnezars oogen zagen al wat er voorviel, en dat hij zelf van achter den scheidsmuur tot Sadrach en zijn twee vrienden roepen kon. De ontzettende wreedheid die in dit dreigement sprak, zou voor ons ondenkbaar zijn, maar was het in het Oosten allerminst. Wreed, zoo wreed mogelijk 't slachtoffer pijnigen en neerknakken is in 't Oosten steeds de regel geweest. Reeds herinnerden we aan David die met de dorschslee zijn overwonnen vijanden overreed. Ook weet men uit wat vlak bij Nice nu nog te zien is, hoe de Franciscaner monniken in Japan omstreeks 1600 mishandeld zijn, en hoe ditzelfde systeem allerwegen was doorgedrongen. Waar het de Rijksreligie gold, was van geen ontzien of sparen sprake. En zoo was het ook hier. Zoo wreed mogelijk moest gepijnigd worden wie overtreden dorst. Vandaar dat men zelfs op alle middelen zon, om het vuur in den oven op te zetten en zoo heet mogelijk te maken; iets wat hier dan door het zevental wordt aangeduid.

Wat nu het beeld zelf betreft, is door de bestrijders van Daniëls echtheid steeds met klem beweerd, dat hetgeen hier in Daniël 3 : 1 staat, kortweg niet waar kon zijn. Men verklaart wat daar staat dan namelijk in zulk een zin, als ware heel 't beeld van massief goud geweest, en als had bovendien het beeld zelf, van het hoofd tot de voeten, zestig el uitgemeten. Over beide een terechtzettend woord. Van massief goud is hier geen oogenblik sprake. De groote afgodsbeelden zagen er soms wel uit als waren ze van goud, maar dit was niets dan schijn. Het waren veelal houten gevaarten, meest zelfs hol. En die houten, holle beelden waren dan met goudplakkaten versierd. Jesaja wijst er herhaaldelijk op, hoe dit toeging. Zoo in hoofdst. 40, 41 en 44, en daarin komt het er altoos op neer, dat er sprake is van een stuk hout, dat dit hout ten deele gebezigd wordt om er de spijs op gaar te koken, en dan voor de rest om er een beeld uit te formeeren. De ijzersmid maakt een bijl en werkt in den gloed en formeert 't met den hamer, en werkt 't met zijn sterken arm. De teekenaar trekt het richtsnoer uit, hij teekent het af met den draad, en maakt het naar de beeltenis van een man;

dat wordt dan zijn gesneden beeld en hij knielt er voor neder. Kranichfeld vooral heeft dit toegelicht, en aangetoond, dat wat een gouden beeld heet in de Schrift, volstrekt niet bedoelt een beeld van massief goud. Ook maar te denken aan een beeld zestig el hoog en zes breed, dat van massief goud zou zijn, ware dan ook zulk een ongerijmdheid, dat men niet verstaat, hoe iemand ooit beweren kon, dat een verzinner zoo iets ongerijmds in zijn verdicht verhaal zou hebben ingelascht, daar hij toch verstaan kon, dat reeds om deze ééne dwaasheid geen enkel zaakkundige ooit zijn verhaal zou geloofd hebben. Wie iets verzint en 't aan anderen diets wil maken, mijdt juist alles wat reeds op 't eerste indenken volstrekt onzinnig zou wezen, en juist daarom berust deze geheele voorstelling op schier ongerijmd zelfbedrog.

Niet anders staat het met de grootte van het beeld. De oud-Hebreeuwsche el was zes handbreedten groot en alzoo 483.9 millimeter. De Babylonische el wordt geschat op iets meer, t.w. op 523.5 millimeter. Neem dan nu, zonder op die verschillen te letten, voor een el als hier bedoeld, ongeveer een halven meter, dan was het beeld 30 meter hoog. Te Buda-Pest zag schrijver dezes het *Millennium-Denkmal,* dat uit zijn grondvlak opklimt met een zuil van 36 meter hoog, en boven op die zuil staat dan het beeld van den aartsengel. Staar dit nu aan, en vraag u af, of een beeld van 30 meter in het dal van Dura niet in een uitnemende positie kon staan, om op de zeer groote massa der aanbidders een indruk te maken, die niets ongerijmds had. Of is men niet te Buda-Pest, maar dan toch te Parijs geweest, herinner u dan den indruk, dien de obelisk op de *Place de la Concorde* op u maakte. Die obelisk nu is wel iets kleiner, maar dan toch nog altoos bijna 23 meter hoog. En dit nu was slechts één der pylonen die Ramses II in de 14e eeuw voor Christus te Luxor, het oude Thebe, liet oprichten. Wie aanstoot aan die 30 meter van het beeld van Nebucadnezar neemt, kent eenvoudig het Oosten in zijn Oudheid niet. Het massale toch was in het Oosten zelfs zoo overheerschend, dat wat niet door schier bangmakende afmetingen imponeerde, nauwelijks meetelde. Maar er is meer. Wat gezegd wordt dat dit beeld 30 meter hoog was, wil nog volstrekt niet zeggen, dat het *eigenlijke* beeld die groote lengte had. Bij zulk een beeld is, evenals bij de zuil van het Millennium te Buda-Pest, te onderscheiden tusschen het eigenlijke beeld, en de zuil die het beeld draagt. Ook in Dan. 3 : 1 kan de maat van zestig zeer wel op zuil en beeld *saâm* doelen, zoodat vanzelf niets buitengewoons in de maat zich voordeed. Of meent men voor het beeld zelf aan heel de maat te moeten vasthouden, dan nog toont al wat men in het Oosten aan beeldwerk

ziet, ons duidelijk aan, hoe zulk een beeld zeer wel verloopen kan in massale vormen, die volstrekt niet beoogen de onderscheiden leden van 't lichaam naar proportie weer te geven, zoodat daarom de kop met borst en armen zeer goed normaal in de afmetingen kunnen geweest zijn. Reeds de breedte van zeven el of drie meter toont, dat dit zelfs bij een beeld van 30 meter geen proportie zou geweest zijn. Lengte en breedte van het lichaam staat als 1—6, en niet als 1—10. Er kan daarom aan de tegenstelling op dit punt geen de minste waarde worden toegekend. Het Oostersche beeldwerk, naar zijn afmetingen in Egypte en in Azië, laat dit niet toe.

Ook op de reeks van ambtenaren die opgeroepen werden, is aanmerking gemaakt. De reeks was veelsoortig. We lezen toch in vs 2: „De koning Nebucadnezar zond heen om te verzamelen de stadhouders, de overheden, de landvoogden, de wethouders, de schatmeesters, de raadsheeren en al de heerschappen der landschappen, dat ze komen zouden tot de inwijding van het beeld". Vers 3 voegt er zelfs de „ambtslieden" nog bij. Nu zou men natuurlijk geheel nauwkeurig op de hoogte moeten wezen, om tot in 't bijzonder precies te weten, met wat titel uit ons staatsrecht en uit onzen tijd geheel deze rij van magistraten uit het toenmalige Babylonische wereldrijk te verstaan zijn, en vermoedelijk zou bij het groote verschil in staatswetgeving onze taal geen juiste woorden bezitten, om stipt en juist de namen van alle deze beambten en ambtslieden te vertolken. Nu is echter opgemerkt, dat er in het oorspronkelijke voor deze titularissen ook enkele woorden gebruikt zijn, die niet van Babylonischen maar van Griekschen oorsprong waren, en ook hieruit heeft men dan weer de conclusie getrokken, dat het geschrift waarin hier die titels worden opgesomd, niet uit de 6e eeuw voor Christus zijn kan, maar dagteekenen moet uit den Macedonischen tijd, toen meer Grieksche woorden in 't gebruik waren doorgedrongen. Ook deze tegenwerping echter beduidt minder dan niets. Op geen terrein spelen woorden uit een vreemde taal zulk een rol als juist in de ambtelijke titulaturen. Ge ziet het aan onze magistraten, militair en civiel. In het militarisme zijn zelfs de titels van *„hoofdmannen"* en anderen die oudtijds gebruikt werden en in de vertaling der Schrift nog wel voorkomen, zoo goed als geheel verdwenen. We kennen geen andere dan uit het Fransch overgenomen titels in 't leger. Van generaal en maarschalk tot korporaal en secoeade-commandant, zijn 't al titels aan een vreemde taal ontleend. En in het burgerlijke bestuur hebben we zeer zeker nog de echt Hollandsche namen van *koning, burgemeester* en van *ontvanger,* maar voor 't overige

is 't ook hier schier al de titulatuur van vreemden oorsprong in den commissaris, in den minister en in den notaris. Er ligt daarom niets vreemds in, dat ook in Babylon titels uit de Grieksche wereld waren doorgedrongen. Al is 't toch, dat de Grieksche wereld in de 5e eeuw v. Chr. nog niet zoo toonaangevend was, toch had zich destijds ook in de Grieksche wereld zekere ambtelijke titulatuur ontwikkeld, en daar ook de Grieken in 't koloniseeren heil zochten, waren vanzelf die titels ook in Azië en Afrika bekend. Iets, waarbij nog komt, dat in de toenmalige Oostersche rijken niets gewoner was, dan in de ambtenaarswereld vreemdelingen op te nemen. Nu nog ziet men dit in Turkije wat de Armeniërs betreft, en zelfs tusschen Grieken en Turken en Armeniërs en Turken enz. is de verhouding zoo grievend als 't slechts denkbaar is, en toch bieden zich nog gedurig Armeniërs voor de Turksche diensten aan, en neemt Turkije ze op. En juist dit nu was reeds oudtijds Oostersche usantie. Men ziet 't aan Daniël zelf en aan zijn drie vrienden. Ook zij toch waren vreemdelingen, maar dit belette in 't minst niet, dat ze in hooge Babylonische ambten geplaatst werden. Zelfs mag vastgesteld, dat in de wereld van het Oosten de machthebbers bij voorkeur veeleer vreemdelingen in hun dienst namen, en met gezag bekleedden, omdat ze hun eigen landgenooten vaak niet vertrouwden, en de vreemdeling, als van de Overheid meer afhankelijk, zich in den regel meer aan de Overheid, dan aan het vreemde volk hechtte. Van wat zijde ook bezien, ontvangt men derhalve bij het nalezen van wat hier tegen de echtheid van Daniël is ingebracht, geen anderen indruk, dan dat de critici, die 't wonder niet aanvaarden willen, letterlijk in heel Daniël geplozen hebben, om te zien, wat ze als bedenking tegen de echtheid konden oprakelen. Indruk maakt de critiek, op wie aan het ingrijpen Gods ook in het normale leven gelooft, dan ook in geen enkel opzicht. En ook hier, bij hoofdstuk 3, moet herhaald wat we in 't gemeen op den voorgrond stelden: Hetgeen geschied is in de periode van de ballingschap kunt ge niet met het gebeurde in Egypte onder Jozef en Mozes vergelijken, of 't treft u telkens, hoe 't beide malen een Goddelijke inwerking op 't normale leven geldt, die 't ongeloof niet kan aanvaarden, maar die 't geloof evenmin kan loslaten, zoolang er geen meer afdoende critiek aan het woord komt, dan dusver sinds de laatste jaren der 18e eeuw opdook.

XLIV. **Daniël.** *(Vervolg.)*

> Zijn hart worde veranderd, dat het geens menschen hart meer zij, en hem worde eens beesten hart gegeven, en laat zeven tijden over hem voorbijgaan.
> DANIËL 4 : 16.

INTUSSCHEN valt over het hoofdmotief, dat ons de echtheid van het derde hoofdstuk deed aanvaarden, geen nadere toelichting te geven. Alles komt hier neder op de vraag, of men Gode de macht tot het doen van wonderen toekent of ontzegt. Nu weten we wel, dat er ook hier een tusschenpartij is, die men met name onder de volgelingen van Schleiermacher, nader van Bleek, vindt, doch met deze valt niet verder over gelijk of ongelijk te redetwisten, daar 't bij hen nederkomt op een gradueel verschil. Naar hun meening toch moet zeer zeker de mogelijkheid van 't wonder worden toegegeven, maar h. i. moet zulk een wonder zich dan in redelijken vorm voordoen. Bij Daniël echter stuiten ze op wonder-excessen, en daartegen keert zich hun verzet. Zelfs dat Jezus op 't water wandelt, en teweeg brengt dat er een visch gevangen wordt met een stater in zijn bek, kan er bij hen, omdat hier van Jezus sprake is, mee door, maar dat Sadrach, Mesach en Abednego uit een snikheet gestookten oven onverlet en ongeschonden uitkwamen, dat kan h. i. niet, en zulk een wonder mogen ze niet als geloofwaardig aannemen. Men ziet hoe hierbij louter willekeur het oordeel beheerscht. We kunnen daarom aan zulk een oordeel geen waarde hechten. Geeft men eenmaal toe, dat een wonder zeer zeker mogelijk is, en erkent men, dat er ongetwijfeld wonderen hebben plaats gegrepen, dan mist ook het particuliere oordeel, wat wonder wel, en welk wonder niet denkbaar is, alle wezenlijke waarde. En wat den volstrekten loochenaar van de mogelijkheid van het wonder aangaat, zoo is met dezulken schier over niet één geschrift uit de Heilige Schrift tot accoord te geraken, en moet de strijd met dezulken niet bij het boek Daniël, evenmin als bij Exodus, worden uitgestreden, maar moet teruggegaan op het uitgangspunt van het ontstaan der dingen. Het zou dan ook tot niets leiden, om over het wonder van de droomuitlegging of ook over het wonder van het ongedeerd ontkomen aan de hitte van een heftigen vuurgloed, hier een breed betoog op te zetten. Wie met de Schrift aan het bestaan van engelen gelooft, en gelooft aan hun verschijning aan menschenkinderen, en aan hun inwerking op de personen met

wie zij in aanraking kwamen, zal gereedelijk geloof hechten aan het hier voorkomend bericht, dat er een engel in menschengedaante bij Sadrach en zijn vrienden in den brandenden oven is gezien.

En wat nu de tweede bijzonderheid betreft, dat Sadrach en zijn vrienden, gebonden in hun eigen kleederen, en dus met die kleederen aan, in dat snikheete vuur werden geworpen, en dat toch dit verterende ovenvuur hen niet geraakt of gedeerd heeft, ja, dat ze temidden van deze gloedhitte zich zoo vrij bewegen konden, dat ze, zonder dat zelfs hun kleederen verzengd werden, weer uit den oven konden uittreden, ook geheel dit wonder hangt aan de vraag, of vuur en hitte een zelfstandige macht vormen, die alleen door een sterkere daartegenover staande macht kan teniet gedaan, zoodat alleen water- of vorstkoude zulk een hitte temperen of werkeloos maken kan, dan wel of 't God Almachtig is, die deze wederzijdsche verhouding tusschen gloedhitte en ijskoude tot aanzijn riep, en die 't alzoo in Zijn macht heeft, om op een gegeven oogenblik en op een bepaalde plek, de werking 't zij van de hitte, 't zij van de koude volstrekt te stuiten. Daar er nu voor ons geen zelfstandige natuurmachten bestaan, maar alle natuurmachten van God afhankelijk zijn, en dat zoo ook hitte en koude, op elk gegeven oogenblik en op elke gegeven plek, eeniglijk haar uitwerking kunnen hebben, zoo Gods Almacht die op het gegeven oogenblik draagt en in werking zet, spreekt 't vanzelf, dat God de Heere het ook hier volkomen in Zijn macht had, om Sadrach en zijn vrienden voor allen hittegloed onaantastbaar te maken. Geen macht ter wereld kon God Almachtig ten deze beperken, en voorzoover het Gode beliefd had Zijn werking ten deze, in het gewone leven, aan een bepaalden regel te binden, bleef het in den meest volstrekten zin toch geheel aan Hemzelf staan, om dien regel in het onderhavige geval al dan niet op te schorten in zijn werking. Ongetwijfeld staan niet alle wonderen op één lijn. Met name zijn er wonderen van genezing, die een minder overstelpend karakter dragen. Ook zijn er wonderen geweest, die samenhingen met verschijnselen, welke een enkele maal zich in het gewone leven voordoen, zoo bv. het bezweren van de slang of het zich meester betoonen over leeuw of tijger in hun kooi. Doch ook al doet men ten deze nog zoo meetellende concessie, wonderen als we bij Jezus zien, de wonderbare spijziging van de vijfduizend of in wat we reeds opnamen van het wandelen op zee en het doen opvisschen van den visch met den stater in zijn bek, blijven hun absoluut mirakuleus, d. i. hun uit de gewone gegevens volstrekt onverklaarbaar karakter behouden. En gaat men op de eerste wonderen, d. i. op die van de Schepping terug, dan staat men evenzoo voor het absolute wonder. Zelfs al

heult men met Darwin, dan nog blijft het groote raadsel geheel onbeantwoord, hoe de oorspronkelijke stof, waaruit alles opkwam, èn zelve ontstond èn de gegevens ontving, die haar in staat stelden, om straks de al vaster belijnde werkingen uit zich te doen voortkomen. Altoos moet uit dien hoofde weer op den oorsprong aller dingen worden teruggegaan, en nooit zal zijn uit te maken, waaruit anders dan uit Gods eigen wil het besluit kon voortkomen, om zich aan een door Hem zelf gestelden regel derwijs te binden, dat afwijkingen voor Hemzelven onmogelijk waren. „Onmogelijk" is dan ten deze geen aannemelijk woord meer. Het zou dit alleen dan zijn, indien God 't alzoo gewild had. En komt 't zoo tenslotte alles op *den wil Gods* neder, dan kan er reeds hierom van geen onmogelijkheid sprake wezen, daar de wil van wie 't Hoogste is, zichzelf bepaalt. Ook op het ongedeerd blijven van Sadrach c.s. in den brandenden oven, gaan we daarom niet nader in. Indien het vuur in den oven hen verteerd had, zou dat vuur alleen door Gods kracht die vertering hebben kunnen voleinden. Wilde alzoo de Heere ditmaal deze zijn werking *niet* van het vuur laten uitgaan, althans niet wat Sadrach c.s. en den engel betrof, dan kon ook niets hen deren, en sprak het vanzelf, dat ze uit den oven kwamen, zonder ook maar in hun kleed gezengd te zijn. Geen vuur kan iets verbranden, of God moet dit in 't vuur alzoo inwerken. Bleef nu hier die inwerking uit, zoo volgde het vanzelf, dat het vuur op deze drie mannen en op den engel, en zoo ook op hun kleed, geen den minsten invloed of uitwerking hebben kon.

We komen thans tot hetgeen ons bericht wordt in het vierde hoofdstuk. Dit bericht meldt ons een gebeurtenis, die minder treft door het wonder dat er in spreekt, dan wel door hetgeen zielkundig aan Nebucadnezar overkwam. Nebucadnezar is tenslotte in waanzin vervallen, en is in dien toestand van waanzin „zeven tijden" gebleven, doch daarna weer tot zichzelf gekomen, en in staat gebleken om nogmaals jarenlang zijn heerschappij uit te oefenen. Er is geen reden om, gelijk sommigen deden, deze periode van „zeven tijden" uit te zetten tot zeven jaren. Zelfs zou 't op zeven weken kunnen neerkomen, en met meer dan zeven maanden behoeft in geen geval gerekend te worden. Het eigenaardige bij dezen aanval van waanzin, waaraan Nebucadnezar bloot stond, is nu, dat hetgeen hem stond te overkomen, hem vooraf in een geheel eigenaardig droomgezicht geprofeteerd was, en dat hieruit temeer bleek hoe deze aanval van waanzin bij Nebucadnezar niet een gewone aanval van krankzinnigheid was, maar een bijzonder karakter droeg en een bijzondere beteekenis had. Ook dat deze aanval van

waanzin zóóver ging, dat Nebucadnezar, schier verdierlijkt, in het veld en in 't woud omzwierf, ja, zelfs ten opzichte van zijn voedsel at wat de dieren aten, laat 't buiten allen twijfel, dat we hier met een zeer bijzonder geval van waanzin te doen hebben. En dat Daniël er toe overging om Nebucadnezars zoo vreemde profetie over zijn zielkundig ongeval, in zijn profetisch geschrift in te lasschen, toont niet minder zeker, dat we hier te doen hebben met een gebeurtenis, die beteekenis had voor het keerpunt in de wereldhistorie, dat straks dan ook voor Babel door het optreden van Cyrus of Kores intrad. Men doet daarom stellig verkeerd, door het voor te stellen, alsof Nebucadnezar ten gevolge van zijn alzijdig optreden als veldheer en regent, in zulk een toestand van overspanning was gekomen, dat zijn zenuwen hem te machtig waren geworden, zoodat hij voor korter of langer tijd de beheersching over zichzelf verloor, doch daarna weer bijkwam, en zijn verder leven op gewone wijze zag verloopen, tot zijn regeering 43 jaren had geduurd, en alzoo voortging, totdat Nebucadnezar zeer gewoon stierf, en uit zijn paleis begraven werd. Ook in wat het vierde hoofdstuk ons aangaande Nebucadnezar bericht, overweegt iets geheel bijzonders, en ook hierop behoort alzoo te worden ingegaan.

Al aanstonds is het iets geheel bijzonders, dat in dit hoofdstuk een koninklijke publicatie voor ons ligt. Het is hier niet een ander die iets over Nebucadnezar mededeelt, maar het is Nebucadnezar zelf, die spreekt, en zulks wel niet als geschiedschrijver, ook al ligt hier een kapittel uit zijn biographie voor ons. Neen, wat we hier lezen, is een *publicacie* aan alle de volken, waarover hij koning was. Een stuk zoo *officieel* mogelijk. Een stuk waar zijn naam onder heeft gestaan, dat hij met zijn handteekening bekrachtigde en dat ongetwijfeld met het vorstelijk zegel versierd is geweest. Nu weet men, hoe de vorsten er steeds op uit zijn, om wat hun scheelt, zooveel mogelijk te verbergen. Het deert hun, zoo het publiek, zoo heel 't volk ook maar iets merkt van hun lichaamsgebrek of van zielsfeilen die hun eigen zijn. Liefst doen de vorsten zich voor als boven deze menschelijke zwakheden verheven. Ze stellen er prijs op, dat ze nog op hun ouderdom een indruk van veerkracht en gezondheid maken. Ze moeten niet wankelen, maar met flinken tred hun weg vervolgen. En vooral waar het ook wel elders voorkwam, dat een vorst tijdelijk zich genoodzaakt zag, om zijn bewind op te schorten, verzweeg men veelal wat niet eens verzwegen kon worden, en ging de kwaal over, dan repte niemand er meer van, maar deed men 't liefst voorkomen, alsof 't alles zeer gewoon, ja, met een zeer onbeduidende stoornis, maar dan toch geregeld verloopen ware. Ook Nederland weet hiervan, toen Koning Willem III

een tijdlang ongeschikt voor de bewindvoering was, en de tegenwoordige Koningin-Moeder hem als regent verving. Zoo bepaalt ook Artikel 38 van onze Grondwet, dat het Koninklijk gezag aan een regent wordt opgedragen in geval de koning buiten staat geraakt, om de regeering waar te nemen. Bepaald is dan, dat in zulk een geval de ministers, in rade vereenigd, het geval constateeren, en ter kennisse van den Raad van State brengen. Onderstel nu, dat de toenmalige koning na enkele weken hersteld ware, en in staat was geweest zelf weer op te treden, dan zouden we hier een gelijksoortig geval hebben gehad. Dit heeft niet zoo mogen zijn; maar bij Nebucadnezar was het wel het geval, en toen hij weer opleefde, heeft hij niet gepoogd het gebeurde te verheimelijken, doch veeleer er prijs op gesteld al zijn onderdanen geheel op de hoogte te brengen omtrent hetgeen hem overkomen was. Vandaar de proclamatie, want dat was het stuk dat in het vierde hoofdstuk van Daniël voor ons ligt. Openlijk kwam Nebucadnezar voor de verbijsterende zielskrankheid, die hem getroffen had, uit.

Nu lette men hierbij vooreerst op den zonderlingen droom dien hij had. Op zichzelf kan men het geheel natuurlijk vinden, dat iemand met zoo overspannen zenuwen, dat 't straks bij hem in waanzin omsloeg, allicht reeds vooruit door spannende droomen gekweld zal zijn geweest, en dat het deswege in geen enkel opzicht bevreemden kan, dat ook Nebucadnezar hiervan last kreeg. Dit echter is niet toe te passen op den droom dien Nebucadnezar had. In de eerste plaats niet om den droom zelf, en ten tweede niet, omdat straks duidelijk door openbaring bevestigd werd, in wat bijzonderen zin deze droom eene profetische aankondiging was van wat den koning te wachten stond. Zijn droom is bekend. De koning werd door dezen droom ontroerd, toen hij te bed lag en sliep. Het was alzoo geen visioen, maar in echten zin een droom. In dien droom nu zag hij voor zich een boom van ongemeene zwaarte en hoogte, zoo hoog opgaande, dat hij scheen aan den hemel te reiken, en zoo breed uitgewassen, dat 't scheen of zijn takken geheel de aarde overspreidden. Het was een wonderschoon ontwikkelde boom. Schoon zijn loof en schoon zijn vruchten. Er zat spijze aan voor heel 't volk. De dieren zelfs genoten er van, en allerlei vogels maakten er hun nest in, gelijk allerlei dieren onder zijn schaduw nederlagen. Toen nu Nebucadnezar den vollen indruk genoot van dien wonderen, reusachtigen prachtboom, verscheen in zijn droom op eenmaal een engel die uit den hemel nederdaalde, en overluid uitriep, dat men den boom zou afzagen, na zijn loover en vrucht

te hebben afgescheurd, en dat er niets van dien machtigen boom mocht overblijven, dan de afgezaagde stam met zijn wortel in den bodem der aarde; dat voorts om dien stam een ijzeren en koperen band moest gedreven worden; en dat alsnu die knot van den stam door den dauw des hemels moest worden nat gemaakt, zoodat zijn deel zou zijn met het gedierte en het lage kruid der aarde. Die boom doelde nu in beeld op een mensch, en zoo moest dan ook het hart van dien mensch, wien het gold, zóó veranderd worden, dat het als 't hart van een dier werd, en in dien jammerstaat van geesteskrankheid moesten zeven tijden, vermoedelijk zeven weken, voor Nebucadnezar voorbij gaan.

Nebucadnezar gevoelde terstond bij zijn ontwaken, dat deze droom een bijzondere, ver strekkende beteekenis moest hebben, en raadpleegde daarom zijn wijzen en guichelaars. Dezen lieten hem echter ook ditmaal in den steek. Vandaar dat de koning toen riep om Daniël, die hem een vorig maal zoo heerlijk uit den nood had gered. Gelijk men weet, heette Daniël in het paleis niet Daniël, maar Béltsàzar, en zoodra Daniël in 't paleis tot hem kwam, sprak de vorst tot hem: „Béltsazar, gij overste der toovenaars, dewijl ik weet dat de geest der heilige goden in u is, en geen verborgenheid u zwaar is, zoo zeg mij de gezichten mijns drooms en geef hun uitlegging." Er hoorde moed voor Daniël toe, zoodra God hem den zin en de beteekenis van den droom deed inzien, om de uitlegging ervan den koning mede te deelen. Toch deed hij het als knecht Gods. En toen gaf Daniël aan den koning te kennen, dat in dien boom zijn eigen beeld was te zien geweest. Hij, Nebucadnezar, was als die wonderboom omhoog geschoten, en heel de aarde leefde als in de schaduw van zijn vorstelijke heerschappij. Hem zou dan ook het ontzettend ongeluk treffen, waarvan in dien droom sprake was. Hij, Nebucadnezar, zou als afgehouwen en uit de wereld verstooten worden; hij zou omzwerven onder het gedierte des velds, kruid als 't rund zou zijn spijze zijn, en de dauw des hemels zou hem nat maken: en die toestand van waanzinnigheid zou zeven weken aanhouden. Eerst dan zou de geest in hem wederkeeren, en zoodra hij weer opleefde, zou hij eere aan den God van Israel geven, en wel verre van onttroond te worden, zou hij veeleer bestendig in zijn koninkrijk blijven, tot het einde zijner dagen. Mag nu gerekend, dat de droom van dezen waanzin hem overviel in het 18e jaar van zijn regeering, dan zouden er daarna nog ruim tweemaal tien jaren in het Rijksbewind hem gegund zijn. Immers 43 jaren zou zijn bewind duren. Zijn onthulling besloot Daniël met raad en vermaan. „Laat, o koning, mijn raad u behagen en breek uw zonde af, of er door gerechtigheid en

door het bewijzen van genade aan de ellendigen, misschien verlenging van uwen vrede mocht wezen!"

Toch hielp dit niet. De koning bleef halsstarrig in zijn hoovaardij. En al werd hem nog twaalf maanden (zie vs 29), gegeven om tot berouw te komen, en zijn straf der ellende te ontgaan, niets baatte, en na verloop van een jaar verviel hij dan ook in bruten waanzin, en kwam over hem alles wat Daniël hem voorspeld had. Na den vooraf bepaalden tijd, is de koning toen weer tot zichzelf gekomen, en toen bleek metterdaad dat het berouw zijn ziel innerlijk doordrongen had. Nu toch beleed hij zijn schuld, nam zich een geheel andere gedraging voor, en gaf openlijk eere aan Daniëls God, Wien het behaagd had hem weer aan zich zelf en aan zijn rijk terug te geven.

Hier stonden nu de twee wereldmachten tegenover elkander. In Nebucadnezar had op een wijze, gelijk nooit te voren, de aardsche macht zich weten te concentreeren. Voor zoover de wereld destijds bekend was, en meetelde, was Nebucadnezar er in geslaagd, om 't al aan zijn macht te onderwerpen. Die onderwerping was gelukt door bruut geweld. Ook de toenmalige hooge cultuur die in Babylon heerschte, mocht er toe hebben medegewerkt, en zijn eigen vorstelijke genialiteit mocht hem bij zijn ondernemingen hebben gesteund, maar hoofdzaak was dan toch geweest, dat hij 't machtigste leger had weten bijeen te brengen, dat leger uitnemend had weten te wapenen, en dit duchtig gewapend leger naar Noord en Zuid, naar Oost en West zegevierend had doen doordringen. Voor den drager van de wereldmacht was het daarom op superioriteit in het stoffelijke neergekomen, en uit het gedurig vermelde dat ook de dieren des velds hem dienden, ziet men wel, hoe Nebucadnezar reeds destijds het hooge belang inzag, om ook de dieren- en plantenwereld aan zijn heerschappij dienstbaar te maken, juist zooals dit thans weer geschiedt zoowel van den Britschen als van den Duitschen kant om sterk tegenover den vijand te staan. Juist toch wat we thans beleven heldert de anders zoo raadselachtige mededeeling op, dat hij als koning ook met de dieren des velds en met het gewas van het land te doen had. Hij was blijkbaar niet enkel een vaardig regent en een dapper veldheer, maar ook terdege een kundig en duchtig oeconoom, en doorzag uitnemend, hoe voor zulk een machtig wereldrijk, meer dan de meesten waanden, ook van de dieren des velds en het kruid op den akker afhing. Zoo was het derhalve van zijn kant steeds meer het stoffelijk goed der aarde, dat hem schragen en dragen moest. Zijns was een macht met een geheel materieelen grondslag. En daartegenover stond nu de tweede, nog veel grootere, 't al omvattende, wereldmacht

die rustte in Gods Albestuur, en het was van deze macht dat niet Nebucadnezar, maar „het volk van God" de drager op deze aarde was.

Tusschen deze twee wereldmachten, de materieele, die in Nebucadnezar gerepresenteerd was, en de Goddelijke, waarvan Israel de banierdrager was, is het nu in den loop der historie steeds meer tot een worsteling en bij die worsteling tot een aanvankelijke beslissing gekomen; iets, waarop in Daniël met het verhaal omtrent de vier rijken, gedurig gewezen wordt. Het stond nu tusschen Gods macht en de macht van Babylon. Straks zou door Cores in de Perzische macht wel een tweede tegenwicht opkomen, maar zoover was het nu nog niet. Egypte was althans tijdelijk teruggeslagen, en alle omliggende volken waren aan Babylon onderworpen geworden. Ook Assyrië was uitgevallen. Er kon dus zonder overdrijving gezegd, dat de vorst van Babel de heer van geheel de toenmalige meetellende wereld was, en deze vorst had nu het volk dat banierdrager van het Rijk Gods was, d. i. Israel, in de ballingschap als vernietigd, zijn heiligdom op Sion verbrand en alle schatten uit den tempel naar eigen paleis gesleept of in een tempel van zijn eigen afgod te pronk gesteld. Zoo stond het daar nu, als we ons zoo mogen uitdrukken, op buigen of barsten. Bleef Babylon in de hooge macht, die Nebucadnezar aan Babel had weten te verzekeren, dan was zelfs de mogelijkheid van een rijk Gods op deze aarde te niet gedaan. En nu is het opmerkelijk en wonderbaar dat, op dat oogenblik, het wereldrijk van Nebucadnezar in hoogste glorie stond en alles beheerschend was, en dat daarentegen de Goddelijke wereldmacht die in Israel gerepresenteerd was, ten eenenmale vernietigd scheen, zonder eenige kans of uitzicht voor de toekomst. En in verband hiermede nu is dit het groote wonder, dat het kleine wat in Israel school, toch stand hield en de profetie in zich bleef dragen van verre toekomst, terwijl in de Babylonische alles beheerschende wereldmacht, alles reeds derwijs kraakte, dat de valsche macht van Babel zoo zeer toen reeds haar einde, en dit voor altoos, nabij was, dat eigenlijk met Nebucadnezar zelf de eindpaal van deze macht reeds intrad. Zoo was Daniël de getuige die in Gods naam optrad, om de Goddelijke wereldmacht, die vernietigd scheen door Israels val, in nieuwe glorie te doen uitkomen, en die daarentegen van den ondergang van de Babylonische wereldmacht zoo beslist wist te getuigen, dat hij zelf nog Babels val beleefde, en met Cyrus of Cores, die Babel vallen deed, van Godswege in contact trad.

Hierbij nu stond het scherp *Materie* tegenover *Geest*, en hiermede nu hangt 't saam, dat Nebucadnezar, die de man van het

stoffelijk geweld was, en die in den vuuroven verbranden zou wie zijn macht niet eerde, in dezen aanval van waanzin juist van de heerschappij over zijn geest beroofd werd, en als terugviel in het beneden-menschelijke. Vanzelf is er altoos zeker verband tusschen de drie rijken van de planten-, dieren- en menschenwereld. Wie nu onder menschen het hoogst, als kind van God, zijn God nadert, geraakt uiteraard van die planten- en dierenwereld het verst af. Doch daarentegen moet wel, wie op de materie steunt, het geestelijk element in zich zien verzwakken, tot ten leste het verschil tusschen mensch, dier en kruid al slinkt, en wie mensch was, ten slotte verdierlijkt en aan het dier gelijk wordt. In zedelijk opzicht spreekt men nog zoo. Zien we iemand die van zonde in zonde valt, en het geestelijke al meer in het stoffelijk-zondige doet ondergaan, dan is het ook onder ons gewoonte, om in hem een *beest* te zien, hem „een beest van een man te noemen", en te zeggen dat hij zich *dierlijk* aanstelt. Doch dat is dan slechts in overdrachtelijken zin bedoeld. Het wil dan zeggen, dat wat in den geest des menschen zoo hoog boven het dier kon uitsteken, in zulk een verzwakt is en dreigt ten onder te gaan; en dat daarentegen wat hij met het dier gemeen heeft, hem nu gaat beheerschen. Die beeldspraak is dus volkomen juist. Men wil dan toch uitdrukken, dat de zinnelijke hartstocht, dien wij, als mensch, met de dieren gemeen hebben, maar die bij ons door den geest beheerscht kon worden, in zulk een den *teugel* van den geest schieten laat, en bijna dierlijk doordraaft. Eerst zoo men hier van uitgaat, verstaat men dan ook de beteekenis van de *dierwording*, om 't zoo uit te drukken, waartoe Nebucadnezar veroordeeld werd. Wat Nebucadnezar overkwam mag daarom volstrekt niet vereenvoudigd worden, als ware het slechts een zeer gewone geesteskrankheid geweest. Dan toch zou de schildering van zijn lijden niet zoo scherp geteekend zijn. Neen, het kwam hier op aan scherp en duidelijk te doen uitkomen, dat een wereldmacht gelijk Nebucadnezar die wilde en bedoelde, en die geheel stoffelijk in uitgangspunt was, tenslotte zelfs de cultuur gelijk die in Babel bloeide, zou prijsgeven, zoodat er in realiteit niets anders dan stofaanbidding en zinnelijke heerschappij overbleef.

Van die onheilige en verdierlijkte realiteit nu is Nebucadnezar in zijn waanzin toen de sombere banierdrager geweest. Die stoffelijke wereldmacht, die zich tegenover God stelde, mocht al voor een tijd nog eere hebben gezocht in kunstontwikkeling en zelfs in een rijken eeredienst binnen de tempels, toch zou tenslotte die afgoderij tot niet anders leiden, dan om aan het zinnelijke en dierlijke voldoening te geven, en het hoogere in ons menschelijk leven te overschaduwen. Lees maar bij de oude schrijvers, zie 't ook in

de Heilige Schrift, tot wat onheiligheden, tot wat zinlijkheden, en tot wat schier brooddronken wellust het bij den tempeldienst van meer dan een dier afgoden reeds gekomen was. Dit nu was niets anders dan dat in den mensch, die tusschen God en het dier in staat, het kind Gods steeds meer terug week, en het dier steeds meer naar voren drong. Het kwam zoo op allerlei manier uit, doch dit was niet genoeg. Om de tegenstelling voor al wie hooger voelt duidelijk en klaar te maken, moest niet in een gedachte, niet in een betoog, maar in feiten getoond, hoe in 't eind al wat uit Babel uitspruit, tenslotte tot verzinking in het dierlijke leiden moet, zoo sterk zelfs, dat tenslotte Nebucadnezar die destijds de drager van de hoogste glorie was, schier in een dier omsloeg en het kruid van het veld at. Die machtige vorst, van geest beroofd, als een verwilderde onder het rundvee omdolend, is het machtige getuigenis waarin het God beliefd heeft, de allesbeheerschende wereld-antithese op 't scherpst te doen uitkomen. Immers Nebucadnezars waanzin was geen toevallige zwakte van zijn zenuwgestel, maar 't uitvloeisel van zijn *hoovaardij*. Hij gevoelde zich steeds meer als niet slechts *naast* de afgoden in zijn tempels, maar als *boven* die afgoden, de eeniglijk reëele macht in hemel en op aarde representeerend. Er was niets boven hem. Een jaar lang is hem toen tijd gelaten, om deze hoovaardij, die uit het stoffelijk geweld opkwam, te knakken, eer het te laat was. Doch Nebucadnezar volhardde in zijn trots van zelfingebeelde overmacht. En dit nu moest onder het oordeel doorgaan. De vorst die alzoo bestond, verlaagde wat den mensch kon heiligen, en deed hem zijn plaats vinden onder de dieren in 't veld.

XLV. **Daniël.** *(Vervolg.)*

Dit nu is het schrift, dat er geteekend is: MENÈ, MENÈ, TEKËL, UPHARSIN. DANIËL 5 : 25.

NOG op ééne bedenking inzake het beeld dat Nebucadnezar ter eere van zichzelven in het dal van Dura oprichtte, dient kortelijk geantwoord. Toen 't namelijk op de *aanbidding* van dit beeld aankwam, ontstond er wel een hevige strijd tusschen den koning en Sadrach met zijn vrienden, maar vernam men niets van Daniël. Hoe nu was het denkbaar, zoo vroegen nu de be-

strijders van Daniëls echtheid, dat bij dit hoog opgevoerde Rijksfeest wel gewag wordt gemaakt van Sadrach, Mesach en Abednego, maar dat met geen woord notitie wordt genomen van Daniël. Dwingt Nebucadnezar al zijn hooge en lage ambtsbekleeders om bij dit regeeringsjubileum tegenwoordig te zijn, moest dan ook Daniël hierbij niet zijn opgetreden, en hoe zou 't nu te verklaren zijn, dat, waar heel dit verhaal heusche historie en geen verzinning is, Daniël hier niets van zich liet hooren, en zelfs zonder een woord van protest zijn drie vrienden in den brandenden oven liet werpen? Vanzelf zou dit ook niet denkbaar zijn geweest, en uit het verhaal blijkt dan ook duidelijk, dat Daniël bij wat in het dal van Dura plaats greep, *niet* tegenwoordig was. Dit nu, zegt men, kon niet, en zoo blijkt ook hieruit het verzonnen karakter van heel het verhaal. Deze bedenking komt alzoo neder op de vraag, of er een gegronde beweegreden bestaan kon, die maakte dat Daniël niet op het groote Rijksfeest verschenen is. Al aanstonds zij hierop geantwoord, dat hier velerlei reden voor kan bestaan hebben, en dat het op zichzelf wel het allereenvoudigst is, te onderstellen, dat Daniël te dien dage krank was, aan zijn leger was gebonden, en dus niet komen kon. Ongetwijfeld geeft heel het boek Daniël den indruk, dat sobere levenswijs den profeet gesterkt heeft, maar dit kan toch nimmer beteekenen, dat hem in zijn lange leven nimmer krankheid overviel. Niets belet daarom aan te nemen, dat Daniël op dit oogenblik genoodzaakt was zich bedlegerig te houden, en dat er voor hem van een gaan naar het groote Rijksfeest geen sprake kon zijn. Zonder zweem van aarzeling mag zelfs aangenomen, dat onder geheel het corps van ambtenaren, dat op was gekomen, en dat, alles saamgenomen, toch zeer zeker over de tien duizend liep, meer dan één ambtenaar zal geweest zijn, die wegens ongesteldheid zich verontschuldigen moest. Acht nu een ieder wie deze overgroote ambtenaarswereld even indenkt, het wegblijven van meerderen wegens krankheid niet slechts mogelijk, maar zoo goed als zeker, waarom zou het dan zoo ondenkbaar zijn, dat ook Daniël door gelijke oorzaak verhinderd was op te komen? Een explicatie zoo eenvoudig en zoo als vanzelfsprekend, dat men nauwelijks verstaat, dat degelijke onderzoekers geheel verzuimden met deze mogelijkheid te rekenen.

Doch ook al ligt in wat we mogelijk stelden de eenvoudigste en meest gereede verklaring, er kan toch ook op twee andere mogelijkheden gewezen worden. Er staat toch in Daniël 3 : 3, dat zich in de vallei van Dura voor de inwijding van het beeld verzamelden, „de stadhouders, de overheden, de landvoogden, de wethouders, de schatmeesters, en al de heerschappers der landschappen". Vat

men dit nu letterlijk op, zoo zou dit derhalve beduiden, dat gedurende de dagen van de heenreis naar Dura, van het verblijf in Dura, en van de terugreis naar huis, in heel het machtige rijk geen enkel ambtenaar op zijn post was achtergebleven. Daar nu de reis er heen, en ook de reis terug, voor de bestuurders van de verder afgelegen gewesten allicht soms eenige weken nam, zou dit alzoo, letterlijk opgevat, zeggen willen, dat er gedurende eenige weken aan heel den buitenkant van het uitgestrekte Rijk niet één enkel bestuurspersoon was achtergebleven. Dit nu ware volstrekt ondenkbaar. Zoo iets kan niet, en is nergens ooit gebeurd. Wat in Daniël 3 : 3 ons wordt medegedeeld, is alzoo niet anders te verstaan, dan dat wel *uit* allerlei ambtelijke rangen vertegenwoordigers in de vallei van Dura opkwamen, maar dat er toch evenzoo allerwegen ambtslieden in het bewind bleven om voor de orde in te staan. Geldt dit voor de ondergeschikten, dan moet het ook gegolden hebben voor de hoogwaardigheidsbekleeders, en zoo laat het zich uiteraard zeer wel denken, dat juist Daniël werd aangewezen, om, gedurende het groote Rijksfeest in de vallei van Dura, voor de handhaving van 's Konings macht in het Rijksbewind te waken. In zijn niet opkomen zou dan zelfs een eerbetoon gelegen hebben. Zelfs kan men nog verder gaan, en aannemen, dat Nebucadnezar opzettelijk en met voorbedachten rade Daniël voor die dagen met het opperbestuur van het Rijk belastte. Tweeërlei kon hem daartoe brengen. In de eerste plaats de hooge hoedanigheden, die hij in Daniël had leeren waardeeren, maar ook ten andere zijn beduchtheid, dat oproeping naar het groote Rijksfeest allicht tot botsing zou geleid hebben, en dat hij het gevaar hiervan liever meed. Nebucadnezar had Daniël leeren kennen als een onverzettelijk belijder van Israels God, met wien op dit punt niet te onderhandelen viel. En daar nu Nebucadnezar juist daarin van zijn opvolger verschilde, dat hij wel in zijn trotsche hoovaardij doorging, maar ten slotte toch ook de ure van berouw en boete kende, belet niets om aan te nemen, dat hij, van Daniëls kant ernstige moeilijkheid duchtende, de kans daarop liever meed, en daarom, ten einde geen conflict uit te lokken, Daniël liefst *niet* opriep, en hem inmiddels met de waarneming van het Rijksbewind belastte. In elk geval ziet men, hoe nietszeggend 't is, wat men uit Daniëls niet-verschijnen op het Rijksfeest heeft afgeleid. Alleen mag en moet gezegd, dat een verzinner, die dit alles aan zijn fantasie zou hebben ontleend, zeer stellig Daniël niet zou hebben vrijgelaten. Iets waaruit volgt, dat Daniëls niet-verschijnen op 't feest, juist in niet geringe mate voor de onhoudbaarheid der verzinning-theorie pleit.

Gaan we nu over tot het vijfde hoofdstuk, dan trekt het de aandacht, dat hier opeens Nebucadnezar uitgevallen is, en dat er een andere koning, die den naam van Belsazar draagt, hem is opgevolgd. Er ligt alzoo tusschen wat het tweede hoofdstuk bericht, en hetgeen hier verhaald wordt, een lange reeks van jaren. Het droomgezicht van het vier-metalen beeld kreeg Nebucadnezar in het tweede jaar van zijn bewind. Hij regeerde 43 à 45 jaar. Toen nu het *Menè, menè, tekèl upharsin* op den wand van het paleis geteekend werd, was geheel dit bewind van Nebucadnezar reeds afgeloopen. Belsazar was hem opgevolgd. Er kan alzoo tusschen het verhaal van Daniël 2 en hetgeen nu komt in kapittel 5 een kleine halve eeuw hebben ingelegen. Nebucadnezars regeering wordt gesteld van 605 tot 562, en de vorst die na hem optrad en hem verving, regeerde van 562—560 v. Chr. Hieruit volgt, dat we in het tweede kapittel in Daniël te doen hebben met een jongen man in de kracht van zijn leven, en dat hij in dit vijfde kapittel daarentegen reeds oud en welbedaagd begon te worden. Wel overleefde hij ook dezen koning, en gelijk uit 't zesde kapittel blijkt, trad hij zelfs nog onder Darius, den Medischen vorst, op, en straks nog onder het Perzische Bewind, maar toch is wel in het oog te houden, dat de Daniël van kapittel *twee* en van kapittel *vijf* in leeftijd zeer uiteenliepen. Veel is nu getwist over de vraag, wie te verstaan is onder dezen Belsazar, die in dit vijfde kapittel als de koning voorkomt. Hij is nog koning van Babylon. Babel was dus nog niet gevallen, maar over den persoon van dezen vorst liepen van vroeg af de meeningen uiteen. Onze Staten-kantteekenaren meenden ook, dat hij niet de zoon, maar de kleinzoon van Nebucadnezar was, en wel op grond hiervan, dat men in die dagen steeds wel meer ook den kleinzoon aanstonds met grootvader als zoon in verband bracht.

Nu is er in het voorafgaande reeds op gewezen, dat men in het Oosten, en vooral in die dagen, niet te veel hechten moest aan den naam waarmee iemand vermeld wordt, omdat het zoo telkens voorkwam, dat iemands geboortenaam van lieverlee wegviel, en dat de persoon optrad onder een geheel anderen naam, die hem met het oog op zijn qualiteiten en levensbijzonderheden gegeven werd. Hier nu leidde dit er toe, dat Daniël niet zelden den naam van Beltsazar kreeg, en dat zoo ook deze vorst Belsazar genaamd werd. Wel deed zich nu hierbij het kleine verschil voor, dat in den naam dien Daniël ontving, een *t* voorkwam, die in den naam van den koning ontbrak, doch ook aan dit kleine verschil moet niet te veel gehecht worden. De bedoeling was één. Alleen blijft zich dan nog de vraag voordoen, of deze koning Belsazar, die 't gezicht van het

Menè, tekèl, upharsin kreeg, zelf Evil-Merodach was, dan wel diens opvolger. Vroeger neigde men er sterk toe, om Evil-Merodach voor Nebucadnezars zoon, en Belsazar voor een zoon van Evil-Merodach te houden. Sinds men echter meer op de hoogte kwam van de gedurige naamswisseling en met de berichten van Berosius en anderen uit de Babelsche wijzen meer rekening kon houden, won steeds meer de overtuiging veld, dat Evil-Merodach en Belsazar geheel dezelfde persoon zijn, en dat de naam Belsazar niets dan een qualiteitsnaam was, die hem later werd toegevoegd. Sterk pleit hiervoor hetgeen in vers 10 v.v. door de koningin wordt gezegd. Die koningin toch was de koningin-moeder, d. i. de gewezen vrouw van Nebucadnezar, en deze nu zegt letterlijk tot Belsazar: „Daniël was „in de dagen uws vaders" een man bij wien hooger licht en wijsheid werd gevonden". En hierop ingaande sprak koning Belsazar zelf tot Daniël, toen hij in het paleis verscheen: „Zijt gij die Daniël, een uit de gevankelijk weggevoerden uit Juda, die de koning, mijn vader, uit Juda gebracht heeft?" Daar dit stellige zeggen, dat Nebucadnezar zijn vader was, bovendien bevestigd wordt door wat in de Babylonische oudheden werd gevonden, wordt thans, en naar ons dunkt, geheel terecht, meest aangenomen, dat deze Belsazar niemand anders dan Evil-Merodach geweest is, zoodat hij de rechtstreeksche opvolger van Nebucadnezar was, en den naam Belsazar slechts als bijnaam kreeg. Alle moeilijkheid van tijdrekenkundigen aard vervalt dan, en het ééne sluit zich als vanzelf aan het andere aan. In elk geval echter moet met het aanmerkelijk tijdsverloop gerekend, dat tusschen Daniël 2 en Daniël 5 inligt, en dit temeer omdat in het zevende kapittel op dezen Belsasar, als koning van Babel, wordt teruggekomen.

Wat ons nu in het vijfde kapittel van dezen zoon van Nebucadnezar verhaald wordt, is een zeer aangrijpende gebeurtenis, waarbij allereerst te letten is op het merkelijk verschil in karakter tusschen dezen Belsasar en zijn vader. Gelijk in het voorafgaande telkens uitkwam, was Nebucadnezar een koning, die nog altoos ten deele een drager van de Gemeene Gratie was. In Nebucadnezar sprak tenslotte nog altoos zekere eerbied voor den God van Israel. Hij zag in Jehovah wel niet *den* God, die als de *eenige* God, alle afgoden van zich stoot en terneerwerpt, maar telkens kwam hij weer tot de erkentenis, dat, al stond Jehovah, als de nationale God van Israel, vanzelf *naast* de nationale goden van Babel en naast die van de aan Babel onderworpen landen, Israels God onder deze vele goden toch één der eersten, zoo niet de eerste was, en dat het daarom schier zaak ook voor hem kon zijn, mee op dien Jehovah

van Israel te rekenen. Zijn trots en hoovaardij prikkelt hem wel gedurig om in zichzelf een hoogheid te zoeken, en voor zijn eigen naam een eere te begeeren, die alles te boven gaat, maar er volgen bij Nebucadnezar toch telkens nog oogenblikken van berouw, en dan belijdt hij veelal zijn trots, en zoekt heil in verootmoediging. Vooral na zijn verlagen tot den dierlijken staat was het hem zelfs behoefte, dezen zijn eerbied voor den God van Israel, in een officieel manifest, ter kennis van alle aan hem onderworpen volken te brengen. Men kan daarom zeggen, dat in Nebucadnezar de wereldmacht tracht zich tegenover het rijk Gods te verheffen, maar dan toch allengs zoo, dat hij gedurig weer aarzelt, en dat er een vreeze in hem opkomt, of hij den God van Israel niet te zeer voorbij is gegaan. Bij Nebucadnezar vindt ge gedurig oogenblikken, en in die betere oogenblikken uitspraken, dat ge hem bijna lief krijgt, en, na zijn val in zonde, soms een voorbeeld aan hem zoudt willen nemen, zoo volmondig als hij zijn berouw doet uitkomen, en zelf zijn volk tot het brengen van eere ook aan den God van Israel oproept.

Juist dit echter is nu bij zijn zoon Evil-Merodach zoo geheel anders. Ge merkt van dezen Belsazar op alle manier, hoe bij hem het laatste vleugje van eerbied voor den Almachtige geheel ophield te werken, en hoe bij dezen zoon van den grooten vorst alle hooger besef week voor zinlijken lust en overmoed. Bij Nebucadnezar begint de splijting en splitsing die de antithese tusschen het wereldrijk en het Godsrijk toen reeds deed uitkomen, maar dan steeds nog met zekere neiging om zich weer aaneen te sluiten; doch hier bij Belsazar of Evil-Merodach is alle neiging tot weder aaneensluiting geheel weggevallen, en vindt ge niets dan een spottenden trots van de hoovaardij der wereldmacht, die den God van Israel tot zelfs in het heilig tempelsieraad op het brutaalste hoont. Zeker, Nebucadnezar had den tempel op Sion verwoest en het heilig tempelgerei naar Babel weggesleept, maar dàn toch altoos zoo, dat hij 't als *heilig* gerei in den tempel van zijn eigen afgod wegborg, en alzoo nog altoos toonde het heilige tot in dit tempelgerei te willen eerbiedigen. Maar heel anders ziet ge het nu bij zijn zoon, Evil-Merodach of Belsazar. Bij hem is alle eerbied voor het heilig karakter van wat uit Sion kwam, spoorloos verdwenen. Belsazar richt een groot paleisfestijn aan. Hij noodt een schare van grooten die tegen de duizend loopt. En op dit groote festijn komt hij zelf aanzitten met zijn vele vrouwen en bijwijven. De wijn bevochtigde ook dezen disch. En toen nu de sterke wijn reeds invloed op Belsazar kreeg, had hij opeens een inval, en gaf last om uit een der tempels van Babel uit te halen en naar het festijn te brengen al wat zijn vader, Nebucadnezar, uit Sion naar Babel vervoerd had. Het moest nu met

dien quasi-eerbied voor wat uit Sions tempel gekomen was, eens en voor goed uit zijn. Geen eerbied voor dien God van Israel kwam meer te pas. Israel was overwonnen. Het was de wereldmacht van Babel, die van nu af alleen heerschen en gelden moest. En om dit nu klaar en voor aller oog te doen uitkomen, gaf hij last, dat het heilig tempelsieraad van Sion naar dit wilde, weelderige en woeste festijn zou gehaald worden, en dat zijn gasten en zijn vrouwen en bijwijven uit dat Sionsgerei drinken zouden, om wel te doen verstaan, dat men Sions God tartte, om te zien of Hij deze verguizing van Zijn eere door de wereldmacht weerstaan en wreken zou.

Wat Evil-Merodach of Belsasar ondernam, was alzoo een rechtstreeksch en opzettelijk aanranden van het Heilige, en zulks niet om eigen eere te dienen, maar om zijn verachting en minachting voor het Heilige van Sion scherp te doen uitkomen, en temidden van zijn brooddronken festijn duidelijk en klaar voor de ambtsdragers uit heel zijn rijk te doen uitkomen, dat men voor Sions God niet dan spot en verachting moest over hebben. Wat aan Sion nog hing, moest opzettelijk aan allen hoon en minachting prijs gegeven. En in dien zin, en met die bedoeling, zat Belsazar dan aan den disch met zijn dienaren, vrouwen en bijwijven aan. De God van Israel zou gehoond worden, en die hoon moest zich uitspreken in het brutaalweg ontheiligen van wat eens in Sion heilig was geweest. De snerpende tegenstelling lag dan nu hierin, dat deze zoon van Nebucadnezar 't er opzettelijk op toelegde, om het laatste overblijfsel van eerbied voor Sion teniet te doen, en het aan al zijn geweldigen, die om hem heen zaten, te toonen, hoe hij om dien God van Sion niets hoegenaamd meer gaf, ja, er prijs op stelde duidelijk te doen uitkomen, dat de wereldmacht over Sion triomfeerde en hoe in dezen triomf eeniglijk gedoeld was op de terugzetting van al wat ook maar den schijn had, als koesterde men voor den God van Israel nog vreeze.

Hiermede nu hangt het rechtstreeks samen, dat tegenover deze majesteitsschennis het ingrijpen van Gods macht zoo overweldigend is. En zulks wel in tweeërlei opzicht. Ten eerste in het wonderteeken van het Menè, tekèl, upharsin, en ten andere in Babylons verovering, die schier onmiddellijk volgde. Zelfs moet hier in de derde plaats aan toegevoegd, hoe de verovering van Babylon, die schier onmiddellijk na het demonisch festijn intrad, mee tengevolge had de opbreking, de aantasting en den ondergang van heel het Babylonische rijk. Al zijn er toch straks, na Belsazars plotselingen dood, nog vorsten uit anderen kring voor een korte wijle opgetreden,

het einde van het Babylonische bewind trad toch schier onmiddellijk daarna in, en de vorsten der Meden en Perzen hebben kort daarop voor goed aan Babels glans een einde gemaakt. Plotseling sloeg schrik in de brooddronken schare, die met den koning aanzat, want 't teeken van de hand die schreef was geheel onverwacht, en al heerschte er zulk een verblinding, dat schier niemand duidelijk kon uitmaken, wat die hand schreef, het wondere schrift en de wondere hand op den marmeren wand van de prachtige feestzaal zag men toch overtuigend voor oogen. En de vraag vanwaar die hand was, en wat die hand schreef, en wat dit schrift op den wand beduidde, stuitte toen voor een oogenblik alle feestgejoel, en geheel de feestvierende schare verstomde. Ja, meer zelfs nog dan zijn rijksgrooten werd de koning zelf door dit onverwachte spelen van die wondere hand op den muur van zijn paleis aangegrepen. Zoo toch zegt vers 6: „Toen veranderde zich de glans des konings, en zijn gedachten verschrikten hem, en de banden zijner lendenen werden ontbonden en zijn knieën stieten tegen elkander aan." Opgewonden door den wijn als hij was, voelde hij, meer nog dan zijn grooten, wat macht hem hier aangreep. Hij had Sions God durven tarten, bespotten en openlijk hoonen, en nu opeens dat wondere gezicht! Dit was de wraak der goddelijke Almogendheid die over hem kwam, en zoo ontwrichtte hem de schrik tot diep in zijn ziel. Vandaar zijn opgewonden opstaan, en het met luider stem geven van 't bevel, dat in allerijl de wijzen en sterrekijkers zouden binnen komen, om hem dat wonderteeken te duiden en te verklaren. Purper en eere zou het loon zijn voor wie de verklaring het eerst gaf, en het klaarst de zaak zou uitleggen. Belsazar dacht dan ook niet anders, of de Chaldeeuwsche wijzen zouden op staanden voet hem heel het teeken duidelijk maken, en in zijn opgewondenheid zag hij hen starend aan, om de oplossing van het raadsel van hen te vernemen.

Doch nu overviel hem nog banger schrik. De één voor de andere na betuigden toch die wijze Chaldeeuwen hem, dat ze er stom voor staan, en dat ze aan den eisch van den koning niet konden voldoen. Immers ze konden niet verstaan, waar ze zelfs niet tot lezen van wat er stond in staat waren. Er was toch een verblinding ingetreden, zooals dit ook op den weg van Damascus bij wie Saulus verzelden voorviel. Ze zagen wel zeker gekras en zeker figuur, maar ze konden noch de afbeelding noch den zin er van vatten, en betuigden den vorst hun onvermogen. Dit had natuurlijk tengevolge, dat Belsasar geheel alle zelfbeheersching verloor en doodsbleek werd, of, zooals er staat, opeens zijn glans verloor. Schrik en wanhoop maakten zich zoodoende van heel het gezelschap meester. Het gerucht hiervan drong in heel het paleis

door. Zoo kon het niet anders, of ook de koningin-weduwe hoorde er van, en deze stond toen op, ging in de feestzaal binnen en zei het den koning aan, dat er toch altoos één man was, die allicht het raadsel wel zou kunnen oplossen, en die man was Daniël, want vele jaren geleden had die Daniël haar overleden echtgenoot, Nebucadnezar, bij soortgelijke verschijning de uitlegging van het visioen gegeven. In allerijl moest toen die Daniël binnen worden geroepen. Die zou de uitlegging wel geven. Zoo kwam Daniël binnen, en nu legt de koning aanstonds aan Daniël het geding voor, en belooft hem, zoo hij de oplossing geeft, het purper, de gouden keten, en de hoogste waardigheid aan het hof. Terstond daarop nu werd Daniël „in den geest". Het licht over het gebeurde ging voor hem op. En zonder toeven of aarzelen zegt hij 't nu aan Belsazar aan, dat hier nu doorgaat bij hem, wat bij Nebucadnezar, zijn vader, begonnen was, doch dat nu ook het onderscheid tusschen zijn vader en hem in de feiten sprak. Nebucadnezar had ook God gehoond, maar toen die God hem aangreep, zich gebogen en verootmoedigd, maar gij, o Belsazar, hebt u niet gebogen, gij, o koning, hebt uw hart niet vernederd, alhoewel gij dit alles van uw vader geweten hebt, maar gij hebt u verheven tegen den Heere des hemels en gij hebt het heilige van Sion in uw feestzaal gebracht, en door nu deze vaten als pokalen te gebruiken, hebt gij eere aan uw afgoden willen betuigen, maar den God van Sion, den God van hemel en aarde, hebt gij *niet* verheerlijkt. Daarom greep nu die God u aan. Zie op die hand die aan den wand van uw feestzaal is, en laat mij u lezen wat daar staat. Het is in de taal van Sion dat 't schrift u toespreekt, want dit staat er: *Mené, Mené Tekèl Upharsin.*

De vertaling van deze drie woorden is aan geen twijfel onderhevig. *Mené* beduidt *geteld. Tekèl* wil zeggen: *gewogen,* en *Upharsin* beteekent: *en gedeeld.* Toch is de verklaring, die Daniël onder hoogere inspiratie van dit drieledig schrift geeft, nog rijker, dan men, alleen op de drie woorden afgaande, meenen zou. *Mené* gaat tweemaal voorop. Er staat niet enkel *Mené*, maar *Mené, Mené,* wat beduiden moest, dat dit woord hier in *dubbelen* zin gebezigd werd. Iets wat dan evenzoo ook van 't *Tekèl* en van 't *Peres* geldt, doch alleen in het eerste van de drie woorden vermeld wordt. Die dubbele beteekenis van het *Mené* wordt nu zóó door Daniël uitgelegd, dat het in de eerste plaats beteekent: Gij zijt geteld, d. w. z. uw levensjaren of de duur van uw regeering is door God vooruit bepaald. Maar ten andere duidt nu het tweede *Mené* aan, dat die duur van zijn leven of van zijn bewind nu

voleind is, en dat zoo straks zijn dood volgen zal. Bij ons zou die manier van spreken vreemd zijn, maar in de Oostersche kringen, waarin men de mystiek mint, komt zulk spel met 't woord gedurig voor. En dan moet er wel op gelet dat het schrift aan den wand niet alleen zegt, dat Belsazars jaren geteld zijn, die door Gods beschikking vaststaan, maar ook ten andere, dat de telling van die jaren nu ten einde loopt, *wijl ze voleind zijn.* En zoo nu is het ook met de twee volgende woorden. *Tekèl* is een woord dat in het Hebreeuwsch zich van tweeërlei wortel laat afleiden, zonder dat er verschil in de schrijfwijs is. Ge kunt dat *Tekèl* nemen als afvloeiend van *Takal,* dat *wegen* beteekent, maar ge kunt het ook nemen als afgeleid van *Kalal*, en dat beduidt niet wegen, maar *licht zijn.* Met het oog op die speling in de schrijfwijze van het woord zegt nu Daniël, dat de beteekenis er van voor Belsazar is, dat hij vooreerst nu *gewogen* is door het Goddelijk onderzoek in zijn conscientie, maar ook ten andere, dat nu zijn gewicht *te kort schoot.* „Gij zijt, zooals vers 27 het uitspreekt, in weegschalen gewogen, maar te licht bevonden." Eigenlijk zou dus ook hier moeten gestaan hebben: *Tekèl, Tekèl* hetzelfde woord tweemalen, doch naar Oostersch taalrecht behoefde dit niet. Dit dubbele toch was reeds in het *Mené, Mené* aangeduid. Hier was daarentegen geen herhaling noodig. De tweeërlei zin lag er vanzelf in. En niet anders is het met het derde woord *Pharsin.* Dit *Pharsin* komt van een stam *Peres*, en beteekent: *gedeeld,* d. w. z. uw Babylonisch rijk neemt een einde en in de tweede plaats, dit einde zal aan het Babylonische rijk worden toegebracht door de *Perzen*, aan wier naam van zelf het woord *Peres* herinnerde.

Zoo had God Zelf dit oordeel over Belsazar en zijn Rijk op den wand van zijn paleis geschreven, en zoo had diezelfde God ook Zijn woord door Daniël doen uitleggen. Tegenover den tergenden hoon, waarmee Belsazar het had aangedurfd, om den God van Israel voor zijn Rijksgrooten tot een bespotting te maken, zonder iets van het fijne gevoel, waarmee Nebucadnezar nog altoos het heilige van Israel ontzag en geëerd had, en wel zoo, dat zelfs alle berouw bij dezen overmoedigen aanrander van Gods eere was uitgesloten, *moest* er een niets sparend, *moest* er een onmiddellijk oordeel volgen, en het was deze tegenzet, als we ons zoo mogen uitdrukken, die in dit schrift op den muur was aangekondigd, en die vlak daarop aan Evil-Merodach persoonlijk, en niet lang daarna door Darius den Meder en Cyrus den Pers aan heel het Babylonische rijk vervuld is. Zoo gevoelt men hier reeds, hoe we te doen hebben met een gestadig voortgaand proces. Wat den toestand beheerscht, is de volstrekte antithese tusschen de

onheilige wereldmacht, gelijk het Paganisme, d. z. de heidensche grootmachten die een wereldrijk wilden opbouwen, en die geheel andere *heilige* wereldmacht, gelijk die door God alleen gebouwd werd en nog wordt, in Abrahams roeping, in Christus' geboorte te Bethlehem, en straks in de Wederkomst van Christus op de wolken. Dit proces nu schrijdt en zwenkt tot al scherper antithese voort. Eerst is het in Nebucadnezar een nog voor berouw en inkeer vatbare Godloochenaar. Bij Nebucadnezar kan de openbaring zich nog keer op keer aansluiten aan wat tenslotte in zijn conscientie om redding roept. Maar in Belsazar zijn zoon is de antithese reeds tot kwetsenden spot en groven hoon ontaard. Vandaar over Belsazar of Evil-Merodach, al naar ge hem noemen wilt, een niets meer sparend oordeel, aanstonds uitloopend op zijn vermoording en op den ondergang van zijn rijk.

XLVI. **Daniël.** *(Vervolg.)*

> Van mij is een bevel gegeven, dat men in de gansche heerschappij mijns koninkrijks beve en siddere voor het aangezichte van den God Daniëls; want Hij is de levende God, en bestendig in eeuwigheden, en Zijn koninkrijk is onverderfelijk, en Zijn heerschappij is tot het einde toe. DANIËL 6 : 27.

KOMEN we nu met hoofdstuk 6 tot Daniël in den leeuwenkuil, zoo moge hier met een kort woord volstaan worden, om de positie van Darius den Meder toe te lichten, die in vs 1 van dit kapittel op den voorgrond treedt. Er wordt bijgevoegd, dat hij reeds zeven-en-zestig jaar oud werd, toen hij den troon beklom, mede ter aanduiding, dat Medië spoedig de plaats der eere, die 't vooralsnog innam, verliezen zou, en dat alzoo, waar dusver Medië een ten deele zelfstandige positie innam, het zoo goed als geheel in het Perzische rijk, onder Kores of Cyrus, zou opgaan. Reeds wezen we er in het voorafgaande op, dat Medië meer naar de Kaspische Zee lag, en van ouds wel van Perzië gescheiden, maar toch ook weer later zeer nauw met Perzië verbonden is geraakt. Aan niets ziet men dit zoo duidelijk als aan de gedurig wederkeerende zegswijze van de wet der Perzen en Meden, of eerst, in omgekeerde volgorde, van de wet der Meden en Perzen.

Daarmede worden niet de wetten van twee afzonderlijke rijken bedoeld, maar één zelfde wet, die in twee rijken gold, doordien beide landen allengs geheel saam waren gegroeid. Toch nam dit niet weg, dat aanvankelijk ook Medië nog eigen vorsten had, gelijk dan ook nog tot in 560 Arbaces, Phraostes, Cyaxares en Astyages als zoodanig genoemd worden, die saam ongeveer een eeuw in het bewind bleven. Tot deze vier nu behoorde ook Darius de Meder, doch in 't eigen land droeg hij niet dezen Griekschen, maar den Oosterschen naam Cyaxares. Met hem echter liep deze heerschappij der Medische vorsten vrijwel ten einde. Hij stierf in 592 voor Christus, en dertig jaren later was het met de dynastie van Medischen oorsprong reeds gedaan. Cyrus' naam wordt tijdrekenkundig veelal aan de drie vijven, gelijk Alexanders naam aan de drie drieën, vastgeknoopt, en zoo stelt men Cyrus op 555, gelijk Alexander den Groote op 333. Voor het geheugen een tegemoet komende opgave. Vergelijkt men hiermede de laatste lotgevallen van 't Babylonische rijk eer het voor Cyrus geheel bezweek, dan had met Nebucadnezar dat eens zoo machtige rijk zijn hoogtepunt bereikt, maar is 't daarna spoedig ineengezonken. Wel toch volgde op Nebucadnezar de Belsazar van kapittel 5, doch deze Belsazar, die eigenlijk Evil-Merodach heette, bleef slechts twee jaren in 't bewind, van 562—560; en na hem traden toen nog wel vier geheel onbeduidende vorsten in Babel op, waarvan Naboned de meest bekende is, doch reeds in het zevende jaar na Belsazars dood, ging Babylon in Cyrus' macht over. Al is 't toch, dat reeds 562 v. Chr. feitelijk Babylons macht gebroken was, en Babylon, onder Perzië's gedoogen, in afhankelijkheid van Medië was gekomen, toch volgde de finale ondergang van Babylon en het intreden van Perzië's overmacht eerst zes jaar later. Bij de latere ineensmelting van Medië met Perzië verbleef toen aan Medië nog altoos in zooverre zekere zelfstandigheid, dat men nog altoos van Meden en Perzen saam, en zoo ook van de wet der Meden en Perzen, sprak.

Daar deze verbinding in „wet van Meden en Perzen" ook in de geschiedenis van Daniëls neerwerping in den leeuwenkuil een beteekenende rol speelt, dient wel verstaan te worden, wat dit spreken van de wet der Meden en Perzen te beduiden had. In die gedurig terugkeerende benaming sprak een poging van het volk, om zich tegen de willekeur zijner koningen te verweren. Van de tyrannie der Oostersche vorsten uit die oude tijden maken wij ons in de gloriedagen van het constitutioneele leven nauwelijks eenig begrip. De koningen dorsten alles aan, deden letterlijk al wat ze wilden, trokken de schatten van heel 't land naar hun paleis toe, en ontzagen zich niet, op de wreedste wijze hun onderdanen in rechten

te kwellen en te pijnigen. Dit lag daarin, dat de vorsten eigenlijk geheel op eigen gezag en naar wilkeur de wetten niet alleen uitvaardigden, maar ook de uitgevaardigde wetten even willekeurig weer introkken, en verscherpten. Het liep dan veelal zoo, dat de vorst, als hij geld behoefde, zich wel schikte naar de wenschen en condities die men in den volkskring stelde, maar dat nauwelijks het benoodigde geld in de kas was gestort, of geheel eigenmachtig trok de vorst zulk een wet weer in, en stelde er een geheel andere regeling, die aan de vrijheden van het volk tekort deed, voor in de plaats. Om dit nu te voorkomen, en dit booze spel van tegenwerkende willekeur te niet te doen, was nu, zoo in het rijk der Meden als in het rijk der Perzen, de vaste regel ingesteld, dat een eens uitgevaardigde wet nooit en nimmer ingetrokken of gewijzigd kon worden. Dit mocht in andere landen wel, maar het mocht niet in Medië en niet in Perzië. En toen nu deze beide rijken steeds nauwer verbonden werden, en ten slotte saam één machtig bewind uitmaakten, is vanzelf die van ouds in beide landen gestelde en geijkte regel, dat de wet van Meden en Perzen onherroepelijk was, de standaard van het wettige leven in beide landen geworden, en van daar toen de uitdrukking van „Wet van Meden en Perzen", die schier spreekwoordelijk heel de wereld inging. Nu nog komt het voor, dat iemand zelfs in zijn gewone leven en in zijn particuliere zaken, om wel te doen uitkomen, dat hij niet bewilligen kan in een wijziging die begeerd werd, als van ouds zegt: „Dit is in mijn huis of in mijn zaak nu eenmaal een wet van Perzen en Meden," om daarmede wel te doen uitkomen, dat hij er niet aan denkt om ook maar iets toe te geven.

Dit spreken nu van de wet van Perzen en Meden, kon in andere landen geen navolging vinden, omdat de godsdienstige gezindheid daar een andere was dan in Perzië en Medië. In deze beide landen toch stond, voor wat de religie aangaat, op geheel eigen wijze het *woord* op den voorgrond. Er was veel minder een uiterlijk bedoelde afgoderij, en geheel de mystieke gedachtenwereld, die zich in Zuid-Arabië ontplooide, leidde er toe om veelmeer aan het gebed dan aan de offerande, en veelmeer aan het *woord*, dan aan de offers beteekenis toe te kennen. Vergeleken bij de eerste afgoderij van Babylon stond de religie in de Perzische kringen dan ook geestelijk zeer hoog. Het uitwendige van den vorm trad hier terug, om het innerlijk geestelijke meer naar voren te laten treden, en geheel de strijd tusschen Ormuzd den goeden, en Ahriman den demonischen god kon ten slotte wel niet anders dan op een geestelijke worsteling uitloopen. De beteekenis van het vormelijke

was er altoos nog veel grooter dan bij ons, maar vergeleken bij wat in alle oostersche religie den dienst aan pracht en praal en stoffelijke weelde opleverde, vormde toch de religie der Meden en Perzen hiermede een zeer scherpe tegenstelling. De antithese sprak zoo kras mogelijk. De uitwendige vorm trad terug, het stoffelijke werd tot de geringste proportiën teruggebracht, en hoofdbeteekenis erlangde steeds meer de rechtstreeksche uiting van den geest, en alzoo het *woord* en het *gebed*. Drieërlei reactie tegen het uitwendig vormelijke in den eeredienst meldt ons de historie. Van de Perzen, van de Christenheid en van den Islam. Deze drie saam, zij 't ook elk op eigen manier, stonden rechtstreeks tegen het stoffelijk-vormelijke in de religie over. De Pers en Mediër zocht de hoofdzaak van zijn religie in het woord en in het gebed. De Christenheid trok zich straks, except nu in de Sacramenten, toch in hoofdzaak evenzoo in het geestelijke terug. En de Islam dreef het volstrekt vormlooze in zijn Allah-vereering tot het uiterste door. Het geroep van de wet der Perzen en Meden stond derhalve niet op zich zelf, maar vond in geheel den geesteskring en in de denkwijze van deze beide volken, ja van heel deze landstreek, steun. Niet de zichtbare vorm van altaar, offerande en van liturgie, maar de *gedachte* die in het woord uitgaat en in het gebed naar Hooger opklom, was hier het eenig wezenlijke, en hierdoor juist erlangde, ook op wetgevend gebied, het eens geschreven en beleden woord zulk een vaststaande beteekenis, dat aan terug komen daarop alle uitzicht verviel. De gedachte mocht nog zwevend en onzeker zijn, maar was de gedachte, de gerijpte *gedachte*, eenmaal *in het woord* belichaamd, dan was het onherroepelijk, en gemeenschap met Ormuzd als den goeden God vond de zuchtende ziel alleen in het eveneens in *woorden* zich uitsprekend gebed.

Hierop nu moet van nabij gelet, om de historie van Daniël in den leeuwenkuil wel te doorzien. Het in het oog springend verschil toch tusschen hetgeen met Daniël en de zijnen vroeger voorviel, en hetgeen thans onder Cyaxares of Darius gebeurde, bestond juist hierin, dat het dusver steeds de vraag gold of de Joodsche ballingen zich al dan niet buigen zouden voor de heidensche eerediensten. Hun eigen religie konden ze er dan op na houden; dit trok zich niet een van de overheden aan; en inzoover heerschte er onbeperkte godsdienstvrijheid. De eenige vraag intusschen bleef maar, of men in den vorst een representant van den afgod wilde erkennen en eeren. Alles daarentegen wat men daarenboven als eere voor zijn eigen afgoden bedoelde, werd aan de onderworpen volken geheel vrij gelaten. Hadden de Joden, gelijk later in Egypte, ook hier in het land hunner ballingschap, een eigen Jehovah-tempel

opgericht, niemand zou 't hun euvel hebben geduid. Dan toch ware het eenvoudig tempel naast tempel, en god naast god geweest. Onder de Meden en Perzen daarentegen verkreeg de zaak een geheel andere uitdrukking. Nu kwam het er toch niet enkel op aan, dat men den vorst stille goddelijke eer bewees, als vertegenwoordiger van de Oppermacht, doch nu moest ook blijken, dat men in het *woord* en in het *gebed* niet elders afzwenkte. Zoo overkwam het Daniël dan ook nu voor 't eerst, dat hij in conflict met de landsregeering geraakte; maar wat veel sterker sprak, nu voor 't eerst kwam hij met zijn eigen gebed en met zijn eigen Heilige Schrift in ongelegenheid, en dit juist was het punt, waarop hij met de wet der Perzen en Meden in conflict geraakte. Had hij alleen niet zichtbaar mee gedaan met de gebeden der Meden en Perzen, het zou nog niet zoo sterk gedeerd hebben, doch, gelijk het nu stond, moest zoo beslist mogelijk uitgemaakt, dat Daniël in die dertig dagen die uitgezonderd waren, niet knielde en niet bad voor zijn eigen God. Had hij niets gedaan, het zou hem niet zijn leven hebben gekost, maar dat hij, rechtstreeks in strijd met het onherroepelijk gebod, in zijn eigen huis en in zijn eigen kamer het toch waagde tot zijn eigen God te bidden, dat berokkende hem zijn doodvonnis. Men kon onder de Medische en Perzische magnaten Daniël niet dulden. Van Sadrach, Mesach en Abednego hoort men verder niets; die waren vermoedelijk op hun hoogen leeftijd reeds naar hun graf uitgedragen. Maar Daniël was voor deze satrapen een hinder in hun oogen. Ze konden dien vreemdeling niet goed zetten, en nog minder konden ze het verdragen, dat hun koning dezen vreemdeling zoo in elk opzicht voortrok. Iets wat daarom vooral zeer deed, omdat ze Daniël op niets betrappen konden, en wel merkten, hoe Daniël bij zijn koning steeds hooger in eere klom.

Met het oog hierop nu verzonnen ze hun loozen zet. Ze zouden nu den koning bewegen een nieuwe wet uit te vaardigen, die heel ernstig klonk, en die den koning uit den aard der zaak gevallig moest wezen. Alle afgoden des volks liet de koning vrij vereeren. Wat hij alleen eischte was, dat de macht van alle goden saam, afzonderlijk in hem als vorst persoonlijk geëerd zou worden. Hier was echter geen eeredienst voor noodig, en nu verzonnen de satrapen er deze lage lasterkunst op, dat de koning in het burgerleven een exceptie van dertig dagen zou maken, en wel zulk een exceptie, dat in deze ééne maand de dienst der overige goden slapen zou, en dat in deze dertig dagen alleen de alles omvattende Godsmacht, die in hem als koning uitkwam, de hoog heilige dienst zou zijn. Alle overige religie moest deze ééne maand alzoo rusten,

en niemand mocht in die maand tot zijn eigen god bidden, doch alle eerebieding moest opgedragen aan den vorst in wiens majesteit en koninklijke waardigheid de alomvattende macht van alle goden zich openbaarde. Nu vonden de vereerders van alle andere religie hierin geen hinder, en willig leenden ze zich hiertoe. Het zou toch niet anders zijn dan een *pauze,* een opschorting van den gewonen gang der dingen, en straks keerde 't al in zijn gewonen loop terug. Alleen Daniël, en dat wisten de satrapen, zou zich hierin niet kunnen voegen. Zijns was de geestelijke vereering van Jehovah, en deze duldde geen opschorting. Daniël kon niet gehengen, dat hij een maand lang niet tot zijn God zou bidden. Hij ging dus eenvoudig met zijn gebed en het Schriftlezen door. Daarop nu juist hadden de satrapen gerekend. Ze wisten dat Daniël niet anders doen kon. En juist met het oog daarop nu spanden ze hem den strik. De koning doorzag dit niet. Hij had er geen flauw vermoeden van, dat zijn satrapen zoo iets bedoeld hadden. Hij gaf alzoo willig toe. Het gebod werd in schrift gebracht. De koning zette er zijn vorstelijk zegel op. Zoo was het dan wet geworden, en of de koning die toch reeds op Daniël gesteld was, hier straks ook leed over gevoelde, dit deerde hun niet. Immers een eenmaal uitgevaardigde wet kon ook de koning niet herroepen. Toen hij in bedenkelijke onvoorzichtigheid eenmaal zijn naam en zegelafdruk gegeven had, stond 't vast dat Daniël een kind des doods zou worden, en ontbrak het hem als koning aan alle macht of bevoegdheid om dat fatale lot nog van Daniël af te wenden.

Hierin nu spreekt zich de gestadige voortgang van den geestelijken strijd uit, die tegen Gods volk steeds weer opkwam. Eerst was het volk gebannen en verloor 't zijn eigen tempel en eeredienst. Daarna wilde men het dwingen, om mee te doen aan den eeredienst der heidenen. En nu is het in Perzië zoover gekomen, dat ook de stille aanbidding in eigen huis en hart onder den ban der Overheid geraakt en het conflict uitlokt. De satrapen wisten, dat 't daartoe komen zou en moest. Ze loerden er op, om Daniël nu in zijn eigen huis te bespieden. En zóó gelukt het hun niet, Daniël in het gebed te zien neerknielen, of ze stormen op hem aan. Als getuigen vereenigen ze zich tot de aanklacht, dat Daniël, in strijd met de wet der Perzen en Meden, in deze dertig dagen toch zijn eigen God heeft aangeroepen. En nu was hun spel gewonnen. Het feit was het feit. Hierop was niet meer af te dingen. Daniël ontkent dan ook niet, dat hij elken dag tot zijn God als vanouds gebeden heeft. Doch nu kan de vorst er dan ook niets meer aan verhelpen. Een wet van Perzen en Meden is, zeer sterk zelfs, door Daniël

geschonden. Nog iets aan die wet te veranderen is onmogelijk, en ze niet uit te voeren, was in Perzië ondenkbaar. Daniël was dan nu schuldig bevonden, en de satrapen genoten reeds in het vooruitzicht, dat deze hun hinderlijke vreemdeling straks den dood in den leeuwenkuil zou ingaan. Tot dusver gold het in het heidensche land als regel, dat een ieder vrij gelaten werd om zijn eigen afgoden te eeren, mits men niet tekort schoot in de eerbiediging aan de majesteit van den vorst. Doch nu was deze grondregel in het heidensch leven opgeheven. Die regel was slechts doorgegaan, omdat het veelgodendom niet anders duldde. Het veelgodendom kon niet onverdraagzaam zijn, maar moest er alleen op staan, dat ook de afgod van het eigen land en eigen volk althans in den vorst geëerd werd, doch wat men dan verder zelf wilde doen, bleef aan een ieder vrij gelaten. Thans echter betrad men hier een geheel anderen weg. Het gold thans niet enkel meer de vraag, of men de goden van het land niet hoonde, maar men stelde als eisch, dat gedurende een voorproeftijd van 30 dagen niemand tot zijn eigen God bidden zou. Hiermede werd alzoo voor 't eerst de eenig ware religie aangetast, omdat de God van Israel niet naast de afgoden stond, maar alleen de eenig ware God was. Hier kon alzoo van een tijdelijk loslaten van de aanbidding van Jehovah geen sprake zijn. Zoo stond vooruit vast, dat, ging eenmaal zulk een wet door, en wel door in een land waar geen intrekking of wijziging van een eens gegeven wet toelaatbaar was, de vrome Israeliet ten doode was opgeschreven. En zoo verliep het dan ook. Zelfs de vorst, die Daniël zoo hoogelijk waardeerde, stond hier machteloos tegenover. En niet lang meer, of Daniël werd gegrepen en geoordeeld en in den kuil der leeuwen neergeworpen, zoo zelfs dat de kuil gesloten werd, en gesloten onder het koninklijk zegel. Voor zulk een leeuwenkuil nu had men een eigenaardige inrichting, die Höst in Marokko bespied en ons voorgesteld heeft. Zulk een leeuwenkuil bleek toch te bestaan uit een groot vierhoekig gat dat in den bodem was uitgegraven. Naar boven open, en omgeven met een anderhalf el hoogen muur. Dit hol is dan door een scheidsmuur in twee deelen gesplitst, en in dien scheidsmuur is dan een deur aangebracht, die alleen naar boven geopend en gesloten kan worden. De wachters lokken dan de leeuwen door het voorhouden van spijs in het ééne deel van het hol, sluiten daarna de deur, en gaan dan dagelijks in het andere deel van het hol om het te reinigen. Men mag dan ook aannemen, dat het leeuwenhol waarin Daniël werd neergelaten, ongeveer van gelijke structuur is geweest.

Nu zij hierbij opgemerkt, dat het neerlaten van een schuldige in zulk een hol een van ouds in menig land geldende usantie is ge-

weest. In het algemeen kan gezegd, dat men in oude tijden bij de manier waarop men een schuldigverklaarde ter dood verwees, de pijnlijkste wreedheid niet ontzag. Niet, dat men overal dezelfde wijze van executie volgde. Veeleer liep de wijze van executie zeer uiteen. In Babel, gelijk we aan Daniëls vrienden zagen, was de brandende oven genomen, als wijze van gruwelijke executie. In Perzië daarentegen had men van oudsher den leeuwenkuil gekozen. Er is derhalve volstrekt niet alleen bij Daniël, of bij Daniël als uitzondering, sprake van den leeuwenkuil. Veeleer was de leeuwenkuil aldaar het vaste middel van executie voor een ieder die de hoogste straf ondergaan moest. Aan mededoogen werd niet gedacht. Hoe wreeder men te werk kon gaan, des te beter. Dàt immers zou te meer afschrikken. En zoo vindt men dan ook in de oudheid allerwegen deze wreedste manieren om een schuldige ter dood te brengen, en paste die zelfs geheel naar willekeur zelfs op krijgsgevangenen toe. Van David merkten we reeds op, hoe hij krijgsgevangenen met een dorschslede vermoordde. En wat niet minder sterk spreekt, zelfs in het zoo hoog-beschaafde keizerlijk Rome waren steeds meer de groote volksspelen in het schouwspel aan de orde gekomen, en ook in die groote theaters hoopte dan al wat in Rome door cultuur of macht groot was, zich in dichte rijen opeen om de terdoodbrenging van de krijgsgevangenen aan te staren. Men weet hoe dit onmenschelijke middel ook op de martelaren is toegepast. Uitgehongerde leeuwen, tijgers en beren werden dan in de open arena op de ter dood verwezenen losgelaten, en ze bezweken in den aanval. Er ligt uit dien hoofde niets vreemds in, dat zulk een wreede methode van executie hier ook eerst op Sadrach in den oven, en later op Daniël in den leeuwenkuil is toegepast. Het steenigen, gelijk dit Stephanus trof, valt hiermede in éénzelfde categorie. En daar onder alle wijze van terdoodbrenging de kruisiging een der *zeer* wreede is, blijft 't ons steeds uit de wreedheid van het voorgeslacht toespreken, dat de Zone Gods met het *Eli, Eli, lama Sabachtani!* zoo wreeden dood tegenging.

Hierop nu vooral lette men, dat al deze verhalen, die ons het boek Daniël biedt, op ons niet al te zeer een exceptioneelen indruk moeten maken. Omstreeks een halve eeuw kan men Daniël in zijn levensloop volgen. Hij was tusschen de 25 en 30 toen hij als balling uit Palestina naar Babel toog, en hoe weinig weten wij nu niet van hem, zoo we hetgeen ons verhaald wordt, over die meer dan een halve eeuw verdeelen. In zijn eerste optreden trad hij als droomduider op, om het nachtgezicht dat Nebucadnezar van het metaalbeeld had te verklaren. Eenige jaren daarna werd hij nog eenmaal

door Nebucadnezar opgeroepen om den droom van den hemelhoogen boom te verklaren. Daarop volgde een veertig jaar, waarin Daniël stil en rustig zijn zeer uitgebreide taak in het rijksbewind waarnam, bij den val van Babylon meer op den achtergrond geraakte, en eerst na de breuk die Evil-Merodach of Belsazar in het Babylonische rijk sloeg, nogmaals opgeroepen werd om alsnu het bange gezicht op den wand van het paleis van Belsazar te duiden. En nu eindelijk, na zijn komen onder het Medisch-Perzisch bewind, doch toen hij reeds zeer oud en bejaard was, overrompelden hem de satrapen met hun wet van de Perzen en Meden, en werd Daniël geëxecuteerd. Hij is toen gered en heeft daarna de groote profetie ontvangen over wat de loop der Goddelijke historie zijn zou, om op Messias uit te loopen. Maar alles saamgenomen is toch hetgeen ons uit Daniëls leven als wonderbaar wordt medegedeeld, in het minst niet een al doorgaande aaneensluiting van wonderen en mirakelen, gelijk wie niet anders dan het Boek van Daniël leest, allicht wanen zou, maar was het hem veeleer beschoren, om in het Babylonisch en in het Perzisch rijksbewind tot hooge eer te komen en groote dingen tot stand te brengen, en is dit zoo hoogstaande leven slechts nu en dan met droomuitlegging verrijkt geworden, en straks opgeklommen tot de Messiaansche profetieën over heel den loop der historie. Maar altoos zoo toch, dat hem slechts eenmaal geweld werd aangedaan, en dat hij slechts dien éénen keer gevaar liep, zijn hooge positie met den dood te bekoopen. Een dreigend gevaar waaruit zijn God hem toen gered heeft.

Ook in die redding uit den leeuwenkuil ligt niets, dat op zichzelf bevreemdend aandoet. De H. Schrift maakt ons met de wereld der gevaarlijke dieren veeleer vertrouwd. Als de eerste mensch in het Paradijs met de later wildgeworden dieren in aanraking komt, is er van strijd geen sprake. Gevaar liepen Adam en Eva ganschelijk niet. Veeleer beheerschte de eerste mensch al 't wild gedierte door zijn optreden, zijn blik en zijn woord. Vanzelf is daardoor van den aanvang af de razernij der roofdieren op een voor ons onbegrijpelijke wijze ten deele bedwongen. Immers, hoe toch zou anders ons menschelijk geslacht niet te niet zijn gegaan, zoo het aanvankelijk uit twee, drie, vier personen bestaande, zich bewoog onder de geheele reeks al-soortige roofdieren. En dit niet alleen, maar zoo klaar en duidelijk mogelijk verwijst de profetie naar de toekomst, waarin de mensch met leeuw en tijger, en zelfs het zoogkind met wolf en adder verkeeren zal. Al is 't nu uiterst moeilijk om hierin een juist inzicht te erlangen, zooveel leert ons toch ook nu nog de macht, die een enkele dierentemmer over leeuw en tijger, over slang

en pardel uitoefent, dat er een geestelijke macht in den mensch kan opgewekt worden, die de wildheid van het roofdier temt en in bedwang houdt. Vooral van de slangenbezweerders is dit bekend, en van oudsher kwam de roep tot ons van temmers, die als door blik en houding het wilde roofdier in toom wisten te houden. Zelfs bericht Mattheus opzettelijk van den Heiland in de woestijn, dat Hij daar met het wild gedierte was, en alzoo dat ook Jezus door blik en geestelijke overmacht het roofdier bedwong. Hoe men dit vreemde verschijnsel nu ook bezie, er volgt uit, dat de mensch niet *per sé* en ook niet overal een prooi van het roofdier behoeft te worden, maar dat in hem een geestelijke overmacht over het dier kan opkomen, die hem veilig stelt. Lezen we nu van Daniël, dat hij, in den kuil neergelaten, waarin de hongerige leeuwen, toen de deur openging, als gaapten naast de prooi, die hun te wachten stond, in geen enkel opzicht deernis van hen leed, dan sprak hierin zeer zeker een goddelijke redding. Toch behoeft dit niet zoo verstaan te worden, alsof dit ontkomen aan de roofzucht van het wild gedierte beslist in verband zou gestaan hebben met de mystieke macht die van oudsher, in schier alle landen, door enkele sterk en krachtig uitkomende personen op wilde dieren is uitgeoefend. Wat Adam rustig in het Paradijs den aanblik der roofdieren deed doorstaan, werd door God hier ook in Daniël gewerkt. En zoo was de triomf volkomen.

Opmerkelijk is hierbij niet minder de houding van den koning. Uit alles ziet men dat Darius Daniël op hoogen prijs stelde en in hem een der vreemdelingen zag, die hem goud waard waren voor het goede bestuur van zijn rijk. Er ligt zelfs iets aandoenlijks in, zooals deze Medische koning, toen 't moest en niet anders meer kon, omdat de wet van Perzen en Meden niet te breken was, bijna weende toen hij zag dat er niets aan te verhelpen was, en dat Daniël het slachtoffer moest worden van zijn satrapen. De nacht treedt in, en de koning kan niet slapen. Slapeloos brengt hij den nacht door, en als het morgenlicht weer op is gegaan, is zijn eerste daad, om zelf als koning naar de spelonk te gaan; en de deur te openen. Men ziet hieruit, dat Darius iets voelt van de mogelijkheid dat Daniël kon gered zijn; iets dat in verband met 't bovenstaande zich zeer wel denken liet. Het beheerschen van een roofdier was vooral oudtijds geen ondenkbaar iets. Het kwam bij de Perzen en bij anderen gedurig voor. Nu hoopte hij blijkbaar, dat ook die wondere Daniël, van wiens wondermacht hij reeds zooveel gehoord had, zich nog mocht gered hebben. Anders toch had hij niet anders het zich kunnen inbeelden, dan dat in die nachtelijke ure het roofgedierte zijn prooi reeds onmiddellijk ganschelijk zou verslonden hebben. Doch zoo was het niet geschied. Daniël was gered. Daniël

leefde nog. Gods wondermacht had zijn profeet gered en behouden. En nu is Darius zoo bovenmate dankbaar en overgelukkig, dat hij een proclamatie door heel het land laat verspreiden voor alle volken en natiën en tongen: „Uw vrede worde vermenigvuldigd! Van mij is een bevel uitgegaan, dat men in de gansche heerschappij mijns koninkrijks beve en siddere voor het aangezicht van den God van Daniël. Hij toch is de levende God en bestendig in eeuwigheden, en Zijn koninkrijk is niet verderfelijk en Zijn heerschappij is tot het einde toe. Hij verlost en redt, en Hij doet teekenen en wonderen in den hemel en op aarde. Die God heeft Daniël uit het geweld der leeuwen gered!"

Dit nu is de groote gebeurtenis in Daniëls leven geweest voor wat zijn eigen levensbehoud betrof. Al 't overige gold duiding van nachtgezichten en profetieën. En zoo blijft Daniël in hoofdzaak profeet.

XLVII. **Daniël.** *(Vervolg.)*

> Tot hiertoe is het einde dezer rede. Wat mij Daniël aangaat, mijne gedachten verschrikten mij zeer, en mijn glans veranderde aan mij, doch ik bewaarde dat woord in mijn hart. DANIËL 7 : 28.

HET zevende kapittel sluit het oorspronkelijk geschrift van Daniël af. Zooals Daniël het geschrift te Babel in gereedheid had gebracht, bestond het uitsluitend uit hoofdstuk *twee* tot en met hoofdstuk *zeven*. Eerst later zijn de vijf laatste kapittelen er aan toegevoegd, tegelijk met voorvoeging van een inleidend woord, dat het eerste hoofdstuk biedt. Men ziet, dat zoo de indeeling is èn uit den inhoud èn bovendien, gelijk reeds is opgemerkt, uit de taal. Deze zes hoofdstukken, die sluiten met hoofdstuk 7, schreef Daniël in de taal die te Babel en aan het hof werd gesproken, d. i. in het Chaldeeuwsch; het tweede deel is vermoedelijk veel later, allicht te Susa, en alzoo in Perzië, te boek gesteld, en daarvoor nam Daniël nu zijn eigen schrifttaal, de taal waarin de overige profeten geschreven hadden, t. w. het Hebreeuwsch. Het zesde of laatste hoofdstuk van de eerste Chaldeeuwsche groep (d. i. het zevende), biedt ons nu een symbolisch ingekleede, rijk uiteengezette profetie van wat Israel te wachten stond in verband met het woelen der wereldmacht onder de heidensche volken, en evenzoo in verband

met de komst van den Messias en de Voleinding die door dien Messias zou worden teweeggebracht. Men kan derhalve in zekeren zin zeggen, dat deze sluit-profetie van de vier dieren geheel beantwoordt aan de profetie en het beeld van de vier metalen, dat Nebucadnezar in zijn droom zag, en dat ons in het tweede kapittel was voorgehouden. Zoo sluit dit einde van dit eerste geschrift, kapittel 7, geheel op het begin van kapittel 2. De profetie toch van de vier metalen en de profetie van de vier dieren zijn één van zin en strekking. Tusschen die beiden liggen dan de verhalen in 1° van den brandenden oven in hoofdstuk 3; 2° van Nebucadnezars krankzinnigheid in hoofdstuk 4; 3° van Belsazars feestmaal in hoofdstuk 5; en 4° van Daniël in den leeuwenkuil, gelijk ons dit hoofdstuk 6 bericht. Van drieërlei aard is nu in deze zes kapittels het element van hetgeen God doet in 't wonder. Het sterkst spreekt dit wonder in de redding van Sadrach c.s. uit den brandenden oven en in 't eind als Daniël uit den leeuwenkuil wordt gered. In iets minderen graad spreekt hier het wonder daarin, dat 't Gode belieft om achtereenvolgens aan Nebucadnezar en Daniël droomen en aan Belsazar een schrift op den wand van zijn paleis te geven. En in de derde plaats spreekt het wondere in de gave der uitlegging, die aan Daniël geschonken werd, om een verklaring te geven, gelijk ook Jozef dit deed, van wat anderen gedroomd hadden. Veelvuldig is dit optreden van Daniël en het intreden van dit wondere in Daniëls levenskring dan ook niet geweest. Alles saam liep wat in deze Chaldeeuwsche hoofdstukken bericht wordt, van even 600—550 v. Chr. Het omvat alzoo een periode van een goede veertig jaren, en uit dat tijdsverloop van ruim veertig jaren zijn ons slechts zes gebeurtenissen en openbaringen meegedeeld. Daar dit alles in zes hoofdstukken bijeen is gevoegd, geraakt men wel onder den indruk, alsof heel Daniëls leven in deze openbaringen opging, maar in werkelijkheid was 't zoo geheel anders. Gelijk we in het voorafgaande reeds opmerkten, doch hier herhalen moeten, verliep Daniëls leven zoowel in Babel als in Perzië uiterst gewoon, en is het slechts op niet veel meer dan twaalf dagen door geheel eigenaardige uitreddingen van Gods wondermacht in zijn leven en in de hem te beurt gevallen openbaringen afgebroken geweest. Men kan dan ook volstrekt niet zeggen, dat Daniël aan zulke uitreddingen Gods in zijn leven gewend was, en men ziet dan ook, hoe hem dat intreden van de openbaring in zijn leven verschrikken kon. Aan het slot toch van zijn oorspronkelijk boek, dat met hoofdstuk 7 sluit, schreef hij zelf: „Wat mij Daniël aangaat, mijne gedachten verschrikten mij zeer, en mijn glans veranderde aan mij."

Gaan we nu op dit zevende hoofdstuk in, dan blijkt aanstonds dat we hier niet te doen hebben met een nachtgezicht, dat Daniël slechts uitlegde, onderwijl het aan anderen ten deel viel, maar met een droomvisioen, dat aan Daniël zelf geschonken werd, en niets minder bedoelde, dan om geheel den loop der historie, van dezen tijd af tot aan de Wederkomst van den Christus, scherp en duidelijk af te teekenen. Ten deele kan men alzoo zeggen, dat het geheel samenvalt met Nebucadnezars nachtgezicht van het beeld in de vier metalen: goud, zilver, koper en ijzer. Maar al geven beide gezichten, dat van Nebucadnezar in kapittel 2 en dat van Daniël in kapittel 7, hetzelfde stuk historie, toch geven ze het beiden van een eigen standpunt. In het beeld dat Nebucadnezar in den droom voor zich zag oprijzen is het de gevallen mensch die eigen glorie beoogt, en daarom een gezicht, dat in het beeld van den mensch de vier perioden verloopen laat. Dat doen des menschen gaat dan steeds achteruit, het daalt, het zinkt. Het begint in 't goud en loopt uit op 't modderig leem. En dan komt plotseling de hoeksteen van boven van de bergen aanrollen. Die hoeksteen is dan de Messias. En door dien afgerolden steen wordt dan heel 't beeld vergruizeld, en alzoo alle paganistische grootheid teniet gedaan. Hier daarentegen wordt ons nu wel geheel hetzelfde historisch verloop voorgeteekend, maar de opzet ervan draagt een geheel ander karakter. Nu toch zien we niet het beeld van den mensch, maar de afbeelding van het machtige doen Gods op den voorgrond treden. Hetgeen het 7e kapittel brengt, vangt toch aan met de teekening van de groote wereldzee.

De groote wereldzee is de oceaan van alle door God geschapen leven, en in dien wereldoceaan is beweging, en vertoont zich door die beweging *leven*, en dat leven bezit daardoor zekere volkomenheid, dat het aan het viertal gebonden is. Er zijn vier kanten in het wereldleven. Vandaar dat er vier winden kunnen optreden. En waar nu de wereldoceaan van alle geschapen leven in golving geraakt van vier kanten, komen achtereenvolgens uit dien wereldoceaan vier diergestalten opstijgen. Ge ziet geen menschengestalte, zooals in het beeld dat Nebucadnezar in zijn droom zag, maar iets veel machtigers, doch dan ook iets dat lager staat. Wat opduikt en zich vertoont, zijn geen vier heldengestalten van de corypheeën der menscheid, maar het is een leeuw, een beer, een luipaard of pardel, en dan nog een vreeselijk monsterdier zonder naam. In dat verschijnen van die dieren ligt niets vreemds. Neem welk geslachts- of rijkswapen ge ook wilt uit de oude historie, en bijna zonder uitzondering zijn het dierengestalten die er op afgeteekend staan. Zoo is 't met ons eigen rijkswapen en met het wapen van het huis van Oranje, en bijna alle adellijke families hebben op haar

wapen een dierenkop, niet zelden nog met twee dieren, die het wapen aangrijpen en vasthouden. Dit was de vaste gewoonte in heel het Oosten en is vandaar op het Westen en op heel Europa overgegaan. Het kan daarom niet bevreemden, dat ook hier vier dierengestalten optreden, en dat alsnu de vier wereldrijken die op elkaar volgen zouden, elk door zulk een dier, een leeuw, een beer, een pardel en een monsterdier worden voorgesteld. Dat nemen van een dier als zinbeeld is zelfs in de profetie toegepast op Jezus, als er sprake is van den Leeuw uit Juda's stam, of later van het Lam Gods. En ook Jezus zelf bezigt het soms als zinbeeld. Zoo b.v. in zijn vermaan: „wees voorzichtig gelijk de slang en oprecht gelijk de duif," of ook waar Jezus spreekt van Zijn „schapen", doelende op Zijn volgelingen. Het kan dan ook in geen enkel opzicht bevreemden, dat de profetie hier ter aanduiding van de vier wereldrijken vier diergestalten laat optreden, en de vier dieren zoo kiest, dat het karakter van elk van die vier rijken in een eigen soort wordt aangeduid. En dan gevoelt ieder, hoe onder alle dieren de leeuw de koning van het woud is, en daarom onder alle dieren het meest indrukwekkend is. Daar nu de wereldrijken, waar ze beginnen, nog het minst ver zijn afgedoold, en in het Babylonische rijk, vooral na Nebucadnezars breken met zijn overmoedigen trots, nog het meest uit de Gemeene Gratie nawerkte, treedt Babel, onder Nebucadnezar, in de gestalte van den leeuw op, als om aan te geven, dat dit rijk, vergelijkenderwijs, altoos nog het hoogst stond. Zelfs ontvangt dit leeuwenbeeld, om er de beteekenis nog van te verhoogen, nog arendsvleugelen op den rug. In zekeren zin toch gaan nog boven de vier genoemde dieren, de dieren die zich op hun vleugelen omhoog kunnen verheffen, en in dit vogelenheir is dan de adelaar het rijkst begiftigd en vertoont de meest koninklijke gestalte. Om nu te doen uitkomen, dat niet enkel de aardsche, maar ook de nog daarboven uitgaande krachten hier glansden, wordt aan dezen leeuw een tweetal adelaarsvleugels gegeven, om klaar te doen uitkomen hoe hoog dan ook 't rijk van Babel in de historie gestaan had. Babel en Assyrië moet men uiteraard hier saam nemen, en dan blijkt hoe dit machtige rijk in het hart van Azië eigenlijk reeds duizenden jaren oud was, en onder Hammurabi reeds meer dan duizend jaren vóór Christus in hooge cultuur gebloeid had. Daar het nu met het opkomen der Meden en Perzen pas afbrokkelde en straks onderging, overtrof het verre in duur al de volgende wereldrijken, met uitzondering alleen van het Cæsarsrijk in Rome. Babylon moest daarom niet alleen voorop staan in Nebucadnezars beeld met den kop van goud, doch ook hier in de leeuwengestalten en in de adelaarsafteekening. Doch na die verheffing

begint dan ook in Daniëls dagen de afbrokkeling. De vleugelen van den adelaar worden uitgeplukt, alles verliest zijn vastigheid en 't wordt alles opgeteerd. En tenslotte is het geen majestueuze grootheid meer, maar een gewoon menschelijk samenstel, dat straks ondergaat en voor Cyrus valt.

Komt daarna de Medisch-Perzische macht uit de diepte op, dan ziet men aanstonds den achteruitgang en de aftakeling. Thans geen leeuw meer in zijn pracht, doch een beer in zijn lompe gestalte en in zijn woeste kracht. Het is vooral de niets sparende kracht die in den beer zich 't sterkst uitspreekt. Ge ziet daarom zijn beeld voor u met drie ribben van een vermoord dier in den bek en tusschen zijn tanden, en de eenige roep, die bij het verschijnen van dit tweede logge dier gehoord wordt, is: „Sta op en eet veel vleesch". Dit roepen van het „Sta op" doelt uitsluitend op de logheid en loomheid van den beer, die soms bijna niet op kan komen, en die toch, eenmaal aan het vreten geraakt, van geen uitscheiden weet. In zooverre nu doet dit vreemd aan, doordat de figuur van Cyrus of Kores hierdoor niet tot haar recht komt. Vooral in Jesaja 45 treedt Cyrus op als de redder van Israel uit zijn ballingschap. Dit echter gold slechts den aanvang van het Perzisch bewind. De tenonderbrenging van Babel leidde er toch vanzelf toe, dat de overwinnaar die volken, die door Babel zoo hard gedrukt waren, in hun oorspronkelijken staat poogde te herstellen. Ook zoo echter was er geen sprake van, dat Cyrus het land van Israel weer vrij en onafhankelijk verklaarde. Onder Cyrus en onder geheel de Perzische heerschappij is het heilige land steeds een stuk van het groote Perzische rijk gebleven, en tot de komst van Alexander den Groote toe is de Medisch-Perzische macht steeds voortgegaan met het verarmen en uitzuigen van de natiën die ze aan zich onderwierp. Veel vastigheid heeft het Perzische rijk dan ook niet kunnen erlangen. Met Babylon was het niet te vergelijken. Eerst in de 6e eeuw v. Chr. kwam 't op, en reeds in het midden der 3e eeuw v. Chr. bezweek het voor Alexander. Breed is de teekening, die van het Perzische wereldrijk gegeven wordt, dan ook niet. Ge ziet het opkomen en weer in de diepte van den wereld-oceaan onderduiken.

Nu komt met Alexander den Groote omstreeks 333 v. Chr. het *derde* wereldrijk op, en dit derde rijk teekent de profetie eveneens in een dierengestalte af, maar nu in den luipaard, of zoo ge wilt, in den pardel of panter. Dit derde dier staat hier als 't tegenbeeld van den beer. Is de beer in alles log en loom, zwaar, stijf en nauwelijks opkomend, de pardel of luipaard is als de kat zoo

vlug. Ongedurigheid is zijn aard, en het beweegt, kromt en kronkelt zich op 't zonderlingst. Juist hierin nu werd afgebeeld wat in Alexander den Groote dan ook gezien is. Een veldheer en koning die uit Macedonië, dat vlak boven Griekenland lag, Klein-Azië eerst en toen het hart van Azië binnentoog. Een vorst die geen afstanden kende, en een oogenblik zelfs naar Indië toog en het geheel dacht op te slokken. Als met één slag werd heel het Perzische wereldrijk dan ook volkomen vernietigd. Degen weerstand bieden bleek voor de Perzen onmogelijk, en het einde is dan ook geweest, dat het eens zoo machtige Perzische rijk geheel wegzonk. Alleen dit is nu het verrassende, dat ge voor het ééne Perzische wereldrijk niet weer één nieuw, innig saamhangend wereldrijk van Griekschen oorsprong in de plaats krijgt, maar dat dit Perzische rijk schier aanstonds, en voorgoed, wordt gevierendeeld. Dit rijk was sterk in het *viertal,* een cijfer dat vanzelf duidt op 't alomvattend karakter ervan. De *vier* wijst toch op de vier winden, alzoo op de vier hemelstreken, en door die bijeenvoeging op het geheele ons bekende wereldcomplex. Neemt men dan ook de vier rijken saam, die, na Alexanders sterven, onder de Diadochen, gelijk men zijn opvolgers noemde, en later onder de Epigonen, in noord en zuid, in oost en west zich vestigden, dan mag zonder overdrijving gezegd, dat feitelijk geheel de toenmaals bekende en meetellende wereld, in de vrij groote Grieksche of Macedonische bijeenvoeging, als nationale eenheid, zij 't ook in meerdere staten gedeeld, zich voordeed. Van dat rijk nu lezen we in vs 6: „Daarna zag ik in de nachtgezichten, en ziet, er was een ander dier gelijk een luipaard, en het had vier vleugelen van een vogel op zijn rug, en ook had het vier hoofden." Hiermede werd alzoo aangekondigd, dat dit Macedonische wereldrijk in vier rijken uit een zou vallen, en met de historische gegevens voor ons blijkt dan ook, dat de vierdeeling in vier rijken al spoedig de beteekenis van deze derde wereldmacht in hooge mate verzwakt heeft, en dat onderwijl de Cæsarsmacht in Rome reeds begon te wassen. In de dagen kort voor Achaz en Hiskia was de stad Rome pas opgekomen, in het midden der achtste eeuw, maar in de 3e eeuw voor Christus begon het reeds meer dan mee te tellen. En niet lang daarna of het begon stelselmatig zijn invloed en zijn macht steeds verder uit te breiden, tot het in de dagen der Cæsars in drie werelddeelen tegelijk over de oppermacht beschikken kon.

Met Rome's Consuls en Cæsars trad toen tenslotte die *vierde* wereldmacht op, die in haar nawerking nog steeds het terrein beheerschen bleef. Vandaar dat van deze uiterst gewichtige vierde wereldmacht hier een breeder profetie wordt gegeven. Vooreerst

treedt het op als een nameloos monster, veel ontzettender nog dan de leeuw, veel wreeder dan de beer en veel meer alles doorwoelend en bespringend dan de pardel. De profeet zag dan ook: „het was schrikkelijk en gruwelijk en zeer sterk. Het had groote ijzeren tanden. Het at en verbrijzelde, en vertrad al 't overige met zijn voeten." Hoe men nu ooit op het denkbeeld is gekomen, om hierin een profetie te zien van wat Antiochus bestaan zou, blijft op zichzelf onverklaarbaar. Men verstaat het, dat de Joden te Jerusalem, in de dagen toen deze Antiochus zijn wreede, niets ontziende tyrannie uitoefende, aan deze profetie gedacht hebben. In zoo harden nood als waarin het toen geloovige volk te Jerusalem verkeerde, kon het zich niets vreeselijkers voorstellen dan wat het zelf leed. Maar hiervan afgezien, was het toch de ongerijmdheid zelve, om, waar sprake was van de vier groote wereldrijken, die heel het verloop van de historie beheerschen zouden, naast Nebucadnezar, Cyrus en Alexander een tamelijk onbeduidend vorst als Antiochus te plaatsen, alsof deze kleine vorst ooit met de drie machtige wereldheerschers op één lijn had gestaan, en alsof zijn beperkt bewind ooit met de machtige heerschappijen van Babel en Assyrië, en zoo ook van Medië en Perzië of van Griekenland, als behoorende tot gelijke categorie en van eenzelfde soort zijnde, kon geteekend worden. Ongetwijfeld was Antiochus een kundig en doortastend man, en telt zijn koningschap wel terdege in de historie van het Oosten uit die dagen mede, doch alleen naar proportie. Zijns was een zeer beperkte macht, en neemt men al wat hij dorst en wrocht saam, en vraagt men zich af, welke wijziging dit alles in den stand van het toenmalig wereldgeheel heeft aangebracht, en op de toekomst een geheel verrassend stempel gedrukt heeft, dan is hier geen ander antwoord mogelijk, dan dat zijn beteekenis niet dan onbeduidend en snel voorbijgaand is geweest.

Wie achter elkaar Hammurabi, Nebucadnezar, Cyrus en Alexander opsomt, zou gevoelen zichzelf ridicuul te maken, zoo hij, ter completeering van dit viertal, niet Cæsar volgen liet, maar Antiochus Epiphanes. Al kan gaarne toegegeven, dat Antiochus hier als prototype van den antichrist *zijdelings* meespreekt, nooit toch had men de meening naar voren moeten schuiven, alsof ooit de breede profetie die nu volgt, op Antiochus en op hem alleen kon slaan. Veeleer moet gezegd, dat een verzinner, gelijk men dan meent dat de schrijver van het boek Daniël was, zulk een onzinnige gelijkstelling als van Antiochus met Nebucadnezar en Alexander den Groote zou hebben aangedurfd.

Welke is nu de breede profetie van dit vierde rijk, waarop 't hier aankomt? Dit vierde monsterdier had *tien hoornen*. Hoornen

beteekenen in zulk verband uiteraard machtige vorsten, alleen persoonlijk of met inbegrip van hun rijk en dynastie. Uit de ééne wereldmacht waarmee 't begon, zou derhalve straks een tienvoudige dynastieke macht voortkomen. Het keizerrijk van Rome zou zich, wanneer het onderging, oplossen in een geheel stel van staten. Tien is bij zulk een teekening niet het aangeven van het cijfer *tien*. Slechts beduidt het, dat Cæsars rijk er toe leiden zou, dat in Europa een zeker aantal rijken of staten zouden opkomen, en dat deze saam de voortdurende dragers van de groote Romeinsche wereldidee zouden blijven. Dit nu laat zich alles zonder moeite verstaan. Metterdaad is het rijk van Cæsar niet één gebleven. Onder Rome's hoede, en straks met Rome in strijd, zijn achtereenvolgens in Europa, en mee in Azië en Afrika, velerlei mogendheden opgekomen, gelijk die er nu nog gevonden worden, en het zou, dus luidt de profetie, de geest van het Romeinsche keizerrijk zijn, die steeds in beginsel het bewind van deze staten beheerschte. Zoo toont het de historie dan ook. Doch nu treedt er met vers 8 iets bijzonders in.

Onverwachts ziet Daniël namelijk uit die groep hoornen, die 't heele stelsel van staten voorstelde, nog een elfde hoorn opkomen, een hoorn, die wel begint met zeer klein te zijn, maar al spoedig zich uitzette, uit de aanwezige hoornen er alvast een drietal, d.i. enkele, opslokte, en nu almeer menschelijken vorm en menschelijke gestalte aannam. Het is of het menschenbeeld van Nebucadnezar terugkeert, doch nu niet meer als *beeld*, maar in een levend mensch, en het vooral karakteristieke in dezen mensch is „dat hij groote woorden spreekt".

Doch juist als dit menschenkind, dat uit den kleinen hoorn uitkomt en waarin de antichrist zich aandient, zijn overwinning zou behalen, treedt het oordeel in. Het is de onmiddellijke mogendheid des Heeren die nu intreedt, om dezen antichrist te verdoen. Het oordeel is gekomen. De „Oude van dagen" is de naam die hier aan het Opperwezen wordt gegeven, en die God die hier wordt aangeduid, laat nu tronen zetten, en verschijnt in de troonzaal vol majesteit, en de tienduizend engelen omringen Hem op Zijn troon. Zoo wordt dan nu het gericht van de vierschaar saamgesteld, en de boeken der historie worden geopend en gelezen. Nu kan het niet anders, of het hoorndier bruiste daar tegen op, om zich te verweren; maar niets kan meer baten; op eens werd hij verdaan, en „zijn lichaam werd overgegeven om met vuur verbrand te worden." En hierbij bleef het niet. Al wat zich ook van de vroegere wereldmachten nog vertoonen kon dook er in op. Nog altoos had er van elk van die wereldrijken iets in de historie nagewerkt. Zie 't aan Egypte, zie 't aan Perzië, zie 't ook aan de Hellenistische streken.

Maar nu was het uit. Het oordeel heeft 't alles verpletterd. Niets kon meer staande blijven. En nu komt in de nachtgezichten als met de wolken des hemels de Menschenzoon tot onze wereld neder. Alzoo echter dat deze Menschenzoon eerst voor den troon des Almachtigen treedt, en thans „de eer, de heerschappij en het Koninkrijk ontvangt" (zie vs 14). Zoo nu gaat de Voleinding in. De zaligheid stroomt als een heilige vloed over alle menschelijk leven, dat gered zou worden, met machtige golving uit. Messias nu zouden thans „alle natiën, volken en tongen eeren". „Zijns zou een eeuwige heerschappij zijn, een heerschappij die nimmer zou kunnen ondergaan, en hiermeê een koninkrijk, dat nimmer zou kunnen verdaan worden" (vs 14). Door dit finale, aangrijpende visioen werd nu Daniël op 't hevigst ontzet, zoo zelfs, dat hij zich „als doorstoken gevoelde in heel zijn lichaam". Zoo bang verschrikt hem dit visioen van het laatste oordeel. Hij kan dan ook geen rust meer vinden. En nu deed 't zich voor, dat hij in dit overstelpende nachtvisioen een engel ontwaarde, en hij waagt het dien engel aan te spreken. Hij vraagt om licht, om uitlegging. Wat beduidde heel dit machtig droomgezicht, en wat was de zekerheid dat 't alles alzoo historisch zou moeten verloopen?

Die hemelsche gestalte nu laat Daniël niet in verlegenheid, maar geeft hem aanstonds van Godswege de duiding. Juist zooals Daniël aan Nebucadnezar en Belsazar de duiding van *hun* droom en teeken had gegeven, zoo komt nu die engel geheel ditzelfde bij Daniël doen. Die vier groote dieren, die Daniël gezien had, betuigt hij, beduiden vier koningen, niet in hun persoon, maar als dynastie regeerende over machtige wereldrijken, en zij waren het „die uit de aarde zouden opkomen" (vs. 17), wat hier zeggen wil, dat ten slotte uit dit aardsche wereldleven geen ander resultaat zou verkregen worden, dan de heerschappij van deze aardsche machten die zich in den antichrist zouden toespitsen. Doch dan zouden er tegenover deze gedoemde machten, die uit dit aardsche aanzijn opkomen, de heilige keurbenden van den Heere staan. Deze zouden alsnu van den Messias, en onder Hem, het koninkrijk ontvangen, en hun heerschappij zou nimmermeer verbroken worden. Zij toch zouden het rijk bezitten eeuwiglijk „ja voor de eeuwigheid der eeuwigheden" (vs 18). Nu echter kwam het nog geheel in 't bijzonder aan op de juiste uitlegging van het vierde dier, dat in den antichrist zou verloopen. Alle beslissende werking zou hier nu uitgaan van dien elfden hoorn, die midden uit de tien was opgekomen. De antichrist die hier ten slotte zou verschijnen, zou dan zijn krijg openlijk tegen de geloovigen gaan voeren, en het kon niet

anders, of de geloovigen zouden hierbij bezwijken, zij zouden onderliggen en het afleggen, want van den antichrist bleek „dat hij had overmocht" (zie vs 21). Zoo zouden dan in deze worsteling de kinderen Gods, de uitverkorenen in de hand van den antichrist overgegeven worden, en dit niet slechts voor een oogenblik, maar in een niet zoo snel verloopend tijdperk. De duur van dit tijdperk wordt nu aangeduid als zullende bestaan uit drie perioden. Eerst een tijd, dan tijden en dan een halve tijd. Zeer onbezonnen heeft men dien tijd nu als drie en een half jaar, als drie en een halve maand of als drie en een halven dag willen verklaren, wijl men, ze latende gelden van Antiochus Epiphanes, achtte ze zoo te kunnen uitrekenen, dat Antiochus juist in zulk een kort tijdsbestek zijn macht verloor en onderging. Dit lag daaraan, dat men ook bij dit noemen van de drie tijden voor het symbolische geen oog had. Een tijd, tijden en een halve tijd beduidt $3^1/_2$ $(1 + 2 + {}^1/_2)$ en $3^1/_2$ is de helft van *zeven*, het heilige getal, wat de aanduiding is van wat Gods bestel is over wat Hij als God verordent en uitricht. Het scheppen van de wereld in zeven dagen blijft hier maatgevend. De antichrist zal God pogen na te doen, om evenals God, een werk van zeven dagen tot vernietiging van het rijk Gods aan te richten. Maar dit zal hem niet gelukken. Niet zeven dagen, maar slechts $3^1/_2$ dag zal hem hiertoe kans worden geboden. Reeds halverwege zal dit antichristelijk drijven gestuit en gebroken worden. Zooals Jezus 't uitsprak, deze antichristelijke tyrannie zal worden verkort, want als die dagen niet verkort werden, zou de gemeente der uitverkorenen bezwijken.

Wel ligt er alzoo iets ontzettends in, dat deze macht van den antichrist nog zoolang zal aanhouden, maar het einde komt dan toch gewisselijk en staat vooruit vast. Het is de Heere, die ook bij dit laatste woeden over de demonen heerschen zal, en dan zal 't voor altoos uit zijn. Dan zal de volle gelukzaligheid ingaan. Niet om straks nogmaals verstoord te worden, maar om eeuwiglijk te duren. Zoo ziet men hier de tegenstelling met de eensluidende profetie in het beeld dat Nebucadnezar zag; alleen is de opvatting ervan van de overzijde genomen. Bij Nebucadnezar is het de menschelijke macht die in 't beeld van de metalen hoog begint, alras verzwakt, en ten leste zoo uitslijt, dat een steen van boven van de bergen neerkomt, op eens heel het beeld trillen en bezwijken doet, om alsnu de heerlijkheid en de majesteit van den Messias te doen ingaan. Hier daarentegen komt het visioen uit de diepte van den Oceaan op, en die diepte van den Oceaan beduidt hier het goddelijke doen in Zijn wereldschepping. Bij die schepping aan die wereld een volheid van vormen in het viertal gegeven,

in de vier winden, en in de vier kanten van het wereldleven komt eerst zijn volheid uit. Het is hier alzoo niet de menschelijke verzinning, waarvan hetgeen komt, zal uitgaan. Integendeel, het is uit de realiteit van de Schepping Gods, in symbolen aan die Schepping ontleend, en zelfs met de poëtische bezieling, die hier van meet af in lag, dat hier nu alles als uit de diepte Gods opkomt, over hemel en aarde zich uitstrekt, en zoo het demonische element van den antichrist op 't scherpst doet uitkomen, maar 't dan ook geheel ter neder werpt; en dit niet voor een wijle slechts, maar eeuwiglijk, zoodat, waar nu de Voleinding gekomen is, het eeuwige rijk voor alle eeuwigheden kan ingaan. Was het dusver steeds verzet en opstand tegen Gods bestel en wil geweest, nu zou 't een toekomst worden waarin „alle heerschappijen op aarde en in den hemel de majesteit van den Almachtige eeren en gehoorzamen zouden" (zie vs 27). De keerzijde van dit alles kon nu pas door nadere openbaring worden toegelicht, gelijk dit dan ook in hoofdstuk 8—12, d. i. in Daniëls tweede deel, geschied is. Op zich zelf echter had reeds dit eerste visioen de volledigheid getoond. En daarom staat er in 't slot van dit hoofdstuk, dat Daniël *dit woord bewaarde in zijn hart.*

XLVIII. **Daniël.** *(Vervolg.)*

> In het derde jaar des koninkrijks van den koning Belsazar verscheen mij een gezicht, mij Daniël, na hetgene mij in het eerst verschenen was. DANIËL 8 : 1.

MET het 8ste hoofdstuk nemen de profetieën die in het boek Daniël voor ons liggen, een geheel ander karakter aan; iets wat reeds daaruit blijkt, dat ze niet meer in het Chaldeeuwsch of Babylonisch, maar in het Hebreeuwsch geschreven zijn. Omtrent den tijd, waarin deze tweede groep profetieën intrad, wordt ons in het eerste vers bericht dat Belsazar koning van Babel was en toentertijd zich in zijn derde regeeringsjaar bevond. Reeds bij het vijfde hoofdstuk kwam deze Belsazar ter sprake, en bleek het, dat in weerwil van latere vondsten, al doet 't er weinig toe, 't meest waarschijnlijk, dat onder dezen Belsazar niet een opvolger van Evil Merodach, maar Evil Merodach zelf is te verstaan. Nebucadnezar was nu ten grave gegaan. Uit zijn ge-

slacht kwam geen nieuwe heerscher voort, en tot tijd en wijle eerst de Mediërs en Perzen, en straks Cyrus, Babylon veroverde en binnentoog, waren er niet dan zeer zwakke schijn-koningen in Babylon opgetreden, wier onbeduidendheid den val van het eens zoo machtige wereldrijk en daarna als van zelf het opkomen, eerst van de Meden en Perzen en straks van de eigenlijke Perzen onder Cyrus of Kores, bevorderde. Toch zij wel verstaan, dat Daniël, toen hij het gezicht dat in Daniël 8 vermeld wordt, ontving, nog in Babel vertoefde. Wel bevond hij zich *in het visioen* van dit hoofdstuk niet meer te Babel, maar niet onwaarschijnlijk in Suza, de latere residentie der Perzische koningen: dit echter ging *visionair* toe en wil dus in het minst niet zeggen, dat hij metterdaad naar Suza verhuisd was; iets wat reeds daarom niet kon, omdat Suza eerst later de residentiestad der Perzische koningen geworden is. Dat wil niet zeggen, dat Perzië daarom voor Daniël een geheel onbekend land behoeft geweest te zijn. Veeleer laat zich aannemen, dat Daniël krachtens zijn hooge staatspositie zeer wel in Nebucadnezars dagen door zijn gebieder als gezant, ver over de grenzen van het Babylonische rijk werd heengezonden, en dat Nebucadnezar van Daniëls geheel eenige gaven partij zal hebben getrokken om zich van wat in Perzië omging, en dientengevolge uit Perzië dreigen kon, op de hoogte te stellen. Alleen maar, in de dagen toen Daniël het visioen ontving, waarvan ons in dit 8ste hoofdstuk bericht wordt, verkeerde in Perzië, en met name te Suza, de staat van zaken nog niet in den vorm, dien hij later eerst onder Cyrus, en alzoo een kleine halve eeuw later, aannam. Men zou dan ook hetgeen nu verder verhaald wordt, geheel misverstaan, zoo men er uit afleidde, dat hetgeen ons hier bericht wordt, bedoelde een stuk *geschiedenis* weer te geven. Wat hier verhaald wordt, heeft Daniël niet in werkelijkheid gezien, noch mee doorleefd, maar het is hem in *een visioen* als in beeld getoond geworden. Alleen mag verondersteld, dat hij eer hij dit visioen ontving, reeds eenigermate op de hoogte was van de toestanden in Perzië, en dat deze historische kennis hem in staat heeft gesteld het visioen te volgen en te verstaan.

Men gevoelt dit aanstonds, zoo men zich indenkt in het groote visioen van den tempel te Jerusalem, dat aan Ezechiël ten deel viel toen hij te Tel-Abib in ballingschap verkeerde. Ook Ezechiël is toen niet naar het heilige land teruggekeerd om de verwoesting van stad en tempel te aanschouwen. Hij was en bleef in ballingschap, en we mogen het niet anders verstaan, dan dat hij zich duurzaam te Tel-Abib in Babylonië gevestigd had. En evenzoo staat vast, dat op Sion al wat eens de heilige glorie uitmaakte,

in volslagen verwoesting nederlag. De tempel was één puinhoop. Al wat eens den tempel sierde, was naar Babylon weggevoerd en in de heidensche tempels opgeborgen. En toch neemt dit niet weg, dat Ezechiël te Tel-Abib, in zijn kleine woning blijvende, en onderwijl te Sion niets meer was overgebleven dan een puinhoop, toch klaar en duidelijk den tempel van Jerusalem in al zijn vroegeren luister gezien heeft, er de priesters in heeft zien verkeeren, en er de offerande in heeft bijgewoond; edoch, enkel in visioen. Hij was derhalve niet in Jerusalem, maar bleef te Tel-Abib. En al wat hij in Jerusalem waarnam, nam hij waar niet van de werkelijkheid, en ook niet in den droom, maar in een *visioen,* dat het God beliefde in volle klaarheid voor zijn geest te doen oprijzen. Hij *zag* het alles, maar 't *was* er daarom niet. Hij zag het alleen in zijn innerlijke gewaarwording. En hij nam het waar uit het hem vertoonde gezicht. Een soort visioen, dat alzoo met den droom deze overeenkomst heeft, dat ook wij in onze droomen menschen voor ons zien, menschen aanraken, met menschen ons onderhouden, die er toch niet zijn, maar enkel in onze verbeelding in ons opkomen. Het onderscheid tusschen visioen en droom bestaat enkel daarin, dat wie zulke beelden in zijn droom waarneemt, slaapt, en als hij wakker wordt, slechts een herinnering heeft, terwijl het visioen midden op den dag iemand kan overvallen, zoodat een geheel vreemde gewaarwording in zijn geest voorbij hem trok. En juist zoo nu was het hier. Daniël zat nog in Babel, en in Suza was de vorstelijke residentie nog niet door het Perzische hof in orde besteld. Maar toch nam dit niet weg, dat 't aan Daniël gegeven werd — altoos enkel met zijn verbeelding — in wat straks Suza tot 'n koninklijke residentie zou maken, zoo klaar en met zulk een helderheid in te leven, dat hij in 't visioen toen reeds zag, wat in de werkelijkheid eerst later zou opkomen. Ge moet toch wel verstaan, dat een visioen volstrekt niet is iets dat ge uzelf verbeeldt, en nu in uw verbeelding gaat uitwerken. Het tegendeel is waar. Bij een verbeelding die ge uzelf schept, is uw geest actief, en daarentegen, zoo u een visioen overkomt, is de geest in u geheel passief, en is het God die op het klavier van uw innerlijk leven speelt.

Het sterk sprekend verschil tusschen hetgeen ons in de zes voorgaande hoofdstukken, van kapittel twee tot en met zeven, wordt medegedeeld, en hetgeen nu daarna in hoofdstuk acht tot en met twaalf volgt, ligt dan ook niet daarin, dat Daniël zich nu met andere gedachten bezighield, maar dat God de Heere hem nu op geheel andere wijze en met geheel ander doel bewerkte. In de zes eerste hoofdstukken van zijn boek geeft Daniël weder, wat van Godswege geopenbaard was, in verband met de historie van 't internationale

wereldrijk, dat opkwam onder de heerschappij van de *Gemeene Gratie*. En daarentegen in hoofdstuk 8—12 wordt Daniëls geest uit dit verband geheel uitgeleid, en nu wordt toegelicht, hoe het verloop der historie zich afteekenen zal onder het gezichtspunt van 't Godsrijk, en alzoo onder de *Bijzondere Genade*. Van Noach af, om nu niet verder in het verleden terug te gaan, splitst zich het leven van de menschheid in twee wel te onderscheiden stroomingen, na den Zondvloed aangeduid in de tegenstelling tusschen Sem eenerzijds en Cham en Japhet als daartegenover staande. Een tijdlang toeft dan nog wel de reeds opwerkende splitsing, eer ze geheel doorbreekt, doch met de roeping van Abraham uit Ur der Chaldeeën breekt ze dan toch door. De splitsing is er nu. Doch al begint nu die scheiding, door het ééne volk van Israel, tegen alle de overige volken der wereld over te stellen, toch wordt er van meet af, en wel reeds bij Abrahams eerste roeping, duidelijk uitgesproken, dat de Bijzondere Genade, waartoe Abraham werd afgezonderd, volstrekt niet dat ééne volk zou zegenen dat uit hem stond geboren te worden, maar dat veeleer de aan Abraham toebedeelde zegen ten goede zou komen aan *alle* volken der aarde. De aangrijpende tegenstelling, waarvoor Abrahams roeping ons plaatst, is alzoo deze, dat de verdere historie der menschheid in tweeën uiteen gaat, en dat nu naast elkander komen te staan, eenerzijds de Gemeene Gratie, en wel zoo dat daarbij heel het menschelijk geslacht met uitzondering alleen van één enkel volk, behoort, t.w. het volk van Israel. Zoo echter dat de loop der historie er nu toe leiden zal, om in de groote Christelijke openbaring de orde geheel om te keeren, en ze nu alzoo te doen uitkomen, dat ten slotte alle overige volken te niet gaan, doch dat uit het ééne volk van Abraham een nieuwe, een herboren menschheid opkomt, die geheel opgenomen wordt in het Genadeverbond.

Wat ons nu in de eerste helft van Daniëls boek werd voorgelegd, was de saamhangende openbaring van hetgeen God doende was, en ten einde toe doen zal, om dat volle leven van de Gemeene Gratie te beheerschen; terwijl daarentegen het tweede deel zich saamtrekt op wat uit dat wereldleven zal toekomen aan het ééne volk van God, eerst in den druk en in dit lijden dat de wereld aan dit verkoren volk zal aandoen, maar dan ook tenslotte, om, in geheel omgekeerde orde, het al aan de komst van het Godsrijk bevorderlijk te doen zijn. Onder dit gezichtspunt nu is het onderscheid, dat tusschen de *beide* deelen van Daniëls geschrift zich aandient, duidelijk. Moest eerst beschreven worden, hoe Gods heerschappij over het wereldleven in de Gemeene Gratie doorging, dan moest in dit eerste deel de nadruk worden gelegd op wat de gang was van de groote wereldpolitiek, en kon eerst aan

het slot van het 7e hoofdstuk uitkomen, hoe 't alles toch tenslotte de mogendheid des Heeren zou grootmaken. Vandaar dat in dit eerste deel de man op den voorgrond treedt, die in dit gemeene wereldleven als de machtige coryphee zou schitteren, en dat was Nebucadnezar. Zoo ziet ge dan ook, hoe in de eerste kapittelen van Daniël Nebucadnezar is, die de eerste plaats inneemt. Geen ander vóór hem weegt tegen hem op, en er is niemand die hem evenaart. De eenige macht die zich aanvankelijk nog tegen hem kan stellen, is Egypte, maar met den Pharao van Egypte werd dan ook bij Karcheres, reeds in het tweede jaar van Nebucadnezars optreden als veldheer, afgerekend; en onder alle overige volken treedt niet één held of staatsman naast of tegenover Nebucadnezar op, die hem den eersten rang zou kunnen betwisten. Er was bij Babels torenbouw een oordeel Gods over het Babylonische streven gekomen, en Babel was dan ook tijdelijk teruggeslagen. Zelfs bleek in niet zoo korte periode, dat het Assyrisch bewind in Ninevé het van Babel won. Doch deze verhouding had zich niet bestendigd. Gelijk Babel aanvankelijk de eerste plaats innam, wat niet 't minst bleek door wat sinds ontdekt werd van Hammurabi, zoo heeft 't ook daarna Assyrië weer geheel tot den tweeden rang teruggebracht, en stond tenslotte volstrekt boven aan. En wel bovenaan niet enkel door militaire overmacht, maar tenminste evenzeer door zijn hooge cultuur, zijn meesterlijke staatsinrichting en door zijn hoog opgeschroefde weelde. Veilig kan men zeggen, dat de menschelijke ontwikkeling in haar eersten aanloop, in Babel, d.i. in het land van Eufraat en Tigris, en alzoo op die plek der aarde waar eens het Paradijs had gestaan, haar toppunt bereikt heeft.

Deze voor lange jaren onbetwiste overmacht kon intusschen geen stand houden. Daarvoor bestond er tusschen het karakter der onderscheiden volken, met wie te rekenen viel, te aanmerkelijk onderscheid, en het is dit onderscheid, waaruit gedurig de worsteling opkwam, waarin het eene volk het andere poogde te overtreffen. Een overtreffen, dat dan begon met een wedijveren in het sociale leven, doch tenslotte steeds in een militaire actie oversloeg, die er op uit ging om het volk, dat op het gegeven oogenblik de heerschappij bezat, van deze heerschappij te ontdoen, en het aan zichzelf te onderwerpen. Er bestaat ten deze, zoo ge de wereld der menschenkinderen met die der dieren vergelijkt, een in het oog springend verschil; iets waarop te eer te wijzen is, daar in de openbaring aan Noach, na den Zondvloed gegeven, en zoo ook in de historie van Nebucadnezar e.a., meer dan gemeenlijk onder ons, ook op die dierenwereld, gewezen werd. Het hoofdverschil nu

waarop het hier neerkomt, is, dat de dierenwereld in haar soortverdeeling veel rijker is dan de wereld der menschenkinderen. Er is maar één soort menschen, terwijl het soortverschil onder de dieren schier onbegrensd is. Men neme hier het begrip *soort* streng. Waar verschil van soort is, kunnen er daarom toch in elke soort weer zeer rijke variatiën bestaan. De visch is een ander soort dier dan de vogel, en onder de visschen zijn zeer onderscheiden soorten. Vergelijk slechts de haai of den walvisch met spiering of baars. Maar als ge nu de soort snoek of aal neemt, dan verschillen toch ook in deze soorten de varieteiten soms weer zeer sterk van elkander. En zoo is het in geheel de dierenwereld. De hond is een apart soort dier, maar in die eene soort zijn allerlei varieteiten, en zoo voelt een ieder dat de poedel, de hazewind, de mop en zoovelen meer, zeer sterk geteekende varieteiten zijn, die ge niet kunt verwarren. Gaat ge nu, door die gedachte geleid, alle soorten en varieteiten van vogels, van visschen, van landdieren, van insecten, en zooveel meer, na, dan komt ge aanstonds tot de conclusie, dat wij menschen, in vergelijking met de dierenwereld, *arm in de variatiën zijn.* Wij zijn, zonder onderscheid, *allen* menschen, en wat verschil in leeftijd, in geslacht, in nationaliteit, in stam of ras, zich ook moge voordoen, wij zijn en blijven één. Uit éénen bloede is het gansche menschelijke geslacht saamgesteld. Eén is onzer aller oorsprong, en op deze eenheid moet daarom te meer nadruk worden gelegd, omdat op die eenheid van herkomst de mogelijkheid der verlossing door éénen Middelaar rust. Omdat we uit éénen bloede allen zijn opgekomen, kan ook door éénen bloede aan al wat mensch is, verlossing worden aangebracht. Die eenheid in de Schepping uit éénen bloede gegrondvest, moet dus vanzelf de *liefde* kweeken die tot saamhoorigheid leidt, en het is aldus dat er een menschelijk leven moest opkomen in onderling verband en onder ééne heerschappij zijn geluk najagende.

Die saamhoorigheid is nu verbroken; die saambinding door 't ééne bloed en door de liefde is nu gestuit door den val. Hierdoor nu is voor liefde en gevoel van saamhoorigheid, naijver, nijd en twist opgekomen, en hiervan *moest* het gevolg zijn, dat elke groep der menschenkinderen op haar beurt naar de opperheerschappij zou dingen, en dat dit dingen naar de opperheerschappij de groote worsteling in de wereldhistorie zou doen opkomen. Dit nu heeft getoefd en gedraald, zoolang het eerste wereldrijk er nog niet in geslaagd was om zijn opperheerschappij te doen erkennen. Macht in naam baat niet. Macht moet erkend worden. Gelukt dit zonder strijd, te beter. Doch gaat dit niet, dan moet geweld intreden. En vandaar dan ook, dat zulk een wereldheerschappij

nooit anders is kunnen opkomen dan door militair geweld. Zoodra nu echter zulk een pogen geslaagd is, kweekt juist deze dwang en dit geweld *reactie*, en brengt teweeg, dat er allengs een ander volk zich poogt op te heffen, het zeggenschap aan het heerschende volk betwist, en niet rust eer het gelukte, wat het hoogst stond terneer te werpen en zichzelf te zetten in diens plaats. Het hangt er dan maar van af, welke evenknie van het heerschend volk zich allengs naar voren bewoog en er tenslotte kans op zag, om zich zelf vrij te maken, en het volk dat de heerschappij aan zich had weten te trekken, aan zich te onderwerpen. Dit nu kan niet in het oneindige doorgaan. Onder de volken toch zijn bepaalde elementen van macht aan het woelen, en deze machtselementen laten slechts zeer bepaalde ontplooiingen en combinatiën toe. Vandaar dan ook, dat toen het Babylonische rijk viel, daarna slechts *drie* andere wereldrijken zijn plaats konden innemen. Na de Babyloniërs kwamen de Perzen, na de Perzen de Grieken, en na de Grieken de Romeinen, doch hiermede was de noodzakelijke variatie dan ook aan haar einde toe gekomen. En sinds het Caesarisme te Rome opkwam, kan niet anders gezegd, dan dat na de machtsidée der Romeinen, die naast de militaire macht, de macht van het recht zou doen opkomen, geen verdere nieuwe ontplooiing denkbaar was in anderen vorm. Variatie mocht ook nu zich ontplooien, maar de leidende idee van *Gezag en Recht* bleef één.

Waar nu het hooge doel van de openbaring was, om op deze beide ontwikkelingen van de menschheid, met het oog op 't verleden en met het oog op de toekomst, het vereischte licht te werpen, sprak het van zelf, dat deze openbaring niet één-, maar tweezijdig moest wezen. Het was toch eisch van de ééne zijde, het licht te doen vallen op het leven der volken die hun bestaan voortzetten onder de stuwkracht der *Gemeene Gratie*, maar daarna en daarnaast moest dan ook de tegenovergestelde positie in het licht gesteld, om op juiste wijze de verhouding tusschen de volken en Israel in de juiste tegenstelling te doen uitkomen. En nu is dit het eigenaardige van de indeeling ten deze, die zich in Daniëls boek als vanzelf aanwijst, dat de eerste reeks van openbaringen, welke in het tweede tot en met het zevende kapittel zijn saamgevat, haar licht uitsluitend doen vallen op den stand dien de volken innamen met het oog op de *Gemeene Gratie,* terwijl omgekeerd in de tweede reeks openbaringen, waaraan we nu toekomen, 't alles zich saamtrekt in het ééne volk van Israel, gelijk dit drager was van de Bijzondere Openbaring. Het zou alzoo verkeerd zijn, te zeggen, dat deze twee reeksen van Godsspraken eeniglijk te onderscheiden zijn om het taalverschil dat er u uit

toespreekt. Eer omgekeerd vloeit dit verschil van tweeërlei taal voort uit een onderscheid in de zaak zelve. Wat Daniël in de eerste reeks van hoofdstuk 1—7 mededeelt, zijn alle openbaringen van hooger licht, die betrekking hebben op het leven der volken, bezien van uit hun eigen standpunt, terwijl omgekeerd de tweede reeks de orde omkeert, alsnu Israel tot de hoofdzaak maakt, en alle volken er slechts in zooverre mee in contact brengt, als ze Israels geheel afwijkende en geheel eenige beteekenis deden uitkomen. Het was daarom min-juist gezien, dat niet weinige uitleggers het zevende hoofdstuk tot de tweede reeks lieten behooren, zoodat de eerste reeks alleen kapittel twee tot en met zes zou hebben ingesloten, en daarentegen in het tweede deel niet zes, maar zeven hoofdstukken zouden zijn op te nemen. Wel is het te verstaan, hoe men tot deze opvatting kwam, maar toch is ze af te wijzen.

In het eerste vers van het achtste hoofdstuk schrijft Daniël, dat hem een gezicht is verschenen *na hetgeen hem in het eerste verschenen was.* Dit nu kon niet anders doelen dan op hetgeen ons verhaald wordt in het 7e hoofdstuk. In de voorafgaande hoofdstukken toch, van 2 tot en met 6, was nog geen gezicht vermeld, dat aan Daniël zelf was te beurt gevallen. In deze vijf hoofdstukken trad Daniël steeds op als de uitlegger van de gezichten die aan anderen ten deel waren gevallen, en hierop volgt nu eerst, in het zevende hoofdstuk, geheel anders het visionaire gezicht, dat aan Daniël zelf geopenbaard werd. Daar er nu in hoofdstuk acht staat, dat aan Daniël een gezicht ten deel viel als hetgeen volgde op het eerste dat hij gezien had, lag het voor de hand, dat velen deze beide gezichten saamvoegden, en alzoo beide tot de tweede reeks rekenen. Toch lag hierin niet de minste bewijskracht. Die zou er in gelegen hebben, zoo Daniël ook vroeger zelf eigene gezichten ontvangen had. Doch dit was *niet* zoo, en in heel de eerste reeks is er uitsluitend in het 7e hoofdstuk een gezicht aan Daniël zelf toegekomen. Gemeenlijk staat 't beeld van Daniël voor ons, als dat van iemand die bijna niet anders doet dan gezichten ontvangen. Leest men echter heel het boek van Daniël door, dan bespeurt men aanstonds, dat het ontvangen van een gezicht voor Daniël niet dan zeer hooge uitzondering is geweest. Zijn actie als profeet begon toen hij nog zeer jong was, en Daniël is oud en zat van dagen geworden. Neemt men nu echter alle gezichten saam, die in dit lange leven aan Daniël zijn te beurt gevallen, dan zijn er geen zeven dagen in zijn gansche lange leven geweest, waarin hemzelf zulk een openbaring van Godswege is toebedeeld. En voegt men hier nu de uitleggingen bij, waartoe God hem in staat

stelde en die op niet meer dan drie neerkomen, dan blijkt wel dat er alles saamgenomen in het bewuste leven van een halve eeuw, dat hem ten deel viel, niet meer dan een kleine negen dagen geweest zijn, waarop zulk een openbaring van Godswege aan Daniël ten deel viel. Het ontvangen van zulk een openbaring of uitlegging is alzoo in Daniëls leven nooit anders dan een zeer hooge uitzondering geweest. En juist daarom nu ligt er niets in dat verwonderen kan, dat, toen de tweede reeks begon, er uitdrukkelijk op gewezen werd, dat Daniël reeds vroeger, in de eerste reeks, eveneens een gezicht ontvangen had. Toch altoos met dit niet onbeduidend verschil, dat het gezicht in de eerste reeks een *droomgezicht* was, en het eerste in de tweede reeks een *visioen.* Een visioen stond toch altoos veel hooger dan een droomgezicht. Juist op dit karakter van visioen valt daarom in de tweede reeks de nadruk.

Werpt men nu tegen, dat toch ook in hoofdstuk 7 de gang der historie van de toekomst reeds wordt doorgetrokken tot in de Wederkomst des Heeren en de daarmede intredende Voleinding, zoo zij toch gevraagd, of men zich dan ooit zou kunnen voorstellen, dat een periode op het terrein der *Gemeene Gratie* zichzelf zou afsluiten en in zichzelf eindigen kon. Dit ware immers in den meest volstrekten zin ondenkbaar. Een steeds doorgaand leven onder de *Gemeene Gratie* zou een eindeloos eender-zijn en daarmee een zichzelf vernietigende positie gegeven hebben. Zulk een zichzelf gelijk blijvend bestaan zou geen doel hebben gehad en geen einde bereikt hebben. Het menschelijk leven onder de *Gemeene Gratie* kan nooit anders dan een voorloopig karakter dragen, en moet ten slotte altoos uitloopen òf op een overgaan in het Rijk van Christus òf op een principieel verzet tegen Christus' Koninkrijk. Vandaar dan ook, dat het in Daniëls profetieën van de eerste reeks niet blijft bij wat het was, en niet uitloopt op een zichzelf gelijk blijven, maar veeleer op een finale, die deels uitliep op eeuwig verderf en deels op de verheerlijking van den Christus. Hieraan is 't dan ook toe te schrijven, dat juist in dit 7e hoofdstuk de profetie komt van den „Zoon des menschen, die tot den Oude van dagen nadert" en alsdan het einde onder de verheerlijking van Gods nooit volprezen Naam doet ingaan.

Er zij nog iets anders aan toegevoegd.

Reeds in hoofdstuk 7 en in hoofdstuk 8 ontvangen we een afsluiting van den loop der historie in forsch-geteekende beeldspraak, en dit wel beide malen met afbeelding van diergestalten. Alleen maar, wat hier hoogst opmerkelijk is, de dieren verschillen in beide voorstellingen geheel in 't soort. In hoofdstuk 7 lezen we van een *Leeuw,* een *Beer,* een *Luipaard* en een *Monster.* Gaat men nu

daarentegen de dieren in de tweede reeks na, dan vinden we hier ons afgeteekend twee kleine en onschadelijke dieren, een *Ram* en een *Geitebok*. Die onderscheiding tusschen de dieren in de eerste, en de dieren in de tweede reeks moet uiteraard een beteekenis en een bedoeling hebben. Anders zou ze slechts aanleiding geven tot verwarring. Die heel andere keuze nu van de vier dieren in het eerste gezicht en van de twee dieren in het tweede gezicht, verklaart zich uitnemend, indien beide malen *niet* op hetzelfde, maar op geheel iets anders gedoeld wordt. En neemt men dit nu alles saam, het verschil van de twee talen, het eene een droom en het andere een visioen, en in beide gezichten niet dezelfde, maar geheel onderscheiden dieren, dan is het toch duidelijk, dat we ons in de tweede reeks op een geheel ander terrein bewegen. In de eerste reeks op een terrein, waarop de booze macht, afgebeeld in verscheurende dieren, het volk Gods teniet wil doen, en in de tweede reeks onder de geheel andere verhouding, dat er uit de menschheid zelve, onder vromen schijn, de machten optreden, die het heilige ontwortelen zullen.

XLIX. **Daniël.** *(Vervolg.)*

> En het geschiedde, toen ik dat gezicht zag, ik Daniël, zoo zocht ik het verstand daarvan; en zie, er stond voor mij als de gedaante eens mans. DANIËL 8 : 15.

ZOO liggen dan de twee deelen van het boek Daniël, met scherp geteekend onderscheid, naast elkander, en elk van deze beide deelen draagt een eigen karakter en heeft een eigen strekking. Laten we de inleiding die het eerste hoofdstuk biedt, terzijde, dan heeft Daniël in het eerste deel, dat van hoofdstuk 2 tot en met hoofdstuk 8 loopt, alles bijeengevoegd wat in de hem ten deel gevallen openbaringen betrekking had op het bestel Gods met de heidensche volken, in hun tegenstelling met Israel als volk des Heeren; en daarna, en nu zelfs in een andere taal, alles bijeengenomen wat doelde op de positie van het verkoren volk des Heeren. Vanzelf is en blijft het in deze beide deelen van zijn boek geheel dezelfde tegenstelling; het staat altoos tusschen het ééne verkoren volk van God en de overige volken der aarde; alleen maar, in beide deelen vinden we die tegenstelling in vlak omgekeerde orde. In het eerste deel staan

de heidensche volken op den voorgrond, en is Israel hun slachtoffer, het schijnbaar verloren volk, waartegen hun woede zich keert; en daarentegen staat in het tweede deel het van God uitverkoren volk geheel op den voorgrond en wordt het lot der heidensche volken door wat Israel ervaart, geheel beheerscht. Het eerste stuk van Daniël is het heidensche deel, als we ons zoo mogen uitdrukken, met Israel als hun prooi, en daarom dan ook in de taal van het heidensche volk te boek gesteld. En het tweede is het deel, dat bijzonderlijk van Israel handelt, en dat daarom vervat is in de Hebreeuwsche taal. Zoo klopt 't alles uitnemend, en de indeeling van het heele boek van Daniël spreekt ons klaar en helder toe. Dit sterk sprekende onderscheid tusschen de beide deelen moet intusschen, wat het uitgangspunt en de eind-uitkomst betreft, telkens wegvallen, om beide malen de actie telkens van God te doen uitgaan, en tenslotte beide malen op de verheerlijking van Gods Naam te doen uitloopen; en zoo vinden we het dan ook. In het eerste deel is het niet Nebucadnezar, die den eersten stoot geeft tot wat volgen zal, maar het is van God, dat 't geen te komen staat, uitgaat. Het is God, die in Nebucadnezar den eersten wonderen droom verwekt van het groote beeld der dynastieën, en als het eerste deel ten einde loopt, bezwijken alle heidensche volken voor de majesteit van Jehovah, en loopt 't op Christus' Koningschap uit. En zoo ook in het tweede deel. Ook hier is 't van God dat de actie uitgaat. Hij toch zet Israel onder het oordeel. Ingevolge dit oordeel wordt stad en tempel verwoest en gaat het verkoren volk weg in de ballingschap. In die ballingschap komt Israel tot boete. En nu wendt de ontferminge Gods zich tot het in boete gevallen volk, neemt 't weer aan, en richt het op, om er straks den Middelaar in te doen optreden, en als gevolg van het optreden van den Christus verkrijgt het volk des Heeren alsdan in Christus' kerk de leiding van het wereldleven, en zoo loopt 't alles uit op de Wederkomst van Hem, die het Godsrijk in vollen luister zal doen schitteren.

Zoo is het karakter van beide deelen scherp voor ons afgeteekend. In het eerste deel gaat 't *om de volken,* met Israel als er bij komend; en daarentegen in het tweede deel is *Israel* het middenpunt, en is het om Israel dat de volken zich bewegen en hun lot zich beslist. Wie dit nu eenmaal scherp gevat heeft, ziet dan ook terstond de beteekenis van het taalverschil in. Is in het eerste deel de heidenwereld de hoofdzaak en Israel de appendix of het bijvoegsel, dan is het geheel natuurlijk, dat in dit eerste deel de taal van het heidensche hoofdvolk gebezigd wordt, en evenzoo omgekeerd, dat in het tweede deel, waarin Israel het middenpunt is, en om dit middenpunt de heidensche volken zich bewegen, de taal gebezigd

is van het volk van God. Ook de oude twistvraag, of het zevende hoofdstuk bij het eerste of bij het tweede deel hoort, verkrijgt hierdoor haar afdoende beslissing. Dat nog steeds meer dan één uitlegger er toe overhelt om dit zevende hoofdstuk bij het tweede deel te voegen, en het taalverschil poogt weg te redeneeren, inzooverre het geen uitwijzing kan geven, is daaraan toe te schrijven, dat in dit zevende hoofdstuk de eindafloop der wereldhistorie geteekend wordt, die vanzelf de zegepraal van het volk des Heeren *over* de heidenwereld moet doen uitkomen, en het Koninkrijk van Christus als het eind-resultaat der geheele worsteling voorstelt. Vooral hetgeen in Daniël 7 : 13 vv. voorkomt, leidde zoo licht op het dwaalspoor. Daar toch vinden we de zoo majestueuze profetie van den „Zoon des menschen" in de bekende woorden: „Verder zag ik in de nachtgezichten, en ziet, er kwam een met de wolken des hemels, als eens menschen Zoon, en hij kwam tot den Oude van dagen, en zij deden Hem voor dezen naderen en Hem werden gegeven heerschappij en eer en het koninkrijk, dat Hem alle volken en natiën en tongen eeren zouden. Zijne heerschappij is een eeuwige heerschappij, die niet vergaan zal, en Zijn Koninkrijk zal niet verdorven worden". Het is deze wonderschoone tekst, die van jongsaf aan alle leden van Christus' kerk pleegde ingeprent te worden. Het werd de geliefkoosde uitspraak waarop men telkens weer terug ging om den Christus in Zijn menschelijke verschijning hoog te schatten, en zoo ontving men steeds den indruk, alsof het zevende hoofdstuk, waarin deze bezielde uitspraak voorkwam, niet terug zag op de heidenwereld, maar geheel centraal op Israel doelde.

Hiervan echter blijkt bij een eenigszins dieper gaande beschouwing vlak het tegendeel. In de latere jaren had verzwakt geloof steeds meer heul en heil gezocht in de eenzijdige karakteriseering van den Christus als „Zoon *des menschen*". In de dagen van haar zuivere belijdenis had de Christelijke kerk steeds beide als in één adem met gelijke beslistheid beleden èn dat de Middelaar de Zone Gods èn dat Hij de Zoon des menschen was. Sinds echter trok voor haar God en Zijn Middelaar een nevel op, en kwam een eenzijdige voorliefde op, om zoodoende eeniglijk en uitsluitend te roemen in het menschelijke van den Zoon. Met het oog hierop nu trok Daniël 7 : 14 steeds meer aan, en gewende men zich, om dien Zoon des menschen zóó sterk naar voren te schuiven, dat het *Zone Gods* schier in het vergeetboek geraakte. Nu heeft elk der twee stukken van onze belijdenis omtrent den Middelaar zijn eigen beduiding en vormt een eigen aanknoopingspunt. Er is de gevallen en afgedoolde menschheid èn er is de Heere der heirscharen daarboven, van Wien

men afviel. Is nu de Middelaar de van God ons gezonden Redder, dan spreekt het vanzelf, dat, zoo er sprake is van de verloren heidenwereld, de Heiland zich aan die heidenwereld, d. i. aan de gevallen menschheid, als Zoon des menschen aandient. Dan toch is het de menschelijke natuur, die het verband legt tusschen den Middelaar en de verloren menschheid. Deswege komt het er dan in de eerste plaats op aan, om den Christus als Zoon des menschen te prediken. Het op den voorgrond schuiven van den eerenaam: Zone Gods, zou dan eer verwarren en hier zelfs verwarring geven, terwijl omgekeerd de eerenaam van Zoon des menschen de heidenwereld lokt en trekt. Neemt men nu de twee deelen van Daniël gelijk ze op elkaar volgen, eerst het deel dat op de heidenwereld doelt, en dan het deel 't welk doelt op het volk des Heeren als middenpunt, dan is het geheel natuurlijk, en als vanzelf sprekend, dat het eerste deel uitloopt op den *Zoon des menschen,* en dat eerst in het tweede deel de *Zone Gods* tot Zijn majesteit geraakt. Vandaar dat eerst in de saamvoeging van deze beiden de volle glorie van den Middelaar tot haar recht komt. Hij zoekt als Zoon des menschen de gevallen menschheid, en Hij zoekt als Zone Gods de geschonden eere Gods.

Hebt ge nu eenmaal dit onderscheid en de tegenstelling die er in ligt, scherp gevat, dan blijkt bij nader onderzoek uit alles hoe hetgeen in Daniël 7 : 13 vv. staat, niet *kan* thuis hooren in het tweede deel, met Israel als middenpunt, maar *moet* hooren in het eerste deel, waarin de volkeren der gevallen menschheid op den voorgrond treden. Dit blijkt reeds uit de op zichzelf vreemde benaming van *Oude van dagen,* die hier aan God gegeven wordt. Met Oude van dagen wordt uiteraard niet gedoeld op een Wezen welks kracht zou vergaan zijn, maar eer omgekeerd op een *eeuwig* Wezen, wiens begin is vanouds en van de dagen der eeuwigheid. Deze uitdrukking van *Oude van dagen* ziet alzoo terug op die eeuwigheid, die aan allen tijd voorafging, en wijst daarom terug op de Schepping. Vóór die Schepping was er niet dan God. Vóór alle dagen der oudheid was God Almachtig het volstrekt eenige Wezen dat bestond, en het is uit de wilskracht van dien Oude, die aan alle dingen geheel alleen voorafging, dat met geheel de Schepping en geheel de natuur, ook onze menschelijke natuur, ook de mensch en de menschheid is voortgekomen. Van oudsher heeft de schilderkunst, waar ze den Heilige poogde aan te duiden in lijn en tint, de gestalte van een grijsaard, de gedaante van een Oude van dagen verkozen, om door dit beeld van grijsaard ons een indruk van 't eeuwige te geven. Dit doelde dan op tweeërlei. In de eerste plaats daarop, dat de Almachtige aan alles voorafging en uit Zijn

eeuwigheidsbesef op al 't geschapene, als eerst na Hem opgekomen, nederzag, en in de tweede plaats poogde men er door uit te drukken het in zichzelf voltooide, onveranderlijke en voor eeuwig rustende, dat als vanzelf in de idee van Gods eeuwige Almacht ligt opgesloten. Daar nu de heidensche volken de menschheid vertegenwoordigden, gelijk ze in de Schepping tot aanzijn kwam, en sinds de Schepping van den eersten mensch zich alle eeuwen door heeft voortgezet, was „Oude van dagen" een betiteling, die juist bij het verloop van het leven der volken zich kon aanpassen. En waar nu in dit eerste deel van Daniël dat volkerenleven als de hoofdzaak gold, was beide geheel natuurlijk, èn dat van den Schepper als van den Oude van dagen gesproken werd èn dat de Middelaar tot den Oude van dagen naderde, niet als Gods Zoon, maar als Zoon des menschen. Het is in den Middelaar dat de mensch weer tot God nadert. Toch, en dit is hier het opmerkelijke en in het oog vallende, tóch komt die Zoon des menschen niet uit de aarde op, maar zag de profeet hem verschijnen „met de wolken des hemels". Het is niet de menschheid, die in den Zoon des menschen eigener beweging haar God weer naakt, en tot Hem nadert. Veeleer is de Middelaar uit den Hooge tot den mensch nedergekomen, heeft Hij, als uit den Hooge tot ons nedergedaald, onze menschelijke natuur aangenomen, en is Hij als zoodanig het verbindingslid, als we ons zoo mogen uitdrukken, geworden, dat de gevallen menschheid in den Zoon des menschen weer aan haar Schepper, aan haar God, en aldus aan het groote uitgangspunt van alle leven verbindt.

Is zoo de op zich-zelf zonderlinge benaming van *Oude van dagen,* bij een terugzien op de Schepping, waaruit alle volken en natiën en tongen zijn opgekomen, geheel ter plaatse, scherp worden nu vooral, juist met het oog op dien *Oude van dagen,* van al deze natiën en volken onderscheiden zij, die in Daniël 7 : 21 v.v. *de heiligen* worden genoemd. Daniël werd aangezegd, dat de strijd ook van het vierde dier zich tegen *de heiligen* zou keeren. „Ik had gezien," zoo lezen we in vs 21, „dat het dier krijg voerde tegen de heiligen en die overmocht". Doch nu komt de Oude van dagen tusschenbeide en wordt aan „de heiligen der hooge plaatsen" het gericht gegeven. Zoo komt het gericht, of het laatste oordeel, en in dit gericht nu wordt aan „de heiligen der hooge plaatsen" het rijk en de heerschappij en de grootheid van de koninkrijken onder den hemel gegeven; en dit rijk zal eeuwig zijn, zoo voegt het 27ste vers erbij. Het lot der volkeren blijft hier alzoo tot aan het einde toe de zaak waar het om gaat. Die volken waren afgevallen, die volken waren verloren, en tenslotte zal het er alles op uitloopen,

dat hun rijk ten onder en te niet gaat, en dat het rijk Gods triomfeeren zal in een nieuw-opgekomen heerschappij, die de eeuwigheid verduren zal. Zoo ziet men, hoe hier, tot den einde toe, het groote rijks-vraagstuk het verhaal, of wilt ge de profetie, beheerschen blijft. Er zijn dan rijken op aarde, die rijken volgen elkander op, en die rijken pogen zich tegenover God en Zijn volk te sterken en te bestendigen. En nu is de uitkomst van de hieruit ontstane worsteling, dat alle rijk der volken tenslotte bezwijkt en ondergaat, en dat alleen het rijk Gods, verjongd, vernieuwd en geheiligd optreedt, om 't al te beheerschen, en in dit rijk zijn het de heiligen van de aarde en de heiligen van den hemel, die met macht bekleed zullen zijn en de eere Gods zullen verhoogen. Vergelijk nu met den hier geteekenden afloop der wereldhistorie hetgeen ge in Daniël 11 en 12 vindt en het sterksprekend verschil springt u van zelf in het oog. Hier in Daniël 7 gaat 't om de volken, en hoe tenslotte aller volkeren leven in de glorie van den Middelaar zal opgaan; terwijl het in het slothoofdstuk van Daniël 12 gaat om 't volk des Heeren, dat de kroon in 't einde wegdraagt.

Zoo nu verbindt ge het zevende hoofdstuk met wat voorafgaat, niet enkel aan de eenheid van de gebruikte taal in dit en in hetgeen voorafging, maar ontvangt ook wat tot dusver verhandeld en verhaald werd, een slot, een eindbeslissing, waarop 't alles uitliep. Voegt ge daarentegen dit zevende hoofdstuk bij wat volgt, dan stuit ge op twee vreemdheden. Dan toch krijgt ge in het tweede deel vlak op elkaar volgende hoofdstukken, die zoo goed als onderling gelijk zijn. Met schakeering natuurlijk, maar dan toch hierin gelijk, dat beiden het eind van 't proces aangeven. Ge krijgt dan het zonderlinge, dat ge in het 7de hoofdstuk het eerste proces krijgt met de vier monsterdieren, en vlak daarop een gelijksoortig proces, maar met voor de vier verscheurende en verslindende dieren nu twee veel mindersoortige dieren, t. w. een ram en een geit. Ge kunt dit niet indenken zonder dat het u vreemd aandoet. Niet, bijaldien, gelijk wij staande hielden, beide kapittelen *niet* bij elkaar behooren, maar elk voor zich op iets geheel onderscheidens doelen en geheel andere beteekenis hebben. Dan verstaat men het, en komt het alles goed uit, waar ge aan het slot van 't eerste deel de vier monsterdieren der wereldmacht ziet optreden, die alles terneerslaan en verwoesten, en indien eerst later, geheel hiervan afgescheiden, een proces in het bestuur van Christus' koninkrijk wordt aangeduid in den aanval van twee betrekkelijk weinig vermogende en kleine dieren; twee bokken zoo ge wilt, de een uit het schapen-, de ander uit het geitensoort, doch in elk geval twee dieren, die een eenigszins sterk man met zijn hand in

bedwang kan houden. Het scheelt zoo alles, of ge in verbeelding voor u een leeuw, een beer, een luipaard en nog een ander monsterdier ziet, dan wel of ge niet anders voor u krijgt dan 'n mannelijk schaap en een mannelijke geit. Die eerste vier dieren maken aanstonds op u een schrikaanjagenden indruk, dat ge waant verloren te zijn, terwijl de beide dieren uit het tweede verhaal u meer als beeldspraak aandoen, wijl ze op zichzelf niets overmachtigs in zich hadden. Hoe, zoo zij nu gevraagd, kan men die twee verhalen, het eene van de vier verscheurende dieren, en het andere van die twee kleinere, men kan haast zeggen onschuldige dieren, vlak op elkaar laten volgen, als doelende op dezelfde worsteling? De innerlijke tegenspraak is hier dan ook zoo sterk, dat zelfs de eerste poging om beide met elkander in overeenstemming te brengen, nog zoo goed als niet gewaagd is. Zij 't nu al, dat een Westersch geleerde de innerlijke tegenspraak waarop men hier stuit, niet voelt, omdat 't hem niet dan oppervlakkige beeldspraak is, een Oostersch schrijver als Daniël kon er zoo niet voorstaan. Als een Oostersch schrijver zulke beelden ziet opdoemen, dan drukken die beelden voor hem een realiteit uit. En juist daarom is het volstrekt ondenkbaar, dat Daniël, zoo hij op eenzelfde zaak had gedoeld, vlak na elkander eerst het beeld van die vier verscheurende dieren en daarna het beeld van die twee kleine bokjes gebezigd zou hebben.

Er is nog iets, waarop in dit verband gewezen dient te worden; indien namelijk het zevende hoofdstuk bij het tweede deel wordt gevoegd, en alzoo van het eerste deel wordt afgenomen, dan ontbreekt aan het eerste deel van Daniëls profetie alle conclusie. Al geven we toe, dat een werk als dat van Daniël niet met een gewoon proza-geschrift uit onze dagen en uit onze Westersche streken op één lijn is te stellen, zoo mag men het zich daarom niet voorstellen, alsof de onderscheidene deelen en stukken van zijn werk slechts als los mozaiek bijeen waren gevoegd. De samenhang van zoodanige geschriften is veelal een andersoortige samenhang, dan waaraan wij gewoon zijn; doch daarom ontbreekt immers die samenhang toch niet, noch in onze psalmen, noch in de geschriften der profeten. Nu blijft het voor ons uiteraard onzeker, op wat manier het eerste deel van Daniël tenslotte tot een geheel is saamgevoegd. Men kan het zich voorstellen, dat Daniël, aanstonds na elke openbaring die hem ten deel viel, die openbaring in schrift bracht, dat schrift bewaarde, en het zoo als één bundel of cahier saam verbond met wat hem vroeger geopenbaard werd, om er dan straks het later weer geopenbaarde aan toe te voegen. Een Westerling althans zou stellig zoo gedaan hebben. Doch al is 't dat men in het Oosten vaak

meer op zijn geheugen betrouwt, en dit te meer, omdat 't verhaal van gebeurtenissen, zoo als 't hier geldt, haast niet vergeten kon worden, niets belet toch om zekere aanteekeningen te onderstellen, alsmede om te rekenen met die scherping van het geheugen, die waarborg bood, dat het later herinnerde juist was. Doch in elk geval moest bij zulk een proces van openbaring als hier bij Daniël plaats greep, de saamhang van de onderscheiden openbaringen voelbaar worden. Het kon niet anders, of Daniël moest vanzelf gevoeld hebben, dat de onderscheiden openbaringen die hem ten deel vielen, niet buiten onderling verband stonden, maar saam een geheel bedoelden te vormen; en welk een teleurstellenden indruk zouden dan de openbaringen uit de eerste periode niet op Daniël moeten gemaakt hebben, indien er niet tenslotte eenig besluit van heel de reeks openbaringen gekomen was, en wel een conclusie die ze in verband bracht met het einde der dingen. Op de Voleinding doelde toch al wat in het profetisch ambt ervaren of te verkondigen werd gegeven. Het geldt altoos de drie feiten, dat wat eens rein was, viel in zonde; dat reddende genade zich over het gevallene ontfermd heeft; en dat in Christus, nu reeds bij voorbaat, en in het eind volkomenlijk, de glorie Gods in ons menschelijk saamleven zal blijken stand te houden.

Neemt ge nu deswege de openbaringen, die Daniël te beurt vielen, in verband met hetgeen eerst van Nebucadnezar, en na hem van Belsazar en Darius vermeld staat, dan voelt ge aanstonds, dat ze niet los naast elkander stonden, en slechts toevalligerwijs alle aan Daniël te beurt vielen, doch dat dit alles samenhing en een samenhangend geheel vormde. Het gold hier toch niet iets dat van Nebucadnezar, van Belsazar of van Darius was uitgegaan, maar in elk kapittel iets, dat, in verband met deze drie koningen, van God was uitgegaan. Het was God, die Nebucadnezar zijn droom *deed* droomen, het was God die Belsazar het schrift op den wand *deed* lezen, 't hem door Daniël vertolkte, en het was God die 't wonder der behoudenis wrocht in den leeuwenkuil. Er waren tal van volken bij welke geen openbaring plaats greep; er volgden elkaar geheele reeksen van vorsten op, die nimmer met de openbaring Gods in aanraking kwamen; en zoo waren er ook in het leven van Nebucadnezar, van Belsazar en van Darius lange jaren voorbijgegaan, waarin geen openbaring hun geschonken werd. In al wat ons Daniëls boek bericht, is de mensch lijdelijk, en het is van God, dat telkens opnieuw de aankondiging uitgaat, om op allerlei manier de openbaring te verrijken. Er speelde alzoo in het geheel van alle deze openbaringen geen menschelijke willekeur, noch het toeval der omstandigheden, maar er uitte zich *een plan Gods* in. Het was God

de Heere, die telkens het oogenblik gekomen achtte, om opnieuw een openbaring te doen uitgaan; die voor die openbaring het juiste oogenblik koos, en er de omstandigheden voor bewerkte. Er verborg zich alzoo in deze op elkaar volgende hoogere openbaringen niet alleen een bepaald doel, maar ook een bepaald plan. De profetie droeg geen chaotisch karakter maar treedt in zuiveren stijl en in stipte orde naar buiten. En juist hierom nu mag niet ondersteld, dat, waar zulk een wondere reeks van openbaringen intrad, als bij Nebucadnezar, Belsazar en Darius het geval was, de concludeerende openbaring zou zijn uitgebleven. In het tweede deel vindt ge dan ook de concludeerende profetie in het 12de hoofdstuk, en zoo nu moest ook in het eerste deel een conclusie volgen; gelijk hoofdstuk zeven die dan ook brengt. Wie hoofdstuk zeven bij 't tweede deel voegt, heeft dan in het tweede deel niet dan een doublure, een noodelooze herhaling, waar hij geen weg mee weet; en zoo blijft ge bij het eerste deel verlegen zitten met een reeks openbaringen zonder een besluit dat tot de Voleinding reikt.

Al nu wat in Daniëls geschrift aan het zevende hoofdstuk voorafgaat, heeft een geordend verloop, waarvan ge den samenhang doorziet. De wereldmacht der volken heeft zich opgemaakt, om tegenover het Koningschap des Heeren, een eigen koningschap op deze aarde tot heerschappij te verheffen. Allengs kwam toch het streven op, om deze heerschappij over alle toonaangevende volken uit te breiden. En zoo ziet ge ten slotte in Nebucadnezar den geweldenaar optreden, die met zeldzaam talent begaafd, en een machtig veldheer zoowel als regent, dan eindelijk toch dit groote tot stand brengt, dat al wat uiteen was gespat, weer in eenheid is saamgevoegd, en zich tot één machtig wereldrijk had vereenigd. In stede echter van bestendigd te worden, zinkt dit overmachtige rijk na Nebucadnezars verscheiden reeds spoedig in. Zijn geslacht nam af in beteekenis, concurrente prinsen traden al spoedig op, om heel zijn huis in machteloosheid te doen terugzinken. Hiermede nu opende zich een geheel nieuw vergezicht in de historie. Onderwijl het dusver heerschend rijk inzonk, had zich een geheel ander rijk beginnen te ontwikkelen, ten deele zelfs van twee kanten tegelijk, deels uit den hoek van de Meden, maar toch in hoofdzaak onder de Perzen. Doch ook hiermede is de opbouw van het wereldrijk niet voleind. Evenals de Perzen Babylon ontwapenden, zoo deden de Grieken onder Alexander den Groote het op hun beurt met Perzië. En ook die Grieken zouden geen stand houden, doch op hun beurt door de Romeinen overweldigd worden, en eerst onder het Caesarisme der Romeinsche keizers zou de eindvorm bereikt

worden, waaronder van nu af geheel het wereldsche leven zich ontplooien en ten slotte zelfmoord begaan zou. Dit *moest* het verloop zijn. Dit kon niet anders. In de vele schakeeringen van ons menschelijk geslacht lagen hier de vaste gegevens voor, en keer op keer heeft, in periode na periode, elke golfslag in deze historische strooming zich in één reusachtig gezicht weten te belichamen. Eerst in Nebucadnezar, toen in Cyrus, na Cyrus in Alexander den Groote, en na dezen geheel eenigen veldheer, in den Caesar van Rome.

Dit verloop nu had historisch op geheel noodwendige wijze kunnen plaats hebben, zonder dat iemand vooraf er ook maar het minste van gemerkt had, hoe 't verliep, en vooral hoe het afloopen zou. Juist dit echter heeft de Heere niet gewild. God heeft tegen dit proces van de *wereldmacht*, zijnerzijds, een proces van *Genade* overgesteld. Dit proces van Genade vond zijn uitgangspunt in de roeping van de patriarchen; ging over in Israel; en ontlook in de kribbe van Bethlehem. Vandaar het door niets te stuiten wereldconflict dat eerst bij de Wederkomst des Heeren zijn Voleinding tegemoet treedt. Zoo kon er zich, schier ongemerkt, een volk des Heeren midden in die vergiftigde volkerenwereld vormen. Dat volk des Heeren kwam op uit de verkiezing, het ontving zijn bezieling en zijn redding door den Christus, en zijn innerlijk leven van den Heiligen Geest. Juist met het oog nu op dit heilige volk zond God Zijn profeten onder Israel uit en schonk Hij door die profetie aan 't Israel van toen en aan het gekerstende Israel van onze dagen zijn, in logischen samenhang saamgevlochten, openbaring. Zoo alleen kon zijn waarheid tegen de leugen van de wereldmacht ingaan. En het eindstuk van die openbaring is toen van Godswege door Daniël aan het volk in de ballingschap gegeven, en door dit volk aan ons overgeleverd. Alle verwarring zij hier daarom zorgvuldig uitgesloten. Langs *twee* wegen loopt het bij Daniël op de Voleinding aan. Eenerzijds ziet hij, hoe de volken en natiën die in het noodlottig proces van hun zondig voelen en bedoelen zijn verstrikt, ten slotte den grond zich onder de voeten zullen zien wegzinken, om alleen wat door den Zoon des menschen tot den „Oude van dagen" werd toegebracht, in eeuwige zaligheid in te leiden. Doch daarnaast loopt dan 't proces van de reddende genade, die van de patriarchen op Israel, en van uit Israel over Bethlehem de wereld ingaat; en het is dit tweede proces dat, in tegenstelling met het eerste, ons het Koninkrijk onzes Gods zal binnenleiden.

L. **Daniël.** *(Vervolg.)*

> En hij zeide: Zie, ik zal u te kennen geven, wat er geschieden zal ten einde dezer gramschap, want ten bestemden tijde zal het einde zijn. DANIËL 8:19.

DOOR het zevende hoofdstuk sloot de eerste bundel van Daniëls historie met een hem te beurt gevallen gezicht, dat hem door een engel werd uitgelegd (zie 7 : 16). Toch is het in dit sluitstuk van den eersten bundel nog heel zoo iets anders, dan wat in den tweeden bundel voor ons ligt. In den tweeden bundel zijn 't al te gader openbaringen, die rechtstreeks aan Daniël ten deel vallen, en wordt de vertolking of uitlegging van die visioenen hem van hooger hand, slag op slag, in alle breedvoerigheid en met alle duidelijkheid gegeven. Zoo echter was het in hoofdstuk 7, dat den eersten bundel besluit, nog niet. Ook hier kwam wel uitlegging van het droomgezicht, maar als iets dat geheel buiten Daniëls persoonlijk leven omging. Zoo toch staat er: „Ik naderde (t.w. in mijn droom) tot een dergenen die daar stonden (als engelen om Gods troon) en verzocht van hem de beteekenis van dit alles; en hij zeide ze mij en gaf mij de uitlegging dezer zake te kennen." Gaan we nu daarentegen over tot den tweeden bundel, dan behoeft Daniël niets te vragen maar staat hij midden in het heilige, en wordt alle noodige openbaring hem van zelf van Godswege door engelen, of ook door den Christus zelven, aangeboden.

Ontleden we nu den inhoud van den tweeden bundel, dan valt deze in drie deelen of stukken uiteen, die zich vastknoopen aan de namen van de drie vorsten die erin vermeld staan. Eerst het achtste hoofdstuk, dat gebonden wordt aan Belsazar of Evil Merodach; dan het negende hoofdstuk, dat zich vastknoopt aan den Medisch-Perzischen koning Darius; en tenslotte het tiende, elfde en twaalfde hoofdstuk, die samen één geheel vormen en waarin Cyrus of Kores de toonaangevende vorstengestalte is. Nu houde men bij het overgaan uit den eersten in den tweeden bundel wel in het oog, dat hiermee tegelijk de overgang plaats heeft uit den stam van Sem, in den stam van Japheth; niet wat de kern der openbaring, maar wat den gang der wereldhistorie betreft. Van Noach af tot Nebucadnezar had de gang der historie zich steeds uit Sems geslacht ontwikkeld. Assyrië, Babylon, Chaldea, en wat destijds meer genoemd werd, was al uit den Semietischen stam op-

gekomen, en uit den stam Japheth hadden alleen de Sumeriërs er zich onder gemengd. Nu echter met het uitsterven van het Huis van Nebucadnezar, trad reeds in Darius een vorst uit de nakomelingen van Japheth op, zinkt Sems geslacht terug, en zijn het de afstammelingen van Japheth, die thans op den voorgrond treden. Alleen kan nog gezegd, dat later in de Arabieren, onder Mohameds leiding, nogmaals een actie van den stam van Sem is uitgegaan. Voor het overige daarentegen gaat nu de groote beweging in den trek van de volken op den stam van Japheth over, alleen met deze exceptie, 1° dat in Israel de stam van Sem voortleeft; 2° dat uit Israel de Messias opkomt; en 3° dat onder den Christus een nieuw volk des Heeren zich aandient, dat straks in Christus' Kerk zich over alle natiën en volken uitbreidt.

In het achtste hoofdstuk, waarmede de tweede bundel van Daniëls historie zich opent, dient zich nu alleen de eerste episode van de nu komende historie aan, die uitloopt op den gruwel van Antiochus Epiphanes en den schier vernietigenden jammer, welken het volk van Israel onder zijn door niets te stuiten tyrannie ondergaan heeft. Wel vinden we ook in het achtste hoofdstuk even een vingerwijzing naar het einde, doch meer dan een enkele vingerwijzing is dit niet. Ge vindt ze in het 17e en 19e vers, waarin dan ook niets wordt geopenbaard of nader toegelicht, doch uitsluitend naar *het einde* wordt verwezen. In vs 17 lezen we: „Versta, gij menschenkind, want dit gezicht zal zijn tot den tijd van het einde"; en in vs 19 bijna gelijkluidend: „ter bestemder tijd zal het einde zijn." Die beide uitlatingen geven alzoo niet anders te kennen, dan dat ook het gebeurde door en onder Antiochus Epiphanes in verband staat met den geheelen gang van de heilige historie, die eens op de Voleinding zal uitloopen. Toch wordt in dit achtste hoofdstuk van dit geheel nieuwe, dat straks op Antiochus Epiphanes nog volgen zal, nog niets geopenbaard. Wat we in dit achtste hoofdstuk ontvangen, sluit met de historie van Antiochus Epiphanes af. Opdat intusschen wel verstaan mocht worden, hoe dit gebeurde mee opgenomen was in het groote geheel van den op de Voleinding uitloopenden gang van het Godsrijk, wordt er, doch dan ook met niet meer dan een zeer enkel woord, op gewezen, dat ook dit optreden van Antiochus Epiphanes een der vele schakels is die het groot geheel vormen, dat van Abraham uitgaat en eerst in de Wederkomst van den Christus zijn besluit zal vinden. Dit echter ontneemt niets aan het feit, dat in dit achtste hoofdstuk geen overzicht van het geheel geopenbaard werd, maar dat hier slechts ééne episode eruit, en wel eene, die bijna geheel op zich-zelf staat, ons ten beste wordt gegeven.

Nu herinnere men zich wat we reeds opmerkten, dat de openbaring die in dit achtste hoofdstuk voor ons ligt, niet aan een ander ten deel viel, om door Daniël slechts uitgelegd te worden, maar gegeven werd aan Daniël zelf; dat in de tweede plaats de verklaring en uitlegging ervan niet *door,* maar *aan* Daniël gegeven werd, door een hooger geest; dat in de derde plaats deze openbaring aan Daniël gegeven is, niet in een droom, terwijl hij sliep op zijn leger, maar terwijl hij waakte in een visioen; en dat deze openbaring, wijl ze niet doelde op de volkeren, maar op Israels toekomst, door Daniël te boek is gesteld in de taal, niet der Chaldeeën, maar der Israelieten, d.i. in Hebreeuwsch. Ge moogt dus niet van het zevende in het achtste hoofdstuk doorlezen, alsof wat het laatste hoofdstuk vermeldt, vlak op den inhoud van het voorafgaande volgde. Ge gaat veeleer met het achtste hoofdstuk in iets geheel nieuws, in iets geheel anders, over. In wat voorafging, was 't om de historie van de natiën en volken te doen, en was Israel 't bijkomstige; hier daarentegen in dezen tweeden bundel vormt het rijk Gods het middenpunt, is Israel de hoofdzaak, en komt 't geen van de volkeren uitgaat en onder de natiën der wereld voorvalt, er slechts bij, om den samenhang van dit alles met den gang van het Godsrijk toe te lichten. Niet, let hier wel op, alsof hetgeen ons in den eersten bundel bericht werd, als in één tijdperk geschied ware. Integendeel, hetgeen de eerste bundel ons bood, begint met de ballingschap, en spreidt zich uit tot op Christus; alzoo over meer dan vijf en een halve eeuw. Eerst werd Daniël met zijn drie jongelingen uit Jerusalem naar Babel weggevoerd. Reeds enkele jaren daarna begint de droeve periode van Nebucadnezar. Is deze ten einde gekomen, dan volgt er een vrij lang tusschentijdperk, waarin geen nieuwe openbaring voorkomt, en dan begint 't pas opnieuw, na Nebucadnezars sterven, onder Belsazar, die kort daarna regeerde. Dan hervat zich de openbaring onder Evil Merodach. Er volgt straks nog een openbaring onder Darius. En hiermede is dan de eerste reeks afgeloopen. Een reeks die er op neerkomt, dat in een periode van langer dan een halve eeuw, feitelijk slechts een vijftal openbaringen zich voordeden. Doch hiermede is dan ook de eerste reeks besloten. Over het lot van de volken en natiën is 't nu alles aan Israel kond gedaan, en alsnu keert de openbaring terug tot wat ze bij schier alle profeten geweest is, tot de opening van het vooruitzicht, waarin de zake Gods, door den Messias, in 't eind tot volle zegepraal zal voortschrijden.

In het eerste nu van de drie groote openbaringen, die in verband hiermede aan Daniël ten deel vielen, wordt Daniël in 't visioen,

terwijl hij wakker is, verplaatst in de toekomstige residentie van Cyrus, de later zoo beroemde stad Suza, en als hij visionair dit Suza met zijn paleizen voor zich zag, bevond hij zich aan den oever van de rivier Ulai, die daarbij lag. Er wordt niet vermeld, dat er iemand daar bij hem was. Eer ontvangt men den indruk, dat hij zich in zijn visioen daar geheel alleen bevond, en nu ziet hij opeens, hoe voor dien vloed *een ram* stond, terwijl, blijkens het 5e vers, kort daarop ook *een geitebok* verscheen. Gelijk we reeds opmerkten, is de verschijning van deze twee kleinere en bijna onschuldige dieren hier zeer kenmerkend. In den eersten bundel komen ook de rijken der Perzen en der Grieken voor, doch daar worden ze voorgesteld door groote, gruwelijke, verscheurende dieren. Achtereenvolgens treden in dien eersten bundel de leeuw, de beer, het luipaard en het monster op. Hier daarentegen verschijnen twee van diezelfde wereldrijken, t. w. dat der Perzen en dat der Grieken, maar in de gedaante van twee veel minder machtige dieren. Zij 't toch al, dat ook een bok en een ram leelijk stooten kunnen, toch jagen ze den man van kracht geen schrik aan, gelijk beer en luipaard. Een man van stevigen bouw kan zulk een ram of bok zeer wel met zijn hand en arm in bedwang houden. Over dit onderscheid tusschen de beeldspraak in den eersten en in den tweeden bundel is men veelal heengegleden, zonder er veel aan te hechten. Toch gaat dit niet aan. Er is toch niet alleen verschil, maar bijna zelfs tegenstelling. Wie eenzelfden vijand eerst in het beeld van een leeuw, beer of luipaard, en daarna als een ram of geitebok afteekent, kan dit niet anders dan opzettelijk doen, om de tweeërlei opvatting die zich voordeed, uit elkander te houden. In het oog der volken was 't rijk van Babylon, van Perzië en van Griekenland een zoo reusachtige macht, dat er nauwelijks weerstand aan viel te bieden, en daarom werden ze onder de volkeren voorgesteld als machtige, verscheurende dieren. Hier daarentegen, in den tweeden bundel, staat het Godsrijk, dat hier nu 't middenpunt vormt, zoo hoog boven alle aardsche wereldrijk verheven, dat de tegenstrevende natiën en volken veeleer den indruk maken van bijna onschuldige dieren, die wel zich aanstellen alsof ze alles beheerschen konden, maar die toch feitelijk niet dan over een betrekkelijk kleine macht beschikken. Gevaarlijk kan ook de ram en de bok zijn. Ook is aan te nemen, dat beide diersoorten, in de streken van het toenmalige Oosten forscher gebouwd waren, dan de gelijksoortige dieren die wij met een koord aan een paal binden of met een kudde laten omzwerven. Maar hoe zwaar men dit verschil ook late wegen, toch is het feit niet weg te redeneeren, dat de teekening van dezelfde wereldrijken de eene maal als beren en

luipaarden en monsters, en de andere maal als ram of geitebok, met opzet doet uitkomen, hoe deze rijken onder de wereld-natiën als uiterst gewichtig meetelden, doch in het kader van het Godsrijk bijna onbeduidend waren, welk geweld ze ook poogden uit te oefenen.

In het beeld van dien ram moet ge nu het Perzische rijk zien, met name zooals het onder Cyrus of Kores zoo machtigen invloed onder de volken heeft gehad, en van zoo ernstige beteekenis geweest is voor wat verder met Israel gebeuren zou. Babel en Assyrië hadden steeds tegen Palestina geijverd, getoornd en gewoed, en het einde was dan ook geweest, dat Jerusalem viel, de tempel verwoest werd en het volk van Israel in ballingschap ging. Onder Cyrus daarentegen neemt dit alles een gansch anderen keer, en nu is de uitkomst, dat Jerusalem herbouwd, de tempel nieuw opgetrokken en gevuld, en het volk in zijn land teruggeleid wordt, alles echter op beding, dat het aan de Perzen onderworpen bleef. Het rijk van Cyrus was uit de Meden en Perzen saamgevoegd; vandaar dat er staat, dat die ram twee hoornen had. Die hoorn is bij al 't gehoornde vee het instrument van zijn kracht. Een leeuw en een beer verscheuren, doch een hert of ram of bok stooten evenals een stier met de hoornen, en bezitten in die hoornen hun krachtig wapen, om òf aan te vallen òf zich te verweren. Om 't nog nauwkeuriger aan te duiden, staat er nu bij, dat van twee hoornen de ééne zwakker was en kleiner bleef dan de andere; wat zeggen wil, dat de Medische macht niet tegen de Perzische op kon, zoodat al spoedig de Perzen het geheele rijk beheerschten, iets wat vooral door het optreden van Cyrus tot stand kwam. Die ram nu, dat is de vorst van het groote Perzische rijk, stiet naar het Noorden, naar het Westen, en naar het Zuiden; doch alleen niet naar het Oosten. Dat wil zeggen, dat het Perzische rijk onder Cyrus zich niet dieper in Azië, naar wat nu China en Indië zijn, heeft uitgebreid, maar integendeel naar het Westen doorsloeg en zoo te stuiten kwam op de Grieken.

Die Grieken nu worden afgebeeld niet in een ram, maar in een geitebok. Naar gril schijnt die onderscheiding hier niet aangebracht te zijn. Het is toch uit de latere vondsten op alle manier gebleken, dat in Perzië het koningshuis den ram in zijn wapen had opgenomen. Zooals bij ons de leeuw in het koninklijk wapenschild voorkomt, zoo was het in Perzië niet de *leeuw,* maar de *ram,* en zoo ontvangt men den indruk, dat hier in de profetie de ram met opzet als zinnebeeld werd gekozen, om het karakter van de Perzische monarchie te duidelijker te doen uitkomen. Tegenover den *ram* kon hier niet anders dan een soortgelijk dier voor de Grieken als zinne-

beeld genomen worden, en zoo treedt dan tegenover den ram de geitebok op; een voorstelling die dan doelt op den koning van Macedonië, Alexander den Groote. Van hem nu betuigt het 5e vers, dat hij sprongen nam, waardoor hij opeens zijn heerschappij als over den ganschen aardbodem uitbreidde. Die sprongen worden dan uitgedrukt door te zeggen, dat hij *de aarde niet aanroerde.* Een hengst, die bij den wedren den slag wint, vliegt als het ware over den bodem heen, zonder dien aan te raken, en op gelijke wijs wordt nu ook van dien geitebok gezegd, dat hij in zijn sprongen met zoo geweldige vaart over de aarde heenvloog, dat 't was, of hij de aarde zelfs niet aanraakte. Dit nu geeft een volkomen juist beeld van wat in Alexander den Groote gezien is. Deze toch sterft reeds op 35-jarigen leeftijd, en had toch op dien leeftijd, die voor een ander eerst het beginjaar van zijn optreden geweest is, reeds zoo goed als heel de bekende wereld veroverd. Hier is dan ook niet van twee hoornen, maar van slechts één hoorn sprake. Vers 5 zegt, dat hij „een aanzienlijken hoorn tusschen zijn oogen had." De aanval van dezen geitebok op den Perzischen ram was dan ook onweerstaanbaar. Zoo wierp de geitebok, d.i. Alexander de Groote, den ram, d.i. het Perzische rijk, overhoop, en hij vertrad het, en er was niemand die Perzië uit Alexanders macht verloste. De geitebok, d.i. Alexander de Groote, werd alzoo opeens en in één slag de heer der wereld, en niemand kon tegen hem het opnemen. Wat echter niemand vermoed had, gebeurde. De geitebok, d.i. Alexander de Groote, zoo zegt vs 8, brak derwijs door, gelijk de historie dan ook vermeldt, dat hij, schier heer der gansche wereld zijnde, op eenmaal stierf; de een verhaalt doordien hij verdronk, een ander doordat hij zich aan wijn verzondigd had; maar wat ook de oorzaak van zijn sterven geweest zij, bijna plotseling vond deze wereldveroveraar, die in de snelheid van zijn triumf nimmer geëvenaard is, op zoo jeugdigen leeftijd den dood.

Slechts van drie wereldrijken is hier alzoo melding gemaakt; eerst had men Babel met Assyrië, na Babel kwamen de Perzen, en na de Perzen de Grieken. Het vierde of laatste wereldrijk komt eerst in de volgende hoofdstukken aan de orde. Hier bepaalt Daniëls openbaring zich tot deze eerste drie. Van dit derde rijk, het rijk van Alexander den Groote, wordt nu echter het verloop terloops bericht, om alzoo te komen op Antiochus Epiphanes. Toen Alexander stierf, viel zijn rijk onder de dusgenaamde Diadochen uiteen, en werd gedeeld in vier kleinere rijken. Vers acht meldt ons, dat na het sterven van Alexander vier vorsten zijn plaats zouden innemen, en wel naar de vier winden des hemels vier vorsten of rijken, want

er staat bij, dat ze aanzienlijk zouden zijn. En nu in vers 9 komt de verschijning van den Geweldenaar op, in den vorm van „een kleinen hoorn", die al groeide. Zoo toch staat er in vers 9: „Uit een van de vier hoornen kwam een kleine hoorn op", welke uitnemend groot werd, naar drie kanten tegelijk, en die kleine hoorn duidt nu op den wreeden Antiochus Epiphanes. Deze Antiochus was een vorst van zeldzame genialiteit, die zich inbeeldde alle volken, over welke hij heerschte, aan zijn luimen en grillen te kunnen onderwerpen. Natuurlijk was hij een heiden, zoo echter, dat hij, instee van te zeer aan den dienst der afgoden te hechten, een eigen soort wijsbegeerte uitdacht, die zulk soort philosophie voor allen eeredienst der afgoden in de plaats schoof, en wel op zulk een wijs, dat hijzelf in alle religiën de groote Gebieder moest zijn, en als zoodanig moest geëerd worden. Een herhaling van Nebucadnezars hoovaardij, maar nog brutaler. Bij Nebucadnezar bleven althans de bestaande eerediensten nog gelden. Antiochus daarentegen wilde de verheffing van zijn eigen denkbeelden in de plaats van alle godsvereering stellen, en daarom was er niets dat hem zoo vertoornde, als de eeredienst van Israels God in den tempel op Sion. Vandaar de niets ontziende woede, waarmee hij zich tegen de toenmalige Joden keerde, en het zijn toen bovenal de Makkabeën geweest, die zich een naam maakten door weerstand te bieden. Kort daarop is Antiochus dan ook, naar de sage meldt, aan een giftige krankheid of aan doodslag bezweken, en zoo is het gehoonde Jerusalem toen gewroken en verlost.

Daarbij nu vermeldt vers 14 het mystieke cijfer, dat de tyrannieke onderdrukking van Antiochus duren zou, tot tweeduizend en driehonderd avonden en morgens. En na afloop van dezen termijn, zoo staat er, „zou het heiligdom gerechtvaardigd worden". Over dit cijfer is tot in het eindelooze geredetwist, en steeds zal 't voor de bewoners van het Westerland bezwaarlijk blijven om geheel in deze cijfer-mystiek in te leven. Over het cijfer zelf is geen verschil: het telt 2300 éénheden, doch al aanstonds rijst de vraag, of dit doelt op 2300 volle dagen, dan wel op 2300 etmalen van nacht of morgen. Er staat uitdrukkelijk in vers 14: „Tweeduizend en driehonderd avonden en morgens". Nu zou dit, om zooveel dagen aan te geven, een hoogst ongewone wijze van spreken zijn. Waar beide èn de avonden èn de morgens afzonderlijk vermeld staan, kunnen zeer wel de avond en de morgen afzonderlijk voor twee etmalen gesteld zijn. Saam zouden die avonden en morgens dan 1150 dagen opleveren. De vraag is nu maar, waarom dit cijfer van 1150 gekozen is en hoe 't te verstaan is. Ook wij plegen op grond van wat de Schrift ons openbaarde, met mystieke, of zoo ge wilt heilige cijfers

te rekenen. Het *drietal* is ons een heilig cijfer, om Gods heilige Drieëenheid. Het *zevental* is ons een heilig getal om de Schepping en de daarop berustende indeeling der week. En evenzoo komen in de Schrift de getallen van *twaalf,* van *veertig,* van *zeventig,* en zooveel meer, als cijfers van bijzondere beteekenis voor. Zoo nu schijnt ook hier op het heilig zevental gedoeld te zijn. Nam men nu zeven *geheele* jaren, dan zou men uiteraard op veel hooger cijfer komen, want zevenmaal 365 dagen zou een totaal geven van 2555. Op grond hiervan nu oordeelt men, dat bedoeld werd aan Israel te voorzeggen, dat de zware onderdrukking niet de volle zeven jaren, maar slechts de *helft* ervan zou aanhouden, en dat ze zelfs op deze helft nog zooveel zou worden ingekort, dat het tenslotte op 2300 avonden en morgens, d. i. op 1150 dagen, zou neerkomen. Gelijk de Evangeliën ons melden, heeft de Christus, in verband ook met Daniël, er op gewezen, dat „die dagen verkort zouden worden", omdat anders de ontzettende verdrukking niet zou zijn te doorstaan. En zoo komt men dan tot de gevolgtrekking, dat dit mystieke cijfer hier aanduidt, hoe het zevental gehalveerd zou worden, hoe het totaal dan op iets meer dan 1150 zou komen, maar hoe, door Gods ontferming, zelfs dit halve cijfer nog verkort zou worden, zoodat men aldus op het cijfer van de 2300 of van de 1150 dagen zou uitkomen.

Al is 't nu, dat dit mystieke cijfer uiteraard niet met uur en dag aangaf, wanneer Antiochus' geweldenarij door Gods almacht en genade zou worden gestuit en teniet gedaan, er lag dan toch dit in, dat als die geweldenarij op 't hoogst ging, de verlossing nabij zou zijn, en dat het Volk des Heeren, door nog een drietal jaren te volharden, den triumf van Gods zake en den ondergang van Antiochus beleven zou.

Hier eindigt nu het gezicht, of nader *het visioen*, dat zich alzoo regelmatig in zijn saamhang ontplooide. Babylon is reeds afgeloopen, de Perzen daagden reeds op, en zoo keerde Israel uit de ballingschap weder. Zoo is dan nu het Perzische wereldrijk voor dat van Babel in de plaats getreden. Toch kon ook dit Rijk geen stand houden. Uit Griekenland daagde onder Alexander den Groote aldra een ander wereldrijk op. Zoo ging Perzië ten onder, en de Grieksche macht verrees, zóó echter, dat het ééne machtige rijk van Alexander in vier rijken van kleiner omvang uiteenviel. En onder deze vier rijken nu was ook het Syrische rijk, en over dit rijk heerschte in het midden der tweede eeuw vóór Christus de booze Antiochus Epiphanes. Deze vorst was de kleine hoorn die opkwam, en al grooter werd, en tenslotte een macht zou ontwikkelen, die heel

Israel deed bezwijken, en nu zich opmaakte om het laatste spoor van den Jehovahdienst uit te roeien. Ten leste scheen 't dan ook metterdaad, alsof het met Israel gedaan ware. Bij geheele groepen waren de ontrouwe Joden reeds van den dienst van Jehovah afgevallen, en steeds meerderen zochten lijfsbehoud in het opgeven van den alouden Jehovahdienst. En wel bleef er nog een groep getrouwen over, maar deze groep slonk voor de gruwelijke wreedheid van Antiochus, die tegen moordpractijken niet opzag. Feitelijk, zoo luidt nu de profetie, zou er een oogenblik komen, gelijk er dan ook omstreeks 150 j. v. Chr. gekomen is, waarop al wat aan Israels Jehovahdienst herinnerde, bijna zou zijn te niet gedaan. Het heidensche volk zou dan over Israel hebben getriumfeerd. Dat heeft toen drie, vier jaren gehangen. En zonder dat nu dit mystieke cijfer, dat op de drie, vier jaren doelde, naar uur en minuut was aftemeten, stond dan toch zooveel door dit mystieke cijfer vast, dat als de nood op 't hoogst klom, en de spanning op het alleruiterste zou zijn opgekomen, en de worsteling op nederlaag dreigde uit te loopen, — in een spanne tijds die aan heilige becijfering gebonden was, de redding van Godswege zou intreden.

Inzoover was nu het visioen aan Daniël geopenbaard, maar geopenbaard in visionairen vorm, zoodat het nu aankwam op de uitlegging ervan. En nu doet zich hier het contrast voor, dat terwijl Daniël in den eersten bundel van het verhaal niet zelf de openbaring ontving, maar God hem alleen riep om uitlegger van de openbaring te zijn, hier, omgekeerd, Daniël de ontvanger van de openbaring is, terwijl de uitlegger nu van Boven tot hem nadert. Reeds in het droomgezicht waarvan het 7e hoofdstuk het verslag bood, was dit voorbereid, maar toch, hier eerst is deze nieuwe verhouding geheel uitgewerkt. Van een droom die aan een heidensch vorst ten deel valt, is hier geen sprake meer. De heidensche vorsten vallen hier nu geheel weg. Er wordt over hen en tegen hen gehandeld, maar zij zelven hebben aan de Heilige Openbaring geen deel meer. De openbaring gaat hier niet meer tot hen, maar tot Daniël uit, en dezelfde Daniël, die in den eersten bundel niet dan uitlegger was, ontvangt hier nu zelf de voleinde openbaring, en het is een mystieke mededeeling van Boven uit de wereld die om Gods troon staat, waarvan hem nu de uitlegging toekomt.

LI. **Daniël.** *(Vervolg.)*

> Ik naderde tot eenen dergenen, die daar stonden, en verzocht van hem de zekerheid over dit alles; en hij zeide ze mij, en gaf mij de uitlegging dezer zaken te kennen. DANIËL 7 : 16.

HET kon niet anders, of toen Daniël dit indrukwekkende visioen overzien had, moest zich aanstonds de vraag aan hem opdringen, welke de beteekenis van dit wondere gezicht was. Hij sliep niet, toen dat visioen hem verscheen, maar was klaar wakker. Hij moest daarom wel trachten zich rekenschap te geven van wat hem zoo midden op den dag overkwam, ja bijna overviel. Ook in het gewone leven overkomt het den fantasierijke wel, dat hij, eenzaam wandelende of op zijn zetel een oogenblik uitrustende, een tafereel voor zich als verschieten ziet, waarvan hij de trekken in lijnen en figuren zich straks nog zeer wel herinnert, maar zonder dat 't verder indruk bij hem achterlaat, daar hij zelf voelt hoe 't niet anders dan een spel der zinnen was, aan de *fata morgana* niet ongelijk. Alleen met dat verschil dat in de *fata morgana* niet een zinnenspel, maar een lichtspel plaats grijpt, een gezichtsspel dat ons boeit, maar toch niet aangreep, omdat 't niets met onze innerlijke gesteldheid te maken had. Een ander die naast ons had gestaan, zou 't evenzoo gezien hebben. Doch juist dit nu is bij 't visioen zoo geheel anders. Ziet ge iets visionairs, ziet ge 't klaar en duidelijk, en kunt ge het tot in zijn kleinste vormen beschrijven, dan zal uw vrouw of uw kind, die met u in hetzelfde vertrek waren, er niets van bespeuren. Ook bij de verschijning die Paulus op den weg naar Damascus had, zag hij wat de hem begeleidende personen niet zagen. Daar we nu in Daniël 8 in nog sterker zin met een eigenlijk visioen te doen hebben, mag vermoed, dat Daniël 't in de eenzaamheid, doch altoos midden op den dag ontving, en wel zoo, dat niets hem aftrok, en hij klaarlijk de beelden zag en de stemmen hoorde, die 't visioen gaf. Toen dat visioen ten einde was, na vermoedelijk hoogstens het vierde van een uur in beslag te hebben genomen, moest aanstonds van zelf zich de vraag aan hem opdringen wat dit visioen hem kwam aanzeggen. Uit zich zelf wist hij natuurlijk niet, of 't een visioen was dat doelde op zijn persoonlijk leven, dan wel of 't een verder zich uitstrekkende beteekenis had, al moest hij 't laatste wel vermoeden, omdat er in dat visioen sprake was geweest van een tijdperk van

1150 dagen of zoo men wil van 2300 etmalen. Daniël vertelt ons dan ook in het 15e vers, wat er na afloop van dat visioen terstond in zijn gemoed omging. Zoo toch verhaalt hij ons zelf: „En het geschiedde, toen ik dit gezicht, dit visioen zag, dat ik, Daniël, het verstand daarvoor zocht", en toen, en dit was het aangrijpende, stond er op eens voor mij, niet een man, maar „als de gedaante van een man".

In die mansgestalte, of liever nog, in die mansgedaante, was hem een engel verschenen. Ook dit nu, de verschijning van zulk een engel, vinden we in de H. Schrift meermalen, zoo er gewichtige gebeurtenissen intreden. Denk ook hier maar weder aan het optreden van den Middelaar. Men mag wel zeggen, eeuwenlang was voor Bethlehem van geen engelenverschijning meer sprake geweest, doch nu eindelijk dan toch het oogenblik gekomen is, dat de volheid der tijden intreedt, nu is het of op eenmaal de hemel voor ons opengaat, en de engelen Gods zich voor de bewoners dezer aarde komen vertoonen. Wat de mannen van de critiek opmerkten, dat het zich bezighouden met engelenverschijning iets is dat eigenlijk in de echte religie niet thuis hoort; dat eerst Oostersche secten, en daarna de Roomsche kerk zich wel met zulk een veelzijdige engelenwereld bezighielden, doch dat de klare godsvrucht zich van deze fabel afscheidt, wordt dan ook door de geheele periode, waarin de Middelaar tot ons kwam, weersproken. Gabriël verschijnt aan Maria, nog eer iemand aan het nabijzijn van den Middelaar dacht. Bij Bethlehem dalen de engelen in Efratha's velden in geheele scharen neder, en zingen een lofzang, die nu nog, na 19 eeuwen, heel de wereld door, op den Kerstdag wordt nagezongen. Als het leven van Jezus bedreigd wordt, komt er een waarschuwing. Bij de verzoeking in de woestijn zijn 't tenslotte engelen die Jezus dienen. En zoo gaat 't door. Engelen komen Jezus te hulp in Gethsemané. Engelen wachten Jezus op bij Zijn Opstanding. En zoo gaat 't door tot het einde toe. Het is derhalve geheel in strijd met de klare waarheid, dat het optreden van de engelen in ons menschelijk leven iets zou zijn, dat op fabelen leek. Jezus is het groote Middenpunt van geheel de Goddelijke openbaring, en juist in de korte periode, waarin deze aarde den Middelaar dragen mocht, grijpen er gedurig en telkens weer allerlei verschijningen van engelen plaats, die schier heel Jezus' optreden vergezellen. Er ligt daarom niets vreemds of onwaarschijnlijks in, dat ook op dit aangrijpende punt in Israels historie, toen de ballingschap ten einde liep, en het volk des Heeren als 't ware een tweede bestaan ontving, wel niet gelijk aan het vroegere toen het een vrij en zelfstandig volk was, maar dan toch er van zeer nabij

op gelijkende, een hoogst opmerkelijke openbaring uit hooger sfeer intrad.

Dat nu de engel, die verschijnt, in de gedaante van *een man* zich aan Daniël voordeed, is evenmin vreemd. In de vroegere geschiedenis van Israel was dit herhaaldelijk voorgekomen, en dat in verband met dien eersten engel aanstonds de engel Gabriël optreedt, kan evenmin vreemd aandoen. Al moet toch toegegeven, dat er onder de engelen niet in aardschen zin ambtelijke aanstellingen gevonden worden, waardoor de één aan den ander onderworpen was, toch is ook dit feit weer te ver gedreven door hen, die *alle* engelen op voet van gelijkheid stelden. De Cherubijnen en Serafijnen maken ongetwijfeld den indruk van eenigszins in soort verschild te hebben van de overige engelen. En als we er op letten, hoe niet alleen Michael, maar hoe ook Gabriël met name vermeld wordt, en wel diezelfde Gabriël die ook te Nazareth tot Maria de boodschap van de redding ter wereld bracht, dan volgt slechts de Schrift, wie erkent, dat ook in de engelenwereld niet alle engelen geheel gelijk waren. Dit ging in het visioen van Daniël nu zoo toe, dat hij nog altijd bij Susa, en aan den oever van de rivier, de Ulai stond; en alzoo bij die rivier staande hoort Daniël nu „*tusschen* de Ulai", d. i. als over het water van den vloed, een menschenstem uitgaan, die tot Gabriël zegt: „Gabriël, geef dezen het gezicht te verstaan!" Omdat hierin een soort bevel spreekt, zoodat men den indruk ontvangt, te doen te hebben met iemand die aan Gabriël bevel kan geven, is dan vaak beweerd, dat deze persoon in menschengedaante of in menschengestalte de Zone Gods is geweest. Doch hoe dit ook zij, Gabriël wordt nu in het visioen gemengd, en aanstonds daarop ziet Daniël hem op zich toetreden, zoodat hij vlak bij hem post vatte. „Hij kwam," zoo meldt vs 17, „hij kwam nevens waar ik stond". Dit deed Daniël opschrikken. Hij werd toch niet van op zekeren afstand toegesproken, gelijk het veelal bij engelenverschijningen plaats greep, maar de engel Gabriël trad rechtstreeks op Daniël toe, zag hem alzoo vlak in het aangezicht, en joeg hem daardoor schrik aan. Zóó sterk schrok Daniël, dat hij neersloeg en voorover viel, hij dorst niet opzien, en terwijl hij zoo ter aarde lag, hoorde hij Gabriël tot hem zeggen: „Versta, gij, menschenkind, want dit gezicht zal zijn tot het einde." Iets wat niet beteekende, dat Daniël thans een openbaring over de Voleinding ontvangen zou. Zulk een openbaring ontving hij wel later, en hiervan vinden wij 't bericht wel in het tiende hoofdstuk en vervolgens, doch niet hier. Hetgeen hier van het einde gezegd wordt, behelst dan ook uitsluitend, dat aan hem verkondigd zal worden, en straks onder Antiochus Epipha-

nes te gebeuren staat, een schakel is in de lange keten van gebeurtenissen, die eerst in de Voleinding zal afloopen. Dit wordt er alzoo aan toegevoegd, om Daniël wel te doen verstaan, dat hetgeen nu staat geprofeteerd te worden, niet maar een zeker voorval betreft, dat over zóóveel tijd gebeuren zal, maar dat hetgeen te gebeuren staat onder Antiochus Epiphanes, rechtstreeks samenhangt met hetgeen de Voleinding voorbereidt en naderen doet.

Het opmerkelijke is nu, dat de sterke actie in dit visioen Daniël derwijs aangreep, dat het visioen waarin hij, geheel wakker zijnde, inging, nu overgaat in een droomgezicht. „Ik viel," zoo betuigt Daniël, „in een diepen slaap ter aarde." Toen echter roerde Gabriël hem aan, en haalde hem weer uit het droomgezicht in het visioen over, zoodat hij nu weer stond, en visionair waarnam wat Gabriël met hem deed. „Hij roerde mij aan," zegt Daniël zelf, „en zoo stond ik weer waar ik gestaan had," of zooals er letterlijk geschreven werd, „zoo stond ik weer op mijn standplaats" (zie vs 18). En nu betuigt Gabriël aan Daniël, dat hij gereed staat, om hem het straks door hem ontvangen visioen uit te leggen, en opdat Daniël ten volle verstaan zou, dat het visioen, waarvan hij thans de uitlegging zou ontvangen, een ingrediënt, een bestanddeel was van de vaste reeks openbaringen die, van het Paradijs na den val uitgegaan, zich zou uitstrekken tot in de Voleinding, betuigt hij Daniël nogmaals opzettelijk en met nadruk, dat ook 't geen hem thans geopenbaard wordt, rechtstreeks met de Voleinding in verband staat (zie 't in vs 19). Daarop volgt dan de uitlegging van het visioen tot in zijn bijzonderheden, doch als die uitlegging voltooid is, betuigt Gabriël nog eens, ter voorkoming van alle verwarring, dat de vervulling van wat in het visioen voorzegd en verbeeld is, volstrekt niet is op te vatten, alsof het morgen den dag reeds stond verwezenlijkt te worden. „Sluit," zoo betuigt Gabriël daarom, „sluit dit gezicht toe, want er zijn nog vele dagen", d.w.z. nog vele dagen eer het gezicht in vervulling zal gaan. Een bepaalde tijd wordt niet genoemd. Het zouden nog drie à vier eeuwen zijn. Maar duidelijk werd dan toch te kennen gegeven, dat het geprofeteerde niet aanstonds was in te wachten. Dat het desniettemin reeds nu geopenbaard werd, doelde op den samenhang waarin deze profetie met de historie van Gods volk stond. De ballingschap liep ten einde, Israel stond in geheel anderen toestand over te gaan. Doch ook dit nieuwe stuk van Israels historie was niet los er bij komend of onverschillig. Maar ook wat nu met het volk Gods te gebeuren stond, zou rechtstreeks samenhangen met Israels groote roeping in de toekomst. Ook wat nu geopenbaard werd, doelde op de Voleinding.

Nu lette men hier wel op het tijdsverloop. Cyrus of Kores, die, als der Perzen koning, na Babels ondergang, de wereldheerschappij wist te veroveren, regeerde van 558—529 v. Chr., en Alexander de Groote, de koning van Macedonië en Griekenland, die aan de hegemonie der Perzen een einde maakte, regeerde van 336—323. Eerst uit dit Macedonische rijk van Alexander is toen Syrië opgekomen, waarin Antiochus Epiphanes het bewind voerde, en deze nu voerde zijn bewind in het midden der tweede eeuw. Meer algemeen genomen, en zonder nu te veel op de enkele jaren acht te geven, staat het derhalve zoo, dat Cyrus omstreeks 550, Alexander de Groote omstreeks 330, en Antiochus omstreeks 150 in de historie voor ons treedt. Beide malen is 't alzoo een sprong van twee eeuwen. Het zijn twee eeuwen van Cyrus op Alexander (van 550 op 330) en daarna nogmaals twee eeuwen van Alexander op Antiochus (van 330 op 150). Voor het geheugen schikken op deze wijze de jaarcijfers als vanzelf saam, en uiteraard doet 't er bij zulk een breed overzicht van heel de historie der openbaring zoo goed als niets toe, of men, om precies te zijn, elk van deze regeeringen met enkele jaren verlengt. Zooals we 't hier nu aangeven in ronde cijfers, spreekt 't duidelijk en genoegzaam precies, en de uitlegging die Gabriël nu van 't visioen geeft, wordt er te overzichtelijker door. In zijn uitlegging nu stelt Gabriël op den voorgrond, dat beide èn die schapebok èn die geitebok twee koningen zijn, en dat wel zoo, dat de schapebok of de ram een Perzisch koning zal zijn, en dat in de geitebok gedoeld is op den Griekschen koning. Men voelt wat machtig stuk historie reeds in dezen overgang op zichzelf ligt. Voorop was het Babylonische rijk gegaan, dat Semietisch van oorsprong was, en tot het Oosten behoorde. Met Cyrus wordt de wereldmacht nog dieper Azië ingebracht, want Perzië lag nog dieper Azië in. Toch bleek wel, dat de groote beweging van het leven der volken, zich niet uit het Westen naar het Oosten, maar veeleer omgekeerd uit het Oosten naar het Westen zou voortstuwen. Na het opkomen der Perzen zou men het eer omgekeerd hebben verwacht, daar Perzië nog achter Babylon lag. En toch is de gang van het historisch leven der volken alzoo niet geweest. Eer kan men zeggen, was het geheel omgekeerd. Ongetwijfeld is voor ons, die ver in het Westen wonen, uit het Oosten het heil gekomen, wijl in het Oosten het Paradijs lag, en ten Oosten van Europa het heilige land met Bethlehem werd gevonden. Ons Kerstfeest blijft dan ook „het daghet in het Oosten". Doch volgt men nu de groote historische lijn waarlangs de ontwikkeling van het leven der volken zich heeft voortbewogen, dan gaat het niet van het Westen naar het Oosten, maar veeleer zeer beslist van het Oosten naar het Westen. Iets wat te

sterker in het oog springt, daar de overgang van Babylon op Susa eer vermoeden deed, dat de historie nu dieper in het Oosten was doorgedrongen.

Dit echter is niet zoo toegegaan. Even springt de lijn van Babel uit in het Oosten naar Perzië terug, maar de Perzen zelven keeren op eenmaal den koers der historie om, en dringen aanstonds naar het Westen op. In dit dringen naar het Westen zijn de Perzen toen eerst gestuit op Babel, dat ze innamen en als wegruimden, en, na meester van Babel te zijn geworden, hebben ze zich toen aanstonds in Klein-Azië en zuidelijk-op naar Griekenland toe bewogen, en hier vonden ze twee eeuwen later hun meester, niet in de regenten van Athene of Sparta, maar in den vorst van Macedonië, een staat die zich niet in Griekenland, doch ten noorden van Griekenland gevormd had en steeds meer heel Griekenland ging beheerschen. Het is datzelfde Macedonië waar ook nu op den Balkan de strijd weder om gaat, en het is uit dit vereenzaamd gelegen land dat toen de wondere man is voortgekomen, die onder alle wereld-heroën nog altoos bovenaan staat, als de toovenaar op het slachtveld, die bestond wat niemand vóór hem vermocht heeft, ook nu nog niemand hem nadoet, en vermoedelijk nooit en nimmer binnen zoo kort tijdsverloop op zoo ongeëvenaarde schaal hem zal worden nagedaan. Nu worden in het visioen Perzië en Griekenland beide met name genoemd. Dit kon ook anders. Het kon gebleven zijn bij 't visioen, en dan zou eerst de vervulling der profetie in later eeuwen de juiste beduiding van dit visioen aan het licht hebben gebracht. Zoo ging het niet zelden in de profetie toe; vandaar dat ze dan in algemeene trekken bleef, en niet dan in zeer algemeenen zin op het volk kon inwerken. Van Cyrus geldt zelfs ten deele als uitzondering, dat hij reeds door Jesaja met name genoemd werd. Hier echter gaat dit noemen met name wel niet zoover, dat we van Gabriel te hooren krijgen wie Cyrus, en wie na hem Alexander, en wie na Alexander Antiochus was, maar dan toch als met name gewezen wordt op de wondere vorsten die beiden in Perzië en Griekenland het hoogste hebben gestaan.

Let hier nu op *de hoornen*. Onder de dieren, die u schaden kunnen, wijl ze geweld kunnen plegen, is tweeërlei soort wel te onderscheiden. Er zijn ook dieren, die als de slang u vergiftigen kunnen; iets wat zelfs van de kleinste microben geldt; maar laten we deze voor 't oogenblik rusten, dan beschikken de geweldplegende dieren over tweeërlei middel van aanval, t.w. over den verscheurenden bek en over den stootenden hoorn. Voorzoover nu in poëzie, in profetie of in de beeldhouwkunst 't beeld van den mensch in het

dier wordt gezocht, neemt men de ééne maal den leeuw met den muil en de andere maal den bok met den stootenden hoorn. Zoo vindt ge het op 't wapenschild, en zoo vindt ge 't in de kunstverbeelding. Zoo vindt ge 't ook in de profetie. Vandaar dat ook hier de twee opkomende machten, waarop gedoeld wordt, d. i. de macht *der Perzen* en de macht *der Grieken,* in de hoornen onderscheiden wordt. De ram of de schapebok heeft in dat visioen *twee* hoornen, en dit karakteriseert den aard van deze opkomende macht. Het is toch een macht die tweeërlei wortel heeft. De eerste wortel van de Perzische macht lag in de Meden, die meer noord op woonden, en de tweede machtsbron waren de eigenlijke Perzen, die iets zuidelijker en meer oostwaarts zich gevestigd hadden. Deze beiden nu, de Meden en de Perzen, zouden in de dagen van Babylons val zich tot één machtig rijk vereenigen. Vandaar dat men hier niet met één hoorn, maar met twee hoornen te doen had, zoodat er in vs 20 staat: „De ram met de twee hoornen, die gij gezien hebt, zijn de koningen der Meden en der Perzen," gelijk deze in Darius den Meder en in Cyrus den Pers dan ook zijn opgetreden. Deze Perzische macht nu zou Daniël zelf nog bij zijn eigen leven overwinnend en over Babel zegevierend zien optreden, en vermoedelijk reeds onder Evil-Merodach, onder wiens bewind dan Daniël dit visioen ontving, was te voorzien, dat zulks ook de afloop der dingen zou zijn. Perzië won steeds, Babylon daalde, en de dag kon niet verre meer zijn, dat Perzië 't van Babylon won. Veel interessanter was daarentegen voor Daniël en zijn volk, hetgeen daarna te komen stond, en waarop toch eigenlijk niemand voorbereid was, t.w. het opkomen van de ten leste alles overstelpende Grieksche macht, en deze nu geeft het visioen van het beeld van den geitebok aan, en van dien geitebok geeft Gabriël bij de uitlegging deze verklaring: „De harige bok nu is de koning van Griekenland en de groote hoorn, die tusschen zijn oogen is, is de eerste koning" (zie vs 21).

Ware het visioen nu niet verder gegaan dan door te wijzen op Cyrus en Alexander, dan zou alle ingaan op wat voor het volk des Heeren te komen stond, zoo goed als zijn uitgebleven. Eerst was Israel voor Assyrië, toen Juda voor Babylon bezweken, en een deel van het volk was gevlucht naar Egypte. En wel had Cyrus toen een eind aan de ballingschap gemaakt, doch ook hiermede was nog geen uitzicht voor het einde geopend. Indien het heilige land steeds onder Perzië gebleven ware, zoo zou er geen pad geopend zijn, dat kon leiden naar de Voleinding. Juist daarop echter doelt dit visioen, en gelijk we èn bij vs 17 èn bij vs 19 zagen, is 't toch daarop, dat gelijk alle profetie, zoo ook dit geheel

bijzonder visioen zich richt. Alles komt hier daarom aan op wat nu de engel Gabriël nader aan Daniël uitlegt, omtrent hetgeen te gebeuren staat als de groote koning van Griekenland ten grave zal zijn gegaan. Op zichzelf zou men onder den koning van Griekenland minder aan Macedonië gedacht hebben. Griekenland had koningen van Sparta reeds van 1100 v. Chr. af. Van Athene wordt evenzoo gemeld, dat er reeds voor 1600 in Cecrops e.a. vorsten optraden. Op deze koningen kon echter hier niet gedoeld worden. Athene had reeds lang Archhonten gekregen en Sparta lag te ver af, om in de Spartaansche vorsten koningen van heel Griekenland te begroeten die het tegen Perzië konden opnemen. Alles hing dus maar aan dien wonderen vorst die in Alexander zou optreden, maar dan schier meer nog aan wat na diens dood met zijn alomvattend rijk te gebeuren stond, en het is hierop nu, dat de uitlegging van Gabriël nader ingaat. Er zullen, zoo zegt vs 22, als die eerste machtige vorst, die 't nieuwe wereldrijk zal stichten, is voorbijgegaan, een *viertal* koninkrijken uit zijn machtig rijk voortkomen: Vier koninkrijken, zegt vs 22, zullen uit Alexanders krijg ontstaan „doch niet van zijn kracht." Natuurlijk zouden deze nieuw opkomende rijken der Diadochen zooveel geringer van beteekenis zijn, omdat het ééne rijk van Alexander in vieren gedeeld werd. De Diadochen, gelijk men deze nieuwe vorsten noemde, regeerden maar over slechts één vierde deel van het rijk, dat door Alexander geheel alleen beheerscht werd. Eerst nu zou dit voor Israel weinig verandering geven. De Joden waren eerst aan de Perzen onderworpen geweest, daarna had Alexander ze aan zich onderworpen, en nu hoorden ze tot Syrië. Aan overheersching van dien aard waren de Joden na de ballingschap alzoo gewend. Jerusalem was herbouwd, en te Jerusalem stond op Sion de tempel weer. Op verre na niet in zulk een pracht, als Salomo eens aan Sion wist te geven. Het was ook na Ezra en Nehemia zoo gebleven, maar stil ging toch meest de eeredienst op Sion door. De jammer was maar, dat het Joodsche volk weer in zijn levensopvatting achteruitging. Doordien de Joden over heel Klein-Azië en in het zuiden van Europa verspreid geraakten, drong de Grieksche cultuur almeer ook onder de Joden door. Dit gaf geloofsinzinking, allengs zelfs vervreemding van het geloof, en tegenover deze half Grieksche of Helleensche richting, verstijfde nu de Joodsche orthodoxie in wat later op 't Pharizeïsme uitliep. Sterk stond in elk geval de positie van het Openbaringsleven in Jerusalem niet. De afvalligen werden velen.

Van hen nu zegt vs 23: Op het laatst van hun koninkrijk, d.i. van het koninkrijk van Alexanders opvolgers, als de afvalligen

het op het hoogst zullen gebracht hebben, dan zal er weer een geheel exceptioneel vorst opkomen, en die vorst zou Antiochus Epiphanes zijn. Vs 23 noemt hem, een man „stijf van aangezicht en raadselen verstaande," iets wat zeggen wil, dat hij niet meegaand, niet toeschietelijk was, zich niet gezeggen liet, maar geheel eigen ideeën had, en deze doordreef. Zulk een man was Antiochus Epiphanes dan ook. Hij was Antiochus de vierde, en regeerde van 175 tot 164 voor Christus. Deze Antiochus was een man van genialen aanleg, die zich verheven gevoelde boven den gewonen dienst der afgodspriesters, en zelfs een eigen wereld- en levensbeschouwing poogde door te drijven, die dan boven alle afgoderij voorop zou staan, en tot de hoogste vereering ook van zijn eigen persoon zou kunnen leiden. Juist daarom stond wat op Sion vereerd werd, hem in den weg. Op Sion werd Jehova vereerd als een God die, eenig in zichzelf, alle Goddelijke kracht vertegenwoordigde, en juist dit kon Antiochus niet dulden. Dit kwam zijn eigen prestatie te na. Had men op Sion de afgoderij willen aanvaarden, gelijk de andere volken daaraan hingen, zoo had hij 't laten gaan, maar de prestatie van de Jehovah-aanbidding sloot zijn eigen prestatie als leugenachtig uit, en dat wilde Antiochus niet dulden. Vandaar dat hij te Jerusalem niets ontzag, en niet aarzelde met moord en doodslag zijn opgezetten wil door te drijven.

Van dien koning nu lag in het visioen dat Daniël ontving, deze voorspelling, dat hij door zijn kracht en genialiteit elk struikelblok op zij zou dringen, elk verzet zou breken, en ten slotte als de albeheerende vorst alles in het heilige land zou te zeggen hebben. Zoo toch luidde het woord der uitlegging, dat Gabriël gaf, en dat in vs 24 staat opgeteekend: „Zijn kracht, namelijk de kracht van Antiochus, zal sterk worden, doch, zoo wordt er bijgevoegd, niet door zijn kracht," wat hier beduidt, dat 't al voortvloeien zou uit Gods beschikking. Hij zou sterk worden door de kracht die God hem verleende, en die kracht zou hij te Jerusalem wonderlijk verderven, en daar 't naar Gods bestel was, dat hij zoo deed, staat er bij, „dat 't hem zou gelukken, en dat hij 't doen zou en dat hij niet alleen de sterke en vreemde natiën, met name ook Egypte, maar ook het heilige volk verderven zou." Meer nog, het zal zulk een alles aandurvend man zijn, dat hij, zoo staat er, door zijn kloekheid de bedriegerij van zijn 't al overzienden geest zou doen gedijen; ja, hij zou zich in zijn hart verheffen; en hij zal dit alles doen met zulk een goed geluk, dat hij de stille rust van velen verderven zal, en alzoo zal hij staan tegen den vorst der vorsten, d.w.z. zijn eigen bestel zal hij tegen het bestel Gods overplaatsen. Doch dan zal ook zijn einde er zijn,

want zonder hand, d. i. zonder wapengeweld, zal hij verbroken worden. Hij zal verbroken worden doordien God hem ter neer werpt en op zijn krankbed in den dood laat eindigen.

Geweldig had ook deze openbaring, dit visioen, Daniël aangegrepen. Hij voelde zich aangegrepen in geheel zijn gestel: „Hij was zwak," zoo staat er „en eenige dagen krank." Doch allengs kwam hij weer tot zich zelf. Zoo ging hij weer over tot zijn werk in den hofdienst. En hoe ontzettend dan ook dit visioen was geweest, hij liet het aan de overige hofbeambten niet merken.

LII. **Daniël.** *(Vervolg.)*

> O Heere, hoor, o Heere, vergeef, o Heere, merk op en doe het, vertraag het niet. Om uws zelfs wille, o mijn God. Want uwe stad en uw volk is naar uwen naam genoemd. DANIËL 9 : 19.

HET 9de hoofdstuk verplaatst ons in het tijdperk, toen de macht van het Babylonische rijk reeds gebroken was, en de Medisch-Perzische macht, onder den Medischen koning Darius, in wat eerst als Nebucadnezars rijk bloeide, was binnengedrongen. Hierdoor had er ook voor Daniël een algeheele verandering in zijn levenspositie plaats gegrepen. In het rijk van Babylon was hij een der hoogste hof- en regeerbeambten geweest. Reeds onder Evil Merodach (of diens voorganger) was hij uit die hooge ambtelijke positie verwijderd, zoodat deze vorst reeds op hem neerzag als een vreemde, totdat de koningin-weduwe van Nebucadnezar, toen het booze handschrift op den wand van de paleiszaal, de koningin aan Daniël als droom-uitlegger herinneren moest, zijner gedacht. En al is Daniël later met het Perzische hof in nauwere aanraking geweest, toch is het te verstaan, dat deze algeheele ommekeer in 't bewind, Daniël tot nadenken en tot nader onderzoek bracht. Aanstonds, bij den aanhef van dit kapittel, vernemen we dan ook, dat Daniël zich tot nadere raadpleging van de Heilige Schrift begaf. In hoeverre reeds toentertijd een authentieke tekst van het Oude Testament in gebruik was, zij nu daargelaten, maar in elk geval kende men reeds wat later tot de saamstellende deelen van de H. Schrift zou behooren, en waar 't hier vooral neerkomt op wat van Jeremia's profetie omtrent de ballingschap bericht wordt, zoo staat, hoe ook

bezien, vast, dat Daniël in het bezit van een deugdelijk handschrift van Jeremia was, en dat het 25e en 29e kapittel van Jeremia hem bekend zijn geweest. Beide toch, èn in Jeremia 25 : 11 en 12 èn in Jeremia 29 : 10, bezitten wij nog altoos de stellige betuiging, dat de ballingschap met het zeventigste jaar haar einde zou tegemoet gaan. De profetie in Jeremia 25 : 11 en 12 luidde aldus: „Dit gansche land zal worden tot een woestheid en tot een ontzetting, en deze volken zullen den koning van Babel dienen zeventig jaren, maar het zal geschieden als de zeventig jaren zullen vervuld zijn, zoo zal Ik dat land der Chaldeën stellen tot 'n eeuwige verwoesting." En in Jeremia 29 : 10 heet 't nog beslister: „Want, zoo zegt de HEERE, als zeventig jaren te Babel zullen vervuld zijn, zal Ik u bezoeken en u wederbrengen tot deze plaats," d. i. tot Jerusalem. Naar te vermoeden valt, waren het vooral deze stellige uitspraken bij Jeremia, die Daniëls aandacht trokken. Niet natuurlijk, alsof hij deze beide uitspraken niet reeds vroeger gekend had, maar zoolang het gewone leven te Babel doorging, had hij er niet zoo in 't bijzonder op gelet. Nu daarentegen, nu in Babel alles onderstboven ging, en geheel andere toestanden intraden, lag 't voor de hand, dat Daniël zich weer tot onderzoek van deze heilige schriftuur zette, en nu vooral zijn opmerkzaamheid richtte op de profetie van die zeventig jaren, die het einde van de zoo harde ballingschap beloofde.

Zoo staat er dan ook in het 2e vers van dit hoofdstuk: „In het eerste jaar van Darius' regeering, richtte ik mijn aandacht op de heilige boeken of schriften, en trok het mijn aandacht, dat de duur van de ballingschap bij Jeremia gesteld was op zeventig jaren." Nu bestaat er over die zeventig jaren onder de uitleggers in zooverre eenig verschil, dat er uitleggers zijn, die deze zeventig jaar op het cijfer precies nemen, maar dan ook genoodzaakt zijn, ze te laten beginnen, eer de totale verwoesting van Jerusalem en van Jerusalems tempel nog had plaats gegrepen. Men rekent dan af van de eerste belegering van Jerusalem, en komt dan ongeveer uit. Anderen daarentegen zijn van oordeel, dat het cijfer van zeventig ook hier, als product van 7 × 10 te verstaan is, en ten deele een mystieke beteekenis heeft, gelijk zulks in het Oosten vaak in gebruik was. Ook in het 24ste vers, waarin sprake is van de „zeventig weken" waarna het einde zou intreden, en waaromtrent evenzoo, gelijk we zien zullen, tweeërlei opvatting ingang vond. Doch of men nu deze zeventig jaren van de ballingschap als stipt cijfer neemt, dan wel als een cijfer dat kan inkrimpen of zich eenigermate kan rekken, Daniël doorzag bij het weeropleven van Jerusalem toch aanstonds, dat met het einde van de ballingschap een machtige ommekeer in het leven der volken zou intreden. Reeds Jesaja (zie

hoofdstuk 45 : 1) had geprofeteerd, dat bij dien ommekeer een Perzisch koning Cyrus of Cores genoemd, de grootste rol zou spelen, en al werd thans het bewind nog door Darius gevoerd, toch was Daniël te schrander en in de nationale politiek te zeer van nabij betrokken geweest, om niet te voelen, dat in de ballingschap zelve nu een groote keer stond te komen; en dat die keer in de ballingschap geheel nieuwe nationale toestanden in het leven zou roepen, ook voor Israel. Dit dreef hem uit tot een nader zoeken van de gemeenschap met zijn God. „Ik stelde," zoo schreef hij zelf, „ik stelde mijn aangezicht tot God, den Heere, om Hem te zoeken met het gebed, en smeekingen en vasten, en zat in asch."

Op zulk een wijze tot verootmoediging over te gaan, was Oostersche usantie, en ook onder de Israelieten in gebruik. Niet alleen dat men zich dan van het gewone leven en van zijn dagtaak terugtrok, maar men kleedde er zich opzettelijk voor in een boetekleed, en speende zich derwijs aan alle weelde, dat 't bijna een volstrekt vasten werd. Zelfs het vasten van Jezus in de woestijn staat hiermede in verband. In die dagen van boete was Daniël in gedurig en bestendig gebed, en van vs 4 tot en met 19 wordt ons de inhoud en de strekking van dat gebed door Daniël zelf medegedeeld. Het trekt daarbij terstond de aandacht dat Daniël in dat gebed niet persoonlijk voor zichzelf optreedt, maar spreekt als met zijn volk één. Wel toch staat er in vs 4: „*Ik* bad tot den *Heere* mijn God en deed belijdenis", maar onmiddellijk daarop gaat zijn bidden in het meervoud over, en belijdt hij: „*Wij* hebben gezondigd en *wij* hebben onrecht gedaan." Wel wisselt het: „*mijn God*" nog met het bidden tot „*onzen God*" af, maar geheel de smeeking die Daniël opzendt, is toch in het meervoud uitgesproken. Niet alsof Daniël niet ook voor zichzelf vaak belijdenis van zijn persoonlijke zonde zal gedaan hebben. Gelijk in hoofdst. 6 : 14 bericht werd, klaagden de Babyloniërs hem bij Darius aan dat hij „drie malen daags zijn gebed deed", en wie zou dan betwijfelen kunnen, dat in dit gebed ook belijdenis van zonde, voor wat zijn persoonlijk leven betrof, was opgenomen. Hier echter laat Daniël zijn persoonlijk leven geheel ter zijde. Hij vereenzelvigt zich met de geheele massa van zijn volk, en het is schier priesterlijk, dat hij nu in naam van heel zijn volk, de belijdenis van de schuld en van de zonde doet, waardoor Israel Jehovah tot toorn verwekt had en de verwoesting van stad en tempel, met de daarop gevolgde ballingschap, over zich gehaald had. Juist dit priesterlijk karakter van deze voorbede leent er een zoo plechtig karakter aan, dat het nog altoos het ware voorbeeld blijft voor den goeden toon, die op bededagen in prediking en

gebed heerschen moet. Er is in dit roerend-schoon gebed onvoorwaardelijke belijdenis van zonde, er is de volle erkentenis dat 't Israels volk zelf was, dat Jehovah, der vaderen God, tot rechtmatigen toorn verwekt had, er spreekt de erkentenis in, dat het in de ballingschap aan Israel overkomen lijden ten volle en in elk opzicht verdiend was, en het is uit dezen jammer en uit dit diepe schuldbesef, één roepen en bidden en smeeken tot der vaderen God, om verlossing en uitredding, en zulks met een gedurig beroep op Gods heilige beloften. „O, Heere, hoor, zoo eindigt dan ook zijn smeeking, o, Heere hoor en vergeef, o, Heere merk op en doe het, stel het niet uit. Om uws zelfs wille, o, mijn God! Want uw volk en uw stad is naar uw naam genoemd!"

Terwijl hij nu midden in zulk een gebed was, overviel hem toen de nadering van den engel Gabriël. Zoo toch staat er in vs 20: „Als ik nog sprak, en bad, en beleed mijn zonde en de zonde mijns volks van Israel, en mijn smeeking nederwierp voor het aangezicht des HEEREN, mijns Gods, om den wille van Sion, Gods heiligen berg, als ik nog sprak in het gebed, zoo kwam de man Gabriël, mij aanrakende omtrent den tijd des avondoffers." Er valt niet wel aan te twijfelen, of toen Daniël zich op die wijs verootmoedigde en smeekte om de redding van zijn volk, leefde zijn volk in zijn groote massa in onnadenkendheid voort. Ook had Daniël het *geloovige* volk niet apart bijeengeroepen om met hen een bededag of althans een bedestond te houden. Daniël was, toen hij alzoo bad en smeekte, geheel alleen in zijn bidvertrek. Hetgeen van hem uitging, was een voorbede in den meest priesterlijken zin van 't woord. Gelijk een moeder, die nog niet dan zeer jonge kinderen heeft, bij krankheid onder haar jonge lievelingen, voor die kinderkens bidden zal, zonder dat die zeer kleinen ook nog maar eenig besef van 't wezenlijke bidden hebben, zoo ook bidt hier de profeet voor zijn volk, al is 't dat dit volk zelf er ternauwernood op merkt. Maar al te velen kennen geen ander gebed voor zich dan wat ze zelf bidden; hier daarentegen is het de wezenlijke voorbede van wie bidden kan, voor wie het bidden verwaarloost, waardoor de smeeking ons zoo roert. Gabriël brengt dan ook aanstonds de goedkeuring van zijn God over zulk voorbidden met zich. „Daniël, zoo zegt Gabriël in vs 22 en 23, nu ben ik uitgegaan, om u de zaak te doen verklaren. In het begin uwer smeeking is het woord uitgegaan, en nu ben ik gekomen, om u dat te kennen te geven, want, zoo voegt hij er bij, gij zijt een zeer gewenschte man. Versta dan dit woord en merk op dit gezicht." Duidelijk blijkt hieruit welke hooge waarborg aan de voorbede toekomt. Bij zulk een voorbede omvat de voorbidder met zijn teedere liefde al 't volk, waarvoor hij zijn

smeeking opzendt, en die smeeking is niet maar een holle klank, zelfs al werd er slechts fluisterend voorgebeden; die voorbede dringt toch altoos tot het oor van den Heilige door en God merkt er op, en daargelaten nu of er *verhooring* volgen zal, gehoord wordt zulk een voorbede altoos.

Daarom nu is deze smeekende voorbede van Daniël, of de afloop van de ballingschap mocht intreden, een zoo éénig moment in de heilige geschiedenis der openbaring, een éénige mijlpaal op den weg die naar de Voleinding zal voeren. Israel had zijn roeping en bestemming verzondigd. De Babylonische macht werd daarop door God zelf naar Israels erve opgeroepen, om Gods toorn in het bestaan zelf van het volk te doen inwerken. In ouden roem hersteld is Israel dan ook nimmermeer. De dagen van David en Salomo zijn niet teruggekeerd. Sterker nog, van het oogenblik af toen Nebucadnezar stad en tempel verwoestte, is er nimmer meer een vrije zelfstandige staat geweest, waarin het volk van Israel onder de volken leven kon. Toen Babylon viel, bleef het onder de Perzen. Na de Perzen is het door Alexander den Groote overweldigd. En toen de macht der Grieken inzonk, kwam Palestina onder de Cæsars van Rome. Door de Romeinen onder Titus is toen, nogmaals in een jaar met het cijfer van 7 × 10 of 70, geheel Israel ter neer geworpen, als vrij volk vernietigd en in de heerschappij der Cæsars opgelost. Toen de ballingschap eindigde en Daniël met het oog hierop in het gebed ging, dat ons bewaard is, wentelde zich alzoo Israels historie nogmaals om haar as. Eerst was het onder Nebucadnezar geheel onder het Oosten opgenomen, en scheen 't of, evenals zoo menige andere natie, ook de nationaliteit van Abrahams nageslacht in twee, drie geslachten voor goed verstuiven en te niet zou gaan, om vermengd te worden onder al die andere volken. Doch hier is nu het keerpunt. Hier is een uiting des Geestes. De Geest werkt op Daniël in. Onder de leiding van die geestelijke inwerking, komt eindelijk dan toch de boete, die nog steeds was uitgebleven. Hier spreekt dan nu ten slotte toch de verootmoediging, en in Daniël keert Israel tot zijn God terug. De wederaanneming volgt dan ook. Gabriël wordt uitgezonden, om Daniël, en in Daniël straks heel 't volk, van zijn wederopneming in de genade Gods te verzekeren. De klank van dit smeeken, en het Amen Gods op dit smeeken, dringt straks onder 't nog geloovige volk door. En van dat oogenblik af leeft er weer een Israel, 't Israel waaruit de Middelaar zou voortkomen, om aldus den overgang tot de christelijke kerk te doen plaats grijpen, waarin het geestelijke Israel voor zijn God zou verschijnen. Het afvallige

Israel houdt daarom nog wel aan. Nu reeds 19 eeuwen zweeft het om Christus' kerk heen, om eerst in het eind der eeuwen weer een klank uit Hooger op te vangen. Maar geheel afgezien van dit oude, nu afgevallen bondsvolk, ging 't verjongde bondsvolk nu door den Messias in het tijdperk van geestelijke opleving over. En het is voor dezen machtigen, allesbeheerschenden overgang, dat Daniël de geestelijke toonaangever moest worden door dit zijn zoo roerend gebed. Denk aan Gethsemané. Gethsemané bracht het alles beheerschende keerpunt in de harten der verloren menschheid. „Vader, niet Mijn wil, Uw wil geschiede!" was de taal der diepstgaande plaatsbekleedende verootmoediging van onzen Middelaar. En hiervan nu was dit verzinken in smeeking van Daniël de voorbode. Daniël was juist de profeet die tegen de Godverloochening van zijn volk geprofeteerd had, en toch is er in die dagen niemand opgestaan, die dieper dan hij zich over de zonde zijns volk voor zijn God verootmoedigde. Het is dan ook geen toevallig vertoon van eigen vroomheid, dat Daniël ons deze zijn roerende smeekingen bewaard heeft. Als voorbode van wat eerst in Gethsemané voleind zou worden, bracht deze smeeking van Daniël het keerpunt, waarbij de geestelijke historie van Israel zich hernam. Gelijk dan ook in Gethsemané een engel gezien is, die tot Jezus nederdaalde en Hem versterkte (zie Luc. 22 : 43), zoo daalt ook hier Gabriël tot Daniël neder, als door God gezonden, om Daniël in zijn geest de kracht te doen hernieuwen.

Dit leggen van een zeker verband tusschen wat hier Daniël leed en deed, en hetgeen Gethsemané ons te verstaan geeft, is dan ook niet willekeurig. Tot tweemalen toe toch spreekt Gabriël in wat hij Daniël melden komt, van den Messias. Eerst in vs 25, waar het heet: „Weet dan en versta, van den uitgang des woords, om Israel te doen wederkeeren en Jerusalem te doen bouwen, tot op Messias, den Vorst, zijn zoo en zooveel weken. De straten en de grachten zullen in Jerusalem wedergebouwd worden, doch in benauwdheid der tijden." Dit zegt ons het 25ste vers, en dan volgt daarop in het 26e de nadere mededeeling van Gabriël, die dit nog versterkt door de verwijzing naar het lijden des Heeren. Zoo toch kondigt Gabriël hier het lijden des Heeren voor Daniël aan: „Na die weken zal de Messias uitgeroeid worden, maar het zal niet voor Hem zelven zijn." Het in verband brengen van Daniëls ontroerende smeeking met Gethsemané is alzoo geheel gewettigd. Voor den nadenkenden lezer wijst het verhaal in het 9e hoofdstuk er zelfs rechtstreeks op, en zou 't alzoo een verzuim zijn, zoo we er *niet* op wezen. Al is het toch, dat men ook hieraan getornd en geweigerd heeft in den Messias, die hier voorkomt, den Christus te zien, met geheel de traditie, die zich ook in de kantteekening

op onze Statenoverzetting uitspreekt, blijven ook wij hieraan vasthouden. Het gaat niet aan, om waar de geheele profetie op Christus als den Messias wijst en doelt, deze heilige benaming hier ter plaatse anders te duiden. Zulke kunstgrepen van de kritiek maken dan ook tenslotte geen indruk. Een korte wijle heeft men zich er aan vergaapt, maar nu reeds verbleekte alle glans van deze vondsten.

Strak saamgevat is wat Gabriël uitspreekt over het geestelijk proces, dat bij dit komen en dit heiliglijk optreden van den Messias zal doorloopen worden. Hij zegt toch dat er een periode van zeventig weken zal naderen, en dat in deze periode zes stukken zullen volvoerd worden. Hij geeft deze zes stukken in deze volgorde: De komende geestelijke actie zal ten doel hebben 1° om de overtreding te stuiten; 2° om de zonde te verzegelen; 3° om de ongerechtigheden te verzoenen; 4° om een eeuwige gerechtigheid aan te brengen; 5° om het gezicht van den profeet te verzegelen, en 6° om de heiligheid der heiligheden te zalven.

Het blijkt reeds uit deze opsomming aanstonds, dat hierbij niet van deze wereld opgevaren wordt naar Boven, maar omgekeerd van Boven gedaald naar beneden. Uit deze zondige wereld stijgt allerlei zondige wasem op naar Boven, en het is hiertegenover, dat Gods genade zondevernietigend en heilaanbrengend inwerkt. Het zijn al te gader stukken, die wel op aarde worden waargenomen, maar die toch doelen op werkingen, die door den Heiligen Geest in de geloovigen op deze aarde worden teweeg gebracht. Nu is hierbij het uitgangspunt, dat deze geestelijke actie die van Boven naar de geloovigen op deze aarde uitgaat, een zeer geruimen tijd in beslag zal nemen. Op zich zelf zou men gemeend hebben, dat, zoodra de Messias verschenen was, het eeuwig Koninkrijk zou ingaan, en de bedeeling van het heil op deze aarde een einde zou nemen. Ook de eerste Christengemeente heeft 't niet anders opgevat, en zelfs de apostel Paulus koesterde in dien zin een vrij sterk heimwee. Toch is het zoo niet geloopen. Veeleer heeft ook na Jezus' Hemelvaart het geheele proces der genade op aarde een zeer langzamen loop gehad, nu reeds bijna 20 eeuwen, en staat het nog te bezien, of de duur ervan niet nog verlengd zal worden. Wel toch heeft ook de huidige oorlog er ons opnieuw aan herinnerd, dat de parousie, of Wederkomst des Heeren, vrij plotseling in kan treden, iets waarop de Christus zelf heeft voorbereid, maar op zich zelf is reeds de duur van bijna twintig eeuwen die achter ons liggen, een tijdperk van zoo langen duur, dat de apostelen waarschijnlijk niet vermoed hebben, dat 't ooit op zoo langen tijd beslag zou leggen.

Juist in verband hiermede nu is wat Gabriël hier aan Daniël te

verstaan geeft, zoo belangrijk. In de zes zooeven opgenoemde stukken gaf Gabriël toch te verstaan, van welken omvang en van welke diepgaande actie het proces zou zijn, dat zou moeten ten einde loopen, eer de Voleinding kon intreden. Eerst komen onder de zes deelen van dit proces drie stukken voor, die rechtstreeks doelen op de zonde. Zal er eenmaal een vernietiging komen van der zonde macht, dan zal dit anders toegaan bij de ongeloovigen, en anders bij de geloovigen. Het alles beheerschende feit zal zijn, dat er een einde komt aan aller zonde macht, en zulks niet voordat de overtreding zal gesloten worden. Het beeld van een bron of fontein waar de zonde van het Paradijs af uit opwelt. Die bron nu zal in de Voleinding gestopt worden, en wel op tweeërlei wijs; bij de ongeloovigen daardoor, dat de zonde verzegeld wordt, zoodat er geen zonde meer wezen kan, en voor de geloovigen daardoor, dat alle zonde overwonnen wordt. Hierop nu komt in het vierde stuk, waarin negatief de zonde gebonden en bezworen is, positief de gerechtigheid op. Dit wil zeggen, dat wat in het Paradijs te loor ging, nu, door Messias, en zulks zelfs in heiliger vorm, terugkeert. Er komt nu, zoo betuigt Gabriël in de vierde plaats, *een eeuwige gerechtigheid.* De gerechtigheid vervangt in de Voleinding het leven in ongerechtigheid, gelijk dit tot op de Wederkomst des Heeren op deze aarde door zal gaan. Doch hierbij blijft het niet. Ook het gezicht van den profeet wordt nu verzegeld. Verzegelen is een geschreven stuk authentiek maken, het bekrachtigen, te weeg brengen dat het alsnu zijn volle uitwerking erlangt. Als de huwelijksacte verzegeld is, dan gaat 't huwelijk ook in. Als de koopacte van een schip, waarbij het aan een ander rijk is overgedaan, verzegeld wordt, dan gaat de vlag die van den steven woei, naar omlaag, en wordt de vlag van de nieuwe mogendheid, die 't bezitten zal, omhoog geheschen. Geheel de feitelijke inhoud van gezicht en profetie zal dientengevolge na Messias' komst en optreden, tot in alle deelen vervuld worden. En eerst dan zal men den rijkdom van de profetie in haar zekerheid leeren verstaan. Ten slotte komt dan nog, naar luid van Gabriëls aankondiging, de slotacte, die hierin zal bestaan, gelijk gemeld wordt, „dat de heiligheid der heiligheden wordt geroofd". Dit kan uiteraard niet slaan op den eigenlijken tempel die op Sion herrijzen zou. Of wil men het ook op dezen nieuw te bouwen tempel laten doelen, dan geschiedt dit toch alleen in zooverre, als de tempel op Sion steeds het beeld bleef vertoonen van wat eens de geestelijke tempel in Jerusalem zou zijn. Het komt hier voor als het laatste stuk van de zeven deelen die verloopen zullen, en het is in de Openbaring van Johannes, dat ons de toelichting op dezen geestelijken tempel

gegeven wordt. Wat in Israel als heiligdom gezien was, had Israel ontheiligd en de zalving ervan geschonden. Daarop was het heiligdom in weerwil van zijn heilige zalving, door de erfvijanden Gods verwoest, terneergeworpen en verbrand. En nu zou op Sion wel weer een nood- of hulptempel verrijzen, maar voleind zou de heilige gedachte van een wonen Gods onder Zijn volk toch eerst in de Voleinding worden, en dan eerst zou de heiligheid der heiligheden een zalving ontvangen, die nimmer meer te loor ging.

Geheel dit verloop nu wordt in de sprake van Gabriël aan cijfers gebonden. Eerst spreekt hij van zeventig weken, als vormende den duur van hetgeen nog in actie zal moeten komen, eer de Voleinding kon ingaan. Wat nu onder die zeventig weken te verstaan is, blijkt niet met volkomen helderheid. Tweeërlei opvatting vond veelal ingang. De ééne opvatting was, dat hier onder *weken* een reeks van *jaarweken* zou te verstaan zijn. Zulk een jaar-week zou dan uit *zeven jaren* moeten bestaan. Zeventig weken zouden alzoo $7 \times 70 = 490$ jaren zijn. Ook dit is wederom uit het Oostersch geheel te verklaren, waarin deze verklaring gevat is. Een week heet in het Hebreeuwsch een *zevenheid* of *sjeboud*. Sjebâg is *zeven*, en sjeboud zegt alzoo niets anders dan dat het tijdperk, waarop men het oog had, uit zeven eenheden bestaat. Of nu deze eenheden dagen, etmalen, weken, maanden, jaren of eeuwen zijn, wordt door het woord zelf niet uitgemaakt. De vertaling van onze Statenoverzetters met *weken* kan daaromtrent tot verkeerde opvatting leiden. Doch verstaat men deze *weken* nu als jaarweken, dan is maar de vraag, of men deze 490 jaar aftrekt van *na* of van *voor* de ballingschap. Moeilijkheid blijft er altoos over, doch in elk geval zou de periode dan niet verder loopen dan tot op Antiochus Epiphanes. Niet precies, maar toch ongeveer, en met de noodige kunstberekening is men er zelfs ten slotte in geslaagd, dat cijfer er juist in te leggen. Vooral de bestrijders van de echtheid van Daniël, hielden vanzelf liefst aan deze becijfering der 490 jaren vast, doch ook vele geloovige Schriftverklaarders gingen er in mede. Van de andere zijde daarentegen meende men deze *zeventig weken* niet als de aanduiding van een precies cijfer te moeten nemen, doch als de uitkomst van de vermenigvuldiging van de 7 met 10, zoodat het de symbolische aanduiding zou zijn van den verderen loop dien het heilige (d.i. de zeven) in het wereldsche (d.i. in de tien) erlangen zoude. We gaan hierop niet nader in. Dit toch zou leiden tot zoo ingewikkelde opmerkingen, dat ze voor onze lezers niet genietbaar zouden zijn.

De tweede cijferopgave in vs 25 is duidelijker. Deze toch doelt

niet op de Voleinding, maar op de wederopbouwing van Jerusalem, waarbij van straten en grachten gesproken wordt, waaronder alzoo niet anders kan verstaan worden, dan het product van Ezra's en Nehemia's optreden in de verwoeste stad. Toch moet ook deze aangifte een tweezijdige bedoeling hebben, en niet alleen wijzen op den wederopbouw van Jerusalem door Ezra en Nehemia, maar ook symbolisch op het werk van den Christus. Zonder verbloeming toch kondigt Gabriël aan, dat de Messias wel komen zal, maar nog niet om Zijn eeuwig koninkrijk te aanvaarden, doch veeleer als de Man van smarten, die uitgeroeid zou worden aan het kruis, doch, gelijk er bij staat, *niet voor Hem zelven,* wijl Hij sterven zal voor de vergeving onzer zonden. Daarop zal dan de vernietiging van Jerusalem door de Romeinen volgen. Deze toch zullen „de stad en het heiligdom verderven". Doch ook daaraan zal de worsteling blijven doorgaan. Eerst met de Voleinding komt de vrede. Vandaar in vs 27 de stellige verklaring: „Tot het einde toe zal er krijg zijn en vastelijk besloten verwoestingen." Tegenover die altoos Christus' rijk belagende wereldmacht zal nu het Messiaswerk van den Christus het Verbond versterken en den tempeldienst doen ophouden, om de geestelijke vervulling te doen ingaan. Dreigt er dan straks opnieuw velerlei gruwelijke verwoesting, de Christus zal steeds het gevaar en den nood van Zijn volk afkeeren. En zoo zal 't doorgaan gelijk er staat „tot de Voleinding toe, die vastelijk besloten zijnde, ten leste zal uitgestort worden over den verwoester, als alle tegenstand tegen Gods bestel zal gebroken zijn," en de nieuwe aarde onder den nieuwen hemel eeuwiglijk bloeien zal door de ontfermingen Gods.

LIII. **Daniël.** *(Vervolg.)*

> **En hoe kan de knecht van dezen mijnen Heere spreken met dien mijnen Heere? Want wat mij aangaat, van nu af bestaat geene kracht in mij, en geen adem is in mij overgebleven.** DANIËL 10 : 17.

MET het tiende hoofdstuk ontsluit zich de laatste groote profetie die aan Daniël te beurt viel. In Perzië was nu Cyrus of Kores aan het bewind gekomen, vermoedelijk in het jaar 560 vóór Chr., en in het derde jaar van diens regeering,

d. i. in 557 of 558, greep plaats wat nu staat bezien te worden. Wat nu kwam was een zeer saamgestelde openbaring. Het bleef toch niet bij een droomgezicht dat aan Daniël ten deel viel, noch ook bij een visioen dat hem tijdelijk ontzette, maar 't ging allengs over tot een saamwerking van twee factoren. Eenerzijds greep er een zeer sterke aangrijping in den boezem van Daniël plaats, en anderzijds openbaarde zich een saamgestelde werking uit de onzichtbare wereld, waaraan niet alleen meer dan één engel, maar bovendien vermoedelijk de Christus zelf deelnam, en die, onder deze samenvoeging, men mag wel zeggen, de geheele openbaring van wat te komen stond tot op Johannes den Dooper besloot. Vandaar dat deze openbaring dan ook zoo breedvoerig zich ontplooide, en zoo vaste vormen aannam. Vanaf het eerste vers van dit tiende hoofdstuk is het alles saam ééne openbaring, die achtereenvolgens en doorloopend plaats vond en haar besluit eerst vond in het slot van het twaalfde hoofdstuk. Het zijn alzoo drie geheele kapittels, die saam deze ééne profetie uitbeelden, en onder deze drie hoofdstukken in het elfde alleen 45 verzen groot, en alzoo het grootste en meest uitgebreide kapittel van geheel het boek Daniël. De drie kapittels nu, waarin het verhaal van deze ééne, groote openbaring ons gegeven wordt, zijn zoo ingedeeld, dat het tiende hoofdstuk ons eigenlijk niet veel meer geeft dan de aanwijzing van tijd en plaats, alsmede van geheel het verband, waarin de nu komende openbaring plaats greep. Daarop volgt dan in het zoo gerekte elfde hoofdstuk de rijke openbaring zelve, en is deze ten einde gebracht, dan komt met het twaalfde kapittel het besluit, dat in Daniël eerst het volle licht deed opgaan. Dat nu deze breed uitstralende openbaring hier met de regeering van Cyrus in verband wordt gebracht, is omdat in de profetie die nu komt, juist op het rijk der Perzen gedoeld wordt, en het Perzische rijk toch eigenlijk eerst onder Cyrus tot die machtige positie kwam, dat het de wereldpositie kon beheerschen. Waar ter plaatse deze profetie of openbaring aan Daniël ten deel viel, is er niet met zoovele woorden bijgevoegd, maar aan Susa behoeft daarom nog niet gedacht te worden. Opmerkelijk is het alleen, dat er bijstaat: „Daniël die genoemd werd Beltsazar". Dit toch is geen Perzische, maar een Chaldeeuwsche bijnaam, dien hij aan het hof te Babel had ontvangen. Dit nu laat vermoeden, dat hier nog sprake is van een Chaldeeuwsche omgeving.

De inleiding van het eerste vers toont aanstonds, dat thans het gewichtigste stuk komt. Niet alsof ook de vorige openbaringen niet van hooge beteekenis waren geweest, maar die beteekenis was toch steeds meer voorbijgaande gebleven, en hier nu wijst Daniël er zelf met zooveel woorden op, dat 't thans tot het hoogste mysterie

komt van wat hem, over het algemeen, in heel zijn profetischen dienst te beurt viel. Hij zegt er zelf toch in vs 1 bij, dat het hier gold een zaak die hem geopenbaard is, en wel een zaak „die de waarheid was", edoch „in een gezetten grooten tijd". Dit kon natuurlijk niet beduiden, alsof hij wilde opmerken, dat de vroeger hem te beurt gevallen openbaringen *niet* de waarheid of geen waarheid waren, maar geeft aan, dat thans eerst, in deze laatste rijke openbaring, het volle licht voor hem opging. En in de tweede plaats zou aanstonds blijken, hoe, wat hem nu geopenbaard werd, zoover boven al 't vorige uitging, en zoover in de toekomst heenreikte, dat het hem noodig bleek voor zijn lezers opzettelijk op te merken, dat ze geen oogenblik aan de grootheid van deze laatste openbaring twijfelen mochten, omdat deze over zoo vele eeuwen zich heenschoof. Vandaar dat hij zoo met nadruk betuigt: Mij Daniël werd een zaak geopenbaard, die wel over een gezetten grooten tijd zou loopen, maar die desniettemin de volle waarheid was, en eerst de volle waarheid van alle hem te beurt gevallen profetie in het licht deed treden. Iets waar hij te meer nadruk op legt, daar hem ditmaal vooral zoo klaar en zoo helder inzicht in de beteekenis van de openbaring die hem te beurt viel, gegeven werd. Dit wordt hier uitgedrukt, door er bij te voegen: „En Daniël verstond de zaak, waarop het hier aankwam, en hij had van de hem te beurt gevallen openbaring verstand". Dit alles nu strekte om 't voor den lezer hier in 't bijzonder te doen uitkomen, hoe 't deze laatste openbaring, die hem te beurt viel, was, die geheel zijn profetische actie op 't hoogste deed uitkomen. Hierbij kwam nu nog, dat deze laatste openbaring hem ten deel viel, toen hij zich op bijzondere wijze geheiligd had door vasten en gebeden. Niet natuurlijk, alsof hij dit vasten en bidden aanwendde als middel om de wondere openbaring zich ten deel te zien vallen. Van zulk een verband tusschen zijn vasten en de openbaring die hij erlangde, is ganschelijk geen sprake. Hij vastte, omdat zijn innerlijke zielsbehoefte hem hiertoe aandreef, en tot deze verootmoediging had hooger bestel hem geleid, opdat hij, toen de openbaring intrad, in die eigenaardige stemming zou verkeeren, die daarvoor gewenscht, ja, onmisbaar was.

Er valt nu nadruk op het naderend Pascha. Reeds op zichzelf noodigde elk Pascha den Israeliet tot inkeer en verootmoediging, maar ditmaal vooral bestond er voor Daniël zeer ernstige oorzaak, om zijn toevlucht to tzijn God te nemen. De ballingschap was nu ten einde. Babel was veroverd. En Cyrus, de koning van Perzië, had aan de Joden verlof gegeven, om naar Jerusalem terug te trekken.

Nu sloeg het Daniël al aanstonds zoo tegen, dat zoo weinige Joden zich ijlden, om van dit gunstige besluit van Cyrus gebruik te maken. Het leek schier, of de overgroote meerderheid aan de voortzetting van hun ballingschap de voorkeur gaven. En ongelukkigerwijze viel er nog ernstiger klacht. Het kleine getal der teruggekeerden bracht toch teweeg, dat ze geen ontzag inboezemden aan de vreemde bevolking, die zich inmiddels in Palestina genesteld had. Vooral de Samaritanen hadden zich in het land van Efraïm en Manasse tot een vrij sterke kolonie weten te ontwikkelen, en van daaruit zagen ze het nu met leede oogen aan, hoe men in Juda zich weer opmaakte, om Jerusalem met zijn omgeving tot zijn oude eerepositie te verheffen. Het bleek toch alras, dat onder de leiding van Ezra en Nehemia al aanstonds het grootsche plan van den tempel op Sion te herbouwen, op den voorgrond kwam te staan. Met de kleine middelen waarover men beschikte, werden daartoe dan ook aanstonds zeer ernstige pogingen aangewend. De muren van Jerusalem werden, zoo goed zoo kwaad het ging, hersteld, en op Sion maakte men zich althans op tot vrij grootschen bouw. Toch vertraagde uiteraard het één het ander. Om het gedurig gevaar van overvallen te worden, moest te groot personeel de wacht bij de muren betrekken, zoodat er te weinig bouwlieden voor Sion waren, en omgekeerd noodzaakte het beslag dat men op het bouwpersoneel voor Sion legde, om de wacht op de muren te verzwakken. Reeds dit had de positie van het teruggetrokken volk minder sterk gemaakt. En nu kwam hierbij, dat men van uit Samaria op de regeering te Susa invloed poogde uit te oefenen, om bij de Perzische regeering de aanvankelijk zoo sterk gebleken sympathie voor de Joden te doen verflauwen. Het is niet wel aan te nemen, dat koning Cyrus zelf daarbij zijn genegenheid van de Joden aftrok, maar de koning was gedurig ver weg, om de overwonnen volken ten onder te houden, en de nog vrije naties op verderen afstand aan zich te onderwerpen. En zoo nu laat het zich begrijpen, dat het Perzische bewind er toe overhelde, om toch maar alles uit den weg te ruimen, wat op de Westkust van het rijk, waar nog altoos het gevreesde Egypte lag, den vrede bedreigen kon. Van de teruggekeerde Joden nu viel niet al te veel te duchten, daar dezen allen saam het getal van een half honderdduizend nauwelijks te boven gingen, doch daarentegen moest scherp toegezien, om in Samaria onlusten te voorkomen. Daar toch was de bevolking veel sterker. Van dit alles nu drong het drukkend gerucht ook tot Daniël door, en dit stemde hem zoo droef en somber. Zijn hoop was zoo bezielend geweest, dat, na het eind van de ballingschap, zijn vaderland weer zou opbloeien, en nu sloeg 't alles zoo bitter tegen, zoodat ook Daniël zich

afvroeg, of 't ooit weer tot herstel van 't echte Joodsche leven in het aloude Palestina komen kon.

Nu is hiertegen ingeworpen, hoe 't dan kwam, dat Daniël niet zelf naar het heilige land was teruggekeerd. Zoo zijn bittere grief was, dat de Joden liever in Babylon bleven, waarom, zoo vroeg men, gaf hij dan zelf niet een beter voorbeeld, en waarom toog hij dan niet zelf naar de heilige erve terug? Het antwoord ligt hier voor de hand. Daniël doorzag zeer wel, dat hij in het Oosten voorshands blijven *moest*, omdat van daar de actie moest uitgaan. Leiders waren er te Jerusalem in Ezra en Nehemia reeds opgetreden en de actie om den terugkeer te verhaasten, kon natuurlijk niet van Jerusalem zelf, maar moest van 't Oosten uitgaan. Dáár in 't Oosten waren de Joden gehuisvest, die den terugkeer naar het vaderland ondernemen moesten. Ze konden dus alleen in het Oosten bewerkt worden. En meer nog. Juist daar waar de Perzische regeering zich bevond, moest ter plaatse op de regeering worden ingewerkt, om de stemming gunstig te houden, en verkeerde maatregelen te voorkomen. Er behoeft niet aan getwijfeld te worden, of Daniëls hart trok naar Jerusalem, en hij had niets liever gedaan, dan ijlings zelf naar Sion op te gaan. Doch juist zijn verantwoordelijke positie verbood hem dit. De hoofdhandeling ten deze moest bij het Perzische bewind plaats grijpen, en dit noodzaakte Daniël te blijven waar hij was. Doch van daar nu ook zijn droeve stemming. Hij kon niet weg, en voor zoover de berichten uit Jerusalem inkwamen, meldden ze steeds meer de verontrustende tijding, hoe alles te Jerusalem tegensloeg, hoe de Samaritanen hun opzet doordreven en hoe niet 't minst in de kringen van de Perzische regeering moest gewerkt worden, om 't zeer ernstig dreigend kwaad af te weren. Het was in dit besef, dat Daniël nu tot stille afzondering van boete en berouw, met vasten en smeekingen, overging, en het was aan den ernst der tijden te wijten, dat hij deze afzondering drie weken lang doorzette. Hij spreekt 't zelf aldus in het tweede vers uit: „In die dagen was ik, Daniël, treurende drie weken der dagen". Deze bijvoeging „der dagen" bevreemde niet. Men rekende destijds met meerdere zeventallen. Men rekende met jaarweken van zeven jaar en met het oog daarop nu heet hier de week niet enkel *week*, maar „week der dagen".

Het vasten nam Daniël hierbij aldus op, dat hij niets van keuriger bereiding gebruikte, en met name ook zich geheel en al van vleesch en wijn onthield. Ook van wat wij 't toilet noemden, meed hij alle weelde, en met name liet hij alle gebruik van zalf na. Deze ook in het uitwendige sombere verootmoediging duurde alzoo een

kleine maand, en toen eerst wendde hij zich weer tot 't Joodsche volk in den omtrek, om zijn volksgenooten tot een optrekken naar Sion te bewegen. Hij ging hierop, gelijk bleek, niet alleen uit, maar nam enkele zijner hulpen of vrienden mede. We lezen toch in vs 7, dat toen het groote gezicht kwam, hij, Daniël 't wel zag, maar niet „de mannen die met hem waren"; zoo ongeveer als we van Paulus op den weg naar Damaskus in het boek der Handelingen vernemen, dat ook hij zelf den Christus zag, maar dat de hem vergezellende manschappen het gezicht niet waarnamen, ook al hoorden ze het geruisch van een stem. Daniëls tocht ging thans langs de rivier den Tiger. Er staat toch: „Zoo was ik aan den oever der groote rivier, welke is Hiddékel", de naam die ook in het Paradijsverhaal voorkwam, en die op den Tiger doelde. En terwijl Daniël zich langs den oever van den Tiger voortbeweegt, voelt hij zich nu op eenmaal geweldig aangegrepen, er doemt iets op aan den gezichtseinder dat hem steeds nader komt, en na een oogenblik ontwaart hij, dat hij in een visioen is opgenomen, en in dat visioen ziet hij een verheven gestalte, „als van een man", maar zóó dat in die mannengestalte zich een hemelsch wezen aan hem vertoonde. Veel is er nu over geredetwist, of deze gestalte slechts in zijn besef opleefde, of metterdaad op hem toetrad, en voorts of deze gestalte de Zone Gods was, dan wel een der aartsengelen of engelen. Nu leidt het tot niets, over het laatste 't betoog breed uit te meten. Slechts zij erkend, dat die verschijning reëel was, en niet een visionaire inbeelding. Er verscheen metterdaad een prachtige, glansrijke, heerlijke gestalte, waarvan Daniël een zelfs uitgewerkte teekening geeft. De persoonsgedaante die hij voor zich zag, was met een glanzig kleed omtogen, en om 't middel blonk een gouden gordel. En vroeg men, welken indruk de geheele gestalte maakte, dan was het of er niets dan edelgesteente glom en blonk, en voorts bleek het alles in gloed en licht te schitteren. Het was of het aangezicht bliksemde, of de oogen vuurfakkels waren, en wat de armen en beenen betreft, die leken op blinkend koper. En wat bovenal zulk een indruk maakte, de stem die van deze wondere verschijning uitging, was „als de stem van een geheele schare".

Het majestueuse in deze verschijning zeide Daniël in niets, of hij voor een engel stond, of voor den Messias. Immers de Messias was ook vroeger b.v. aan Abraham verschenen in de gestalte van een gewonen reiziger. Nu doet 't er bovendien in dit verband niets toe, hoe we ons dezen persoon te verklaren hebben. In elk geval toch was het een gestalte uit de hemelen, die alzoo niet

anders dan van God tot Daniël kon zijn uitgezonden, en wiens openbaring, die nu te komen stond, in elk geval niet anders dan de zuivere waarheid kon bevatten. „De mannen, die met mij waren, zegt Daniël nu, zagen dit gezicht niet. Ik alleen zag het. Doch ook zij verschrikten hevig en vloden naar alle kanten weg om zich te verbergen." Hieruit moet natuurlijk afgeleid, dat de personen die Daniël verzelden, al zagen ze den persoon niet, toch ook hunnerzijds iets machtigs ontwaarden. Dit kon nu óf op de stem slaan, waarvan ze het geruisch en gedreun opvingen, of ook op het schichtig glanzen van iets dat ze niet onderscheiden konden. De uitkomst was in elk geval, dat ze vloden, en dat Daniël ten slotte geheel alleen overbleef. Daniël zegt dan ook in vs 8: „Ik dan werd alleen overgelaten en ik zag dit groote gezicht, maar nu bleef er in mij ook geen kracht over." Hij schrok en ontzette zich zoo geweldig, dat er, gelijk hij zelf betuigt, geen kracht in hem overbleef. Hij voelde zelf, dat hij als inkromp en vervaalde, wat hij aldus uitdrukt: „Mijn sierlijkheid werd aan mij veranderd in een verderving, dat ik geen kracht meer behield." Zoo sterk werd ten slotte de aangrijping, dat hij, wat wij zouden noemen, van zich zelf viel, iets wat hij aldus omschrijft: „Ik viel in een diepen slaap op mijn aangezicht, en zulks wel met mijn aangezicht ter aarde." Men ziet hieruit, hoe de profetie in dit haar laatste stadium allengs van karakter veranderd was. Bij de eerste en oudste profetie gaat 't alles veel rustiger en veel stiller toe. Wel heeft ook Jesaia in het visioen van zijn roeping een oogenblik doorleefd, waarvan hij zelf in Jes. 6 : 5 zegt: „Toen zeide ik, wee mij, want ik verga," maar toch scheelt het zooveel of ge de profetieën van Ezechiël, Daniël en Zacharia, dan wel die van Hosea, Micha en Jesaja leest. De omgeving waarin de profetie uitging, was door en na de ballingschap een zoo geheel andere geworden. Aan den Tiger en Eufraat leefde een bevolking van heel ander temperament dan in Palestina. In het Oosten waren de gewaarwordingen veel dieper ingaand, de fantasie meer sprekend, en de neiging om in te leven in allerlei beeldspraak, veel meer verspreid. Dit nu heeft ook op de Joden in de ballingschap ingewerkt. En zoo verklaart het zich, dat ook de profetie bij Ezechiël, Daniël en Zacharia aangrijpender vorm aannam, en meer Oostersch beeld en taal gebruikt werden.

Een verzwakking van de profetie behoeft ge hierin geenszins te zien. Het was alleen een zich voegen van de profetie naar het levensbeeld van den kring waarin ze optrad. Zoo doen wij zelven immers ook. Spreken we met iemand van gelijke ontwikkeling en leeftijd als we zelven zijn, dan spreken we nuchter en klaar als

in onze eigen woorden. Hebt ge daarentegen met een nog jong kind te doen, dan wijzigt ge uw manier van spreken, neemt ge vaker een beeld om uw meening te verduidelijken, en uit ge u, als we zoo zeggen mogen, van zelf op meer kinderlijke manier. Zelfs onder mannen en vrouwen gaat dit door. Als ge met een man te doen hebt, spreekt ge gewoon, zooals ge in uzelf spreekt. Hebt ge daarentegen te doen met een teeder ontwikkelde vrouw dan daalt uw stem, uw taal wordt zachter, ge voegt u naar haar. En zoo nu was 't ook in de profetieën. Toen de profetie in Palestina zelf uitging tot het geestelijk opgeleide volk, kon een taal en toon gebezigd worden, die geheel het Palestijnsche karakter behield, d.w.z. veel meer beeldspreukig, dan wij gewoon zijn ons in het Westen uit te laten, maar toch naar verhouding nog kalm en rustig. Zoodra echter de profetie, als we zoo zeggen mogen, verhuisde naar het Oosten, en den adem van Tiger en Eufraat in zich opnam, trad er een zeer aanmerkelijke wijziging in, waardoor de profetie voor ons, Westerlingen, al vreemder wordt, zoodat we ze ten slotte nauwelijks volgen kunnen. Zoo nu greep het ook bij Daniël plaats. Daniël was half Oostersch geworden, want verreweg het grootste deel van zijn leven had hij in geheel Oostersche kringen doorgebracht. Zijn verbeelding, zijn wijze van opvatting, zijn voorstelling, het had alles, evenals bij Ezechiël, den invloed van het Oosten ondergaan. En vandaar deed zich hier nu het verschijnsel voor, dat de profetie zich hiernaar regelde, veel verder nog van onze wijze van uitdrukking afweek, en zich als overzette in een geheel Oostersche taal. Het werd een geheel andere inkleeding. Dit nu is vaak geheel misverstaan. Vandaar dat vele critici, die zich geen flauw begrip van het Oostersche wezen konden vormen, zich niet ontzagen, om juist op grond van deze vreemde wijze van uitdrukking de echtheid van Daniël in twijfel te trekken. Zoo met name met het oog op het hier intreden van de engelenwereld. Vooral in de dagen der reformatie vreesde men van het ingaan op die engelenwereld gevaar. Er was in de kerk der middeleeuwen allengs een uitwerking van die engelenwereld in den smaak gekomen, die haar almeer het gewone creatuurlijke karakter ontnam, en die ten slotte in zekere aanbiddende vereering van de schutsengelen, en vooral van Gabriël en de overige aartsengelen, oversloeg. Calvijn drong er nu, ter afwering van dit gevaar, steeds meer op aan, dat men al deze breedere uitwerking van de engelenwereld liefst ter zijde moest laten, en de Gereformeerden zijn hierin Calvijn niet alleen gevolgd, maar overdreven nog, op hun beurt, het ontnuchterend standpunt, dat door Calvijn was ingenomen.

Hierin nu lag een eenzijdigheid, die vanzelf allengs verbetering moest zoeken, en deze dan ook gevonden heeft. Vrij algemeen ziet men thans ook onder ons in, dat er geen enkele genoegzame reden is aan te geven, om eeniglijk uit de engelenwereld den rijkdom van Gods Schepping weg te nemen, die overal zoo majestueus uitkomt. Variatie is de glorie van de Schepping en eenvormigheid is niet ten onrechte meermalen genoemd de vloek van het moderne leven. Hoe toch zou het denkbaar zijn, dat de Almachtige er behagen ter verheffing van Zijn heiligen naam in gevonden had, om tot zelfs in de kleinste insecten, ja, tot in het blad van den boom, 't alles zoo heerlijk te doen varieeren, dat 't tot een spreekwoord werd, hoe er geen twee bladen aan een boom gelijk zijn, en dat diezelfde God nu, waar het de rijke engelenwereld gold, op eenmaal alle variatie zou hebben laten varen, om 't al in gelijkmatige eenvormigheid te doen ondergaan. Kon men zeggen dat de variatie wel door God gelegd was in de kleinste insecten en kleinste planten, en zoo ook in onze kinderen, doch dat hoe hooger men kwam, de variatie steeds meer afnam, en op het hoogste terrein ganschelijk in eenvormigheid opging, dan liet het zich zeer wel hooren, dat, wijl de engelen zoo hooge hemelsche wezens zijn, er bij hen alle variatie werd buitengesloten. Doch zoo is de gang niet. De gang in Gods Schepping is eer omgekeerd. Het gelijksoortige en eentonige vindt ge, voor zoover het in Gods Schepping voorkomt, steeds bij het lage en nederige, terwijl omgekeerd, hoe hooger de soort klimt, de verscheidenheid steeds breeder en rijker uitkomt. Het gras en de worm zijn van lage soort, en daarom lijkt dan ook alle gras veelszins op elkaar, en hetzelfde gaat ook ten deele bij de wormen door. Hoe hooger ge daarentegen onder de soorten bij plant en dier opklimt, hoe veelsoortiger de verschijningen worden. Zie maar de orchidée bij de planten, en de kapel onder de vlinders. En zoo nu gaat 't ook door bij ons menschen. Op de kinderschool van een boerendorp spreekt 't verschil wel zeer zeker mede, maar toch, hoeveel gelijkheid is er niet. Doch vergelijk daarmede nu het studentenleven der universiteit, en straks het geheel uiteenloopend optreden van zangers, kunstenaars, hoogleeraren, staatslieden, oeconomen, en zooveel meer, en ieder toch voelt immers, dat hoe hooger het gaat, de variatie, in stee van af te nemen, veeleer steeds toeneemt en zich vermenigvuldigt. En is dit zoo, hoe zou 't dan denkbaar wezen, dat in de hooge hemelen al deze rijkdom wegviel, en er niets dan doodelijke eentonigheid heerschen zou. Neen, er is variatie, een zeer sterke variatie zelfs, onder de gevallen engelen tusschen de demonen, en zoo ook is er een rijke variatie onder de engelen en

de aartsengelen en cherubijnen. Elke engel is iets eigens, en geroepen tot een eigen dienst.

Dit nu ervoer ook Daniël. Na die eerste aangrijping toch, toen hij als van zichzelf was gevallen, voelde Daniël zich handtastelijk door een engel aangegrepen. Er staat toch in vs 10: „En ziet, een hand roerde mij aan". En dit beroeren op handtastelijke wijze beduidde volstrekt niet alleen, dat hij Daniël aanraakte, maar wil zeggen, dat hij Daniël geheel oprichtte, na hem van zijn flauwte genezen te hebben. Er staat toch „die hand die mij aanraakte, maakte, dat ik mij bewoog op mijn knieën en op mijn handen." Hij had alzoo eerst, toen hij van zich zelf viel, zijn bewustzijn verloren, en was plat voorover nedergeslagen, en nu de engel hem weer tot zichzelf bracht, en hem als optilde, moest hij vanzelf zich deels op zijn beide handen en deels op zijn twee voeten opbuigen. Geheel plastisch wordt ons dit dan ook door Daniël zelf beschreven. Eerst voelde hij zich overmand, viel van zichzelf, en zag en voelde niets meer. Hij was weg, gelijk we zeggen. En nu komt hij niet uit zichzelf bij, maar er naderde iemand in de gestalte van een man, als ware 't een engel, en die engel schudde hem en hief hem op bij voet en hand. Zoo kwam Daniël weer bij. Hij zag weer om zich heen, en nu hoorde hij zich door dien engel in menschengedaante toespreken.

Daarop komt dan ook het getuigenis, dat deze engel in menschengedaante alsnu in menschelijke taal tot Daniël brengen komt. Eerst hielp hij Daniël geheel overeind, en al ging het ook met moeite, Daniel stond nu toch weer rechtop, en de engel gelast hem, om ter dege flink te zijn, en alsnu vast op zijn voeten te staan, om in die staande houding de profetie aan te hooren. Zoo toch staat er in vs 11: „Gij, Daniël, sta op uw standplaats, en merk op de woorden die ik nu tot u spreken ga." Hij wordt daarbij genoemd „een zeer gewenscht man", wat zeggen wil, dat niemand zich zoo diep als Daniël in smeeking en in vasten verootmoedigd had, en dat daardoor in hem, meer dan in iemand, de stemming in 't hart was opgewaakt, die voor het rechte ontvangen van de nu komende profetie onmisbaar was. Ook subjectief moest de ziener bereid en toegerust zijn, om de profetie in zich te *kunnen* opnemen. En daarom nu heet Daniël „een zeer gewenscht man", wijl nu juist in hem de zin en de stemming aanwezig was, zooals ze zijn moest, om de laatste en rijkste openbaring in zake het Godsrijk te kunnen ontvangen. Daniël gehoorzaamde dan ook, hij richtte zich geheel rechtop, en al kost het hem nog moeite om zoo recht overeind staande te blijven, hij deed het; alleen voegt hij er zelf bij, dat hij wel stond, maar onder het staan toch bleef beven. Reden waarom de engel in vs 12 't hem nogmaals op 't hart bindt: *Daniël, vrees niet!*

LIV. **Daniël.** *(Vervolg.)*

> Toen zeide hij tot mij: Vrees niet, Daniël, want van den eersten dag aan, dat gij uw hart begaaft, om te verstaan en om u zelven te verootmoedigen voor het aangezichte uws Gods, zijn uwe woorden gehoord, en om uwer woorden wille ben ik gekomen.
> DANIËL 10 : 12.

HET eerste, wat de verschenen engel aan Daniël te kennen geeft (zie vs 13), is nu dat de „vorst des koninkrijks van Perzië een-en-twintig dagen tegenover hem heeft gestaan; dat alstoen Michael hem in die worsteling te hulpe is gekomen; en dat hij voorts daar gelaten is bij de koningen van Perzië." Dit nu doet aanstonds de vraag rijzen, wie onder den „vorst der koningen van Perzië" te verstaan zij. Uit den tekst blijkt duidelijk, dat deze vorst vijandig tegen Israel over stond. Waar nu van Cyrus, en evenzoo van andere Perzische koningen, duidelijk wordt aangegeven, dat zij Israel goed gezind waren, komt aanstonds twijfel op, of hier aan de wezenlijke koningen van Perzië uit Cyrus' geslacht, dan wel aan de vijandige geesten te denken is, die de Perzische regeering tegen Israel en tegen de zake Gods tot verzet aanspoorden. Men denke hierbij aan den titel, indien we zoo zeggen mogen, dien Jezus aan den satan gaf. Jezus sprak tot viermalen toe van den overste of vorst der wereld, daarmede doelende op satan. Zoo lezen we in Joh. 12 : 31: „Nu is het oordeel dezer wereld en zal de overste dezer wereld buiten geworpen worden". Evenzoo in Joh. 14 : 30: „Ik zal niet meer veel met u spreken, want de overste der wereld komt en heeft niets aan mij." En nogmaals in Joh. 16 : 11: „En van oordeel, omdat de overste dezer wereld geoordeeld is." Ook de apostel Paulus spreekt in zijn brief aan de kerk van Efeze van zulke „overheden" in de lucht (zie 2 : 2), en noemt met deze „overste of overheid" tegelijk nog andere machten in de geestenwereld, die hij aangeeft als „heerschappijen, krachten en machten" (1 : 21). In gelijken zin had Jezus zelf ook gewaagd van een „overste der duivelen" (Luc. 11 : 15). Nu wijst de zegswijze: „overste dezer wereld" er op, dat Jezus aan satan een macht toekende, die zich over heel de wereld uitstrekte. Satans heerschappij was in den vollen zin een *wereldrijk*. Die macht van satan is nu zeer zeker door Jezus' verrijzenis en Hemelvaart en door Zijn zitten ter rechterhand Gods gebroken, maar in de dagen van Daniël bestond die macht nog ongedeerd. En waar nu satan

als het hoofd van alle demonische geesten de overheid in deze booze geestenwereld was, en wel in dien zin, dat hij zijn onheilige werking uitstrekte over de geheele wereld, en daarom „overste der wereld" genoemd wordt, laat het zich daar niet uitnemend wel verstaan, dat andere, ondergeschikte demonen „oversten" waren niet van de geheele wereld, maar over bepaalde staten of volken. Eenerzijds zou er dan sprake zijn van den duivel als de „overste der geheele wereld", maar ook anderzijds van vorsten of oversten over bepaalde volken. Zegt dus hier de engel: „De vorst des koninkrijks van Perzië stond tegenover mij, en zie, Michaël kwam mij te hulpe," zoo behoeft dit niet te doelen op de gekroonde prinsen die op den troon van Perzië in het paleis te Susa zaten, maar slaat het vermoedelijk op den demon, die zich in had gedrongen als overste of vorst, niet in de wereld, maar in het Perzische rijk.

De zin wordt dan geheel doorzichtig, en vs 13 beduidt dan: „De demonische vorst of overste van het Perzische rijk stond tegenover mij drie weken lang. In die spanning is toen de aartsengel Michael dezen engel te hulp gekomen, en zoo werd ik in staat Cyrus en de koningen van Perzië bij te staan. Van „vorsten" in drieërlei zin is dan sprake; ten eerste van de gekroonde dynastieke personen, die op den Perzischen troon zaten; in de tweede plaats van een engel, die als geestelijk vorst het rijk van Perzië beschermde; en in de derde plaats van een boozen geest, die als demon op Perzië loerde. Nu wordt gemeenlijk van wat de geestenwereld door haar overheden en vorsten hier op aarde inwerkt, ganschelijk niet gesproken. Er wordt dan alleen gelet op de menschelijke personen, die hier op aarde de macht in handen hebben, en zoo ge wilt van de artsen die de waanzinnigen behandelen. Hier daarentegen wordt door den engel aan Daniël de inwerking ontsluierd, die uit de geestenwereld zich op ons aardsche leven richt. Die actie uit de geestenwereld is hier zelfs hoofdzaak, en wat er op aarde uit voortkomt, slechts gevolg en bijzaak. Van de menschelijke actie wordt hier uit dien hoofde geheel gezwegen, en uitsluitend gewezen op de eenerzijds heilige, en anderzijds booze actie, die uit de wereld der goede engelen en uit de wereld der demonen op de volken, en in verband hiermede op Israel, zou uitgaan. Zoo is ook hier „de vorst des koninkrijks van Perzië" de booze demon die Perzië tegen God poogt te keeren, en dus ook Israel te vernietigen. Het was daarom, dat nu de engel, die hier tot Daniël sprak, zich drie weken lang had opgemaakt, om dezen demon te weerstaan, en het was bij die worsteling dat Michaël te hulp was gekomen, om den demonischen tegenstand te breken;

iets waarbij men er op lette, dat hier ook Michael een vorst genoemd wordt, en wel „een van de eerste vorsten". Iets waarin ge u vanzelf thuis zult gevoelen, zoo ge slechts even helder indenkt, dat hier heel het verloop der dingen bezien wordt van de zijde der goede en der booze engelen, en daarom ook in hun taal wordt besproken. Die taal nu bracht mede, dat hier onder de „vorsten van Perzië" niet verstaan werd de dynastieke koning die op den troon zat, maar eenerzijds de goede geest die Cyrus te hulp kwam, en anderzijds de booze geest, die Perzië prikkelde tegen Israel.

Ter bevordering van helderder begrip, zij hier verwezen naar wat Jezus van de kinderkens sprak, in verband met de geestenwereld. „Ziet toe, zoo lezen we in Matth. 18 : 10, ziet toe, dat ge niet een van deze kleinen ergert, want Ik zeg ulieden, dat hun engelen in de hemelen altijd zien het aangezicht mijns Vaders, die in de hemelen is". Een uitspraak waarbij onze Statenvertalers verwezen naar Psalm 34 : 8: „De Engel des Heeren legert zich rondom degenen die Hem vreezen, en rukt hen uit hun nood". Zonder hieruit nu af te leiden, dat elk onzer een bepaalden beschermengel bezit, ligt er toch zeer zeker in uitgedrukt, dat de engelen in den hemel zich bezig houden met de kinderen der menschen op aarde, en dat dit hun bezig zijn een beschermend karakter draagt. Misbruikt mag dit zeer zeker niet, om zekere engelenvereering en zekeren engelendienst in te voeren, iets wat in de middeneeuwen tot zoo grof misbruik heeft geleid; een misbruik, dat dan ook in de dagen der Reformatie de zeer eenzijdige reactie teweegbracht, die feitelijk de engelenwereld van ons afsloot, en van alle beteekenis voor ons aardsche leven beroofde. Gevolg hiervan was dan ook, dat allengs alle geestelijke bemoeiing met de engelen er bij ons uitging, en dat tenslotte zelfs aan het bestaan van de engelen zeer ernstige twijfel rees; een twijfel die allengs zóóver ging dat in de moderne en zelfs in de half-moderne kringen alle geloof in het bestaan der engelen teloor ging. Dit nu kon niet anders. Eenerzijds te betuigen, dat er millioenen en millioenen geestelijke wezens bestaan, die men dan engelen noemt, en anderzijds te willen volhouden, dat deze millioenen en nogmaals millioenen wezens feitelijk niets doen, dan bij dagen en bij nachten het Halleluja aanheffen, is te onredelijk. Van tienmaal tienduizend maal tienduizend, en van veel meer nog, wordt van het engelenheir gewag gemaakt. Nu zich zoo honderden millioenen engelen te denken, die allen geheel eender en aan elkander gelijk zijn, en die geen andere bestemming hebben dan om eeuw in eeuw uit Gode lof te zingen, is een voorstelling die geen steek kan

houden. Bovendien ware zulk een voorstelling ten eenenmale in strijd met al wat de Heilige Schrift ons in Oud en Nieuw Verbond van het optreden der engelen vermeldt. Ze bezitten toch, blijkens de Schrift, het vermogen om zich in menschelijke gestalte te vertoonen. Ze verstaan en spreken de menschelijke taal. Ze zijn, als ze heen worden gezonden, in staat om de plek op deze aarde te vinden, waar ze zijn moeten, en om de personen te onderscheiden aan wie ze een last Gods hebben te brengen. Ze oefenen hier op aarde en in het aardsche leven kracht uit. Kortom, ze blijken de alzijdige geschiktheid te bezitten om in ons menschelijk leven hier op aarde in te grijpen, en evenzoo blijkt, dat het Gode belieft, ze uit te zenden, en van hun dienst gebruik te maken voor de bereiking van het door God zelf gestelde doel.

Brengt men dit nu in verband met wat boven reeds is opgemerkt, dat volstrekt niet alle engelen aan elkander gelijk waren, doch dat Serafs en Cherubijnen verschillen, en dat Gabriël en Michael een andere rangorde bekleeden, dan de ordinaire engelen, zoo verkrijgt men, op grond van wat de Schrift ons bericht, vanzelf omtrent de zoo rijke geestenwereld een geheel andere voorstelling. Ze houdt dan op, niets anders te zijn, dan een gewemel van gelijksoortige geesten. Er komt dan keur en onderscheiding in. Men ontvangt dan den indruk, dat er engelen zijn van hooger en van lager orde, en dat voorts in elk dier orden een eigen dienst van God volbracht wordt, zoodat heel de historie hier op aarde ook met de engelenwereld in een door God gewild verband staat. Hierdoor begint men het dan ook te verstaan, hoe dit verband ook kan bestaan tusschen de engelenwereld en het volksleven. Er is tweeërlei leven, het persoonlijke leven, dat ieder onzer apart en voor zichzelf leeft, en in de tweede plaats is er het gemeenschappelijke saamleven in gezin, geslacht, volk en staat. En vandaar dat het nu Gode beliefd heeft, die millioenen en nogmaals millioenen geesten te scheppen als „de gedienstige geesten, die tot dienst uitgezonden worden", gelijk er in Hebr. 1 : 14 staat, „om dergenen wil, die de zaligheid beërven zullen". Is dit nu de Schriftuurlijke voorstelling van de beteekenis der engelen, dan vloeit hieruit vanzelf voort, dat ook de afgevallen engelen, dat zijn de demonen, onder satan als hun hoofd, in soortgelijken zin, een tegenwerking tegen Gods bestel en tegen het volk Gods ondernemen konden. Zoo krijgt men dan tweeërlei werking, die uit deze tweeledige geestenwereld op heel de Schepping, en zoo ook op ons menschelijk leven, kan uitgaan, en zoo verklaart 't zich, dat eerst de profeten van ouds, en na hen Jezus en Zijne apostelen, ons gedurig naar die tweezijdige geestenwereld verwijzen, en dit wel met het groote feit, dat de booze geestenwereld,

of wilt ge, satan met zijn demonen, na Christus' Hemelvaart, uit hun macht ontzet zijn, terwijl omgekeerd de godzalige bemoeiing van de goede engelen met de kinderen Gods nog steeds in klimmende mate doorgaat. Zelfs heeft onze Heiland hierop voor ons zulk een nadruk willen leggen, dat Hij in het Onze Vader tot tweemaal toe de bede met het leven in die geestenwereld in verband heeft gezet. Eerst door de bede: „Uw wil geschiede, *gelijk in den hemel,* alzoo ook op aarde", en ten leste in de bede: „Leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons *van den Booze".* Voor wie dit alles in zijn onderlingen samenhang heeft doorgedacht, valt dan ook al het vreemde weg, dat anders bij het lezen van Daniël ons zoo licht verrassen kan. Zooals het toch bij Daniël toeging in het verband, waarin ons leven op de aarde met de geestenwereld stond, zoo gaat het nog steeds door, en zal het blijven doorgaan tot het einde. Alleen met dit verschil, dat in ons gewone leven de sluier der geheimzinnigheid geheel die geestelijke wereld voor ons verbergt, terwijl hier bij Daniël, omdat hij als profeet moest optreden, deze sluier een oogenblik werd weggeschoven, en hem nu een zeer reëele blik gegund werd in wat steeds ook in de geestenwereld plaats greep en plaats blijft grijpen.

Verwondere 't u niet, dat Daniël, na het aanhooren van wat deze engel tot hem sprak, zijn blik verschrikt neersloeg en sprakeloos werd. Dit toch verklaart zich gereedelijk uit wat de engel tenslotte zeide: „dat het gezicht nog voor vele dagen zoude zijn", iets wat niet anders beteekenen kan, dan dat de bezorgdheid nog volstrekt niet haar einde had bereikt, maar dat het lijden van Gods volk, en wilt ge, de gedruktheid van de zake Gods op aarde, nog tot in de verre toekomst bang en bitter zou zijn. Verplaats u nu slechts even in Daniëls toestand, en ge zult zijn ontroering begrijpen. De ballingschap had zeventig jaren aangehouden, en het was Daniëls lot geweest, dat zijn beste en rijkste levensjaren juist in die ballingschap gevallen waren. Vandaar de diepe verootmoediging, waarmee hij, toen het einde er eindelijk was, zich voor zijn God verootmoedigd had, en toen bidden kon om den terugkeer van zijn volk naar Jerusalem en het weer opleven van Israels glorie. Doch dit alles was tegengeslagen. Er was wel terugkeer van het volk geweest, maar op zeer kleine schaal, en de Samaritanen bedierven reeds weer wat gewonnen was. Nu eindelijk valt hem, met het oog op dit alles, een rijke openbaring te beurt, en glanst als van zelf in zijn hart de levendige hoop op, dat thans dan ook het lijden een einde zal nemen, en dat nu de vrede en het geluk voor zijn volk zal ingaan. En wat is nu de eerste aanzegging die tot

hem komt? Wat anders dan dit harde woord, dat het einde van Israels lijden nog in het minst niet bereikt is, en dat de gedrukte toestand voor Israel veeleer nog voor vele dagen, dat hier zeggen wil: voor eeuwen zou doorgaan. Dit te moeten aanhooren, was iets dat Daniël op eenmaal verbijsterde. Het was of de wanhoop hem in het hart sloeg. Hij durft niet meer naar den engel opzien, maar slaat droef zijn blik ter aarde, en voelt zich zoo aangegrepen, dat hij niet meer weet wat te zeggen, en in zijn angst botweg zwijgt. Er staat toch volstrekt niet dat hij van zijn spraak beroofd werd. Stom wil hier alleen zeggen, dat hij geen woord wist uit te brengen. Hij voelde zich derwijs beklemd, dat hij, als ware hij stom, tegenover den engel staan bleef.

Hierop trad een andere engel in menschengestalte op hem toe. Deze raakte zijn lippen aan met zijn hand. Zoo werd de klem van zijn lippen genomen, en, zijn mond openende, sprak hij weer, en zei toen tot dengene die over hem stond: „Mijn Heere, om des gezichts wille keeren zich mijn weeën over mij, zoodat ik geen kracht behoude." Hierbij nu houde men wel in het oog, dat Daniël reeds hoog op zijn jaren was. Hij kon reeds tusschen de 70 en 80 geweest zijn. Daarbij had hij een zeer gevoelige natuur, zoodat we dan ook gedurig zien, hoe alles wat met hem voorvalt, hem zeer sterk aangreep. En nu was het toch natuurlijk, dat waar hij niet anders zich voorstelde, of Israël ging nu in glorie weer opleven, de aanzegging dat integendeel het droeve lijden nog eeuw na eeuw voor Israel door zou gaan, hem innerlijk ontroeren moest. Zoo sterk was dan ook die ontroering, dat hij, ook na weer bijgekomen te zijn, toch geheel onthutst en beangst tot den engel aldus voortging: „Hoe zou ik, die uw knecht ben, met u als mijn Heere spreken kunnen, want wat mij aangaat, van nu af bestaat geen kracht meer in mij, en geen adem is in mij overgebleven." Hieruit ziet men hoe geweldig de tegenslag Daniël overmeesterd had. Nu eindelijk, zoo had hij zich ingebeeld, zou zijn benauwd en bedrukt gemoed dan toch ontlast worden, en zou een blijde profetie hem in verrukking brengen. En instede hiervan overvalt hem vlak het tegendeel. Alle hoop wordt hem in wanhoop verkeerd. Van verlossing viel nog geen sprake. En waar hij als bijna 80-jarig man zijn einde naderen zag, en nog zoo met heel zijn ziel gewenscht had, voor zijn sterven de wederverlossing van Israel te beleven, overvalt hem nu de zoo diep teleurstellende en drukkende profetie, dat hij vóór zijn sterven van geen verlossing van Israel iets ook maar te verwachten heeft, en dat veeleer ook na zijn sterven nog eeuwen verloopen zullen, eer de verlossing voor Israel zal ingaan, en de zake Gods zal triumfeeren. Dit moest hem op zijn hooge jaren een

geweldigen schok geven, en het is die aangrijping die hem schier alle zelfbeheersching deed verliezen.

Toen raakte hem wederom een engel als in menschengestalte aan, en versterkte hem op wondere wijze (zie vs 18). Deze aanraking heeft toen op mystieke wijze op Daniël ingewerkt. Het doet denken aan de aanraking die Jezus soms bij Zijn wondere genezingen toepaste. Iets waar we te meer aan herinnerd worden, omdat althans de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat het ditmaal de Zone Gods zelf was, die verscheen en Daniël sterkte. Met zekerheid is dit niet uit te maken, maar buitengesloten is het evenmin. Gedurig zien we, hoe de Zone Gods in den loop der heilige historie, als 't op een beslissende keuze aankomt, in menschelijke gestalte verschijnt, om den geloovige te sterken. Denk slechts aan het bezoek in Abrahams tent. Dit is niet het gewone. Integendeel, gemeenlijk is 't dan een gewone engel. Doch is het weer toegekomen aan een gewichtig keerpunt in de heilige historie, dan komt het meermalen voor, dat de Messias, als de engel des Heeren, of ook in menschelijke gestalte, optrad, om het keerpunt in de historie te verwerkelijken. Daar 't nu ook hier zulk een keerpunt was, en alsnu aan Daniël de allesomvattende profetie zou worden toevertrouwd over hetgeen tot 't jongste oordeel te komen stond, en zoo de Voleinding zou aanbrengen, zou 't op zichzelf in het minst niet bevreemden kunnen, indien ook hier, gelijk van ouds reeds vele uitleggers aannamen, een verschijning van den Messias had plaats gegrepen. Mag men dit aannemen, dan wordt dit aanraken van Daniël met de hand, en de wondere uitwerking van die aanraking, nog te beter verstaan. Daniël gevoelde dan ook dat hij versterkt werd. Ook het woord moest daartoe dienst doen. Immers Daniël hoorde aanstonds tot zich zeggen (zie vs 19): „Vrees niet, gij zeer gewenschte man! Vrede zij u. Wees sterk, ja wees sterk!" En onderwijl dit tot hem gezegd werd. kwam Daniël bij, hij voelde dat hij weer meester van zichzelf werd. Hij schrijft toch zelf: „Terwijl hij met mij sprak, werd ik versterkt." En toen dorst hij de verdere profetie dan ook aanhooren, en noodigde zelf den engel uit, met de openbaring voort te gaan. „Mijn Heere," zoo sprak hij toch, „spreke nu, want gij hebt mij versterkt." Zoo voelde Daniël dan zelf, dat hij over de aanraking die hem zoo geweldig had aangegrepen, heen was, en verlangde nu zelf naar het uitsluitsel. De profetie die hem nu wordt medegedeeld, kon niet anders dan van het uiterste gewicht zijn. Hoe hij er dan ook eerst van geschrokken was, hij voelde zich thans zelfs als een nieuwsgierige. Daarom trekt hij zich niet meer terug en vraagt niet langer uitstel. Hij wenscht thans veeleer niets liever,

dan te mogen aanhooren, wat de profetie hem komt aankondigen.

Voor onzen menschelijken gedachtengang en onze menschelijke wijze van spreken, doet het nu eenigszins vreemd aan, wat de engel tot hem begint te zeggen. Hij begon toch aldus (zie vs 20): „Weet gij, waarom ik tot u ben gekomen?" en dan volgt er, wat voor onze manier van denken geen antwoord op deze snijdende vraag geeft. Hij wijst toch aanstonds op twee dingen die te gebeuren staan. Ten eerste „zal hij wederkomen om te strijden tegen den vorst der Perzen", en ten andere nadert reeds „de vorst van Griekenland". Dat hiermede niet Cyrus en Alexander bedoeld zijn, is, o. i. in verband met wat voorafgaat, uitgemaakt. Zal de engel uitgaan om te strijden tegen den vorst van Perzië, zoo kan hiermede niet Cyrus bedoeld zijn, noch ook Cambyses, maar moet dit zeggen slaan op den boozen geest, den demon, die in het Perzisch bewind de macht tegen Israel poogde te keeren. In verband met vs 13 kan dit niet anders. En is hier onder den vorst van Perzië te verstaan de demonische overheid, die op het Perzisch bewind poogde in te werken, dan moet wat vlak daarop volgt van den „vorst van Griekenland" uiteraard op geheel gelijke wijze verstaan worden, zoodat ook hier niet gedoeld wordt op Alexander den Groote, maar op den demonischen geest die in 't Grieksche volk tegen het heilige inging, en straks door Alexander den Groote zou beproeven om geheel Israel ter neder te werpen. Zoo alleen toch verstaat men het, en verklaart het zich, dat deze engel zich opmaakte om den geestelijken strijd tegen den vorst der Perzen voort te zetten. Waar juist van Perzië de redding van Israel was uitgegaan, kon niet in zulk een demonischen zin van 't Perzische vorstenhuis gesproken worden. Wel daarentegen kon 't verwacht worden, dat satan ook op het Perzische bewind zou pogen in te werken, om zoo mogelijk de Perzische koningen van Israel afkeerig te maken. En evenzoo was het te verstaan, dat als straks Alexander de Groote zou verschijnen, en de Grieksche geest de volken zou gaan beheerschen, ook deze in scherp demonischen geest zich tegen Israel zou keeren, en opnieuw Israel met den ondergang zou bedreigen. De engel wijst er daarom Daniël van meet af op, dat hij noch zijn volk zich hier door den schijn mocht laten bedriegen. Ongetwijfeld zou Griekenland zich aandienen met een cultuur-voortreffelijkheid, die al 't dusver geziene verre zou overtreffen. Maar toch, door dien Griekschen geest zou een onheilig element naar voren dringen, een onheilig iets, dat lijnrecht tegenover Israels geest stond. En het was uit dien onheiligen Griekschen geest, dat eens in Antiochus Epiphanes de man zou opkomen, die als voorlooper van den anti-christ, de tragedie, die aan de Voleinding moest voorafgaan, zou inluiden.

En nu komt 't slot van de inleiding in deze woorden: „Doch ik zal u te kennen geven hetgeen geteekend is in het Schrift der waarheid, en er is niet een, die zich met mij versterkt tegen deze, dan uw vorst Michael." Met dit „Schrift der waarheid" kan niets anders bedoeld zijn dan het „raadsbesluit Gods." Ook met het oog op de verkorenen die zalig zullen worden, komt meer dan eens de zegswijs voor, dat er is een Boek des Levens, of dat er Boeken Gods zijn, die alle namen bevatten van hen die zalig zullen worden. Zoo nu ook kon hier gesproken worden van het Schrift der waarheid. De beduidenis is dan, dat in de wereld en onder de menschen allerlei gedrochtelijke voorstelling bestaat van den loop der gebeurtenissen en van de historie die te komen staat, mede in verband met de leugenachtige en bedriegelijke voorstellingen die men zich vormde van de dingen waarin men zelf leeft. Tegenover deze leugenachtige en bedriegelijke voorstelling wordt nu „het Schrift der waarheid" overgeplaatst, om te kennen te geven wat in Gods raadsbesluit voor gewis en zeker vervat is. Zooals het door God in dit Zijn raadsbesluit als neergeschreven is, zóó en niet anders zal 't al geschieden. Het wezenlijk karakter der profetie is dan ook steeds, dat ze tegenover de schijnvoorstelling der menschelijke opinie het vaste en zekere besluit van Gods raad overstelt. De ongeloovigen hechten daar niet aan. Integendeel, dezen zijn er veeleer steeds op uit, om zich in hoogen dunk van zorge te ontslaan, en door hun vervalschte voorstelling den ernst des levens ter zijde te dringen. De geloovigen daarentegen worden door den Heiligen Geest gedrongen om aan deze valsche voorstelling zich te ontworstelen, en met volkomen nuchterheid de toekomst in te staren, gelijk ze van Godswege komende is, en eens in de Voleinding zal voltooid worden. Vandaar dan ook de roeping van de profeten, die niet anders beoogden, dan om tegenover den valschen waan der wereldlingen, de zekere toekomst, gelijk ze in God vast ligt, voor de geloovigen te openbaren. Dit nu wordt hier kernachtig-antithetisch uitgedrukt. Er is een geschrift der waarheid. In dit geschrift staat wat straks reëel gebeuren zal, en gebeuren zal tot in de Voleinding. Dat geschrift der waarheid is voor de wereld een diep verborgen geheimnis. En nu is dit juist de heerlijke roeping van de profeten, dat ze ingelicht worden omtrent hetgeen in dit boek Gods als besloten is neergeschreven, en tot Daniël gaat nu de oproeping uit, om die profetie der Voleinding aan te hooren, en straks, als bode Gods, die profetie wereldkundig te maken. Juist wat hij door het te boekstellen van deze profetie deed.

Ten slotte komen er dan nog deze min of meer raadselachtige woorden bij: „Er is niet één die zich met mij versterkt tegen deze,

dan uw vorst Michael." De engel die hier spreekt voert een heftigen strijd. Hij heeft er van gemeld, hoe hij drie weken achtereen dezen strijd tegen de demonen in het Perzisch bewind heeft moeten voeren, om Israel te redden. Dien strijd heeft hij met overspanning zelfs van alle beschikbare krachten doorgezet, want men heeft hem alleen laten staan, en slechts ééne hulp is voor hem opgedaagd, en wel in Michael. Ook die Michael wordt nu een vorst genoemd, d.w.z. geëerd als de schutsengel van het volk, en er wordt bijgevoegd, dat Michael de schutsengel van Israel was. Door die hulp gesteund, is hij er dan in geslaagd de demonische leiders der andere volken ten onder te houden. En waar het nu deels de demon van Perzië, en deels de demon van Griekenland is, van wier woede de jammer voor Israel te duchten staat, daar roemt hij er in, dat Michael hem te hulp is gekomen, en dat zoo metterdaad de zekere loop der dingen tot in de Voleinding is gewaarborgd. Dat dit overhelt naar de Parzische voorstelling, moet toegegeven. Doch daarover in 't volgend artikel.

LV. **Daniël.** *(Vervolg.)*

> En die koning zal doen naar zijn welgevallen, en hij zal zich zelven verheffen en groot maken boven allen God, en hij zal tegen den God der goden wonderlijke dingen spreken; en hij zal voorspoedig zijn, totdat de gramschap voleind zij, want het is vastelijk besloten, het zal geschieden. DANIËL 11 : 36.

DE engel, door wien deze laatste openbaring aan Daniël ten deel viel, leidde zijn openbaring ten slotte in met van Michael te gewagen, als van Israels vorst. Zoo toch lezen we in hoofdstuk 10 : 21. „Er is er niet één die zich met mij tegen deze (d.i. tegen deze demonische macht) versterkt dan uw vorst Michael." Hiertegen nu is opgemerkt, dat Israel onder de rechtstreeksche hoede van Jehovah zijn God stond, en dat er alzoo geen sprake van kon zijn, dat Michael als beschermengel over Israel zou optreden. Op de waarheid die in deze opmerking schuilt, dingen wij niets af. Daar de Almacht Gods sinds de Schepping, en den val, het Heelal bestuurt en regeert, kan het niet anders of de hand Gods omvat tevens alle natiën en alle volken, alle eeuwen door, van de Schepping af tot aan het einde toe. Hierbij trad dan intusschen dit onder-

scheid in, dat God de Heere, in Zijn *Gemeene Gratie*, de afvallige, heidensche volken regeerde door middel van zijn dienaren, waaronder de engelen zijn te verstaan, terwijl Israel hierop een uitzondering maakte, overmits het volk van Israel in verbondsgemeenschap met Jehova was opgenomen. Is dit nu zoo, dan doet 't vreemd aan, dat hier ten opzichte van Israel gesproken wordt van Michael, als van een Engelvorst, door wien God Zijn volk regeerde. Toch ligt hier een geheel andere vraag achter, die niet uit het oog mag worden verloren; de vraag namelijk, hoe, in verband hiermede, te oordeelen zij over geheel het Godsbestuur. Als God de Heere een bloem ontluiken, of op aarde voor den mensch een vrucht rijpen doet, doet Hij dit dan rechtstreeks, of gebruikt Hij hiervoor den regen dien Hij doet nederdalen, en de warmte van de zon die Hij het land bestralen doet? Zoo kan dus niet gezegd, dat God het graan rechtstreeks rijpen en de roos onmiddellijk doet ontluiken, doch moet beleden, dat Hij hiervoor de krachten en hulpmiddelen aanwendt, die Hij zelf schiep, in stand houdt en werken doet. Altoos echter zoo, dat als de zonnegloed het graan doet rijpen, er twee dingen zijn, t. w. de graankiem en de zon, en dat God het eene gebruikt en aanwendt, om het andere te doen worden wat 't zijn moet. En geheel ditzelfde geldt nu ook hier. Zal een kind des menschen geestelijk rijpen, dan plaatst God zulk een wicht niet eenzaam in een woestijn, maar in een gezin, en voorziet in de zorgen die de moeder haar kind kan wijden. Zelfs lichamelijk geschiedt dit 't eerst door de moederborst, en later verstandelijk en geestelijk door alle middelen der opvoeding en van geestelijke verrijking. Wel is en blijft 't dan toch altoos God, aan wien zulk een kind de rijping in zijn verstand en in zijn gemoed dankt, maar God wendt hiertoe de door Hem zelf geschapen en in gereedheid gebrachte middelen aan.

Staat nu vast dat het Gode belieft om ook engelen hiertoe te gebruiken, dan is er geen reden denkbaar, waarom de aanwending van dezen dienst der engelen bij Israel, of later in de Christelijke kerk, zou zijn uitgesloten geweest. Spreekt Jezus zelf bij de kinderkens „van hun engelen die 't aangezicht Gods zien", zoo is hier meê uitgemaakt, dat hulpdienst van engelen de rechtstreeksche geloofs- of verbondsgemeenschap van de ziel met onzen God volstrekt niet terzijde zet. Voor de rijping van ons bewustzijn en ons gemoedsleven gebruikt God allerlei middelen, en waarom zou er dan niet evenzoo sprake kunnen komen van zekeren hulpdienst der engelen dien God hierbij aanwendt? Hierbij spreekt 't dan vanzelf, dat niet alle engelen voor elk kind of voor elk mensch de zorge op zich hebben te nemen, maar dat het de Heere der Legerscharen

is, die de taak verdeelt en aan elken engel aanwijst, wat hij in dienst van zijn God te volbrengen heeft. In dien zin nu laat 't zich derhalve zeer wel zeggen, dat Michael, die een der hoogste engelen was, van Godswege den last ontving, om in 't bijzonder Israel, waar het noodig bleek, te hulp te komen. Toch bleef er dan als vanzelf altoos een onderscheid bestaan tusschen de hulp die de engelen in den dienst van hun God bij de heidensche volken hadden uit te richten, en de hulpe die Michael aan het volk Gods bood. Immers bij de heidensche volken en bij onbekeerde personen leidde die hulpdienst nog geenszins tot de innige gemeenschap met den Allerhoogste, doch eeniglijk tot het verband dat zich uitdrukt in de Gemeene Gratie. Doch stelt men daar nu tegenover het Verbondsvolk, of ook een enkel geloovige, dan natuurlijk is die hulpdienst der engelen een dienst die opgenomen is in de volle gemeenschapsoefening. Dan toch komt het aan op 't „nabij te zijn" bij God, en Zijn teedere gemeenschap in de eigen ziel te mogen smaken. Er is dan, als we ons zoo mogen uitdrukken, sprake van tweeërlei genade, t. w. van een genade naar binnen en van een genade naar buiten, tegenover de onheilige machten. Kwam het er bij Israel op aan, om in het hart van het heilige volk de liefdegemeenschap door het geloof te laten werken, dan heette het: „Maar 't is mij goed, mijn zaligst lot, *nabij te wezen bij mijn God.*" Alzoo een gemeenschap zonder engelendienst. Doch is afweer van gevaar van buiten noodig, zooals destijds, nu Israel bedreigd werd door de heidensche machten en de demonen, dan komt het aan op afwering van het kwaad van buiten, en daarvan nu wordt hier gezegd, dat hierbij Michael als vorst van Israel optreedt, en den inval of aanval der demonen op Israel stuit of afweert. Alles loopt derhalve uitnemend, mits men maar het onderscheid in het oog houde, dat altoos bestaat tusschen hetgeen voor Gods aangezicht in ons innerlijk geestesleven omgaat, en hetgeen van buiten ons bedreigen kan.

Nu komt hier een tweede iets bij, t. w. het verschil tusschen volk en volk, en zoo ook tusschen menschen en menschen. Zoo bij de volken als bij de enkele menschen bestaat niet alleen een vaak scherp geteekend verschil in constitutie van het lichaam, maar evenzoo in aanleg van het temperament en karakter. Er zijn gesloten naturen en naturen van gemoedelijken aanleg. De gesloten natuur vindt men meer in het Westen en in het Noorden, en daarentegen den schier openstaanden en gemoedelijken aanleg veeleer in het Oosten. Hiernaar voegt en schikt zich uiteraard de openbaring die God ons schenkt, en evenzoo de aard van het kerkelijk leven. In de Vereenigde Staten van Noord-Amerika vindt

men tienduizenden van geloovige negers, die voor verreweg het meerendeel het Calvinistische pad kozen, en die men Gereformeerd kan noemen. Doch spreekt men nu met zulke bekeerde negers, hoort men hun predicatiën aan, en woont men hun godsdienstoefeningen bij, dan ontwaart men terstond, hoe hier, zoo men er onze Nederlandsche Gereformeerde diensten bij vergelijkt, het gemoedelijk element veel sterker naar voren treedt en het verstandelijk overleg en het verstandelijk nadenken veel meer op den achtergrond geraakt. Ook geestelijk ligt de attractie niet in het geheel eender zijn, maar komt de rijkdom veeleer heerlijk uit in de eindelooze variatie. Dit nu komt ook hierin uit, dat een volk van meer gemoedelijken aanleg en teederder van zin voor de engelenwereld, en zoo ook voor het aanhouden van de heugenis zijner dooden, veel meer voelt dan een meer verstandelijk aangelegde natie. Laat men deze variatie nu doorwerken, dan is het te verstaan, hoe dit onderscheid ook doorwerkt op onze gemeenschap met de engelen Gods. Westersche streng intellectueele geesten van cholerisch temperament leven jaar in jaar uit zonder bijna ooit aan persoonlijke gemeenschap met de engelen te denken. Zelfs wat desaangaande in het Onze Vader voorkomt, heeft op hen bijna geen vat. En hebben ze zelfs kinderkens, en komen die kinderkens door omgang of door ziekte in gevaar, dan komt niet dan zoo zelden de gedachte bij hen op, dat ook hun eigen kinderen hun engelen hebben, die Gods aangezicht aanschouwen. Ze loochenen het niet, en ze verzetten zich er niet tegen, maar het heeft op hen geen vat. Zelfs tusschen man en vrouw spreekt zich hier reeds een niet zoo klein verschil uit. De vrouw leeft veelal nader aan de geestenwereld daarboven, dan de man. Ook wat de afgestorvenen betreft.

Dit onderscheid nu gaat tot op zekere hoogte ook voor de verschillende streken der wereld door. In het koude Noorden en aan de Westerstranden is men veelal koeler, in het Oosten, en onder de pracht van den sterrenhemel, is men niet zelden veel warmer van aanleg. Hierdoor nu verklaart het zich, dat ook onder de heidensche volken, zooals de Perzen waren, meer dan op onze Bataafsche kusten, iets van gemeenschap met de verborgen geesten werd gevoeld. Er ligt dan ook niets vreemds in, dat in het Parzisme, dat daarginds opsproot, veel meer inmenging en aandoening uit de geestenwereld werkte, dan onder de Romeinen in het Westen. En toen nu Israel met deze Perzische geestelijke atmosfeer in aanraking kwam, liet het zich uiteraard zeer goed verklaren, dat hetgeen in die streken was overgebleven van de oorspronkelijke gemeenschap met de verborgen wereld, ook op de Israelieten invloed oefende en in de openbaring als waarachtig element gelden

ging. Nu stond, wat dit tweede punt betreft, het heilige land tusschen het Aziatisch hoogland en het westen van Europa in. Daaruit is het dan ook te verklaren, dat hetgeen de Heilige Schrift ons als geestelijk product uit Palestina biedt, op ons in het Westen een sterk Oosterschen indruk maakt, doch dat omgekeerd, zoo ge het verkeer in Palestina met het leven in het Aziatisch hoogland vergelijkt, hetgeen uit Palestina kwam eer sober lijkt, vergeleken met wat zijn oorsprong vond onder den pracht-sterrenhemel van het Oosten. In dit hoog mystieke, dat ons met de engelenwereld meer doet saamleven, ligt dus wel waarlijk zekere realiteit. Omdat de verstandsmensch weinig van het gemoedelijke voelt, is daarom toch het gemoedelijke allerminst zelfbedrog. Evenzoo nu is het ook hier. Al zijn in het Westen slechts weinigen voor werkelijk contact en gevoelige gemeenschap met de geestenwereld vatbaar, toch bestaat daarom die geestenwereld wel waarlijk, en ligt het niet ontvangen van dien indruk ervan eeniglijk aan mindere vatbaarheid van waarneming. Al wordt dan ook door ons toegegeven, dat de aanraking met het Aziatisch hoogland het meer gevoelen van de gemeenschap met de engelen bevorderd heeft, nooit mag hier uit afgeleid, dat het gevoelen van zulk een gemeenschap zelfbedrog zou zijn. Zij 't toch spaarzamer en soberder, in schier alle deelen der H. Schrift wordt ons de realiteit van die geestenwereld en van haar gemeenschap met ons menschen, bevestigd.

Pas dit nu ook op uw eigen leven toe. Bij keerpunten in uw leven, of in moeilijke oogenblikken, die ge te doorworstelen hebt, ontvangt ge soms indrukken, die u aangrijpen en die u sterken, zonder dat ge ze u verklaren kunt. Ze kunnen u bereiken in een gesprek, bij een lectuur die u aangrijpt, zoomede in het gebed, maar ook komt 't voor, dat ze plotseling op u inwerken, en u gelukkig aandoen. Ja, niet zelden draagt 't zich zoo toe, dat ge op 't eigen oogenblik er de volle beteekenis nog niet van vat, maar dat ze eenige maanden later, als ge voor een moeilijke keuze staat, u tot de goede keuze in staat stellen. Het is er mede als met het regenwater dat op de duinen nedervalt, zonder dat ge het merkt, doch maanden daarna vloeit wat neerviel in uw waterleiding, en in een oogenblik van dorst voelt ge dien dorst gelescht door wat in uw beker opgenomen u verfrischt en verademing schenkt. En zoo nu was het ook hier. Darius, de machtige vorst, wist er uiteraard niets ter wereld van, hoe deze engel in het eerste jaar van zijn bewind door God besteld werd, om te zijnen behoeve op de geestelijke factoren in te werken, en toch is het dit feit dat hier vermeld wordt. De engel zegt toch, „in het eerste jaar van Darius'

koningsschap stond ik (op mijn wachtpost, wil dit zeggen) om Darius den koning te versterken en te stijven." Dit wil natuurijk zeggen, dat hem van Godswege werd opgedragen den verkeerden geest die op Darius poogde in te werken, en in zijn hofkring insloop, te bestrijden en van hem af te weren, en hierdoor te weeg te brengen, dat koning Darius doorging in zijn oorspronkelijk voornemen, dat Israel ten goede zou komen. De engel versterkte Darius in dit voornemen, en stijfde hem er in. Een uitdrukking die zeggen wil, dat hij nu zoo vast in zijn voornemen zich inzette, dat geen demon er hem meer van los kon maken. En na dit nu aldus geconstateerd te hebben, zegt de engel tot Daniël, dat hij er alsnu toe over zal gaan, om hem een blik in de toekomst te geven, en hem tot den einde toe te doen verstaan, wat de loop der historie, en bepaaldelijk de loop van het Godsrijk, zal zijn. Deze openbaring van den engel splitst zich nu in drie stukken. Ze begint bij het 2e vers van het elfde hoofdstuk, en loopt van dit elfde hoofdstuk door tot op vers 36. Dan volgt in vers 36—45 de voorganger van den antichrist. En ten derde in het twaalfde kapittel de profetie van de heerlijke Voleinding.

Wat nu dit eerste stuk van Daniël 11:2—35 betreft, zoo onderscheide men wel tusschen hetgeen hier van Perzië's koningen en van Alexander den Groote voorzegd wordt, en tusschen hetgeen daarop volgt omtrent de Diadochen, die Alexanders rijk onder zich verdeelden; een stuk historie dat uitloopt op Antiochus Epiphanes, den brutaalsten zoeker van zelfaanbidding, wiens aanval op Israel de Makkabeën wakker riep. Wat nu de periode van Cyrus tot op Alexanders sterven aangaat, zoo is het bericht, dat ons desaangaande toekomt, uiterst kort. Het zegt ons alleen, dat er vier Perzische koningen zouden optreden, waarvan de drie eerste gewone vorsten zullen zijn, maar de vierde een zeer ondernemend vorst, die de schatten van het Oosten zou bijeenzamelen, en daardoor machtig geworden, het aandorst om Griekenland aan te vallen, of hij het overrompelen mocht. Natuurlijk was deze laatste vorst van Perzië geen ander dan Xerxes, en herinnert zijn aanval op Griekenland ons aan den heldenslag bij Marathon in 490 v. Chr. Deze drie Perzische koningen zijn nu met het oog op den loop der openbaring voor ons van geen aanbelang. Eerst Xerxes, die Griekenland aanvalt, opent een nieuwe periode, en als in de jaren, die onze lezers het gemakkelijkst aan de drie drieën (333) onthouden, Alexander de Groote uit Macedonië aan komt stormen om het Perzische rijk te vernietigen, en tegelijk Palestina op te slokken, dan staan we op eenmaal voor den algeheelen ommekeer die intreedt, en uit het Oosten het wereldrijk naar het Westen overbrengt, eerst onder Alexander, dan onder de

Diadochen, en tenslotte onder de Caesars van het Romeinsche rijk. Hierop behoeft nu niet verder te worden ingegaan. Alexander de Groote stierf in 323, en reeds twee jaren later, in 321 v. Chr. gelukte het niet aan zijn zoon, maar aan zijn veldheeren, een deeling van het rijk in vier stukken tot stand te brengen. Antipater, een van de vier veldheeren, nam Macedonië en Griekenland, Lysimachus kreeg Thracië, Antigonus het grootste deel van Klein-Azië, aan Ptolemeus werd Egypte toebeschikt, en Seleucus wist zich te vestigen in Babylonië. Van deze vijf viel in 301 Antigonus uit, en toen twintig jaren daarna ook de overige vier gestorven waren, gingen deze vier rijken uit de handen der Diadochen over in de macht van wat men noemt de *Epigonen*, of naneven. Van deze eerst vijf, daarna vier en tenslotte drie rijken, verviel Macedonië reeds in 146, en Klein-Azië in 131 v. Chr. aan de Romeinsche grootmacht. In 64 was dit ook met Syrië, en in 30 met Egypte het geval. Het eindresultaat was alzoo, dat de Babylonische macht door Perzië werd opgeslokt; dat op de Perzen de Grieken met hun wereldrijk volgden; dat dit Grieksche wereldrijk zich geheel verbrokkelde; en dat in de dagen toen te Bethlehem Israels Messias, de Middelaar der wereld, geboren werd, Rome's Caesarisme reeds geheel het oude rijk van Alexander aan zich onderworpen had.

Dit nu is de hoofdzaak, waarop het hier aankomt. Eerst in het Romeinsche rijk is de gisting en woeling onder en tusschen de volken van het Oosten en Westen tot rust gekomen. Babylon legde het voor Perzië, Perzië legde het voor de Grieken af, en de Grieken zelven toonden, in de jaren dat aan hen de hegemonie der wereldvolken stond, steeds meer hun onvermogen, om duurzaam hun macht in stand te houden. Eerst in 321 v. Chr. waren ze in het machtsbezit, en zoo ge Bethlehem en Golgotha samen neemt, viel reeds eer die historische namen hun positie erlangden, heel het wereldgebied onder de Romeinsche regeering; en was al spoedig de *pax aeterna* ingetreden, wat zeggen wil, dat toen voor goed aan allen strijd en alle worsteling onder de volken een einde scheen gekomen te zijn, zoodat „een eeuwige vrede", want dit beduidt *pax aeterna,* werd ingeluid. Onder de twee eerste groote wereldvorsten (Cyrus en Alexander) hing de wereldheerschappij aan militaire macht; onder de Grieken zou die wereldheerschappij haar grondslag in de cultuur vinden; en eerst onder Rome's Caesars zette zich dit in de twee monumenten vast, eenerzijds van *het gezag* der militaire overmacht, maar ook anderzijds van de vaststelling van *het recht*, van stoffelijken aard het ééne, van meer moreelen of geestelijken aard het tweede. Op die beide nu, op het gezag

en op het recht, drijft nog altoos de idee van het wereldrijk, tot het tenslotte onder elken vorm bezwijkt, om alsdan door de Wederkomst van den Christus zich in het ééne koninkrijk van den Almachtigen God op te lossen.

Scherp steken hierbij nu de twee wereldmachten van Griekschen en van Romeinschen oorsprong tegenover elkander af. Zou Rome's wereldrijk hoog de banier opheffen, en de saambinding van alle volken steeds verder en al vaster doen klemmen, wat de Grieken ondernamen, of liever gepoogd hadden, liep uit op spot en zelfverminking, en het is die zelfbespotting en verbrokkeling, die ons van vs 5 tot 35 hier wordt voorgehouden. Kort saamgevat, geeft de engel dit aan Daniël in dit getuigenis te kennen. „Er zal een geweldig koning opstaan, d. i. Alexander, die met groote heerschappij heerschen zal, en deze vorst zal doen wat hem gelust; hij zal handelen naar zijn welgevallen." En voorts, zoo gaat 't dan in vs 4 voort: „Als deze vorst staan zal, d. w. z. als hij zijn wereldrijk voleind zal hebben, en niemand hem meer deren kan, zoodat hij onbewegelijk in zijn macht staat, dan zal door zijn sterven opeens heel zijn macht in deelen gebroken worden, en naar de vier windstreken des hemels worden verdeeld. In die verdeeling zal 't niet komen aan zijn nakomelingen, maar het zal gesplitst worden en uiteenvallen, naar de vier windstreken. Zijn rijk gaat aanstonds teniet, het zal uiteengerukt worden, en het zal overgaan in andere handen."

Juist hierdoor zou eerst recht aan het licht treden, hoe onmachtig de menschelijke cultuur was, om orde in den chaos te brengen en te behouden. Nu in de Grieksche of Helleensche wereld, die thans opkwam, alles steeds meer op de cultuur ging drijven, en kunst met wijsbegeerte de twee machtige spillen werden, waarom alsnu het wereldleven zich bewoog, bleek er al spoedig van geen voortgaande ontwikkeling meer sprake te kunnen zijn. Wel in onderscheiden aparte sferen van het leven, maar niet in den saamhang van het geheel. Het recht werd prijs gegeven, en het gezag tuimelde keer op keer. En zoo eerst werd Oost en West als voorbereid om straks in Rome's Caesars te vinden wat haar ineen zou sluiten, onderwijl uit Bethlehem in Israel het licht daagde, dat tenslotte alleen in staat zou blijken om geheel onze menschelijke saamleving op hooger en edeler standpunt te verheffen. Om nu dezen jammer en deze ellende van de verbrokkeling der menschelijke saamleving klaar en duidelijk te doen uitkomen, voorzoover ze alleen in fijner cultuur, buiten gezag en recht om, een toekomst zocht, wordt ons hier door den engel de verbrokkeling en

afbreking tot in bijzonderheden geteekend, gelijk die met logische consequentie uit het Acadabra der Diadochen en Epigonen volgen zou. Met opzet teekent de engel dit alles tot in de kleinste bijzonderheden, om scherp te doen uitkomen, hoe hierbij geen toeval heerschte, maar hoe het ééne gebeuren met noodzakelijkheid uit het andere moest voortvloeien, en hoe juist deze gestadige afbrokkeling van de cultuurwereld voor Rome's Caesar de kans en de gelegenheid opende, om het wereldrecht voor nu en voor altoos, althans wat de fundamenten ervan aangaat, te fundeeren.

Uiteraard gaan we op deze breede uiteenzetting, die ons heel het verloop van deze afbrokkeling en ontbinding teekent, niet tot in bijzonderheden in. Het eenige wat hier te doen viel, was tweeërlei: ten eerste uit de historie nog meer in bijzonderheden aangeven, hoe alle deze Diadochen en Epigonen bijna drie eeuwen lang onder elkander gestreden hebben, en elkander zijn te lijf gegaan. En ten andere, om tot in details aan te toonen, hoe 't telkens weer het eenzijdig drijven op kunst en cultuur was, waardoor deze geheele Hellenistische wereld almeer inzonk en tenslotte haar zelfstandig bestaan moest inboeten. We gaan dit voorbij, om tenslotte in Antiochus Epiphanes te doen uitkomen, tot welk droef resultaat dit eenzijdig drijven op de cultuur geleid heeft. In gansch de periode van Alexander tot op Antiochus Epiphanes, en na hem tot op Egypte's inlijving bij 't keizerrijk, spreekt niets dat verheft, of op betere toekomst zou hebben voorbereid. De vrouw begint, ingevolge van haar zondige positie in de Grieksche cultuurwereld, al meer ook onder de vorsten haar verderfelijken invloed uit te oefenen, en men behoeft de namen van Cassandra en Bernice slechts te noemen, om te verstaan hoe vooral deze verderfelijke invloed der vrouw het leven der volken ondermijnde, en in onbeduidendheid verzinken deed. Er is dan ook in deze geheele periode van bijna drie eeuwen niets dat bezielen kon, of ons menschelijk leven verrijkt heeft. Veeleer ging het leven steeds meer in zijn innerlijk bestand achteruit, en was het of de glans van de oude cultuur allengs verbleekte, om het morgenrood uit Bethlehem te schitterender te doen opgaan. Rijk is hier alleen de door alles heenloopende gedachte, hoe al wat deze kleine drie eeuwen de historie ontzield heeft, aldus intrad naar Gods bestel, en daarom met volstrekte zekerheid reeds aan Daniël kon betuigd worden. Niet natuurlijk uit de voorwetenschap van den Almachtige daagde deze kennis der details op. Wat hierin zich uitsprak, was de stelligheid en vastheid, waarmede uit het ééne kwaad het andere volgen zou en volgen moest. Van een vrijen menschelijken wil die den loop der historie bepaalt, kan nooit en kon toen vooral geen oogen-

blik sprake zijn, daar de vastheid en de kracht van 's menschen wil door niets zoozeer als door een weeke cultuur verzwakt en verslapt wordt. Het is de gang van het leven, die, vooral in zulk een periode, 's menschen kunnen en doen beheerscht. In tijden van hoog en vooral van heilig heroïsme dient zich het vergezicht zoo heel anders aan. Ook dan spreekt in alles zich wel even onverbiddelijk het Goddelijk bestel uit, doch naast het Goddelijke treedt dan ook zoo van nabij het menschelijke naar voren om zich op te heffen, dat de corypheeën en heroën u schier vermoeden doen, dat uit henzelf, uit hen persoonlijk, een hoogere actie u toespreekt. Altoos echter met dit verschil, dat juist in zulke heroïeke perioden de poëzie van alle zijden opbloeit, en de Muze der poëzie nooit anders en nooit beter weet te doen, dan wat er grootsch in den beker schittert, uit de fontein van alle grootheid die in God is, af te leiden. Juist met het oog daarop nu maakt de Diadochen- en Epigonen-periode op al wat diep voelt, zoo zeer jammerlijken indruk. Ge ziet toch als voor oogen al wat in het menschelijk leven u bekoren kon, in diepdonkere schaduw wegschuilen. En juist dit maakt, dat het opgaan van het licht in Bethlehem tegenover zulk een in donkere schaduw ondergaande cultuur zoo rijk uitkomt.

LVI. **Daniël.** *(Vervolg.)*

> **Daarna zal er een verachte in zijnen staat staan, denwelken men de koninklijke waardigheid niet zal geven; doch hij zal in stilheid komen, en het koninkrijk door vleierijen bemachtigen.** DANIËL 11 : 21.

MET het 21e vers van het elfde hoofdstuk in Daniël komen we op Antiochus Epiphanes, den vorst van zoo droeve vermaardheid, èn onder de Joden èn in Christus' kerk. Hij stierf als koning van Syrië, een der vier deelen van het machtige rijk van Alexander den Groote, en was uit het geslacht der Seleuciden. De stichter van dat Seleucidische huis was Seleukus Nikator geweest, die in het jaar 280 v. Chr. stierf. Diens opvolger was Antiochus Soter geweest, die, na een bewind van omstreeks twintig jaren, in 261 v. Chr. het leven verloor. Iets korter regeerde diens zoon Antiochus II, die zich Theos, of God, bij liet noemen, later met Berenice huwde, en tot 246 v. Chr. het bewind voerde. Op hem

volgden nog twee vorsten met den naam van Seleukus, t. w. Seleukus II en Seleukus III, die samen regeerden tot 223 v. Chr., en toen kwam Antiochus, de Groote bijgenaamd, die een zoon van Seleukus II was. Antiochus de Groote was de derde Antiochus, die op den troon bleef tot 187 v. Chr., en toen door Antiochus Epiphanes werd opgevolgd, die, na een deels gelukkige deels zeer rampspoedige regeering, in het jaar 164 v. Chr. den dood vond. Van al de hem voorafgaande vorsten was alleen Antiochus III, zijn naamgenoot, bijgenaamd de Groote, een regent van gewicht. Ook zijn oorlogen keerden zich in de eerste plaats tegen Egypte, dat als het zuidelijk deel van het rijk van Alexander den Groote, steeds er op uit was, om aan den koning van het Syrische rijk het leven lastig te maken, en hem zijn meerdere macht te doen gevoelen. Niet dat hij zich uitsluitend met Egypte in het geding begaf. Antiochus de Groote drong evenzoo in het noorden naar Klein Azie door en waagde eens zelfs, na overtocht over den Hellespont, een landing in Europa, doch ten slotte begon men in Rome gevaar van zijn optreden te duchten, en in 192 vielen de Romeinsche legioenen onder Scipio, bijgenaamd Asiaticus, hem aan. Deze worsteling leidde in 190 v. Chr. tot den grooten veldslag bij Magnesia, waarin Antiochus de Groote voor het Romeinsche leger moest onderdoen. Het jaar daarop zag hij zich toen gedwongen, vrede met den Romeinschen Senaat te sluiten. Die vrede was voor Antiochus een diepe vernedering; vooral door de hooge oorlogskosten, waarvan hem de betaling werd opgelegd. Voor de betaling van deze oorlogskosten ontbrak het hem aan de noodige middelen, en dit heeft er Antiochus den Groote toen toe gebracht om de schatten van de overrijke tempels aan te spreken. Hierin ging hij al brutaler te werk, en juist deze brutaliteit kostte hem twee jaar later, in 187 v. Chr., het leven. Hij had het toen gewaagd, om den overrijken tempel van Belus in Elymais te overvallen, om de schatkamer van dien tempel leeg te plunderen. Dit nu verwekte bij de bevolking van Elymais zulk een woede, dat er een algemeene opstand uitbrak; in dien opstand viel het in woede ontstoken volk ook hem persoonlijk aan, en dit liep uit op zijn vermoording.

Van de beide zoons van Antiochus den Groote, die thans in aanmerking komen, volgde het eerst Seleukus IV zijn vader op, en regeerde van 187 tot 173 v. Chr. en eerst toen kwam de tweede zoon als Antiochus IV aan het bewind. Deze tweede zoon van Antiochus den Groote nu was de beruchte Antiochus Epiphanes. Deze vierde Antiochus had reeds in zijn jongere jaren met de hoofdstad van het Romeinsche rijk kennis gemaakt. Toen namelijk Antiochus de Groote, na den slag bij Magnesia in 190, zich ge-

noodzaakt zag, aan de Romeinen de gijzelaars uit te leveren ter verzekering van de door hem verschuldigde oorlogsschatting, koos hij daartoe zijn zoon Antiochus; en deze is dan ook van 190 tot 175 te Rome in deze gijzeling gebleven. Ook Antiochus' opvolger toch, Seleucus IV, was vermoord geworden, en wel liet deze een zoon na, Demetrius genaamd, die, in rechtstreeksche erfopvolging, Antiochus zou zijn voorgegaan, maar deze Demetrius verstond de kunst niet om het volk te winnen, iets wat met Antiochus Epiphanes op alle manier het geval was; zoodat reeds spoedig Antiochus zich van het bewind kon meester maken. Gelijk niet anders kon, moest ook hij toen weder den ouden strijd met Egypte aanbinden, en niet minder dan vier malen ondernam hij dan ook een veldtocht naar het land van de Nijl, in 171, in 170, in 169 en in 168, alzoo vier jaren achtereen, en het waren deze veldtochten naar Egypte die hem vanzelf met Palestina in aanraking brachten, en er hem op bedacht deden zijn, om in het heilige land zijn invloed duurzaam te vestigen. Daar nu zijn vader, Antiochus de Groote, in zijn laatste levensperiode, er in geslaagd was, tot op zekere hoogte de sympathie der toenmalige Joden te winnen, mocht ook Epiphanes de hope koesteren, hier onmiddellijk vasten voet te krijgen, doch juist dit liep op harde teleurstelling uit.

In de prophetische teekening, die hetzelfde hoofdstuk ons biedt treedt de figuur van Antiochus Epiphanes op in het 21e vers. In vs 20 was het sterven van Antiochus den Groote aangekondigd, en wel zoo, dat hij „verbroken zou worden", d.i. een gewelddadigen dood zou ondergaan. Daar werd nu bijgevoegd „niet door toornigheden, noch door oorlog." Dit nu doelt er op, dat deze Antiochus, gelijk we aangaven, zijn dood vond in het volksoproer te Elymais. Nadat alzoo in het 20e vs met de profetie over dezen geweldenaar was afgehandeld, treedt nu in vs 21 het vergezicht op, dat zijn vervulling zou vinden in den persoon en in de regeering van Antiochus, bijgenaamd „Epiphanes". Dit „Epiphanes" zegt zooveel als een man die veel bekijks had, die in 't oog liep, en op alle manier de aandacht tot zich trok. De profetie die op dezen onverlaat doelde, luidde nu aldus: „Daarna zal er een verachte in zijnen staat staan, denwelken men de koninklijke waardigheid niet zal geven; doch hij zal in stilheid komen, en het koninkrijk met vleierijen bemachtigen." Deze niet nader uitgewerkte profetie is nu op zulk een wijze in vervulling gegaan, dat de man die zich nu koning wist te maken, niet de van rechtswege geroepen troonopvolger was, maar zijn neef, den zoon van zijn broeder, op zij wist te dringen, en, door het zoeken op laffe wijze van de volks-

gunst, zich den toegang tot den troon wist te openen, en wel in 175 v. Chr., en alzoo een bewind aanvaardde, dat elf jaren duren zou. Zijn tijdgenoot Polybius, een Grieksch geschiedschrijver uit Megalopolis, wiens leven geacht wordt geloopen te hebben van 210 tot 127 v. Chr., en die ruimschoots gelegenheid had Antiochus van nabij gade te slaan, heeft in zijn groot historisch werk, waarvan nog heel wat den tijd overleefde, ons Antiochus in zijn opzienbarend karakter en geheel zijn optreden trouw naar het leven geteekend.

Polybius kon dit te eer doen, daar hij ook zelf, evenals Antiochus, als gijzelaar zekeren tijd te Rome moest verblijven, en alzoo uit de praktijk zelf wist, welken invloed zulk een gedwongen verblijf te Rome kon maken. Kenmerkend was in Antiochus zijn rusteloos streven, om door groote populariteit zich van de volksgunst der lagere standen te verzekeren. Men weet hoever men bij het tribunaat in de groote wereldstad met dit jachtmaken op populariteit wist te gaan. Zoo wende hij zich, na zijn terugkeer uit Rome, aanstonds aan, om zich niet meer in zijn paleis op te sluiten, maar, hoogstens door een paar adjudanten verzeld, in de avonduren zijn residentie in te wandelen, op straat met de voorbijgangers gesprekken aan te knoopen, anderen op te zoeken in de gelagzalen, en zoo steeds meer op een geheel vrijen voet, waarbij van zijn vorstelijke waardigheid geen spoor meer uitkwam, de gunst van den gewonen man te winnen. Zoo ook aarzelde hij niet, als hij wist dat hier of ginds een luisterrijk gastmaal gehouden werd, zich ongenood aan te melden, en onder de gasten plaats te nemen. Evenzoo hield hij er van, om veler gunst te winnen door het ronddeelen van kleine geschenken. Zoo was het zijn liefhebberij, vruchten of goudstukken uit te deelen om zich door deze kleine geschenken veler sympathie te verzekeren. Om naam te maken, begon hij, althans in zijn eerste periode, met niet onbelangrijke offers ook aan de tempels te wijden. Niet minder lachte hem het oprichten van standbeelden voor vroegere helden en wijsgeeren toe. Zoodra hij over genoegzaam geld kon beschikken, verordende hij de stichting van allerlei prachtgebouwen. Naardien reeds in zijn tijd niets zoo zeer den volksgeest gewon als het geven van groote volksspelen, legde hij zich er almeer op toe, om door deze volksgeneuchten zich naam te maken. Het was vooral door deze wijze van optreden, dat hij 't volk er toe bracht, om hem den bijnaam van *Epiphanes* te geven. Feitelijk wist hij toch in het oog van het publiek op allerlei wijze te schitteren. Zijn fout was alleen, dat hij 't vaak op zoo dolle en redelooze wijze deed, dat anderen hem spottend *Epimanes* gingen noemen, een bijnaam die niet onjuist zou vertaald zijn door ons *dolleman*. Door alles toch

vestigde hij den jammerlijken indruk, dat hij zich noch om de goden, noch om de eischen der zedewet of van het recht bekreunde, en, zonder iemand of iets te ontzien, een besef openbaarde, als ware er niets in hemel of op aarde dat hem bond, en als ware hij een aardsch oppergod in eigen persoon.

Men verstaat Antiochus Epiphanes, vooral in zijn optreden tegen de geloovige Joden, het best, zoo men de hebbelijkheid die hij van het tribunaat te Rome overnam, voegt bij zijn overdreven Helleenschen of Griekschen zin. De allesbeheerschende indruk, die vooral na Alexanders triumftocht, in het Westen van Azië, en zoo ook in Syrië en Palestina, van het Grieksche of Helleensche element steeds meer uitging, verdrong al meer elke andere levensopvatting in die streken. Elders nu behoefde dit niet tot botsing te leiden, daar de Grieksche cultuur zich wonderwel met de Oostersche mystiek verdroeg. Alleen maar in Palestina moest dit tot botsing leiden. Niet, alsof niet onder de Joden reeds destijds Grieksche sympathieën begonnen te werken. Veeleer mag gezegd, dat het reeds toen bijna mode begon te worden, om als man van hoogere ontwikkeling zich ook te Jerusalem bij een Grieksche club aan te sluiten. Dit wil nog niet zeggen, dat deze halfvergriekschte Joden reeds naar de Grieksche of Romeinsche tempels slopen, want al deden ze dit niet zelden in den vreemde, te Jerusalem bood zich hiervoor zelfs de gelegenheid niet aan, daar er na de ballingschap geen heidensche cultuur meer in Palestina geduld werd. Doch al ging men nog niet op heidensche offerfeesten uit, en al verwaarloosde men zelfs den dienst op Sion nog niet ten eenenmale, toch was het steeds meer op allerlei wijze te bespeuren, hoe vooral onder de geleerden en aanzienlijken in het heilige land de welopgevoede en fatsoenlijke lieden, gelijk wij zouden zeggen, innerlijk in hun zielsbestaan en steeds meer in hun levensbeschouwing overhelden naar het Hellenisme, en zich allerminst schaamden hier openlijk voor uit te komen. Nu kon de tegenstelling, die hiermee opkwam, nog een tijdlang achter de schermen blijven, gelijk dit dan ook metterdaad, zelfs onder Alexander den Groote, veelal het geval was. Maar de gegevens waren dan toch voorhanden, om, als er van de overzijde sterk op gedrukt werd, de neiging hiertoe op het allerscherpst te doen uitkomen, en hiertoe nu wist Antiochus Epiphanes het volk te brengen.

Men versta dit niet eenzijdig, alsof in de toenmalige Grieksche wereld alle gevoel voor een hooger element ontbrak. Zoowel de koorzangen der tragedie, als de feesten der groote mysteriën toonden dit wel anders. Veel in die koren trekt ons nog aan, en

niet weinigen van die mysteriën maakten den indruk van overlevering uit betere tijden, ook al was het, dat er zich vaak 't onheilige in mengen kwam. Doch naast dit tragische en mystieke was in de Grieksche wereld steeds meer de wijsbegeerte en het ongeloof aan de orde gekomen, en het eeniglijk zoeken van hoogere cultuur beheerschte maar al te zeer veler geest. Men weet hoe ook de verheerlijking van de vrouw hiertoe medewerkte. Vandaar allengs de toestand, die ja den tempeldienst nog om het luisterrijke van den eeredienst bestaan liet, maar toch de meer ontwikkelden er van vervreemdde, en steeds weer een vervalschte humaniteit als grondslag voor het saamleven der volken aannam. In dien geestesgang nu had ook Antiochus Epiphanes zich steeds meer ontwikkeld, en in verband met wat hij uit Rome medebracht, mag gezegd, dat er als tweeërlei persoon in Antiochus vereenigd was: eenerzijds de dwinger van den volksgeest die in niets zelfverlaging duchtte, indien hij maar op den geest van het volk rekenen kon; maar dan ook daarnaast de zelfvergoding waartoe de Grieksche of Helleensche cultuur zoo licht bracht, en die in Antiochus almeer een geest wakker riep, alsof een vorst, gelijk hij, zich aan niets meer had te binden, en niets meer behoefde te ontzien, en er eeniglijk op uit moest zijn, om een hem als mensch steeds meer in de hoogte tillende levensbeschouwing zich èn persoonlijk toe te eigenen, èn in zijn bewind tot heerschappij te brengen. Zoo eerst verstaat men, wat Antiochus tot zulk een felheid tegen het geloovige Israel uitdreef. Niets toch belette hem den tempeldienst der afgoden in eere te houden, ook al had hij in zijn hart met allen afgodendienst gebroken. Immers de afgoderij liet toe, het rijke en schoone in zulk een tempeldienst te eeren, zonder dat ge zelf in zulk een afgod iets anders zaagt, dan een voorwerp der aanbidding voor anderen, die uzelf niet aanging. Alle hulde door Antiochus aan zulk een tempel gebracht, doelde dan ook in niets op de religie en had met aanbidding niets hoegenaamd gemeen. Het was bij hem niets dan vereering van de kunst, die in zulke tempels pracht getooverd had, en voorts een traditioneel iets waarmee de volksgunst saam hangt, en ten leste dan ook de schatkamer, die ook hem in tijd van nood dienen kon.

Juist daarom echter kon Antiochus niet dulden wat de vrome Israelieten aandorsten. Zij toch loofden Jehovah op Sion, niet als een god naast andere goden, maar als den Heere der heirscharen, aan wien alleen de eere der aanbidding toekwam, en naast wien er niet alleen geen ander Goddelijk Wezen denkbaar was, maar in concurrentie met wiens eeredienst geen andere eeredienst kon worden

toegelaten. Sion sloot elke andere plaats der aanbidding uit. Sion wilde en kon niet anders dan *eenig* zijn. Diep opgevat, sprak uit Sion een volstrekte veroordeeling van alle andere vereering. Hoe kon 't nu anders, of deze den zondaar vernederende en veroordeelende religie moest vooral Antiochus in den meest volstrekten zin tegen de borst stuiten. Afgoderij trok hem niet aan, en hij voelde er niets voor, doch ze behoefde hem niet te hinderen. Het wezen der afgoderij toch dwong en noodzaakte niemand, om voor een afgod die de zijne niet was, zich te buigen. Hier daarentegen, op Sion, was geen andere eerebieding dan aan Jehovah toegelaten, en de eeredienst van Jehovah veroordeelde niet alleen alle afgoden-vereering, maar ook evenzeer elke Helleensche zelfvergoding van den mensch. Gevolg hiervan was, dat een vorst als Antiochus, die zich zelf als den drager van het goddelijke gevoelde, en geen aanranding van deze zijn hooge zelfinbeelding dulden kon, hetgeen de vrome Israelieten op Sion verheerlijkten, als een persoonlijke beleediging gevoelen moest. Hij kon Sion niet dulden, zoodra van Sion ook maar de zwakste pretentie uitging, dat alleen wat daar vereerd werd, op religieuse vereering en aanbidding aanspraak kon maken. Daar nu alle overige eeredienſten, bij monde van hun priesters, den vorst vrijlieten, kwam hij met de priesters dezer tempels niet in gedrang. Hij kon hun vertoon in die tempels der afgoden, en het beeld dat er aangebeden werd, eeren, doch hij kon 't ook laten. Maar wat uit Sion bij geruchte tot hem kwam, kon hij niet zetten. Was waar, wat op Sion beleden en vereerd werd, dan was ook hij Antiochus slechts een zondig schepsel, dat in diepe afhankelijkheid de genade van den eenig waarachtigen God had in te roepen. En hiertegen ging nu heel zijn wezen, en heel zijn levensovertuiging, in. Wat op Sion zich poogde te doen gelden, was z. i. niet dan valsche pretentie, en zoo kwam het ten leste ook hier op de alles-beheerschende antithese neder: hij Antiochus was de hoogste en rijkste cultusopenbaring, en dan kon de cultus op Sion vanzelf niet langer geduld worden, oftewel, had Sion gelijk, dan leidde dit tot algeheele vernedering van den zichzelf vleienden vorst.

Dit nu wekte in Antiochus telkens weer zekere woede tegen de vrome Israelieten, en tegen den tempel op Sion, in zijn geest op. Reeds in 170 v. Chr., bij zijn terugkeer van zijn tweeden veldtocht tegen Egypte, brak deze zijn hartstochtelijke vijandschap tegen Sion los, en richtte hij in Jerusalem een ontzettend bloedbad aan, en schond en beroofde den tempel. Toch was dit nog slechts het begin van wat hij in Jerusalem aandorst. Eerst in 168 v. Chr. toch, toen de Romeinen hem niet alleen uit Egypte verdreven, maar alle verder contact met Egypte voor hem afsneden, en

hem tot zware geldboete veroordeelden, voelde hij bij zijn terugkeer naar Antiochië, zijn residentie, een duivelsche woede tegen Sion in zich opkomen; en al deed hij 't toen niet zelf, zoo deed hij 't dan toch door zijn generaal Apollonius, zoodat hij te Jerusalem niet alleen het eerste bloedbad herhaalde, maar nu Jerusalem, en in Jerusalem Sion, op alle manier, zoo brutaal 't slechts kon, liet aantasten, en hierdoor, Jehovah ten spijt, den heidenschen eeredienst van Jupiter in Sions tempel wist in te voeren. Dit heeft toen op den 25en December van het jaar 168 v. Chr. den opstand der Makkabeën doen losbarsten.

Op het allerwreedst is toen daartegen ingegaan. Er is toen te Jerusalem gemoord zooals vroeger nooit, en ontkend kan niet dat de Grieksch-gezinde Joden uit de hoogere standen te Jerusalem, hierin wel niet meededen, maar 't dan toch lijdelijk aanzagen. Toen echter eenmaal de Makkabeën waren opgetreden, sloeg de geest bij het volk geheel om. Het verzet tegen Antiochus' militaire macht werd steeds beslister, en slechts korten tijd heeft 't toen geduurd, of in Jerusalem voelde men zich verlost, en Antiochus, de dwingeland, bestierf het, eer er vier volle jaren verloopen waren. Hiervan nu gaf Daniël in vs 30 tot en met vs 35 deze profetische teekening: „Wederkeerende (uit Egypte) zal hij acht geven op de verlaters van het heilige Verbond," d. w. z. hij zal terugkeeren en steunen gaan op de Helleenschgezinde Joden te Jerusalem. En zijn mannen „zullen het heiligdom van Sion ontheiligen, en zij zullen het gedurig offer wegnemen, en in de plaats daarvan een verwoestenden gruwel stellen." De afvallige Joden, dat zijn zij, waarvan het in vs 32 heet: „Zij, die goddelooslijk handelen tegen het Verbond," zal Antiochus en zullen zijn veldheeren „doen huichelen door vleierijen; maar het geloovige volk te Jerusalem, die hun God kennen en belijden, zullen de knechten van Antiochus in woede grijpen, en *zij zullen het doen",* d. w. z. uitrichten datgene waartoe dit grijpen diende, d. i. ze vermoorden.

Doch dan, zoo profeteerde vs 34, zou dan ook te Jerusalem de reactie opdagen. Op tweeërlei wijs. Vooreerst toch, zegt vs 33, zullen er dan mannen onder het volk opstaan, die den moed bezitten, om de vrome Joden tegen Antiochus te waarschuwen, en hen te vermanen tot een trouw voortzetten van den dienst van den God der vaderen. Dit zullen de getrouwen dan te boeten hebben op de hardste manier. „Zij toch, zegt vs 33, zullen vallen door het zwaard en door den brandstapel en door gevangenis en door berooving van hun goed, en zulks wel vele dagen". Dan echter, zegt vs 34, zal 't keerpunt intreden. Dan immers zal het

geloovige volk te Jerusalem geholpen worden. Vs 34 toch profeteert: „Als deze, t. w. deze leeraars, nu zullen vallen, zullen de geloovige Joden met een kleine hulp geholpen worden, en als die hulp daagt, zullen velen van de ontrouwe Joden zich weer door vleierijen bij de geloovigen aansluiten". Dit nu is vervuld in het optreden van de Makkabeën. Zij toch waren het, die hier worden aangeduid als „de kleine hoop". Men voelt, van waar hier deze uitdrukking komt. God had 't alzoo kunnen beschikken dat uit Egypte een legermacht was doorgebroken, om de heirlegers van Antiochus uit Jerusalem en Palestina te verdrijven. Of ook de Romeinen hadden aanstonds kunnen doorbreken, om Palestina te bezetten, en aan deze geweldadigheden van Antiochus' veldheeren een einde te maken. Maar noch het één, noch het ander is geschied. Het is uit het geloovige Israel zelf, dat 't verzet is opgekomen, en het was in geloofsmoed dat deze Makkabeesche volksleiders het aandorsten, om Antiochus' manschappen gewelddadig aan te tasten, en zoo terdege aan te tasten, dat ze reeds kort daarop Sion weer vrijgaven en Jerusalem verlaten moesten. Zoo sprak er het wonderbare vanzelf in. Nooit en nimmer had Antiochus Epiphanes ook maar aan de mogelijkheid gedacht, dat het vertrapte, deels reeds uitgeputte Joodsche volk ooit weer tot het bieden van weerstand bekwaam zou zijn. De afval ging steeds verder, en zoo stelde hij 't zich niet anders voor, of reeds spoedig zou al wat Joodsche religie heette, voor altoos te niet gedaan en uitgeroeid zijn. De heidensche afgod zou in Jerusalems tempel niet slechts even zijn intrede houden, maar duurzaam verblijven, en dit ééne althans zou 't resultaat van zijn zoo veelszins mislukt leven zijn, dat hij de eminente man bleek, die eens en voor goed den Jehovahdienst had afgesneden uit het leven der werkelijkheid. Al mochten er dan nog hier en daar Joden overblijven, die aan de traditie der vaderen trouw bleven, van een eeredienst van dien schijngod, dien ze Jehovah noemden, zou dan toch geen sprake meer zijn. De God van Israel zou het onderspit delven, en hij, Antiochus, de ingebeelde mensch-God, zou zegevierend zijn dagen besluiten. Het gericht Gods nu over dezen Godvijandigen opzet, is binnen korten termijn toen in Jerusalem doorgebroken. De Jehovahdienst is niet alleen hersteld, maar opnieuw in hooge eere gekomen, en Antiochus, de belager van Gods eere, stierf kort daarop in zichtbare ellende weg.

Toch was het hiermede nog niet uit.

Vers 35 toch profeteert het zoo kernachtig: Sommigen der volksleiders zullen vallen, om het volk te louteren en te reinigen, en „dan zal 't zijn tot den einde toe", want, zoo besluit deze profetie, „het zal nog zijn voor den bestemden tijd". De worsteling, zoo is dit te

verstaan, zal door de Makkabeën wel voor een wijle zich ten gunste van Israel keeren, maar dit is nog slechts de aanvang van het nader verloop der historie, doch het einde, de afloop, de voleinding der worsteling zal eerst veel later intreden. God alleen weet, hoe lang het nog duren zou, „want", zoo besluit deze profetie, „het zal nog zijn voor een bestemden tijd".

LVII. **Daniël.** *(Vervolg.)*

> En hij zal de tenten van zijn paleis planten tusschen de zeeën aan den berg des heiligen sieraads; en hij zal tot zijn einde komen, en zal geenen helper hebben.
> DANIËL 11 : 45.

TREDEN we thans uit vs 35 in 36 van Daniël 11 over, dan komen we in zekeren zin voor een raadsel te staan. Reeds het slot van vs 35, maar vooral wat in 36—39 volgt, schijnt zich eenerzijds nog aan Antiochus Epiphanes vast te klampen, maar, sterker nog, anderzijds zich op een geheel nieuw terrein te gaan bewegen. Opmerkelijk hierbij is het, dat èn in het reeds voorafgaande, èn sterker nog in hetgeen nu tot aan het slot van Daniël volgt, zoo telkens en zoo met nadruk op het tijdsverloop en op het einde gewezen wordt. Reeds vindt ge het spoor hiervan in vs 13, 24, 27, 29 en 35, en thans herhaalt zich dit nog sterker in vs 40, en in 12 : 4, 6, 7, 8, 9 en 13. De kennelijke bedoeling van de profetie is, om van Alexander den Groote uit geheel het historisch proces ons voor te teekenen, gelijk dit tot in de Voleinding verloopen zal. Reeds Hieronymus, en met hem Luther en Oecolampadius, aarzelden destijds niet ten stelligste te verzekeren, dat in dit nadere gedeelte van de zoo omvangrijke profetie niet meer van Antiochus Epiphanes, maar van den antichrist sprake is; en al is het, dat de uitleggers van de laatste drie kwart eeuw schier eenparig weer op Antiochus teruggingen, toch gaan we geheel met Kliefoth mede, die deze opvatting breedvoerig bestreed en voor onhoudbaar verklaarde. Enkel het feit reeds, dat de Christus deze uitlegging geijkt heeft door Zijn stellige betuiging, wijst dit voor een iegelijk uit, die niet zou kunnen aannemen, dat de Christus zich in de opvatting van een zoo belangrijke en gewichtige profetie zou vergist hebben. Daar nu Jezus naar dit hoofdstuk van

Daniël verwees, toen Hij Zijn jongeren de toekomst van Zijn eigen rijk ontvouwde, zou 't reeds daarom voor ons ondoenlijk zijn, geheel deze breede profetie, die met 11 : 36 begint, en tot 12 : 13 voortloopt, in de betrekkelijke onbeduidendheid van Antiochus' optreden te laten opgaan. Op die wijs zou 't al uit zijn verband worden gerukt, en zou de diepzinnige voorzegging, die met name het twaalfde kapittel voor Christus' kerk bood, in een vorm voor ons treden, die niet strookte met de onbeduidendheid van hetgeen te gebeuren stond en op zijn tijd reeds voorlang feitelijk gebeurd is. Niet, dat we het optreden van Antiochus Epiphanes zouden onderschatten. Uit heel ons breed betoog bleek wel het tegendeel. Alleen maar, hoe indrukwekkend ook de jammer was, die Antiochus aan Israel door zijn satellieten aandeed, toch is dit lijden een snel voorbijgaande phase in Israels historie geweest, en hoe heroïek en sterk nationaal zich ook het optreden van de Makkabeesche helden aandiende, in het verloop der heilige Openbaring Gods is het toen voorgevallene zelfs niet opgenomen.

Vooral van Gereformeerde zijde heeft men steeds geweigerd de Makkabeesche geschriften in de H. Schrift op te nemen. Ze waren en bleven Apocryphen. Niet alle belangrijkheid werd er daarom aan ontzegd, zelfs nam men er nauwkeurig kennis van, maar ze golden niet als waren ze geschriften, die ons den Raad Gods konden toelichten. Van Roomsche zijde, en zoo ook van Lutherschen kant, neigde men hiertoe, maar de Gereformeerde belijdenissen kwamen hiertegen steeds in protest. Men vond onzerzijds het Makkabeesche verzet tegen Antiochus Epiphanes voor de historie der Joden uiterst gewichtig, maar het heeft er niet toe mogen leiden, om Israel naar den God der vaderen terug te brengen. Veeleer heeft zich uit dit Makkabeesche verzet een streng en straf Judaïsme ontwikkeld, dat een kleine anderhalve eeuw later het Sanhedrin tegen Jezus partij deed kiezen, en geëindigd is met het resultaat, om den Makkabeeschen strijd te doen uitloopen op het Kruis van Golgotha. Vooral van de zijde der verdedigers van Daniëls echtheid is het daarom zoo volstrekt onverklaarbaar, hoe ze zoo weinig gelet hebben op deze *twee* gegevens; ten eerste dat de Christus zich op Daniëls slot, onder verwijzing naar zijn Wederkomst ten gerichte, opzettelijk beroepen heeft, en ten andere dat geheel de Makkabeesche strijd, met de woede van Antiochus Epiphanes, die daar achter ligt, niet alleen geheel buiten de heilige Openbaring valt, maar tenslotte zelfs de Joodsche reactie in het leven riep, die eindigde met voor den Messias het Kruis op Golgotha te planten. Het is dan ook reeds hieruit ten volle verklaarbaar, dat onze Kantteekenaars niet verzuimden op Dan. 11 : 36 v.v. aan te teekenen, dat wel velen dit

alles nog op Antiochus laten slaan, maar dat anderen toch hiermede geen vrede nemen, en het alles in verband brengen met de komst van den antichrist. Al geven we dan ook toe, dat de aanhef van vs 36: „En die Koning zal doen naar zijn welgevallen", bij oppervlakkige lezing geen anderen indruk maakt, dan dat hiermede de profetie omtrent Antiochus doorgaat, toch ontwaart men al spoedig, dat geheel de saâmhang zulk een opvatting niet toelaat.

De spil waarom het hier alles zich beweegt, is de allesbeheerschende vraag, of de machtige profetie, die in het elfde en twaalfde kapittel voor ons ligt, in verband met de openbaringen die vroeger aan Daniël ten deel vielen, zich in onbeduidendheden verloopt, dan wel op den gang van het Godsrijk door alle eeuwen en alzoo tenslotte op de Voleinding doelt. Zeer zeker is het lijden dat Israel van den kant van Antiochus onderging, boos en bitter geweest, maar vergeten mag hierbij niet, dat zulke donkere lijdensepisoden ook door tal van andere volken, zoo in Azië als in Afrika, doorworsteld zijn. Het was een lijden, dat slechts een kort aantal jaren aanhield, en dat zich reeds als voorgeteekend had in wat Nebucadnezar aan Jerusalem en aan Sion aandeed, en stellig niet minder hard zich herhaalde, toen de Romeinen in het jaar 70 na Christus ten tweeden male Jerusalem verwoestten. Dat de heldenmoed der Makkabeën den Joden in alle volgende eeuwen steeds toe bleef spreken, en dat ook in Christus' kerk steeds met waardeering aan dezen heldenmoed werd teruggedacht, was alleszins begrijpelijk, maar toch zijn 't vooral de Joden zelve geweest, die de heugenis aan deze schokkende gebeurtenissen in het heilige land steeds voort hebben geplant, en latere historieschrijvers, staande voor de leemte, die tusschen Maleachi en Mattheus gapen bleef, hebben tot op de catechisatie deze leemte door het verwijzen naar wat onder de Makkabeën plaats greep, pogen aan te vullen. Zoo echter verkreeg men meer een historie van het Joodsche volk, dan een compleet complex van de Openbaring Gods. Daarin toch kon deze Joodsche periode niet thuis hooren, om de eenvoudige reden, gelijk we opmerkten, dat deze Makkabeesche periode Israel niet nauwer aan Jehovah verbonden, maar veeleer zoo in het oog loopend van den God der vaderen vervreemd had, dat ze eindigden met te buigen voor Rome en voor den Idumeeschen vorst, en toen hun werkelijke Messias uit Bethlehem opdaagde, Hem op Golgotha hebben gedood. Stelt men dit alles nu in het juiste licht, dan treedt uiteraard het gebeurde onder Antiochus Epiphanes en wat vlak daarop onder de Makkabeën volgde, in een geheel andere gedaante voor ons. Er blijkt dan uit, hoe de zoo hoog opgevijzelde Grieksche

cultuur, afgezien van haar mystieken achtergrond, toch eindigen moest met in straf en openbaar conflict te komen met het grondbeginsel der heilige Openbaring, waaraan heel Israel zijn ontstaan en zijn hooge positie dankte. Dit tegen elkander in botsen van Jehovah en Jupiter Olympiacus op Sion is zoo teekenend, doet zoo sterk als 't slechts even kon, de antithese tusschen Gods Openbaring en de cultuur der wereld uitkomen, doch daarbij bleef het dan ook, en tot een nadere ontwikkeling van het nationale leven van Israel heeft 't niet geleid. De Joden toch hebben zich in die bange ure saamgeschrompeld in wat straks op het Pharizeïsme zou uitloopen, en door het Pharizeïsme tot Israels breuke met den Messias in den raad van het Sanhedrin en op Golgotha geleid heeft. Israel blijft daarom wel, onder de hoede Gods, voortbestaan, en terwijl alle nevenvolken, als de Edomieten en Moabieten, spoorloos verdwenen zijn, oefenen de Joden met hun twaalf millioen zielen nog altoos een onberekenbaren invloed op het geheele wereldleven uit. Doch uit de heilige geschiedenis zijn ze na 't jaar 70 uitgelicht, en eerst later kan van een weer invoegen van Israel in het heilige verband sprake zijn.

We mogen daarom bij de uitlegging van Daniël in 't toenmalige Israel niet de leidende macht van het geestelijk leven eeren. Israel heeft zich door zijn strijd onder de Makkabeën niet tot den God der vaderen bekeerd, maar bij zijn volksherstel alleen zichzelf bedoeld en gezocht. Voor den grooten gang van de openbaring en voor het wereldleven, kan daarom van Alexander den Groote af met de Joden niet meer dan alleen in dezen zin gerekend worden, dat zij de openbaring van Christus hebben pogen te niet te doen, en toen Christus' zaak toch doorging, naar hun onheilig bedoelen, zelfs finaal met hun Messias gebroken hebben. Is nu de groote gang van de openbaring, dat de eerste wereld in den Zondvloed ondergaat; dat de kinderen der menschen krachtens 't Noachietische verbond de Gemeene Gratie deelachtig worden; dat in den eersten patriarch de openbaring van het heilige begint, en alsnu in vier machtige sprongen het wereldrijk onder de Babyloniërs, de Perzen, de Grieken en de Romeinen tegen het dan opkomend Godsrijk ingaat, om 't teniet te doen — dan voelt wie even doordenkt terstond, hoe volstrekt onbeduidend en schier niets beteekenend heel de episode van Antiochus Epiphanes hier tusschen in schuift. Vergeleken bij den ondergang van het rijk van Babylon, het opkomen van Cyrus, het optreden van Alexander den Groote, en ten slotte van de Romeinsche Caesars, is de verschijning van Antiochus Epiphanes niets anders dan een sterk prikkelende gebeurtenis, die de antithese op 't hoogste kleurde, maar die overigens voor den gang der wereldhistorie en voor den gang van het Godsrijk nauwelijks meetelt. Althans gaat 't niet aan,

om eerst Nebudcadnezar, Cyrus, Alexander en de Caesars van Rome, en dan bij die vier machtige geesten den laagstaanden geweldenaar van Syrië als in één adem te noemen. Waar nu de engel in Daniël 11 tot in het 36ste vers er zoo goed omstandig en breed op wijst, hoe de Grieksche macht zich ellendiglijk verbrokkelen zou in geheel onbeduidenden naijver tusschen Diadochen en Epigonen, springt ten sterkste het hooge karakter in het oog, dat de engel toekent aan dien nieuwen koning, die straks aan het eind geheel de wereld door zijn wondere machtsontplooiing verbazen en verschrikken zou.

De groote tegenstelling, die zich hier afteekent, komt dit bevestigen. In al het voorafgaande van dit elfde hoofdstuk verliest de engel zich in het aankondigen van allerlei nietigheden en beuzelingen, waarin de Diadochen en Epigonen zich na 327 vermaken zouden. Al die vorsten en veldheeren zijn als onbeduidende personen, die in eindeloos gekrakeel en getwist geheel opgingen, en zoo ge al hun bedrijf uit de wereldhistorie kondt uitlichten, er zou nauwelijks iets door veranderd worden. Eenig machtig spoor van hun doen en drijven is er in de historie dezer twee eeuwen niet aan te wijzen. Toch stelt de profetie er prijs op, al deze nietige krakeelen en kibbelarijen breed uit te meten, om juist in dit breed uitmeten van het nietige de onbeduidendheid ervan scherp te doen uitkomen. Doch keert nu de profetie van dit gekibbel en gehaspel terug in den grooten gang van het wereldgebeuren, dan krijgen we opeens weer den ouden profetenstijl, vallen al deze bijzonderheden weg, en trekt de profetie zich saam in het trekken van de groote lijnen, waarlangs de verdere ontwikkeling van het wereldrijk en 't Godsrijk daartegenover te komen staat. En zoo is 't dan ook hier weder de aloude wijze van voorstelling der profetieën, die evenzoo zich slechts een enkele maal in bijzonderheden verliezen, maar doorloopend sterk staan in het scherp trekken van de teekenende lijnen, die tot in de Voleinding zich voortzetten. In verband hiermede is het nu zeer zeker waar, dat de overgang van Antiochus op den antichrist zeer plotseling intreedt, en dat zelfs de ondergang van Antiochus geen vermelding vindt. Juist dit echter is iets, dat ge gedurig in de groote profeten kunt opmerken. Met name bij Jesaja vindt ge wel de teekening van den machtigen strijd tusschen het volk Gods en de volken der wereld, en wel wordt ook door Jesaja u voorgeteekend, hoe de geestelijke worsteling in rechtstreeksch verband treedt met wat in heel de Schepping, ook op stoffelijk gebied, te komen staat, doch de overgangen zijn ook bij Jesaja gedurig als versmeltend. Hij profeteert den Messias, hij kent den Messias als den Man van smarten, die ten ondergaat. En hij kent ook de

eindelijke uitkomst, waarin het lam met den wolf in vrede zal verkeeren, maar de termijn die daar tusschen ligt, de worsteling zoovele eeuwen lang in Christus' kerk, en tenslotte de parousie of Wederkomst van den Christus, vindt in zijn schildering hoogstens zekere aanduiding, maar in geen geval een volle teekening.

En zoo nu ook is het hier in Daniël. Wat de verbrokkeling van 't Grieksche rijk aanging, wordt alles hier tot in de kleinste, nietigste details aangekondigd, maar gaat men profetisch nu over tot de schildering van het Godsrijk en van den strijd daartegen van den antichrist, in wiens volledige nederlaag tenslotte de Messias zal triomfeeren, dan vallen ook hier alle details weg, gaat het al in beeldspraak op en wordt ons niets anders voorgehouden, dan het schema van de groote lijnen, waarlangs het wereldgebeuren zich van Antiochus af tot in de Voleinding zal voortbewegen. Zie 't maar van vs 36 af. In een taal en teekening toch die op Antiochus Epiphanes niet slaan kan, heet 't daar: De vorst die er dan zal opkomen „zal doen naar zijn welgevallen en hij zal zich verheffen en groot maken boven allen God, en hij zal tegen den God der goden wonderlijke dingen spreken". En nu het wonderbare: „de onmensch zal toch voorspoedig zijn, totdat de gramschap voleind zij, want het is vastelijk besloten en het zal geschieden. En op de goden zijner vaderen zal hij geen acht geven, noch op de begeerte der vrouwen; ook op geen God zal hij acht geven, maar hij zal zichzelven boven allen grootmaken." Dit nu is een zoo al-omvattende opvatting van wat te gebeuren staat, dat 't geheel en al slaan kan op den antichrist, die zelf als de vorst onder de vorsten zal optreden, en daarbij zulk een macht zal weten te ontwikkelen, dat ten slotte niemand meer tegen hem bestand is, en hij 't al aan zich onderwerpt, maar dan ook, om, als dit zal volbracht zijn, zich zelven *in eigen persoon,* boven al wat op aarde is of mensch heet te verheffen, en daarmee in den volsten zin van 't woord, beheerscher van heel het aardrijk en aan te bidden geweldenaar te zijn. Hoe zou dit nu ooit gedoeld kunnen hebben op Antiochus Epiphanes, die tot het laatste toe te worstelen had, om zich op zijn beperkt terrein staande te houden; die reeds alleen in Egypte een tegenstander vond, sterker dan hij zelf was, en die keer op keer kennis moest maken met de toen reeds zoo sterk opkomende wereldmacht van Rome's republiek. Zeker, ook de heusche antichrist gaat tenslotte onder, en ook zijn rijk zal overweldigd worden, maar dan zal 't met heel 't leven der menschheid op deze aarde ook tot zijn finalen keer komen, en dan gaat het koninkrijk der hemelen in.

Ook in wat vlak daarop van de *Mauzzim* volgt, spreekt zich dezelfde gedachte uit. De god Mauzzim immers duidt niet anders

aan dan den oorlogsgod. Het vreemde woord toch beduidt de sterkte, het geweld, de handtastelijke overmacht, waarmede de antichrist al wie zich tegen hem verzetten durft, zal ter nederslaan. Zooals de Romeinen van Mars als hun oorlogsgod spraken, zoo heet die oorlogsgod hier „Mauzzim" of drijver van geweld. Deze oorlogsgod nu zal in den antichrist als geïncorporeerd zijn, en daarom zal niemand zijn macht kunnen weerstaan. Die krijgsgod, die aan zijn vaderen vreemd was, zal voor dien vorst, in wien zich de antichrist belichaamt, het ideaal wezen, en alles zal hij prijsgeven, om van de krijgskans zeker te zijn, goud en zilver en edelgesteenten, en alle schat dien hij rooft en inzamelt. Met behulp van den krijgsgod zal hij zich in een kring van onneembare vestingen weten vast te zetten, en altoos weer zal het die krijgsgod zijn, die hem hierin sterkt. Vanzelf zullen dan ook onder alle volken de kinderen der menschen zich in tweeën deelen, en in die twee deelen zich scherp tegenover elkander stellen. De ééne, en dan voorzeker de grootste, groep zal met dezen antichrist heulen, en daartegenover zal dan staan de kleine groep van de geloovige, trouwe Christenheid. Dit heet dan in vs 39: „Dengenen die hij kennen zal, zal hij de eere vermenigvuldigen, en hij zal ze doen heerschen over velen, en hij zal 't land uitdeelen om prijs." De personen die hij kennen zal, dat zullen dan diegenen in alle land en onder alle natiën zijn, die met den antichrist heulen en hem eere bewijzen. Dezulken zullen alsdan deelen in zijn gunst, en hij zal ze met macht en heerschappij bekleeden. Juist de teekening, die we ook in Openbaring 18 voor ons zien. Wie het met den antichrist houdt, zal de eere, zal 't goud en zelfs 't land ten deel erlangen. Voor hem de weelde en de glorie. En al de druk daarentegen zal dan neerkomen op hen, die onderwijl den Christus getrouw blijven, en weigeren den antichrist te volgen. Toch zal deze heerschappij niet eindeloos stand kunnen houden. Ten slotte zal de Christus Zijn macht tegenover dit rijk van den antichrist ontplooien, en dan zal van meer dan één kant een dusver ongekende macht zich tegenover hem stellen, die in 't eind er in slaagt, den antichrist zoodanig te kneuzen en te knakken, dat hij bezwijkt en onder het oordeel valt dat de Christus aan hem zal voltrekken.

Hiermede zal dan, zegt de profetie in vs 40, „de tijd van het einde intreden." Dit mag niet opgevat, alsof er de laatste ure, of de laatste dag, mee bedoeld ware. Er volgt alleen uit, dat gedoeld wordt op de alsnu ingaande Voleinding, doch zonder dat de duur van die Voleinding alsnog nader bepaald wordt. Het is nog niet het einde, maar het heet „de tijd van het einde." Het einde nadert nu, ja het treedt in, maar het heeft nog zekeren tijd, en die tijd van het einde gaat

alsnu in. Wat zal nu alsdan gebeuren, om den strijd tegen de overmacht van den antichrist aan te binden? Dan, zoo zegt de profetie, zal een koning uit het zuiden tegen den antichrist met hoornen stooten, en evenzoo zal uit het noorden een koning tegen hem aanstormen. Zijn geweldenarij zal ten slotte zoozeer alle volken verdroten hebben, dat er van alle zijden een reactie zal opkomen, zoo te land als te water. Maar niets zal baten. De antichrist, zegt vs 42, zal zijn hand aan alle landen leggen, en wat macht ook uit het zuiden opdage, ook dit zuiderland zal niet ontkomen. Zoo zal juist dit uitgebroken verzet zijn macht nog een laatste maal sterken, en hij zal, zegt vs 43, „heerschen over de verborgen schatten des gouds en des zilvers, en over alle gewenschte dingen." En houdt dan toch het verzet nog vol, dan zal hij ten slotte, zoo leest ge in vs 44, nogmaals uittrekken, en dan als in een laatste stuiptrekking, met alle geweld niet alleen, maar ook „met groote grimmigheid om velen te verdelgen en te verbannen," ja zelfs zal hij 't bestaan, om in „het land des sieraads," d.i. in Palestina, zijn hoofdzetel te kiezen; maar dan, zoo zegt vs 45, zal hij ook tot zijn einde komen, en in die doodsverkwijning „zal hij geen helper hebben," zoodat niet alleen het rijk, maar ook de macht van den antichrist alsdan ondergaat voor alle eeuwigheid.

Geheel de voorstelling is alzoo klaar en duidelijk. Het zal een der vorsten van deze aarde zijn, in wie de antichrist zich incorporeert. De vorst, die alsdan als drager van den antichrist optreedt, zal niet door verleiding, maar door bedreiging heerschen, en krijgsgeweld zal het instrument van zijn heerschappij zijn, en zulks niet alleen op het slagveld, maar evenzoo door het vestigen van een menigte onneembare vestingen. Alzoo in de macht staande zal deze antichrist zich op alle volken werpen, om hen uit te plunderen en als uit te zuigen. In 't laatst zal dit dan derwijs ondragelijk worden, dat van noord en zuid verzet zal uitbreken. Doch baten zal dit niet. Zijns toch zal alsdan een macht blijken, die het al weer ter nederwerpt, want deze vorst van den antichrist zal uittrekken met groote grimmigheid om 't al te verdelgen. Maar ten slotte zal toch ook hij te kort schieten. En dan zal plotseling zijn einde intreden. De Voleinding zal ingaan, en dan zal deze gedemoniseerde vorst „geen helper meer vinden" zooals vs 45 betuigt. Dan zal 't uit zijn met de Mauzzim, d.i. met de overmacht van 't geweld, en de geestelijke overmacht van den Middelaar zal 't alles bedwingen, en hiermede de Voleinding doen ingaan.

Wie denkt bij deze machtige eindworsteling nu nog aan Antiochus Epiphanes? Men kan er hem niet bij noemen, of 't moest zijn, om

in hem als *in 't klein* het beeld u voor te stellen van wat door den antichrist in 't reusachtig groote eens zal worden bestaan. En wil men het aldus opvatten, dan bestaat hiertegen daarom te minder bezwaar, omdat zulk een wijze van voorstelling vooral in de Oostersche manier van teekening niet zoo ongewoon is. Tegen zulk een voorstelling zou daarom geen overwegend bezwaar rijzen, mits maar steeds duidelijk op den voorgrond sta, dat Antiochus niet dan „een geitebok" was, vergeleken bij de monsterfiguur die in den antichrist werd aangekondigd. Hierdoor konden enkele niet geheel gezochte bezwaren wegvallen en kon de overgang uit vs 35 en vs 36—45 iets meer geleidelijk zijn. Doch dan worde ook wel ingezien, dat de verdere teekening in vs 41, 43 en 45 niet letterlijk te verstaan kan zijn. Daar toch wordt gesproken van Egypte, van Edom, van Moab, van Ammon, van Libye, van de Mooren, en van „het land des sieraads", d. i. Palestina. Hierop moet te meer nadruk gelegd, omdat zij, die van den antichrist in dit verband niets weten willen, en alles om den naam van Antiochus saamtrekken, ook al deze namen in dien letterlijken zin opvatten, alsof metterdaad in de Voleinding de strijd om de landen van deze meest lang in 't niet verdwenen volken zou gaan. Hiervan nu kan vanzelf geen sprake zijn. Vandaar dat men toen zich inbeeldde, dat de profeten, in het visioen, geheel ten onrechte het zich zoo hadden voorgesteld, alsof onverwijld na het te niet gaan van Antiochus Epiphanes het einde der wereld zou intreden. Van zulk een voorstelling echter kan voor ons geen sprake zijn. 't „Kom, Heere Jezus" uit de Openbaringen van Johannes blijft vanzelf zijn onverzwakte beteekenis behouden, maar nooit laat 't zich uit de H. Schrift wegcijferen, dat het proces, dat op de Voleinding moet uitloopen, nog geheele stadiën zou te voleinden hebben. Hiervan zal vanzelf sprake komen, zoo we aan de verklaringen van den Christus toekomen, die juist hierop zoo scherp wees, en ze in de openbaring, aan Johannes gegeven, nog zooveel sterker aandrong. Dit toch geldt de verhouding tusschen *den tijd* en *de eeuwigheid,* waarop thans niet nader kan worden ingegaan. Nemen we daartegen de volle profetieën van Daniël XI en XII saam, dan moet vanzelf Antiochus Epiphanes als wegvallen, en kan hem hoogstens de rol van beelddrager gelaten worden. En vinden we ook hier dan in de teekening van wat te gebeuren staat, gewezen op landen en plaatsen en volken, die in de 6e eeuw, toen deze profetie uitging, nog aan heel het publiek beeldspreukig verstaanbaar waren, doch reeds in Jezus' dagen in zoo geheel andere positie verkeerden, en nu voor een deel ganschelijk niet meer meetellen, toch spreekt 't van zelf dat we aan alle deze namen geen meerdere waarde

mogen hechten, dan om ons wat komen zal, *plastisch* voor te stellen. D.i. altoos zoo, dat men alle deze namen over hebbe te brengen op de namen van volken en landen, waarin thans de macht en de mogendheid schuilt, ja, liep 't nog lang, straks na ons schuilen zal. Geen twijfel derhalve, of alle deze plaats- en landsnamen zijn hier beeldspreukig te verstaan. Zelfs Egypte, dat ook genoemd wordt, en zijn bestaan nog voortzet, zou hier zeer wel beeldspreukig op een heel andere macht in Europa kunnen duiden, die nu beschikt over een positie die gelijksoortig was en overeenkwam met de macht welke Egypte in Daniëls dagen vertegenwoordigde. Wie Daniël XI v.v. verstaan wil, moet in staat zijn de beteekenis van het beeldspreukige te verstaan.

LVIII. **Daniël.** *(Vervolg.)*

> **En velen van die, die in het stof der aarde slapen, zullen ontwaken, deze ten eeuwigen leven, en gene tot versmaadheden en tot eeuwige afgrijzing.**
>
> DANIËL 12 : 2.

WE komen nu toe aan het slot-kapittel van heel het boek van Daniël, dat niet op gelukkige wijze van het elfde hoofdstuk is afgescheiden. Gelijk men weet, heeft de indeeling in hoofdstukken niet altoos op zeer ernstige wijze plaats gehad. En zoo is 't ook hier. De indeeling had zóó moeten geschieden, dat het twaalfde hoofdstuk begonnen ware bij het 36e vers van wat nu nog het elfde hoofdstuk heet, en wel bij de woorden: „En die koning zal doen naar zijn welgevallen". De volgorde zou dan geheel geleidelijk geweest zijn. In vs 1 tot 3 van hoofdstuk 11 hadden we dan de korte opgave van het opkomen van het Perzische wereldrijk onder Cyrus en van het Grieksche wereldrijk onder Alexander den Groote. Als tweede deel kregen we daarna vs 4—36, waarin de verbrokkeling van het rijk van Alexander onder de Diadochen en Epigonen geteekend werd, als vooze vrucht van Grieksche cultuur. Daarmede zou dan het elfde hoofdstuk ten einde zijn geloopen. En als derde stuk van de groote profetie, die de engel aan Daniël bracht, zou men dan gekregen hebben het slotstuk van hoofdstuk 11 van af vs 36, saamgevoegd als één kapittel met wat nu het twaalfde hoofdstuk ons bracht, en dat in hoofdzaak doelt op den antichrist;

om eerst op 't slot in vs 11 en 12 de parallel te bieden tusschen dien antichrist en Antiochus Epiphanes.

Dit mag te eerder gezegd, omdat de steeds weer beproefde poging, om den antichrist hier buiten te sluiten, en geheel de profetie van het elfde en twaalfde hoofdstuk op Antiochus te laten uitloopen, volstrekt onhoudbaar is; iets wat men terstond gevoelt, zoodra men er zich toe zetten gaat, om den inhoud van het twaalfde hoofdstuk op Antiochus toe te passen. Reeds wat in vs 34 van het elfde hoofdstuk geprofeteerd was, snijdt de mogelijkheid tot zulk een opvatting geheel af. Daar toch was omtrent den aanval van woede dien Antiochus door Apollonius zijn veldheer tegen Jerusalem richtte, gezegd: „Als zij nu zullen vallen, zullen zij *met een kleine* hulp geholpen worden". Er is hier sprake van de geloovige Joden, die tot het einde toe aan Jehovah trouw bleven, ook toen Antiochus op 't felst de dienaren van Jehovah aanviel, en de afvallige Joden Antiochus' zijde kozen. „Als zij nu," zegt vs 34, dat zijn de trouwgebleven Joden, met hun leiders, bezwijken zouden, zullen ze geholpen worden, te weten door de Makkabeën; doch de Makkabeën worden hierbij ons voorgesteld „als een kleine hulpe". Kon nu duidelijker worden uitgesproken, dat de toenmalige worsteling, tegen Antiochus, hoe ernstig en hoe wreed ook, toch in geen geval de *eindbeslissing* tusschen hemel en aarde kon brengen?

In het twaalfde hoofdstuk geldt het, gelijk we zien zullen, de eindbeslissing tusschen deze in zonde verzonken wereld en de heiligheid Gods, die in het gericht, dat het laatste oordeel zou brengen, zich openbaren moest. Die eindbeslissing nu zou ten slotte, aan het eind der dagen, de allesoverstelpende catastrophe brengen, waaronder al wat in heel de wereld glansde, verdonkerd en te niet gedaan zou worden, om eerst uit de bajert van verwarring, die dan overbleef, de nieuwe aarde onder den nieuwen hemel te doen voortkomen. Dit sloot natuurlijk van zelf in zich, dat er nooit en nimmer op deze aarde, in alle eeuwen die aan het laatste oordeel voorafgingen, ook maar eenig chaotisch lijden kon zijn ingetreden, dat met den jammer van dit eindoordeel voor vergelijking ook maar vatbaar ware. Al wat we in heel de H. Schrift ons omtrent dit einde der dingen geprofeteerd vinden, wijst er telkens weer op, dat de dingen, die dan te komen staan, van een allergeweldigst karakter zullen zijn, en dat ze in reusachtigheid van ontzetting alles zullen te boven gaan, wat ooit op aarde geleden is. Zelfs de uitdrijving uit het Paradijs, en de jammer van den Zondvloed treden er bij in de schaduw. En hoe zoudt ge u nu kunnen inbeelden, dat Daniël, of althans de schrijver van het boek Daniël, wie hij dan ook geweest moge zijn, zich ooit de uitdrukking van „als een

kleine hulpe" zou veroorloofd hebben, indien hij gedoeld had op de groote verlossing en op den ingang der zaligheid, die na het jongste oordeel te wachten stond. Ieder voelt, dat *kon* niet, zulks ware volstrekt *ondenkbaar*. De jammer die het geloovig Israel te Jerusalem omstreeks 150 v. Chr. overkwam, bracht zeer zeker een moordtooneel van afschuwelijken aanleg. Antiochus ontzag niets, en Apollonius zijn veldheer woedde als een alles overhoop werpend tyran. Maar binnen vier jaren tijds keerde dit droeve tafereel geheel. Antiochus vond, naar sommigen beweren, den dood door vermoording in Elymais onder de woede van zijn eigen onderdanen, en te Jerusalem leefde de vrijheid, deels althans, weer op. Wat plaats greep, was alzoo metterdaad een niets ontziende moordaanval, van Antiochus' veldheer op de weerlooze geloovigen te Jerusalem. Eerst scheen 't of alles onder dien aanval bezwijken zou, en toen waren het de Makkabeesche helden die dien jammer hebben gestuit. Antiochus bezweek door moord. En niet lang meer, of het nationale leven te Jerusalem bloeide zelfs voor een korte wijle zoo glansrijk op, dat zelfs de half-ongeloovige Joden weer in 't heilige gingen meedoen, of zooals er in vs 34 staat: „Door vleierijen zouden velen zich tot hen wenden", d. i. zich bij de geloovigen voegen.

Kan dit nu, zie hier de vraag waarop 't thans aankomt, kan deze vleug van nieuw leven, gelijk onder de Makkabeën opkwam, redelijkerwijze worden toegepast op wat ons in het twaalfde kapittel over de eind-catastrophe vermeld wordt? Immers het zij nu wel verstaan, dat de drijvers van deze onhoudbare voorstelling hun lezers metterdaad diets willen maken, dat hetgeen nu over den eindafloop der dingen volgt, gedoeld zou hebben op hetgeen aanstonds intrad na de tenonderbrenging van Antiochus. Is dit nu denkbaar? Is 't aannemelijk? En dan behoeven we slechts den verderen tekst van het twaalfde hoofdstuk met eenige nauwkeurigheid na te gaan en te ontleden, om aanstonds klaar en duidelijk in te zien, dat hiervan geen sprake kan zijn, zoolang men ten minste nog eenigen redelijken zin bij wie hoofdstuk twaalf op hoofdstuk elf volgen deed, mag onderstellen. Volg het verband slechts, gelijk ons dit in den tekst die voor ons ligt, zich op de duidelijkste wijze aandient. Herinner u hierbij wel, dat van den koning, die in vs 36—45 van hoofdstuk elf optrad, ons het beeld werd geteekend als van een door zijn overmacht alles overstelpend vorst, die heel het wereldleven overrompelde en aan zijn scepter onderwierp. Wel leidde dit tot verzet van meer dan één kant, doch al dit verzet zou deze demonische vorst door zijn overmacht weten ter neder te werpen. „In groote grimmigheid, zoo profeteerde vs 44,

zou hij de in opstand gekomen volken ter nederwerpen, ze verbannen en verdelgen. En dan zou deze demonische vorst, op het hoogste zenith van zijn macht gekomen, als tusschen de zeeën en „den berg des heiligen sieraads", d. w. z. in het heiligste der heiligen, zijn positie nemen. Doch juist, als nu ten slotte zijn demonische toeleg volkomen gelukt scheen, zou onverhoeds het einde van zijn macht gekomen zijn, of zooals er in vs 45 staat: „Dan zou hij tot zijn einde komen, en zou geen helper hebben".

Natuurlijk wijst dit op een macht sterker dan de zijne, die hem overviel, hem vergruizelde en zijn rijk te niet deed gaan. Welke macht zou dit nu zijn? Van een aardsche macht kan hier geen sprake wezen. Immers alle volken en natiën had hij zich onderworpen, en toen er verzet opdook, had hij in zijn grimmigheid al dit verzet finaal gebroken. Ook wordt er geen melding gemaakt van eenig nieuw verzet, dat onder de natiën zou zijn opgekomen. Van al zulke mogelijkheid meldt de tekst met geen woord. Er wordt ons niet anders bericht dan dat deze vorst, deze antichrist, gelijk wij 't verstaan, tenslotte aan het eind van zijn heerschappij zal komen, en dat, als hij 't door God bestelde einde zal bereikt hebben, er noch uit de demonenwereld, noch uit de zondige menschheid eenig helper meer voor hem zal komen opdagen, maar dat het met zijn macht uit zal zijn. Natuurlijk wijst dit op een macht, sterker dan alle macht, die uit de demonen- en menschenwereld zich zou kunnen organiseeren. Het was nu een macht geworden, veel grooter en geweldiger dan er ooit op aarde, onder welk wereldrijk ook, was opgekomen. Een macht waartegen niets en niemand meer op kon. En die alles overheerschende en onder zijn voet vertredende vorst of oppergebieder zou nu, alleen uit hoofde dat zijn einde gekomen was, in 't niet der onmacht wegzinken, en bij zijn ondergang zou, van geen enkelen kant, eenig helper voor hem komen opdagen. Hij zou, want hier komt 't op neer, te niet gaan en verdwijnen, eeniglijk uithoofde van Gods raadslag. In dien raadslag Gods was de gang van al wat te gebeuren stond bepaald, en was voor al wat te komen stond, de vaste en stellige tijd aangewezen, waarop 't zou intreden. Aan dat bestel Gods zou nu ook deze demonische vorst van het wereldrijk onderworpen blijken te zijn. Naar Gods bestel had hij kunnen optreden. Ingevolge Gods bestel was het hem mogelijk geweest, tot zulk een alomvattende macht zijn rijk uit te breiden. Maar in datzelfde raadsbesluit Gods was nu, evenzoo beslist en even stellig, het einde van zijn demonische macht bepaald. De antichrist zou komen en hij zou zijn macht, naar het scheen, onweerstandelijk maken. Doch even vast zou Gods raadslag ook in het verloop en

in den afloop van zijn macht door gaan. Zijn macht had naar Gods bestel een begin, een voortgang, een slottriomf, maar dan ook haar einde. En zoo ook nu, conform Gods bestel dat einde intrad, zou er van geen hulpe die voor hem zou opdagen, sprake meer kunnen zijn. „Hij zou," zoo besluit vs 45, „tot zijn einde komen," en daarmede zou tevens het alles beheerschende feit gegeven zijn, *dat hij geen hulpe zou hebben.* Alzoo toch zou het zijn naar Gods raadslag, en tevens zou zulks volgen uit de feitelijke gegevens. Onder alle creaturen is er geen sterker macht dan de macht van satan. Noemde Luther hem niet den broeder van Christus, om uit te drukken, dat, gelijk onder de geloovigen niemand den Christus in macht te boven gaat, zoo ook onder de van God afgevallenen niemand in macht dezen satan overtreffen kan. Daar nu in den antichrist satan het uiterste van zijn macht zou doen werken, zoo sprak het vanzelf, en kon het niet anders, dan dat, als ten slotte die antichrist zelf in de klem kwam, voor hem geen redding, geen helper meer kon opdagen.

Alles hangt er nu maar van af, wat op dit noodlot, dat den antichrist zal treffen en voor altoos onttronen, volgt. Gelijk bleek, volgt op Antiochus' nederlaag volstrekt niet het einde aller dingen, en zelfs volgt er niets van wereldbeheerschende beteekenis. Als Antiochus den dood heeft gevonden, en de Makkabeën Jerusalem weer tot gereeden stand weten te brengen, volgt er niets bijzonders. Er komt nu een tijdelijk regiment van eenige Joodsche helden, die er in slagen voor een wijle alle vreemde overmacht als op zijde te duwen, en zoo 't scheen weer een onafhankelijk Joodschen staat te doen opleven. Toch bleek dit alles, reeds kort daarop, weinig anders dan zelfbedrog. Feitelijk toch ging de oppermacht, of wil men de souvereine macht over Palestina, van de Grieken op de Romeinen over. Voor het ééne nationale knechtschap trad aldra het andere in de plaats. Hoe zou nu ooit een zoo kleine verschuiving van den toestand het einde der dingen hebben kunnen beoogen? Heeft dan het optreden der Makkabeën, dat nauwelijks een eeuw Palestina, ten deele althans, weer vrijer maakte dan voorheen, op den grooten gang der wereldgebeurtenissen ook maar eenigen invloed uitgeoefend? Er is immers geen sprake van. Wie de groote historische insnijding bij Antiochus poogt te maken, blijkt alle oog te missen voor het onderscheid tusschen hetgeen van voorbijgaande beteekenis en hetgeen van beslissenden eindinvloed is. Neen, de toekomst die in was te wachten, lag niet bij Antiochus, noch ook bij de Makkabeën, maar deels te Rome, waar de macht der Caesars aan het opdagen was, en ook uiteraard te Bethlehem

waar de Middelaar Gods en der menschen stond geboren te worden. Voor het recht verstand van Daniël hangt er daarom alles van af, of hetgeen de engel hier nu profeteeren gaat, op niet anders doelt dan op een kleine wending in de historie van Jerusalem, dan wel of 't doelt op de groote einduitkomst, die zich eerst in de Voleinding verwezenlijken kan.

Wat meldt ons nu de aanhef en het begin van het twaalfde kapittel? De profetie was nu blijven steken bij den ondergang van den vorst in wien de antichrist zou optreden, een ondergang zoo finaal, dat er van geen helper meer sprake kon zijn. En daaraan nu sluit zich onmiddellijk de machtige profetie aan, die 12 : 1 ons omtrent den aartsengel Michael biedt. Zoo toch lezen we, als we het in verband nemen, den saamhangenden tekst: De antichristelijke vorst zal tot zijn einde komen en geen helper hebben, en dan zal Michael opstaan, de groote vorst, die voor de kinderen uws volks, d.i. voor de kinderen Israels of voor de geloovigen, staat, om de oplossing van het raadsel des levens te brengen. Het is niet Daniël die dit zegt. Hij *beluistert* slechts wat de engel tot hem en namens den Heere spreekt, en zoo geschiedt hier ook dit verwijzen naar Michael niet door Daniël, maar van de zijde van den engel, die hem deze geheele profetie bracht. Van niet gering belang is nu uiteraard de vraag, aan wien we bij dit noemen van Michael hier te denken hebben. Heel de historie der kerk door zijn de gevoelens hierover steeds dezelfde geweest. Michael beteekent: *Wie is als God?* Dit moet als vraag alzoo beduiden: „Doet wie hier voor u treedt, u niet denken aan God? Is 't u niet te moede, alsof in deze hooge verschijning God zelf voor u trad. Wie is als God, zoo deze 't niet is? Hierop nu afgaande, hebben, ook in verband met wat in Daniël 10 : 13 en 21 over Michael gesproken is, niet weinigen als hun overtuiging uitgesproken, dat Michaels naam hier doelde *op den Christus zelf,* terwijl anderen achtten hier niet toe te mogen overgaan, omdat hetgeen hier, en elders, ook in de Openbaring van Johannes, ons van Michael bericht wordt, niet ten volle op den Messias passen kan. Dit verschil van opvatting zal wel nimmer strikt zijn op te lossen. Slechts zij opgemerkt, dat zeer wel gezegd kan worden, dat de Middelaar iets doet, wat Hij feitelijk tot stand laat brengen door een lijftrawant, die in engelengestalte onder Hem optreedt. Zelfs in ons menschelijk leven komt dit voor. Is een veldslag gewonnen door de kloeke daad van een opperbevelhebber, dan komt toch de historie ons verklaren, dat het de generaal of veldheer is, die den grooten slag sloeg, en wordt van zijn ondergeschikten niet dan hoogst zelden gewag gemaakt. Daar nu ook de Christus Zijn

engelenheir heeft, waarover Hij vrijelijk beschikt, zoodat zelfs de Almachtige God zich noemt een „Heere der heirscharen", d.i. een God die door Zijn engelenheir Zijn raadslag uitvoert, zoo is er niets tegen, om aan te nemen, dat ook de Middelaar Zijn trawanten onder de engelen heeft, over wier hulp en medewerking Hij vrijelijk beschikt. Voor 't verdere bericht is het daarom geheel gelijk staande, of we onder Michael den Middelaar zelf verstaan, dan wel een machtigen engel, die als in Zijn lijfwacht was opgenomen.

Waar 't nu als hoofdvraag op aankomt is, of wat van Michael hier geprofeteerd wordt, ziet en doelt op 't einde der dingen, dan wel op een incidenteele gebeurtenis in de historie van het Joodsche volk. Hooren we dan wat de engel, die tot Daniël spreekt, ons omtrent het nu optreden van Michael voorzegt. „En te dien tijd, zoo staat er, zal Michael opstaan, die groote vorst, die voor de kinderen uws volks staat, als het zulk een tijd der benauwdheid zal zijn, als er niet geweest is, sinds dat er een volk geweest is tot op dienzelfden tijd toe. En te dier tijd zal uw volk verlost worden, al wie gevonden wordt geschreven te zijn in het boek." Doch lezen we nog één vers verder, omdat uit dit tweede vers eerst met zekerheid blijkt, van welken tijd hier sprake is. Nu toch volgt er in vs 2: „En velen van hen, die in het stof der aarde slapen, zullen ontwaken, deze ten eeuwigen leven, en gene tot versmaadheden en tot eeuwige afgrijzing". Is het nu mogelijk, hoe men het ook wende of keere, om wat hier geprofeteerd wordt, te verstaan als vrucht, gevolg en uitkomst van de historie van Antiochus Epiphanes en de Makkabeën? Hier kan immers geen oogenblik sprake van wezen. Overduidelijk toch ligt in wat vs 1 en 2 profeteeren, heengewezen naar wat eerst te komen staat met het jongste oordeel, en wat doelen zal volstrekt niet alleen op Israel, maar op alle kinderen der menschen, onder alle volken en natiën.

Kan men nu zeggen, dat deze heilige profetie op zichzelve staat, en geheel los is gemaakt van al wat voorafgaat? De voorstelling zou dan wezen, dat wel al 't voorafgaande in hoofdstuk 10 op Antiochus Epiphanes sloeg, doch dat hier, met een geduchten sprong, op eenmaal van Antiochus werd overgegaan tot wat er te komen stond met het einde der wereld. Doch ook deze uitvlucht gaat niet op. Er staat toch zoo stellig mogelijk in den aanhef van vers 1, dat Michael *te dier tijd* zal opstaan, en dat „te dier tijd" moet vanzelf terugslaan op wat vlak vooraf is geuit, en vooraf gaat niets anders dan het plotseling terneerslaan van den antichrist, naar onze overtuiging, doch naar wat de bestrijders van Daniëls echtheid voorwenden, dan de nederlaag van Antiochus. In hun voor-

stelling zou dus de nederlaag van Antiochus, en zijn vermoording in 149 v. Chr., het signaal zijn geweest voor het intreden van het laatste oordeel en de Voleinding der wereld. Immers het zou „te dier tijde", d. i. ten tijde van Antiochus' ondergang, geweest zijn, dat Michael het einde der wereld zou doen intreden. Er is bij die onderstelling, hoe dan ook, op geenerlei wijze een redelijke samenhang te vinden tusschen het slot van het elfde en den inzet van het twaalfde hoofdstuk. Ook wat van de dan komende benauwdheid hier gezegd wordt, is op de periode van Antiochus op geenerlei wijze toe te passen, en kan niet anders doelen dan op de Voleinding, met al de barensweeën van menschelijken jammer die vlak aan de Wederkomst van den Christus zullen voorafgaan. Er wordt toch niets minder gezegd dan dit, dat er ook in den loop der historie veel ontzettende gebeurtenissen plaats grepen die voor meer dan één volk wee en jammer brachten, maar dat toch wat nu aanstaande is en de Voleinding zal brengen, al den voorheen geleden jammer geheel achter zich zal laten. Wat nu te komen staat, zal toch een benauwdheid wezen, veel banger en veel ontzettender, dan er ooit onder wat volk en in wat tijd ook tot op die ure zal zijn uitgebroken. Het zal worden „zulk een tijd van benauwdheid als er niet geweest is sinds dat er een volk geweest is". Krasser uitspraak laat zich niet denken. En zoo komt derhalve dan de vraag hier te staan, of dan metterdaad de jammer die Israel onder Antiochus trof, zoo bang en zoo ontzettend was, dat nooit en nimmer onder eenig ander volk zulk een jammer geleden is. Hierop nu is niet anders te antwoorden, dan dat hetgeen Apollonius te Jerusalem, op bevel van Antiochus wrocht, zeker angstig en aangrijpend was, maar dat het toch zelfs niet in vergelijking komt met wat in Azië en Afrika herhaaldelijk aan jammer en wreedheid geleden is.

Let er nu voorts op, hoe 't hier alles streng aaneen wordt geschakeld. In het slotvers gaat de wreedaard, die al den jammer aanrichtte, onder, en wel *zóó* onder, dat er voor hem geen redding meer is, en dat hem geen mogelijkheid van weeropkomen over wordt gelaten. „Te dier tijd", d. i. op dat eigen moment als deze toestand is ingetreden, zoo staat er toch, zal Michael opstaan, en op datzelfde oogenblik zal er een toestand van jammer en lijden voor alle geloovigen, uit wat natie ook, intreden, zooals er nimmer, van den val in het Paradijs af, en alle de eeuwen door, waar of onder wat volk ook, was ingetreden. Het zal het toppunt van ontzetting en verschrikking zijn. En dan in die ure, op dien tijd, zal het volk van Daniël, wat hier niet anders kan beteekenen, dan *geheel het geloovige volk uit alle natiën en tongen,* verlost worden,

t. w. „een iegelijk die geacht wordt geschreven te zijn in het Boek". Die vermelding van „het Boek" verwijst vanzelf weer naar Gods raad, die 't alles beslist en ook persoonlijk over het wel of wee van een iegelijk in de ure der Voleinding beschikken zal. Er geldt hier geen menschelijke willekeur, noch ook eenige uitkomst van het menschelijke doen, maar eeniglijk wat God Almachtig van alle eeuwigheid af besloten heeft. Ook bij ons als menschen is tweeërlei mogelijk, zoo we over eenige erfenis beschikken. We kunnen dan over die erfenis, die we zullen achterlaten, in onze gedachten beschikken en er over spreken; maar we kunnen ook onze beschikking over deze erfenis opschrijven, een testament maken, en dit testament vastleggen in een geschrift. Met het oog hierop wordt er dan ook gesproken van het Testament Gods, zoo van een Oud als van een Nieuw Testament. En in gelijken gedachtengang hooren we dan ook van een Boek dat voor Gods aangezicht ligt, en waarin met name een ieder staat opgeteekend, die eens der eeuwige zaligheid deelachtig zal worden.

Welnu, daar wijst de engel heen, en het is met die eindbeslissing Gods voor zich, dat Michael, de vorst, in de ure der Voleinding zal optreden, opdat de van eeuwigheid af vastgelegde wil van God voortgang en volle uitwerking hebbe. En welke zal nu die uitwerking zijn? Welke anders, dan dat de ure komt van de opstanding der dooden, de ure waarin allen die voorheen leefden, uit de graven zullen opstaan, waarin voorts het oordeel zal intreden, en waarin tenslotte over het eeuwig wel of wee van alle kind des menschen zal worden beslist. Wat, zoo vraagt men dan vanzelf, heeft het ontzettende van de dan intredende Voleinding nu toch te maken met het incident, dat door Antiochus Epiphanes en den Makkabeeschen opstand circa 150 v. Chr. te Jerusalem intrad? Vaak komt 't in een grooten veldslag voor, dat een enkel regiment lauweren inoogst en zich zoo schitterend gedraagt, dat er op een gegeven punt een wending in den slag intreedt; maar daarom voelt toch een ieder, dat dit toch slechts een *incident* was, dat zich met den slag zelf, waaraan millioenen manschappen deelnamen, zelfs van verre niet vergelijken laat. Evenzoo nu ook is het hier. Het incident van Antiochus Epiphanes en van de Makkabeën is historisch uiterst belangrijk, maar het zou een spelen met de feiten zijn, indien men dit dubbele incident te Jerusalem als gelijksoortig opvatte met de ontzettende gebeurtenissen die eens de Voleinding zullen inluiden. En het is juist deze machtige tegenstelling tusschen het incidenteele en het alles beslissende, die in wat hier van Michael staat, zoo scherp mogelijk uitkomt.

LIX. **Daniël.** *(Vervolg.)*

> Maar gij, ga henen tot het einde, want gij zult rusten, en zult opstaan in uw lot, in het einde der dagen. DANIËL 12 : 13.

MET de aankondiging van de opstanding der dooden en van het laatste oordeel, heeft de profetie haar einde bereikt. Tweezijdig zal het einde wezen. Niet alleen zij, die dezen dag van het einde nog beleven zullen, maar ook alle diegenen, die alsdan in de groeve rusten, zullen in 't leven terugkeeren, doch alsdan niet om opnieuw een leven in vermenging onder elkander te beginnen, doch omgekeerd, om, al naar gelang van Gods uitverkiezing, van hun geloofsstaat, en van hun vroeger leven, in te gaan ter zaligheid, oftewel te vervallen in een staat van eeuwige afgrijzing. Door den val in zonde was de vermenging van wat Gode toebehoort, en van wat God hoont en verwerpt, tot stand gekomen. Toch kon deze vermenging van het heilige en onheilige geen stand houden. Het moest vroeg of laat tot onderscheiding en afscheiding komen, en die finale afscheiding zou alsdan en voor altoos, een eeuwig beslist karakter moeten dragen. Nimmermeer zou de valsche vermenging van den geloovige met den ongeloovige, van den heilige met den onheilige kunnen terugkeeren. Van dien tijd van het einde af zou de zuivering, de scheiding en de afzondering een volstrekte en onveranderlijke gedaante vertoonen. Het zou een beslissing niet voor een zekeren tijd, doch voor eeuwig zijn. De historie zou haar einde bereikt hebben en de eeuwigheid zou ingaan. Juist daarom wordt er in de eindprofetie van Daniël zoo telkens nadruk op gelegd, dat het nu om den tijd zelf gaat, die zijn einde zal bereikt hebben, om nu plaats te maken voor de tijdlooze en eindelooze eeuwigheid. Met het oog hierop nu kon ook de profetie niet verder. De profetie grijpt in de toekomst. Ze stelt alzoo die toekomst voor als onderscheiden van het heden, waarin de profeet leeft, omwandelt en spreekt. Wat hem als profeet van het einde nog afscheidt, is de tijd. Die tijd kort steeds in. Eenmaal zal hij geheel voleind zijn en zijn einde hebben bereikt, en dit op zulk een wijze, dat voor den profeet de tijd niets anders is dan de brug, waarover hij zich naar het toekomstig-eeuwige met zijn blik heen richt, en zich feitelijk met zijn volk beweegt. Nu kan de profeet daarom wel, na dit punt der Voleinding met zijn visionairen blik gezien te hebben, met zijn gedachten en overleggingen terug-

treden, om wat hem van die Voleinding nog afscheidt, nader te doorzien. Doch hoe vaak de profetische blik zich op die wijs ook voorwaarts en achterwaarts bewege, het doel van het profetisch gezicht is en blijft toch, om hetgeen 't eens in de Voleinding zal zijn, als in te trekken in het heden, daaruit nu reeds nieuwe bezieling in te drinken, en zoo 't eeuwige reeds hier in den tijd als heiligende kracht in zich op te nemen.

Wat nu in vs 1—3 van het twaalfde hoofdstuk Daniël toekwam, was de openbaring van het einde, en de overgang van het einde in de eeuwigheid. Juist daarin toch zou de Voleinding bestaan. Hiermede had de hem te beurt gevallen profetie dan ook haar einde bereikt. Ze was nu tot het laatste eindpunt voortgeschreden. Ze kon niet verder. Hier hield ze op, en van wat daarna nog in de tien slotverzen van dit hoofdstuk volgt, komt dan ook niets voor, waardoor het gezicht verder wordt geleid, maar in de eerste plaats de aankondiging van wat Daniël alsnu met de profetie die hem was te beurt gevallen, en die thans haar einde bereikt had, zou te doen hebben. En dan in de tweede plaats, in hoeverre er een parallel zou uitkomen tusschen hetgeen straks reeds, na drie eeuwen, met Antiochus zou plaats grijpen en het machtige eindtafereel waarin niet meer Antiochus, maar de antichrist de vooruit gedoemde worsteling tegen den Christus zou opnemen. Nemen we nu eerst het eerste van deze beide voorstellingen. Daaromtrent dan lezen we in Daniël 12 : 4 dit: „En gij, Daniël, sluit deze woorden toe, en verzegel dit boek, tot den tijd van het einde. Velen zullen het naspeuren en de wetenschap zal vermenigvuldigd worden". Het mocht alzoo niet blijven bij de predicatie en de profetie onder zijn tijdgenooten, gelijk het bij Elia en Elisa was. Dit kon niet, daar Daniël niet in het midden van zijn volk, doch in verre afzondering van Israel en van het heilige land vertoefde. Al mag toch aangenomen, dat er ook in zijn omgeving, eerst in Babylon en later te Susa, wel eenige Joden met hem zullen verkeerd hebben, zoo ligt het toch in den aard der zaak, dat zijn dagelijksche omgang aan het hof of in bestuurskringen hem geen geestelijke samenleving met de Israelieten schenken kon. Het was de ballingschap die nog altoos feitelijk ook op hem beslag legde, en het afzonderde van zijn volk. Het kon er uit dien hoofde niet bij blijven, dat Daniël de profetie, gelijk de engel hem die bracht, aanhoorde, en in zijn geheugen opnam. Daniël was reeds oud en welbedaagd. Straks zou hij sterven, gelijk vs 13 van dit hoofdstuk er dan ook opzettelijk naar verwijst. Er staat toch: „Maar gij, ga heen tot het einde, want gij zult rusten en zult opstaan in uw lot, in het einde der dagen". Zonder meer zou derhalve wel Daniël zelf, voor zijn

eigen persoon, een vertroosting van deze wondere profetie genoten hebben, maar voor de Israelieten destijds, en voor de Christelijke kerk daarna, zou 't alles ten eenenmale verloren zijn gegaan.

Ten einde dit nu te verhoeden, wordt aan Daniël thans de last gegeven, dat hij de hem te beurt gevallen profetieën te boek zal stellen, en zulke maatregelen zal nemen, dat het boek, waarin zijn profetieën zullen zijn saamgevat, niet teloor gaat. Tusschen tweeërlei wordt hierbij onderscheiden. Er wordt eerst gesproken van „deze woorden", en daarna van „dit boek". Waarop dit onderscheid doelt, valt licht in te zien. Waar gesproken wordt van „deze woorden", ziet dit natuurlijk op de laatste profetie van den antichrist, het oordeel, en het ingaan van de eeuwigheid, die zoo juist door den engel aan Daniël in Gods naam gegeven was. Hiertoe echter mocht Daniël zijn zorge voor het voortbestaan van de hem te beurt gevallen profetieën niet beperken. Zeker, die laatste profetie van den engel gaf het slot van de Voleinding en was daarom het zwaarwichtigst in beteekenis, maar toch mocht ze niet uit haar verband gerukt. Alle openbaringen die aan Daniël, 't zij enkel over de uitlegging van visioenen die aan anderen ten deel vielen, 't zij als nieuwe profetieën waren medegedeeld, vormden één geheel. Hoe vele jaren de eerste reeks van de openbaringen ook verschilde van de laatstelijk hem ten deel gevallene, toch was 't al te zaam één Goddelijk borduursel op hetzelfde stramien. Het hoorde al bijeen, en moest daarom als één geheel bewaard blijven. Dit nu wordt hier genoemd: „toesluiten", en daarna weer met een ander woord: „verzegelen". Deze beide uitdrukkingen keeren zich tegen het teloor gaan. Ook in het huishoudelijk saamleven is er allerlei waarop niet gepast wordt, en dat dus verwaarloosd wordt, en dat hierdoor eerst zoek raakt en daarna teloor gaat. Doch daartegenover staat een complex van andere dingen, die met zorg worden bewaard, die steeds behoorlijk worden weggeborgen, en die vaak van geslacht tot geslacht het eigendom van de geheele familie blijven. Dit onderscheid nu doet zich ook voor bij de profetie. Denkt ge u in, hoevele vellen druks het wel vullen zou, indien we alles saam konden uitgeven, wat een profeet als Jesaja of Jeremia in hun lange leven geprofeteerd hebben, dan voelt ge zelf, dat 't geen wij van beide profeten bezitten, er slechts een stukske van is. Al dat overige nu is teloorgegaan, maar hetgeen thans nog voor ons ligt, is door hen als 't ware bijtijds opgeborgen, onder goede hoede geplaatst, en aldus als een familieschat aan het nageslacht met zulk een zekerheid overgeleverd, dat wij na 26 eeuwen er nog 't genot van hebben. Welnu, geheel in dien zin wordt nu hier ook

aan Daniël last gegeven, dat hij de profetieën die hem achtereenvolgens waren ten deel gevallen, niet zoek zou laten raken, niet verloren mocht laten gaan, maar dat hij ze als heilige kleinoodiën voor het volk van God van toen en van latere eeuwen zou bewaren.

Geheel verkeerdelijk is hieruit afgeleid, dat hij alzoo last ontving, om deze profetieën geheim te laten blijven, als mochten ze onder de geloovigen niet bekend worden, eer de dag der vervulling zou gekomen zijn. Hier staat niets van. Eer het tegendeel. Wie zijn kleinoodiën zorgvuldig opbergt en bewaart, bedoelt daarom in het minst niet, dat niemand er iets van zou mogen zien. Eer integendeel stelt wie zulke kleinoodiën bezitten mag, er bijna altijd prijs op, ze aan zijn vrienden te laten zien, opdat men ze moge bewonderen. Er was dan ook geen enkele reden denkbaar, waarom deze profetieën tot niemands kennisse zouden mogen komen. Dat ze niet voor spot op de markt werden uitgestald, is ten deele waar, gelijk dit nog steeds met eeuwige en heilige dingen toegaat. Maar alle profetie heeft uiteraard ten doel, om 't volk Gods voor te lichten, te troosten en te bezielen, en zoo sprak 't ook hier wel vanzelf, dat de profetieën door Daniël ontvangen, een doel hadden, en dit doel kon geen ander zijn, dan om, eer het einde kwam, de zake van het einde bekend te maken, opdat het geloovige volk, zoo deze zaak zich aandiende, daaraan bekennen mocht, dat de Voleinding voor de deur stond. Het zorgvuldig bewaren van deze profetieën, als waren het kleinoodiën bedoelt derhalve in 't minst niet, dat ze als weggestopt en aan het oog des volks onttrokken moesten worden, doch veeleer het omgekeerde, dat ze niet te loor mochten gaan, dat ze daarom met groote zorge moesten bewaard worden, en dat ze de heilige kennisse van het volk duurzaam mochten verrijken. En hier komt nu in de tweede plaats bij, dat de engel, geheel in strijd met de voorstelling, als moest deze profetie op heimelijke wijze aan alle kennis onttrokken worden, juist omgekeerd er bij voegt: „Velen zullen deze profetie naspeuren, en daardoor zal de wetenschap, d. i. de kennis omtrent de heilige dingen, zeer vermenigvuldigd worden". De hier ontvangen last is daarom zoo doorzichtig mogelijk. Daniël ontvangt het bevel om tweeërlei te doen. In de eerste plaats om nu deze laatste profetieën over den antichrist, het oordeel en de Voleinding, aan de kerke Gods onder Oud en Nieuw Verbond, te doen toekomen. Doch dan in de tweede plaats, dat hij zich daarbij niet te bepalen had tot deze laatste profetie, doch integendeel al wat hem in droom, visioen of door engelverschijning was toegekomen, al te gader op had te teekenen, er één boek van te maken, en in de heilige Schriftuur ook dit boek zijn plaats te doen innemen.

Dit moest nu hier iets breeder toegelicht, omdat de gekozen uit-

drukkingen van „toesluiten en verzegelen" zoo licht een verkeerd denkbeeld opwekken. Allicht toch denkt men dan aan iets dat achter slot moet, en waaraan niemand aan mag komen, en waar niemand van mag weten, zoo zelfs, dat de eigenaar hevig toornen zou tegen een bediende of een vriend, die 't aandorst er ook maar een blik in te slaan. Wij zouden dan ook allicht hiervoor een andere beeldspraak gekozen hebben, doch het Oostersch leven gaf afs vanzelf de nu hier voorkomende uitdrukking aan. Veel meer dan bij ons pleegt men in het Oosten al wat kostbaar is op geheimzinnige wijze weg te sluiten. Uit het gebruik zijn dan de uitdrukkingen die hierop betrekking hebben, in het taalgebruik overgegaan, en vandaar de moeite, die zich voor ons, Westerlingen, altoos voordoet, zoo we zulke zegswijzen of manieren van spreken ook in onze taal moeten overbrengen. Slaat men hier nu acht op, dan hindert dit niet. Werd er meer over de profetie gepredikt en gaf de prediker zich meer moeite daarbij ook wat in taal en uitdrukkingswijze verschilt, mede toe te lichten, zoo zouden ook wij Westerlingen, meer en beter aan de profetische taal gewend zijn. Nu daarentegen staan we er veelal vreemd tegenover, en dit maakt dan, dat ook in de huiselijke godsdienstoefeningen de profetieën ons minder klaar en duidelijk toespreken. Licht men daarentegen dit zorgvuldig bewaren van de kleinoodiën toe, gelijk hierboven door ons geschied is, dan springt het in het oog, hoe de beteekenis van vs 4 juist het omgekeerde wordt van wat men er vaak in gelezen heeft. Wat niet zorgvuldig bewaard en weggesloten wordt, gaat verloren, en daarentegen wat als een kleinood verzorgd wordt, duurt soms de eeuwen door. En zoo nu verstaan is het glashelder en duidelijk, dat de engel in 't minst niet last geeft, om de profetieën van Daniël *ongelezen* te laten, maar omgekeerd, dat Daniël er zorg voor had te dragen dat ze het eigendom der kerk bleven, en zulks wel deugdelijk voortbewaard, om de kennisse, toen in Israel, en nu in Christus' kerk, te verrijken.

Hiermede is nu welbezien, de aan Daniël toevertrouwde openbaring tot haar einde gekomen. De overgang van den tijd in de eeuwigheid is hem voorgesteld, en hierop volgde het Amen van alle eindprofetie met het zich ontsluiten van de eeuwigheid. Geheel onverwacht echter daagt hier voor Daniël een op zich zelf staand visioen op; en in dit visioen ontwaren we opnieuw, hoe men uit de engelenwereld zich soms van nabij inlaat met wat op onze aarde te geschieden komt. We weten dit uit Jesaja 6, we weten het uit Ezechiëls visioen van de raderen en de dieren of cherubs, we weten het uit het engelenheir dat bij Bethlehem nederdaalde, kortom,

uit alles blijkt hoe de engelen zich veel meer bezighouden met wat op aarde geschiedt, dan wij met hetgeen de engelen in de heilige sferen doen. Dit zich bemoeien nu van de engelen met wat op de aarde voorvalt is niet toe te schrijven aan weetgierigheid, ook al ontbreekt deze hier niet ten eenenmale, maar is veeleer te verklaren uit het intreden in ons aardsche leven van ons heilige keerpunten. Dat zulk een keerpunt in Bethlehem te bewonderen was, behoeft geen nader betoog. Doch ook hier is van zulk een heilig keerpunt sprake. Er stonden twee demonische aanvallen op Gods volk te naderen, de eerste door Antiochus Epiphanes en de tweede door den antichrist. Juist in zulke demonische tijden nu, als de macht der boosheid op aarde binnendrong, om Gods volk te verschrikken, en als 't kon te verdelgen, zou er behoefte voor Gods volk aan vertroosting zijn, en wel aan zulk een vertroosting, die duidelijk en klaar aanwees vanwaar de hulpe Gods in den nood zou opdagen. Zulk een aanduiding nu valt aan het eind der profetie, die Gods volk eeuw na eeuw genoten had, nogmaals tenslotte aan dit heilig volk ten deel door Daniël. Hierin lag vanzelf opgesloten, dat de profetie, die aan Daniël werd toevertrouwd, een zeer concreet karakter droeg, en als vanzelf in predikatie moest overgaan. De profetie had eerst de visioenen, de gezichten ver in de verte begluurd, en wie uit de verte aanschouwt, neemt van zelf enkel de groote omtrekken en de conversie der lijnen waar. Maar wordt nu allengs de afstand tusschen den ziener en wat hij ziet ingekort, dan begint wat hij zag zich in vollediger gedaante en in vaster en preciezer lijnen aan hem te vertoonen. En zoo nu verklaart het zich, dat bij de oudste zieners zoo goed als nimmer van uitgestippelde voorzeggingen sprake is, en dat we bij Micha het eerst de precieze aankondiging van Bethlehem Efratha ontvingen, en dat zoo eerst gaandeweg enkele bepaalde feiten in het profetisch vergezicht zich begonnen te ontdekken. Denk slechts aan de profetie van Cyrus in Jesaja 45. Hier echter, waar nu in Ezechiël en Daniël de laatste profeten voor het voetlicht treden, kon het niet anders, of hier moest ook de profetie ten slotte een enkele maal in zeer sterke predikatie overgaan, gelijk dan ook in vs 5—12 het geval is.

Daniël staat er nu voor gelijk de herders in Efrata's velden. Hij ontziet, hij ontwaart ter plaatse waar hij bij de Tiger staat, een ontsluiering van het engelenleven. Nog altoos bleef hij in de tegenwoordigheid van den engel die hem het geheele visioen had geschonken, doch nu ontwaart hij er nog twee anderen bij, „de een aan deze zijde van den oever der rivier, en de ander aan gene zijde." Er zullen nog wel meer engelen daar geweest zijn, maar het waren deze twee die zich in 't bijzonder aan Daniël ontdekten.

Doch zelfs hier bleef het niet bij. Wederom toch ontsluierde zich op dat oogenblik weer dezelfde gestalte, waarvan in hoofdstuk 10 : 5, 6 sprake was geweest, en bij wiens verschijning altoos de dubbele mogelijkheid bleef, dat het òf een superieure engel geweest zal zijn, òf sterker nog een verschijning van den Christus. Het werd alzoo nu een heilig tafereel, waarin zich met den engel, die het groote visioen gaf, nu saamvoegden twee ordinaire, niet nader onderscheiden engelen en dan ten vierde de in menschelijke gedaante zich vertoonende verschijning van „den man, bekleed met linnen" uit Daniël 10. Het geheele tafereel, dat zich voor Daniël ontsluierde, bestond alzoo hierin, dat hij zich aan de Tiger bevond, 't zij feitelijk, 't zij alleen in het gezicht, en dat alstoen zich een tweede tafereel voor hem ontsloot, waarin hij waarnam: 1° den engel in kap. 10 : 16; dan de gedaante van den man in het linnenkleed; en bovendien twee andere, niet met name onderscheiden engelen. Niet Daniël, maar de engel vraagt nu aan den man in den linnen lijfrok: „Tot hoe lang zal 't zijn, dat er een einde aan deze woorden zal wezen?" De engel die deze vraag doet, ziet alzoo in de gestalte met den linnen lijfrok zijn meerdere: en dit niet alleen, maar iemand, die de geheimenissen der Openbaring doorgronden en alzoo ontvouwen kan. Het was aan Daniël aan te zien, dat hij in verlegenheid verkeerde, en zoo 't kon, liefst de onzekerheid voor zich zou zien opheffen over den duur van den tijd, die hem nog van de Voleinding afscheidde. De engel vroeg daarom, toen Daniël er bij stond en dus vraag en antwoord beluisteren kon: „Tot hoe lang zal het zijn, dat het einde van deze wondere gebeurtenissen zal wezen?" Die vraag is toen, ten aanhoore van Daniël, door den „man in het linnen gewaad" in aangrijpende taal beantwoord. Zie 't in vs 7. Dat antwoord nam den vorm aan van eedbezwering. Zoo toch staat er: „Hij hief zijn rechteren zijn linkerhand op naar den hemel, en hij zwoer bij Dien die eeuwiglijk leeft, dat na eenen bestemden tijd, bestemde tijden en een helft, en als hij zal voleind hebben te verstrooien de hand des heiligen volks, al deze dingen voleind zullen worden."

De meeste uitleggers laten deze tijdsbepaling nu terugslaan op Antiochus Epiphanes, in verband met de gelijksoortige tijdsbepaling, die in hoofdstuk 7 was gegeven. Het zou dus doelen op de drie-en-een-half jaar, waarin Apollonius de woede van Antiochus zoo bitterlijk aan de geloovigen te Jerusalem heeft doen gevoelen, en tevens zou deze $3^1/_2$-jarige tijdsbepaling dan slaan op de laatste periode van het optreden van den antichrist, die den algeheelen ondergang van de kerk van Christus ten gevolge zou hebben, indien niet, gelijk de Christus het uitsprak, deze ontzettend booze

tijd verkort werd. Toch zijn er, die zelfs hier Antiochus geheel buiten sluiten en geheel deze geheimzinnige uitspraak eeniglijk op den antichrist toepassen, zoo b.v. Kliefoth. Het zou tot niets dienen, op dit verschil van zienswijze hier dieper in te gaan. Af te wijzen is ook hier alleen het gevoelen van hen, die, evenals de voorafgaande openbaring, ook deze slotopenbaring eeniglijk en uitsluitend van Antiochus Epiphanes willen verstaan hebben. Dit duldt geheel het slot van hoofdstuk 11 niet. Antiochus Epiphanes hier uit te sluiten, gaat evenmin, want vs 11 wijst, zoo duidelijk als het slechts kon, op den tempel te Jerusalem toen die nog bestond, en op de in dien tempel door Apollonius verrichte gruwelen terug. Zoo toch staat er in vs 11: „Van dien tijd af, dat het gedurig offer zal weggenomen, en de verwoestende gruwel zal gesteld zijn, zullen zijn duizend twee honderd en negentig dagen." Wordt hier nu aan toegevoegd: „Welzalig is hij, die verwacht en raakt tot 1335 dagen", dan staan deze twee voor ons vast: In de eerste plaats, dat hier teruggegaan wordt op hetgeen de zwaarste verdrukking van den antichrist als ware het vooraf in historisch beeld te aanschouwen zou geven, onder den bitteren aanval van Antiochus op Jerusalem; maar dan ook in de tweede plaats, dat hetgeen destijds nog slechts op *kleine* schaal als gruwel uitkwam, zich op *reusachtige* schaal herhalen zou op het einde der dagen, als in de laatste periode van zijn woeden de antichrist metterdaad voor een oogenblik gelooven zou, dat het hem gelukt was, de algeheele vernietiging van het volk Gods te hebben voleind.

Daniël belijdt daarom in vs 8, dat hiermede alsnog aan zijn verlangen naar zekere kennis en klaar inzicht in de profetie niet ten volle voldaan is. Hij schrijft toch zelf: „Dit hoorde ik, doch ik verstond het niet." En dit nu deed hem uitkomen met de vraag der weetgierigheid, die hij tot den man van het linnen kleed richtte: „Mijn Heere, wat zal het einde zijn van deze dingen?" Het schoof in den ganschen samenhang der profetie nu alles dichter naar hem toe, en juist dit prikkelde Daniël, om dan nu ook tot het laatste toe nauwkeuriger te worden ingeleid. Geheel hetzelfde deed zich hier voor, wat later bij de discipelen uitkwam, toen ook zij Jezus afvroegen, *wanneer* dan toch alle deze dingen geschieden zouden; en het antwoord dat Jezus hun daarop gaf, rijmt geheel op wat hier Daniël ten antwoord ontving. Jezus sprak het uit, dat niemand dit *wanneer* beantwoorden kon, zelfs hij als de Zoon niet, want dat niemand wist, wanneer het einde zou doorbreken, noch de engelen Gods, noch de Zoon, dan alleen de Vader. Er lag daarom in Daniëls vraag niets dat de paden overschreed van het geoorloofde. Het *wanneer* is de vraag, die hier bij een iegelijk die

doordenkt, als vanzelf opkomt, en waaraan ten slotte voor de rust van ons vooruitzien in de toekomst, alles hangt. Maar even natuurlijk is het dan ook, dat het antwoord dat Daniël te hooren krijgt, hem gelijkelijk volstrekt moet teleurstellen, als het antwoord van Jezus dat zijn jongeren zonder uitkomst liet. „Daniël," zoo toch luidde het antwoord, dat hij ontving, „ga heen, want deze woorden zijn toegesloten en verzegeld tot den tijd van het einde." „Ga heen", wil hier zeggen, blijf bij die vraag niet staan, houd u bij zulk een vraag niet op, daarmêe komt ge niet verder!

LX. **Daniël.** *(Vervolg.)*

> Dit hoorde ik, doch ik verstond het niet; en ik zeide: Mijn Heer! wat zal het einde zijn van deze dingen? DANIËL 12 : 8.

NIET het verloop, doch alleen het einde der komende dingen, was hetgeen Daniël zocht te grijpen. Aldus toch luidde zijn vraag: „Wat zal het einde zijn van deze dingen?" En daarop nu ontving hij ten antwoord, dat de teekening van wat in het einde te gebeuren stond, niet veel anders dan in zeer algemeene trekken kon gegeven worden, terwijl het in zijn verbijzondering eerst in het einde zelf openbaar kon worden. „Ga heen, Daniël, zoo luidde het toen, want deze woorden, d.w.z. de dingen van het einde, of het slottafereel, zijn voorshands nog toegesloten, en blijven verzegeld totdat het einde zelf daar zal wezen." En nu inplaats van die bijzonderheden van het einde, dat eerst na afloop der historie te komen staat, wordt Daniël aangezegd, wat het slottafereel zal zijn, gelijk het in 't laatst zich in algemeenen zin vertoonen zal, en dit slottafereel zal tot uiteinde hebben, dat algemeen de bittere verdrukking zal toenemen, en die bittere verdrukking zal tot uitkomst hebben, dat „er velen zullen gereinigd, wit gemaakt en gelouterd worden, doch daartegenin zullen de goddeloozen goddelooslijk handelen, en, zoo voegt de profeet er bij, geene van de goddeloozen zullen het verstaan, maar de verstandigen, dat zijn de door den Geest voorgelichten, zullen het verstaan." Hiermede wordt alzoo aangeduid, dat beide malen, èn als de bittere aanval van Antiochus Epiphanes tegen Jerusalem losbreekt, èn eens aan het eind der dagen, als de antichrist zijn

laatsten aanval doet, eerst in het slottijdperk het ware karakter van den aanval zal uitkomen. Zoo zou 't zijn, als Apollonius, op last van Antiochus Epiphanes, Jerusalem en ook den tempel poogde te verwoesten, en evenzoo zou 't wezen, als tenslotte de antichrist, bij zijn eindaanval, heel Christus' kerk zou trachten te vernielen en te vernietigen. Op die laatste eindperiode, die de beslissing zou brengen, zou 't dus aankomen, en het was dit slottafereel, dat door Daniël tot zelfs met chronologische gegevens wordt aangekondigd. Het zou beide malen alsdan een vreeselijke, bange, alles onderstbovenkeerende worsteling worden, waarin een iegelijk bezwijken zou, die niet door genade werd staande gehouden. Alle halfgeloof en schijngeloof zou alsdan ontmanteld worden, en alleen wat rustte in de verkiezing Gods zou behouden blijven en ingaan ten eeuwigen leven.

Schoon teekent de overzetter van onzen Statenbijbel hierbij aan: „Drie woorden worden hierbij als gelijkenis gebezigd. Het eerste woord: *gezuiverd,* is genomen van de zuivering van het koren. Gelijk het koren met de wan van het kaf gezuiverd wordt, alzoo de geloovigen met de wan der vervolging. Het tweede woord: *wit gemaakt,* is genomen van den voller of wasscher, die het laken schoon en wit zal maken. En de derde gelijkenis is genomen van de *goudsmeden,* die het goud en zilver in hun smeltoven louteren, door het uitzuiveren van het schuim." Die drieërlei manier van de afscheiding van het onreine zal in de eindperiode ook op 's Heeren volk worden toegepast, en daarom staat er: „Velen zullen gereinigd of uitgezuiverd worden evenals men het kaf scheidt van het koren. Velen zullen wit gemaakt worden, evenals het bezoedelde en vuile waschgoed zoolang gezuiverd wordt tot het blankwit werd. En in de derde plaats: Velen zullen gelouterd worden als in 't vuur, op gelijke wijze als de goudsmid het edele metaal van 't onreine bijmengsel zuivert in den smeltkroes of in den oven. Door die diepgaande loutering zullen dan de goddeloozen als goddeloozen uitkomen, d. w. z., ze zullen uit vrees voor de vervolging hun geloof prijsgeven, de zake Gods geheel verlaten, en tot de heidenen overloopen. Die goddeloozen zullen niet verstaan, hoe ze hiermede hun kostbaarst bezit verliezen, en eeuwige straffen over zich halen. Zij daarentegen, die de waardij, de hoogheilige beteekenis, den onnaspeurlijken rijkdom weten te schatten van wat God aan Zijn heiligen toebeschikt, in één woord, „de verstandigen, dat zijn zij, die 't verstaan, zij zullen behouden worden en in het eind triomfeeren." Dit nu zal tweemalen zoo uitkomen, eerst bij den verwoeden aanval van Antiochus Epiphanes, doch dit slechts als voorspel, maar dan ten tweeden male in het slotbedrijf, als de

antichrist in zijn laatste stuiptrekkingen zijn woede aan Christus' kerk zal pogen te koelen. Die twee felle gebeurtenissen staan nu wel ten deele met elkander in verband, in zooverre het beide malen gaat om de vraag, of in zoo hachelijk oogenblik de Heere, eerst over Zijn Israel, en straks in het eind over Zijn kerk het reddende schild zal opheffen. Alleen maar, zij 't al dat beide gebeurtenissen, die onder Antiochus Epiphanes en die onder den antichrist, zekeren grondtrek gemeen hebben, toch loopen ze in beduidenis en in beteekenis zóóver uiteen, dat 't eerstbedoelde in zijn kleinheid zich als verliest vergeleken bij de groote eindgebeurtenis, die de Voleinding zal brengen.

Op de tijdrekenkundige verklaring, die hieraan in vs 11 en 12 verbonden wordt, gaan we hier niet nader in. In hoofdzaak toch stemt die overeen en valt die samen met hetgeen reeds tweemalen in een voorafgaand hoofdstuk, en zelfs reeds in het zesde hoofdstuk, was aangeduid. Hierbij hangt 't uiteraard niet aan deze cijfers, voorzoover wij die in onze spraakwijs overbrengen, en niets was verkeerder dan de zucht, die een tijdlang in Christus' kerk heeft bestaan, en die soms nog weer opleeft, om op grond van deze aangegeven cijfers het einde der wereld te willen berekenen. Men weet, hoever men daarin zelfs eenmaal in de middeleeuwen gegaan is, en hoe in niet zoo kleinen kring metterdaad geloofd en algemeen aangenomen werd, dat op een bepaalde ure, die men meende te kunnen voorspellen, het einde der wereld zou intreden. Men verkocht zijn land, men verkwistte zijn schatten, men speelde als met zijn fortuin. Het einde der dagen was toch aanstaande, en waartoe diende dan eigendom en bezit. Voor langen tijd heeft toen de bittere ontnuchtering die volgde, van zulk tijdgeknutsel genezen. Toch neemt dit niet weg, dat ook in de vorige eeuw nogmaals een geroep uitging van de dusgenaamde adventisten, dat de Wederkomst van den Christus ophanden was, en dat al wie die Wederkomst van den Christus mee beleven wilde, zich daarop had voor te bereiden. Een dier secten voegde er zelfs bij, dat men dit het best kon doen, door uit te trekken naar Zuid-Afrika. Sommigen gaven aan die roepstem dan ook gehoor, en zijn natuurlijk, toen ze geheel teleurgesteld uitkwamen, en er niets gebeurde, bedrogen naar Europa teruggekeerd. Dit nu was steeds het natuurlijk gevolg van de onjuiste opvatting, alsof zulke chronologische opgaven in de Heilige Schrift bedoelden om vooruit een bepaald jaarcijfer aan te geven, en zulks wel hoezeer toch gedurig weer uit de Heilige Schrift blijkt, hoe deze heilige cijfers 't gebruik, dat men van die cijfers maakt, niet bevestigde. Die heilige cijfers wijzen er ons op,

dat in Gods Schepping, en in Zijn doen met die Schepping, orde heerscht, dat 't niet naar geval afloopt en met op zichzelfstaande impulsen toegaat. Wij, menschen, binden ons slechts zeer ten deele aan vaste tijdsorde. Vele brokstukken van ons leven, en zelfs vele stukken van één enkelen dag, gaan voor ons voorbij en worden door ons doorleefd, zonder dat we ook maar eenig streven kennen, om er vasten gang in te brengen. Men heeft een taak en bij die taak bindt men zich aan zekere orde. Doch is die taak voleind, dan leeft men meestal het verdere van den dag er zorgeloos op toe.

Daartegenover nu onderwijst de H. Schrift ons, dat in het doen Gods niets naar geval of toeval gaat, doch dat 't al, van den aanvang tot den einde toe, in streng verband het ééne op het andere volgt, het ééne uit het andere voortkomt, en het ééne de wortel is, waarop het andere uitschiet en opbloeit. Doch ook hiermede is nog niet genoeg gezegd. Bij ons staat ons tijdberekenend overleg veelal geheel los naast de realiteit. We rekenen met den opgang en het ondergaan van de zon. We rekenen met lente en herfst. Maar voor het overige bestaat ons leven uit losse deelen, die we zonder stellig overzicht, op elkander volgen laten. Zoo echter is het in de Goddelijke chronologie, als we ons zoo mogen uitdrukken, niet. In Gods plan, in Gods Schepping en in Gods doen met het geschapene, loopt 't alles volgens vaste lijnen, en komt 't al in vaste, geleidelijke orde, 't ééne uit het andere voort. En dit wel zoo, dat God niet afwacht, hoe 't loopen zal, maar 't alles zelf *doet* loopen naar een heilige orde, die in Gods eeuwig wezen vastligt, en uit Hem en Zijn Schepping voortkwam. Dit nu gaat in zijn heilige volmaaktheid verre boven ons begrip uit. We kunnen slechts overnemen wat ons desaangaande geopenbaard is. Zoo nu weten we, dat de cijfers van drie en vier en zeven, van twaalf en zeventig, en nog zooveel meer, een soort heilige cijfers zijn, omdat ze opkwamen uit den grondslag aller verhoudingen. Gaat nu alzoo het doen Gods in alle dingen in vaste lijnen en in vaste orde van opeenvolging, dan is het klaar, dat hieruit een tijdrekenkunde opkomt, die verre boven het bereik van ons begrip ligt, en waarvan we slechts zekere afschaduwing in ons eigen leven en in onze eigen tijdberekening kunnen opnemen. Zijn ons nu in de openbaring zekere aanwijzingen van dien aard gegeven, dan blijkt van achteren ook wel, hoe Gods voorzienig bestuur den loop der dingen op vasten voet geregeld heeft, doch dit stelt ons daarom nog allerminst in staat, om vooraf een berekening op te maken, en, afgaande op die berekening; den loop der historie vooruit te voorspellen. Van achteren, ja, zal dit ons duidelijk kunnen worden, maar niet vooraf. Hiermede in overeenstemming werd dan ook tot Daniël gezegd: „Deze woorden, wat

zeggen wil, deze *zaken* zijn toegesloten en verzegeld." Ge moogt daaromtrent geen preciese cijfers inroepen. Ze zijn verzegeld tot het einde.

Dan echter, zoo dit einde nadert, zal er beide malen een slottafereel intreden. Wat dit beduidt, ziet ge zoo telkens bij een ernstigen kranke. Weken, maanden van lijden gaan soms aan het sterven vooraf, en wel zoo, dat de kracht mindert, maar zonder dat het tot een doodelijke conclusie komt. Ten slotte echter treedt ook die finale periode in. De arts zegt 't dan aan de omstanders, dat nu het einde naderende is. Na de langdurige ziekte treedt dan ten slotte het droeve einde in, en dit droeve einde duurt dan gewoonlijk twee, drie dagen. Dan *is* het einde er. Dan sterft de kranke. En dan draagt men hem uit naar het graf. En geheel ditzelfde nu kunt ge telkens waarnemen bij het verloop en bij den afloop van groote wereldgebeurtenissen in de wereldhistorie. Lang broeit 't gevaar dan vooruit. Er ontstaan bedenkelijke verhoudingen. Telkens wordt 't nog gesust. Maar in het eind kan het niet meer worden tegengehouden. En dan breekt 't plotseling uit. Denk slechts aan de Fransche Revolutie, hoelang die niet gedreigd heeft. Doch daarom brak ze nog volstrekt niet dadelijk uit. Lang toefde ze nog en werd tegengehouden. Tot 't ten leste niet meer kon, en toen werd de Guillotine opgericht en kwam de Septembermoord. Niet anders was het ten leste met onzen opstand tegen Spanje. Ook toen was 't eerst een lang dreigen, tot eindelijk de beslissing naderde, en toen kwam de bittere worsteling die het einde en in dit einde de vrijmaking van onze erve bracht. En zoo nu is het ook hier de beide malen bedoeld, eerst met Antiochus, en straks met den antichrist. Lange jaren had vóór de komst van Antiochus de jammer gedreigd, maar steeds werd ze nog tegengehouden, tot eerst op 't laatst, nadat Antiochus uit Egypte was teruggeslagen, de vreeselijke explosie volgde; een explosie die ongeveer $3^1/_4$ jaar duurde, en toen op de vrijmaking van de Joden uitliep. En zoo nu is 't ook hier bedoeld. Hoevele eeuwen tusschen de Hemelvaart en de Wederkomst des Heeren zullen verloopen, weet niemand, en is ons niet geopenbaard. De cijfers die bij Daniël voorkomen, kunnen derhalve daarover nimmer licht ontsteken, Jezus zelf heeft 't ons betuigd, die tijden kent niemand, ook niet de Zoon, dan alleen de Vader. Wel daarentegen wordt ons hier in de profetie aangegeven, dat het slottafereel met den antichrist wel zekere jaren zal aanhouden, maar dat toch ook de woede van den antichrist ten slotte zal uitloopen op ééne groote explosie, en van die explosie is ons betuigd, dat ze om der uitverkorenen wil zal worden verkort, en het is op den afloop dier slotperiode, dat de symbolische cijfers wijzen.

Steeds echter zij hierbij in het oog gehouden de bijzondere stelling, die Daniël in geheel het profetische verschijnsel inneemt. Gelijk telkens in de H. Schrift blijkt, was het profetisme een in Israel eigenaardig verschijnsel. Niet alsof ook in heidensche landen niet velerlei zich opdeed, dat er zekere gelijksoortigheid en zekere verwantschap mee vertoonde. Denk slechts aan de Goëten en duivelskunstenaars, die allerwegen opdoemden, en zie maar in het boek Daniël zelf, hoe in Babylon vooral de waarzeggers een hoofdrol tot zelfs in het bewind vervulden. Vrij kan men dan ook zeggen, dat dit in het Oosten zoo sterk voorkomende verschijnsel bij ons in het Westen zich alleen daarom minder voordeed en doet, omdat onze aard te flegmatiek en onze aanleg te intellectueel er voor is. Onder Israel daarentegen zag men gedurig, naast de echte profeten, het valsche of pseudo-profetisme optreden, dat niet veel anders was dan wat ook in de heidensche landen zich veelal voordeed, in Egypte, in Babylon en waar niet al. Hiervan nu was de echte profetie in Israel geheel onderscheiden en afgescheiden, niet alsof ze receptief niet aanleunende was aan de gelijksoortige verschijnselen, die zich ook elders voordeden, maar omdat in den gemeenschappelijken vorm van levensuiting, bij Israel een gansch andere actie intrad, die van Jehovah uitging en het hoogere leven in stand hield, ja, vergezichten ontsloot in wat Jehova bezig was in Israel, en door Israel in de kerk aller eeuwen, te doen.

Nu is er intusschen in deze echt-Israelietische profetie een historische ontwikkeling ingetreden, zoodat men deze profetie eerst weer iu 't algemeen ziet opkomen, daarna vaster vorm ziet aannemen, en ten slotte zich steeds meer aan de in te wachten realiteit ziet aansluiten. Er is alzoo bij die profetie in Israel een vast verloop. De kiemen zijn zichtbaar waaruit ze opkomt. Allengs ziet ge ze vaster vormen aannemen. Almeer begint zich in deze profetie zelfs zekere praedicatie of aankondiging van feiten te ontwikkelen. Onder de hand grijpt ze zelfs steeds meer in het leven van het volk van Israel in, en gaat ze van het woord tot de daad over. En aldus, op zeer geleidelijke wijze, haar taak en roeping voleindend, bereikt ze tenslotte het punt, waarop ze gaat uitsterven, wijl ze blijkbaar haar doeleinde bereikt heeft, en nu de periode van het lange inwachten der vervulling zich aandient, die bijna vier eeuwen geduurd heeft, tot ze in Bethlehem in rijke vervulling overging. Nu voelt elk lezer der H. Schrift onmiddellijk, dat er na Jesaja en Jeremia ten deze een keer intreedt. Beiden Ezechiël en Zacharias leven in een geheel ander midden, ze worden bezig gehouden door geheel andere vragen, ja, zelfs spreken ze een geheel andere taal. Veel van de vroegere klaarheid en helderheid in de profetie week,

en de meer Oostersche beeldinkleeding trad in. Vandaar dat zoo machtig als een Jesaja alle eeuwen door Christus' kerk heeft geboeid, veel van wat Ezechiël en Zacharias, en zoo ook Daniël, ons te lezen geven, te vreemd aandoet, om ons waarlijk te boeien en te stichten. De wereld waarin deze laatste profeten zich bewogen, doet ons te vreemd aan. Ieder onzer zal, zelfs als de ure van zijn heengaan nadert, en de doodsnik naderende is, zich nog verkwikken kunnen aan menig bezielend woord van Jesaja, maar de overloopende beeldspraak en gekunstelde taal van Ezechiël, Zacharia of Daniël zou ons dan koud laten. Men houde dan ook wel in het oog, dat met deze laatste profeten de profetie dood loopt, en steeds meer haar einde nadert. Wel volgen er dan nog vier eeuwen, eer de engelenzang in Efratha's velden te beluisteren viel, doch in die vier eeuwen komt zoo goed als niets meer. Geen straal van hooger licht valt meer op Israel neder. Eer verachtert het volk in Godzaligen zin. Het wordt nationaal enghartig. Het sluit zich op in onderstellingen van Pharizeesche enghartigheid. En het eindresultaat, als eindelijk de vervulling der profetie ingaat, en de Christus komt, ziet ge op Golgotha, waar het van Jehovah vervreemde Jodendom zich aan het leven van den Middelaar vergrijpt.

Aan die vier eeuwen zonder profeten is nu van zelf de afsluiting van de profetie voorafgegaan, en op de vraag, waar we die afsluiting en beëindiging van de profetie te zoeken hebben, kan geen ander antwoord volgen, dan door te wijzen op Daniël. Daniël is de profeet die de profetie sluit. Ook in Ezra, Nehemia en Zerubbabel traden mannen op van geestelijke verheffing, maar toch zijn ze niet onder de profeten te rekenen. De profetie in Israel loopt met wat door Daniël geopenbaard werd, en door Daniël ons is overgeleverd, geheel ten einde. Dit nu bracht vanzelf met zich, dat de profetie bij Daniël een geheel afzijdig karakter droeg, en geheel anderen vorm aannam, dan bij de groote profeten uit de hoofdperiode. Nu immers moest de profetie almeer haar algemeen karakter afleggen, en een concreten vorm aannemen. Israel had niet voor zichzelf bestaan. Van Abrahams roeping af stond 't vast, dat in Israel slechts een voorbijgaand isolement optrad, want dat de in de eerste patriarchen aangekondigde zegen zich straks zoude uitstrekken tot de geheele menschheid. Zoo stellig toch was het reeds in Ur der Chaldeën aangekondigd, dat in Abrahams zaad „alle geslachten des aardrijks zouden gezegend worden." Zoo kon het niet anders, of er moest zich in het heilsproces een tweeledig levensproces openbaren. In de eerste plaats een levensproces, dat zich tot Israel bepaalde, maar daarna en daaruit zou door den Messias een tweede levensproces opkomen,

dat buiten Israel trad en in Christus' kerk de geheele wereld omvatten zou. Beide deze twee levensprocessen zouden nu een aanvang, een verloop en een voleinding hebben. Het eerste levensproces in Abrahams geslacht begon met de patriarchen, liep in heel Israels historie door, en bereikte zijn eindpaal op Golgotha. Doch daaruit kwam nu tenslotte voort, en daarop volgde, het tweede, veel rijkere levensproces, dat op den Pinksterdag zich inzette, door heel de historie van Christus' kerk doorloopt, en zijn eindconclusie eerst vinden kan, indien de Middelaar tenslotte den antichrist tegen zich op ziet treden, in dien antichrist den satan ontsluiert, en door het te niet doen van den antichrist, zijn rijk, de nieuwe toekomst van eeuwige gelukzaligheid, doet ingaan.

Uit hoofde van deze gelijkstelling nu van het einde en den afloop van deze twee levensprocessen bracht Daniël ons het beeld van den afloop van beide processen in onderlingen samenhang. Israel had in den loop der eeuwen vaak bitter geleden, doch nimmer was dusver de antithese der heidenwereld zoo scherp en bitter tegenover Israel opgetreden als in Antiochus Epiphanes. Zelfs Nebucadnezar had in Israel alleen de hooge bewering bestreden, dat Israels God de *eenige* God was. Hij wilde, dat Israels God zich rangschikken zou onder de goden der volken. Hier daarentegen bij Antiochus keert zich de uitlooper van de Grieksche cultuur tegen het beginsel der religie als zoodanig, en is het de mensch, die in eigen vertoon en kunstverheffing zich tegen den Almachtige over stelt, en dien God door de vernietiging van Zijn eeredienst in Jerusalems tempel, in zijn onmacht en nietigheid wil tentoonstellen. Hier was alzoo het hoogtepunt van den strijd die vanzelf opkwam uit de antithese tusschen God en mensch. Dientengevolge werd toen de eerst opgekomen strijd volledig uitgestreden. En toen nu Apollonius tenslotte het aflegde, en Antiochus kort daarop vermoord werd, was deze eerste strijd tot beslechting gekomen, en in de $3^1/_2$ jaar van het beloofde uitstel was de vijand die tegen Jehovah zich opmaakte, ter neder geworpen. Doch hiermede evenwijdig ving nu aanstonds de worsteling in de tweede periode aan. Een worsteling, die zich niet aandiende als een worsteling tusschen Israel en de heidensche volken, maar als een worsteling tusschen satan en den Christus. Die worsteling was tijdelijk door het Kruis bezworen. Of getuigde de Christus niet zelf, eer Hij Gethsemané inging, dat satan weer op Hem afkwam, doch niets tegen Hem vermogen zou. Toch was hier slechts uitstel. Het groote geding tusschen satan en den Christus kon niet onafgedaan blijven. Ook dit geding moest, eer de Voleinding intrad, finaal uitgestreden worden. En met het oog hierop nu zou zich hier ten opzichte van

den satan herhalen, wat zich ten opzichte van den tegen God in opstand gekomen mensch, in Antiochus had afgespeeld. Toen was het geweest *de mensch tegen God,* nu werd het, eer de Voleinding intrad, *satan tegen den Christus.* Beide processen waren alzoo gelijksoortig, maar ze traden beide op onder geheel andere verhoudingen. Eerst in de tweede eeuw voor Christus was het de cultuurmensch tegenover de geloovige kinderen van Abraham, d.w.z. de Hellenist tegenover Jehovah. Nu daarentegen werd het tweede proces aangekondigd, als niet van den mensch tegen Jehovah, maar als van satan tegen Christus uitgaande. Beide zijn alzoo verwant, de tweede actie sluit zich consequent aan de eerste aan. Alleen maar, de eerste was, vergeleken bij de tweede, van zoo kleine afmeting, dat er uitdrukkelijk bijstaat, dat ze slechts intrad om door *„een kleine hulp* verholpen te worden" (11 : 34), terwijl omgekeerd de tweede, waarvan in de eerste slechts de voorafschaduwing was gezien, niet Israel alleen, maar alle volken en natiën zou omvatten, niet tegen de cultuur-dwepers, maar tegen satan zou ingaan, en uit dien hoofde niet de voorloopige, maar de *eindbeslissing* brengen zou, en alzoo de Voleinding zou doen intreden.

INHOUD.

VIJFDE REEKS

DE PROFETIE DER VOLEINDING IN HET OUDE TESTAMENT

Hoofdst.		Bladz.
I.	De moederbelofte (Gen. 3 : 15)	5
II.	De moederbelofte (Gen. 3 : 15) *(Vervolg)*	15
III.	De Pentateuch	25
IV.	De Pentateuch *(Vervolg)*	33
V.	De geschiedkundige boeken	42
VI.	De dichterlijke boeken	51
VII.	De profetische boeken	60
VIII.	Obadja en Amos	69
IX.	Jona en Hosea	77
X.	Joël en Micha	84
XI.	Micha	92
XII.	Micha *(Vervolg)*	100
XIII.	Micha *(Vervolg)*	107
XIV.	Micha *(Vervolg)*	115
XV.	Nahum	122
XVI.	Habakuk	130
XVII.	Zefanja	138
XVIII.	Haggaï	146
XIX.	Zacharia	153
XX.	Maleachi	161
XXI.	Jesaja	170
XXII.	Jesaja *(Vervolg)*	178
XXIII.	Jesaja *(Vervolg)*	188
XXIV.	Jesaja *(Vervolg)*	197
XXV.	Jesaja *(Vervolg)*	206
XXVI.	Jesaja *(Vervolg)*	215
XXVII.	Jesaja *(Vervolg)*	225

Hoofdst.		Bladz.
XXVIII.	JEREMIA	235
XXIX.	JEREMIA *(Vervolg)*	244
XXX.	JEREMIA *(Vervolg)*	254
XXXI.	EZECHIËL	265
XXXII.	EZECHIËL *(Vervolg)*	275
XXXIII.	EZECHIËL *(Vervolg)*	284
XXXIV.	DANIËL	294
XXXV.	DANIËL *(Vervolg)*	302
XXXVI.	DANIËL *(Vervolg)*	310
XXXVII.	DANIËL *(Vervolg)*	317
XXXVIII.	DANIËL *(Vervolg)*	326
XXXIX.	DANIËL *(Vervolg)*	334
XL.	DANIËL *(Vervolg)*	343
XLI.	DANIËL *(Vervolg)*	355
XLII.	DANIËL *(Vervolg)*	365
XLIII.	DANIËL *(Vervolg)*	374
XLIV.	DANIËL *(Vervolg)*	384
XLV.	DANIËL *(Vervolg)*	393
XLVI.	DANIËL *(Vervolg)*	403
XLVII.	DANIËL *(Vervolg)*	413
XLVIII.	DANIËL *(Vervolg)*	423
XLIX.	DANIËL *(Vervolg)*	432
L.	DANIËL *(Vervolg)*	442
LI.	DANIËL *(Vervolg)*	451
LII.	DANIËL *(Vervolg)*	460
LIII.	DANIËL *(Vervolg)*	469
LIV.	DANIËL *(Vervolg)*	479
LV.	DANIËL *(Vervolg)*	488
LVI.	DANIËL *(Vervolg)*	497
LVII.	DANIËL *(Vervolg)*	506
LVIII.	DANIËL *(Vervolg)*	515
LIX.	DANIËL *(Vervolg)*	524
LX.	DANIËL *(Vervolg)*	532